

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

vol. 19

LÓSY, LIPPAY, SZELEPCHÉNY

Három mikrobiográfia a kora újkorból

(Vatikáni kivizsgálási jegyzőkönyvek közlésével, 1625–1666)

TUSOR PÉTER

BUDAPEST ♦ RÓMA

2022

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. 19

LÓSY, LIPPAY, SZELEPCHÉNY

Microbiographical Studies from the Early Modern Age

(With the Verbals of Enquiry Processes, 1625–1666)

PÉTER TUSOR

BUDAPEST ♦ ROME

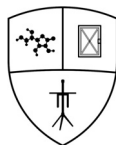
2022

LÓSY, LIPPAY, SZELEPCHÉNY

Három mikrobiográfia a kora újkorból

(Vatikáni kivizsgálási jegyzőkönyvek közlésével, 1625–1666)

TUSOR PÉTER

BUDAPEST ♦ RÓMA

2022

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I

Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH)

Published by the MTA-PPKE Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute

A kötet megjelentetésében közreműködött az ELKH BTK Moravcsik Gyula Intézet

The ELKH BTK Gyula Moravcsik Institute cooperated in the publishing of this volume

Készült a Fraknói Kutatócsoportban és a Moravcsik Intézetben, az ELKH támogatásával

<http://institutumfraknoi.hu>

© P. TUSOR, 2022

ISSN 1786-2116

ISBN 978 615 6448 13 2

ISBN ebook 978 615 6448 14 9

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*

a Typographia Pannonica

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztők - *Correctors*

Sz. Kondákor, V. Kanász, G. Nemes

Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

Brigittae

TARTALOM

<i>Elöljáróban</i>	II
a) Kutatástörténet	II
b) A kötet textológiai célja	15
c) Mikrobiográfiai tanulmány (mikrobiográfia)	17
d) Pragmatikus információk	23
 I. LÓSY IMRE (1576–1642)	27
 <i>Annotált könyvészet</i>	27
<i>Mikrobiográfia</i>	28
1. Az életpálya	28
2. A prímási kinevezés	37
3. A tridentianus reformfőpap. A pázmányi életmű konszolidálója	41
Excursus (Forrásantológia)	50
4. Kapcsolat a római Kúriával	59
5. Végrendelete, alapításai	63
 <i>Jegyzőkönyvek / Verbals</i>	66
 I/1. Sopron, 1625. november 4. – Bécs, 1626. november 17.	
Kánoni kivizsgálás a váradi püspökségre	66
Adlegata	76
 Szövegkritikai jegyzetek	79
 I/2. Bécs, 1634. január 16. – február [10.]	
Kánoni kivizsgálás az egri püspökségre	79
Adlegatum	89
 Szövegkritikai jegyzetek	89

I/3. Bécs, 1637. május 3. – 1637. augusztus 8.	
Kánoni kivizsgálás az esztergomi érsekségre	89
Adlegata	97
Szövegkritikai jegyzetek	101
II. LIPPAY GYÖRGY (1600–1666)	105
<i>Annotált könyvészet</i>	105
<i>Mikrobiográfia</i>	107
1. Származás, tanulmányok	107
2. Egyházi és világi karrier	112
3. A Pázmány-örökös esztergomi érsek	120
4. Konfesszionális attitűdváltás	126
5. Alapítások és egyházkormányzat	131
a) Jezsuita fundációk	131
b) Felekezeti terjeszkedés és belső egyházi élet	138
c) A primás és az erdélyi katolicizmus	143
d) Püspökkinevezések és -szentelések	146
e) A felekezetszervezés mérlege és jellege	150
6. Fordulat a római kapcsolatokban	153
7. Konfrontációkból a nemzeti egységpolitika felé	157
8. Személyisége, testamentuma, öröksége	167
<i>Jegyzőkönyvek / Verbals</i>	175
II/1. Bécs, 1633. február 9. – február 25.	
Kánoni kivizsgálás a veszprémi püspökségre	175
II/2. Pozsony, 1637. december 10. – december 30.	
Kánoni kivizsgálás az egri püspökségre	187
II/3. S.d., s.l. [Bécs, 1643 első felében].	191
Szövegkritikai jegyzetek	195
III. SZELEPCHÉNY GYÖRGY (1604/1605–1685)	197
<i>Annotált könyvészet</i>	197
<i>Mikrobiográfia</i>	198
1. Származása, iskolái, szentelése	198

2. Káptalani és más javadalmak	202
3. Püspöki, érseki kinevezések sora	205
4. Világi tisztségei, halála	209
5. A tehetséges karrierista és diplomata	214
6. A főpap-kancellár	220
7. Rendi szervezkedés, abszolutizmus és etatista konfesszionalizáció	224
8. Expanzív egyházkormányzat	231
9. Római relációk	237
10. Megítélése, személyisége és kapcsolatai – hagyatéka	240

<i>Jegyzőkönyvek / Verbals</i>	252
--	-----

III/1. Bécs, 1649. június 16. – 1650. január 5.

Kánoni kivizsgálás a nyitrai püspökségre	252
Adlegata	262

III/2. Bécs, 1666. február 4.– május 8.

Kánoni kivizsgálás az esztergomi érsekségre	272
Adlegatum	278

Szövegkritikai jegyzetek	280
------------------------------------	-----

<i>Utószó</i>	281
-------------------------	-----

<i>Források és bibliográfia</i>	293
---	-----

Rövidítések	318
-----------------------	-----

<i>Index</i>	319
------------------------	-----

Microbiographical Studies of Imre Lósy, György Lippay

<i>and György Szelepcshény, Archbishops of Esztergom, Primates of Hungary.</i>	327
--	-----

Introduction	329
------------------------	-----

I. Imre Lósy (1576–1642)	331
------------------------------------	-----

The verbals of „Processus Canonici”	339
---	-----

II. György Lippay (1600–1666)	340
---	-----

The verbals of „Processus Canonici”	351
---	-----

III. György Szelepcshény (1604/1605)	352
--	-----

The verbals of „Processus Canonici”	361
---	-----

Summary	362
-------------------	-----

<i>Contents</i>	365
---------------------------	-----

ELŐLJÁRÓBAN

a) Kutatástörténet

E kötet egy több mint két évtizedes múltra visszatekintő vatikáni kutatási projekt fejezete. 1996 májusában RUPPERT JÓZSEF piarista generális asszisztens, volt kecskeméti tanárom és igazgatóm ajánlásával léphettem át először a vatikáni levéltár kapuját. Célom az volt, hogy a 17. századi hazai felsőpapság proszopográfiájához gyűjtsek adatokat. Leginkább a pápai megerősítés előtt lefolytatott, sok névvel illetett kánoni kivizsgálási eljárás (*processus informativus* – *processus inquisitionis* – *processus canonicus* – *processus consistorialis*) személyi anyagát igyekeztem hasznosítani.

Az alcímben szereplő vatikáni jegyzőkönyvek ezt a különleges, információszerzés céljából folytatott, az egyházjog által gondosan körülhatárolt tanúkihallgatásokat, kánoni „pert” jelölik. A 15. századi előzményekre visszamenő eljárást a Trentói avagy Trienti Zsinat (1545–1563) intenciói alapján 1591-ben XIV. Gergely (1590–1591) szabályozta és tette a pápai centralizáció, valamint a püspökökközpontú trentói reformkatolicizmus kibontakoztatásának egyik hathatós eszközévé. A külsőségeiben valóban perszerű esemény (eskü alatt tett tanúkihallgatások, ezek alapján ítéletszerű összegző állásfoglalás) eredménye a közjegyzőileg hitelesített jegyzőkönyv. Megléte nélkül konzisztoriális javadalom nem volt adományozható.¹ VIII. Or-

¹ A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvekről újabban: TÓTH TAMÁS, *A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban 1711–1780*, Magyarország és a római Szent-szék. II: Vatikáni magyar kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 317–336.

bán 1627. évi *motu proprio*jának² előírásai szerint a tanúkihallgatások során 13 kérdés vizsgálta a jelöltnek a püspöki kinevezésig megtett életútját. Rákérdezett származására, életkorára, felszentelésére, egyházi működésére és szentségi fegyelmére, tisztségeire, tulajdonságaira, hitére, erkölcsére és hírnevére, tanulmányaira s fokozatára, vezetői tapasztalataira, magatartására és az esetleges kánoni akadályra. Áthelyezés esetén 10 kérdőpont irányult a korábbi főpásztori működésre: felszentelésre, időtartamra, rezidálásra, vizitálásra, liturgikus tevékenységre és szentségkiszolgáltatásra, az egyházkormányzati attitűdre, az egyházi joghatóság és javak védelmére, gyarapítására, a püspöki szolgálathoz szükséges tudás meglétére. Végül pedig arra, hogy a jelölt alkalmas-e, illetve méltó-e az áthelyezésre, s hogy ez az egyházmegye számára hasznos-e?³

Kutatásom jellegéből következően az egyházmegye állapotára irányuló kérdőpontokat és vallomásokat, mellékleteket mellőzöm.⁴ A dichotómikus forrástípus feldolgozásának kétfelé bontása, vagyis hogy csak a személyi résszel foglalkozom, kutatástechnikailag (megvalósíthatóság) és -módszertanilag (proszopográfiai/biográfiai hasznosítás) teljesen indokolt. Megjegyzendő azonban, hogy az egyházmegye állapotának ismertetésében, illetve az – akár leendő, akár már kinevezett püspökök – vallomásaiban (vö. a „tanúk tudása”) lehetnek, vannak életrajzi vonatkozású adatok. Szisztematikus hasznosításuk viszont az egyházmegyei részek módszeres és teljes feldolgozását követően válik lehetségessé. Itt említem meg, hogy az állandósuló 13-13 kérdőpontoknál az üresedéssel kapcsolatos kérdés az egyházmegyére vonatkozó pontoknál, azok legvégén található, ami rendszerint az

² Kurrens ismertetése a nemzetközi szakirodalomban: DANTE GEMMITI, *Il processo per la nomina dei Vescovi. Ricerche sull'elezione dei Vescovi nel sec. XVII*, Napoli 1989, 189–202 és UGO PAOLI, *I processi informativi per la nomina dei vescovi di Trento nell'Archivio Segreto Vaticano (secoli XVII–XVIII)* (Collana Istituto Storico Italo-germanico. Annali), Bologna 2010, 25–34.

³ Magyar fordítással lásd: <http://institutumfraknoi.hu/repository/interrogatoria> (n. 1.a és n. 4.). Az áthelyezési kérdőpontok a 17. század második felében kettővel bővültek (eleget tett-e az *ad limina* látogatásnak és jelentésnek, illetve pápai bulláiban volt-e különleges meghagyás számára, és ha igen, teljesítette-e azt). A legutolsó még LOUIS JADIN klasszikus munkájában sem szerepel (a 11. pedig tévesen már 1627-től): *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. I: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. I/1: 1564–1637. I/2: 1637–1709. I/3: 1713–1794*, Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome 8 (1928) 5–263. 9 (1929) 5–321. 11 (1931) 3–345, I, 23–24.

⁴ A kérdőpontok már a 19. század végi szakirodalomban kiadásra kerültek: WILHELM RICHTER, *Der Informativprozess über die Wahl Ferdinand von Fürstenberg zum Bischof von Paderborn*, Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte I, Paderborn 1893, 47–86, 50–52.

előző főpásztor elhunytát, áthelyezését jelenti, vagyis biográfiai adat. Ezek az információk ugyanakkor egyéb forrásokból, a kinevezési iratokból vagy missziliszekből pontosabban rekonstruálhatók, mint a tanúvallomások közléseiből. Tehát inkább a tanú ismereteit, mintsem a püspöki *curriculumot* illetően releváns adat.

A vatikáni konzisztoriális és datáriai anyagban, illetve a bécsi nunciatúra iratai között őrzött jegyzőkönyvek fontosabb személyi adatainak kijegyzése 1711-ig bezárólag már 1998-ra megtörtént. A szorgos anyaggyűjtés ellenére a hólabdaként terebélyesedő módszertani problémák láttán hamarosan feladtam a 17. századi főpap-proszopográfia elkészítését. Az egyszemélyes vállalkozás keretében kivitelezni szándékoztam, nagyszabású adattár terve még ENGEL PÁL *Eötvös Collegiumban* tartott középkori paleográfiai szemináriumain inspirálódott.⁵ Érdeklődésem az ezredforduló környékére meghatározóan már a vatikáni kutatások, a szentszéki–magyar történeti kapcsolatok felé irányult úgy a módszeres forrásfeltárás, mint a tudományszervezés terén, értve utóbbit a *Collectanea Vaticana Hungariae* elindításának, távlatosan pedig a Fraknoi Kutatócsoport megalapításának előkészítését.

A vonatkozó római forrásanyag vizsgálata ezt követően szakaszosan folytatódott, immár a pápai konzisztóriumok proszopográfiai anyagának szisztematikus feltárásának keretei között. Ennek az 1711-es időhatárt megtartó konzisztoriális projektnek első jelentős állomása a 15–16. századi iratok kiadása volt. A *Documenta Consistorialia Pontificia* a katolikus egyetemen tartott műhelyszemináriumomra alapozott csapatmunkában készült el 2005-re.⁶ Ugyanezen a szemináriumon szakdolgozat formájában néhány 18. és 19. századi jegyzőkönyv átírása is megtörtént.⁷

⁵ Az 1995–1997 között folytatott kutatás jellegét és dimenzióit néhány, illusztrációképpen a Fraknoi Kutatócsoport elektronikus *repositoriumában* közölt szócikk mutatja: *A magyarországi katolikus reform püspöki kara 1608–1711 között*. „Fragmenta – exempla”, Budapest 1996–1997 (m.s.), <http://institutumfraknoi.hu/repositorium/addimenta>.

⁶ TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR (kiad.), *Consistorialia Documenta Pontificia de Regno Hungariae (1426–1605)*, CVH I/7, Budapest–Róma 2011 (a munkatársak APOSTOL ANDRÁS és JUSZTIN PÉTER voltak). Azon esetekben, ahol 1605 után csupán a kivonat maradt fenn, ezek kerülnek majd felhasználásra a jegyzőkönyvek relatív pótlására.

⁷ ANTAL BEATRIX, *Az Esztergomi Főegyházmegye állapota Kollonich Lipót érseksége kezdetén (1695) (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve alapján)*, Piliscsaba 2004; KÖRÖSÉNYI KATA, *Csáky Miklós esztergomi érsek kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2004; BOBÁK SZABOLCS, *Scitovszky János kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2005; NYIKUS NORBERT, *A veszprémi püspökség állapota Bajzátb József püspöksége kezdetén (1777) (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve alapján)*, Piliscsaba 2006.

A már két évtizedes előzménnyel bíró projekt metodológiájának részletezése és a 17. századi anyag adatolt körülhatárolása végül 2017-ben készült el.⁸ A *Seicento* magyar kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei személyi anyagának feldolgozása az alapításomban és vezetésemmel pályázati keretben létrehozott Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport egyik meghatározó kora újkori részprogramja lett. Ugyanebben az évben, 2017 folyamán jelent meg önálló kötetben Pázmány Péter processzusának fordítással ellátott teljes szövegközlése. A mű módszertanának középpontjában az itáliai *Hungaricum* és a hazai családi levéltár történeti forrásértékének összevetése és bemutatása állt. Egyúttal igyekezett felhívni a figyelmet az olasz magángyűjtemények kutatásában rejlő pazar távlatokra.⁹ Az 2022-ig tartó pályázati ciklusban lezárni tervezett projekt keretében emellett egy-egy fontos tanulmány mutatja be a processzusok anyagának hasznosítási lehetőségeit az égetően hiányzó magyar egyházi archontológia (1526–1918) elkészítésében, foglalkozik a lényegi fogalmi kérdésekkel (archontológia, proszopográfia, biogramm/proszopológia, biográfia), és publikálja a kivonatosan tervezett közlések néhány mintadarabját.¹⁰ Jele-sül Pyber János, Balásfi Tamás, Draskovich György, illetve Széchényi György valamennyi fennmaradt processzusának személyi anyagát, a pécsi, illetve Széchényi esetében a veszprémi egyházmegye-történet összefüggésében.

zökönyvének tükrében), Piliscsaba 2005. A hallgatók maguk kutathattak a vatikáni levéltárban, NYIKUS kivételével, az ő anyagát én másoltam OTKA-pályázatom (D 38 481) terhére. A hallgatók bevonásának a MÖB olasz államközi ösztöndíjának változása, illetve az egyetemi BA–MA oktatási rendszer bevezetése, a szabadon választható, több szemeszteren keresztül látogatható kutatói szakszemináriumok („speciális kollégiumok”) megszűnése vetett véget.

⁸ TUSOR PÉTER, *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711 (Historiográfia és projektterv)*, Magyarország és a római Szentszék II (CVH I/15) 243–315.

⁹ TUSOR PÉTER, *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről (Családja, katolizálása, misszionálása). A Pázmány–Tholdy-archívum irataival.* (CVH II/6), Budapest–Róma 2017.

¹⁰ TUSOR PÉTER, *A (kora) újkori magyar egyházi archontológia és a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek* (Pyber, Balásfi, Draskovich püspöki processzusainak kivonataival, 1612–1638), Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században (szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár), Pécs 2018, 13–48; *Veszprémi püspökök proszopográfiai/proszopológiai forrásai a vatikáni levéltárban, 1629–1696 (Széchényi György processzusainak kivonataival)*, Tanulmányok a veszprémi egyházmegye 17. századi történetéhez (szerk. Karlinszky Balázs), Veszprém 2019, 167–206. Utóbbi helyen egy fontos előpublikációra csupán áttételesen utaltam, amit itt egészítek ki: IVÁNYI BÉLA, *A gróf Széchényi-család leszármazása*, Turul 41 (1927) 76–83. Vö. alább, *Utószó*, 3. j. – Módszeres vatikáni processzuskutatásom jogtörténeti „mellékterméke”: *Zsinati és nunciatúrai bíráskodás a kora újkori Magyarországon (Forrásközlés 1638-ból)*, Lymbus 17 (2018) 245–264.

b) *A kötet textológiai célja*

Jelen munka folytatni kívánja a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek Pázmány Péterével (1616–1637) megkezdett teljes szövegű közlését szemléltetési célból, de a projekt jellegének megfelelően már csak a *personalia*-anyagot hozza. Ezúttal Pázmány három utódára: Lósy Imrére (1637–1642), Lippay Györgyre (1642–1666) és Szelepcshény Györgyre (1666–1685) esett a választás. Az esztergomi érsekeknek, az ország prímásainak kiváltképpen a kora újkorban meghatározó szerepe a magyar egyház-, köz-, társadalom- és művelődéstörténetben elégséges magyarázatát adja e választásnak. (Ez esetben csupán másodlagosak az esztergomi egyházmegye-történeti vonatkozások.)

A közel harmadfélszáz jegyzőkönyv (AAV P. Cons.: 64 db, P. Dat.: 19 db, P. Vienna: 165 db, Archivio Aldobrandini, Frascati: 3 db, Archivio di Stato, Mantova: 1 db)¹¹ *in extenso* közlése meglátásom szerint ugyanakkor indokolatlan. Indokolatlan, mivel szeriális, számos ismétlődő formulát, sablonos részleteket tartalmazó forrástípusról van szó. A történeti forrásértéket a megfelelő kivonatolás közvetíteni tudja, és még a használhatóságot is megkönnyíti. Egy későbbi *online facsimile*-adatbázis pedig szükség esetén megadja majd a lehetőséget az ellenőrzésre, és a további tájékozódásra. Elsősorban tehát nem terjedelmi okok indokolják e módszer alkalmazását, bár azok sem elhanyagolhatók.

A jegyzőkönyvek jelentős hányada átfedésben van egymással, a fogalmazvány/eredeti/ vagy az eredeti/másolat párhuzamosan is fennmaradt, jellemzően a bécsi nunciátúrai és a konzisztoriális fondokban. Paradox módon a duplikátumok léte számottevően megnehezítené a filológiai kíváncsoknak megfelelő teljes közlés munkálatait, hiszen az eltérések pontos jelölése sokszor időigényesebb, mint a szövegek átírása.

A bécsi nunciátúra archívumában (P. Vienna), illetve a meghatározóan a vatikáni konzisztoriális levéltárban (P. Cons.) fennmaradt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek irattanilag sokszor nem jelölhetők szokványos a 'fogalmazvány/eredeti' ('*conceptus/originale*') fogalompárral. Amennyiben ugyanis a kisebb-nagyobb javításokat még rendre tartalmazó bécsi példányon eredeti tanúalíráások találhatók, esetük-

¹¹ Az itt szereplő levéltári rövidítések: AAV: Archivio Apostolico Vaticano; P. Cons.: Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales; P. Dat.: Dataria Apostolica, Processus Datariae; P. Vienna: Archivio della Nunziatura in Vienna, Processi Canonici (korábbi elnevezése: Processi dei Vescovi e degli Abbati).

ben az *'originale impurum'* kifejezés mondható szabatosnak. Az eredeti tanúaláírásokat nem tartalmazó konzisztoriális példányok nem egyszerű másolatok, hanem a fő rendeltetési céllal, konzisztórium használatra készültek, és eredeti nunciátúrai szignálásokat és szigillációkat tartalmaznak. Ezeket ezért az *'originale alterum'* névvel illelhetjük. Valódi fogalmazvány (*'conceptus'*) tehát a semmiféle eredeti aláírást, pecsétet nem tartalmazó bécsi példány, melynek a nunciátúrai *subscriptiók*kal és *sigillumok*kal ellátott konzisztoriális változata a tulajdonképpeni eredeti (*'originale'*). Az s.k. tanú- és nunciátúrai aláírásokat egyaránt tartalmazó és utóbbiak esetében pecsétekkel is ellátott, letisztázott konzisztoriális jegyzőkönyvvel viszonylag ritkán találkozhatunk. Ennek legplasztikusabb elnevezése az *'originale confirmatum'*, ami arra utal, hogy a tanúknak a végleges, immár gyakorlatilag mindenféle javítás nélküli szövegváltozatot állt módjukban aláírásukkal megerősíteni.¹² Ritkán előfordul még két főbb altípus: az eredeti nunciátúrai (nuncius, auditor/kancellár) aláírást tartalmazó fogalmazvány (*'semiconceptus'*) másolati tanúaláírásokkal; valamint a teljes közjegyzői, tehát egykorú és hiteles, primér rendeltetési céllal készült másolati konzisztoriális példány, ahol a nunciátúrai szignálások is másolatiak (*'copia authentica'*).¹³ Szintén efféle teljes másolatok a bíboros protektor előtt, Rómában készült jegyzőkönyvek datáriai példányai (P. Dat.).

A három Pázmány-utódra szorítókozó jelen processzusközlés tulajdonképpen a kivonatos feldolgozás létjogosultságát kívánja igazolni és egyúttal a kivonatok értelmezéséhez szolgál viszonyítási pontul a már meglévő szövegkiadásokkal együtt.¹⁴ Például ahhoz, hogy mit is jelent *in concreto* a kivonatokban szereplő „általános pozitív válaszok”, „nincs érdemleges új információ” megjelölés. A sab-

¹² Ilyen például a Pázmány-processzus, mely ugyan magánlevéltárban maradt ránk, de szintén konzisztoriális példánynak tekinthető, annak okán, hogy konzisztórium használatra készült.

¹³ Tekintettel a forrásanyag időbeli kiterjedésére és heterogenitására, melynek fő oka, hogy rendre 4–5 évenként új nunciátúrai személyzet folytatta le az eljárást, további alváltozatok is megállapíthatók. Például a bécsi példányon megtalálható a vallomás hitelességét megfelelően igazoló eredeti tanúaláírás, de a nunciátúrai szignálások, sőt olykor a bevezető és záróformula is hiányozik, vagy ellenkezőleg, részben-egészben megvannak; a konzisztoriális példányon csak a tanú neve és adatai szerepelnek, a *subscriptio* másolata nem stb. Ezek (van-e címrát a fogalmazványon, rendezett vagy rendezetlen írásképpű-e, egy vagy több kéz írása, a konzisztoriális példányon esetleg csak a kancellár/auditor hitelesítése található, a nunciúsé nem etc.) külön kategorizálása már indokolatlannak tűnik. – A mellékletek, illetve a hitvallási formula (*forma iuramenti professionis fidei*) irattani jellege irreleváns a jegyzőkönyv egészének besorolása szempontjából.

¹⁴ Pázmányé mellett lásd még például VÉGHSEŐ TAMÁS, *Benkovich Ágoston váradai püspök működésének görög katolikus vonatkozásai*, Athanasiana 16 (2003) 99–122, III–122 (Benkovich processzusa); továbbá TÓTH TAMÁS, „Si nullus incipiet, nullus finiet”. *La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich*, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784) (CVH I/6), Budapest–Roma–Szeged, 305–312 (Patachich Ádámé).

lonos, tulajdonképpen sokszor leginkább a kánonjogi formális kívánalmaknak megfelelni akaró vallomásokban rendre a kérdőpontok kifejezései köszönnek vissza. Az egyházjog „formális kívánalmi”-n azt értem, hogy a tanúkihallgatások fő célja személyi viszonylatban nem feltétlenül az érdemi információszerzés volt a római Kúria számára, hanem mindenek előtt az, hogy jogérvényesen, közjegyzőileg hitelesített módon igazolódjon a jelölt hit- és tudásbeli, morális valamint gyakorlati alkalmassága a püspöki tisztre. Az eljárás megreformálása és kiterjesztése a 16. század végén ugyanis a tridentínus szellem nyilvánvaló ellenhatása volt a középkori visszaélésekre. Továbbá annak elkerülésére irányult, hogy hitükben nem megbízható egyháziak szerezzenek pápai bullákat, és így birtokolt javadalmukat idővel nehogy protestantizálják. Vagyis a kánoni kivizsgálások szigorú előírásainak stratégiai célja a tridentínus hitértelmezés biztosítása, Itálián kívül pedig a *reservatum ecclesiasticum* biztosítása, az egyházi hivatalok/javadalmak konfesszionális jellegének megőrzése volt.¹⁵ Ha az információszerzés lett volna a fő cél, arra a nunciatúrai hírszolgálat és a nuncius jelentések is elégségesek lettek volna. Sőt azok is voltak, miként fontosabb, kényesebb esetekben rendre tapasztalható a korszakban.

c) Mikrobiográfiai tanulmány (mikrobiográfia)

A konzisztoriális projekt folytatásának igénye és a pragmatikus módszer-tani megfontolások mellett, sőt előtt a kötet egyben metodológiai mintául is szolgál. A Pázmány-processzus publikálásának paradigmájából kiindulva e kutatás azt mutatja be, hogy minél szélesebb forrásbázisra támaszkodva hazai (Kárpát-medencei) és bécsi, valamint az itáliai (vatikáni) történeti dokumentumok milyen irányból és milyen szinten teszik lehetővé egy főpapi életút megismerését. Másként fogalmazva: a vatikáni források, jelesen a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek milyen különleges, máshol fel nem lelhető információkat nyújtanak e célból. Mindezt pedig jelen munka nem összehasonlító

¹⁵ Amelynek fenntartását katolikus viszonylatban (vagyis hogy egy protestantizáló egyházi *Landesherr* világi kollégáival ellentétben nem változtathatta meg területe felekezeti jellegét) csupán a Birodalom területén garantálta törvény 1555 óta, az északi területeken meglehetősen korlátozott érvénnyel. Lásd legújabbban: FRANZ BÖLSKER, *Konfessionelle Spaltungen in der Geschichte des Christentums – eine vergleichende Betrachtung*, *Dona historica: Freundesgaben für Alwin Hanschmidt zum 80. Geburtstag* (hg. von Franz Bölsker–Michael Hirschfeld–Wilfried Kürschner–Franz-Josef Luzak), Berlin–Münster 2017, 39–104, 49.

elemzések, példák útján, hanem a teljes életutat biográfiászerűen, kritikai, kiváltképpen forráskritikai igénnyel áttekintve szándékozik szemléltetni. Ahol hibát, adattévesztést, netalán komolyabb félreértelmezést találtam, azt *sine studio*, terjedelmet nem kímélve igyekeztem korrigálni¹⁶ azon reményben, hogy ugyanígy járnak majd az én esetleges tévedéseim, hibáim.

Jelen kötetben tehát a módszeres és hosszútávú vatikáni forrásfeltárás eredményeire építve megjelenik, sőt középpontba helyeződik a történeti életpálya narratív, elemző feldolgozása. Ezzel kapcsolatosan megkerülhetetlen az archontológia / proszopográfia / biogramm–proszopológia / biográfia kapcsán tett korábbi fogalmi megfigyelések továbbgondolása.¹⁷ A legfontosabb új elem, hogy a jelen processzusközlések elé írt életrajzok a „mikrobiográfiai tanulmány”, tömörebben „mikrobiográfia” kifejezéssel illethetők. A „mikrobiográfia” a kötetcímben eredetileg szereplő „életrajzi vázlat” megnevezést váltja fel, hiszen ez szakkifejezésként közelebbről meghatározhatatlan.

A „mikrobiográfia” felfogásom szerint tanulmányformában megírt biográfia, amely olyan történelmi szereplőről veszi tárgyát, akinek életpályája – történeti szerepe, jelentősége és fennmaradt iratanyaga okán – (nagy)monografikus formában dolgozható és dolgozandó fel távlatosan. A már lehetőleg teljes forrásanyag számbavételével és áttekintésével ugyanakkor csupán a *curriculum*, illetve az egyházkormányzati és -politikai szempontjából fontosabb/érdekesebb adatok, problémák tisztázására¹⁸ és a lényeges kérdések összegző, helyenként jelzésszerű megválaszolására kerül sor benne. A „mikrobiográfia” tehát az életrajzi monográfia avagy monografikus biográfia (tulajdonképpen „makrobiográfia”) modellje, ha úgy tetszik: embriója. Mind megállapításai, mind apparátusa viszonylatában már magában hordozza a „teljes” életrajzot,

¹⁶ Lásd <http://institutumfraknoi.hu/repositorium/addimenta> is („*Supplementiculum*”).

¹⁷ Vö. *Veszprémi püspökök proszopográfiai/proszopológiai forrásai*, 167–172 (régí-új releváns szakirodalom a 6–13. jegyzetekben).

¹⁸ Több kérdés, amely fontosnak tűnik, de külön közleményben nem dolgozható fel, itt kerül behatódó tárgyalásra. Az eljárás ugyan feszegeti a mikrobiográfia kereteit, mindazonáltal a kutatás során felmerülő kérdések megválaszolását nem tartom mellőzhetőnek. E problémákat jegyzetben, illetve szövegbetétben tárgyalom, a főszöveg arányossága, mélységének egyenletessége megmarad. (Vö. az alábbiakban a történeti megismerhetőségről mondottakat is.)

együttal kijelöli a forrás-, könyvészeti és értelmezésbeli kereteit.¹⁹ A modell mindazonáltal nem arányosan kicsinyített. Az archontológiai és alapvető proszopográfiai/proszopológiai szempontok és adatok, egyszóval a *curriculum „tényei”* már-már a teljesség igényével szerepelnek, míg egyéb kérdések eltérő kidolgozottságban, leginkább összefoglalóan, egy-egy tézismondatban, illetve utalásszerűen, néhány szimbolikus esetben viszont részletezve kerülnek elő. E megállapítás szintén érvényes a forrásidézetekre, illetve egy-egy érdekesebb misszilis kiemelésére. A mutatóba hozott dokumentumok ugyanakkor látszólagos bőségük ellenére is csupán szemléltetik, érzékeltetik a történeti ismeretanyag mélységeit. Mivel a CVH alapkutatási jellege megengedi, e textusoknak a szövegbetétekbe, jegyzetekbe való beemelésevel bátran élek. A főszöveg nélkülük is folyamatosan olvasható. Információik, árnyalataik, mögöttes tartalmaik ugyanakkor magát a történeti személyt szólaltatják meg, a pusztá történetési megállapításoknál sokkal rétegzettebb textúrát eredményeznek.²⁰ Szerepeltetésüket nem annyira a források beszéltetésének RANKEI klasszikus igénye, sokkal inkább a posztmodern „szövegszeretet” hatása inspirálja.

Fontos kiegészítő megjegyzés, hogy a mikrobiográfia nyomán elkészülő makrobiográfia nem jelent feltétlenül nagymonográfiát, bár a mikrobiográfiának ennek feltételei megletekor van nagyobb létjogosult-

¹⁹ Munkámban alapvetően a releváns tudományos irodalomra támaszkodom, a különféle tercier – eredeti adatot, szempontot nem tartalmazó – írásokat, cikkeket és szócikkeket mellőzöm. Például: *Wikipédia*, *Magyar Életrajzi Lexikon*, *Katolikus Lexikon* stb. Utóbbi cikkei bár apparátusukban érdemleges szakirodalmi utalásokat tartalmaznak, szintén hemzsegek a hibáktól, tévedésektől. Ezekre általában külön nem is reflektálok. Vö. <http://lexikon.katolikus.hu/L/Losi.html> – <http://lexikon.katolikus.hu/L/Lippay.html> – <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szelepcs%C3%A9nyi.html>. Egy szemléltető példa: a lexikon Lippay György prímást testvéreitől eltérően grófnak tartja, pedig sosem volt az, azonos nevű unokaöccse viszont igen. Az eredeti, új információk hiánya miatt hasonlóképpen mellőzöm MARKÓ LÁSZLÓ munkájának idézését (*A magyar állam főméltóságai napjainkig*, Budapest 2000), bár nem tűnik haszontalan munkának. FALLENBÜCHL archontológiáit viszont számos, a historiográfia által észrevételezett hibájuk ellenére használom, tekintettel levéltári adatoltságára, és vagy javítom, vagy megerősítem közléseit. Vö. PÁLFFY GÉZA: *Archontológiai kézikönyv vagy század eleji ismereteink összegzése?* (*Gondolatok Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. Die Obergespane Ungarns 1526–1848 című könyvéről*) Fons 2 (1995) 99–III.

²⁰ Sőt úgy vélem, hogy modern történetési narratívába illesztve sokkal jobban kontrasztálnának ezek az ízes magyar szövegek, mintha csak forráskiadásban látnának napvilágot. Mindazonáltal egy „*Epistolae Episcoporum*” c. forrásválogatás a 17. századra nemhogy megfontolandó, hanem elengedhetetlen feladat.

sága. A forráskeretektől, a történelmi személy jelentőségétől függően a makrobiográfia mindazonáltal lehet kismonográfia, netalán terjedelmesebb tanulmány is („studio-biográfia”).²¹ Ez esetben a mikrobiográfia méretei is nyilván korlátozottabbak. Továbbá a makrobiográfia magától értetődően mikrobiográfiai előzmény nélkül is elkészülhet, lett légyen bármilyen méretű vagy formájú.

A mikrobiográfiák értékéből sem von le semmit, ha netalán sosem születik belőlük „rendes” biográfia, kiváltképpen nem, ha e mikrobiográfiák összefüggő sorozatba rendeződnek. Példának okáért ahogy tehetik ezt a 17. századi magyar epizkopátus esetében, melynek valamennyi tagjáról jószerével az e kötetbeliekéhez hasonló mélységben megírható ilyesfajta mikrobiográfia, vagy legalább egy alaposabb biogramm. A hazai (és bécsi) kinevezési jellegű, valamint a tanúvallomási alapú, a mellékletek esetében *personaliaszerű* vatikáni dokumentumok eredőiből összeálló rétegpszozopográfia, sőt pontosabban a biogrammból, mikrobiográfiákból, biográfiákból – a teljeskörű adatgyűjtésnek és narratív feldolgozásnak köszönhetően – konstruálódó „rétegpszozológia” a korszak főpapjait a legmélyebben megismerhető társadalmi réteggé teheti a kora újkori Magyarországon.²² Másként fogalmazva, a 17. század katolikus püspökei alkotják az első olyan társadalmi csoportot az ország történetében, akikről már a modern kor teljes elvárásainak megfelelő pszozopográfia/pszozológia, illetve ezeken alapuló *elemzés* alkotható meg, helyenként akár a

²¹ Úgy tűnik, a kettő között igazából csak a megjelenés formája (folyóirat/tanulmány-kötet avagy önálló könyv) szerint tehető különbség. A bár terjedelmesebb, de a viszonylagos teljességet bizonyos vonatkozásokban szűkösebb forrásadottságok vagy szűkített szempontok okán nélkülöző dolgozatokra ugyanis szintén a biogramm megjelölés alkalmazandó, miként a pár oldalas vagy annál is rövidebb narratív életrajzokra.

²² Itt jegyzem meg, hogy az Országos Levéltár kamarai archívumának az alábbiakban gyakran idézésre kerülő *Collationes ecclesiasticae* állaga az egyházi kinevezéseknek a kancelláriai *Királyi Könyvek*ből készült megbízható kigyűjtése. Minden itteni információ tehát a kancelláriai sorozatban is fellelhető. Alapértelmezésben a tematikus kamarai gyűjtésre hivatkozom, a közvetlenül a *Királyi Könyvek*re csupán olyan adatok esetében, amely itt nem találhatók meg (például királyi tanácsosi kinevezések, eskütelek, főispánság, birtokadományok, genealógiai adatok stb.). Ha viszont a visszaellenőrzések során szükségesnek látszott, az időközben már digitalizált kancelláriai anyagot használtam.

19–20. századi forrásviszonyokat is meghaladó mélységben.²³ A feltárt adatokból, információkból ugyanis a lehető legszélesebb körű szempontrendszer állítható fel e társadalmi csoport együttes vizsgálatához. A disztinktív episztemológiai alapot, a más hazai rétegektől, például kanonokoktól, arisztokratáktól, állami tisztviselőktől, vagy akár a protestáns felekezetet szuperintendenseitől megkülönböztető történeti információ-többséget a Vatikánban őrzött, részben *Oral History*-jellegű konzisztoriális dokumentumok biztosítják a történettudomány számára.

A 17. századi hazai episzkopátus, mint társadalmi csoport páratlan forrásviszonyainak szemléltetése magyarázza az adatok minél teljesebb feltárására és megrostálásra, olykor kritikai igényű elemzésére irányuló törekvéseimet. Itt kell ismételtelen megjegyezni, hogy a látszólagos bőség ellenére is utalásaim sokszor jelzésszerűek, kiváltképpen a prímási levéltár esetében. A 17. századi misszilis-anyagából az alábbiakban csupán szórványosan idézett iratok például mindhárom érsek politikai, egyházkormányzati és birtokigazgatási működéséhez, hazai és külföldi kapcsolati hálójához információk tömkelegét őrzik.²⁴ Külön is megemlítendő az egymással, püspöktársaikkal, kanonokaikkal és papjaikkal, familiárisaikkal, jószágkormányzóikkal, szerzetesekkel, továbbá a bécsi udvarral, állami hivatalokkal folytatott levelezésük.²⁵ Közelebbi és

²³ Felfogásomban a proszopológiai *elemzés* lényegében nem különbözik a proszopográfiai *elemzéstől*, sem szempontjaiban, sem felépítésében, legfeljebb csak mélységében, részletességében, esetleg dinamikájában, lévén hogy a teljesebb körű adatokat tartalmazó narratív szövegekre: biogramra, (mikro)biográfira épül. – A 19–20. századra, a kora újkori viszonyok között is megfontolásra érdemes meglátásokkal és módszertannal lásd a következő tanulmánykötetet: KÖVÉR GYÖRGY, *Biográfia és társadalomtörténet*, Budapest 2014.

²⁴ Meghatározóan PL AS Act. rad., class. V. és class. X. (főleg n. 196, utóbbi újonnan elkészült online indexe: <http://anube.hu/ar/index.php>). Vö. GÁLFFY ZSUZSANNA–HEGEDŰS ANDRÁS–TÓTH KRISZTINA: *Útmutató az esztergomi Prímási Levéltárhoz III: Archivum Saeculare I: Acta Radicalia et Protocollaria*, Esztergom 2001, különösen 154. Vö. még FODOR NÓRA–SZŐNYI TAMÁS: *Archivum Ecclesiasticum Vetus* (Útmutató a Prímási Levéltárhoz 4), Esztergom 2012.

²⁵ A nagyobbbrészt a prímásokhoz intézett misszilisok, valamint egyéb iratok Lósynál: uo., 9–11. cs.; Lippaynál: 12–36. cs.; Szelepchénynél: 37–50. cs.; továbbá 61 cs. A kora újkori prímási udvartartás és a prímási kancellária működése az Act. prot. mellett jórészt az itt található adatok összegyűjtéséből rekonstruálható. A csupán hozzávetőlegesen rendezett anyag rendezése, inventarializálása, majd regesztaszerű feldolgozása, illetve tematikus egységenként való publikálása a magyar levéltárügy és történettudomány, kiváltképpen az egyháztörténeti kutatás elsőrendű kötelessége. (Több Lósy-, Lippay- és Szelepchény-levele még a Simor-gyűjteményből és más helyekről, például Zágrábról: MTAKK

komplexebb képet a Prímási Levéltár missziliseinek fantasztikus forrásértékéről a Lósy-mikrobiográfia levélantológiai *Excursusa* nyújt.

* * *

A történeti megismerhetőség 400 éves távlatának bemutatása a három Pázmány-utód kapcsán proszopográfiai/proszopológiai avagy inkább már „rétegbioográfiai” viszonylatban erős csábítás. A teljes kép kialakításához és átfogó elemzéséhez már „csak” a hiányzó püspökéletrajzok megírása szükségeltetik. Ez a „hosszú 17. században” gondolkodva közel másfél száz biogramm, magasabb szinten mikrobiográfia elkészítését jelenti a megyés főpásztorok esetében.²⁶ A magyar történetkutatásnak, ezen belül az egyháztörténeti tematikára irányuló részdiszciplinának bőven van hát teendője, avagy inkább lehetősége a jövőben. Hiszen nem csupán a biográfia műfajának az 1990-es évek eleje óta a nemzetközi historiográfiában ismét és folyamatosan népszerű műveléséből veheti ki részét, hanem a kutatás hivatalbiográfiai jellegének köszönhetően egyúttal strukturális vizsgálatok is megvalósulhatnak.²⁷

A történeti megismerhetőség gazdag kora újkori forrástávlatai ugyanakkor nincsenek híján az episztemológiai problémáknak sem. Zárjuk e bevezetőt két idevágó, már a forrásfeltárás során megfogalmazott állítással. Jelen kutatás egyik fontos tanulsága, hogy olykor még egy olyan egyszerű információ sem határozható meg egyértelműen, mint ami-

ms. 4911, 2. cs/III). A prímási birtokok kormányzatának és gazdálkodásának a feldolgozása az érsekbiográfiáktól függetlenül elvégzendő és gyakorlatilag már a 16. század közepétől elvégezhető fontos feladat. Alapvetően uradalmak szerint rendezett hatalmas forrásbázis áll rendelkezésre: PL AS Act. rad., Class. B–S. A prímási birtokok teljes számbavétele Szelepcényi primátusa idejéből: PL AS Act. rad., class. P, n. 35; Széchenyi és Kollonich alatt: uo., class. X, n. 354; valamint a 16. század derekától: n. 356–369.

²⁶ Hozzájuk számítva az állandó konszekrábilis címekre (Tinin és Belgrád) felszentelteteket is. Az egyéb címzetes és fel nem szentelt választott püspökök száma meghaladja a 110-et. Jó részük külföldi származású, és többségüknél nem folytatták le a kánoni kivizsgálást. Társadalmi szerepük is változó, sokszor elhanyagolható, kiváltképp az idegenek esetében. E csoport vizsgálata tehát más szempontrendszerű elemzést kíván.

²⁷ A történeti biográfia tudományos megítélésének fordulatára: RÖCKELEIN (Hg.), *Biographie als Geschichte, op. cit. bibl.* Legfontosabb áttekintő és programadó tanulmánya magyar fordításban is megjelent: RÖCKELEIN, 231–244. Az *Amtbiographisches Handbuch*ra további irodalommal lásd *Veszprémi püspökök proszopográfiai/proszopológiai forrásai*, 169 (10. j.).

lyennek első pillantásra egy püspök kinevezése tűnik. A királyi *collatio* tudniillik igazából nem köthető egyetlen aktushoz, illetve adathoz. Sokkal inkább egy folyamatról beszélhetünk. Állomásai: a döntés meghozatala; a kinevező irat, pontosabban iratok (prezentációs, installációs, engedelmességre felszólító stb. dokumentumok) fogalmazványának elkészítése; expedálás; regisztrálása. Az olykor különböző, netalán egymásnak ellentmondó forrásbeli dátumok ide vezethetők vissza. Lásd az I. és II. fejezetben az 1637. tavaszi kinevezéseket, melyekre Pázmány halála után került sor. Hasonlóan fontos kutatás-episztemológiai felismerés, hogy a kora újkori forrásviszonyok összetettsége miatt egy születési dátum még akkor sem állapítható meg teljes bizonyossággal a biográfia számára, ha az érintett saját kezű feljegyzése őrizte azt meg az utókor számára, ezt Szelepcsény esete mutatja a III. fejezet elején.

d) Pragmatikus információk

Az itt olvasható mikrobiográfiák rövid, pár oldalas előzménye az *Esztergomi érsekek (1001–2003)* c. kötetben jelent meg.²⁸ A mostani változatok szövegekben, kiváltképpen a processzusok információinak kiaknázásában, továbbá apparátusukban, szövegbetéteikben egyaránt többszörösen és érdemben bővültek, frissültek, helyenként átdolgozást nyertek.

A latin forrásokat nem a korabeli „ortográfiával”, hanem a klasszikus szövegek modern közlési metódusát követve hozom.²⁹ Formaszöveg mellékleteket (leginkább kinevezési okiratokat) csak különleges esetben közlök teljes terjedelemben. A tartalmi összegzéseket, közlési megjegyzéseket, utalásokat a nemzetközi használhatóság könnyítésére latinul fogalmaztam. A processzusokban megjelenő személyek: tanúk, nunciusok, nunciátúrai tisztviselők azonosításakor csupán a legszükségesebb alapinformációk megadására szorítkozom, az esetek többségében külön hivatkozás nélkül, a *Bibliográfiában* található könyvészet fel-

²⁸ Szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003, 291–296 (Lósy); 296–303 (Lippay); 303–310 (Szelepcsény). A kötet koncepciója és váza már akkor készen állt, a teljes kidolgozás és kiadás végül – terveimmel ellentétben – jó másfél évtizedet csúszott. Vö. uo., 295, 1. j.; 302, 1. j.; 308, 1. j.

²⁹ A kora újkori magyar szövegek átírása a mikrobiográfiákban az érthetőség segítése végett modernizált, csupán a szógyök- és hangzásbeli sajátosságokat és néhány ortográfiai különlegességet hagytam meg (*mutatis mutandis* ugyanez érvényes az olasz idézetekre). Magyar fordítást csak a szintagmatikus szerkezetek és a ritkább latin szavak esetében hozok.

használásával, e kötetnek tudniillik nem ők, hanem Pázmány Péter három utóda: Lósy Imre, Lippay György és Szelepchény György a főszereplői. A szövegekben feltűnő fontosabb történeti események esetében pedig megelégszem egy-egy fontosabb újabb szakirodalmi hivatkozás alkalmazásával.

A sorozati kíváncsagságtól eltérően az itt következő mikrobiográfiák lábjegyzeteiben tipográfiai okok miatt a levéltári és szakirodalmi hivatkozások már első előfordulásuknál rövidítve szerepelnek. Ugyanez áll a saját korábbi munkáimra történő hivatkozások többségére is az annotált könyvészeti bevezetőkben. Teljes könyvészeti leírás minden esetben a kötetvégi *Bibliográfiában* található. A fő vatikáni fondok kivételével az első előfordulásnál az archivisztikai rövidítések feloldását sem adjuk meg, megtekintésükért szintén hátra kell lapozni.

Kutatásomkor a bécsi nunciatúrai példányok közül csupán Lósy Imre egri jegyzőkönyve volt oldalszámozva. A többi bécsi példány esetében a hivatkozásoknál ezért hiányzik foliószám feltüntetése. A könnyebb visszakereshetőség érdekében az egyes vallomásokat ezeknél betűjellel láttam el, és a vonatkozó kérdőpont sorszámát adom meg. Lósy váradi és Szelepchény esztergomi processzusánál a fennmaradt konzisztoriális szöveg oldalszámai az irányadók.

A kéziratot 2021 májusában zártam le és adtam át a kiadónak. Ezt követően megjelent munkákat már nem tudtam hasznosítani.³⁰

* * *

E munkámat sokan, sokféleképpen segítették. Itt is megköszönöm a kéziratomat elolvasó FAZEKAS ISTVÁNNak hasznos észrevételeit, SZOVÁK KORNÉLNAK a latin szöveg néhány filológiai problémájának megoldásában nyújtott segítségét. KANÁSZ VIKTORNAK és SÁGI GYÖRGYNEK, a Fraknoi Kutatócsoport munkatársainak kéziratom gondos átolvasásáért, illetve a

³⁰ E munkák közül itt tudom csupán megemlíteni FAZEKAS ISTVÁN jelen kötetben sürűn idézett akadémiai doktori disszertációjának könyvváltozatát: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), Budapest 2021. Továbbá B. SZÉKELY DOROTTYA PIROSKA kiváló írását, melyben nálamnál jóval részletesebben elemzi Szelepchény és Lobkowitz levelezését, szól Kászonyi Mártonról, és hoz több, levéltári kutatáson alapuló biográfiai, archontológiai adatot: *Szelepchényi György levelei Wenzel Eusebius Lobkowitzhoz (1663–1674)*, Közzvetítő rendszerek, médiumok és hatalomgyakorlás a kora újkori Európában (Információ-történelem), szerk. B. Székely Dorottya Piroška–Kovács Dóra–Vida Bence–Virág Csilla, Budapest 2021, 17–41; valamint Uő., *Egy fontos kapocs a bécsi udvarhoz: Szelepchényi György levelei Rottal Jánoshoz*, Fons 28 (2021) 1. sz., s.a.

mutató elkészítéséért jár köszönet. A szöveggondozást hihetetlen alapos-sággal KODÁKOR SZABOLCS végezte. Az írás során több esetben levéltári pótkutatás szüksége merült fel. A kiegészítések során segítségemre voltak: Rómából NAGY KATALIN, a Fraknói Kutatócsoport vatikáni kutatási rezidense, Bécsből OROSS ANDRÁS levéltári delegátus, Győrből NEMES GÁBOR és OLÁH RÓBERT, a Kutatócsoport tudományos munkatársai, Esztergomból HEGEDŰS ANDRÁS, Egerből URBÁN MÁRTA, az országos levéltárból NÉMETH ISTVÁN, RÁCZ GYÖRGY és KALMÁR JÁNOS, az MTA kéziratárából pedig TÓTH GÁBOR, valamint TOMA KATALIN. Szelephényi Györgynek a breznóbányai plébánián található portréjáról 2020. február 29-én készíthettem felvételt, ezúton köszönöm FUNDÁREK ANNA, illetve LŐRINCZIK SZILVIA rozsnói püspöki levéltáros fáradozását, továbbá DUSÁN LUKÁC plébános úr előzékenységét.

A kötetnek helyt adó *Collectanea Vaticana Hungariae* szerkesztőjeként mondok végül köszönetet a budapesti Központi Szeminárium korábbi előjáróinak: MARTON ZSOLT rektornak, Vác mostani főpásztorának, valamint CSORDÁS GÁBOR prefektusnak, továbbá MARTOS LEVENTE BALÁZS jelenlegi rektornak. BÍRÓ LÁSZLÓ püspök nagylelkű engedménye nyomán fontos és nélkülözhetetlen logisztikai támogatást nyújtottak, nyújtanak a vatikáni–magyar történeti sorozatnak, nagyban segítve a még saját budapesti, illetve római székhely nélkül működő Fraknói Kutatócsoport működését.

I.
LÓSY IMRE
(1576–1642)¹

ANNOTÁLT KÖNYVÉSZET

Lósy Imre korábbi, 18–19. századi életrajzi vázlatainak adatait négy említésre méltó áttekintés hasznosította, pontosította és bővítette. Mindenekelőtt: KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 213–215; BUNYITAY VINCE, *A váradai püspökség története IV*, Debrecen 1935, 105–110; valamint számos új, pontosabb életrajzi adattal: JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanádvarmegyei Könyvtár 29), Makó 1936, 16–23; főként egri püspöki működéséről több értékes kiegészítést tartalmaz SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 302–308. A lexikon szócikkek szerencsés esetben e művek adatait hasznosítják. Nem tartalmaz érdemben eredeti biográfiai adatot e két munka sem: VAGNER JÓZSEF, *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra 1896, 187–189 és MIKÓ SÁNDOR: *A nagylócsi iskola múltjából*, SSz 47 (1993) 383–388, 384–385. – Kielégítő életrajz megírására mindaddig nem került sor. KARDOS JÓZSEF, *Lósy Imre* c. teológiai doktori értekezése, amely elsősorban GALLA FERENCnek köszönhetően hoz néhány újabb adatot, szintén nem tekinthető ilyennek (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, Könyvtár, 25/1948). – Mindössze két, kifejezetten Lósy életének részleteivel foglalkozó publikáció: RÁTH KÁROLY, *Lósy Imre származásáról*, MS 4 (1866) 664–667; YJ, *Loósy Imre beiktatása az egri püspökségbe 1634-ben*, Századok 34 (1900) 459–461.² Friss biogrammjá több új levéltári adattal: FAZEKAS ISTVÁN: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között* (Akadémiai doktori értekezés), Budapest 2018, 301.

¹ Saját kezű aláírásaiban nevét kizárólag *Lossi* majd *Losi* formában használta. A történetírásban meggyökeresedett Lósy írásmód voltaképpen helytelen, bár egyéb korabeli forrásokban kétségtől előfordul még a *Lossy* és – az e munkában általános recepciója okán megőrzött – *Losy* alak is.

² Pálffy Istvánhoz írt két levelének közlése tévesen Lippaynak tulajdonítva: VADAS, *Lippay*, 102–104.

MIKROBIOGRÁFIA

I. AZ ÉLETPÁLYA

Lósy 1576. november 1-jén született kismemes szülőktől, *egregius* Lósy Mátétól és Németszeghy Annától³ a győri egyházmegyéhez tartozó Sopron megyei Lózson (ma Nagylózs).

A római *Collegium Germanicum et Hungaricum* anyakönyvének 1599. évi bejegyzése szerint ugyanazon év nov. 1-től volt 23 éves (*annorum 23 a prima Novembris*), amely megjelölés a korban mindig a betöltött 23. évet jelenti. (VERESS, II.) Ezzel az adattal egyébként a kortársak közül csak Pázmány állítása vág egybe, aki 1627 szeptemberében 50 évesnek mondja vikáriusát. (AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1622–1626, fol. 37r–38v.) Ezzel szemben Dávid Pál pécsi püspök 1625 novemberében még mindig 48 évesnek vallja Lósyt. Arra hivatkozik, hogy ezt tőle magától hallotta, kérdés persze, hogy mikor (*Jegyzőkönyvek*, I/1, fol. 294r). Az viszont kifejezetten meglepő, hogy 1625 novemberében papírra vetett rövid önéletrajzában és püspöktársai az évi kánoni pereiben Lósy hozzávetőleg már 50 évesnek mondja magát (*Jegyzőkönyvek*, I/1, fol. 299r; AAV P. Vienna n. 17 és 20/A), és tanúként ugyanezt állítja életkoráról Dávid Pál 1628 szeptemberében lefolytatott váci processzusában is (AAV P. Vienna n. 20/B).

Az utókor egyöntetű álláspontjával szemben⁴ váradi kánoni perében tanúi, Dubovszky György és Dávid Pál egybehangzóan katolikus származásúnak vallották. A majdani érsek önéletrajzában ennél árnyaltabban fogalmaz, csupán „úgy hiszi”, hogy szülei katolikusok voltak.⁵ Rómában ennél hitelesebb adatokat vártak, de a Dallos Miklós győri püspök által Lósy kérésére szülőfalujában végeztetett alapos vizsgálat jegyzőkönyve végül egy

³ *Jegyzőkönyvek*, I/1, fol. 299r; RÁTH, 664–667 az itt kiadott oklevél Rómába küldött rövidített, ám szintén eredeti változata: AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1622–1626, fol. 399rv). A Dallos Miklós győri püspök által 1627-ben Lósy származásáról lefolytatott vizsgálat tanúi csupán a *honestus* jelzővel illetik törvényes házasságot kötött szüleit.

⁴ A protestáns származásnak a szakirodalmon keresztül bárminemű reflexió nélkül végighömpölygő állítása PÉTERFFY KÁROLYRA vezethető vissza, aki a bécsi nunciatúra levéltárából részlegesen hasznosította Lósy esztergomi processzusának adatait. A forrásban mindössze egy, névtelen tanú (minden bizonnyal Szenkviczy Mátyás) említi 1637-ben a jezsuita Wilhelm Lamormain PÉTERFFY által idézett idevágó állítását (II, 331–335). Vö. még KOLLÁNYI, 213; JUHÁSZ, 16; BUNYITAY, 105; SUGÁR, 302.

⁵ Dubovszky azzal támasztotta alá állítását, hogy Nagylózs teljesen katolikus falu. Érve az ötven évvel korábbi viszonyokra irreleváns. *Jegyzőkönyvek*, I/1, fol. 299r: 293r: 293v. 294r: 299r: Ezen adatok alapján KARDOS (7–12) Lósy katolikus származását bizonyítotttnak látja.

szót sem ejt családja felekezeti hovatartozásáról.⁶ Maga Pázmány egyenesen kizártnak tartja, hogy majdani utódának szülei katolikusok lettek volna, ezért diszpenzációját kéri, bár nem hallgatja el: Lósy biztos abban, hogy anyja katolikus volt.⁷ A probléma gyökere valószínűleg abban rejlik, hogy az 1620-as évek derekán egy prelátus számára már némileg kényelmetlennek számított az áttérés tényének beismerése. A konfesszionális határok korábbi körvonalazatlansága okán ugyanakkor könnyen találhatott szülei vallásgyakorlatában katolikus elemeket. A felekezetváltás megtörténtében mi sem kételkedhetünk. Még azt is tudjuk, hogy 1597 folyamán Bécsben ment végbe.⁸ Püspökké szentelésére mindenestre anélkül került sor, hogy a protestáns származás akadályá alól felmentést kapott volna. A pápai bulla ugyanis végül katolikus születésűnek ismeri el.⁹

Pontosan nem tudjuk, hogy alsóbb iskoláit hol végezte. Felekezeti hovatartozása miatt – Pázmányhoz hasonlóan – protestáns intézményben sajátíthatta el a betűtetést.¹⁰ A már idézett Dávid Pál szerint a poézist és a retorikát is Magyarországon tanulta, s közvetlenül innen került Rómába. Mindez, ha nem is helytálló, arra utalhat, hogy középfokú tanulmányait idehaza kezdte meg. 1596-ban már Bécsben találjuk, ahol a poézist Wilhelm

⁶ Törvényes és nemesi származását viszont igazolja, s emellett felsorolja még a testvéreit is: idősebb Imrét, Mihályt, Boldizsárt és Margitot, valamint ez utóbbtól származó Györgyöt, Tamást és Magdolnát. RÁTH, 664–667; vö. BUNYITAY, 105.

⁷ „...perché il detto monsignore è già huomo di 50 anni, oltre il non raccordarsi che ciò sia vero, non si ritrova huomo, che di ciò possi far fede, perché in quel luogo, dove egli habitava oltre l'oppressioni de Turchi ha più di 60 anni, che non vi si fa esercizio alcuno di religion cattolica, onde dubito assai, che nè l'uno, nè l'altro de suoi genitori sia stato cattolico, ancorché egli pensi, che la madre sia stata... essendo egli mio vicario in spiritualibus et massime convenendomi valere dell'opra [!] sua, essendo egli huomo di rare qualità et di singolar dottrina... sua beatitudine ad cautelam usi della solita sua benignità col dispensarlo circa haeresim parentum...”. Levele Francesco Barberinihez. Bécs, 1627. szept. 28. AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, 1622–1626, fol. 37r.

⁸ Ismét csak a C.G.H. anyakönyvére hagyatkozhatunk, amely szerint „ipse conversus ante 2 annos Viennae, ubi studuit logicae”. VERESS, II. E forrás szerint mindkét szülője protestáns volt.

⁹ AAV Segr. Brev., vol. 9693, fol. 808rv. Ugyanakkor egy, Lósy nevében megfogalmazott kérvény szerint az „eretnek származás” alóli pápai felmentés megtörtént: „...per quanto disse il Lauro secretario del sacro collegio referente il signor cardinale di S. Sisto fu da sua beatitudine concessa ma hora però non ne consta in processo”. AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1622–1626, fol. 39r–40v.

¹⁰ Jegyzőkönyvek, I/1, fol. 294r.

Lamormaintól, II. Ferdinánd majdani befolyásos gyóntatójától hallgatta.¹¹ 1637-ben páter Lamormain maga vallja, hogy Lósyt 1596-tól ismeri, mivel „tanítványom volt itt [Bécsben] poézisből, amikor a humaniorát oktattam”. 1599. december 20. és 1606. június 5. között a római C.G.H. növendéke volt.¹² Hároméves filozófiai és négyéves teológiai tanulmányait két év (párhuzamosan folytatott) kánonjogi stúdium egészítette ki. Ezt önélet-rajza mellett Filippo Rinaldi rektor által kiállított végbizonyítványa is tanúsítja: „Tisztelendő... Lósy Imre győri egyházmegyes pap az Örök Város német–magyar kollégiumában hét éven keresztül volt az Apostoli Szék növendéke, melyekből szorgalommal és megszakítás nélkül három esztendőt a filozófia, a többi a szent teológia és kánonok tanulmányozásának szentelt.”¹³ Fokozatot mindazonáltal jó magyar szokás szerint („*Ungari non curant habere gradus*”) nem szerzett.¹⁴

A bérmlás szentségét Leonardo Abel szidoni c. püspök, Camillo Borghese római bíboros vikárius, a későbbi V. Pál pápa segédpüspöke 1600. február 21-én szolgáltatta ki számára Santa Severina bíboros római palotájában. A római német–magyar kollégium szentelési anyakönyvének jóvoltából még azt is tudni lehet, hogy Lósy bérmaakeresztapja Keresztesi Máté egri egyházmegyes pap volt. A tonzúrárt 1600. május 27-én vette fel a lateráni székesegyházban. Ezt követően a *Santa Maria Magdalena*-templomban avatták osztiáriussá, lektorrá, és akolitussá 1600. július 2-án, 9-én, illetve augusztus 25-én, valamint időközben a Lateránban exorcistává.¹⁵ A nagyobb rendek szentségében szintén a pápai székesegyházban részesült: 1603. szeptember 20-án szubdiakónus, 1604. június 12-én pedig diakónus lett. Ugyancsak Leonardo Abel¹⁶ szentelte pappá 1604. szeptember 18-án.¹⁷

¹¹ *Jegyzőkönyvek*, I/3, fol. 407v; vö. KOLLÁNYI, 213.

¹² VERESS, II; BITSKEY, 56.

¹³ *Jegyzőkönyvek*, I/1/a (*Adlegata*). Logikát azonban már Bécsben is hallgatott, lásd 8. j.

¹⁴ Ezt váradi processzusának valamennyi tanúja egybehangzóan állítja. Az idézet Dávid Páltól származik. *Jegyzőkönyvek*, I/1, fol. 293r. 293v. 294r.

¹⁵ APCGU Fond. Stor., Liber ord., pag. 220. Ehelyütt is köszönöm TARI ZSOLTNak, az intézmény akkori prefektusának, hogy lehetővé tette számomra a korábbi kutatások által figyelmen kívül hagyott forrás lemásolását. Közreadásának előkészítése folyamatban van.

¹⁶ HC III, 299 és IV, 315.

¹⁷ Uo. A kisebb és nagyobb rendeket feladó püspök nevét az eseményen jelenlévő Nagyalvy Gergely szerémi püspök 1625. dec. 1-jei tanúsítványa említi. *Jegyzőkönyvek*, I/1/c (*Adlegata*). Lósy tényleges papi működésének kezdetét Magyarországra történt visszatérésének évére, 1606-ra teszi. *Jegyzőkönyvek*, I/1, fol. 299r.

Lósy káptalani, püspöki karrierje egyenletes, és prímási kinevezését leszámítva egyáltalán nem kivételes. Számos kollégájához hasonlóan fokozatosan haladt előre a középkori alapokon nyugvó s az oszmán hódítás által eltorzított hazai egyházszervezet lépcsőfokain. Visszatérte után hamarosan, még 1606-ban a nyitrai káptalanban nyert javadalmat.¹⁸ 1637-es tanúvallomás szerint Forgách Ferenc nyitrai püspök káplánja lett.¹⁹ Majd követte főpásztorát Nyitráról az esztergomi főegyház-megyébe. Itt 1607. október 25-től a pozsonyi társaskáptalan tagja.²⁰ 1611. november 5-től esztergomi kanonok és nyitrai főesperes;²¹ majd 1614 májusától 1619. május 3-ig garamszentbenedeki prefektus,²² és már 1620. február 21. előtt esztergomi olvasókanonok volt.²³ Az országos politikában első tapasztalatait negyvenes éveie elején szerezte. Másodmagával ő képviselte testületét az 1618. évi királyválasztó pozsonyi,²⁴ illetve az 1622-i, a nikolsburgi béke végrehajtásáról rendelkező soproni országgyűlésen.²⁵ Káptalani karrierjének tetőpontját 1631. április 28-ai nagypré-

¹⁸ Nyitrai kanonokságáról VÁGNER JÓZSEF sem közöl pontos adatokat: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra 1896, 187–189; vö. még KOLLÁNYI, 213.

¹⁹ *Jegyzőkönyvek*, I/3/fil. jegyz./i (5. pont). Vélhetően Kisdy Benedek közlése.

²⁰ KOLLÁNYI (213) szerint okt. 27-én. Forgách Ferenc kinevezőiratának másolata, amely Lósy Imrét magiszternek és nyitrai kanonoknak címzi: *Jegyzőkönyvek*, I/3/a (*Adlegata*).

²¹ Forgách – Lósy pozsonyi kanonokságát is említő – kinevezőiratának másolata: *Jegyzőkönyvek*, I/3/b (*Adlegata*); vö. KOLLÁNYI, 213. – Káptalanbeli kisebb javadalma Szent Erzsébet, majd az Oltáriszentség oltárának igazgatósága volt. KOLLÁNYI, 214.

²² Az átadást, illetve az átvételt intéző háromfős káptalani bizottság jelentései: EFML Caps. eccl., caps. 13, fasc. 2, n. 28 és fasc. 3, n. 11. Jószágkormányzói működéséről Garamszentbenedeken több levele is fennmaradt. Uo., fasc. 2, n. 29. 30. 33. 37. 41. 45–48. 53–55; fasc. 3, n. 3. 5. 9. 10. 12. 13. 15.

²³ KOLLÁNYI (214) ugyan 1623. szept. 20-ra keltezi előléptetését, Pázmány ideiglenes helynöki kinevezése (lásd alább), valamint III. Ferdinándnak egy 1621. jún. 17-én kelt irata azonban már olvasókanonokként említi. MNL-OL MKL Conc. exp., (A 35), n. 149/1621.

²⁴ Két jelentése (1618. márc. 25. és ápr. 4.): EFML Caps. eccl., caps. 12, fasc. 4, n. 11 és 13. Követtársa Dallos Miklós volt.

²⁵ Beszámolóit a káptalanhoz (1622. jún. 12. 13. 22. és júl. 2.): EFML Caps. eccl., caps. 17, fasc. 4, n. 26. 19. 21. 27. Sőt még 1625-ben is ő a főkáptalan országgyűlési követje. (A VII. Fraknoi Nyári Akadémián KÁDÁR ZSÓFIA „A győri káptalani követek és az alsótáblai egyháziak a 16–17. században” c. előadását követő diskusszióban a citált forrás írásképe alapján tisztáztuk, hogy Lósyról, és nem az előadásban feltételezett Lippayról van szó.)

posti kinevezése jelentette. Dignitását egri püspökségéig viselte,²⁶ miként általános helynöki és ügyhallgatói megbízatását is. Utóbbi tisztét 1620. február 21-től ideiglenes, 1622. február 4-től állandó helyettesként,²⁷ majd vélhetően még ugyanettől az évtől teljes jogú vikáriusként gyakorolta.²⁸

Püspökhöz méltó megélhetését kanonoki stallumai mellett több apátság, illetve prépostság biztosította. 1623. szeptember 15-től²⁹ 1625. február 11-ei lemondásáig tapolcai apát,³⁰ emellett 1624. szeptember 22-től óbudai³¹, majd 1628. július 7-től sági prépost volt.³² E javadalmaitól a szokásjogot követve, immár saját püspöki jövedelmekkel és székhellyel rendelkező egri főpásztorként szintén megvált.³³

²⁶ Pázmány kinevezőiratának másolata: *Jegyzőkönyvek*, I/3/h (*Adlegata*); lásd még GALLA, *Pázmány-levelek*, 87–88, n. 30; vö. KOLLÁNYI, 214.

²⁷ „*Substitutus interea vicarius*”, illetve „*substitutus vicarius*”. Pázmány értesítései a káptalanhoz a kinevezésekről: HANUY, I, 222–223, n. 134 és 273–275, n. 168.

²⁸ Az esztergomi káptalan Lósy tizenkét éves helynöki működését méltató okirata: *Jegyzőkönyvek*, I/3/l (*Adlegata*). – Káptalanbéli és egyéb javadalmaitól, tisztségeitől egri püspöki kinevezése után fokozatosan vált meg. Egy 1633. nov. 8-án kelt oklevelében tudniillik választott egri püspöknek, Heves és mindkét Szolnok vármegye főispánjának és még mindig esztergomi nagyprépostnak, óbudai és sági prépostnak, általános helynöknek és ügyhallgatónak nevezi magát. MNL-OL MKL MKR Litt. Cam. Scep. (E 23), 2. cs., 238. fol.

²⁹ II. Ferdinánd kinevezőiratának másolatai: *Jegyzőkönyvek*, I/3, *Adlegata*; MNL-OL MKL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 286–287 és 294. Vö. KOLLÁNYI, 214; JUHÁSZ, 19. Az efféle apátok és prépostok speciális magyar történeti és kánonjogi sajátosságaira: BÁNK, *Címzetes apátok*, különösen 21–24. 35–40. 43–45.

³⁰ Lemondólevele: MNL-OL MKL Litt. priv. (A 32), n. 95/1625.

³¹ III. Ferdinánd kinevezőiratának másolatai: *Jegyzőkönyvek*, I/3/e (*Adlegata*); MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 290–291; vö. KOLLÁNYI, 214; JUHÁSZ, 19. Jelentés beiktatásáról: ELTE EKK Coll. Hev., vol. 3, fol. 423.

³² III. Ferdinánd kinevezőiratának másolatai: *Jegyzőkönyvek*, I/3/g (*Adlegata*); MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 319–320; vö. JUHÁSZ, 21.

³³ Valószínűleg nemcsak Böythe Miklós (Ságon), hanem Jakusith György (Óbudán) is 1633. nov. 25-én lépett örökébe. Vö. GALLA, *Pázmány-levelek*, 93–94 (és AAV P. Vienna n. 61); MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 363–364; TUSOR, *Pázmány-epistolae*, 120–121, n. 18; illetve SUGÁR, 319. – DEVIĆ–MARTINOVIĆ szerint (59–60) Lósy Imre egri püspök lemondására a sági prépostságról és Böythére történt uralkodói átruházására, valamint Pázmány (!) ehhez adott ordináriusi hozzájárulására 1638 folyamán került volna sor, ami képtelenség.

1. Lósy Imre esztergomi érsek (1637–1642)

Johann Gottlieb Rugendas metszete nyomán a 19. század elején készült festmény. A Központi Szeminárium tulajdona, jelenleg Hajóson őrzik. Felirata: „*E sua postuma substantia cedunt in dotem Seminario Generali 35 000 floreni*”. (Vö. 64–65, 165. j.) Az ELTE rektori hivatalában található másolat 1912-ben erről készült. Azonosításáért SERFŐZŐ SZABOLCSOT és DÉTÁRI EMILIÁT illeti köszönet.

Első püspöki címét, a csanádit 1623. szeptember 7-én kapta.³⁴ A magyar kancellária két hónappal később, december 9-én állította ki VIII. Orbán pápához (1623–1644) címzett uralkodói bemutatóiratát,³⁵ felszentelésére mégsem került sor.

Ennek két oka lehet. Vagy az, hogy a királyi kinevezés nem nyert pápai szentesítést, azaz Lósy kánoni értelemben sosem volt csanádi püspök. Ezt a változatot támasztja alá, hogy csanádi processzusa nem ismert, és hogy a konzisztoriális jegyzőkönyvekben sem maradt fenn prekonizációjának vagy propozíciójának említése. Vagy pedig az, hogy a pápai provízió ugyan megtörtént a konzisztóriumban, bulláit viszont már nem állították ki, vagy ha mégis, időközbeni váradi kinevezése miatt ezeknek már nem lehetett érvényt szerezni. Az utóbbi lehetőség mellett szól a királyi bemutatás ténye, illetve hogy utóda, Dubovszky György pápai províziójakor Lósy szerepel mint közvetlen előd a konzisztoriális iratokban, és nem Veranchich Faustus, az utolsó bizonyíthatóan csanádi címre felszentelt főpap. Mindazonáltal ez inkább csak a kúriai adminisztráció tévedése lehet. Vö. HC IV, 168.

II. Ferdinánd 1625. október 24-én a váradi püspökségre helyezte át.³⁶ A Magyar Tanácsnak (*Consilium Hungaricum*) feltételezhetően csak ezután lett tagja.³⁷ A magyar rendi önkormányzat e kulcsfontosságú szerve, valamint az országgyűlés főrendi háza³⁸ mellett mélyebb államigazgatási ismereteket 1628 során udvari magyar prokancellárként szerzett. Királyi behívója Sennyey István kancellár, váci püspök helyettesítésére 1628. február

³⁴ A kinevezőirat fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 278/1623; másolatai: *Jegyzőkönyvek*, I/3/c (*Adlegata*); MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 283–284; vö. JUHÁSZ, 16.

³⁵ Fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 335/1623.

³⁶ Kinevezőiratának másolatai: *Jegyzőkönyvek*, I/3/f (*Adlegata*); MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 298; vö. KOLLÁNYI, 214; JUHÁSZ, 20. Pápai bemutatóirata szintén Sopronban kelt, 1625. nov. 6-án. Eredetije: AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1622–1626, fol. 44^{rv}. Első két püspökségébe történt kamarai beiktatásáról nem maradt fenn adat.

³⁷ Királyi tanácsosságát korábbi kinevezőiratai (óbudai préposti, csanádi püspöki, tapolcai apáti) nem említik, még a váradi püspöki *collationalis* sem. Első ízben a sági prépostság adományozásakor tűnik fel e címe. *Jegyzőkönyvek*, I/3/g (*Adlegata*).

³⁸ Amelynek már mint csanádi püspök hivatalból tagja lett. 1625-ben ezért lehetett jelen Sopronban. (Vö. okt. 2-ai levelét EFML Caps. eccl., caps 17. fasc. 4, n. 38.) – Hogy a királyi ítélőtáblának is bírója volt, arra csak egri püspök korából van adatom (MNL-OL MKL Litt. priv. [A 32], n. 298/1636), alapos jogászai szakvéleményt mindazonáltal már váradi püspökként is készített az udvar számára (uo., n. 180/1631).

15-én kelt.³⁹ Noha Pázmány már március 6-án mentesítését kérte az udvari szolgálat alól,⁴⁰ még június derekán is Prágában találjuk.⁴¹ Lamormain visszaemlékezése szerint egy éven keresztül látott el kancellári feladatokat.⁴² A jezsuita azonban minden bizonnyal téved, hiszen július 19-től bizonyíthatóan újra Sennyey vette kézbe a királyi kancellária tényleges irányítását.

Mivel a pozsonyi kamara *Benignae resolutiones* állaga viszonylag nagy számban és folyamatos sorozatban megőrizte az udvari magyar kancellárián fogalmazott királyi utasítások eredetijeit, az ezeken szereplő kancellári ellenjegyzésekből Lósy hivatali működése közelebről is behatárolható. Eszerint Sennyey kancellár aláírása 1628. febr. 23-án szerepel utoljára, Lósyé márc. 24-én, majd 26-án tűnik fel először több iraton is. A következő aláírás júl. 3-án és immár Bécsben Sennyeyé; júl. 8-án viszont csak Ferenczffy Lőrinc titkár ellenjegyzésével expedált a kancellária, 11-én ismét, és egyben utoljára feltűnik Lósyé is. Júl. 19-től szeptemberig Sennyey szignálja az iratokat egy augusztus 2-ai irat kivételével. Okt.–dec. folyamán megint nem volt magyar kancellár az udvarban, szerepét a királyi titkár vette át. A vizsgálatból két eredmény körvonalazható. 1. Lósy tényleges udvari tartózkodása Prágában febr. 23.–márc. 24. között vette kezdetét és Bécsben júl. 11.–19. között ért véget, azaz mindössze négy hónapot tett ki, sőt egy kisebb szünet is volt benne. 2. Pázmány közbelépése végső soron eredményes volt, hiszen az ősz folyamán a szükséghelyzet ellenére már nem került sor helynöke behívására.⁴³

Az uralkodói iratokat mindvégig „választott” váradi püspökként volt kénytelen ellenjegyezni.⁴⁴ Az ügyével külön foglalkozó konzisztoriális kongregáció hiába adta meg már 1626. szeptember 18-ai dekrétumában hoz-

³⁹ MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 35/1628. A legújabb irodalomban (FAZEKAS, *Kancellária*, 223) szereplő hivatalviselési terminusok (1628. febr. 5. és 1628. jún. 4.) némi pontosításra szorulnak. Költségeire 875 forintot kapott az udvari kamarától. Uo., 301, 2449. j.

⁴⁰ HANUY, I, 682–683, n. 458 (és 706–707, n. 472). Prokancellárként a legkülönbélebb ügyekről informálta Pázmányt, így Ferenczffy Lőrinc királyi titkár prágai nyomdavételéről. 1628. ápr. 4-ei levele kiadva: MILLER, I, 217–219, n. 110.

⁴¹ Lásd Ivanovich Tamás 1628. jún. 14-ei birtokadományának kancelláriai jegyzetét: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7. fol. 499.

⁴² „...fuit enim per annum cancellarius.” *Jegyzőkönyvek*, I/3, fol. 408r.

⁴³ MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 15–17. 48–50/II; 34–46/III; 6–8. 29–36. 69–70/VII; 9–11. 15–17/VIII; 3–6skk/IX; 40–42/X; 45–47. 66–68/XI; 4–6/XII/1628; és vö. 39–41. és 44. j. – Lósy alkancellárságát közelebbi terminus nélkül megemlíti: FALLENBÜCHL, *Főméltóságok*, 28 és 101. Vö. még FAZEKAS, *Kancellária*, 141 és 220.

⁴⁴ Egy ilyen, diplomáciai jellegű irat II. Ferdinánd 1628. ápr. 12-én Paolo Savelli római követhoz intézett prágai utasításának eredetije: AS Roma, Arch. Gonz., busta 96, vol. 27. s.f.

zájárulását.⁴⁵ Előterjesztése a bíborosi konzisztóriumban a származása körüli viták, valamint különféle adminisztratív és szervezési problémák miatt (mint például a jövedelem megfelelő igazolásának hiánya;⁴⁶ a római ügyintéző hanyagsága)⁴⁷ csak 1630. április 22-ei dátummal történt meg.⁴⁸ Az e napról keltezett bullák elhúzóódó kiállítására és megérkezése után Pázmány 1631. június 21-én Thelegdy János kalocsai érsek és Pyber János egri püspök asszisztenciájával szentelte püspökké a nagyszombati Szent Miklós-székesegyházban.⁴⁹ A szertartás *magister caeremoniarum*a kései utóda a váradi székből, Luzsénszky Joachim volt.⁵⁰

Lósy Imre elsődleges szentelési vonala az 1541-ben felszentelt Scipione Rebiba bíboros, nápolyi inkvizítor, konstantinápolyi pátriárkáig († 1577) vezethető vissza. Ő volt ugyanis a főszentelője a Santa Severina bíboros néven ismert – és az 1592-es konkláven *per compromissum* tulajdonképpen pápává választott – Giulio Antonio Santorónak, aki a 1567 és 1599 között mintegy 47 püspököt szentelt. Sorukban találjuk az 1608–1616 között bécsi és prágai apostoli nuncius Placido de Mara melfi püspököt (1595). De Mara volt Melchior Klesl bécsi püspök szentelője, aki Pázmányt Prágában Thelegdy János és Almásy Pál asszisztenciájával az egyházi rend teljességének szentségében részesítette. A Rebiba–Santoro szentelési vonal az ugyancsak Pázmány által szentelt Lippayra, valamint az ő konsekráltjaira, Szelepcshény és Széchenyi primásokra is kiterjed.⁵¹

⁴⁵ *Jegyzőkönyvek*, I/1/d (*Adlegata*); AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1622–1626, fol. 43^{rv}. Rómában az uralkodói kinevezés jogosságát illetően csupán átmeneti kétség merült fel. PL AEV n. 174, fol. 6–7; vö. FRANKÓI, *Oklevéltár*, 173, n. 129.

⁴⁶ Vö. AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1622–1626, fol. 41^{rv} és 42^{rv}; GALLA, *Pázmány-levelek*, 36, n. 8 és 12*, n. 17; JUHÁSZ, 21.

⁴⁷ Lósy sürgető kérvényére az akkori két bíboros protektor, Ludovico Ludovisi és Franz Dietrichstein auditorai csak hosszas keresgélés után akadtak rá az ügyet elfektető és Rómán kívül tartózkodó Antonio Bisciára. Lásd Jacomo Olivieri leveleit Franz Dietrichsteinhez. Róma, 1629. jún. 21. júl. 9. és szept. 8. MZA Rod. Arch. Dietrich., kart. č. 438, s.f.

⁴⁸ HC IV, 359.

⁴⁹ A szentelési bizonyítvány: *Jegyzőkönyvek*, I/2, *Adlegatum*. Az esztergomi káptalan 1637. júl. 6-ai tanúsítványának eredetije: *Jegyzőkönyvek*, I/3/k (*Adlegata*); vö. JUHÁSZ, 21; PÉTERFFY, II, 335.

⁵⁰ Pázmány akkori udvari káplánja ezt maga említi Lósy egri processzusában. *Jegyzőkönyvek*, I/2, fol. 12v.

⁵¹ A Santoro által szentelték száma önmagában figyelemre méltó, de még inkább különleges az, hogy Santa Severina érseke mindezt meg is örökölte az utókor számára. Vö. CUGNONI, 327–372 és 151–205. A magyar főpapok (társszentelőkön keresztül vélhetően még ma is élő) Rebiba–Santoro vonala tehát régebbi, mint a jelenlegi katolikus püspökök mintegy 90%-áé. Utóbbiak, köztük a két élő pápa a rekordszámú püspököt szentelő XIII. Benedeken, illetve a Claudio Rangoni–XI. Pius-féle lengyel ágon keresztül kapcsolódnak ehhez a vonalhoz. Rebiba

Lósynak az önálló főpásztori szolgálat megkezdésére két év elteltével, az egri egyházmegye élén nyílt lehetőség. III. Ferdinánd (1637–1657) 1633. október 24-én nevezte ki egri püspökké.⁵² A szepesi kamara képviselője 1634. február 2-án iktatta be új javadalmába Jászón, a püspökség akkori székhelyén. Az uralkodó 1633. október 25-én rendelte el Lósy installációját a pozsonyi kamarának, amely november 4-ei átiratával a szepesi kamarát bízta meg a feladattal. Országgyűlési elfoglaltsága miatt az új ordinárius megbízottakkal képviseltette magát a szertartáson.⁵³ Kapcsolata egri püspökként sem szakadt meg korábbi főpásztorával és patrónusával. Rendre tájékoztatta őt a felső-magyarországi egyházi és közügyekről. „Az mit énnekem Nagyságod parancsol, végben viszem, és valamint leszen ebben járásom, megírom Nagyságodnak” – írta Pázmánynak 1634 nyarán. Az idézet akár kapcsolatuk mottója is lehetne.⁵⁴ Jászói székhelyén – ahol a megyéspüspöki rutinfeladatok ellátása mellett⁵⁵ a központi államhatalom képviselője is volt⁵⁶ – mindössze szűk négy esztendőt töltött.

szentelője már nem ismert, csak feltételezik, hogy Giovanni Pietro Carafa, a későbbi IV. Pál volt. Megjegyzendő, hogy a magyar epizkopátusban a Kollonich–Keresztély Ágost–Esterházy Imre vonalon keresztül jelen volt a Guillaume d’Estouville bíborosól nevezett, 1440-ig visszanyúló ősi ág is, Kollonichot ugyanis az ide tartozó Pignatelli (a későbbi XII. Ince) bécsi nuncius szentelte fel. A szentelési ágakra alapvető szakirodalom: BRANSOM, 5skk. Egyes adatok a következő, kritikával kezelendő, esetenként hiánypótló informatív adatokat közlő honlapról: <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpazmany.html> és <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/blösy.html>.

⁵² A kinevezőirat fogalmazványa és másolata: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 351/1633; MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 361–362; vö. JUHÁSZ, 21. – Ekkor egyúttal Heves (és Külső-Szolnok) vármegye főispánja is lett. FALLENBÜCHL, *Főispánok*, 80. – Egeri püspöki működésének több adata: SUGÁR, 304–305.

⁵³ Ennek részletes leírása: YJ, *Loósy*, 459–461. ILLÉSY JÁNOS forrásközlése szemléletes képet ad az ilyesfajta beiktatások menetéről, módjáról: felolvasták a különféle mandátumokat, átiratokat, pénzt szórtak a nép közé (polgárok, jobbágyok is megjelentek az eseményen), buzdító, méltató beszédet mondtak, lakomát tartottak a végén. Lásd még MNL-OL MKR, Ben. res. (E 21), fol. 31–33/X/1633. – Megint csak közvetett, de immár megnyugtatóbb bizonyítékok vannak arra, hogy az egyházmegyéje kormányzásához szükséges pápai bullákat megszerezte. HC IV, 73; GALLA, *Felbatalmazások*, 104.

⁵⁴ Lósy Pázmányhoz, Jászó, 1634. aug. 14. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 5. cs., 316–318, 316. fol.

⁵⁵ A szorosabban vett egyházkormányzati tevékenység mellett idetartozott a tizedbérlmények intézése, a közbenjárás bebörtönzöttekért stb. Levelei Kassa városához, Jászó, 1635. máj. 4. és 1636. okt. 14. AMK Coll. Swarzenbach., n. 6589 és 6635.

⁵⁶ Vö. például PL AS Act. rad., class. V, n. 402; class. X, n. 186. Ő volt például Homonnai Drugeth János 1636. júl. 21-ei kassai főkapitányi beiktatásának egyik királyi biz-

2. A PRÍMÁSI KINEVEZÉS

Pázmány mind rövidebb, mind hosszabb távon igyekezett megfelelően biztosítani utódlását. Közvetlen utódának bizonyíthatóan egykori helynökét szánta, akit ennek érdekében még 1635 során a Nagyszombathoz és főként Bécshez közelebb fekvő győri püspökségre kívánt áthelyeztetni.⁵⁷ A bíboros halála után az Esterházy Miklós nádor elnökletével összeülő *Consilium Hungaricum* 1637. április elején három jelöltet terjesztett fel a királynak: Lósy mellett Thelegdy János kalocsai érsek, nyitrai adminisztrátort és Lippay György veszprémi püspök, udvari magyar kancellárt.⁵⁸ Bonyolította a helyzetet, hogy a nádor és a jezsuiták titkos jelöltje egy negyedik személy, Draskovich György győri püspök volt.⁵⁹

A bécsi udvar igyekezett kihasználni a lehetőséget, és újból a főegyházmegyére kívánta hárítani ezer lovas és ötszáz gyalogos végvári katona tartásának évi negyvenezer aranyra rúgó költségét. Ettől a tehertől Pázmánynak annak idején csak lemondással fenyegetődzve sikerült megszabadulnia.⁶⁰ Miután ezt

tosa, és szervezője: „Mivel most ehhez kívánatik az kegyelmetek böcsülletes magok megmutatása, arra nézvé is, hogy generalis uram őkegyelme nem csak generális, hanem eő felsége után ez országban iudex curiae, elhitem, hogy kegyelmetek az maga részéről valami kívánatik az ő fölsége méltóságos állapattyához képest, el nem mulattya.” Levele a kassaiakhoz, Jászó, 1636. júl. 15. AMK Coll. Swarzenbach., n. 6589. Az uralkodói mandátum hozzá és a másik biztoshoz, Sennyey Sándorhoz a beiktatásra: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 177/1636.

⁵⁷ „Certe dominus cardinalis Pazmanj... Caesari proponebat reverendissimum dominum Emericum Losi episcopum Agriensem tunc, ut successioni in archiepiscopatum esset vicinior...” – „Az egri cáptalanból egy jóakaróm azt írja nekem, hogy cardinal uram ő nagysága Losi uramat kínálja a győri püspökséggel, és hogy ő kegyelme föl is veszi.” Dobronoki György S.I. feljegyzése Draskovich György 1635. szept. 6-ai levelén, illetve ugyanannak szept. 19-ei levele. SEL vol. 177.I.20, fol. 6 és 11. Vö. PAYR, *Draskovich*, 85–86.

⁵⁸ „La medesima nobiltà ha nominato a sua maestà per l'arcivescovo di Strigonia tre soggetti: che sono l'arcivescovo Colocen[se], il vescovo d'Agria et il vescovo di Veszprino, grancancelliere del regno. Si crede sin'hora, che la nominazione non esca dalli due primi, ma sua maestà non si è ancor dichiarata in cosa alcuna, et intanto il grancancelliere si aiuta per escludere li vecchi.” Malatesta Baglioni nuncius Francesco Barberini bíboros neposhoz, Bécs, 1637. ápr. 4. BAV Barb. lat., vol. 6984, fol. 89r.

⁵⁹ A részletekre lásd Draskovich ápr. 23-ai levelét ismeretlenhez, SEL vol. 177.I.20, fol. 209–211; vö. PAYR, *Draskovich*, 89–90; és SZABADY, 69–70.

⁶⁰ „Haveva per l'arcivescovo di tener mille cavalli et 500 fanti contemporaneamente in piedi per servizio delli confini del regno, ma il cardinale Pazman fu esentato di questa spesa da maestà dell'imperatore morto. Sua maestà però hoggi si è dichiarata di volere che all'arcivescovo torni a detto

a – katolikus újjászületés intézményhálózatának kiépítésétől elvont – tetemes kiadást kénytelen-kelletlen minden érdekelt vállalta,⁶¹ már csak a két legesélyesebb jelölt, Lósy és Lippay kancellár maradt versenyben. Az eseményeket folyamatosan figyelemmel kísérő, az Apostoli Szentszéket pontos információkkal ellátó pápai nuncius április 18-ai jelentése szerint mindinkább Lósy támogatói kerültek többségbe.⁶² Egy hét múlva, április 25-én szimpátiáját cseppet sem titkolva a szentszéki diplomata már arról tudósíthatta Rómát, hogy III. Ferdinánd választása az ország főpapjai közül a legméltóbbra, Lósy Imrére esett.⁶³ Az esztergomi főispáni címet is magában foglaló uralkodói adománylevelet feltételezhetően május 1-jén állították ki.

A rendszerint megbízhatónak és hitelesnek tekinthető *Királyi Könyvek* máj. 14-ei dátuma minden bizonnyal téves. (MNL-OL MKA Coll. eccl. [E 229], vol. 1, fol. 383–384; MNL-OL MKL Libr. reg. [A 57], vol. 9, fol. 1–2.) A máj. 1-jei hivatalos kinevezést arra alapozom, hogy Lósy első, pápai bemutatóirata, valamint a királyi mandátum, amely elrendelte Lippay kamarai beiktatását az egri püspökségbe, ezen a napon kelt, ami arra utal, hogy az esztergomi és egri kinevezések (a nunciusi jelentésből kikövetkeztethető ápr. 24-ei) publikálása után bő egy héttel az összes dokumentumot egyszerre állíthatták ki. (BAV Barb. lat., 6848, fol. 77v; MNL-OL MKR Ben. res. [E 21], fol. 2–3/V/1637.) Másnap, máj. 2-án a kancellária szintén egyszerre expedálta Jakusith György – Lippay egri áthelyezésére hivatkozó – veszprémi püspöki

mantenimento che portarà una spesa di 40 milla fiorini d'auro.” Baglioni idézett ápr. 4-ei jelentésében.

⁶¹ PAYR, *Draskovich*, 89–90.

⁶² „*La nominazione di sua maestà all'arcivescovo di Strigonia si crede non uscirà da monsignor Losi vescovo d'Agria soggetto di buone qualità, et dal vescovo di Veszprino grancancelliere del regno che si aiuta fuor di modo, ma da tutti è più desiderato il primo.*” Baglioni nuncius Barberinihez, Bécs, 1637. ápr. 18. BAV Barb. lat., vol. 6984, fol. 98v.

⁶³ „*Sua maestà ha nominato all'arcivescovo di Strigonia monsignor Losy vescovo d'Agria, soggetto di buone qualità et stimato il più degno degl'altri prelati di quel regno.*” Baglioni nuncius Barberinihez, Bécs, 1637. ápr. 25. BAV Barb. lat., vol. 6984, fol. 104v. – „*Verum recte hac hora informati sumus suam sacratissimam maiestatem attestantibus litteris domini comitis praefecti archiepiscopatum Strigoniensem reverendissimo domino Emerico Losi certo contulisse, qui procul dubio ut primum installatus fuerit, ea quae sui iuris erunt, exercebit.*” A pozsonyi kamara Osztrovich Istvánhoz. Pozsony, 1637. ápr. 27. MNL-OL MKR Exp. cam. (E 15), n. 4/IV/1637. – Lósy esztergomi érseki kinevezésének a szakirodalomban rendszerint előforduló ápr. 24-ei dátuma talán az uralkodói döntés publikálásának időpontja lehet. (BUNYITAY, 105 és SUGÁR, 305. Lósy esztergomi főispánságának kezdetét FALLENBÜCHL, *Főispánok*, 75. szintén e napra teszi.) A kérdés mindazonáltal már ápr. 23. előtt eldőlt: „*Et licet dominus Losi, uti mihi paternitas vestra scripsit, resolutus sit (ut ita loquar) pro archiepiscopatu, non tamen est publice declaratus, nec litterae in cancellaria expeditae, quare adhuc agere possumus.*” Draskovich idézett ápr. 23-ai levele. SEL vol. 177.I.20, fol. 211.

kinevező- és bemutatóiratait. (MNL-OL MKA Coll. eccl. [E 229], vol. 1, fol. 386–387; GALLA, *Pázmány-levelek*, 75*–76, n. 104.) – II. Ferdinánd okt. 8-án ismételtén kérte VIII. Orbántól a bullák és a pallium megadását. Uo., 13*–15*, n. 20 és 21. Egy, a bíborosi kollégiumnak szóló bemutatóirat datálatlan első tisztázata: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 99/1637. – Lósy eredeti kinevező iratát és a beiktatását elrendelő mandátumot nem találtam.

A kánoni eljárást az új primás rögtön az uralkodói kinevezés után megindította. A nuncius már május 3-án kivette tőle a kötelező főpásztori esküt (*forma iuramenti*), az egyik tanú Püsky János volt. Kánoni perének első tanúját a régi iskolatárs, Nagyfalvy Gergely váci püspök személyében május 9-én kihallgatták.⁶⁴ Maga Lósy rögtön az eskütétel másnapján Pozsonyba sietett. Volt kanonoktársait innen kérte ünnepélyes nagyszombati bevonulásának előkészítésére:

„Istennek neve dicsírtessék, tegnap tíz óra korban dél előtt érkeztem meg Bécsből ide Posomban. Ő Szent Felsége azt adván érnem, úgy rendeltem utamat kegyelmeitekhez, hogy holnap után, azaz ez jövődő pénteken kilenc óra tájban dél előtt oda menjek. Kegyelmeteket azért szeretettel requirálom [*kérem*], hogy engemet várjon oly böcsülettel prout moris et consuetudinis est [*amint az szokás és hagyomány*]. Az nemes várasnak is jó akarattal megjelentvén, hogy ő kegyelmek is az régi szokás szerint előmben jövőn, praesentálják [*mutassák be*] magokat. Az kárpitok, az melyek az szegény Úr házaiban szoktak lévelni, szögeztessenek fel pro hac prima installatione [*ezen első beiktatásra*],⁶⁵ annak utána vétessenek le és vitessenek bé az Isten házában, az hová az szegény üdvözült Cardinal praedecessorunk [*elődünk*] rendelte. Adja Isten lássam kegyelmeiteket kedves egészségben.”⁶⁶

⁶⁴ A per ezt követően csak máj. 20-án, illetve júl. 27-én folytatódott. *Jegyzőkönyvek*, I/3, fol. 400r^v és 399r–405r. Mind Püsky, mind Nagyfalvyt Lósy szentelte később püspökké (<http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/blosy.html>.) Előbbi főpapot 1640. máj. 20-án konsekrálta. „Cancellarius uramat váradi püspök uram embere sollicitállyá ide alá az consecratióra, úgymint vasárnapra, váradi püspök uram pedig még eddig el nem érkezett.” Lósy levele Esterházyhoz, 1640. máj. 17. MNL-OL Esterházy cs. lt., rep. 71, fasc. 3., n. 55 (452. cs., 320–321. fol.)

⁶⁵ Vö. a pozsonyi kamara Paczoth Sándorhoz és Tassy Gáspárhoz intézett 1637. máj. 7-ei levelét, MNL-OL MKR Exp. cam. (E 15), n. 9/V/1637: „*Quantum ad dignitatem archiepiscopatus attinet, ea iam reverendissimo domino Agriensi defacto collata est, qui hic Posonyi besterna die installatus Tyrnaviae vero introducendus erit.*” – A második beiktatáson vélhetően a pápai bullák és a pallium átvételét kell érteni.

⁶⁶ Pozsony, 1637. máj. 6. Eredetije: EFML Caps. eccl., caps. 11, fasc. 2, n. 15.

Részben a közelgő királyné-koronázásnak köszönhetően⁶⁷ az új primást rendkívül gyorsan, már a november 16-ai titkos konzisztóriumon megerősítette VIII. Orbán pápa.⁶⁸ A kivételesen az ugyanezen ülésen adományozott palliumának⁶⁹ ünnepélyes átadására 1638. február 2-án került sor a pozsonyi Szent Márton-templomban. Az alkalmon megjelent az uralkodó, az udvar és az éppen ülésező országgyűlés számos tagja.⁷⁰

Lósy mindössze hatodfél esztendőt töltött érseki székében. 1642. november 7-én, 66 éves korában halt meg Nagyszombatban. Körülbelül annyit élt, mint elődje, Pázmány Péter, és utóda, Lippay György. Halála gyorsan jött, hosszabb betegeskedés nem előzte meg. 1642. október 20-án még zsinati meghívót küldött ki november 11-ére, rajta található eredeti aláírása a szokásos lendületes, kalligrafált képet mutatja.⁷¹ Végrendeletét az elhunyt előtti két napon mondta tollba. Abban a székesegyházban lelt végző nyughelyet, ahol egy évtizeddel korábban püspökké szentelték.⁷²

A szakirodalomban előforduló egyéb, nov. 4-ei, illetve 9-ei halálozási dátumok (vö. KOLLÁNYI, 215; JUHÁSZ, 23; valamint SUGÁR, 306) minden bizonnyal tévesek. Egyrészt Lósy nov. 5–6-án végrendelkezett. (MNL-OL MKL Part. [A 92], n. 2/1642 [1. cs. 436–439. fol.].) Másrészt nov. 9-én Pálffy Pál Bécsből már azt közölte a kamarával, hogy az elhunyt főpap javainak zár alá vételét uralkodói dekrétum rendelte el, amit a pozsonyi kamara nov. 8-ai levelében kért III. Ferdinándtól, és aminek végrehajtását aznap saját hatáskörében már meg is kezdte. (HAJNAL, 1642-i országgyűlés, 306–307, n. 88; MNL-OL MKR Exp. cam. [E 15], n. 1–11–41/XI/1642.) Lippay kan-

⁶⁷ Baglioni jelentése Barberinihez. Bécs, 1637. aug. 15. Barb. Lat. 7002, fol. 124r–127v. A megerősítési procedura nehézségeit hosszasan részletezi Barberini szept. 5-ei, Pázmányt halála után is súlyos kritikával illető válasza: uo., vol. 7072, fol. 44r–45v.

⁶⁸ HC IV, 323. Pápai bullái (províziós/szentelési, pallium), esküje: PL AEV n. 200 és 200/1–3 és 6; 1638. évi *extra tempora* szentelési stb. fakultásai inkvizíciós dekrétum formájában: uo., 200/4, tiltott könyvek olvasására pedig uo. n. 200/5; 1638. nov. 16-ról a bűnügyi ítélkezésekben való részvételre, azaz *licentia se immiscendi in criminalibus*, melyeket utódai is rendre megszereztek): uo., n. 201; lásd még GALLA, *Felbatalmazások*, 75. 81. 82; Uő, *Kinevezések*, n. II. 217. 235. 263. 265. 271.

⁶⁹ Vö. GALLA, *Felbatalmazások*, 104–105.

⁷⁰ A jelenlévő Szemere Pál országgyűlési követ naplóját idézi: GUSSAROVA, 317.

⁷¹ Levele Bellecius Péter nagyszombati rektorhoz mint turóci préposthoz: MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 2, n. 2 (fol. 6–7).

⁷² A főszékeskáptalan imént idézett gyászjelentése a szertartást nov. 24-én reggel 7 órára tűzte ki. Szemere Pál nov. 16-ai naplóbejegyzése szerint Lósy ravatala a primási székház kápolnájában állt: „*finita contione funus praeparatorium et exequias funebrales corporis defuncti illustrissimi et reverendissimi quondam domini Emerici Losy archiepiscopi Strigoniensis in aula archiepiscopali in quodam parvo sacello in sepulchro ornato collocati et depositi perlustravimus.*” HAJNAL, 1642-i országgyűlés, 417.

cellár pedig nov. 10-ei, a gyászértésítést megköszönő és kondoleáló levelében tudatja a főszékeskáptalannal, hogy a primás halálával Bécsbe visszaküldött fő- és titkos kancellári pecsétet már át is adta az uralkodónak: „*Sigillum duplex per dominos Ioan-nem Rosnay et Georgium Groff transmissum suae maiestati sacratissimae praesentavi...*”. (EFML Caps. eccl., caps. 12, fasc. 6, n. 38.) Ugyanakkor Gaspere Mattei pápai nunci-us bár nov. 8-ai jelentésében említette Lósyt, ekkor még nem tudott haláláról. Ezt mint időközben bekövetkezett eseményt csak nov. 15-ei *avvisijében* jelentette Rómá-nak, ám rendhagyó módon nem közölt pontos dátumot. De itt csupán arról lehet szó, hogy a pápai diplomácia hírszolgálat a ezúttal nem működött tökéletesen. (BAV Barb. lat., vol. 7024, fol. 129r és 138r.) A perdöntő adat, a főszékeskáptalan nov. 10-én kelt gyászjelentése ugyanis valóban nov. 7-ét jelöli meg az elhalálozás napjául. SNA Pálffy cs. lt., Pálffy Istv. lev., kart. 3. [időrend]. Impozáns, máig fennmaradt sír-emlékén szintén ez a helyes dátum szerepel. LUDIKOVÁ, 103 (a síremlékről fénykép uo., maga a sír már nincsen meg, az érseki kript a ugyanis a 19. század elején beomlott). Végrendeletének végrehajtására (számos fontos irattal a főpapi végrendekezési jogra): ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 166, Konv. 1642 Nov., fol. 152–184skk (r. Nr. 167 is).

3. A TRIDENTIÁNUS REFORMFŐPAP. A PÁZMÁNYI ÉLETMŰ KONSZOLIDÁLÓJA

Primátusa az esztergomi érsekek újabb kori történetében az egyik legrö-videbb. Esetében mégsem vonhatjuk le azt a kézenfekvő következtetést, hogy egyúttal a kevésbé jelentősek közé is tartozna.⁷³ Még akkor sem, ha működése a történeti tudatban nem hagyott maga után mélyebb nyomot. Emléke elhalványodását elsősorban az magyarázza, hogy sokkal inkább az egyház papja volt, mintsem államférfi. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem élt a közjogi funkcióiból adódó lehetőségekkel. Legtöbbször uralkodói fel-kérésre a legkülönbélebb ügyekben adott tanácsot: így a törökkel folytatott 1641-es szőnyi béketárgyalások, Erdély, a protestáns rendek sérelmei kap-csán stb.; javaslatokat tett személyi kérdésekben, elsősorban természetesen az egyházi kinevezések terén.⁷⁴ Állásfoglalásai mindig visszafogottak vol-tak, Pázmánnyal és Lippayval ellentétben sosem került összetűzésbe Ester-házy Miklós nádorral. Hasonlóan mértéktartó kapcsolatokat ápolt a ma-

⁷³ Az adminisztrátorokat nem számítva az 1526 utáni harminc primás közül mindössze hatan – Martinuzzi, Veranchich, Fejérvöly, Kutassy, Károly Ambrus és Hám János – áll-tak nálánál kevesebb ideig a magyar hierarchia élén. Vö. SZÖGI, *Archontológia*, 102–103.

⁷⁴ 1637–1642 között III. Ferdinándhoz írt, mintegy harminc darab levele: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), 1. cs. (Lósy Imre levelei). Apolitikus attitűdjét említi újabban FAZEKAS, *Kancellária*, 99.

gyar⁷⁵ és birodalmi arisztokrácia több tagjával, például a Habsburg-kormányzat legbefolyásosabb politikusával, Maximilian von Trauttmansdorffal, a Titkos Tanács elnökével.⁷⁶

Papi, főpapi egyénisége földesúri megnyilvánulásain is átviláglik. A tavaszi munkák idején saját lovait adta kevés birtoka jobbágysai kisegítésére, sőt személyesen akart „közükbe” menni.⁷⁷ Az érseki uradalmak végvárakba szökött jobbágysait ugyan kerestette, de azt kérte Pálffy István érsekújvári és bányavidéki főkapitánytól, hogy „legyenek kegyességgel hozzájuk”. Igazságot szolgáltatva ugyanakkor szigorú is tudott lenni alattvalóival, mint például a helyi vargacéhet megkárosító „afféle contarok avagy céh nélkül való vargák” működését („az kik heli és egyéb sokadalmokon exponálták árujokat”) eltűró érseki bányaváros, Rozsnyó magisztrátusával szemben.⁷⁸

A 17. századi primások közül Lósy az egyetlen, aki kinevezését *kizárólag* egyházkormányzati működésének köszönhetette; az egyetlen olyan érsek, aki korábban a főegyházmegye vikáriusa volt. Noha két közvetlen elődje a bíborosi kollégium tagja lett, apolitikussága miatt ez nála fel sem vetődött. (Pedig 1637 tavaszán a pápai nuncius a megürült érseki szék iránti erőteljes érdeklődést részben azzal magyarázta, hogy a hagyományok szerint az uralkodó az új primás bíborra emelését is javasolni fogja a pápának.)⁷⁹ A kortárs

⁷⁵ Levelei például Pálffy Istvánhoz, Batthyány Ádámhoz, Nyáry Istvánhoz: ÖStA HHStA Arch. Pálffy, I, Lad. 5, fasc. 6 (rendszerint apróbb ügyekben); MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 29873–29883; uo., Zichy cs. lt. (P 707), Missiles, n. 1149. 4870–4872. 7807–7819. A Lósyhoz intézett – nemcsak főúri – levelek megtalálhatók: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 7–11. és 61. cs., *passim*.

⁷⁶ ÖStA AVA Fam. arch. Trauttmans., Kart. 133, fol. 371–372; Kart. 137, fol. 53–56.

⁷⁷ „Megbocsássa pedig nagyságod, hogy ki nem mehettem magam az dolognak relatiojára, mert holott az kevés jobbágimnak minden marhájok elveszett, az magam lovain köll közükbe kijáratnom, és az is fellette igen kívántatik, hogy magam mennyek közükbe.” Lósy Pázmányhoz, Nagyszombat, 1627. máj. 8. GyEL Győri Kápt. Hit. Lt., Cth. VII, n. 471.

⁷⁸ „...serio megparancsoltuk az rosnaiaknak, hogy ennek utánna pro evitanda aliqua dictorum scutorum iniuria, exindeque subsecuto damno [*elkerülendő a mondott vargáknak méltánytalanságát és az ebből következő kárt*], senkit azok között se heli, se penig más sokadalmokra sub gravi animadversione [*súlyos figyelmeztetés terbe alatt*] be ne bocsássák”. Levele a rozsnyói céhért közbenjáró kassai magisztrátushoz, Nagyszombat, 1638. júl. 4. AMK Coll. Schwarzenbach., n. 6713.

⁷⁹ „...oltre la dignità di primato del regno et la speranza, che hanno gl'arcivescovi d'esser raccomandati da sua maestà alla santità di nostro signore per la dignità cardinalizia, per lo che essendo il posto molto desiderabile, si vedono pratiche strettissime, et si sta attendendo la risoluzione con gran curiosità.” Baglioni nuncius Barberinihez, Bécs, 1637. márc. 28. BAV Barb. lat., vol.

tanúvallomásokból kitapogatható személyiségjegye a szociális érzékenység,⁸⁰ illetve hogy alárendeltjeivel emberségesen bánt. Az egri működésére napi szinten rálátó Cseh János olvasókanonok a pápai nuncius előtt folyó kánoni kivizsgálás során adott hangot annak, hogy egyenesen sajnálja főpásztora távoztát.⁸¹

Kortársai közül talán Lósy személyisége és működése áll a legközelebb a trienti reform főpapideáljához. Még a pozsonyi káptalan képviselőjeként részt vett Forgách Ferenc 1611. évi történelmi jelentőségű programalkotó zsinatán.⁸² Esztergomi kanonoki stallumát elfoglalva szinte azonnal, már 1612-ben gyűlésre hívta össze főesperessége papságát Nagytapolcsányba, a lelkipásztorkodás aktuális problémáinak megvitatására.⁸³ Nyitrai kerületét feltételezhetően a következő esztendőben vizitálta.⁸⁴

Püspökként is végzett személyes egyházlátogatást. A pozsonyi és a szepesi káptalan 1626-os és 1628-as vaskos vizitációs jegyzőkönyvei mindmáig fennmaradtak.⁸⁵ Pázmány helynökeként gyakorlatilag Lósy kormányozta a főegyházmegyét. Templomokat és papokat szentelt, plébánosokat, káplá-

6984, fol. 81v. – HAJNAL ISTVÁN tévesen nevezi Lósyt bíborosnak akadémiai székfoglalójában (*Esterházy*, 107).

⁸⁰ Luzsénszky Joachim húzza alá gondoskodását a szegényekről, diákokról és egyetemistákról: „*vidi liberalem erga pauperes, alumnos, et studiosos alentem, et alia id generis opera exercentem*” – mondja 1634-ben, mely kijelentés így ebben a formában egyedülálló a 17. századi püspöki processzusokban. *Jegyzőkönyvek*, I/2, fol. 13r.

⁸¹ „...és most is személye utáni nagy vágyakozást hagy maga után”. *Jegyzőkönyvek*, I/3, fol. 406r. Míg ezt a 7. pontban említi a tanú, rendszeres munkakapcsolatukról az 5. pontban szól.

⁸² PÉTERFFY, II, 216.

⁸³ „*Valde necessarium iudico ut omnes vos una alloquar et de rebus ad curam animarum spectantibus moneam et adhorter...*”. Nagyszombatban 1612. szept. 25-én kelt felszólítása: PL AEV n. 131. A gyűlés célja vélhetően az előző évi nagyszombati zsinat rendelkezéseinek életbeléptetése lehetett.

⁸⁴ A BEKE MARGIT által említett 1613-as nyitrai vizitációs jegyzőkönyv vélhetően a kerület főesperésének műve, aki ekkor még minden bizonnyal Lósy volt. (*Pázmány-vizitációk*, 20.) Ugyanebben az évben Pyber János sasvári főesperes Forgách utasítására szintén személyesen látogatta saját főesperességét. MNL-OL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. tétel, 131. sz.

⁸⁵ Vö. BEKE, *Pázmány-vizitációk*, 25; FRAKNÓI, *Pázmány*, II, 270–277. Hasznosulásukra a szakirodalomban: MIKÓ, 384–385 (CAROLUS WAGNER, *Analecta Scepussii sacri et profani I–II*, Viennae 1774).

nokat és kispapokat diszpónált, fegyelmezett.⁸⁶ Elöljárója felekezetiépítő tevékenységét a főegyházmegyén kívül is segítette, például a jezsuiták győri megtelepedéséhez szükséges házak megvétele ügyében ő tárgyalta a káptalan képviselőjével, Chiky István erdélyi püspökkel.⁸⁷ Az 1620–1630-as évekbeli zsinatok egyik fő szervezője, határozataik végrehajtója Lósy volt. Tevékeny részt vállalt a római szertartásrend nagyszombati meghonosításában, amelyet részben ő hozott összhangba a hazai szentkultusz hagyományaival. A liturgia modernizációja, a rezideálás és egyházlátogatások kötelezettsége, az egyházi javadalmak, a papság képzettsége, erkölcsi, a szentségek kiszolgáltatásának módja, valamint a hitoktatás, a búcsúk, a helyi zsinatok és szemináriumok kérdése 1635. évi jászói és 1638-as nagyszombati szinódusán is a központi témák közé tartozott.⁸⁸ Az egri egyházmegye kormányzása során a hódoltsági részeket is vizitálta. A historiográfia téves állításával szemben azonban nem személyesen, hanem mások által („*per alios*”). Erről Cseh János olvasókanonok szól 1637-ben. Vallomásában megemlíti, hogy a protestánsok közé viszont személyesen merészkedett, hogy párbeszédet folytatson velük.⁸⁹

⁸⁶ Helynöki működése: JUHÁSZ, 22; BEKE, *Pázmány-vizitációk*, 161. 168; KARDOS, 33–40; valamint processzusai, ahol minden tanú részletezi és méltatja ebbéli működését (*Jegyzőkönyvek*, I/1–3). Pázmánytól kapott szentelési fakultásai: PL AEV n. 186; vikáriusi működésének idejéből számos vele kapcsolatos irat: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 5–6. cs; FRAKNÓI, *Pázmány*, I–III, helyenként (Lósy számos levelének említésével, például II, 269–270 stb.).

⁸⁷ „Csiky uramnak abunde és efficaciter [*bőségesen és bathatósan*] repraesentaltam az dolgot és őbelőlő [!] azt vettem ki, hogy igen nagy akarója az dolognak, s azt itéli, hogy az captalant többé requirálni nem szükséges, hanem meg köll az heleket venni az collegium szükségére és procedálni köll az dologban... Az üdő látom hogy nagyobb csöndességre vitte az jó fratereket, és immár többen vadnak az kik meditantur tacitum consensus [*a hallgatólagos beleegyezést fontolgatják*], hogy sem mint az kik cogitent de dissensu expresso... [*nyílt egyet nem értésről gondolkodnának*]” A jogi eljárásrend részleteit is taglaló hosszas levele Pázmányhoz, Nagyszombat, 1627. máj. 8. GyEL Győri Kápt. Hit. Lt., Cth. VII, n. 471.

⁸⁸ PÉTERFFY, II, 336–342 és 358–374; SZVORÉNYI, *Synopsis*, 259–263; SUGÁR, 305–307; BUNYITAY, 107; TUSOR, *Esterházy „Considerationes”-ei*, 131–143 és *Esterházy 1638*, 38–60. Az 1635-ös zsinat iratai: PL AEV Act. suffr., 2098/3/a. Az 1638. évi zsinatot lásd még alább, a 110–112. j.-nél.

⁸⁹ „...etiam inter haereticos... fui praesens conversationi ipsius”. *Jegyzőkönyvek*, I/3, fol. 406r; a személyes hódoltsági vizitálást tényként közli például SZEDERKÉNYI, 358; vö. MOLNÁR, *Egy „magyar” püspök*, 67 is.

Korántsem utolsósorban mint *vicarius et auditor causarum generalis* ő irányította a főegyházmegyei bíróság működését Nagyszombatban. Nemcsak szorosabban vett egyházi, hanem bonyolult házassági, hagyatéki pereket is tárgyalt.⁹⁰ Ebbéli működése az egész esztergomi egyháztartományra kiterjedt, 1630-ban ő járt el Kassa szabad királyi város és Bornemissza Pál közötti végrendeleti perben, úgy tűnik, hogy első fokon, és vélhetően azért, mert az egri püspöki bíróság nem működött ebben az időben. A kassai magisztrátushoz az ügyben intézett levelében nemcsak bírói attitűdje jelenik meg, hanem a többségükben evangélikus előjárók felé – talán megnyerésük céljából – mutatott barátságos magatartása is.

„Elvettem az kegyelmetek levelét, melyben ír az Bornemissza Pál ellen moveáltatott causa felől, mely testamentaria caussa, hogy nem illetné az szentszéket. Én mivel bíró vagyok és előmbé hozatott az a caussa, tanquam testamentaria [*mint végrendeleti ügy*], nem reicálhatom az actort [*nem utasíthatom el a felperest*]. Más az, dictant leges scriptae et canones sacri [*szabják meg az írott törvények és a szent kánonok*], hogy az olyan causák szentszéket illetnék: forgott is előttem ugyan szabad várasakból való embereknek az illen caussa: mindazáltal, legyen csak procatora és vigyázzon reá, s allegallyon akár contrariumot [*indítson ellenkeresetet*], annak utánna az deliberatíot iuridice obtineall [*jogi úton ítéletet nyer*], et quod aequitatis fuerit iustitiaque ac leges dictaverint [*és amit a jogegyenlőség, az igazságosság és a törvénynek diktálnak*], abban úgy procedalhattyok [*járbatunk el*]. Én kegyelmeteknek minden illendő dologban pro officii exigentibus [*hivatalom igényei szerint*] örömost szolgálók” – írta 1630 őszén.⁹¹

Egy, a kassainál is érdekesebb és fontosabb eset bizonyítja, hogy nem rendhagyó alkalomról volt szó. Bő évtized elteltével, 1641 nyarán a zsengekorú, első diplomás teológusait még ki sem bocsátó nagyszombati egyetem kiváltságait hasonlóképpen védelmezte. Nem utolsóként a prímások sorában. Határozottan, mégis szép szóval, jogi tanácsadás kíséretében tette ezt.

⁹⁰ Vö. AAV Arch. Nunz. Vienna, Cause civ., n. 22. 23. 24; PL AEV n. 203/6. A nunciátúra számára készített perösszegzései (*transmissionales*) jogi mesterművek. Kánonjogi szaktanácsadása (a régóta húzódó Dobos-féle ügyben) kollégájának, Nagyfalvy Gergelynek írt levelében, Nagyszombat, 1637. aug. 22. GyEL Győri Kápt. Hit. Lt., Cth. VII, n. 428. Egy másik ügyben 1641 során: uo., n. 461. (A 17–18. századi nunciátúrai perek magyar vonatkozásai áttekintő inventáriuma folyamatban.) – Lósy helynöki működésének legfontosabb iratanyaga, a nagyszombati vikariátus levéltára nem kutatható. Egyelőre ugyanez a helyzet a prímási levéltár házassági perirataival. Közülük többet közölt még a 19. század végén: ROSZNER, különösen n. 23–28 (Lósy *matrimonia*-oklevelei 1624–1631-ből).

⁹¹ Levele Kassa városához, Nagyszombat, 1630. nov. 19. AMK Coll. AMK Coll. Schwarzenbach., n. 6342. Hasonló hangvételű írása egy másik – kiközösítéssel is járó – végrendeleti ügyben, Nagyszombat, 1632. júl. 1. Uo., n. 6443.

„Esék értésemre, hogy valami deákok dolga miatt ismét veszekedés támadott kegyelmek között és az societasbeli paterek között, és hogy kegyelmek felett keményen viseli magát és citra condignum [*méltatlanul*] bánik az megfogott deákokkal. Az academiai dolgában az királyok és magános fejedelmek authoritassa szokott mindenkor forgani, mellyhez képest mihez tarcsák az nagy erős és hatalmas városok is magokat, kegyelmeknek tudni kell, és nem is szabad nem tudni. Királyi városnak királynak és urának olly privilegiumja ellen törekedni, mellyben sohol még nem szoktak kezét fogny, nem jó és nem hasznos dolog... Én tanácsom az, hogy kegyelmek úgy ércse és úgy magyarázza maga szabadságát, hogy annak nagy kárával királya authoritását és attul származott mások privilegiumot ne sértegesse... A bűnnek és gonosságnak méltó büntetésének kell lenni, de servato bono ordine... [*de a jó rendet megtartva*] mindennapi mondás, hogy actor sequitur forum rei... [*a felperes az alperes illetékes bíróságánál perelhet*] Az paterekkel igen könnyű kegyelmeknek megalkudni, csak ne hertelenkedgyék kegyelmek. Az hertelenkedés minemű veszedelmes és sok kölcségű állapotokhoz forgatta kegyelmeket, nem mástul, hanem magátul kérdgye meg kegyelmek” – olvashatjuk a jezsuiták által másolatban megőrzött, Nagyszombat előljáróihoz intézett intelmeit.⁹²

A fenti sorok, akár Kassa, akár Nagyszombat esetében meggyőzően bizonyítják, hogy a historiográfia állítása, miszerint Lósy türelmetlenebb lett volna a protestánsokkal elődjénél, egyszerűen nem igaz.⁹³

Prímásként kényesen ügyelt arra, hogy mindvégig megkülönböztetett figyelemben részesített egyházi törvényszéke a világi bírói szervektől független maradjon.⁹⁴ Sőt még korábban vikáriusként elfogadta, hogy ítéletei ellen a bécsi nunciatúrához fellebbezenek (ahol rendszerint egy másik magyar főpapot bíztak meg a felülvizsgálattal),⁹⁵ mint érsek már amellet érvelt, hogy főszentszékétől közvetlenül a római Kúriához lehet csak fordulni, a nunciushoz nem: „Mivel az lengyel püspökök quaestiót moveáltak

⁹² Levele a nagyszombati magisztrátushoz, Pozsony, 1641. júl. 9. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Tyrn., Irreg., 10 t., II. fol. (236. d.).

⁹³ ZSILINSZKY, *A linczi békekötés*, 4. – Ekkoriban a nagyszombati tanács szintén protestáns többségű, például 1628-ban katolikus tagja sem volt. MNL-OL MKR Litt. ad cam. exar. (E 41), n. 54/1628. NÉMETH ISTVÁN szíves közlése.

⁹⁴ Lásd például leveleit Malatesta Baglioni nunciushoz (1638. aug. 15.) és Draskovich Györgyhöz (?) (1638. aug. 6.). AAV Arch. Nunz. Vienna, Cause civ., n. 44; MNL-OL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 30. t., 122. sz.; valamint Forró György S.I.-hez, a nagyszombati egyetem rektorához (1638. okt. 23): ELTE EKK Coll. Pray., vol. 20, n. 78.

⁹⁵ AAV Arch. Nunz. Vienna, Cause civ., n. 22. 23. 24. Egri püspökként saját káptalanjával folytatott perében is elfogadta a nuncius illetékességét. Uo., Controversie, n. 2; valamint Jászón, 1635. júl. 18-án kelt, idetartozó levele Malatesta Baglionihoz: uo., Cause civ., n. 44.

az ő prímások dolgában és az nunciusok jurisdictiójában, tartanak ott benn, hogy mi is hasonló tenorral fogunk procedálni, és az esztergami érseknek bizonyos dolog, hogy privilegiuma vagyon de devolutione causarum per appellationem immediate in curiam Romanam [*az ügyek közvetlen fellebbezés útján a római Kúriába küldésére*] és in hac parte [*e téren*] csak abusus irrepált [*visszaélés szüremkedett be*] volt, vacante sede archiepiscopali [*az érseki szék üresedésékor*], meglássok mit ad Isten” – írta.⁹⁶ Prímási jogait⁹⁷ Zágráb renitenskedő püspökével szemben is igyekezett érvényesíteni.⁹⁸

Aligha kétséges, hogy a kortársak által is hangosan méltatott és széleskörűen alkalmazott kánonjogi műveltségének köszönhetette,⁹⁹ hogy élete végén a hierarchia csúcsára tudott kerülni, és persze azt is, hogy pályája kezdetén Forgách Ferenc felfigyelt rá.¹⁰⁰ A 18. században publikált zsinati beszédeit leszámítva írói munkássága nincsen.¹⁰¹ Noha elismert szónoknak számított, prédikációit nem tette közzé.¹⁰² Hasonlóan járt el elemzésével, mely hozzájárult azon jogi keretek kialakításához, amelyek nélkül a kora újkori katolicizmus megszervezése aligha lett volna lehetséges Magyarországon.¹⁰³ Az elzalogosított egyházi javadalmak visszaszerzésének heveny kérdésével foglalkozó emlékiratát esztergomi vikáriusként, illetve váradi és egri püspökként a gyakorlatban is igyekezett hasznosítani.¹⁰⁴ Pázmány len-

⁹⁶ Levele Lippay Gyögyhöz, Nagyszombat, 1639. dec. 11. PL AS Act. rad., class. X, 61. cs., 76–78. fol. Az ügy 1650-ben is napirenden volt, vö. PL AEV n. 211. (A század végi, Kollonichnak köszönhető restitúcióra: BERESZTÓCZY, 81. Lásd még az *Utószót* is.)

⁹⁷ Mibenlétükre és történeti fejlődésükre lásd SZENTIRMAI, 27–46; ERDŐ, *II potere*, 272–292 és 213–231.

⁹⁸ KUKULJEVIĆ, 172–173, n. 16–17.

⁹⁹ Ezt processusai tanúi kivétel nélkül hangoztatják, sőt egyenesen jogtudósnak tartják (*Jegyzőkönyvek*, I/1–3). Lamormain emellett még a magyar jogban való kivételes jártasságát is kiemeli. Uo., I/3, fol. 408r.

¹⁰⁰ A majdani utódát római tanulmányokra küldő (VERESS, 11) Forgách különleges bizalmát nem csak a sorozatos kanonoki kinevezések bizonyítják, hanem egy érdekes adat is. Eszerint Lósy a bíborosnak végzendő különleges szolgálatára hivatkozva mentegette huzamosabb távollétét az esztergomi főszékeskáptalan előtt. Pozsony, 1611. dec. 19. EFML Caps. eccl., caps. 17, fasc. 3, n. 28.

¹⁰¹ PÉTERFFY, II, 342–346; a SZINNYEI, VII, 1422–1423 által említett szepesi prépostságtörténet minden bizonnyal a WAGNER által kiadott vizitációs jegyzőkönyve.

¹⁰² Szónoki képességeit szintén sokat emlegetett tanúi méltatják. Magyar nyelvű prédikációtöredéke: PL AEV n. 200 (pápai bullái mellett), valamint uo., n. 203/5.

¹⁰³ *Pertinet imprimis ad bonum Ecclesie...* kezdetű s.k. irata: PL AEV Acta relig., n. 1768; lásd még FRAKNÓI, *Pázmány*, II, 227–228.

¹⁰⁴ SUGÁR, 305; BUNYITAY, 108–110; FRAKNÓI, *Pázmány*, III, 126, 4. jegyzet.

gyel származású káplánja, Luzsénszky Joachim külön kiemeli 1634-es egri tanúvallomásában, hogy a prímási udvarban naponta hallotta, miszerint a helynök jogtalanul birtokolt plébániai javakat szerzett vissza nemesektől, sőt egész plébániákat az „eretnekektől”, ahová azonnal új paróchusokat rendelt.¹⁰⁵ Lósy az egri egyházmegyében ugyanezt a tevékenységet folytatta. Cseh János kanonok emléti, hogy gyakran ő fizette ki ordináriusa nevében a zálog kiváltásáért esedékes díjakat.¹⁰⁶

Kánonjogi tanácsokkal Pázmánynak is szolgált,¹⁰⁷ aki jó érzékkel választotta közvetlen utódjának. Alapításait, a katolicizmus modernizációjának addigi eredményeit konszolidálni kellett, s e feladatra az egyházbiztos főpap valóban alkalmasnak bizonyult. A bécsi Pázmáneum, illetve a nagyszombati egyetem működésében a bíboros halála nem is okozott nagyobb fennakadást.¹⁰⁸ Hosszas tárgyalások után a prímásokat megillető pénzverési illetékből (*pisetum*) származó bevételeket ugyancsak sikerült egyházi célokra megtartani.¹⁰⁹

Lósy Imre 1638. évi nagyszombati nemzeti zsinata az utolsó a reformszinódusok sorában, amely határozataiban a teljesség igényével áttekinti a trienti program alkalmazásának gyakorlati kérdéseit, sőt a püspöki bíróságok kapcsán már olyan részproblémákkal is foglalkozott, mint például az egyházmegyei levéltárak felállítása, kezelése.¹¹⁰ Szent Márton napjára összehívott 1642. évi szinódusa megtartásában halála gátolta meg.¹¹¹ Rövid primátusa alatt ugyanakkor ő sem tudott változtatni a hazai katolicizmus jórészt középkorból megöröklött strukturális tehertételein. Az akut, többségükben a

¹⁰⁵ *Jegyzőkönyvek*, I/2, fol. 13v.

¹⁰⁶ *Jegyzőkönyvek*, I/3, 406v.

¹⁰⁷ Levele a bíboroshoz, Nagyszombat 1633. szept. 20. PL AEV n. 187.

¹⁰⁸ Vö. FAZEKAS, *Pázmáneum* 27skk; SZENTPÉTERY, 16skk; ARTNER–HERMANN, 13–19.

¹⁰⁹ Lósy h.n. é.n., Bécs, 1637. szept. 8-ai kérvényei és Pozsony, 1637. dec. 2-ai emlékirata ez ügyben: ÖStA HKA Hof.-Ung., Fz. 156 (R. Nr.), fol. 21–25. Újabb h.n. é.n. szupplikációja (1638. márc. körül): uo., Fz. 157 (R.Nr.), fol. 256.

¹¹⁰ PÉTERFFY, 358–374. Vö. PL AEV n. 203/2–4 is, melyek iratok módszeres összevetése a 18. századi jezsuita kiadásával megfontolandó.

¹¹¹ Az újabb, tartományiként meghirdetett zsinatra Zágrábba is küldött meghívót, mely okt. 9-én kelt. NAZ Act. eccl., n. 82. Lásd még Mattei nuncius már idézett 1642. nov. 8-ai jelentését: BAV Barb. lat., vol. 7024, fol. 129r. – A nemzeti, illetve tartományi zsinat meghatározásának problémájára lásd TUSOR, *Esterházy 1638*, 40. Ott csak utalásszerűen idézem, jöllehet fontos adat Pázmány közlése, miszerint „*Neque alio sensu hanc synodum provincialem nominavimus, quam quo audivimus a Bellarmino, nationalia quoque concilia saepius vocari provincialia.*” PÉTERFFY, II, 307.

püspöki kar tagjait érintő problémákat (karrierizmus, visszaélések a javadalmakkal, rezideálás és vizitációk elhanyagolása), továbbá a 16. században az országból kiszorult szerzetesrendek külföldi képviselőinek mind hangsúlyosabb követeléseit nem volt képes kiküszöbölni. Esterházy Miklós nádor e kérdéseket taglaló emlékiratát viszont az 1638-as zsinat napirendjére tűzte, és legalább részleges orvoslásukra kísérletet tett.¹¹²

Mindent egybevetve megalapozottan állította tehát esztergomi processzusában Wilhelm Lamormain, hogy senki léphetne nálánál hasznosabban a néhai bíboros örökébe („*neque scio ullum, qui utilius possit transferri*”). Ez valóban így volt, s az egykori császári gyóntató kijelentése azt mutatja: Lósy maga mögött tudhatta a Jézus Társaság támogatását, még a jezsuitáknak elkötelezett, ám 1637-ben még túl fiatalnak tartott Lippayval szemben is.¹¹³ Nem véletlenül tért be hozzájuk Bécsben misét hallgatni 1637. augusztus végén hazafelé menet, hajóra szállta előtt.¹¹⁴

A pázmányi életmű konszolidációjához kapcsolódik a Lósy-primátus másik fő eredménye. Az tudniillik, hogy véget tudott vetni a rövid, de annál súlyosabb válságnak, amely a bíboros utódlása körüli bonyodalmak miatt a püspöki karon belül kitört. A Pázmány halálával támadt úrt valóban nem volt könnyű feladat kitölteni. Az utódlási küzdelemben alulmaradt Lippay hiába próbálta olyan gesztusok gyakorlásával kiengesztelni az új primást, mint például a bécsi udvar bennfentes értesüléseinek közlése,¹¹⁵ vagy a római hírek továbbítása VIII. Orbán küszöbön álló haláláról, ami ráadásul tévesnek bizonyult.¹¹⁶ Bár 1637. augusztus végén, a nagyszombati egyetemi templom felszentelésének alkalmából Esterházy náddal közösen még hár-

¹¹² TUSOR, *Esterházy 1638*, 38–60; Uő, *Esterházy „Considerationes”-ei*, 131–143. A forrás publikálására a vatikáni kutatások erőterében került sor az apostoli könyvtár két példánya alapján. Szövegváltozata mindazonáltal a primási levéltárban is fellelhető: PL AEV n. 203/1.

¹¹³ *Jegyzőkönyvek*, I/3, fol. 408r.

¹¹⁴ „*Cum Vienna egressurus ad audiendam missam ad templum patrum societatis Iesu irem... proficiscerbar itaque audita missa recta ad Danubium secundo illo fluvio descensusurus, intercessit fere hora quoad navem solvi iussi...*”. GYEL Győri Kápt. Hit. Lt., Cth. VII, n. 428.

¹¹⁵ „Ezeket úgy tudgya nagyságod, mint az kiket Trautmannstorf uramtól hallottam bizonyossan.” Levele Lósyhoz, Prága, 1637. júl. 1. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 8. cs., 4. o. fol.

¹¹⁶ „A pápát harmadszor is megütötte az apoplexia, bizonyos, hogy kevés napnál többet nem élhet, etiam suorum opinione [*övéi véleménye szerint is*]. Mindazáltal az cardinalsagokat akarta holta előtt elosztani, mellyet ha élt, eddig véghez is vitt.” Lippay Lósyhoz, Prága, 1637. jún. 27. Uo., fol. 38.

masban tanácskoztak a győri káptalan és püspök konfliktusának rendezéséről,¹¹⁷ hamarosan a prímás és kancellár ellentéte is eszkalálódott. Lósy lelkipásztori megfontolásokra hivatkozva először ugyan megkísérelte fő riválisa, Lippay kancellár eltávolítását az udvarból jászói rezidenciájára. Miután azonban lépései sem Bécsben, sem Rómában nem vezettek eredményre, konfliktuskerülő személyisége alkalmassá tette a kiegyezésre.¹¹⁸ Kompromisszumuk lényege abban körvonalazható, hogy az egyházi rend politikai vezetője gyakorlatilag a kancellár lett, más téren viszont szinte mindenben a prímás akarata érvényesült. Ezt követően együttműködésük gördülékenynek mutatkozik.¹¹⁹

Excursus (*Forrásantológia*)

A forrásadottságok kettejük esetében az elsőik között teszik lehetővé a magyar történelemben, hogy az államalkotó *status ecclesiasticus* két irányítójának: a prímásnak és a kancellárnak vezetői gyakorlatát, kooperációjuk mindennapi problémáit, személyes kapcsolatuk részleteit közvetlen közelből és mélyebben is megismerhessük. A mikrobiológiai tanulmány kereteiből ezért most kilépve egy kisebb forrásantológia keretében kerülhetünk közelebb a 17. századi magyar egyház- és köztörténet – közvetlenül Pázmány után a hierarchia élére jutó – meghatározó személyiségéhez, pontosabban személyiségeihez. Lósy prímás Lippay kancellárhoz intézett leveleinek alábbi szemelvényeiben az utóbbi szereplő, egyben e kötet következő fejezetének főhőse szintén fontos szerepet kap.

Együttműködésük kiterjedt a kisebb egyházi javadalmak betöltésére. Látszik, hogy Lósy figyelme prímásként is töretlen volt korábbi egri egyházmegyéje iránt, Misle kiváltását még ő kezdte el, a királyi adományozású

¹¹⁷ „*Negotium, quod inter dominationes vestras earundemque dominum praelatum intercedit, praesentibus illustrissimo domino comite palatino reverendissimoque domino cancellario tractavimus quam diligentissime*”. Lósy a győri káptalanhoz, Nagyszombat, 1637. szept. 2. GyEL Győri Kápt. Hit. Lt., Cth. VII, n. 429.

¹¹⁸ Az ügynek számos forrása maradt fenn, amelyeket külön tanulmányban dolgoztam fel: TUSOR, *Lippay... a Rezidencia Kongregáció előtt*, 779–820. A kérdést érinti SZABADY, 79–80.

¹¹⁹ Rendkívül érdekes levelezésük: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 7–11. és 61. cs., *passim* (különösen 72–80. fol). Részletek a levelekből az alábbi *Excursus*ban találhatók.

tapolcai és bélháromkúti apátság ügyében primásként volt szava. Soraiban központi szerepet kap a lelkipásztori ellátottság igénye:

„Az kegyelmed levelét kedvesen vettem, kiváltképpen értvén belőle [!], hogy az kegyelmed egészsége jobbulni kezdett, méltó hogy igen reá vigyázzon egészségére kegyelmed... Czeglédi uram ír énnekem, hogy nincs semmi instrukciója az mislei prépostság felől, és hogy károssan haereal [*marad*] az tapolcai apátúrság is az camora kezénél. Az mi illeti az mislei prépostságot, annak administratióját, mint-hogy az clerus pénze vagyon rajta, énnekem úgy írta vala kegyelmed, hogy ő kegyelmének írt kegyelmed felől, és én is írtam: mely administratióknak úgy kell ugyan lenni, hogy in cura animarum [*a lelkek gondozásában*] az helyben fogatkozás ne legyen, mert kassaiak is szoktak oda ki járni, és az környékből is, és szegény Cseh János uram ez aránt jól is fogta vala az dolgot, ha lehetséges volna, igen jó volna az kegyelmed káptalanjából valakinek gyakran ott lakni. Az tapolcai apátúrságot az lector subsidiumjára [*az olvasókanonok segélyezésére*] kellenék rendelni, és az béli apátúrságot bírni Czeglédi uram, és az dispositióval nem is kellenék késni” – írta Lippaynak.¹²⁰

A bélháromkúti apátság ügyét a primás egy év múltán sem hagyta elaludni, és a tapolcai apátság helyett azzal kívánta erősíteni az egri olvasókanonoki stallumot. A Lippay-bizalmas, sőt -barát Francisci András pálos szerzetest, aki ekkor már szentilonai perjel volt, végül csak 1642 tavaszán sikerült lemondatni az 1638-tól kánonellenesen birtokolt javadalomról:

„Az béli apátúrságot, úgy értem, hogy még nem conferáltatta kegyelmed az maga lectorának, mellyet én szükségesnek látok, mert az egri lectoráság igen lassú szerrrel vagyon, és nem tudom, ki bírhasa el, ha segítsége nem leszen. Frater András legitime semmi úton az apátúrságot nem bírhattya, és én úgy értem, hogy az pápa nem akart vele dispensálni semmi beneficiumra. Az kegyelmed jó szándékait Isten segéllye, mellyeknek cursussokat én is igen akarnék érteni. Az ott fönn való dolgokrul írjon kegyelmed” – kérlelte végül Lósy a kancellárt.¹²¹

¹²⁰ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1639. nov. 18. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 231–232. fol. – Cseh Jánosra és Czeglédi Albertre lásd alább *Jegyzőkönyvek*, I/3 (212. j.) és *Jegyzőkönyvek*, II/2 (306. j.). A mislei prépostságra II/121. j. A tapolcai apátság Cseh 1639. júl. 27-e előtti halálától volt üresedésben, melyet az olvasókanonoksággal együtt tulajdonolt. Lósy e két javadalom együttes adományozása mellett érvel. A jelek szerint viszonyukban nem okozott problémát, hogy a kancellár Tapolcát már nov. 6-án egri nagyprépostjának és helynökének, Czeglédynek adományoztatta. MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 433.

¹²¹ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. okt. 20. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 560 és 563. fol. – „Fráter András” (vö. *Jegyzőkönyvek*, II/3, 313. j.) 1638. ápr. 22-től 1642. május 10. előtti lemondásáig volt bélháromkúti apát. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 148/1638; MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 414 és MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 6, n. 239.

A személyes egyeztetések igénylése rendszeresen visszatérő vonása a prímás elvárásainak, például a püspökszentelések, jelen esetben Püsky János csanádi püspök *consecratio*ja kapcsán. Soraiból emellett Lippay máriavölgyi fogadalmi zárándoklatáról értesülünk:

„Az mint ez előtt is én nálam úgy vagyon tudva, hogy kegyelmed Kis Asszony napjára valami votumjának beteljesettésére ide alá akar Talba jünni, mellyet igen akar-nék sok egyéb dolgokra nézve is, de az püspökök felszenteléséért is: csanádi püspök uram confirmatioja immár elérkezett, és consecratiójának napját ad diem 7. proxime affuturi mensis Septembris [*az elkövetkező szeptember hó 7. napjára*] hadtok, és talán azon közbe másé is érkezik.”¹²²

Előkerülnek a török, erdélyi hírek is, bennük Lorántffy Zsuzsanna vendégeskedéséről a leleszi prépostságban Simándi Isván választott erdélyi püspöknél:

„Itt Bakabányát felégette az török, igen csintalankodik, kiváltképpen az mostani esztergami bék. Az kikeletre Erdély felől ide mi reánk török hírt beszéllenek. Az páterek küldönek most Erdélybe egy pater Girgeit [!], megláttyok, mit mível vele az fejedelem. Az fejedelemasszony még itt kinn vagyon, de nem fog, azt mondgyák, késni, az fejedelem Váradra fogja várni. Simándi uramhoz egy ebédre betért volt az fejedelemasszony, írja Simándi uram, hogy vígan tartotta.”¹²³

I. Rákóczy György kapcsán a valláspolitikai mellett külön figyelmet kap a pasztoráció kérdése, akár kicsiny falvak, mint a sárosi Zboró, Bártfa-újfalu, Hazslin és (Kis?)Kurima lelkipásztori ellátottságának konkrét problémáit lemenően:

„Az erdél[y]i fejedelem dolga in perversione religionis catholicae [*a katolikus vallás üldözésében*] Magyar Országban is vigeál. Az árvák jószágában Haszlin nevű faluban

– Bár adományozási adata nem ismert, ez követően Czeglédy kaphatta meg a javadalmat, hiszen elzálogosított javait vissza kívánta szerezni. Lippay támogató feljegyzésével: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 28, fol. 665 (s.d.). A bélháromkúti (bélapátfalvi) javadalmat 1638-ben váltotta vissza Czeglédy Albert protestáns kézből, majd keveredett az országbíró előtt jogi vitába több örökössel a tényleges birtokbavétel okán. SZEDERKÉNYI, 55 (a szerző már ekkor bélháromkúti apátként említi Czeglédyt...).

¹²² Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. aug. 17. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 463. fol. – A pápai provízió az 1640. ápr. 16-ai titkos konzisztóriumon született meg. HC IV, 168. A prímás Nagyfalvy Gergely bulláinak esetleges megérkezése utal, a váci püspöki szék kánoni betöltéséről a Szentszék 1640. aug. 13-án gondoskodott. Uo., 356.

¹²³ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. okt. 20. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 563. fol. – Az áprilisban Grácban pappá szentelt Gyergyai György a következő évben érkezett meg a karánsebesi misszióba, és 1645-ben halt meg Kolozsmonostoron. LUKÁCS, II, 608.

az catholicusokra taval[y] vivének praedicator, most Curimára vittek, azontúl félthettyök Szboró és Úyfalut is, ha ki váltya az fejedelem Hoffmann Istvánnétül [!], az ki most ott catholicus papot tart: ez gyümölcső [!] az tutelának. Errül és az erdél[y]i állapotul is kellene tanácskoznunk, ha Isten alá hozná kegyelmedet, melyrüll írtam Ófelségének is, exponálván röviden, mint vagyon az dolog” – fogalmazta meg elvárásait Lósy 1640 nyárutóján.¹²⁴

A pasztoráció kérdése a Pozsonyhoz közeli, Fertő-tó menti Nezsider, illetve a szomszédos Nyulas (Neusiedel am See és Jois) kapcsán is előkerül. A prímás még egy ilyen ügyben is hasznosnak találta III. Ferdinánd tájékoztatását:

„Az nesideri plebanus excluso apostata intruso restituáltatott in integrum [*kizáratván a rájuk kényszerített hitebagyottat, teljességgel visszahelyeztetett*], de az nagy beteg győri püspök nem nyelheti el, Nyulasson tartattya azt az rossz apostatát, és oda hi-tegetik az nyulasi haereticusokat... mellyet ha mind érthetne Ófelsége, mely gonosz igyekezetből származik, elálmélkodnék rayta. Ha az Isten mostani fenetékje¹²⁵ nem fogh, valami máshoz kelletik fognunk, ne gloriatur malitia [*ne dicsőüljön meg a rosszszindulat*].”¹²⁶

Nezsider ügye hamarosan kriminalisztikai fordulatot vett, a prímás emiatt és más ügyei miatt is a kancellárral együttműködve az uralkodó közreműködésével látta jónak Draskovich püspökkollégájukat megfékezni:

„Az több urak jó egészséggel bírnak, de győri püspök uram hivatalyában szinte megerőtlenedék, nem bír affectussival [*indulataival*], az nesideri plebanust halálra kezdette üldözni, kit el is kell onnét mindenképpen költöztetnem, mert sicariusok [*orgyilkosok*] vadnak, az kik in necem ipsius conspirarunt [*akik összeesküdtek erőszakos halálára*], és ezek innituntur affectibus domini episcopi [*a püspök úr indulataira támaszkodnak*]. Ez napokban efféle latrok reá mentenek az plebániára jó idején, és ott-hon találták az plebanust, de minthogy még az egyházi öltözetét rea nem vette volt, azt vélvén, hogy csak szolgál, magátul kérték, hol az plebanus, ő is az felső házban igazítván őket, maga azonközben előbb szedte az lépet,¹²⁷ és úgy menekedett meg nyavalyás, ki kezdett pedig tetczeni, hogy a püspök fogadott emberi voltak azok.

¹²⁴ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. aug. 17. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 464. fol.

¹²⁵ Tudniillik ‘fenyítékje’.

¹²⁶ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. aug. 17. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 465. fol. A Tapoly völgyében fekvő Kurima mellett észak-keletre található Kiskurima, ez szomszédos Hazslinnal. A kárhoztatott *tutela*, vagyis gyámság: Rákóczy Pál árváinak, Lászlónak és Annának a nevelése a császár (Pázmány és Lippay) kezébe jutott, a birtokaik igazgatása viszont a fejedelmhez került. HORN, 61–63.

¹²⁷ Vagy szólásmondás („élelmesebbnek bizonyult”), vagy tollhiba, és ‘lépést’ lenne a helyes alak.

Maga meg írja mind nekem, s mind palatinus uramnak, hogy az szüreten ha el nem visszük általán fogva, megölik az plebanust. Sok egyéb dolgai is vadnak az jó püspöknek, mellyeket hogy elszenvedhessünk, semmi módgyát nem látom, annak okáért cum accessu autoritatis suae maiestatis [*Őfelsége tekintélyének hozzájárulásával*] meg kelletik szájában az zablát rántannunk, várom csak mi jót ad Isten ott fönn” – olvashatjuk neheztelő sorait.¹²⁸

Draskovich győri püspökkel Lósy korábbi jó viszonya már 1639 nyarára feszültté vált. A fordulat aligha független a püspök szinte a tettelegességig fajuló ellentététől a prímás régi római iskolatársával, Nagyfalvy Gergellyel:

„Itt alatt¹²⁹ vala nálam győri püspök, kit én pro consueta mea facilitate paterne excipiáltam, et quae erant ex mea parte agenda, egi [*akit lebetőségeimbezz képest atyailag fogadtam, és amelyek részemről teendőik voltak, megtettem*], reménlem hogy accomodállya magát. Váczi püspök uram restituáltatott beneficiumiba, de attul tartok, hogy in reliquis igen nehezen tudnak egymás közt meg alkudni, sok rendbeli dolgok lévén fönn nem csak püspök urammal, hanem az captalannal is, és azzal is, az ki substituáltatott volt az custosságban [*aki az ő helyére került az őrkanonokságban*]. Azon kell mindazonáltal lennünk, hogy jó egygességre jussanak, es az veszekedés kigyomláltassék közölük” – hangzottak intenciói.¹³⁰

A Lósy–Draskovich-konfliktus annál is figyelemreméltóbb, hogy a prímás 1638 februárjában még a győri püspökkel karöltve próbálta Lippayt kancellári tisztéből eltávolítani egri egyházmegyei rezidenciájára. Ehhez

¹²⁸ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. okt. 20. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 559–560. fol. A nezsideri plébánia történetére 1641-től: FAZEKAS, *A reform*, 313 (*ad indicem*).

¹²⁹ Tudniillik ‘aludt’.

¹³⁰ Lósy Lippayhoz (s.k.), Pozsony, 1639. júl. 26. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 61. cs., 72–73. fol. – Draskovichra és Nagyfalvyra lásd *Jegyzőkönyvek*, I/1 (192. és 189. j.) Viszályukra (melybe az egész káptalan involválódott): SZABADY, 413kk. A prímás már 1637 augusztusában, a nagyszombati egyetemi templom felszentelésének alkalmát kihasználva tanácskozott a győri kanonokok küldötteivel megoldást keresve („*ad diem ultimum praesentis mensis, quo dedicatio templi patrum societatis Iesu hic habebitur, ut vestrae dominationes compareant, necessarium esse iudico, videbimus tunc quid etiam in absentia domini praelati in negotio domorum facere debeamus, vel ipsa solennitas consecrationis templi meretur praesentiam vestrarum dominationum*”), illetve intette őket a megbékélésre a katolikus hit érdekében püspökükkel („*agitatio enim controversiae lamentationesque, quae hinc inde fieri possent, nullum aliud fructum, quam religionis catholicae detrimentum procreare valerent...*”). Levele Nagyfalvy Gergelyhez, illetve a káptalanhoz Nagyszombat, 1637. aug. 22. és szept. 2. GyEL Győri Kápt. Hit. Lt., Cth. VII, n. 428–429. – Lósy és Nagyfalvy viszonyát, úgy látszik, nem rontotta el, hogy 1638-ban más-hogy gondoltak a bécsi nunciaturai bíraskodási illetékességétől. Vö. TUSOR, *Zsinati és nunciaturai bíraskodás*, 245–264.

képest Lósy ellentéte Győr főpásztorával a Lippayhoz fűződő viszony javulásával fordított arányban terebélyesedett. A prímás be kívánt avatkozni az ordinárius és a szombathelyi egyházközség nézeteltérésébe is, hosszasan ismertetve a kancellár előtt a részleteket:

„Egy dolgát győri uramnak egyéb dolgai közt, úgy látom, hogy szükséges kegyelmednek tudni. Az boldog emlékezetű császár urunk az szombathelyi ecclesiával ez gratiát cselekedte volt: az minemű dicát kellett volna fizetnie, arrul ily fundatiót tett, hogy az váras perpetuis temporibus [*örök időkhig*] az plebanusnak, az szegényeknek és egyéb pius ususokra erogállya [*kegyes célú felhasználásra fordítsa*]. Ezt úgy tetczik, hogy szegény Sennyei István uram impetrálta [*eszközölte ki*] volt, de ő meghalván, az diplomát kegyelmed expedíálta felőle, és ennek immár esztendei töltenek el. Püspök uram pro suo more [*saját szokása szerint*], nem tudom micsoda rancort concipiálván contra suos subditos et oves [*baragot táplálván saját alattvalói és juhait ellen*], egynéhány rendbeli leveleivel, nem gondolván hogy contra sacros canones [*a szent kánonok ellen*] vagyon az ecclesia jussának és az pia fundatióknak impugnálása [*kegyes alapítvány háborgatása*], azon volt az camoránál, hogy azt az pia fundatiót semmivé tetesse, praetendálván, hogy az váras nem költi ad pios usus azt az dicát: maga ő dolga volt volna emendálni [*kijavítani*], ha mi defectus esett volna, az mint az diploma is tartya. Ebben pedig ann[y]lira ment, hogy ugyan disputállya az kamora előtt, ha tehette is ez fundatiót az szegény megholt császár, ezt pedig expressis verbis addallya [*bozzátesszi*], hogy az cancellárián afféle indultumot [*engedélyt*] könnyű pénzen venni. Ez dolgot én felett igen saynáltam és saynálom is, és írtam az kamorának, hogy püspök uram instantiájának helyt ne adgyanak, és az pia fundatióknak subvertálására [*megszüntetésére*] ne igyekezzenek, kiknek meg mutattattam is az diplomát, és úgy látom, hogy acquiescálnak [*megnyugodnak*] is, és vetnek püspök uram nyughatatlan sollicitatiójára [*sűrgetésére*], melyhez képest írtanak volt is immár az dicatornak pro exactione dicae [*a dika behajtása végett*]. Ha Isten alá hozná kegyelmedet, mind erről s mind egyéb dolgokrul bővebben kellenék beszélgetnünk: csudálkozom az embernek nagy maga gondolatlanságáru – fejtette ki gondolatait a kancellár előtt.¹³¹

Akár az egri, akár a győri egyházmegye ügyeibe nem mint prímás, hanem mint metropolita tartotta illetékesnek beavatkozását. Ezt a soproni plébánia betöltésének problémái kapcsán maga fogalmazta meg a helyi evangélikus magisztrátus előtt.¹³²

¹³¹ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. okt. 20. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 561–562. fol.

¹³² „Mivelhogy az synodusban elvégeződött az, hogy az ott való plébániára nem más, hanem magyarol tudó és országunkban született pap rendeltessék, ahhoz képest kegyelmelek is affélének conferállja, tanquam metropolitanus azt akarjuk. Az my az mostani német papot illeti, annak az maga régi parochiáján kell maradni veszteségben, nem is szabad licentia nélkül parochiáját elhadni, nagy büntetésse is lészen, ha különbeth cselekedszik.”

A Lósy–Lippay-levelezés az 1630–1640-es évek Pozsonyának feszült konfesszionális miliőjét is megjeleníti. A jezsuita és evangélikus diák halálos tettelegesséig fajuló „hitvitája” csak uralkodói kegyelemmel volt orvosolható, nádorival nem:¹³³

„Minemű casus történt Posonyban egy lutheránus deák közt, kit Georgius Wenceliusnak híttak, és más catholicus deák közt, az kinek neve Gregorius Kozári, alias Sárkány, tudom, hallotta kegyelmed. Az lutheránus deák nagy blasphemiat talált szólni az Boldog Asszony és az szentek ellen, azt megértvén az catholicus deák és szakolczáját ragadván kérlette, ha ő szöll-e az Boldog Asszony ellen és az szentek ellen, és ottan agyba ütöttö, de absque intentione lethaler illum laedendi [*ám a halálos testi sértés szándéka nélkül*], de úgy találta, hogy amaz mindgyárust megnemült [!] és hamar nap meg is holt, és az catholicus deák is mindgyárust az ütés után tömlöczbe vitetett. Az blasphemiat én examináltattam szerémi püspök uram által,¹³⁴ és úgy is taláztatott, s az törvén[y] is azt hozza, hogy az a blasphemus nem érdemel tisztességes temetést, és nem is temették úgy. Az catholicus iffjú dolga immár, az kinek attya régi juratus assessor az Soprony Vármegyében, ebben vagyon, hogy palatinus uram annualis gratiát adott neki, de erre még kezességén sem akarja kibocsáttatni az posony tanács. Kívántatik azért, hogy Ófelsége perennalis gratiát adgyon, melyre én is alázatosan kérem Ófelségét, és kegyelmed is legyen promotora az dolognak, az nyavalyás iffjat az Bodog Asszonyhoz és szentekhez való zelus [*buzgóság*] hordozta, csak hogy indiscrete excedált [*ostobán túlzásba esett*] benne szegény. Az balsphemus, ha megélt volna is, el nem kerültö [!] volna az büntetés” – fogalmazta meg jogi álláspontját a hitviták korában is ritka esemény kapcsán Esztergom érseke.¹³⁵

Lósy eredeti a levele a soproni magisztrátushoz, Bécs, 1638. jún. 29. Az ügyben még szorosan együttműködött Draskovich-csal: „*Sacra synodus nationalis ad diem 13. Iunii anni praesentis Tyrnaviam indicta et celebrata iniunxit mihi, ut ego velut ordinarius loci non permittam parochiam Soproniensem Germano, sed Ungaro conferri, certis gravibusque de causis, cui quidem sacrae synodo in Spiritu Sancto congregatae obtemperare nos decet. Quod ipsum generosae dominationi vestrae ac per eam senatui totique communitati Soproniensi significare volui, ut omnem scrupulum deponant, certoque sibi persuadeant Germanum Sopronii parochum non futurum.*” Draskovich határozott sorai Artner Erhard soproni bíróhoz, Nagyszombat, 1638. jún. 17. SL SVLt., lad. LI, fasc. 4, n. 48/53 és 48/51. Vö. DOMINKOVITS, 101–131, 15. és 17. j.

¹³³ Sem az evangélikus iskola, sem a jezsuita gimnázium történetének pozitivistá monográfiája nem említi az esetet. MARKUSOVSKY, 52skk; SCHÖNVITZKY, különösen 141skk; a pozsonyi jezsuita oktatás modern, alapos feldolgozása: KÁDÁR, *Pozsonyi jezsuita kollégium*, 237–282.

¹³⁴ Lósy helynöke, Böyhte Miklós. Az inzultus még a tavasszal történhetett, Böythe ugyanis időközben elhunyt és utóda kinevezésére már 1640. június 23-án sor került. Lásd alább 137. j.

¹³⁵ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1640. aug. 17. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 463–464. fol. – Az ügy részleteiről Kopchányi Mihály választott szerémi püspök, pozsonyi prépost szól Lippayhoz (s.k.), Pozsony, 1640. szept. 4-ei levelében, amikor továbbítja a prímás kérését az uralkodói kegyelem kieszközlésére: „Végezetre kérte őnagy-

A levelezésből nem hiányoznak az olyan művelődéstörténeti adatok sem, mint a Tátra csúcsait 1615-ben először megmászó Frölich Dávid 1639-ben megjelentett rejtélyes kalendáriumának ügye. A könyvről most végre kiderül, hogy magyar nyelvű volt, és az inkriminált részlete talán a német és a magyar katonaság harcértékének és moráljának különbségeire, ellentéteire vonatkozhatott:

„Az kesmarki calendarium író ember, Daudid Frölichius szabódik nyavalyás abban az dologban, mely az ő magyarul írt és Bartfan nyomtatott calendariumjában az németek felől és az magyar vitézek felől taláztatik. Úgy gondolom, hogy más foltozta azt oda, nem maga, es az Bartfai város lehet vétkesebb benne, az ki hatta nyomtatni, hogy sem mint maga, jó ebben az fenetéknel lenni, hogy ne grabsállyanak akármit ki. Most azért quoad ipsius personam [*az ő személyét illetőleg*] elég jól eleybe adni, hogy ez után az írásban caute [*óvatosan*] viselleye magát” – fejtegette a primás 1639. december eljén.¹³⁶

sága engemet is arra, hogy írjak nagyságodnak a szegény deák felől, ki noha az bűdös tömlöczből stante annuali gratia [*részleges kegyelemnek köszönhetően*] föl szabadult, mindazonáltal az városházánál sub aresto [*zár alatt*] lánczon tartatik, és mindaddiglan sem leszen szabadulási, míglen nagyságod meg nem szerzi neki az perennalis gratiát [*teljes kegyelmet*], mivel az megholt blasphemusnak attjafiai semmi úttal accordálni [*megegyezni*] nem akar-nak. Úgy tetszik, hogy ez előtt is írtam valamit nagyságodnak ez iránt, mostanság pro lumine [*felvilágosításul*] úgy informálhatom nagyságodat. Itt Posonban az lutheránusok iskolájában egy Gregorius Benczelius nevő hitván[y] deák taláztatott, aki száma nélkül amint a bizonságok behoszták, az Istennek Ann[y]ja ellen és a szentek ellen rútol káromkodott. Az Boldog Asszon[y]t chak egy rossz asszon[y]nak nevezete, bűnös asszon[y]nak mondotta lenni, és hasonlította akármely közasszonyhoz, amint kitetszik az bizonnyságokból. A szenteket hazugoknak vallotta lenni, és hogy Szent Péter, Szent Pál is hazug ember lett volna... Az római pápák kurvások, és hogy az mostaninak két fattyú fiai vannak. Mindezeket megértvén egy Gregorius Sárkány nevő rhétor legény, kit P. Némethi maga mellett tartott és nevelt alkalmas ideig, fogván az baltát kezében, kérdi volt az blasphemus Benczelistul, hogy ha ő volna-e az, aki az Istennek annya ellen és a szentek ellen káromkodni merne (aszerént amint jelentém nagyságodnak). Erre felevén Benczelius, hogy ő volna és azt ő minden ember előtt meg merné mondani, és hozzáfelve az felülnevezett káromkodáshoz, őt a mi deákunk úgy üté az baltával, hogy ottan ledől előtte, megnémül [*!*] és meg sem szólal mindhalálig. Azomban kézben esik a Deák, ki (el is hihető maga vallása szerént) hogy nem oly szándékkal ütötte agyban, hogy meg halljon, hanem hogy tanullyon maga kárával és többé ne káromkodgjék.” PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 521. fol. – Az említett páter: Némethi Jakab ekkoriban (1635-től 1644-ben bekövetkezett haláláig) a Társaság pozsonyi nyomdájának vezetője volt. Lukács, II, 688.

¹³⁶ Lósy Lippayhoz (s.k.), Nagyszombat, 1639. dec. 6. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 247–248. fol. Vö. RMK III, n. 1759.

Végezetül pedig képet kapunk arról, hogy alkalmi félreértésüket hogyan tudták kezelni Kopchányi Mihály pozsonyi prépost közvetítésre révén. A kifogásolt püspökkinevezés épp Kopchányi szerémi promóciója, a másik ügy pedig Bosnyák István ugyanaznapi sági préposti adománya lehetett, mindkettőre 1640. június 23-án került sor:¹³⁷

„Elvettem az nagyságod levelét érsek uram őnagysága levelével együtt, melyet consideratis considerandis [*megfontolva a megfontolandókat*] nem exhibeáltam, hanem nagyságod akarattya szerént szóval mindeneket sincere és candide [*őszintén és világosan*] referáltam őnagyságának. Elseőben, hogy nagyságod igen megsértődött legyen ez iránt, mintha nagyságod suppressálta volna az őnagysága consideratióit etc. Erre őnagysága így felele. Úgy vagyon, hogy nem kicsin[*y*] commotióval és elég nehéz szókkal írt nagyságodnak, mivel igen laesusnak [*sértettnek*] tartotta magát lenni propter contemptum [*a gyalázat miatt*], hogy valaki püspökségre promoteáltassék, az ő dioecesisébe resideálljon et episcopalia exerceat [*az ő egyházmegyéjében székeljen és püspöki funkciókat gyakoroljon*] az ő híre nélkül, ki látta, hogy ne derogálljon őnagyságának. Quoad personam promoti [*ami az előléptetett személyét illeti*] látja Isten, semmi consideratiója nem volt, s ninchen is de facto, sed quoad modum suum [*csak a módját illetően*]. Őnagysága az érsek, őnagysága a summus cancellarius, mit ártott volna nagyságodnak vele közleni az dolgot? Az mi pedig Bosnyák uram dolgát illeti, ha akarja őnagysága, ugyan oda applicálhattja, mivel tisztességes intertentiója [*megélhetése*] lehet, es resideálhat is Suránba. Úgy vagyon, hogy nehéz szókkal írt nagyságodnak, de se őfelségének, se pedig másnak e dolog hírével nincs, csak szintén inter me et te [*köztem és közted*]. Kéri azért őnagysága nagyságodat, hogy írjon neki az ott fönn való dolgokról, érzi ő nagysága, hogy palatinus uramnak őnagyságának megírja nagyságod az dolgokat, neki pedig nem.¹³⁸ Amit őnagysága mostanság in promotionibus regni requirállyon [*az országos kinevezések terén kérjen*], úgy látja őnagysága, hogy jövőendőben azont fogja requirálni nagyságod is ezen állapotban...” – olvashatjuk ezúttal Kopchányi püspök sorait békéltető missziójáról.¹³⁹

¹³⁷ Mindkettőre: MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 436–437.

¹³⁸ Vélhetően az udvarba befutó birodalmi hadi és politikai hírekről lehet szó, melyekről Lippay valóban rendszeresen és részletesen tájékoztatta a nádort. Vö. CST I/1, *ad indicem*.

¹³⁹ Kopchányi Mihály választott szerémi püspök, pozsonyi prépost Lippayhoz (s.k.), Pozsony, 1640. szept. 4. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 521. fol. – Kopchányira: *Jegyzőkönyvek*, II/2, 304. j.

4. KAPCSOLAT A RÓMAI KÚRIÁVAL

Lósy prímás és Lippay kancellár kooperációját az 1639 szeptemberében kettejük által szervezett püspökkari konferencia is ékesen bizonyítja. A Lósy által egybehívott nagyszombati püspöki gyűlés mérföldkő volt a magyar egyház és a pápaság viszonyában. A magyar prelátusok egyfelől minden korábbinál határozottabban kiálltak a Szent Koronához tartozó valamennyi püspökség uralkodói betöltése mellett; szerzett jogként igényelték pápai bulláik díjmentes kiállítását. Eltökélt, a püspöki szuverenitást túlhangsúlyozó, az episzkopalizmus felé mutató fellépésük VIII. Orbánt alkalmi engedményekre kényszerítette. Másfelől azonban igyekeztek kapcsolataikat rendezni és szorosabbra fűzni a római központtal. Ennek érdekében önálló, már-már hivatalszerűen működő képviselőt hoztak létre az Örök Városban.¹⁴⁰ A római magyar agenzia a kora újkori magyar egyház- és diplomáciatörténetnek egyaránt különleges intézménye lett.¹⁴¹

Hasonló kettősség mutatkozik meg a prímás személyes magatartásában. A sajátos magyar igények történelmi megalapozására támogatta Inchoffer Menyhért munkájának megírását.¹⁴² A végül 1644-ben napvilágot látott *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae* tartalmazza II. Szilveszter pápának (999–1003) a magyar királyok apostoli jogosítványait „bizonyító” bulláját. Az irat bizonyosan hamisítvány, de hogy az 1630–1640-es

¹⁴⁰ TUSOR, *Püspökkari konferencia*, 431–459.

¹⁴¹ Létrehozása egyértelműen Lósy érdeme, akinek közlése szerint a magyar püspökök közös ágense, Pietro Jacomo Favilla már 1638-ben megkezdte működését, és az uralkodónak is előterjesztették már személyét: „*Quod attinet ad confirmationem episcopatus dominationis vestrae illustrissimae, licet duos habuerit, Sabbathinum et Fabronium agentes, qui eam promoverunt, egerunt tamen ii hactenus satis tepide et negligenter: videtur itaque necessarium esse, ut ad communem nostrum, quem constituimus agentem, Petrum nimirum Iacobum Favillam de tota re scrib[atur], is enim iam aliquoties et nunc etiam recen[ter] ad me scribit, cupiens scire de expensis, quas dominatio vestra illustrissima fecit, ut possit in promotione rei vestrae dominationis illustrissimae gratificari. Perscribat itaque ad illum omnia, nec dubitet, quin libenter sit vestrae reverendissimae dominationi gratificaturus. Aliorum dominorum episcoporum processus habet sibi iam assignatos, quem suae quoque maiestati Caesareae pro communi nostro agente nominavimus.*” Levele Vinkovich Benedekhez, Nagyszombat, 1639. jan. 2. APK Act. Cap. Ant., fasc. 117, n. 74. A 1639. évi püspökkari döntés az agentúráról volta-képpen tehát egy közös megerősítő aktus és egy újbóli felterjesztés volt az uralkodónak.

¹⁴² Vö. DÜMMERTH, 5skk.

évek fordulóján, a pápai–magyar kapcsolatok legfeszültebb időszakában, vagy egy évtizeddel korábban készült, és hogy valójában ki hamisította, máig eldöntetlen kérdés.¹⁴³

A Szentszék által rendszeresen kifogásolt, sajátos magyar államegyházi gyakorlatra, miszerint a megyéspüspökök uralkodói kinevezésük és kamarai beiktatásuk után azonnal átvették egyházmegyéjük kormányzását,¹⁴⁴ Lósy talált frappáns egyházi jogi magyarázatot. Felfogása szerint amennyiben az új főpásztor pápai bullái megszerzése érdekében a kezdeti lépéseket megtette, a Rómától való távolságra tekintettel nemcsak javadalmának bevételeit kezelheti, hanem a kánonokkal összhangban lelki joghatóságot is gyakorolhat. Például papságát egybehívhatja zsinatra, amelynek határozatai ebben az esetben is kötelező érvényűek, továbbá egyházmegyéje szolgálatára papokat szentelhet, bérálhat, bíraskodhat stb.¹⁴⁵ Álláspontja alapján még a bullák kiállíttatása és megérkezése előtt a pápai megerősítés hírére – a korábban felszentelt – püspök már teljes és rendes joghatóságot gyakorolhat.¹⁴⁶

Egyúttal azonban 1637. évi kinevezésekor a kánoni előírásokat hajszálpontosan betartva megbízottai útján *ad limina* jelentésben informálta a zsi-

¹⁴³ A bulla hitelességét megkérdőjelező barokk történetírás a publikálásban közreműködő Levakovich Ráfaelben, majd KARÁCSONYI JÁNOS (I–II) közvetett bizonyítékok alapján Marnavich Tomkó Jánosban vélte megtalálni a bulla hamisítóját, amit azonban sem GALLA (*Marnavics*, 185–189), sem TÓTH LÁSZLÓ (63–70) nem fogadott el. Eredményeim nyomán részben abból kiindulva, hogy a magyar–szentszéki kapcsolatok legsúlyosabb válsága az 1630-as évek végére esett, BENE SÁNDOR ismét Levakovichra gyanakszik (89–124). Újabbán visszatér Tomkóhoz TÓTH GERGELY (*Szent István*, 19–26). A szemléltomást mókuserékbe került izgalmas problémával külön munkában fogok foglalkozni. Sem Tomkó, sem pedig Levakovich szerzőségét nem tartom megalapozottnak.

¹⁴⁴ Ennek gyökereire: MÁLYUSZ, *A konstanzi zsinat*, 53kk; ERDŐ, *Egyházjog*, 200–213; Kovács, *A Szentszék*, 97–117.

¹⁴⁵ Lásd leveleit a nunciushoz és Lippayhoz. Nagyszombat, 1637. máj. 15., illetve 1640. jan. 3. AAV P. Vienna n. 64. sf.; PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 9. cs., 279–282. fol.

¹⁴⁶ „*Celebrationem synodi arbitror dominationem vestram illustrissimam facere posse, cum non sit in mora petendae confirmationis. Arbitror autem, quod interea confirmatio vestrae dominationis reverendissimae proponetur in consistorio, qua facta statim omnem acquireret iurisdictionem ordinariam, quam modo vigore canonum dispensative habet ob necessitatem ecclesiae suae,*

nati kongregációt főegyházmegyéje vallási viszonyairól;¹⁴⁷ 1638-as zsinata jegyzőkönyvét felküldte a Kúriába tájékoztatás és talán jóváhagyás céljából;¹⁴⁸ a házassági diszpenzációk ügyében is gondosan járt el.¹⁴⁹ Mindvégig igyekezett szorosabb kapcsolatokat ápolni a pápai politika első számú irányítójával, Francesco Barberini bíboros nappal.¹⁵⁰ Sűrűn levelezett a Hitlerjesztési Kongregáció kardinálisaival. Náluk elsősorban azt kívánta elérni, hogy a magyar viszonyokban (például az itáliainál kevésbé szigorú böjti fegyelemben)¹⁵¹ járatlan olasz misszionáriusok küldése helyett a hagyományos egyházszervezet pasztorációs tevékenységét támogassák anyagilag. Többek között egy, a hazai szalvatoriánus ferences rendtartomány kolostoraira épülő szemináriumhálózat létrehozásához igényelte a Kongregáció hozzájárulását.¹⁵² Lelkipásztori törődése Erdéllyel főleg Simándi István püspök pápai megerősítésére és Szalainai István vikárius címzetes püspöki kinevezésének támogatására összpontosult. Utóbbi vonatkozásban Damokos Kázmér majd 30 évvel későbbi felszentelésének előképére ismerhetünk.¹⁵³

cum longe dissita sit extra Italiam ab urbe Romana.” A bélai apát benedikálásához mindazonáltal (amennyiben a privilégium megengedik számára a *pontificalia* használatát és „*adsint, qui in huiusmodi benedictione astare illi possint, habemus namque usum benedicendi tales abbates ac praepositos*”) saját prímási autoritását delegálta. Levele Vinkovich Benedek zágrábi püspökhöz, Nagyszombat, 1639. jan. 2. APK Act. Capit. Ant., fasc. 117, n. 74.

¹⁴⁷ Kiadva: VANYÓ, *Püspöki jelentések*, 136–137.

¹⁴⁸ Ez az egyetlen magyar vonatkozású zsinati anyag a korszakból, amely az illetékes Zsinati Kongregáció levéltárában fennmaradt: AAV Arch. Stor. SC Conc., Sinodi prov., Strig.

¹⁴⁹ „Az dispensatio az én vicariusomra szól, de delegáltak Püski uramra és Isten hírével meglehet az szent házasság. Nyilván ki tetczik, hogy nem mast meg volt itt kinn az dipsensatio, de az datumot várta Bécsben, de jókor érkezett, Istennek hála. Az dispensationul való bulla csanádi püspök uramnál van.” Lósy Esterházyhoz, Nagyszombat, 1642. febr. 15. MNL-OL Esterházy cs. lt., rep. 71, fasc. 3., n. 62 (452. cs., 337–338. fol.).

¹⁵⁰ Levelei VIII. Orbánhoz és unokaöccséhez: BAV Barb. lat., vol. 6894, fol. 1r–47v; ACDF St. Stor., vol. TT1-b, s.f.

¹⁵¹ GALLA, *Fulgenzio*, 15–19 és 23–25; VÖ. SZEDERKÉNYI, 52 is.

¹⁵² TUSOR, *Pápai diplomácia javaslatai*, 25–27. Lósy néhány, a Propagandához írt levele közölve: SÁVAI, n. 389–392. 401–403. Az Itáliából érkező misszionáriusokkal szemben mutatott magatartása egy szilárd egyházkormányzati elvekkel rendelkező főpap képét mutatják. GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 14. 15. 17. 21. 63. 68. 69. 72. 74. 89. 92. 93. 113. 114. 133. 164. 166. 177. 270. VÖ. még TÓTH, *Relationes missionariorum*, 15 és 440 (*ad indicem*); Uő, *Litterae missionariorum*, 901, n. 238 és skk.

¹⁵³ Szervezte az új processzus lefolytatását, mivel a régít nem találták, illetve utasította Favilla ágenst a címzetes püspökség előmozdítására: „az erdélyi vicariusságot annak az

Lósy a római rítus Pázmány által elindított bevezetésének élharcosa volt. Erélyesen és azonnal megfeddte a szepesi káptalant 1632. április 30-ai kelt levelében, amiért a két évvel korábbi zsinati határozat ellenére húsvét-tól – ami akkor április 11-re esett – Szepeshelyen nem tértek át a zsolozsma végzésében a római rítusra, hiába hívta fel erre korábban Hosszútóthy László szepesi prépost, erdélyi püspök figyelmét.¹⁵⁴ Prímásként a római breviárium magyar szentekről mondott imáinak és könyörgéseinek 1641. évi újranyomásával vitte tovább a rítusváltás folyamatát (*Officia propria ss. patronorum regni Hungariae... Emerici Losi.... iussu et auctoritate edita*). E hazai kiegészítéseknek az 1630. évi nemzeti zsinat megbízásából Draskovich Györggyel és Marnavich Tomkó Jánossal együtt ő volt az egyik kidolgozója.¹⁵⁵ A szentkultusz propagálása mellett Lósy arra is súlyt fektetett, hogy

fraternek [*ti. Salinainak*] ígérte az fejedelem, ily módon, hogy az székel papokat etiam cum saeculari brachio corrigalhatja... [*akár karbatalommal is jobb belátásra térítbeti*] az barát is, az kit Fr. Stephanus a Salinis beküldött volt Romaban, volt Szombaton nálom, de nem is tudtam gondolni, hogy püspökséget csak titularist is sollicitált volna, s nem is könnyen adgyák azt ezután afféle barátoknak, én mindazáltal írok prima occasione [*első alkalommal*] az ágensnek.” Lósy levelei Simándihoz, Pozsony, 1640. jún. 21. és 29. ANR DJC Mike S. gyűjt., n. 113–114. Emellett segítette a *Colleggio Urbaniano* első magyar növendéke, a Francesco Barberini bíboros által melegen ajánlott Rátonyi (Rathonius) István visszatérését, akiről több érdekes részletet is közöl levelében (uo.). Vö. még GALLA, *Ferences missziók*, 133–134.

¹⁵⁴ „*Intimaveram domino reverendissimo electo Transylvaniensi, praeposito ecclesiae dominationum vestrarum, ut officium divinum horarum canonicarum ritu Romano in choro eius ecclesiae decantari curaret, eo quod ritus ille in provinciali synodo receptus in metropolitana hac ecclesia Strigoniensi, cui coeterae ecclesiae in hac provincia sese conformare tenentur, iam procedere inceperit a festo resurrectionis, cui meae intimationi, ut audio, nondum est satisfactum id igitur serio et districte rursus intimo, nec volo, ut ulterius differatur; spero autem non fore necessariam aliam meam commonitionem.* Emellett feddi a káptalant, hogy az örkanonok nem mondott prédikációt nagypénteken (*in die Parasceves*), és hogy ugyanő az előjáróin és másokon köszörüli a nyelvét („*suis superioribus ac aliis linguam suam laxare consueverit*”). ŠOBA Lőcse, Arch. Cap. Scepusien., scr. 11, fasc. 6, n. 87.

¹⁵⁵ RMNy III, 1901; TUSOR, *SC Rituum*, 35. Bár az RMNy nem utal rá, nyilvánvalóan az ismeretlen Pázmány-féle első kiadás újraközléséről van szó. A magyar szentek a római breviáriumhoz és misszáléhoz *propriumként* csatolandó, javított zsolozsma- és miseszövegeit a Rítus Kongregáció 1631. nov. 22-én hagyta jóvá („...*officia propria necnon missas pro regno Hungariae sacra rituum congregatio approbavit...*”). Kizárt, hogy az 1633. évi nemzeti zsinaton úgy ment volna végbe a római szertartásrend kötelező bevezetése, hogy a *compendiumokat* (az *Officia propria*-t és a *Missae in festis propriis*-t) nem adták volna nyomdába. Vö. uo., 37.

gyarapítsa a terebélyesedő magyar katolicizmus Róma által kanonizált szentjeinek számát. Árpád-házi Margit szentté avatására irányuló erőfeszítései azonban meddők maradtak.¹⁵⁶

A lelkiéletet a tipikus itáliai lelkiségi formáció, a Mária-kongregációk számára készített kézikönyv kiadásának támogatásával törekedett előmozdítani. A római kapcsolatok rendezésével párhuzamosan a katolicizmus spirituális, szellemi expanziója primátusa alatt is folytatódott. A térítőprédikációk neki ajánlott magyar fordítása 1640-ből ezt bizonyítja.¹⁵⁷ A konfesszionális indoktrináció elmélyítését szolgálta készsége, amivel támogatta a nagyszombati jezsuitákat abban, hogy magyarul, németül és szlávul is katekéziseket tarthassanak a városban („*de habenda instructione doctrinae Christianae pro omnibus tribus nationibus*”). A páterek kérésére az egyetemi templomot, a székesegyházat, a helyi szlávoknak („*pro natione Sclavonica*”) pedig kápolnájukat jelölte ki e célra.¹⁵⁸

5. ALAPÍTÁSAI, VÉGRENDELETE

Primátusa öt és fél esztendeje túlon túl rövid volt ahhoz, hogy a katolikus megújulás intézményeinek számát érdemben gyarapítsa. Egyetlen jelentősebb alapítása a pozsonyi kisszeminárium, a nevét viselő *Emericanum* volt. Épülete a pozsonyi Káptalan utcában ma is áll, Lósy címerével a kapuja felett. A helyi káptalan fenntartásában az intézmény egészen 1919-ig, a koronázóváros cseh megszállásáig működött. A magyar katolicizmus olyan alakjainak hivatása formálódott itt, mint Kopácsy József, Haynald Lajos, Simor János, Bartakovics Béla, Zalka János, Császka György, Samassa József, Rimely Károly, Dankó József Károly, Pór Antal, Dedek Crescens Lajos. Növendéke volt a később világi pályát befutott, szerkesztőként, műfor-

¹⁵⁶ TUSOR, *SC Rituum*, 41–50. Ehhez lásd még PL AEV n. 226/1.

¹⁵⁷ RMNy III, 1844 és 1849.

¹⁵⁸ „*Crastina autem die denunciari ac publicari pro concione facienda, quod pro ea doctrinae Christianae institutione horae primae pomeridiane sint deputatae et praedictae sacrae aedes*” adott még utasítást 1639. márc. 12-ei levelében a nagyszombati rektornak, akit a részletek megbeszélésére egyúttal ebédre invitált magához. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Irreg., Coll. Tyrn., 20. t., 154. sz.

dítóként nevet szerző Mikes Lajos is.¹⁵⁹ A primás figyelmét az utánpótlás nevelésére mutatja emellett az esztergomi főképtalannak adott statútuma, melyben központi szerepet kapott a már meglévő papanevelő intézetek felügyeletének szabályozása.¹⁶⁰

A nagyszombati Szent István-szeminárium bővítésére és a pozsonyi ferences kolostor létesítésére végrendeletében különített el háromezer, illetve ezer forintot.¹⁶¹ Egyházi célokra: az esztergomi képtalannak, jezsuita rendházaknak, ferences és apácakolostoroknak, a rászorulóknak emellett még összesen 8350 forintot, valamint ötezer birodalmi tallért meghaladó értékű főpapi ékszereket adott; Érsekújvár, Fülek, Szécsény, Balassagyarmat, Drégelypalánk és Verebély végvári katonái borban és gabonában húszezer forintot kaptak.¹⁶²

A rendelkezésére álló mintegy fél évtized kevésnek bizonyult ahhoz, hogy mind elődjéhez, mind pedig utódához, utódaihoz hasonlóan családját a magyar arisztokrácia soraiba emelje. Végrendeletében kizárólag nőági rokonairól tesz említést, számukra mindössze három falut, egy malmot és – csekély természetbeni juttatások mellett – nyolcezer forint készpénzt hagyományozott.¹⁶³

A kánonjogász főpap legmaradandóbb, máig ható rendelkezése szintén testamentumához kapcsolódik. Ebben az elsőik között kötötte ki, hogy bécsi házának árát a nagyszombati egyetem – melynek disputáit szorgosan látogatta¹⁶⁴ – jogi fakultásának létrehozására fordítsák.¹⁶⁵ Halála után hús-

¹⁵⁹ Fontosabb iratanyaga: EFML lad. 61; története: FÁBIÁN, Lósy, 5skk; alapítólevelének másolatai: ELTE EKK Coll. Hev., vol. 35, fol. 69–70 és vol. 67, fol. 455; átírva: KARDOS, 115–121.

¹⁶⁰ Nagyszombat, 1641. jan. 3. Másolata: KFK ms. 459/3.

¹⁶¹ A primási kancellárián készült másolata: MNL-OL MKL Part. (A 92), n. 2/1642 (1. cs., 436–439. fol.). Egy másik példány: EFML Caps. 68, fasc. 8, n. 1 (vö. LUDIKOVÁ, 103). Szövege a PL AEV n. 206 jelzetű eredeti alapján átírva: KARDOS, 103–106; vö. még KOLLÁNYI, *Végrendelési jog*, 197.

¹⁶² Emellett III. Ferdinándnak és Thelegdy János kalocsai érseknek egy-egy kocsit és hat-hat lovat; a nádornak és a kancellárnak egy-egy selyemszőnyeget; közeli embereinek: Bosnyák István, Kisdy Benedek és Szenkvicz Máttyás kanonokoknak (Thelegdyvel együtt ők a végrendelet végrehajtói) egy-egy értékesebb köpenyt hagyott; de rendelkezett udvartartása, valamint orvosa, Verner Ádám végkielégítéséről is. Ő éves járandóságán felül száz birodalmi tallért, egy kocsit és két igáslovat kapott. MNL-OL MKL Part. (A 92), n. 2/1642 (1. cs., 436–439. fol.) – Csekély fennmaradt hagyatéka: LEPOLD, 23.

¹⁶³ MNL-OL MKL Part. (A 92), n. 2/1642 (1. cs., 436–439. fol.).

¹⁶⁴ Vö. RMNy III, 1699. 1740. 1745; ZSOLDOS, 35.

¹⁶⁵ „*Domus Viennensis per me emptae pretium deputo ad studium iuridicum in academia Tyrnauien[si] erigendum.*” MNL-OL MKL Part. (A 92), n. 2/1642. A *Seminarium Rubrorum* alapítá-

egynéhány év elteltével megvalósult végakarátának eredménye most is működik, és a 18. század folyamán Budára/Pestre költöztetett egyetem több karához hasonlóan ma Eötvös Loránd nevét viseli.¹⁶⁶ Lósy nevét Budapest VIII. kerületében a Központi Szeminárium egykori birtoka területén utca, a magát szintén jogutódnak tekintő Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karán pedig hallgatókat támogató alapítvány őrzi. Johann Gottlieb Rugendasnak köszönhetően 18. századi áttéttel talán hiteles metszet őrizte meg vonásait. A többek között az esztergomi prímási palotában, az ELTE rektori hivatalában és a kalocsai nyári érseki rezidencián, Hajóson található festmények mind-mind ennek nyomán készültek.

Lósy Imre alakját a szintén kánonjogász Gabriele Paleotti bolognai érsekéhez (1567–1597) hasonlíthatjuk. A trentói/trienti reformok bevezetése terén úgy foglalja el helyét Pázmány Péter oldalán a magyar egyháztörténetben, mint az olaszban Borromeo Szent Károly mellett Bologna első érseke, aki a *Tridentinum* határozatainak szintén példás végrehajtója volt.¹⁶⁷ Már kortársai olyan pap mintaképnek tartották és olyan jelzőkkel illették Lósyt (*exemplar esse omnium praelatorum et totius cleri et specimen*),¹⁶⁸ amilyenekkel a későbbiekben csak Eszterházy Károlynál találkozunk a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvekben.

sánál utóda Lósy ingóságaiól (*ex rebus mobilibus*) 35 000 forintot évi 5%-os, a pozsonyi harmincad bevételeiből fizetendő kamatra a magyar kamaránál helyezett el. Kikötötte, hogy az összegből 15 000-ret Lósy végrendelete szerint majd a jogi alapításában („*in erectione alicuius studii iuridici in hac universitate Tyrnaviensi*”) kell felhasználni, amire a körülményeket 1649-ben még nem látta elérkezettnek. Lippay György e lépéséhez megszerezte a nemzeti zsinat, illetve székeskáptalana beleegyezését. ELTE EKK Coll. Hev., vol. 35, fol. 23. Megjegyzendő, hogy végül ez az összeg a szeminárium alapítványánál maradt, mert a jogi kari alapítást véghezvivő Szegedy Ferenc és társai 1667. jan. 2-ai okiratukban ennek szintén végrendeleti kipótlását Lippay által elegendőnek tartották. Vö. PAPP, *Hagyományok*, 184. Mindebből két dolog következik. Az egyik, hogy a jogi kar elindítása voltaképpen teljes egészében a Lósy-féle végrendeleti adományból történt, melynek felét Lippay időközben felhasználta saját szemináriumalapítására, majd ezt végrendeleti úton visszapótolta. A másik, hogy hiába tűnik fel olykor ennek ellenkezője a szakirodalomban, Lósy közvetlenül nem hozható kapcsolatba a *Seminarium Rubrorum*-mal. Végrendeletében egy szót sem ejt erről, pénzzé tett ingóságait, köztük bécsi háza árának felét Lippay saját kezdeményezéséből hasznosította e célra. Mivel Szegedyék a jogi kar felállításánál ugyancsak 15 000 forintnyi összeget nevesítenek Lósy részéről, teljes hagyománya jogi stúdiumra (vagyis a bécsi ház ára) 30 000 forintba rúghatott.

¹⁶⁶ ECKHART, 3–7.

¹⁶⁷ Vö. PRODI, 5skk.

¹⁶⁸ *Jegyzőkönyvek*, I/2, fol. 13r.

JEGYZŐKÖNYVEK VERBALS

Lósy Imre vatikáni levéltárban fennmaradt kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei a következők: 1. Váradi püspökség: Sopron 1625. november 4–25. AAV P. Cons., vol. 20, fol. 292r–304v; AAV P. Vienna, n. 26 (*Jegyzőkönyvek*, I/1). 2. Egri püspökség: Bécs, 1634. január 16–február 10; AAV P. Vienna, n. 48 (*Jegyzőkönyvek*, I/2). 3. Esztergomi érsekség: Bécs, 1637. május 3–augusztus 8. AAV P. Cons., vol. 30, fol. 398r–432v; AAV P. Vienna n. 64 (*Jegyzőkönyvek*, I/3). A váradi jegyzőkönyvből néhány vallo-mást ismertet és több, a pápai bullák megszerzésével kapcsolatos iratot közöl: GALLA FERENC, *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár s.n.), Vác 1936, 38–39 és 11*–15*, n. 15–22.

I/1.

Sopron, 1625. november 4. – Bécs, 1626. november 17.

Kánoni kivizsgálás a váradi püspökségre

(AAV P. Cons., vol. 20, fol. 292r–302v – orig. alter.; AAV P. Vienna, n. 26 – orig. imp.)

CAROLUS CARAFA,¹⁶⁹ Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Auersanus ac per Germaniam, Hungaria[m] Bohemia[m], Styriam, Carinthiam, Croatia[m] universumque imperii districtum sanctissimi domini nostri, domini Urbani divina providentia papae octavi¹⁷⁰ et praedictae sedis cum facultate legati de latere nuntius universis, ad quos hae pervenerint, et quibus oportuerit, notum facimus, quod cum perillustris ac reverendissimus dominus Emericus Lossy, vicarius ac generalis causarum auditor ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, nominatus ad episcopatum Varadiensem in regno Hungariae situm, prout ex dictae nominationis litteris hic infra exhibitis videre est [!], a nobis instanter petivit, ut processum seu inquisitionem super suis idoneitate, vitae ac morum probitate ac aliis qualitatibus promovendorum ad regimen cathedralium ecclesiarum fieri, sive capi solitum formaremus. Nos ex auctoritate nobis, tanquam ad dictum Hungariae regnum praedictae nuntiaturae munere fungentibus, particulariter per

¹⁶⁹ Carlo Carafa († 1644) avversai püspök, a császári udvarba akkreditált pápai nuncius (1621–1628).

¹⁷⁰ VIII. Orbán (1623–1644).

constitutionem felicis recordationis Greg[orii] XIII super forma similium processuum editam concessa¹⁷¹ dictae petitioni tanquam iustae et aequitati consonae annuentes, infrascriptam inquisitionem, seu processum iuxta dictae constitutionis, quantum in nobis fuit, normam et praescriptum coepimus, et respective formavimus. Et quidem inprimis curavimus nobis per dictum dominum ad dictam ecclesiam nominatum, seu promovendum exhiberi schedulam, in qua continentur ipsius nomen, cognomen, patria, parentes, aetas, ordo, gradus, professio, functio, loca, in quibus theologiae ac iuri canonico studuerit, aut versatus fuerit, denique amici ac familiares, qui tam ipsum, quam parentes optime nossent. Cuius quidem schedulae sua propria manu scriptae, et subscriptae originale adiungitur hic sub littera A. Litterae vero dictae nominationis serenissimi regis Ferdinandi¹⁷² hic adiunguntur in originali sub littera B, clauso et sigillo eiusdem serenissimi regis obsignatae cum sequenti suprascriptione: Beatissimo in Christo patri, domino Urbano octavo divina providentia sanctae Romanae et universalis ecclesiae summo pontifici etc. Domino reverendissimo^a [fol. 292v:]

ARTICULI IUXTA QUOS SUNT EXAMINATI INFRASCRIPTI TESTES SUPER IDONEITATE ET QUALITATIBUS DICTI REVERENDI DOMINI EMERICI LOSSY NOMINATI AD ECCLESIAM VARADIENSEM ET DE ILLIUS EIUSDEM ECCLESIAE STATU^b

1. An dominus testis dictum reverendissimum dominum Emericum Lossy promovendum et quomodo cognoscat, et a quot annis, et an sit aliqua affinitate aut consanguinitate?

2. An sciat et quomodo, an idem reverendissimus dominus promovendus sit natus ex legitimo matrimonio et ex parentibus catholicis?

3. An sciat, quod expleverit annum trigesimum?

4. Et quod ante sex menses sacris sit ordinibus initiatus?

5. An idem reverendissimus dominus sit doctor, aut licentiatius in sacra theologia aut iure canonico, aut certe publicum aliquod testimonium habeat

¹⁷¹ XIV. Gergely *Onus Apostolicae Sedis* kezdetű 1591. évi bullájára és a kerdőpontokra: LOUIS JADIN, *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. I: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. I/1: 1564–1637. I/2: 1637–1709. I/3: 1713–1794*, BIHB 8 (1928) 5–263. 9 (1929) 5–321. 11 (1931) 3–345; *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. II: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Daterie 1631–1775*, BIHB 11 (1931), I/1, 5–37.

¹⁷² II. Ferdinánd (1619–1637).

alicuius academiae quoad alios docendos idoneus esse declaretur, vel saltem an dominus testis sciat ipsum esse talem, qui docere possit ea, quae Christianum populum scire oportet?

6. Quibus in locis studuerit, et quanto tempore?

7. An talis sit, qui muneris episcopalis sibi iniuncti necessitati satisfacere valeat?

8. An de ecclesiasticis functionibus diu sit versatus?

9. An sit purus fide et constans catholicus Romanus?

10. An sit vitae innocentis famaeque integrae et prudens?

11. An habeat rerum usum?

12. An sciat qualis sit dictae ecclesiae Varadiensis status, ubi situs, quanti sint ipsius redditus, quomodo vacet, et cuius archiepiscopi sit suffraganeus?
[fol. 293r:]

Sequuntur examina, ac depositiones testium factae in civitate Soproniensi in comitiis¹⁷³ Wngaricis.^c

PRIMUS TESTIS constitutus coram nobis Carolo Carafa suae sanctitatis nuntio, qui supra etc., admodum reverendus dominus Georgius Dobowsky praepositus Beatae Mariae Virginis de Huiel, custos et canonicus metropolitanae ecclesiae Strigoniensis, sacratissimae regiaeque maiestatis tabulae in iudiciis assessor, prothonotarius apostolicus aetatis 55 annorum,¹⁷⁴ qui mediante iuramento, quod in manibus nostris posita manu ad pectus hodie, 4 Novembris 1625 de dicenda super iis, de quibus interrogabitur, veritate praestitit, et praemonitus de eiusdem iuramento ac rei, de qua agitur, gravitate interrogatus.

Super primo ex supradictis articulis dixit se novisse reverendissimum dominum Emericum Lossy nominatum ad ecclesiam Varadiensem ab annis octodecim, quia erat canonicus Possonien[sis], et nullam cum eo habere affinitatem aut consanguinitatem.

¹⁷³ Soproni országgyűlésre további irodalommal: G. ETÉNYI NÓRA, *Az 1622. és az 1625. évi soproni országgyűlések a Német-Római Birodalom nyilvánossága előtt*, Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés, 259–289.

¹⁷⁴ Dubovszky György († 1637), a vágújhelyi prépostságra még Forgách Ferenc nevezete ki, az esztergomi káptalanban befutott egyházi pályája csúcsát a vallomását négy nappal követő csanádi püspöki kinevezés jelentette.

Super 2°. Respondit se non novisse eius parentes, sed quod sit oriundus ex pago Lossy dioecesis Iauriensis, ubi omnes sunt catholici, quodque praesumatur natum ex legitimo matrimonio.

Super 3°. Nullus est doctor in his partibus, sed quod^d studuit Romae, et est vicarius et concionator.

Super 4°. Respondit, quod studuerit Romae, ubi studia absolvit.

Super 5°. Certe facit bonas conciones, et tamquam vicarius debet omnes praelucere.

Super 6°. Procul dubio.

Super 7°. Venit sacerdos Roma, et ab annis octodecim novit illum sacerdotem.

Super 8°. Habet 45 annos et ultra.

Super 9°. Satis apta et idonea persona.

Super 10°. Nihil unquam audivit in contrarium.

Super 11°. Constantissimus catholicus.

Super 12°. Prope Transylvaniam in superioribus partibus, nullos habet redditus, quamvis princeps Betlenius¹⁷⁵ praedecessori promiserit sex pagos, sed ignoratur, modo num velit illos concedere successor; vacare autem per assumptionem domini Biberi ad ecclesiam Agriensem, et esse suffraganeum archiepiscopi Colocensis.^e [*fol. 293v:*]

SECUNDUS TESTIS constitutus coram nobis Carolo Carafa suae sanctitatis nuntio etc., qui supra, admodum reverendus Matthias Sanquitius praepositus Sancti Georgij, archidiaconus et canonicus ecclesiae Strigonien[sis], sacerdos aetatis annorum 44 circiter,¹⁷⁶ qui mediante iuramento, quod in manibus nostris posita manu ad pectus hodie, 3 Novembris 1625. de dicenda super iis, de quibus interrogabitur, veritate praestitit, et praemonitus de eiusdem iuramenti ac rei, de qua agitur, gravitate interrogatus.

Super primo ex suprascriptis articulis dixit se nosse supradictum dominum promovendum ab annis 15, quia sunt in eodem capitulo Strigonien[si] confratres, et nullam cum eo habere consanguinitatem vel affinitatem.

Super 2°. Dixit se non novisse parentes eius, sed audivit esse natum ex legitimo matrimonio.

¹⁷⁵ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629).

¹⁷⁶ Szenkvicz Máttyás († 1645), esztergomi kanonok 1611-től, Pázmány megbízásából többször végzett *ad limina*-látogatást Rómában.

Super 3°. Dixit iam quasi esse quinquagenarium.

Super 4°. Omnino Romae est factus sacerdos ab annis septemdecim.

Super 5°. Quod non sit mos apud Ungaros accipere huiusmodi gradus, sed quod sit vir doctus et bonus causista, est vicarius et iudex in archiepiscopatu Strigonien[si].

Super 6°. Romae studuit per quinquennium, et ibi factus est sacerdos.

Super 7°. Omnino est concionator, et cathechista fuit aliquo tempore.

Super 8°. Optime in functionibus, et bene versatus.

Super 9°. Est constans, et in disturbiis multa insimul passi sumus.

Super 10°. Omnino.

Super 11°. Habet bonam experientiam in omnibus, et dexteritatem in rebus agendis.

Super 12°. Est in Ung[ari]a sub ditione principis Transylu[ani]ae, habet valde exiguos redditus, quia principes Transylu[ani]ae¹⁷⁷ omnia possidet, et vacat per sumptionem reverendissimi episcopi Piberi,¹⁷⁸ qui assumptus est ad episcopatum Agriense[m], et quod sit archiepiscopi Colocen[is] suffraganeus. [fol. 294r:]

TERTIUS TESTIS constitutus coram nobis Carolo Carafa suae sanctitatis nuntio etc., qui supra, reverendissimus dominus Paulus Daud electus episcopus Quinquecclesiensis aetatis annorum 50 circiter,¹⁷⁹ qui mediante iuramento, quod in manibus nostris posita manu ad pectus hodie, 4 Novembris 1625 de dicenda supra iis, de quibus interrogabitur, veritate praestitit, et praemonitus de eiusdem iuramenti et rei, de qua agitur, gravitate interrogatus.

Super primo ex praedictis articulis dixit, quod sunt 28 anni, ex quo venit Romam, et ab eo tempore cognovit reverendissimum dominum promovendum, fuerunt in studiis per sex annos, et nullam cum eo habet affinitatem aut consanguinitatem.

¹⁷⁷ Bethlen Gábor.

¹⁷⁸ Pyber János († 1633). Egyházi pályájának színtere 1592-től 1631-ig a nagyszombati káptalan, 1611-től pécsi, 1625-től egri püspök. Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei személyi részének kivonatos közlése: TUSOR, *A (kora) újkori magyar egyházi archontológia*, 30–40.

¹⁷⁹ Dávid Pál († 1633), a római C.G.H. növendéke, egyházi pályának fő színtere 1625-ig a nyitrai székeskáptalan, 1611-től tinini, 1625-től pécsi, 1628-tól váci, 1630-tól veszprémi püspök, 1625–1630 között pozsonyi prépost.

Super 2°. Non novit parentes, nec si fuerint catholici, audivit tamen natum ex legitimo matrimonio.

Super 3°. Dixit esse 48 annorum.

Super 4°. Romae suscepit ordines iam ab annis 20, et hic illis est usus.

Super 5°. Ungari non curant huiusmodi gradus, sed est apprime doctus iuris canonici et theologia.

Super 6°. Mecum studuit Romae sex^f annis, et hic in Ung[ari]a absolvit poesin et rhetoricam, antequam Romam se conferret.

Super 7°. Scit bene, quod habet doctrinam sufficientem, et certe sufficiens est ad docendum.

Super 8°. Optime tam in rebus ecclesiasticis, quam in statutis est bene versatus.

Super 9°. Est constantissimus, quia Romae etiam fecit fidei professionem.

Super 10°. Est famae integerrimae, et nihil unquam in contrarium audivit.

Super 11°. Habet optimum rerum usum, scit uti consiliis, et aliis bona consilia dare.

Super 12°. In partibus inferioribus Ung[ari]ae nullos modo habet redditus, quia occupatur a Bethlenio, qui promiserat antecessori reverendissimo domino Pibero sex pagos, sed illos non dabit successor; vacat per assumptionem reverendissimi Piberi ad episcopatum Agrien[sem], et archiepiscopi Colocens[is] est suffraganeus. [fol. 294v:]

QUARTUS TESTIS constitutus coram nobis Carolo Carafa suae sanctitatis nuntio etc., qui supra, admodum reverendus Stephanus Iauriensis abbas Sexhardiensis et praepositus capituli Castriferrei aetatis annorum 32 circiter,¹⁸⁰ qui mediante iuramento, quod in manibus nostris posita manu ad pectus hodie, 4, Novembris 1625 de dicenda super iis, de quibus interrogabitur, veritate praestitit, et praemonitus de eiusdem iuramenti ac rei, de qua agitur, gravitate interrogatus.

Super primo ex praedictis articulis dixit nosse reverendissimum dominum promovendum ab annis 15, quia fuit lector capituli Strigoniensis et vicarius ibidem, et nullam cum eo habet consanguinitatem vel affinitatem.

¹⁸⁰ Győri (Kolompár) István († 1636), a római C.G.H. növendéke, 1622-től volt szekszárdi apát és vasvári prépost, 1634-től győri olvasókanonok.

Super 2°. Nihil.

Super 3°. Putat habere annos 44.

Super 4°. Credit^g a 24 annis fuit in sacris ordinibus constitutus.

Super 5°. Non scit de doctoratu, sed scit ipsum solidum doctum.

Super 6°. Romae studuit ex relatione in collegio Germanico.¹⁸¹

Super 7°. Scit, et bene recognovit, quia fuerit in eadem civitate et capitulo.¹⁸²

Super 8°. Optime, quia audivit suas conciones, et audivit disputantem, et est in iure canonico bene versatus.

Super 9°. Est optimus catholicus Romanus.

Super 10°. Ex quo novit ipsum semper fuit integrae fama, et nihil contra audivit.

Super 11°. Habet experientiam, et est solidus in omnibus suis actionibus.

Super 12°. Ex relatione audivit esse in Ung[ari]a in terminis Transylvaniae, haberet bonos redditus, si a principe Transylvaniae restituerentur; vacat per assumptionem reverendissimi domini Piberi ad episcopatum Agriensem, et putat, quod sit archiepiscopi Colocensis suffraganeus.^h [fol. 295r:] [m.a.:]

EGO EMERICUS LOSSY nominatus episcopus Varadiensis, firma fide credo et profiteor omnia et singula, quae continentur in symbolo fidei, quo sancta Romana ecclesia utitur, videlicet:

Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium, et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis, sub Pontio Pilato, passus et sepultus est; et resurrexit tertia die

¹⁸¹ A római német–magyar kollégium, a második legrégibb ilyen jellegű pápai intézmény. A C.G.H. létrehozásának éve 1552, az 1579-ben alapított *Collegium Hungaricum*mal 1580-ban egyesítette XIII. Gergely.

¹⁸² Tudniillik Nagyszombatban. A tanú egyházi pályáját a nagyszombati szeminárium növendékeként kezdte, innen került Rómába, és ezek szerint az esztergomi káptalanban kisebb javadalma (prebendája) lehetett.

secundum scripturas, et ascendit in coelum, sedet ad extram Patris; et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas; et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam; confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum, et expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi. Amen.

Apostolicas et ecclesiasticas traditiones, reliquasque eiusdem ecclesiae observationes et constitutiones firmissime admitto et amplector. Item Sacram Scripturam iuxta eius sensum, quem tenuit et tenet sancta mater ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu, et interpretatione Sacrarum Scripturarum, admitto: nec eam unquam, nisi iuxta unanimem consensum patrum accipiam et interpretabor. Profiteor quoque septem esse vere et proprie sacramenta novae legis, a Iesu Christo Domino nostro instituta, atque ad salutem humani generis, licet non omnia singulis necessaria: scilicet baptismum, confirmationem, eucharistiam, poenitentiam, extremam unctionem, ordinem et matrimonium; illaque gratiam conferre; et ex his baptismum, confirmationem et ordinem sine sacrilegio reiterari non posse. Receptos quoque et approbatos ecclesiae catholicae ritus in supradictorum omnium sacramentorum [fol. 295v] solemni administratione recipio et admitto. Omnia et singula, quae de peccato originali et de iustificatione in sacrosancta Tridentina synodo definita et declarata fuerint, amplector et recipio. Profiteor pariter in missa offerri Deo verum proprie dictum et propitiatorium sacrificium pro vivis et defunctis; atque in sanctissimo Eucharistiae sacramento esse vere realiter et substantialiter corpus et sanguinem una cum anima et divinitate Domini nostri Iesu Christi; fierique conversionem totius substantiae panis in corpus, et totius substantiae vini in sanguinem, quam conversionem catholica ecclesia transubstantiationem appellat. Fateor etiam sub altera tantum specie totum atque integrum Christum verumque sacramentum sumi. Constanter teneo purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis iuvari. Similiter et sanctos una cum Christo regnantes venerandos atque invocandos esse, eosque orationes Deo pro nobis offerre, atque eorum reliquias esse venerandas. Firmissime assero imagines Christi ac Deiparae semper Virginis necnon aliorum sanctorum habendas et retinendas esse, atque eis debitum honorem ac venerationem impertiendam. Indulgentiarum etiam

potestate a Christo in ecclesia relictam fuisse, illarumque usum Christiano populo maxime salutarem esse affirmo; sanctam, catholicam et apostolicam ecclesiam Romanam omnibus ecclesiarum matrem et magistram agnosco, Romanoque pontifici, Beati Petri apostolorum principis successori ac Iesu Christi vicario veram obedientiam spondeo ac iuro. Caetera item omnia a sacris canonibus et oecumenicis consiliis ac praecipue a sacrosancta Tridentina synodo tradita, definita et declarata indubitanter recipio ac profiteor, simulque contraria omnia atque haereses quascunque ab ecclesia damnatas et reiectas et anathematizatas ego pariter damno, reiicio, anathematizo. Hanc veram catholicam fidem, extra quam nemo salvus esse potest, quam in praesenti sponte profiteor, et veraciter teneo, eandem integram et inviolatam usque ad extremum vitae spiritum constantissime Deo adiuvante retinere et confiteri, atque a meis subditis vel illis, quorum cura ad me in munere meo spectabit, teneri, doceri et praedicari, quantum in me erit, curaturum. Ego idem Emericus Lossy nominatus episcopus Varadiensis spondeo, voveo, ac iuro, sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia.

[*m.p.:*]

Emericus Lossy nominatus
episcopus Varadiensis

[*L.S.*]^j[*m.a.:*]^j

Nos CAROLUS CARAFA Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Auersanus ac per Germaniam, Hungariam, Bohemiam etc. cum facultate legati de latere nuntius fidem facimus et attestamur suprascriptum perillustrem et reverendissimum dominum Emericum Lossy nominatum ad ecclesiam Varadiensem hac die 17 Novembris 1625 in praesentia notarii et testium in subinserto publico instrumento denominatorum ad suprascriptam fidei professionem in manibus nostris emittendo admissum fuisse, eamque ita, ut supra iacet, de verbo ad verbum emisisse Sopron' in comitiis Ung[ari]ae hac die et anno adnotatis.

[*m.p.:*]

Carolus Carafa
episcopus Auersanus

[*L.S.*]^k[*m.a.:*]

IN CHRISTI NOMINE, Amen. Tenore praesentis publici instrumenti cunctis pateat evidenter et sit notum, quod anno a nativitate eiusdem Domini nostri

Iesu Christi 1625, indictione octava, die vero 27 [!] Novembris, pontificatus sanctissimi domini nostri domini Urbani divina providentia papae octavi anno eius tertio in mei notarii et testium infrascriptorum praesentia constitutus personaliter perillustris et reverendissimus dominus Emericus Lossy nominatus ad ecclesiam Varadiensem suprascriptam coram illustrissimo et reverendissimo [fol. 296v] domino Carolo Carafa episcopo Auersano nuntio apostolico antedicto flexis genibus ac sacrosanctis evangeliis, quae prae manibus habebat, iuramento tactis suprascriptam fidei professionem de verbo ad verbum, prout iacet, in manibus eiusdem illustrissimi et reverendissimi domini emiserit. In cuius rei testimonium praesens hoc publicum instrumentum confeci. Datum et actum in comitiis Soproniensibus praesentibus reverendissimo domino episcopo Agriensi ac reverendissimo domino electo episcopo Quinqueecclesiensi, testibus ad praemissa specialiter vocatis et rogatis.

Paulus Maffeus¹⁸³ publicus apostolica auctoritate notarius¹

NOS CAROLUS CARAFA Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Aueranus, nuntius apostolicus antedictus, et eo nomine ad formandum supradictum super qualitatibus praefati reverendissimi domini Emerici Lossy ad ecclesiam Varadiens[sem] promovendum processum vigore supramemoratae Greg[or]ii papae XIII constitutionis commissarius fidem facimus et attestamur testes supradenominatos et ad suprascriptum effectum examinatos omnes esse bonos catholicos, ac reverendissimo domino promovendo nulla affinitate aut consanguinitate ad dicendum testimonium reprobata coniunctos, talesque esse, quibus ob laudabiles eorum qualitates merito in iis, [fol. 302r]^m quae deposuerunt, plena fides sit adhibenda. Personam vero dicti reverendissimi talem esse, et probari, quae cum doceatur honestissimis parentibus apud Iaurinu[m]¹⁸⁴ in regno Ungariae nata, vere catholica, et in sacerdotio, concionibus ac aliis ecclesiasticis functionibus diu docte et laudabiliter versata episcopali munere et honore merito digna haberi possit, licet ipsa Varadiensis ecclesia, quae alias inter honestas regni Ungariae habeatur, modo cum suis bonis in manibus Betlenÿ existens, tamquam mere

¹⁸³ Paolo Maffei. A nemzetközi kutatás Carlo Carafa nuncius titkárának nevezi, és külön auditort is számon tart Francesco Rosa személyében. JAITNER, I, 259. Működéséről 1622–1626 között vannak adatok. NBD IV/7, LVIII–LIX – Carafa nuncius összes magyar processzusát Maffei folytatta le, inkább tekinthetjük a titkári feladatokat is ellátó kancellárnak.

¹⁸⁴ Győr.

titularis ecclesia Colocensis archiepiscopi suffraganea nullos prelato suo hoc tempore afferat proventus. Denique superscriptum dominum Paulum Mafeu[m], qui de supradictis testium depositionibus fidei professionem ac aliis coram nobis gestis rogatus extitit publicum esse apostolica auctoritate notarium, eiusque scripturis per eum confectis hic et ubique, in iudicio, quam extra plenam et indubitam fidem adhibendam esse. In quorum omnium et singulorum fidem testimoniales hasce a nobis subscriptas litteras solito nostro sigillo, quo in talibus utimur, communiri mandavimus. Datum Viennae Austriae, die 17 Novembris 1626, indictione et pontificatu supra saepe adnotatis.

[*m.p.:*]

Carolus Carafa
episcopus Auersanus

[*L.S.*]ⁿ

[*fol. 302v:*] [*m.p.:*]

EGO LUDOUICUS CARDINALIS Ludouisius censeo reverendissimum dominum Emericum Lossy dignum esse, ut ecclesiae Varadiensi in episcopum praeficiatur et pastorem.

[*m.p.:*]

Ego L[udivicus] cardinalis Ludouisius ita censeo.

Idem censeo ego Oct[tavianus] episcopus Ostien[sis] cardinalis Bandinus.

Idem censeo ego C[arolus] presbyter cardinalis Pius.

Idem censeo ego Hip[polytus] diaconus cardinalis Aldobrandini.¹⁸⁵

ADLEGATA

a) *Romae, 5 Iunii 1606.* Philippus Rinaldius societatis Iesu collegii Germanici atque Ungarici in Urbe rector.¹⁸⁶ Ut eorum, qui pietatis ac religionis

¹⁸⁵ A jegyzőkönyvet az előírások szerint a konzisztórium előterjesztést végző illetékes protektor, valamint a három bíborosi rend (püspök, presbiter, diakónus) feje (*capita ordinum*), illetve helyettesítőjük írta alá. Ludovico Ludovisi († 1632), bíboros 1621-től, 1621-től haláláig Magyarország és az örökös tartományok komprotektora; Ottavio Bandini († 1629), bíboros 1596-tól; Carlo Emanuele Pio di Savoya († 1641), bíboros 1604-től; Ippolito Aldobrandini († 1638), bíboros.

¹⁸⁶ A C.G.H. rektora 1600–1634 között Bernardino Castorio volt, velencei távolléte idején a firenzei Filippo Rinaldi csupán átmenetileg állt a kollégium élén 1605–1608.

catholicae studio incensi ad nos veniunt, nostraeque curae ac fidei committuntur, quantum in nobis est, dignitati consulamus, propterea fidem facimus, atque his patentibus litteris testamur reverendum atque honestum virum Emericum Losi dioecesis Iauriensis sacerdotem in hoc almae Urbis collegio Germanico et Ungarico per septem annos sedis apostolicae alumnus fuisse, ex quibus tres philosophiae, reliquos sacrosanctae theologiae, sacrosanctorum canonum studiis sine ulla interruptione diligenter impendit. In avita vero maiorum nostrorum fide ac religione, sacerdotali integritate variisque pietatis exercitationibus ita se gessit, ut nobis carus semper extiterit. Quamobrem cum iam in Ungariam proficiscatur, ut suos in vineam Domini conferat labores, nos, qua illum benevolentia nobiscum morantem complexi sumus, eadem discedentem paterne prosequimur, ac omnibus, ad quos pervenerit, in Domino commendamus. Romae, 5 Iunii 1606. Philippus Rinaldus (P. Vienna, n. 24, fol. 5r – cop.)

b) *Sopronii, 17 Novembris 1625. Breve curriculum vitae Emerici Lósy.* Ego Emericus Lossy ad cathedralem ecclesiam Varadiensem nominatus episcopus, filius egregii Matthaei Lossy ex honesta matrona Anna Németszegy susceptus, ambobus, ut credo, parentibus catholicis ortus, aetatis annum circiter quinquagesimum agens, actu celebrans sacerdos novemdecim annorum, vicarius ac generalis causarum auditor ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, tribus annis philosophi et quatuor anni theologiae scholasticae, duobus vero annis decretorum ac canonum studio operam dedi in collegio Germanico et Hungarico Romae, Tyrnaviae vero in loco residentiae metropolitanae ecclesiae Strigoniensis ac passim in aliis celeberrimis locis Hungariae frequens in concionibus ad populum fui. In praemissorum vero testimonium praesentem meam syngrapham manu mea subscriptam dedi. Soporonÿ in comitiis regni Hungariae die 17 Novembris, anno 1625. [m.p.] Emericus Lossi nominatus episcopus Varadiensis m.p. [L.S.] (AAV P. Cons., vol. 20, fol. 299rv – orig.)¹⁸⁷

c) *Sopronii, 1 Decembris 1625.* Nos infrascripti testes fatemur et recognoscimus, quod reverendissimus dominus Emericus Lossi nominatus episcopus Waradiensis rite ac legitime iuxta ritum sanctae Romanae ecclesiae

¹⁸⁷ Kiadva: GALLA, *Pázmány-levelek*, II*, n. 15.

promotus sit ad omnes sacros ordines, etiam praesbiteratus. Et quidem ego Gregorius Nagifalvay nominatus episcopus Sirmiensis id attestor,¹⁸⁸ quoniam praesens fui, quando reverendissimus quondam Leonardus Abel episcopus Sidoniensis, suffraganeus illustrissimi domini cardinalis Camilli Burghesÿ vicarii tunc sanctissimi domini Clementis papae VIII¹⁸⁹ eum ad praedictos sacros ordines servatis de iure servandis Romae, in ecclesia Sancti Ioannis Lateranensis promovebat.¹⁹⁰ Nos vero Georgius Draskouith abbas Pornensis¹⁹¹ et alter Georgius Lippai canonicus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis id ipsum attestamus, quoniam vidimus litteras formatas eiusdem domini Emerici Lossi Roma allatas super susceptis praedictis ordinibus sacris. In quorum maiorem fidem hasce nostras manus nostrae subscriptione ac sigilli nostri appositione firmatas dedimus. Sopronÿ, in comitiis regni Hungariae, die prima mensis Decembris anno millesimo sexcentesimo vigesimo quinto. [m.p.] Gregorius Nagifalui electus episcopus Sirmiensis [L.S.] Georgius Draskouith Abbas in Porno [L.S.] Georgius Lippay canonicus Strigoniensis [L.S.]^p (AAV P. Vienna, n. 24, fol. 4r – orig.)

d) Romae, 18 Septembris 1626. *Decretum sacrae congregationis consistorialis, quo nominationem imperatoris uti regis Hungariae de ecclesia Varadiensis admitteendam esse decernitur.* (AAV P. Cons., vol. 20, fol. 300r–301v – orig., cum sigill.)¹⁹²

e) Posonii, 29 Septembris 1626. *Litterae testificatoriae Petri Pázmány archiepiscopi Strigoniensis, primatis regni Hungariae, quibus fidem facit, quod Emericus Lósy ex variis beneficiis ecclesiasticis semetipsum condecenter sustentare possit.* (Ibid., vol. 20, fol. 297r–298v – orig., cum sigill., m.p. Subscr.)¹⁹³

¹⁸⁸ Nagyfalvy Gergely († 1643), a római C.G.H. növendéke, egyházi pályájának fő helyszíne a győri székeskáptalan, 1624-től szerémi, 1635-től váci püspök.

¹⁸⁹ A máltai Leonardo Abel († 1605) 1582-től volt Sidon címzetes püspöke. Camillo Borghese († 1621), 1596-tól bíboros, 1603-ban lett VIII. Kelemen (1592–1605) római vikáriusa (*cardinale vicario*), 1605-től V. Pál néven pápa.

¹⁹⁰ San Giovanni in Laterano, a pápa székesegyháza.

¹⁹¹ Draskovich György († 1650), 1628-tól pécsi, 1630-tól váci, 1635-től győri püspök.

¹⁹² Kiadva: GALLA, *Pázmány-levelek*, 11*–12*, n. 16.

¹⁹³ Kiadva: GALLA, *Pázmány-levelek*, 36–39, n. 8.

Szövegvizsgálati jegyzetek

^a Nem található a jegyzőkönyv mellett. Az önéletrajznak nincs betűjelölése. ^b E tanúvallomás nem a feltüntetett kérdőpontok sorrendjében került lejegyzésre. A tanúvallomás-kérdőív megfigyelései a következők: 1–1. 2–2. 3–5. 4–6. 5–8. 6–11. 7–4. 8–3. 9–7. 10–10. 11–9. 12–12. P. Vienna, n. 26: az összes tanúvallomás ebben a sorrendben található. ^c P. Vienna, n. 26: az eddigi részek hiányoznak. Helyettük fol. 1r: ‘*Processus formatus pro domino Comite Zoccono nominato ad episcopatum Rosonen[sem]*’ (kihúzza). ‘*Processus factus pro reverendissimo Emerico Loschi nominato ad episcopatum Varadiensem*’. ‘*Processus pro patre fratre Hier[ony]mo Strosser nominato episcopo Scopiensi Tennen[si]*’ (utóbbi cím szintén kihúzza). Fol. 2r: ‘*Die Novembris 1625. Processus factus pro reverendissimo domino Emerico Loschi lectore et canonico ecclesiae Strigoniensis, vicario et causarum auditore in toto regno Ungarico, sacrae regiaeque Caesariae maiestatis consiliario ad episcopatum Varadiensem*.’ ^d P. Vienna, n. 26: e szó helyett: ‘*bene*’. ^e P. Vienna, n. 26: itt és az összes többi vallomás után a tanú s.k. aláírása található. A vallomások *oratio rectaként* kerültek lejegyzésre. ^f P. Vienna, n. 26: kihúzza ‘*quinque*’. ^g P. Vienna, n. 26: előtte kihúzza ‘*ex relatione*’. ^h P. Vienna, n. 26: a 4. tanúvallomás után fol. 6r csupán a következő bejegyzések állnak: ‘*Supra-scriptus reverendissimus fidei professionem emisit praesentibus reverendissimo episcopo Agriensi et reverendissimo episcopo Varadiensi die 17. Novembris 1625.*’ ‘*Expeditus, sigillatus*’. Majd a két melléklet következik, fol. 4r és 5r (!). Közlésük az *Adlegatanál*. ⁱ Papírfelzetes gyűrűspecst. ^j A jegyzőkönyvet készítő Paolo Maffeo írása. ^k Papírfelzetes középspecst. ^l Mellette jobboldalt ‘*P.M.*’ monogramú közjegyzői jel. ^m A fol. 297r–301v alatt mellékletek találhatók. Közlésüket lásd az *Adlegatanál*. ⁿ Papírfelzetes nagypecst. ^o Mindhárom papírfelzetes gyűrűspecst.

I/2.

Bécs, 1634. január 16. – február [10.]
 Kánoni kivizsgálás az egri püspökségre
 (AAV P. Vienna, n. 48 – *concept.*)

PROCESSUS INQUISITIONIS super statu ecclesiae cathedralis Agriensis necnon super qualitatibus, vita et moribus reverendissimi domini Emerici Lossi episcopi consecrati ecclesiae Varadiensis, a sacra Caesarea maiestate pro translatione ad dictum Agriensem episcopatum nominati et praesentati, formatus ab eminentissimo et reverendissimo domino Cyriaco sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali Roccio nuncupato,¹⁹⁴ sanc-

¹⁹⁴ Ciriaco Rocci († 1651) patrási c. érsek, 1630–1634 között volt nuncius a császári udvarban (1629/1633-tól bíboros).

tissimi domini nostri domini Urbani papae octavi ad sacram Caesaream maiestatem praefatam ac per Germaniam etc. cum potestate legati de latere nuntio [fol. 2r:]

IN NOMINE SANCTISSIMAE ac Individuae Trinitatis, Amen. Per hoc publicum instrumentum processus seu inquisitionis cunctis pateat evidenter, et notum fiat omnibus et singulis, ad quos spectat, seu in futurum spectare poterit, quod cum reverendissimus dominus Emericus Losy episcopus Varadiensis a sacra Caesarea maiestate fuerit apud sanctissimum dominum nostrum, dominum Urbanum divina providentia papam octavum a dicta Varadiensi ad cathedralem ecclesiam Agriensem transferendum nominatus, instanter petierit ab eminentissimo et reverendissimo domino, domino Cyriaco sanctae Romanae ecclesiae presbytero cardinali Roccio nuncupato, archiepiscopo Patracensi et apud sacram Caesaream maiestatem praefatam cum facultate legati de latere nuntio apostolico, ut processus seu generalis inquisitio, tam super statu ecclesiae Agriensis, quam super vita, moribus, qualitatibus aliisque necessariis, legitime formaretur. Idem eminentissimus ac reverendissimus dominus cardinalis nuntius, apostolica, qua fungitur, auctoritate petitioni praedictae, tanquam iustae et aequitati consonae annuendo, infrascriptam inquisitionem et processum iuxta formam constitutionis foelicis recordationis Gregorj XIV ac normam et praescriptum specialis instructionis iussu sanctitatis suae anno MDCXVII emanatae formaturus, die Lunae decima sexta mensis Ianuarii, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo quarto, indictione secunda, pontificatus [fol. 2v] praefati sanctissimi domini nostri, domini Urbani¹⁹⁵ anno undecimo Vienne Austriae, in platea Hoff dicta societatis Iesu professae domui contigua, in palatio solitae residentiae¹⁹⁶ eminentiae suae reverendissimae aliquos nobiles ecclesiasticos viros ex officio ad se advocari mandavit, qui praevio iuramento ad sacra Dei evangelia praestando ad particularia interrogatoria, tam super statu ecclesiae Agriensis, quam ipsius reverendissimi domini transferendi qualitatibus, satisfacerent.

¹⁹⁵ VIII. Orbán.

¹⁹⁶ A bécsi nunciatúra palotája 1913-ig Bécs *Am Hof* nevű, egyik központi terén állt.

INTERROGATORIA AUTEM, super quibus singuli testes interrogabuntur super qualitatibus reverendissimi domini transferendi, erunt, ut sequitur videlicet.

1°. An testis cognoscat reverendissimum dominum Emericum Losy episcopum transferendum, quomodo, a quo tempore citra, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimirum familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

2°. An sciat ipsum reverendissimum dominum Emericum Losy transferendum consecrationis munus suscepisse, et quae sit causa scientiae?

3°. An sciat per quot annos dictus reverendissimus dominus transferendus fuerit episcopus ecclesiae Varadiensis,^a et quae sit causa scientiae?

4°. An sciat eundem reverendissimum dominum Emericum transferendum in sua ecclesia et dioecesi Varadie[n]si assidue resedisse?

5°. An sciat eundem diligenter et saepe dictam suam ecclesiam et dioecesim visitasse, opportune omnibus necessitatibus occurrisse et providisse, eiusque decreta et mandata debitae executioni demandari curasse, et quae sit causa scientiae?

6°. An sciat eundem reverendissimum dominum transferendum saepe solemniter celebrasse ordinationes iuxta necessitatum exigentiam habuisse, confirmationis sacramentum ministrasse, caeteraque pontificalia [*fol. 3r*] exercuisse, et quae sit causa scientiae?

7°. An sciat eundem reverendissimum dominum Emericum transferendum pietatis, caritatis et prudentiae in gubernando specimen dedisse, ac verbo et exemplo profecisse, et quae sit causa scientiae?

8°. An sciat eundem reverendissimum dominum transferendum prudenter ubilibet et diligenter se gessisse in defendendis, conservandis et augendis iurisdictionibus spirituali et temporali iuribus ac bonis omnibus suae ecclesiae, et quae sit causa scientiae?

9°. An sciat vere ea doctrina ipsum reverendissimum dominum Emericum Losy transferendum ad praesens pollere, quae in episcopo requiritur ad hoc, ut possit alios docere, et quae sit causa scientiae?

10°. An dignum eundem reverendissimum dominum transferendum existimet, qui transferatur ad ecclesiam Agriensem,^b et an censeat eius translationem fore ipsi ecclesiae Agriensi utilem et proficuum, et quare ita existimet et censeat?

[Sequuntur interrogatoria hic praetereunda XIII pro habendis informationibus super statu ecclesiae cathedralis.] [fol. 4r:]

DIE IGITUR LUNAE 16 Ianuarii 1634 coram eodem eminentissimo ac reverendissimo domino cardinali nuntio apostolico constitutus perillustris ac admodum reverendus dominus Stephanus Simandi praepositus Sancti Michaelis archangeli de Chiorna, abbas Sancti Iacobi de Silisici ex Ungaria aetatis annorum quadraginta trium circiter,¹⁹⁷ testis ex officio assumptus et vocatus, cui delato prius per eundem eminentissimum ac reverendissimum dominum cardinalem nuntium apostolicum iuramento veritatis dicendae, prout tactis sacris scripturis iuravit, super qualitatibus ipsius reverendissimi domini transferendi interrogatus, prout infra.

Ad primum respondit. Ego novi a duodecim annis circiter reverendissimum dominum Emericum Losy nunc episcopum Varadiensem, transferendum ad ecclesiam Agriensem, et coepi noscere ipsum a tredecim annis circiter, non sum eiusdem reverendissimi domini transferendi consanguineus, cognatus, affinis, inimicus, nimium familiaris, aemulus vel odiosus. *[fol. 5v]*

Ad secundum respondit. Bene scio reverendissimum dominum Emericum transferendum consecutum fuisse munus consecrationis. In causa scientiae, quia egomet interfui Tyrnaviae, quando ipse consecutus fuit munus consecrationis in parochiali templo Sancti Nicolai.

Ad tertium respondit. Ego certo non scio, sed arbitror ipsum fuisse episcopum Varadiense[m] ab annis circiter quinque vel sex. In causa scientiae, quia ipsum vidi episcopum, et ab aliis audivi.

Ad quartum respondit. Ipse non potuit residere in sua dioecesi vel ecclesia, quia sedes ipsius occupatur ab hereticis, sed residet ordinarie Tyrnaviae.

Ad quintum respondit. Hoc non possum affirmare, quia ipse habet quidem aliquot catholicos, sed propter loci distantiam et pericula haereticorum, *[fol. 6r]* qui permixtim sunt cum catholicis, vix potuit per se^c visitasse, per alios autem an potuerit visitare, ignoro. In causa scientiae,

¹⁹⁷ Simándi István († 1653), Olmützben és Bécsben tanult, 1627-től esztergomi kánok, 1634-től erdélyi püspök, s csornai, leleszi, végül szepesi prépost. Fentebb említett zselicszentjakabi apátsága kevésbé ismert, és a *Királyi Könyvek*ben sem találjuk nyomát. Ki-nevezése 1633. jún. 25-én kelt (már csornai prépost volt), majd az uralkodó júl. 6-án rendelte el kérésére kamara általi beiktatását. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 219/1633 és n. 247/1633.

quia ego scio, ad quae loca se extendat dioecesis illa, et habeo certam scientiam illarum partium.

Ad sextum respondit. Ego scio reverendissimum dominum Emericum transferendum solemniter celebrasse Tyrnauiae, an ordinationes habuerit, ignoro, pariter an autem sacramentum confirmationis ministravit, et alia pontificalia exercuerit, ignoro. In causa scientiae, quia vidi Tyrnauiae.

Ad septimum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum Tyrnauiae, ubi degit, pietatis, prudentiae et caritatis signa dedisse, et verbo, et exemplo profecisse. In causa scientiae, quia propter conversationem, quam habeo cum ipso, haec vidi, observavi, et est communis fama aliorum. [fol. 6v]

Ad octavum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum prudenter et diligenter se gessisse in defendendis, conservandis et augendis iurisdictionibus spirituali et temporali necnon bonis et iuribus ecclesiae. In causa scientiae, quia cum sit vicarius generalis eminentissimi ac reverendissimi domini cardinalis Pasmany, in archiepiscopatu Strigoniensis ostendit se semper zelantem in defendendis iuribus ecclesiae Strigoniensis, et quantum potuit, scio, quod talem se ostendit in defendendis iuribus suae ecclesiae. In causa scientiae propter conversationem.

Ad novum respondit. Scio reverendissimum dominum Emericum transferendum pollere tali doctrina, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut alios possit docere. In causa scientiae ex ministerio, quod agit, vicarii generalis, et ex exhortationibus, sermonibus et concionibus, quas me audiente habuit ad populum. [fol. 7r]

Ad decimum respondit. Ego iudico reverendissimum dominum transferendum dignum, qui ab ecclesia Varadiensi ad ecclesiam Agriense[m] transferatur, et eius translationem utilem fore existimo dictae Agriensi ecclesiae. In causa scientiae, propter prudentiam, qua pollet reverendissimus dominus transferendus, et propter administrationem bonam, quam arbitror facturum ipsi ecclesiae Agriensi.

[Sequuntur responsa hic omittenda eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Agriensis.]

[fol. 9r] DIE DICTA [etc.] constitutus perillustris ac admodum reverendus dominus Ioannes Püski abbas de Rupibus Skalka, prothonotarius aposto-

licus, sanctissimi domini nostrae papae cubicularius, archidiaconus Thorenensis et metropolitanae ecclesiae Strigoniensis canonicus ex Ungaria aetatis annorum circiter quadraginta trium¹⁹⁸ [etc.]

Ad primum respondit. Ego bene a quindecim annis circiter coepi noscere reverendissimum Emericu[m] Losy episcopum Varadiensem, transferendum ad episcopatum Agriensem, et illum coepi cognoscere apud archiepiscopum Colocensem,¹⁹⁹ postmodum cognitio continuavit cum essemus concanonici in ecclesia metropolitana Strigoniensi, nec sum [etc.]

Ad secundum respondit. Scio reverendissimum dominum Losy transferendum fuisse consecratum in episcopum Varadiensem. In causa scientiae, [fol. 9v] quia ipsum vidi pontificalia exercentem et ordinationes peragentem.

Ad tertium respondit. Ipse reverendissimus dominus Losy transferendus fuit episcopus Varadiensis tribus vel quatuor annis circiter. In causa scientiae, quia a tanto tempore vidi ipsum episcopalia munia exercentem.

Ad quartum respondit. Reverendissimus dominus Varadiensis non habet residentiam in sua ecclesia vel dioecesi, quia occupatur ab inimicis et haereticis. In causa scientiae, quia ego sum vicinus, et habito in eodem capitulo cum ipso episcopo.

Ad quintum respondit. Ego non scio reverendissimum dominum transferendum suam visitasse dioecesim episcopalem, quia cum occupetur ab inimicis, non potuit, scio tamen ipsum plurimum laborasse pro sua dioecesi, et bona aliqua ecclesiae suae recuperasse, quae eius antecessor non possidebat, de caetero laboravit pro sua dioecesi, quantum sibi licuit per haereticos et inimicos, qui non permittunt visitationes etc. In causa scientiae, quia cum ipso frequenter conversor.

Ad sextum respondit. Ego scio reverendissimum dominum Losy transferendum [fol. 10r] saepe solemniter celebrasse, ordinationes habuisse et pontificalia exercuisse in ecclesia tamen Strigoniensi, quia ibi agit vicarium generalem, intra autem dioecesim ipsi pontificalia exercere non licuit propter haereticos. In causa scientiae, quia ipsemet vidi et interfui.

¹⁹⁸ Püsky János († 1657), a C.G.H. növendéke, 1622-től esztergomi kanonok, 1637-től csanádi püspök, több székváltás (Vác, Nyitra) után egyházi karrierjének csúcsát 1649-ben a kalocsai érseki kinevezés jelentette (1650-től egyúttal győri adminisztrátor).

¹⁹⁹ Épp 15 évvel korábban, 1619-ben halt meg Náprágyi Demeter és lett Lépes Bálint a kalocsai érsek. Inkább az előbbiről lehet szó, hiszen Püsky Náprágyi győri udvartartásának tagja volt, utána pedig Pázmány káplánja lett. Vö. JUHÁSZ, 30.

Ad septimum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum dedisse semper exempla et signa pietatis, caritatis et prudentiae in gubernando, et verbo et exemplo profecisse in sede spirituali Strigoniensi, in qua ipse agit vicarium generalem archiepiscopi, cum in sua ecclesia propter impedimenta allegata hoc facere non potuerit. In causa scientiae, quia ego met fui in sede spirituali cum ipso, et adverti maximam ipsius industriam.

Ad octavum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum prudenter et laudabiliter se gessisse ubilibet in defendendis, consecrandis et augendis iurisdictionibus spirituali et temporali, et scio etiam eundem reverendissimum bona et iura ecclesiae defendisse strenue et cum industria. In causa scientiae, quia ipsemet vidi et observavi eundem in sede archiepiscopali, et scio eundem etiam cum periculo vitae strenue defendisse iura ecclesiae Strigoniensis et aliarum ecclesiarum, sed suo episcopatu tantum scio, quantum supra deposui. [fol. 10v]

Ad nonum respondit. Ego bene scio reverendissimum dominum promovendum tali pollere doctrina, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut possit alios docere. In causa scientiae, quia ipsum expertus fui in sede episcopali iudicantem, et concionantem audivi.

Ad decimum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum dignum esse, qui ad Agriensem ecclesiam transferatur, illiusque translatione utilem existimo ipsi ecclesiae Agriensi. In causa scientiae, quia iste est vir doctus, magnae experientiae, et habet favorem illius dioecesis Agriensis populi.

[Sequuntur responsa hic praetereunda eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Agriensis.] [fol. 12r:]

DIE DICTA [etc.] constitutus illustris et admodum reverendus dominus Ioachimusz Lusenszky Polonus, eminentissimi ac reverendissimi domini cardinalis Pasmány²⁰⁰ capellanus et rector capellae sanctae Catarinae in ecclesia metropolitana Strigoniensi aetatis annorum triginta unius²⁰¹ [etc.]

Ad primum respondit. Ego a quinque annis cognosco reverendissimum dominum Emericum Losy episcopum Varadiensem transferendum ad eccl-

²⁰⁰ Pázmány Péter S.I. († 1637), 1616-tól esztergomi érsek, 1629-től bíboros.

²⁰¹ Az ekkor még egyházi pályája elején álló Luzsénszky Joachim († 1681) 1630-ban került be a szepesi, innen 1638-ban az esztergomi káptalanba, melyet 1676-ban hagyott el a szepesi prépostságot, 1674-től szerémi, 1676-tól váradi püspök.

esiam Agriensem, nec sum [etc.] Coepi autem cognoscere ipsum occasione servitii eminentissimi domini cardinalis Pasman, cuius ipse est vicarius generalis et officialis, ego autem capellanus. [fol. 12v]

Ad secundum respondit. Scio eundem reverendissimum dominum transferendum consecrationis munus suscepisse a tribus annis circiter. In causa scientiae, quia egomet interfui, et egi magistrum caeremoniarum, et eminentissimus dominus cardinalis Pasman eundem consecravit in episcopum Varadiensem.

Ad tertium respondit. Certe scio ipsum fuisse episcopum Varadiense[m] a quinque annis, quia ex quo novi, ipsum novi episcopum Varadiense[m].

Ad quartum respondit. Nunquam ipse reverendissimus dominus transferendus resedit in sua ecclesia vel dioecesi, quia civitas occupatur a Caluinitis, et est diruta. Ipse autem agit vicarium generalem eminentissimi domini cardinalis praefati. In causa scientiae, quia vidi.

Ad quintum respondit. Non potuit visitare suam ecclesiam, quia ut dixi, occupatur ab inimicis, scio tamen, quod curaverit providere necessitatibus ecclesiae, quia studebat redimere bona ecclesiae, prout a principe Transilvano aliqua redemit. In causa scientiae, quia audiui, quod iam de facto est episcopus Varadiensis [fol. 13r] in possessione aliquorum pagorum.²⁰²

Ad sextum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum tanquam vicarium generalem et suffraganeum eminentissimi domini cardinalis Pasmani solemniter celebrasse, ordinationes habuisse, confirmationis sacramentum ministrasse, et caetera pontificalia exercuisse frequentissime, sed non in sua dioecesi propter impedimenta allata, sed in ipsa civitate Tyrnauiae, ubi residet.

Ad septimum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum exemplar esse omnium praelatorum et totius cleri, et specimen, et signa pietatis, caritatis et prudentiae dedisse, et verbo, et exemplo profecisse. In causa scientiae, quia audiui ipsum concionantem, vidi liberalem erga pauperes, alumnos, et studiosos alentem, et alia id generis opera exercentem.

Ad octavum respondit. Ego scio dictum reverendissimum dominum transferendum esse acerrimum defensorem et propugnatorem iurisdictionis spiritualis et temporalis ecclesiae, necnon iurium et bonorum ecclesiae,

²⁰² Például az általa a Forgáchoktól visszaváltott abaúji Aszaló mezővárosról lehet szó, melyet még Luxemburgi Zsigmond adományozott a váradi káptalannak.

et semper se gessisse prudenter et diligenter circa ista. In causa scientiae, quia cum ego sim ad servitia eminentissimi domini [fol. 13v] cardinalis Pasman, et ipse vicarius generalis, quotidie audio, quod ipse parochialia bona a nobilibus recuperat, et iura ecclesiae continuo tuetur et promovet, recipiendo etiam parochias ab haereticis, et imponendo ibi novos parochos.

Ad nonum respondit. Ego scio reverendissimum dominum transferendum pollere sufficienti doctrina, et tali, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut possit docere alios. In causa scientiae, et quia optime agit vicarium generalem, scio cursum theologiae absolvisse, et audivi ipsum concionantem.

Ad decimum respondit. Ego arbitror reverendissimum dominum Emericu[m] transferendum dignum esse, qui ad ecclesiam Agriensem transferatur, illiusque translationem arbitror proficuum dictae ecclesiae Agriensi. In causa scientiae, quia cum bene regat metropolitanam ecclesiam tanquam praepositus maior, bene etiam sciet regere ecclesiam suam cathedralem Agriensem.

[Sequuntur responsa hic omittenda eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Agriensis.] [fol. 15v:]

AD PLENIOREM PROBATIONEM suscepti muneris consecrationis exhibitum fuit authenticum testimonium eminentissimi domini cardinalis Pazmany, cuius originale una cum processu copia retenta transmittitur.^d [fol. 16r]

[Cardinalis Rocci breviter testatur Emericum Lósy professionem fidei in manibus suimet ipsius emisisse.] [fol. 17v]

[Presbyter Ioannes Petrus Zanoni iuris utriusque doctor Nouariensis dioecesis, publicus apostolica auctoritate notarius et nuncii apostolici Viennensis cancellarius]²⁰³ die 17 Februarii testatur inquisitioni canonicae se personaliter interfuisse, necnon omnes scripturas fideliter redegisse.]²⁰⁴ [fol. 18r:]

²⁰³ A novarai egyházmegyés Pietro Giovanni Zanoni nunciatúrai kancelláról, mindkét jog doktoráról és apostoli protonotáriusról e processusbeli adatokon kívül a német nunciatúra-történeti kutatás sem tud többet. Vö. NBD IV/4, LXXIII. Gyakorlatilag ő látta el a nunciatúra titkári teendőit is, szinte minden akta és regisztrum az ő kézírása. NBD IV/6, LIV.

²⁰⁴ Megjegyzendő, hogy az egész jegyzőkönyv az ő írása, és ekképpen a kancellári hitelesítés általa történt itteni aláírása emiatt tulajdonképpen eredeti. Mindez azonban nem változtat az irat fogalmazvány jellegén.

Nos CIRIACUS etc. Suprascriptis informationibus super statu ecclesiae Agriensis necnon super qualitatibus reverendissimi domini Emerici Lossi episcopi consecrati Varadiensis a sacra Caesarea maiestate nominati et praesentati pro translatione ad dictam ecclesiam cathedralem Agriensem per nos ipsos assumptis, et per suprascriptum reverendum dominum presbyterum Ioanne[m] Petru[m] Zanonu[m] iuris utriusque doctorem notarium et cancellarium nostrum in scripturam fideliter redactis plenam fidem adhiberi posse in veritatis testimonium asserimus, testes a nobis receptos omni esse exceptione maiores pleneque veritatis probationem ex eorum dictis haberi posse, eundemque reverendissimum dominum Emericum Lossi valde dignum esse, qui ad ecclesiam Agriensem transferatur, arbitramur. In quorum omnium fidem nos quoque veritatis testimonium manus propriae subscriptione et sigilli nostri impressione adiecimus. Datum Viennae Austriae, ex palatio nostrae solitae residentiae, die mensis^e Februarii anno MDCXXXIII. [fol. 18v:]

[Sequitur testificatio authentica Ioannis Petri Zaroni nuntiaturae cancellarii, qua fidem facit et attestatur Emericum Lósy 10 Martii 1634 praesentibus Ioanne Castilione Mediolanensis²⁰⁵ et Iacobo Ridolfucci de Camerino, cardinalis Rocci familiaribus in manibus dicti cardinalis solito cum iuramento professionem fidei servatis servandis emisisse.] ²⁰⁶ [fol. 19r:]

ET QUIA EGO presbyter Ioannes Petrus Zanonus iuris utriusque doctor Nouariensis diocesis oriundus, publicus apostolica auctoritate notarius et eminentissimi ac reverendissimi domini, domini Cyriaci sanctae Romanae ecclesiae presbyter cardinalis Roccÿ nuncupati nuntii apostolici praefati cancellarius hisce omnibus interfui, eaque sic, ut praemittitur, fieri spectavi, ideo hasce rogatus manus propria scripsi, subscripsi, et mei tabellionatus signo munivi.

Ego presbyter Ioannes Petrus Zanonus, qui supra, manu propria

²⁰⁵ Az ő neve ismert Rocci nuncius familiárisai között, de a nemzetközi kutatás mindössze csak annyit közöl róla, hogy tanúként szerepelt kánoni kivizsgálási eljárásban. NBD IV/4, LXXIII.

²⁰⁶ Giacomo Ridolfucci, 1633-ban még Ottavio Piccolomini tábornok káplánja, 1634-től pedig már mint a bécsi nunciatúra káplánja ismert. NBD IV/6, LXV. 132. Nem tévesztendő össze Ottavio Ridolfucci da Camerinóval, aki Giovanni Battista Pallotto nunciatúrai familiárisa volt, és 1575 körül született. NBD IV/4, XXXV. LXVII. LXXX–LXXX.

Nos CIRIACUS etc. Universis praesentes inspecturis fidem facimus, et attestamur surpascriptum reverendissimum dominum Ioannem Petrum Zanonum iuris utriusque doctorem et nostrum cancellarium esse talem, qualem se facit, eiusque scripturis per eum confectis hic et ubique, in iudicio et extra, plenam et indubitam fidem adhiberi. In cuius rei testimonium praesentes manus nostrae subscriptione sigillique nostri impressione ius-simus communiri. Datum Viennae Austriae, ex palatio nostrae solitae residentiae, die^f februarii MDCXXXIII.

ADLEGATUM

Viennae, 11 Februarii 1634. Petrus cardinalis Pázmány, archiepiscopus Strigoniensis, primas regni Hungariae fidem facit et attestatur, quod Emericum Losy assistantibus Ioanne Thelegdy archiepiscopo Colocensi²⁰⁷ ac Ioanne quondam Pyber episcopo Agriensi²⁰⁸ 22 Iunii 1631 ad titulum episcopatus Varadiensis consecraverit. (Ibid., fol. 15v; 17r – cop.)²⁰⁹

Szövegkritikai jegyzetek

^a Fölé írva más kézzel: ‘Agriensis’. | ^b Sic! Felette korrektúrajelölés. | ^c Utána kihúzza: ‘per alium’. | ^d Lásd az *Allegatumot*. | ^e Utána kihúzza: ‘decima’. | ^f Sic!

I/3.

*Bécs, 1637. május 3. – 1637. augusztus 8.
Kánoni kivizsgálás az esztergomi érsekségre*

(AAV P. Cons., vol. 30, fol. 398r–432v – orig.; AAV P. Vienna, n. 64 – concept.)

PROCESSUS INQUISITIONIS super statu ecclesiae metropolitanae archiepiscopatus Strigonien[is] necnon super qualitatibus vita et moribus reverendissimi domini Emerici Losi episcopi consecrati ecclesiae Agrien[is] a sacra Caesarea maiestate pro translatione ad dictum Strigoniensem archiepisco-

²⁰⁷ Thelegdy János († 1647), a bécsi jezsuitáknál tanult, 1594-től esztergomi kanonok, 1608-tól tinini, 1613-tól váradi, 1619-től nyitrai püspök, 1623-tól a kalocsai érsek.

²⁰⁸ Pyber János.

²⁰⁹ Kiadva: TUSOR, *Pázmány epistulae*, 128, n. 24.

patum nominati et praesentati formatus ab illustrissimo et reverendissimo domino, domino Malatesta Baleono episcopo Pisaurensi, sanctissimi domini nostri Urbani papae octavi ad praefatam sacram Caesaream maiestatem ac per Germaniam etc. cum potestate legati et latere^a nuncio.²¹⁰ Manu propria^b [401r]^c

IN NOMINE SANCTISSIMAE ac Individuae Trinitatis, Amen.^d Per hoc publicum instrumentum processus seu inquisitionis cunctis pateat evidenter, et notum fiat omnibus et singulis ad quos spectat [etc.] [fol. 401v:]

[Sequuntur interrogatoria super qualitatibus promovendi – cf. supra, scripturam n. I/2 – necnon super statu ecclesiae Strigoniensis.]^e [fol. 403v:]

DIE IGITUR 19 MAII 1637 coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino Malatesta Baleono nuncio apostolico constitutus admodum reverendus dominus Gregorius Nagyfalui ad episcopatum Vaciensem a sua maiestate vocatus custos et canonicus Iaurien[is] in Hungaria annorum circiter 60, testis ex officio assumptus [...] super statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis interrogatus, prout supra, respondit, ut sequitur.^f

[Reperiuntur responsa super statu ecclesiae.] [fol. 404r:]

DIE IGITUR MERCURII 20 MAII 1637 coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuncio apostolico constitutus admodum reverendus dominus Ioannes Pischl abbas de Skalka et praepositus Sancti Thomae aetatis annorum circiter 40,²¹¹ testis ex officio assumptus [etc.] [fol. 404v] super statu ecclesiae Strigoniensis interrogatus prout infra.^g

[Sequuntur responsa super statu ecclesiae.]^h [fol. 405v:]ⁱ

DIE LUNAE 27 IULII anno 1637 coram eodem illustrissimo ac reverendissimo domino nuncio apostolico constitutus admodum reverendus dominus Ioannes Cecchy de Jasso nominatus ad episcopatum Quinqueeccle-

²¹⁰ Malatesta Baglioni († 1648) pesarói püspök, 1634–1639 között nuncius a császári udvarban.

²¹¹ Püsky János.

sien[sem], ad praesens praepositus Sancti Nicolai de Miscle abbas Sancti Petri de Tapolcza, lector et canonicus ecclesiae Agrien[sis] aetatis annorum [!],²¹² testis ex officio assumptus et vocatus, cui delato prius iuramento veritatis dicendae, ab eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuncio praefato, prout tactis sacris scripturis iuravit, super qualitatibus ipsius reverendissimi domini transferendi interrogatus prout infra.

Ad primum respondit. Cognosco transferendum, dum essemus Pragae in aula suae maiestatis anno 1628, non sum consanguineus ipsius, non cognatus, non affinis, non nimium familiaris, non inimicus, non aemulus, nec odiosus.

Ad secundum respondit. Scio ipsum consecrationem suscepisse, vidi enim saepius ipsum cum Trynauiae in capitulo Strigonien[si], tum etiam Iaszouiae, in capitulo Agriensi munia episcopalia administrasse, neque alias eminentissimi quondam cardinalis Pazman eundem pro legitimo adnovisset vicario et suffraganeo, quod vidi oculis meis saepius ipsum vices subivisse dicti quondam cardinalis Pazman in [fol. 406r] ordinationibus, quoad institutionem et collationem ordinum sacrorum.

Ad tertium respondit. Per annos circiter novem. Scio enim ante autumnum anni 1631 fuisse consecratum, quia quidam meus condiscipulus et frater in capitulo Agriensi dixit mihi se fuisse in dicto autumno ab eodem ordinatum ad sacerdotium.

Ad quartum respondit. In residentia Agrie[n]si scio continuo resedissem usque ad tempus nominationis sacrae Caesareae maiestatis. Et scio, quia vidi ipsum cum sim canonicus Agrien[sis] et semper mansi cum ipso Iaszouiae, qui est locus residentiae episcopi Agrien[si]s, cum sit civitas Agriensis occupata a Turcis.

Ad quintum respondit. Scio eum visitare suam dioecesim in partibus a Turcis non occupatis, et etiam ecclesias ac parochias a Turcis occupatas per alios visitare, quoad potuit, et necessitatibus^j omnibus, quoad potuit, occurrere et providisse. Et decreta et mandata curasse, ut executioni deman-

²¹² Cseh János († 1639) – az életkor feltüntetése a jegyzőkönyvből kimaradt – 1623-tól egri kanonok, mely káptalan egyházi pályájának meghatározó színhelye, 1633-tól mislei prépost, 1637-től pécsi püspök. A mislei prépostság birtokainak visszaszerzésében (a fentebbi 121. j. mellett lásd ZSILINSZKY, *A linczi békekötés*, 22 is) Lippay fő kooperátora, emellett az 1628–1638 között viselt hrapkói apátság mintegy 80 éve zálogba adott javainak kiváltásán is munkálkodott. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 29, fol. 1045 (s.d.).

darentur. In causa scientiae, quia eram tertia persona post ipsum praelatum in capitulo, et multa etiam per me executioni mandabat, et plurima etiam referebam, quae erant pro necessitate ecclesiarum illarum etc.

Ad sextum respondit. Scio ipsum saepe solenniter celebrasse, ordinationes habuisse, necessarias confirmationis sacramentum administrasse, et caetera pontificalia legitime obivisse, quia vidi, iuvi, interfui, adstiti.

Ad septimum respondit. Scio etiam eundem pietatis, caritatis et prudentiae specimen dedisse in gubernando ecclesiam suam, ac verbo et exemplo perfecisse etiam inter haereticos, quia fui praesens conversationi ipsius, et nunc etiam magnum ibi sui reliquit desiderium.

Ad octavum respondit. Scio eundem prudenter et diligenter ubique locorum se gessisse [*fol. 406v*] in defendendis, recuperandis, conservandis et augendis iurisdictionibus, tam in spiritualibus, quam in temporalibus iuribus et omnibus bonis spectantibus ad ecclesiam, saepius enim ipse praebebam ansam ad eiusmodi incrementum iurisdictionis ecclesiae, et praesens fui, et numeravi saepius pecuniam nomine ipsius, dum redimeret bona ecclesiastica. Et dum praepositura quoque mea in Mysle²¹³ olim fundata et ab annis circiter centum abalienata per me recuperaretur, indicibilem addidit studiis meis operam et auxilium suum.

Ad nonum respondit. Scio ipsum doctrina ad praesens pollere quae in archiepiscopo requiritur, ad hoc ut possit alios docere, quia audivi ipsum saepius concionantem et disputantem cum fructu et emolumento animarum etc.

Ad decimum respondit. Existimo eundem esse dignum qui transferatur ad ecclesiam metropolitanam Strigoniensem, et censeo translationem eius fore ecclesiae Strigonien[si] utilem et proficuam, quia a primo lumine ipsius notitiae vidi ipsum bonum, probum, pium, zelosum et exemplarem atque proficuum pastorem ecclesiae Dei etc.

EADEM DIE LUNAE dicta 27 Iulii 1637 coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico constitutus admodum reverendus dominus Michael Maurautius abbas Trium fontium de Bal, praepositus

²¹³ Tudniillik a Kassa közeli Misle.

Maur [!] et canonicus ecclesiae Agrien[sis] annorum circiter 55,²¹⁴ testis ex officio assumptus [etc.] [fol. 407r]

Ad primum respondit. Cognosco visu ex eo, quod primo fuit, postquam Roma rediit, canonicus Posoniensis ab annis viginti duobus. Non sum consanguineus [etc.]

Ad secundum respondit. Consecratum esse scio, sed tempore consecrationis non adfui, scio enim, quia vidi ipsum ordinantem clericos et sacerdotes, et audivi multos, qui viderunt ipsum, quando fuit consecratus.

Ad tertium respondit. Fuit episcopus Agriensis per tres vel quatuor annos, et scio, quia sum praepositus maior, et fui praesens quando fuit installatus.

Ad quartum respondit. Scio resedissem, quia ipsemet mansi ibi, et vidi.

Ad quintum respondit. Visitavit, quantum potuit propter haeresim et temporum iniquitatem et propter etiam maiorem illius dioecesis partem, quae est Turcis tributaria, et quantum licuit, occurrit, et suo officio episcopali functus est, quia ipsemet vidi, cum ibi residerem.

Ad sextum respondit. Scio saepe celebrasse suis temporibus iuxta ordinem et statutum ecclesiae, et sacramentum confirmationis administrasse, caeteraque pontificalia exercuisse, quia vidi.

Ad septimum respondit. Omnino praebuit exemplum pietatis, caritatis et prudentiae, et verbo, et exemplo omnino praefecisse, quia ipsemet interfui suis concionibus et conversationibus.

Ad octavum respondit. Scio prudenter et diligenter se gessisse in defendendis, conservandis et augendis spirituali et temporali iurisdictionibus, iuribus et bonis omnibus suae ecclesiae, et scio quia vidi, et fui praesens etc.

Ad nonum respondit. Scio ipsa experientia, quia saepius theologice et ex aliis, quae requiruntur ad regimen populi Christiani, secum disputavi, scio quod absolvit totam philosophiam et theologiam Romae, quia vidi et audivi etc. [fol. 407v]

²¹⁴ Maurovich Mihály († 1638) egyházi pályájának tetőpontja az egri nagyprépostság volt. Tanúvallomása idejéből kiderül, hogy 1637. ápr. 16-ai – a pozsonyi Szent Anna-kápolna feliratára hagyatkozó – halálozási dátuma téves (vö. Religio, 1856/II/25, 199.). A pontos dátum (ugyenezen hivatkozással): 1638. ápr. 21. Mitteilungen der Kaiserl. Königl. Central-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler 2 (1857) 189.

Ad decimum respondit. Existimo, quia vidi in ipso qualitates praelato dignas, et eius translatio erit utilis et proficua pro dicta ecclesia, quia ipsa experientia vidi et probavi suas virtutes etc.

DIE IOVIS 6 AUGUSTI 1637 coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino Malatesta Baleono nuncio apostolico constitutus admodum reverendus pater Guilhelmus Lamermani societatis Iesu, olim Ferdinandi 2ⁱ imperatoris confessarius annorum 67 etc. aetatis et in societate 58 [!], testis ex officio assumptus [etc.]

Ad primum respondit. Novi illum ab anno 1596, fuit meus discipulus hic in poesi, dum docerem humanitatem. Non sum ipsius consanguineus [etc.]

Ad secundum respondit. Non scio nisi communi scientia, quia vidi illum exercentem pontificalia, et in comitiis habebatur ab omnibus pro consecrato.

Ad tertium respondit. Non scio aliud, nisi quam anno 1628 vidi illum in comitiis Sopronien[sibus] factum episcopum, quando vero sit translatus ad episcopatum Agriensem, nescio.

Ad quartum respondit. Strigonia [!] est in potestate Turcarum. Ibi igitur non resedit, resedissemus intra dioecesim assidue, hoc scio, et causa scientiae, quia multoties fui in Hungaria cum commissionibus sacrae Caesareae maiestatis ad primarios regni, et semper ipsum vidi residentem.²¹⁵

Ad quintum. Non scio, an visitaverit, sed nunquam audivi ullam quaerelam, cum tam saepius fuerim in Hungaria apud alios praelatos et [fol. 408r] dominos etc., et quater vel quinques in comitiis fui Hungariae, et nunquam audivi ullam de hoc quaerelam.

Ad sextum respondit. Nunquam audivi quaerelam, quod aliquid neglexerit, sed non vidi etc.

Ad septimum respondit. Ex summis viris, tam ecclesiasticis, quam saecularibus, audivi illius prudentiam caeterasque virtutes magnopere commendari, vixi cum illo per unum annum in aula Caesarea, fuit enim per annum cancellarius magna commendatione modestiae et pietatis, sicuti in sua iuventute, et scio, quia audivi et vidi.

²¹⁵ A jezsuita szerzetes vélhetően Lósy nagyszombati helynöki működésére gondol, és nem egri püspöki rezideálására.

Ad octavum respondit. Scio illum esse peritissimum iuris Hungarici, nec unquam ullam queraelam audivi, quod aliquid omisisset in defendendis iuribus ecclesiarum etc., et scio ex iudicio totius regni, unde a multis audivi esse peritissimum.

Ad nonum respondit. Habetur ab omnibus pro viro doctissimo, studuisse Romae theologiae, et alibi philosophiae, et vidi illum studere, et audivi, quod bene profecerit. Unde habeat doctrinam, quae est necessaria ad episcopatum, ut alios possit docere.

Ad decimum respondit. Iudico illum esse dignum, qui transferatur, et translationem futuram utilem ecclesiae Strigoniensi[si], neque scio ullum, qui utilius possit transferri, et hoc existimo ab auctoritate, quam illo creavit multorum annorum experientia.

[Reperiuntur responsa eiusdem testis interrogatus de statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis.] [fol. 409v:]

Ad maiorem probationem superius dictorum et doctrinae ac morum reverendissimi domini transferendi fuerunt exhibita coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuncio plura testimonia, duo quoque originaliter annexa retenta, eorum copia et reliquorum copiae authenticae transmittuntur, prout infra.^k

[Sequuntur copiae originaliaque variarum litterarum. Vide illas inter adlegata positas.] [fol. 399r–400r:]^l

[Sequitur textus typis excusus professionis fidei ab Emerico Lósy emissae et propria manu, uti ‘electus archiepiscopus Strigoniensis’ subscriptus.] [fol. 400rv:]

[Reperiuntur attestations originales nuncii apostolici necnon eiusdem cancellarii, Francisci Tinti (alias Tinctus vocatus) canonici Pisarenensis, protonotarii apostolici, Pisarenensis civitatis oriundus²¹⁶ super emissionem dictae professionis fidei

²¹⁶ A pesarói származású Francesco Tinti nunciatúrai kancellár, akit pompaszeretetéől csupán a „kis nunciushoz” nevezték a császári udvarban, emellett az ügyek jó része is az ő kezén ment keresztül. Később Baglioni assisi püspöki helynöke lett, majd 1647–1665 között a mantovai herceg római (és részben velencei) rezidense. Vö. STEFANO TOFI, *Trattato dell'indulgenza plenaria*, Urbino 1644, 77–79; PAOLA BESUTTI, *Produzione e trasmissione di cantate*

*coram praefato nuncio 3 Maii 1637 praesentibus Ludovico Cantagallina patri-
cio Perusino, auditore generali nunciaturae Viennensis,²¹⁷ ac Ioanne Püsky,
abbate de Skalka, praepositi Sancti Thomae, cubicularii pontificii maximi
facta.²¹⁸]^m [fol. 430r:]*

*[Sequuntur clausulae solitae prothonotarii ac nuncii apostolici cum signo
tabellionis et sigillo manuumque subscriptione communitae, ab Antonio de Bellis
prothonotario²¹⁹ contrasignatae, dataeque Viennae ex palatio nunciaturae 8 Au-
gusti 1637.]ⁿ [fol. 430v:]^p*

EGO INFRASCRIPPTUS viso hoc processu ex contentis in eo censeo reve-
rendissimum patrem dominum Emericum Losy dignum esse, qui ab Agri-
ensi ecclesia transferatur ad metropolitanam Strigoniensem. [*m.p.:*]

Ita censeo ego Hippolytus presbyter cardinalis Aldobrandini.

Idem censeo ego Domenicus episcopus Ostiensis cardinalis Gymnasius.

Idem censeo ego Aloysius tituli S. Laurentii in Lucina praesbyter cardi-
nalis Capponi.

Idem censeo ego Carolus S. Nicolai in Carcere Tulliano diaconus cardi-
nalis.²²⁰

romane nel mezzo del Seicento, La musica a Roma attreverso le fonti d'archivio, a cura di Bianca Maria Antolini et al., Lucca 1994, 137–166; NBD IV/7, LIX–LX. – Lósy prímás nem volt róla túl jó véleményvel, túl anyagiásnak tartotta. Tinti kapcsolata mindazonáltal nem szakadt meg a magyar hierarchiával, még az 1650-es években is küldött római *avvisi*t Lippaynak. TUSOR, Diss., 190; PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 22. cs., 250–254. fol. (1654. szept.).

²¹⁷ A perugiai Lodovico Cantagallina, világi jogászként a nunciatura általános ügyhall-
gatója Baglioni alatt. Fermóban és Maceratában tanult, két fia is volt. NBD IV/7, LVIII–LIX.

²¹⁸ Püsky János.

²¹⁹ Baglioni alatt a bécsi nunciaturánk két jegyzője volt. A sarzanai Antonio Belli (de Bellis), és a maceratai Baldo Corrado. NBD IV/7, LXI.

²²⁰ Ippolito Aldobrandini mint Magyarország és az örökös tartományok bíboros pro-
tektora írt alá. A *capita ordinum*: a Szent Kollégium dékánja: Domenico Ginnasi († 1639),
1605-től bíboros, 1630-tól ostiai püspök; a protopresbiter Aloysio Capponi († 1659), bíboros
1608-tól; a protodiakónus Carlo de' Medici († 1666), bíboros 1616-tól.

ADLEGATA^P

a) *Viennae, 25 Octobris 1607. Franciscus Forgách de Ghimes*²²¹ *miseratione divina archiepiscopus Strigoniensis, primas regni Hungariae, sanctae sedis apostolicae legatus natus, imperatoris Rudolphi II,*²²² *uti regis Hungariae summus secretarius cancellarius, consiliarius perque regnum Hungariae locumtenens magistrum Emericum Lósy, canonicum almae ecclesiae Nitriensis ex Nitriensi ad canonicatum Poseniensem per mortem magistri Gabrielis Monoszlay*²²³ *vacantem auctoritate iuris patronatus sui, qua in conferendis huiusmodi beneficiis instar praedecessorum suorum archiepiscoporum Strigoniensium legitime utitur, duxit per translationem eligendum, nominandum et praesentandum. Fratribus capituli ecclesiae Poseniensi serio committit, ut eundem Emericum Lósy canonice instituent ac confirment.*^q (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 418r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

b) *Posonii, in curia archiepiscopali, 5 Novembris 1611. Franciscus cardinalis Forgách, archiepiscopus Strigoniensis Emerico Lósy canonico Poseniensi canonicatum ecclesiae metropolitanae Strigoniensis simul cum archidiaconatu Nitriensi per mortem Mathiae Zlatary*²²⁴ *vacantem dat confertque.*^r (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 426r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

c) *Viennae, 7 Septembris 1623. Imperator Ferdinandus II,*²²⁵ *uti rex Hungariae pro ea, qua in constituendis legitimis ecclesiarum Dei pastoribus tenetur cura et sollicitudine, episcopatum ecclesiae Chanadiensis per mortem Mathiae Heroviczy*²²⁶ *vacantem auctoritate iuris patronatus sui regii, quod generaliter in conferendis universis regni Hungariae partiumque ei subiectarum ecclesiis et beneficiis instar divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum suorum, optimo iure habere et exercere dignoscitur, ex fidedigno testimonio certorum sui fidelium simul cum omnibus castris, castellis etc. bonis et iuribus possessionariis Emerico Lósy lectori*

²²¹ Forgách Ferenc († 1615), esztergomi érsek és bíboros 1607-től.

²²² II. Rudolf, magyar királyként I. Rudolf († 1612), 1576-tól uralkodott, magyar királysága 1608-ig tartott.

²²³ Monoszlói (Monoszlay) Gábor († 1607) Monoszlói András veszprémi püspök 1600-tól volt pozsonyi kanonok.

²²⁴ Zlatáry Mátyás († 1611) 1591-től volt esztergomi kanonok, javadalmát okt. 16-ai halálát követően a fentiek szerint szinte azonnal betöltötték.

²²⁵ II. Ferdinánd.

²²⁶ Herovicz Mátyás († 1623) 1608-tól volt csanádi püspök.

ecclesiae Strigoniensi dat et confert, necnon eundem ad praefatum episcopatum nominat, eligit ac praesentat. Eidem ius conferendi beneficia vacantia eiusdem episcopatus concedit, atque capitulo Chanadiensi firmiter mandat, quatenus antedictus Emericus pro legitimo et indubitato episcopo et praelato recognoscatur.^s (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 420r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

d) Ebersdorf, 15 Septembris 1623. *Imperator Ferdinandus II, uti rex Hungariae abbatiam Thapalcensem per mortem Ladislai Deaky electi episcopi Bosnensis*²²⁷ *vigore iuris patronatus sui regii Emerico Lósy electo episcopo Chanadiensi ac lectori et canonico ecclesiae metropolitanae Strigoniensis ex certorum fidelium suorum testimonio simul cum omnibus bonis et iuribus possessionariis etc. dat et confert, necnon eundem ad dictam abbatiam eligit, nominat, et praelato suo ordinario pro confirmatione accipienda praesentat. Ita videlicet, ut munia et officia ecclesiastica, in quantum temporis ratio fert, secundum foundationem obire et peragere, bonaque dispersa et abalienata iterum recuperare sedulo contendat.* (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 422r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

e) Ebersdorf, 22 Septembris 1624. *Imperator Ferdinandus II, uti rex Hungariae praeposituram Veteris Budae per mortem Ladislai Majthényi episcopi Sirmiensis*²²⁸ *vacantem Emerico Losy electo episcopo Chanadiensi auctoritate iuris patronatus sui regii, quod in omnibus regni Hungariae ecclesiis instar praedecessorum sui divorum quondam Hungariae regum habere dignoscitur, simul cum cunctis suis iuribus et bonis temporalibus in quibuscunque regni Hungariae comitatibus existentibus habitis dat, donat et confert. Ita tamen, ut ipse Emericus Lósy onera muniaeque et officia dictae praepositurae ab antiquo consueta obire et perficere, necnon bona et iura direpta abalienataque sedulo recuperare teneatur.*^t *Dictum Emericum superiori et praelato suo, cuius interest, pro impetranda canonica institutione et confirmatione praesentat.*^u (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 416r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

²²⁷ Deáki László († 1623) 1608-ban került az esztergomi káptalanba, 1621-től volt tapolcai apát, halála évében boszniai püspöki kinevezést nyert.

²²⁸ Majthényi László († 1624) 1602-től, vagy már az előttől óbudai prépost, 1608-tól egri nagyprépost és szerémi püspök.

f) Sopronii, 24 Octobris 1625. Imperator Ferdinandus II, uti rex Hungariae episcopatum Varadiensem per translationem Ioannis Pyber²²⁹ ad Agriensem vacantem, non solum e testimonio certorum fidelium suorum, verum etiam propria sua experientia Emerico Lósy electo episcopo Chanadiensi dat et confert (similibus modis ac expressionibus, ut supra sub littera 'c'). (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 424r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

g) Viennae, 7 Iulii 1628. Imperator Ferdinandus II, uti rex Hungariae pro ea, qua in constituendis legitimis ecclesiarum Dei pastoribus tenetur, cura et sollicitudine praeposituram infulatam Saghiensem per mortem Petri Domitrovich episcopum Zagrabiensem²³⁰ vacantem auctoritate iuris patronatus sui regii, quod generaliter in conferendis universis regni Hungariae partiumque ei subiectarum ecclesiis et beneficiis instar divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum suorum, optimo iure habere et exercere dignoscitur, non solum e testimonio certorum fidelium suorum, verum etiam propria sua experientia Emerico Lósy electo episcopo Varadiensi, suo consiliario simul cum omnibus iuribus et pertinentiis dat ac confert. (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 428r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

h) Tyrnaviae, 28 Aprilis 1631. Petrus cardinalis Pázmány, archiepiscopus Strigoniensis Emerico Lósy electo episcopo Varadiensi, praeposito ecclesiarum Saghiensis et Veteris Budae, lectori ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, vicario suo in spiritualibus generali, consiliario regio praeposituram maiorem eiusdem ecclesiae Strigoniensis per spontaneam resignationem Ioannis Piber episcopi Agriensis²³¹ et consilarii regii vacantem dat confertque.²³² (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 414r – cop.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

i) Tyrnaviae, 15 Maii 1637. Litterae Emerici Lósy primatis Hungariae nuncio apostolico apud imperatorem expeditae. Illustrissime ac reverendissime domine mihi colendissime. Expedivi testes meas pro formando processu archiepiscopatus mei Strigoniensis, quas ut illustrissima dominatio vestra exa-

²²⁹ Pyber János.

²³⁰ Domitrovich Péter († 1628) 1606-tól pécsi, 1611-től zágrábi püspök, 1625-től volt a sági prépostság birtokosa.

²³¹ Pyber János.

²³² Kiadva: TUSOR, Pázmány epistulae, 120–121, n. 18.

minari, ac processum formari sine mora iubeat, eandem illustrissimam dominationem vestram quam diligentissime rogo. Rem ad utilitatem ecclesiae Dei ac procurationem salutis animarum omnino necessariam, mihi autem valde gratam faciet. Utor quidem beneficio sacrorum canonum in administratione ob necessitates, et ob id, quod longe dissitus sum a curia Romana, coeterum nolo esse in mora, quin procurem confirmationem ac consecutionem pallii. De vestrae illustrissimae ac reverendissimae dominationis in me ac ecclesiam meam propensa ac benevola affectione id habeo certo persuasum, quod nullam sit praetermissura occasionem, qua mihi meaeque ecclesiae viderit posse prodesse, quo nomine me quoque viceversa habebit semper ad sua officia ac obsequia quam promptissimum, cuius sacra manus veneror, precorque omnia fausta ac felicia. Datum Tyrnaviae, die 15 Maii anno 1637. Illustrissimae ac reverendissimae dominationis vestrae [m.p.] obligatissimus Emericus Losi Strigoniensis (P. Vienna, n. 64, s.f. – orig.)

k) Tyrnaviae, 6 Iulii 1637. *Litterae attestatoriae capituli Strigoniensis super consecratione Emerici Lósy in episcopum Varadiensem emanatae.* Nos capitulum ecclesiae metropolitanae Strigoniensis fidem facimus et attestamur per praesentes, quod eminentissimus ac reverendissimus in Christo pater, dominus Petrus Pazmaný sanctae Romanae ecclesiae presbyter cardinalis et archiepiscopus huius nostrae ecclesiae Strigoniensis pie in domino defunctus,²³³ anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo primo, die vigesima prima Iunii, quae erat tunc Dominica ac Sancto Paulino episcopo ac confessori sacrata, stante bulla sanctissimi domini nostri, Urbani divina providentia papae VIII super confirmatione et consecratione ad episcopatum Varadiensem, consecraverit iuxta receptum et usitatum sanctae Romanae ecclesiae ritum inter missarum solemnitatem, in ecclesia Sancti Nicolai episcopi et confessoris Tyrnaviensi, ad praesens metropolitanam ecclesiam Strigonien[sem] repraesentante, modernum nostrum illustrissimum ac reverendissimum dominum electum archiepiscopum dominum Emericum Losj, ad dictum episcopatum Varadiense[m] assistantibus illi pro more illustrissimis ac reverendissimis dominis, domino Ioanne Thelegdino archiepiscopo ecclesiarum canonice unitarum Colocen[sis]

²³³ Pázmány Péter.

et Bachiensis ac domino Ioanne Piber bonae memoriae episcopo Agriensi.²³⁴ Datum Tyrnaviae, die 6 Iulii anno 1637. [L.S.] (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 410r – orig.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

1) Tyrnaviae, 9 Iulii 1637. *Litterae attestatoriae capituli Strigoniensis super curriculo ecclesiastico Emerici Lósy emanatae*. Nos capitulum ecclesiae metropolitanae Strigoniensis notum facimus praesentibus litteris nostris, et testimonium perhibemus omnibus, quibus expedit. Quod illustrissimus ac reverendissimus dominus Emericus Losy electus archiepiscopus et modernus praelatus noster eminentissimi felicitis reminiscenciae cardinalis Pazmany archiepiscopi et praelati similiter nostri immediati nempe antecessoris sui toto duodecim annorum decursu in hac metropolitana regni Ungariae ecclesia generalis vicarius causarumque auditor extiterit, quo munere maxima cum laude ac totius dioecesis istius, quinimo totius regni fructu atque emolumento, tam quoad iurium administrationem, quam quoad alias ecclesiae directiones, usque ad translationem suam ad episcopatum Agrien[sem] est perfunctus. In cuius rei fidem et maius testimonium litteras hasce sigillo nostro roboratas extradandas duximus. Tyrnaviae die 9 Iulii 1637. [L.S.] (AAV P. Cons., vol. 30, fol. 412r – orig.; P. Vienna, n. 64, s.f. – cop.)

Szövegkritikai jegyzetek

^a Szokatlannak tűnő forma a *cum potestate legati a latere nuncio apostolico* helyett. |

^b A jegyzőkönyvet készítő közjegyző hitelesítése. | ^c A kimaradt oldalakon a hitvallás szövege található. A jegyzőkönyvtől különálló iratot ide kötötték. Közlésére szokásos helyén, a tanúvallomások után kerül sor. | ^d P. Vienna, n. 64: a jegyzőkönyv e mondattal kezdődik. | ^e P. Vienna, n. 64: a kérdőpontok felsorolása hiányzik. | ^f P. Vienna, n. 64: e bekezdés felett kihúзва Lósy személyéről szóló tanúvallomás 13. pontja található: *‘Existimo ipsum esse idoneum ad regendum ecclesiam cathedralem atque metropolitanam Strigoniensem, et maxime quia magistratum dignum ostendit, et optime administravit alias duas ecclesias Guaradiense[m] et Agriense[m], atque etiam dignum, ut ad praedictam ecclesiam metropolitanam Strigoniense[m] promoveatur, et existimo ipsius promotionem eidem ecclesiae utilem et proficua[m] futuram esse, et hoc sic existimo propter aetatem et administrationem aliarum ecclesiarum’*. Minden valószínűség szerint az alább kivonatosan ismertetendő első vallomás utolsó pontja. | ^g P. Vienna, n. 64: E bekezdés az egyházmegyeről szóló tanúvallomás után, más kézzel. | ^h P. Vienna, n. 64: az egyházmegyeről szóló tanúvallomás előtt – közvetlenül Nagyfalvyé után – szintén 1637. május 20-ai dátum alatt *‘canonicus Tyrnauiensis’* fel-

²³⁴ Thelegdy János és Pyber János.

irattal Lósy személyéről tett vallomás található, amely a püspöki kinevezés előtti életpályára vonatkozó kérdések alapján készült. Vélhetően emiatt nem került be a tiszttázaiba. Jóllehet Cseh tanúvallomásának végén egy felragasztott cédulán Szelepcsény György (*‘aetatis suae annorum 40 circiter’*) és Püsky János neve található mint tanúké, e vallomás nem tőlük származik, már csak életkoruk miatt sem.²³⁵ A vallomástevőről csak annyi állapítható meg a forráson található megjelölés alapján, hogy esztergomi kanonok volt. A vallomás kivonata a következő. 1. 26 éve ismeri a jelöltet, emellett már esztergomi kanonok volt, amikor Lósy ugyanazon káptalanban olvasókanonok lett. 2. Születéséről semmit sem tud. 3. Másoktól úgy értesült, hogy törvényes származású, de nem tudja, hogy szülei katolikusok voltak-e. 4. Kinézetéről mintegy 60 évesnek gondolja, emellett többször beszélgetett vele életkoráról. 5. Láta őt misézni, szentségeket kiszolgáltatni, prédikálni, püspökként főpapi funkciókat gyakorolni, mégpedig 15 éve. 6. Püspöksége kezdetétől fogva megfelelően látta el feladatait, de hogy papokat szentelt-e, nem tudja, mert miután püspökké szentelték, máshol lakott. 7. Úgy véli, gyerekkorban lutheránus volt, de amióta Lamormain megtértette, azóta állhatatos katolikus maradt. 8. Gyakori beszélgetéseiből tudja, hogy erkölcsi feddhetetlenek. 9. Hosszas társalgásaik során meggyőződött bölcsességéről, és mindenki, az ország előkelői szintén hasonlóan vélekednek róla. 10. Egyházi és teológiai ismeretei kiválóak, ám nem tudja, hogy van-e fokozata. Az egyházi természetű ügyeket Nagyszombatban olvasókanonokként kimagaslóan intézte, emlékezete szerint 17 évig, de előtte is. Püspökhöz méltó tudása megvan, hallotta disputálni és fontos ügyekben (*‘de rebus magnis’*) értekezni. 11. Mind a lelkipásztorkodásban, mind az egyházkormányzatban kiváló jártasságot szerzett, helynöki működésével Pázmány mészeménőn elégedett volt. 12. Semmiféle botrányos ügyéről nem tud, sőt a hosszas személyes beszélgetések alapján meg van győződve hit-, tudás- és jámborságbeli kiválóságáról.²³⁶ (A 13. pont hiányzik, lásd a fentebbi megjegyzést.)¹ P. Vienna, n. 64: Itt egy újabb,

²³⁵ A vallomások belső érvei teljesen kizárják személyüket. Tudniillik túl fiatalok voltak ahhoz, hogy már 26 éve ismerhessék Lósy, egyikük sem volt esztergomi kanonok Lósy olvasókanonoksága előtt, valamint pozsonyi kanonokságukról sem tudunk.

²³⁶ A vallomásban található utalások további támpontokat adnak az tanú személyének közelebbi azonosításhoz. Lósy 1620-ban lett esztergomi *lector*, ezt megelőzően három olyan kanonok nyer kinevezést, aki még élt 1637-ben és a káptalan tagja volt: Szenkvicz Máttyás (1611–1645), Valeriáni Ede (1616–1639), Kőszeghy János (1617–1641) és Érsekújváry Farkas (1618–1638). Utóbbi kivételével valamennyien tanúskodtak már korábban kánoni kivizsgálási eljárásban. (Vö. KOLLÁNYI, 212–213. 216–217. 221. 223; AAV P. Vienna, n. 17. 18. 40. 20/a. 45. n. 8.) Valeriáninak komolyabb konfliktusa volt Lósyval, marad tehát Kőszeghy és Szenkvicz. Előbbi mellett az szól, hogy csupán pár évvel korábban lett esztergomi kanonok, mint ahogy Lósy olvasókanonoki kinevezést nyert, a vallomás első pontja tehát mint-ha inkább őrá illene. De tulajdonképpen illik Szenkviczre is, aki már szinte egy évtizede esztergomi kanonok volt ekkor. Ráadásul őmellette szól az is, hogy már korábban is tanúskodott Lósyról (vö.), és ekkor, 1625-ben 15 éve, 1637-ben pedig 26. éve ismeri. Második vallomása igazában abban különbözik az előzőtől, hogy részletesebb. Minden valószínűség szerint tehát az előző, 1636. évben Zrínyi Miklóst Itáliába elkísérő Szenkvicz Máttyás vallomását olvashatjuk itt.

1637. május 20-án tett vallomás található Lósy életpályájáról. A tanúról szintén feltételezhető, hogy esztergomi kanonok, korábban pedig pozsonyi kanonok volt.²³⁷ Vallomásának kivonata a következő: 1. 30 éve és jól ismeri. 2. A győri egyházmegyében lévő „Losi” mezővárosban született, sokaktól hallotta, kiváltképpen a nádortól és magyar prelátusoktól. 3. Tőle, a nádortól és több püspöktől, akik ismerték őket, azt hallotta, hogy szülei tisztességes emberek voltak, bár nem katolikusok, valamint hogy törvényes származású. 4. 60 éves, tőle tudja, és ősz voltából is látszik. 5. Hallomásból és *‘praxi certa’* tudja, hogy Rómából a magyarok kollégiumából a kisebb rendeket és a papi rendet felvéve jött haza 32 esztendeje, 1606-ban Forgách Ferenc káplánja lett, 1607-ben pozsonyi kanonok, utóbbi a pozsonyi káptalan *protocollum*ából ismeretes számára. 6. A szentségeket gyakran magához vette, ennek 21 éve, annak pedig 22 éve tanúja, hogy rendszerezen és áhítatosan misézik, hiszen személyesen asszisztált neki (*‘in persona ipsi astitit’*). 7. Közvetlen tapasztalásból vallja, hogy mindig, mióta ismeri, katolikus volt, az „eretnekekkel” kérhetetlenül szembeszállt, és sokakat megtérített közülük. 8. Az esztergomi, a pozsonyi és a nyitrai káptalanban egyaránt feddhetetlen erkölcsűnek, életűnek s hírűnek bizonyult. 9. Saját tapasztalatból tudja, hogy bölcs, megfontolt és gyakorlatias, mivel bírószámi ügyekről sokszor beszélgetett vele, és ülnök is volt mellette. 10. Nincs fokozata, 6 évig tanult Rómában filozófiát és teológiát, 30 éven keresztül gyümölcsözően prédikált, lelkipásztorkodott és térített, aminek egész Magyarország tanúja. 11. Lelkipásztorkodást 32 éve nyitrai, 31 éve pozsonyi, 30 éve esztergomi kanonokként, majd 26 éve általános helynökként folytatott, utóbbit 16 éven keresztül, legkevesebb 5 évig váradi, majd szintén 5 évig egri püspök volt. Személyes tapasztalásból, valamint a káptalanok protokollumaiból és aktáiból tudja, hogy hivatalait kiválóan látta el. 12. Sem botrányról, sem kánoni akadályról nem tud. 12. Szerfőlött méltónak véli az esztergomi érsekségre, mivel azt vikáriusként a legnagyobb eredményességgel kormányozta. Az ágyastartó és szentségtörő papokat erényével és szorgalmával – amire senki sem volt képes a Tridenti Zsinat óta – jobb belátásra térítette. [A mondat vége hiányzik a forrásból, *reconstructio ad intellectum*].¹ P. Vienna, n. 64: a tanúvallomás fogalmazványa e szöveg a jegyzőkönyv végén, a közjegyzői és nunciusi záróhitelesítés előtt található. A lapokat ugyanis összekeverve fűzték össze.^{1k} Lásd az *Allegatát*.^{1l} A *professio fidei*t a jegy-

²³⁷ Itt egy valaki jöhet csupán szóba, méghozzá Kisdy Benedek, aki 1624-től pozsonyi, majd 1629-től esztergomi kanonok 1644-ig. Az 5. pontból arra lehet következtetni, hogy a tanú Lósyhoz hasonlóan a C.G.H. növendéke volt. A 21–22 éves ismeretség némileg elbizonytalanító, hiszen Kisdy 1596 körül született (vö. AAV P. Vienna, n. 92), és 1606-ban még csak mintegy 10 éves lehetett. A vallomás 6. pontja azonban leginkább úgy értelmezhető, hogy a leendő egri püspök a majdani primás ministránsa volt, mely értelmezés, ha helytálló, különleges biográfiai adatot jelent. Csakis ministránsként és nem klerikusként segídezhetett ünnepi misén, hiszen Lósy ekkor friss fölszenteltként még nemigen mondhatott ünnepi misét Nagyszombatban, illetve a pozsonyi kanonokságot sem személyes emlékként közli a tanú, gyerekként ennek ténye nyilván nem volt releváns számára. – A két tanú azonosításának helyességére utal, hogy Szenkviczyt és Kisdyt a primás végrendeletének végrehatjói között is megtaláljuk. Lásd fentebb, 120. sz. jegyzet. Talán épp ők lehettek bizalmi emberként azok a tanúk, akiket 1637. júl. 15-én Nagyszombatból Bécsbe küldött. Lásd fentebb, I/3/i (*Adlegata*).

zőkönyv elejére fűzték be, itt a szokott helyén szerepel. I^m P. Vienna, n. 64: a *professio fidei* és hitelesítései három további eredeti példánya is megtalálható. Iⁿ P. Vienna, n. 64: rövidített és töredékes formában. I^o A kivonatokat készítő kéz írásával. I^p P. Vienna, n. 64: az eredeti jegyzőkönyv összes melléklete megtalálható másolatban. A közjegyzői hitelesítések ugyanakkor hiányoznak. I^q Ezen és a következő másolatok hátoldalán a következő, közjegyzői jellel (felirata: *‘In Te Domine speravi’*) ellátott hitelesítés található: *‘Retroscriptam copiam ego Franciscus Tinctus prothonotarius apostolicus et nuntiaturae apostolicae cancellarius ex suo proprio originali per alienam manum mihi fidam extrahi curavi, ac facta de verbo ad verbum collatione concordare inveni. In praemissorum fidem propria manu me subscripsi signoque solito munivi etc. Datum ex cancellaria apostolica Viennae 27 Iulii 1637. Franciscus Tinctus canonicus Pisauensis eademque civitate oriundus prothonotarius apostolicus, illustrissimi ac reverendissimi domini, domini nuntii apostolici cancellarius, ut supra, manu propria.’* I^r Az iratot Szentkereszti Jakab ellenjegyezte. I^s Alatta a következő, Rómában készített kivonat található: *‘Praesentatio Ferdinandi II quondam imperatoris de persona domini promovendi ad episcopatum Chanadiensem.’* I^t Alatta a következő, Rómában készített kivonat áll: *‘Attestatio Ferdinandi II piaae memoriae imperatoris dominum promovendum dignum esse, cui praepositura Veteris Budensis conferatur.’* I^u Alatta a következő, Rómában készített kivonat található: *‘Praesentatio ad abbatiam Thapalcensem ab imperatore quondam Ferdinando II facta’.* I^v Mellette későbbi, 18–19. századi másolata szintén fellelhető. Címzettje a címzés hiányában is egyértelmű.

II. LIPPAY GYÖRGY (1600–1666)

ANNOTÁLT KÖNYVÉSZET

Lippay életrajzának tudományos igényű monografikus megírása még várat magára. A barokk történetírás kísérletei közül három munkát kell külön is megemlíteni: JOANNES KORNELLI, *Quinque lustra Lippaiana*, Tyrnaviae 1722; továbbá *Sacerdos magnus regni Hungariae sive reverendissimi et illustrissimi principis ac domini, domini Georgii Lippay... patris patriae sacer inter homines incolatus...* [Nagyszombat 1667], Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár (KFK), ms. 272. Vö. BOROS ISTVÁN, *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kézirat-katalógusa. 1850 előtti kéziratok* (Magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai 7), Budapest 1989, n. 262; *Ephemerides Georgii Lipay [!] archiepiscopi Strigoniensis. Ex actis eiusdem compendio datae*, ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 46, fol. 1–57; valamint jezsuita méltatása: *Elogium illustrissimi fundatoris collegii et noviciatus Trenchiniensis*, MNL-OL Act. Eccl. (E 150), Irreg. 27. d., 9. t., 24–25. fol.; végül egy 19. századi életrajzi adatgyűjtés: MTAKK ms. 4543/25. – Egyéb rövid, mára elavult életrajzi vázlatait (például NICOLAUS SCHMITTH-től stb.) mindössze két, részletezőbbnek mondható biográfiai áttekintés egészítette ki újabb adatokkal (könyvészeti leírásuk uo.): KOLLÁNYI FERENC: *Észtergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 230–234; SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 309–318. Megemlítendő még: PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történelmi névtára (1630–1950)* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 8), München 1987, 39–40 és recens biogramja számos ismeretlen levéltári adattal: FAZEKAS, Kancellária, 293–294. – A család genealógiájára: SOÓS FERENC, *Lippay György [gróf] és a pozsonyi pénzverde. Eredeti dokumentumok közlésével*, Numizmatikai Közlöny, 94–95 (1995–1996) 39–47, 42–43; FREDERIK FEDERMAYER, *Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej probabsburskej aristokracie, Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*, ed. Frederik Federmayer, Martin [Turócszentmárton] 2012, 29–77. – Politikai és egyházkormányzati működésére három újabb kézirat: TOMA KATALIN és HARDI GÁBOR TITUSZ O.S.B. R. VÁRKONYI ÁGNES vezetésével az ELTE-n készült szakdolgozatai (*Egyházi politikusportré a XVII. században. Lippay György esztergomi érsek 1600–1666*, Budapest 1986; illetve *Lippay György magyar nyelvű*

levelei Esterházy Miklóshoz, Budapest 1990 és *Lippay György egyházszerző tevékenysége*, Budapest 1997). Utóbbi nyomtatásban: *Lippay György, az egyházszerző*, MEV–Regnum 13 (2001) 1–2. sz., 21–57 [a közlemény némileg problémás, például Nádas János levelének közlésére tudtom nélkül került sor kéziratomból (uo., 52–53, és lásd még különösen 30–31 és 32–36), vö. még CST I/1, XXI, 41. j.]. Lippay esztergomi egyházkormányzatának fontos forrása kiadva: BOJTOS ANITA, *Az első esztergomi főegyházmegyei sematizmus 1647* (Magyar Herald I/1), Budapest 2014. Viszonyára a magyar rendi vezetőkkel: BORJÁN ELRÉD, *Lippay érsek és Zrínyi Miklós politikai vitája*, Századok 134 (2000) 913–931, 929–931; FUNDÁRKOVÁ ANNA, *A Pálffy Pál nádor és Lippay György esztergomi érsek között dúló ellentétekről*, Kisebbségkutatás 15 (2006) 576–577; ANNA FUNDÁRKOVÁ, *Palatine Paulus Pálffy's Conflict with Archbishop Georgius Lippay of Esztergom*, Historický časopis 55 (2007) Supplement, 61–78; SCHRAMEK LÁSZLÓ PÉTER, *Wesselényi Ferenc, Lippay György és Balassa Imre vitája a Pest megyei főispánságról*, TSz 53 (2011) 4, 537–567 (családtörténeti adatokkal is). Híres pozsonyi kertjére: STIRLING JÁNOS, *Lippay György pozsonyi kertjének egy eddig ismeretlen ábrázolása 1663-ból*, Kertészeti Egyetem Közleményei 48 (1984) 329–337; ÉCSÉDY ANNA, *Plenus sapientia. Lippay György esztergomi érsek pozsonyi kertjének látványosságai*, MÉ 62 (2013) 171–232; Uő, *Adatok Johann Jacob Khün „érseki udvari festő” működéséhez, Lippay György pozsonyi nyaralókastélyának újonnan előkerült keleti látképe (1663) kapcsán*, MÉ 63 (2014) 129–142; és legújabbban rendkívüli alaposággal, és számos levéltári adattal az érsek környezetére, udvarára: *Lippay György „pozsonyi kertjének” inventáriuma 1666-ból. A primási nyaralókastély építéstörténete és 17. század berendezése*, Ars Hungarica 46 (2020) 2. sz., 119–249. – Néhány régebbi részpublikáció: BEKE ANTAL, *Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel. Agyula-fehérvári káptalani levéltárból*, TT 14 (1881) 640–674 és 15 (1882) 134–148. 279–324; LICHNER PÁL, *Lippay György esztergomi érsek magyar levelei*, Győri Történelmi és Régészeti Füzetek 3 (1863) 184–187; SZILÁGYI SÁNDOR, *Lippay György esztergomi érsek leveleiből*, TT 15 (1892) 581–591; TELGÁRTI LIPÓT, *Lippay György jezsuitákat hoz Rozsnyóra (1659)*, MS 3 (1865) 306–310; ZSILINSZKY MIHÁLY, *Lippay György és a tokaji tanácskozmány 1646*, Századok 20 (1886) 400–424 (és más, a *Bibliográfiában* idézett műveiben is). – Az egyéb elszórt iratközlésekre, Lippay politikai pályáját is érintő régebbi-újabb szakirodalomra (MAJLÁTH, TOLDY, HAJNAL, HODINKA, KÁRMÁN, SZABÓ stb.), valamint főúri levelezésének politika-, művelődés- és egyháztörténeti forrásértékére és a vizsgálatok kiterjesztésének távlataira lásd a következő – 1994-es kéziratomra épülő, azt nagyságrendileg felülrő forráskiadás bevezetőjében: TUSOR PÉTER, *„Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665)* (CST I/1), Budapest 2015, XI–XLVI. A saját kutatások közül Lippay egyházkormányzatai, (egyház)politikai tevékenységére és nézeteire: TUSOR, *Lippay jelentése*, 200–242; Uő, *Katolikus felekezetszerveződés*, 113–137; Uő, *Nemzeti zsinat*, 1648; 69–130; Uő, *„Rationes”* (1638) és *Lippay... a Rezidencia Kongregáció előtt*, 779–820; Uő, *Lippay... Eger főpásztora*, 47–58; meghíúsult bíborosságának történte: Uő, *Purpura Pannonica*; 106–160; viszonya Zrínyihez és a vasvári békéhez: Uő, *A primás, a bán*, 219–251; *Lippay primás*, 79–88; *Lippay... követutasítása*, 123–137; *Trinkell... küldetése*, 706–714; végrendeletének kiadása: OLÁH–TUSOR, 329–348.

MIKROBIOGRÁFIA¹

I. SZÁRMAZÁS, TANULMÁNYOK

A kassai polgári eredetű Lippay család 1560-ban nyert nemességet. Előnevét az 1568-ban megszerzett Zemplén megyei, Szerencs közelében fekvő Zombor mezővárosáról kapta (ma Mezőzombor).² A második nemesi generációhoz tartozó ifjabbik Lippay János jogtudó közhivatalnok, II. Rudolf udvari magyar titkára, majd 1604-től királyi perszonális volt.

Lippay János 1560 körül született (1614-ben 54 évesnek vallotta magát), és 1594. nov. 8-án tette le a *secretarius Hungaricus* esküjét. Arch. Aldobrandini, Doc. stor., n. 17/14, fol. 7r; MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 5, fol. 122. A pontos születési dátum csak a vatikáni kutatásoknak köszönhetően határozható meg, a kurrens irodalom 1560–1565 közé teszi születését. Federmayer, 73. II. Rudolf Prágából 1604. febr. 4-ei levelében értesítette Mátyás főherceget Lippay János magyar titkár személynöki kinevezéséről; mellékelte a kinevezőiratát, és elrendelte a beiktatását. MNL-OL MKA Tört. Eml. (E 144), Belügy, 1. cs., 510–511. fol.; vö. még MNL-OL MKL Transylv. et Hung. (A 97), 2. cs. 360. fol. (Bécs, 1604. febr. 23. Mátyás főherceg értesíti Lippayt perszonális kinevezéséről); és 496. fol. (1604. febr. 10. Rudolf tudatja a rendekkel Lippay új megbízatását). Tisztségét 1616-ban bekövetkezett haláláig viselte.³

Feleségével, Lendőczy (Landovicz) Serényi Máriával együtt elkötelezett katolikus;⁴ tagja annak a nagyobb részt a Habsburg-udvar környezeté-

¹ Az iménti bevezető, áttekintő könyvészethez kapcsolódó kisebb kritikai reflexiók: <http://institutumfraknoi.hu/repositorium/addimenta> („*Supplementiculum*”).

² I. Ferdinánd idősebb Lippay János (valamint Imre, György, Margit és más gyermekei, örökösei) számára Bécsben 1560. máj. 14-én a családfő erdélyi ügyekben szerzett érdemeire való tekintettel kiállított címereslevele: MNL-OL Lippay család levéltára (P 1342), caps 9, fasc. 1, [n.] 9. Az újdonsült nemes azonos a korábbi kassai főbíróval. Vö. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 5, fol. 26. – *A nova donatio* okt. 1-jén kelt. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 3, 913–914 (egy korábbi adomány: fol. 644.). Lásd még FÉNYES, II, 330. Emellett *Egregius Joannes Lippay* 1569-ben mint *perceptor camerae Scepusiensis* is szerzett újabb birtokokat. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 3, fol. 929. További adatok: FEDERMAYER, *Lippayovci*, 73; FAZEKAS, *Kancellária*, 294–296.

³ FALLENBÜCHL, *Főméltóságok*, 107; további adatok: FEDERMAYER, *Lippayovci*, 73. Lásd még alább a 12. j.-t.

⁴ A veszprémi kánoni kivizsgálás során, 1633 februárjában már elhunytként említett anyjának az irodalomban meg-megjelenő rokonsága a Serényi grófokkal nem igazolható. A genealógiát már a Lippay-*elogium* tévútra vitte („*ex illustrissima comitum Sereni familia*”).

ben áttért, új világi katolikus elitnek, amely felbecsülhetetlen szerepet játszott a kora újkori katolicizmus magyarországi megszervezésében.

A Lippayak anyagi viszonyai szerénynek mondhatók. Erre utal, hogy Lippay János hitvesével és gyerekeivel tíz esztendeig Ebeczky Imre kamarai írnok házában lakott Pozsonyban.⁵ A család gyors felemelkedése így még inkább szembetűnő, és a késő reneszánsz–kora barokk társadalmi mobilizáció hazai lehetőségeit példázza. Lippay János elsőszülött lánya, Katalin (1596–1660) nebojszai báró Balogh János tatái kapitány hitvese lett. Fiai, a harmadik generáció tagjai közül ketten jezsuiták lettek. Ők képezték a spirituális hátteret: az ismertebb, botanikai szakkönyvet író János (1602–1666) és a kevésbé számon tartott Ferenc⁶ (1608–1674). Míg a legifjabb fivér Imre (1614–1691) csupán az érseki nemesek vajkai palatinusságáig vitte, két további Lippay-leszármazott már az ország első számú vezetői közé tartoztak. Gáspár (1603–1652) 1645-ben bárói címet nyert, majd III. Ferdinánd 1648-ban a pozsonyi kamara elnökévé tette meg.⁷ A legidősebb fivér, az

MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 24. fol. Nagypapa Serényi Pál kamarai regisztrátor volt. FEDERMAYER, *Lippayovci*, 73; FAZEKAS, *Kancellária*, 294–296; Az anya a processzusokban „Maria Leden(c)ze”, az *elogiumban* „Lendoczy”, a KFK ms. 272-ben pedig „Landoczy” néven szerepel (fol. 4v).

⁵ Az információt Ebeczky maga közli. *Jegyzőkönyvek*, II/1/B, 1. Ami érdekes adat, mivel a modern szakirodalom állítása szerint Lippay Jánosnak állítólag már 1592–1594-től saját háza volt Pozsonyban. FEDERMAYER: *Rody*, 203; idézi és a ház további történetét adatolja ECSEDY, „*Tudós építészek*”, 3, 3. j. A kérdés megoldásra vár. Kizárt, hogy Ebeczky a nuncius előtt eskü alatt valótlan állítson egy akkoriban még sokak által ismert dologról.

⁶ Vö. LUKÁCS, II, 660.

⁷ A bárói és királyi tanácsosi adománylevelek 1645. febr. 13-án keltek. Ezt megelőzően nádori ítélőmester volt. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), fol. 614–619 és 585–588. Több életrajzi adata: NAGY, VII, 127–128; MIKÓ-PÁLFFY, 161–162. A családi genealógiához: KFK ms. 272, fol. 6rv. Katalinról és Imréről a majdani primás 1632. évi római útját megelőző rendelkezésében, valamint testamentumában is megemlékezik. E forrásokat lásd alább. A Lippay család kurrens genealógiája: FEDERMAYER, *Lippayovci*, 29–77, különösen 73. Megbízhatóbb, mint Soós, 39–47 (különösen 42–43). Utóbbi szerzőt ugyan korrigálom Lippay Imre nyilvánvalóan téves azonosításában, ám rossz irányban. Vö. CST I/1, 237, 3. j. – Imre nagyszombati gimnáziumi tanulmányaira 1626–1632 között: FAZEKAS ET AL., *Jezsuita*, n. 01166; az oldalági leszármazottakéra: uo., n. 06815 és 06867 (János és György, 1648–1650 és 1648–1651 között); uo., n. 12813; 13241 és 14447 (Kristóf és Gáspár 1671–1675, illetve 1673–1675 majd 1680–1682 között). – Egyik genealógia sem említi a primás nagynénjét, az idősebb Lippay Katalint, aki Bihari János felesége volt. MNL-OL Jeszenák cs. lt. (P 1391), ser. VI, fasc. V, n. 78 (20. cs.).

1600. október 6-án, Bécsben született György mindössze 42 éves volt, amikor az ország primása, fő- és titkos kancellár, Esztergom érseke és a vármegye örökös főispánja lett.⁸ A dinasztikus alapon kinevezett Károly Ambrus főherceget leszámítva a kora újkortól a jelenkorig ő a legfiatalabban a primási széket elfoglaló prelátus, még Serédi Jusztiniánt is megelőzi bő egy évvel.

A processzusokban a jelölt tanúk által megadott életkora alapján a születés évszáma egybehangzóan 1600, helye hol Pozsony, hol Bécs. A közeli barát Szelepcshény György Bécset említi az esztergomi kivizsgáláskor, ismeretének forrása az egyik fivér, az életkort viszont személyesen a frissen kinevezett érsektől tudja. Például a Lippayt 1633-ban már 20 éve ismerő Bornemissza János pozsonyi postamester február 15-én 32. évében járónak mondja, amit tőle magától hallott. A későbbi udvari pap, a szülőket istentiszteleteken gyakorta látó Andrea Francisci ugyanerre hivatkozik, amikor 1642 végén/1643 első felében 43. évében járónak mondja. Szelepcshény ugyanekkor némileg pongyolábban fogalmaz: 43 évesnek („43 annorum”) mondja, s a jelölt személyes közlésére hivatkozik („*ipso referente*”) (*Jegyzőkönyvek*, II/1–3, különösen II/3/A, 2. 4 és II/1/C, 4; II/3/B, 4; II/3/A, 4). A vallomások közlése valósnak mondható. Teljesen pontos dátumot és helyszínt hoz ugyanis a KFK ms. 272 („*M.D.C. salutis anno pridie nonas Octobris*”, fol. 5r), amelyet hitelesnek fogadhatunk el, tekintve, hogy egy nagyszombati jezsuita 1667-ben keletkezett munkájáról van szó. A primási székvárosban – legalábbis udvartartásának tagjai – nyilvánvalóan számon tarthatták a főpásztor születésnapját. A kalocsai forrásban említett bécsi helyszín pedig azért hihetőbb a pozsonyinál, mivel míg Lippay Jánost 1604-től perszonális működése valóban Pozsonyhoz kötötte, ám királyi titkárként bizonyíthatóan Bécsben működött (s nem Prágában, mint esetleg gondolhatnánk). Lippay János maga állítja ezt Majthényi László szerémi püspök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvében. (Arch. Aldobrandini, Doc. stor., n. 17/14, fol. 8v.) A római C.G.H. 1622. okt. eleji matrikulája is betöltötte már 22. életévét a majdani primás. (VERESS, 26.)

Nemcsak hosszas érseksége tekinthető különlegesnek – 1526 után Simor János mellett ő állt legtovább, huszonnégy esztendeig a magyar egyház élén⁹ –, hanem az oda vezető út is. Alighogy befejezi alsóbb iskoláit Pozsonyban, és elhagyja a szülői házat, hogy a bécsi jezsuitáknál megkezdje a *humaniora* elsajátítását,¹⁰ amikor 1613. november 18-án II. Mátyástól „mint

⁸ A kinevezéssel kapcsolatos iratokat lásd alább.

⁹ Ha figyelembe vesszük Mindszenty József bíboros akadályoztatását. SZÖGI, 102–103.

¹⁰ Kápolnay Jakab pozsonyi kanonok 1633. évi vallomása szerint éppen húsz éve ismerte a veszprémi püspökjelölt Lippayt, amikor is a bécsi jezsuitáknál elkezdtek közös tanulmányaikat. *Jegyzőkönyvek*, II/1/D, 1. A KFK ms. 272 szerint a hét szabad művészetet Olmützben tanulta (7v). Mindezek az állítások sajnos ellenőrizhetetlenek, mert a bécsi és olmützi matrikulák kiadásai csupán a filozófiai kurzustól közlik a hallgatók adatait. GALL–PAULHART, *Die Matrikel*, 5skk;

szülei által az egyházi pályára szánt és ez iránt eltökélt, tehetséges ifjú” egri kanonokságot és prebendát nyer.¹¹ E korán kapott kanonokság és egy kisebb, 1616-tól – apja érdemeinek köszönhetően – birtokolt soproni javadalom¹² bevételei tették lehetővé, hogy filozófiai tanulmányait 1620. március 13-tól a fizikai kurzussal Grácban folytathassa, ahol még ugyanazon év május 5-én *baccalaureatus*t, 1621. augusztus 5-én pedig magiszteri címet szerzett.¹³

Az egri kanonoki kinevezőirat kitétele a szülők szándékáról nem pusztá formalitás, és nem is a középkori oblációk kora újkori továbbéléséről van szó. A processzusoknak köszönhetően Lippay hivatásának gyökerei, a mély katolikus családi környezet és a buzgó édesanya szerepe egyaránt megragadható. Andrea Francisci közös együttélésükre (a római C.G.H.-ban, illetve a veszprémi püspökség sümegi székhelyén) hivatkozva említi, hogy „katolikus szülei születésekor Istennek ajánlották, akiktől Isten házába lépve mindig annak szolgálatában maradt”, vagyis Lippay gyerekkorától kezdve kizárólag a papi pályára készült. Ami igazán egyedi, nem maga a tény, hanem sokkal inkább, hogy mind ennek adata, mind pedig kortársak általi ismertsége 400 év távlatából igazolhatóvá válik.¹⁴ Más mélységekbe jutunk jezsuita *elogium*ának köszönhetően, amely arról tudósít, hogy szüleinek öt gyermeke is meghalt, és Máriavölgyben tettek fogadalmat, miszerint ha a következők életben maradnak,

Szögi, *Olmützi egyetemen*, 191–225; Hellebrandt, *Olmützben tanult*, 1888, 196–208. Nem találunk támpontot az újabb publikációkban sem: Kissné Bognár, *Magyarországi diákok*, 53kk; Varga, *Magyarországi diákok*, 53kk. A bécsi tanulmányokat ugyanakkor megerősíti Kopchányi Mihály vallomása, és tőle adatolható a kezdeti pozsonyi tanulmányok (a lakhelyből következően nyilvánvaló) ténye. *Jegyzőkönyvek*, II/2/A, 1.

¹¹ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 246. A Linzben kelt adománylevél ki-köti, hogy tanulmányi idejére helyettest kell tartania a káptalanban, s hogy azok befejeztével Jászóra kell költöznie. Utóbbira nem került sor. Egrí kanonokságának 1613. évi kezdetét említi: Leskó, 191.

¹² A közelebről azonosíthatatlan javadalom adományozásáról a pozsonyi kamarának 1616. szept. 12-én Sopron városához intézett levele tudósít bennünket, amelyben a Lippay-árvák gyámjainak sürgetésére kéri, hogy az az évi bevételeket ne csak részben adják át az új javadalmasnak („*egregio iuveni Georgio Lippay sacris ordinibus initiando*”). MNL-OL MKR Exp. cam. (E 15), n. 25/IX/1616. – A javadalom a szakirodalom alapján egyelőre azonosíthatatlan. Vö. Payr, *Soproni... egyházközség*, 227–255; Bedy, *Győri székeskáptalan*, 396–397. – Az adat szerint Lippay János halálának Fallenbüchlénél (*Főméltóságok*, 107) szereplő szept. 13-ai dátuma téves. Az MTAKK ms. 4543/25 ezt egyébként aug. 19-re teszi.

¹³ Andritsch, 45–46. Munkájának címe: *Theatrum Philosophi...* RMK III, 393. Andritsch mellett a gráci matrikula és promóciós kötetre hivatkozva Varga, *Magyarországi diákok*, 66, n. 210 szerint a magisztérium dátuma 1621. aug. 8.

¹⁴ *Jegyzőkönyvek*, II/3/B, 7.

egyházi pályára szánják. Így tettek Györggyel is, aki 15 éves korában már önként erősítette meg a korábban feladott tonzúra (*clerica*) viselését.¹⁵ A tanúvallomásokból ugyanakkor azt is megtudhatjuk, hogy a szülők együtt látogatták a szertartásokat, mindketten katolikus templomban lettek eltemetve, és az anyja, a „*nobilis et piissima... devota matrona*” különösen buzgó volt a szentségek vételében.¹⁶

Teológiát 1621. október 2. és 1625. február 17. között Rómában, a *Collegio Romano* falai között a német–magyar kollégium növendékeként tanult, ahová már a négy kisebb egyházi rend birtokában küldte ki Pázmány Péter esztergomi érsek.¹⁷ Iskolatársa és majdani engesztelhetetlen vetélytársa, Draskovich György szerint itt kánonjogot is hallgatott.¹⁸

Tanulmányait legtöbb magyar társához hasonlóan – az egyházjogi előírások szerint a püspöki rendhez egyébként elengedhetetlen – doktorátus nélkül fejezte be.¹⁹ A lateráni Keresztelő Szent János-székesegyházban Alessandro Boscho, a calabriai Gerace püspöke, egyúttal Giovanni Garzia Millino római bíboros vikárius helynöke²⁰ szentelte szubdiakónussá 1622. december 17-én, majd a következő év szeptember 23. napján diakónussá.²¹ Végül 1624. december 21-én ugyanő „a lateráni szentegyházban, a stallumokban helyet

¹⁵ „*Hos parentes optimos cum Deus prolibus benedixisset pluribus, id tamen habuere infelicitatis, quod ex quinque prolibus nulla alteri supervixerit. Voto tandem ad Beatissimam Virginem Talensem facto, miraculis celebrem, quod quicumque proles alteri superviveret, eum Deo consecrare, si filius clero vel alicui religioni, quaecunque filio placuisset, si filia, sanctimonialibus addiceretur. Supervixit igitur Georgius sorori, quem cum per aetatem licuit, clerica pii parentes induerunt. In ea permansit ad annum 15. aetatis, quem cum parentes iterato requisivissent, an placeret ipsi (secundum votum parentum Deo factum) in eodem clericali statu permanere, amplissimo affectu et singulari cordis gaudio annuit, se in eodem Deo vivere et mori velle.*” MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 24. fol.

¹⁶ Draskovich György váci püspök, Ebeczky Imre kamarai tanácsos, Bornemissza István postamester és Kápolnay Jakab pozsonyi kanonok jobbára személyes tapasztalatokon nyugvó vallomásai 1633 februárjában, Ciriaco Rocci nuncius előtt. *Jegyzőkönyvek*, II/1/A–D, 3. Vö. TUSOR, *Veszprémi püspökök*, 181, 57. jegyzet

¹⁷ VERESS, 26; BITSKEY, 74. Felvételére a C.G.H.-ba lásd ARSI Austr., vol. 3 I, p. 83 és 84; OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 3.

¹⁸ *Jegyzőkönyvek*, II/1/A, 10. Ugyanezt vallja Ebeczky Imre is. Uo., II/1/B, 10. kérdőpont.

¹⁹ Veszprémi processzusában két tanú, Draskovich és Bornemissza is azt állítja, hogy nincs fokozata. Kápolnay csupán annyit jegyez meg, hogy hallotta disputálni teológiai kérdésekről. *Jegyzőkönyvek*, II/1/A.C.D, 10.

²⁰ HC IV, 202.

²¹ APCGU Fond. Stor., Liber ord., pag. 272. 273. Az eseményt hitelesítő közjegyző Odoardo Tibaldeschi volt.

foglaló főtisztelendő kanonokok, javadalmasok, klerikusok és kántor urak jelenlétében... ünnepi szentmisét celebrálva többek között Krisztusban szeregett... Lippay Györgyöt, a római német–magyar kollégium növendékét, ugyan főpásztorának engedélyező levele nélkül, de a mondott kollégium tisztelendő rektorának apostoli kiváltság erejével adott igazolása alapján, miután a kiküldött római vizsgáztatók előtt letett vizsgán alkalmasnak találták és elfogadták, az ilyenkor használatos és megfelelően előírt ünnepi szertartás keretében, a római Anyaszentegyház rítusa, szokása és hagyománya szerint teljesen szabályosan a szent papi rendre az Úrban előléptette és felszentelte.”²²

A veszprémi püspöki processzusban Draskovich György ezek szerint tévesen vallja, hogy a szubdiakonátus feladására a C.G.H.-ban került volna sor, jöllehet azt állítja, hogy jelen volt a szertartáson. Az esztergomi eljárásban 1642 végén/1643 első felében Szelepcshény ugyanakkor a pappá szentelés 17 évvel korábbra tételével hozzátvetőlegesen pontos évet hoz, igaz, helyszínként ő is a kollégiumot jelöli meg. Ugyanekkor szintén 17 évet („*ab annis fere iam septemdecim*”) említ az eseményen ugyancsak germanikusként jelenlévő, exgermanikus Andrea Francisci is. Mindez azt mutatja számunkra, hogy a processzusok ugyan valóban hiánypótló információkkal szolgálnak a szentelés és a tanulmányok terén is, hiszen megtudjuk belőlük, hogy az ordinációra Rómában került sor a tanulmányok végén, az adatpontosság azonban szemlátómaást nem vetekszik az anyakönyvi bejegyzésekével. Az viszont elgondolkodtató, hogy a magát szemtanúnak mondó Draskovich miért tévesztené össze a lateráni székesegyházat a *Sant’ Apollinaréval*? *Jegyzőkönyvek*, II/1/A, 5 és II/3/A, 5.

2. EGYHÁZI ÉS VILÁGI KARRIER

Rómából való visszatérte után szinte azonnal, 1625. április 4-én az esztergomi főszékeskáptalan tagja lett.²³ Két év múlva már tornai főesperes,

²² A *cardinale vicario* által 1625. jan. 20-án kiállított szentelési bizonyítvány eredetije: PL AEV n. 185/3. Lippayt harmadmagával, két német kollégista társával együtt szentelték pappá. APCGU Fond. Stor., Liber ord., pag. 277.

²³ KOLLÁNYI, 230. Esztergomi kanonoki kinevezésére levéltári adatot nem találtam, a korai időpont ugyanakkor hihetőnek tűnik. Egri kanonokságáról ekkor vélhetően lemondott. – Az irodalom (vö. SUGÁR, 309) kanonoksága előtt említi szenci plébánosságát. Ez teljességgel kizárható, a szenci templomot ugyanis az 1628-ban katolizált Thurzó Mihály vette el a protestánsoktól, egy 1634. évi adat szerint „*paucos ante annos*”. Vö. FRANKÓI, *Pázmány*, II, 408–411; HANUY, II, 375, 1. jegyzet; BEKE, *Pázmány-vizítációk*, 242.

majd 1628. szeptember 3-tól Szent Istvánról nevezett prépost,²⁴ amit 1630-ban a Szent Kereszt- és Szent Balázs-oltárok rektorátusa egészített ki.²⁵ Kisprépostsága egyben káptalani pályafutásának tetőpontját is jelentette. Esztergomi kanonokként 1627-ben érsekújvári plébános,²⁶ majd ezt követően a káptalan tizedbehajtója (*exactor decimarum*) és egyúttal a nagyszombati szeminárium prefektusa.²⁷ 1632 tavaszán elkísérte Pázmányt Rómába, ahol VIII. Orbántól május 29-én apostoli protonotáriusi, valamint pápai kamarási címet kapott.²⁸

Pályája ezt követően vett meredek fordulatot. Míg kollégái címzetesnek tekintett püspökségek során haladtak előre, és olykor egy évtizedet is várniuk kellett felszentelésükre, Lippay 1633. február 1-jén azonnal az önálló, sümegi székhellyel rendelkező veszprémi püspökség élére került.²⁹ (Az irodalomban minduntalan felbukkanó pécsi püspökségét KOLLER JÓZSEF már 1812-ben megcáfolta.)³⁰ Miután a Barberini pápa a június 6-ai titkos konzisz-

²⁴ A prédikációban való jártasságát külön kiemelő kinevezőiratának eredetije, amely csupán tornai főesperességéről tesz említést, plébánosságáról nem: PL AEV n. 185/2. Kiadva: HANUY, I, 730–731, n. 497. Vö. KOLLÁNYI, 230; PÓR, 59–60.

²⁵ KOLLÁNYI, 231.

²⁶ KOLLÁNYI, 230. Az évszám hihető, hiszen elődje, Érsekújvári Farkas ebben az évben került át Garamszentbenedekre (uo., 223.). Ugyanakkor veszprémi processzusának három tanúja érsekújvári plébánosságát kanonoksága elé teszi. *Jegyzőkönyvek*, II/1/A, 6; II/1/B, 11; II/1/D, 6. – Érsekújvári lelkipásztori működésének emléke az a római misszálé, amelyet az 1630. évi vizitáció szerint ő hagyott a templomra. BEKE, *Pázmány-vizitációk*, 103. – Plébánosságára NÉMETHY LAJOS esztergomi plébániai adattára sem hoz pontosabb adatokat, nem is említi (*Series parochiarum*, 83).

²⁷ E két érsekújvári plébánossága utáni tisztségét korábbi kanonoktársa, Draskovich György említi 1633-ban. *Jegyzőkönyvek*, II/1/A, 11.

²⁸ GALLA, *Felbatalmazások*, 110–111. Az eredeti kinevezőiratok: PL AEV n. 185/4–5. – Római útja előtt tett rendelkezése ingó és ingatlan javairól részletes képet ad ekkori anyagi helyzetéről: PL AEV n. 225/2.

²⁹ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1., fol. 359–360; vö. SUGÁR, 309; PFEIFFER, 40. Pápai bemutatóirata febr. 12-én kelt. Fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 48/1633.

³⁰ SCHMITTH, 129; SUGÁR, 309 etc.; KOLLER, 6–7, d. jegyzet. KOLLÁNYINÁL (230–231) már nem szerepel pécsi püspöksége. A prímásnak grófi rangot adományozó *Katolikus Lexikon* viszont PRAYRA hivatkozva újból hozza (bár jelzi, hogy a pécsi schematizmusokból hiányzik): <http://lexikon.katolikus.hu/L/Lippay.html> – Lippay pécsi püspöksége Kopchányi Mihály 1637. decemberi tanúvallomására megy vissza. Vö. *Jegyzőkönyvek*, II/2/A, 2. Rejtély, hogy miért vallja ezt a Lippayval közeli baráti viszonyban lévő pozsonyi prépost, akiből a prímás hamarosan szerémi,

tóriumon kánonilag is gondoskodott a veszprémi székhely betöltéséről,³¹ Pázmány Nagyszombatban 1633. december 22. körül részesítette az egyházi rend szentségének teljességében.³²

1637. május 1-jén III. Ferdinánd a tekintélyesebb egri püspökségre helyezte át, ahol egyúttal megkapta a jászói prépostság javadalmát.³³

Egri püspöki kinevezésének pontos behatárolása a 17. századi forrásviszonyok között is, pontosabban éppen ezek miatt némileg problémás. A *Királyi Könyvek* bejegyzésében kinevezőíratának kelte Lósyéhoz hasonlóan máj. 14. (MNL-OL MKA Coll. eccl. [E 229], vol. 1, fol. 384–385; uo., MKL Libr. reg. [A 57], vol. 9, fol. 3–4.) Az uralkodó azonban már máj. 1-jén meghagyta beiktatását a pozsonyi kamarának, amely máj. 7-én a szepesi kamarát utasította ennek megtételére. (MKR Ben. res. [E 21], fol. 2–3/V/1637; Exp. cam. [E 15], n. 8/V/1637.) A feltételezhetően az eredetiről készült egykorú másolat dátuma is 1637. máj. 1. (PL AS Act. rad., class. U, n. 14.) Véltetően második pápai bemutatóíratát 1637. okt. 3-a körül keltezheték. (PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 5. cs. 241. fol.) Azt a máj. 1-jei királyi mandátumot, amely a Pázmány halála miatt megüresedett turóci prépostság átadását rendeli át a jezsuitáknak, Lippay „*Episcopus Agriensis*”-ként jegyezte ellen, vagyis az egyébként is szélsőséges magyar államegyházi gyakorlaton túllépve még az *electus* megjelölést is elhagyta. (Ben. res. [E 21], fol. 4–6/V/1637.) A pápai nuncius máj. 2-án értesítette Rómát a kinevezésről. BAV Barb. lat., vol. 6985, fol. 4r.³⁴

majd végül váci püspököt csinált. Mint a bevezetésben említettem, a barokk forrásgyűjtők használták a processzusok bécsi példányait, innen származik hát e téves adat.

³¹ HC IV, 366.

³² „Felesen egybegyűlvén praelatus urak ide Szombatban, az veszprémi püspök uram consecratiojára...”. Pázmány utasítása Jakusith Györgyhez, Nagyszombat, 1633. dec. 22. HANUY, II, n. 860, 457. – Dec. 22-e csütörtök volt, a püspökszentelésre talán a megelőző szombat–vasárnap, dec. 17–18-án került sor. A szentelő főpap személyére nem csak következtetni lehet, mivel az egri processzusban Kopchányi Mihály meg is nevezi Pázmányt. *Jegyzőkönyvek*, II/2/A, 2.

³³ Pontosabban a jászói prépostság adminisztrátora 1637. okt. 30. előttől, jászói prépost pedig 1639. aug. 12. körülől. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 8. cs. 198–199. fol. (a kamara értesíti Lippayt, hogy intézkedett a javadalom átadása érdekében, biztosul Paczot Sándort, Tassy Gáspárt és Cseh Jánost jelölték ki); valamint 9. cs., 145. fol. (Lippay levele Lósyhoz). A javadalmat papnevelés céljaira kapta.

³⁴ Sem itt, sem Lósy kinevezésénél nem szolgálhat az magyarázatul, hogy a kinevezőírat nem az uralkodói döntés, hanem kivételesen az írásba foglalás dátumát rögzíti. Vö. FAZEKAS, *Kancellária*, 59. Nem kizárt, hogy az expedálás/regisztrálás időpontja került feltüntetésre.

Egyházmegyéjét pápai szentesítés nélkül kormányozta, de a rezidencia-kötelezettség alól mégis felmentést kellett kérnie. A diszpenzációt csak a Habsburg-diplomácia erőteljes fellépésének köszönhetően, fordultatos tárgyalások után nyerte el VIII. Orbántól.³⁵ Esztergomi érseki kinevezése 1642. november 18-án kelt.³⁶ Magyarország első egyházi beneficiumába november 23-án iktatta be a pozsonyi Szent Márton-dómban Törös János kamarai tanácsos, Pázmány egykori titkára.³⁷

Az esztergomi érseki javadalom átvétele nem volt teljesen zökkenőmentes. Beiktatását és bevezetését az uralkodó szintén nov. 18-án rendelte el a magyar kamarának. (MNL-OL MKL Conc. Exp. [A 35], n. 422/1642; uo., MKR Ben. res. [E 21], fol. 12–14/ XI/1642.) Az udvari magyar kancellária emellett III. Ferdinánd azon mandátumát is expedálta a pozsonyi kamara számára, amely elrendelte, hogy a bor- és gabonadézma állami behajtását azonnal szüntessék meg, sőt az új érseket segítsék azok beszédésében. Ezt ugyan a pozsonyi kamara nem tagadta meg, mindazonáltal nov. 20-ai feliratában fenntartásait fejezte ki a rendelkezéssel kapcsolatban. Arra hivatkozott, hogy ilyen mandátumot az udvari kamara szokott kiállítani, és nem a magyar kancellária (amelynek irányítója ekkor még az ügyben nyilvánvalóan érdekelt új prímás volt. (MKR Ben. res. [E 21], fol. 21–23/XI/1642; Exp. cam. [E 15], n. 3/XI/1642.) A magyar kamara végül nov. 25-én értesítette az érsekség provizorait Lippay beiktatásáról, kamarai alárendeltségük megszűnéséről, s felszólította őket a prímás iránti engedelmisségre. (Uo. n. 39/ XI/1642.) Az új prímás ugyanakkor még dec. 3-án is kénytelen volt kérni az uralkodót, hogy korábbi döntését a be nem hajtott jövedelmekről (*circa proventus archiepiscopales pendentes et necdum collectos*) a kancellária útján adja utasításba a magyar kamarának, és amennyire szükséges, az udvari kamarával is közölje mandátumát. MNL-OL MKA Tört. Eml. (E 144), Belügy, 1. cs., 950. fol.

A hatalmas beneficium birtokbavétele a későbbiekben gyorsan haladt. A következő év, 1643 elejére tisztázódott, hogy a pizétumot is sike-

³⁵ HC IV, 73; TUSOR, *Lippay... a Rezidencia Kongregáció előtt*, 779–820; Uő, *Rationes*, 333–347. Az eset kánonjogi különlegességnek számít.

³⁶ A javadalmat a *pisetum*joggal együtt adományozó kinevezőiratának másolata: MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 447–449. Indoklásában külön megemlékezik kancellári működéséről és a szőnyi béketárgyalásokon való részvételéről. – Pápai bemutatása ugyanazon nap kelt. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 419/1642.

³⁷ Az ünnepség részletes leírása Szemere Pál abaúji és sárosi országgyűlési követ naplójában. Közli HAJNAL, *1642-i országgyűlés*, 420. – Ünnepélyes nagyszombati bevonulását dec. 14-én „*post contionem*” tartotta. Levele a főszékeskáptalanhoz, Pozsony, 1642. dec. 11. EFML Cap. eccl., caps. 11, fasc. 2, n. 17.

rül megtartani.³⁸ Pápai bulláira, majd palliuma adományozására évekig, 1645. december 4-ig, illetve 1646. március 12-ig kellett várnia Lippay Györgynek.³⁹ Legmagasabb egyházi méltósága jelvényét 1646. április 23-án, Szent Adalbert ünnepén öltötte magára a nagyszombati Szent Miklós-székesegyházban.⁴⁰

Az egyháziak mellett nem kevésbé számottevők világi tisztségei. Püspöki kinevezésével együtt 1633. február 1-től veszprémi főispán,⁴¹ majd február 11-től a magyar tanács tagja volt.⁴² II. Ferdinánd a horvátországi küldetésbe utazó Sennyey István győri püspök, kancellár helyettesítésére 1635. március 12-én bécsi szolgálatra rendelte,⁴³ s őstől már ő lett udvari magyar kancellár.⁴⁴ Még helyettes kancellárként kapott utasítást arra, hogy küldjön embert Sennyey halálának helyszínére és szedesse össze annak magával vitt hivatalos iratait.⁴⁵

Az 1635. évi országgyűlésen a királyi tábla prelátusai közé választották,⁴⁶ e mellett két alkalmi bizottságban ugyancsak helyet kapott.⁴⁷ A nádori fel-

³⁸ ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 166, Konv. 1642. Nov., fol. 80-87; a pizétumra uo., r. Nr. 167, Konv. 1643 Febr., fol. 18-24.

³⁹ HC IV, 323. – Fontosabb karrieradatok jórészt szakirodalmi hivatkozásokkal (például pécsi püspökségének említésével): PFEIFFER, 40–41.

⁴⁰ Lásd személyes meghívóját Erdődy Gábor grófhhoz, Pozsony, 1646. ápr. 9. Kiadva: CST I/15, 214 (n. 213); nagyszombati egyetem 1646. évi matrikulája is megemlékezik róla mint az intézmény által „applaudált” eseményről, a nádor egyetemi templomi és az országbíró év székesegyházbeli temetését követően. ZSOLDOS, 50.

⁴¹ Püspöki kinevezőirata említést tesz főispánságáról is. MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 359–360. FALLENBÜCHL, *Főispánok*, 109 szintén ezt a dátumot hozza, esztergomi főispánsága esetében viszont nov. 19-ét jelöli meg (uo., 75), noha érseki kinevezőirata szintén magába foglalta a hozzákapcsolt világi tisztséget. (A közös *litterae collationales* kiállítása nem szokványos, de nem is kivételes.)

⁴² Királyi tanácsosi kinevezőiratának fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 44/1633. Az eredeti kinevezőirat: PL AS Act. rad., class. U, n. 41. Az esküt ugyanaznap tette le. Uo., MKL Libr. reg. (A 57), vol. 7, fol. 1105.

⁴³ A királyi prokancellári behívó fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 105/1635.

⁴⁴ KATONA ISTVÁN 1635. okt. 15-ét jelöli meg kancellári működésének kezdetét. *Historia Critica*, 717.

⁴⁵ MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), n. 293/1635 (aug. 31.).

⁴⁶ KATONA, 692.

⁴⁷ Ezek feladata az Ausztriával támadt kisebb határviták elsimítása és a dunántúli vámhelyek revíziója volt. KATONA, 712 és 717.

lebbviteli bíróság üléseit 1636. július 16-tól látogathatta,⁴⁸ egri püspökként pedig Heves és mindkét Szolnok vármegye főispánja is.⁴⁹

Egyetlen jelentősebb diplomáciai küldetést teljesített: Szőnyben 1641. december és 1642. március között a törökökkel tárgyaló békedelegáció egyik vezetője volt.⁵⁰ A Habsburg-kormányzat legfontosabb döntéshozó szerve, a titkos tanács ülésein kancellárként ugyan rendszeresen részt vett, de ez csupán adminisztratív jellegű jelenlét lehetett. A titkos tanácsosi címet (*intimus consiliarius*) elődeihez hasonlóan primásként kapta meg,⁵¹ a tanács ülésein rendszerint külön meghívásra vett részt, meghatározóan a magyar vonatkozású ügyek tárgyalásain.

SCHWARZ (288) egészen biztos, hogy tévesen állítja, miszerint már kancellárként a titkos tanács tagja lett volna. Gaspere Mattei nuncius 1640. júl. 24-ei jelentése ugyanis arról tudósít bennünket, hogy a kancellár – vélhetően nem minden érdek nélkül – azzal kereste meg, hogy az „Apostoli Szék javára válna, ha a titkos tanácsnak egyházi tagja is lenne”. (BAV Barb. lat., vol. 7040, fol. 31v.) Adminisztratív részvétele ellenére esetenként befolyásolni tudta a tanács napirendi pontjait. (Vö. CST I/1, 126, n. 121.) A primási méltóság és a titkos tanácsosi kinevezés összekapcsolódásával magyarázható, miért volt joga haláláig belépni a *Gebeime Ratsstube*-ba, neve ugyanakkor miért áll külön (a nádorral egyetemben) a többi titkos tanácsosétól. Tudniillik nem volt az „állandó kormány” tagja. Külön fizetést sem kapott, ezt ugyanis bőven fedezte a primási javadalom, melynek a cím „velejárója” volt. Talán pont úgy, mint a birodalmi hercegek és marsallók (*Reichsfürsten, Feldmarschälle*) esetében (Hengerer, 152). Felfogásommal – lásd még Tusor, *Pázmány és a titkos tanács*, ms. – azonosul Pálffy, 53–54; vö. azonban Fazekas, *Kancellária*, 20. Nyilvánvaló mindazonáltal, hogy nem egy statikus, hanem kiváltképpen az uralkodóváltásoknak, illetve az udvari erőviszonyok hullámlásának köszönhetően dinamikus jelenségről beszélhetünk. A tényleges részvétel kulcsmozzanata az uralkodói behívás volt az ülésre: „Az mi az Bécsi tanácsot illeti, hogy engem oda nem híttak, nem törődöm rajta, nem is voltam szükséges, nagyobb Salomonok támadtak most én-nálamnal, és vállossabb Atlasok, az kik el hordozhatják ezt az magyar világot...” – írta a primás Forgách Ádámnak, Érsekújvár, 1660. márc. 15-én kelt levelében (CST I/1, 367, n. 372; és vö. uo. n. 370 is). A „bécsi tanács” csak a titkos tanács lehet, a ma-

⁴⁸ „*Appellatio penes dominum palatinum*”. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 211/1636.

⁴⁹ Kinevezőirata nem ismeretes, az egri püspöki adománylevél ezúttal nem szól a főispánságról. Faltenbüchlénél (*Főispánok*, 80) helyesen a máj. 1-jei dátum szerepel főispánsága kezdetéül.

⁵⁰ Majláth, *passim*; Szőnyből írott levelei Pálffy Istvánhoz, értékes adatokkal a tárgyalásokra: ÖStA HHStA Familienarch. Pálffy, I, lad. 5, fasc. 6 (kiadva CST I/1, *ad indicem*).

⁵¹ Lásd például Lósyra AAV P. Cons., vol. 47, fol. 356r; Lippayra pedig 1649. jún. 1-jei, Pozsonyban kelt oklevelének eredetijét: ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, vol. 8, fol. 195.

gyarokkal közös ülés márc. 29-én volt (PÁLFFY, 58–60). Utóbbin ugyan Lippay a „magyar mágnások” élén ül, míg Wesselényi és Zrínyi a titkos tanácsosok között foglalt helyet. Az 1662. márc. 1-jei alkalmon viszont Nádasdy Ferenc helyét szintén Lippay mellett jelölték ki, noha ekkor már kinevezett és 1662. február elején eskütt tett titkos tanácsos volt, miközben Zrínyi továbbra is a másik, „német” oldalra került. (Vö. TOMA, *Gróf Nádasdy*, 870, 128. j.; Uő, *Diss.*, 46; szintén tőle: *Graf Franz Nádasdy*, 420–421, 22. j.; PÁLFFY, 60–61.) Nos, itt tényleg fontos a reprezentációs szempont. Az ülésrend szimbolikája leginkább azt fejezheti ki, hogy a császár és király „miniszterei” nem állnak szemben a magyarokkal, hiszen utóbbiak is részesei a legfelsőbb hatalmi grémiumnak. Arra alig találunk példát, hogy Lippay „hívatlanul” ment volna az udvarba, de egy ilyen alkalommal tett megjegyzése is személyes tapasztalásra, részvételre utal a „*Geheimer Rat*”-ban: „Perplexus vagyok, felmennyek-e hívatlan Béchben. Egyébaránt magam szerint való dolgaim bizony igen volnának...” „Őfelsége elvégezvén immár az tanácsot, kiben maga volt diligenseb az tanácsokban...” „Hogy én feljöttem, és ma három hete itt létemet meg nem bántam, használt, úgy itélem, Országunknak, hazánknek, magunknak”. (Vö. CST I/1, n. 332–339, 319–329 [319. 323. 327.]). Mit mutat ez az eset? Azt, hogy Magyarország primása bár rendszerint csak „hívásra” vett részt a titkos tanács ülésein; szükség esetén azonban saját kezdeményezésére is részt vehetett, vett azokon. A titkos tanácsra legújabbban: *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie*, 381–382 és 423–434.

Lippay a világi közhatalmat királyi helytartóként több ízben is gyakorolhatta. Esterházy Miklós nádor halála után Draskovich János megválasztásáig (1645. szept. 11.–1646. szept. 25.) első ízben volt királyi helytartó. I. Rákóczy Györgynek Esterházyhoz írt levelét a nádor halála után már ő kapta kézhez,⁵² a magyar tanács ülését uralkodói megbízásból szintén Lippay hívta össze ekkoriban és elnökölt rajtuk.⁵³ Követküldése a budai pasához 1646 tavaszán szintén ebben az összefüggésben értelmezhető, amennyiben tényleg ő állt Semleki János küldetése mögött. Lépése nem nyerte el az udvar jóváhagyását, és ő erősen tagadta ebbéli szerepét.⁵⁴

⁵² CST I/1, 208–210, n. 206bis. Győr vármegye 1645. dec. 5-én tárgyalta a primás helytartói kinevezéséről szóló királyi mandátumot. Az irat említést tesz arról, hogy III. Ferdinánd az ideiglenes helytartó mellé tanácsosokat is rendelt. HEGEDÜS–SZABÓ, IV, 104, n. 426.

⁵³ Levelei Batthyány Ádámhoz és Erdődy Gáborhoz, Pozsony, 1646. aug. 15. MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 29312; SNA Arch. Rod. Erdődy, Sign. G. Erdődy, Korresp. J. Lippay, időrend. Kiadva: CST I/15, *passim*; egy királyi mandátum, hogy a tanácsosok Lippaynál gyűljenek össze (Linz, 1645. okt. 22): MNL-OL MKA Arch. fam. Rákóczy (E 190), n. 4027.

⁵⁴ A Haditanácsnak a magyar kancellária útján közölt rosszallása (1646. márc. 22.): FAZEKAS, *Kancellária*, 86, 495. j. Lásd még alább a 240. j.-nél. – Esterházy nádor török diplomáciájára: HILLER, *Palatin*, 5skk.

Ugyanakkor a konstantinápolyi császári követtel már korábban is hivatalos kapcsolatot tarthatott, olyannyira, hogy megkapta a követségi levelezés rejtjelkulcsát is.⁵⁵ Legközelebb III. Ferdinánd hozzávetőleg egy-egy éves időtartamra 1648. augusztus 14-én,⁵⁶ majd 1654. január 31-én bízta meg az ország ügyeinek vitelével az új nádor megválasztásáig.⁵⁷

⁵⁵ Ennek bizonyítéka Alexander Greiffenklau (vö. alább, III/278. j.) 1644. jan. során kezdett, majd febr. 8-án lezárt, folytatólagosan írt hosszú levele a prímáshoz, mely többször említi Szelephény küldetését, és titkosírást is tartalmaz. S.k. eredetije: PL AS Act. rad., class. V, n. 549, fol. 1-7. A benne említett, az uralkodónak szóló, német nyelvű, részben sifírozott jelentés (1643. okt. 14.) másolata: uo., fol. 10-17. Lásd még például a követ 1644. febr. 20-ai (uo., fol. 18-19.) és 1646. márc. 10-ei levelét Lippayhoz. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 14. cs., 114-121. fol.

⁵⁶ MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), 339/1648. Vö. JEDLICKA, 427; MIKÓ-PÁLFFY, 163. Az új nádor, Pálffy Pál megválasztására 1649. márc. 24-én került sor. – Lippay helytartói intézkedése az előző országgyűlésen elrendelt bizottság (113. tc) megalakítása kapcsán: HEGEDŰS-SZABÓ, IV, 122, n. 518.

⁵⁷ A királyi megbízólevél fogalmazványa datálatlan, ezért az 1654. jan. 31-ei dátum konjekturális. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), 31/1654. De mivel a jan. 31-ei iratok sorában van elhelyezve, a kancelláriai gyakorlat ismeretében a keletkezés szinte biztosra vehető. Akkor is, ha a régebbi archontológiai irodalom – amely Lippay helytartóságairól nem tesz említést – Pálffy Pál halálát februárra teszi. Tévesen, hiszen 1653. dec. 13-án Szelephény kancellár már terjedelmes emlékiratban elemezte a Pálffy halála utáni helyzetet és a helytartóság kérdését. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 17, ad n. 89. Ugyanezen a napon ment a vármegyékhez az értesítés arról, hogy a nádor halála miatt az uralkodó országgyűlést hív össze, melynek megtartását Lippayra bízta, a rendek és az udvar közötti kapcsolattartással pedig Szelephény kancellárra bízta. KISS-SCHRAHEK, n. 57. Az új nádor 1655. márc. 15-én Wesselényi Ferenc lett. SZÖGI, 100; FALLENBÜCHL, *Főméltóságok*, 70. A helytartói intézmény kialakulására és fontosságára a kora újkorban: C. TÓTH, *A Magyar Királyság*, 237skk. Ezen ideiglenes helytartóság korlátozott jogköreire: FAZEKAS, *Katolikus főpapok*, 53-54. Az itt idézett, 1667 körül keletkezett emlékirat visszatekintő állítása, miszerint Lippay prímás Esterházy halála után Csáky László országbíróval, Draskovichot követően pedig Pálffy Pállal közösen lett volna helytartó, az általam imént idézett források alapján nem igazolható. Vö. alább, III. fejezet 220. j. vége. Az ott található indoklás azzal egészíthető ki, hogy az 1667-ben, nyilvánvalóan aktuálpolitikai érdekek alátámasztására és visszamenőleg hivatkozott korábbi közös helytartóságok „kiötlésében” szerepet játszhatott még az imént az 52. j.-ben említett tanácsosok 1645-ös kirendelése a *pro interim* helytartó mellé.

3. A PÁZMÁNY-ÖRÖKÖS ESZTERGOMI ÉRSEK

E páratlanul gyors és egyenletes, jól adatolt karrier egyvalakinek volt köszönhető: Pázmány Péternek. Ő nevezte ki esztergomi kanonokká, majd kieszközölte számára a veszprémi püspökséget. II. Ferdinánd 1633. február 3-ai, a pozsonyi kamarához intézett beiktatási mandátuma – ha nem is teljesen rendhagyó, mégis meglehetősen kivételes módon – tartalmazza a kinevezés konkrét indokát: „Nehogy a veszprémi püspökség javai vagy lelkei kárára sokáig üresedésben maradjon, őszintén szeretett hívünk, a Krisztusban főtisztelendő Atya, a Római Szentegyház presbiterbíborosa, Pázmány Péter úr szorgos ajánlására tiszteletreméltó hívünknek, Lippay Györgynek, esztergom-szentistváni prépostnak és ugyanezen metropolitai egyház kanonokjának sietve odaadományoztuk...” – hangzik a császári és királyi rezolúció.⁵⁸ Soraival az uralkodó egyben a felelősséget is Pázmányra hárította a még csak 32 éves kanonok tényleges székhellyel bíró püspöki székbe ültetésének felelősségét. Lippay számos főpapot megelőzött. Köztük például Lósyt is, aki ekkor már 10 éve volt csanádi, 8 éve váradi püspök, és majd csak a következő évben lehet rezideáló megyés főpásztor egri ordináriusként. A bíboros hosszabb távon bizonyíthatóan Lippayt szánta utódának,⁵⁹ aki élete végéig hálás maradt pártfogójának. Végrendelete első pontjában kikötötte, hogy elődje mellé temessék, és mindkettejüknek közös emlékművet állítsanak, habár szavai szerint nem tartotta magát erre méltónak.⁶⁰

⁵⁸ „Ne... *episcopatus Vesprimiensis cum detrimento eiusdem episcopatus bonorum vel animarum diu vacaret, ad diligentem commendationem fidelis nostri nobis sincere dilecti, reverendissimi in Christo patris, domini Petri S.R.E. presbyteri cardinalis Pazmany etc. fideli nostro venerabili Georgio Lippay praeposito Sancti Stephani et canonico ecclesiae metropolitanae Strigoniensis confestim contulimus.*” Bécs, 1633. febr. 3. MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 12–14/II/1633.

⁵⁹ Ezt III. Ferdinánd 1652. máj. 26-án X. Incéhez intézett bíborosjelölő levele említi, mégpedig azon túlzó kijelentés keretében, miszerint Pázmány azért neveltette Lippayt Rómában, mert már akkor utódának szánta. AAV Segr. Stato, Principi, vol. 63, fol. 33^{rv}. Említi és tévesen a Lippay által megkoronázott IV. Ferdinándnak tulajdonítja GALLA, *Felbatalmazások*, 104 és 111.

⁶⁰ „*Et primum quidem examine corpus meum sepeliri volo Posonyj, in templo Sancti Martini, prope sepulchrum piae memoriae cardinalis Pazmany, et desidero fieri epitaphium utrique nostrum, tam cardinali Pazmany, quam mihi in leto... Non eram eius intentionis nec ea erant mea merita, ut adeo splendidum mihi epitaphium erigeretur, verum ne talis tantusque vir, qualis cardinalis Páz-*

Lippay kétségtől az 1620–1630-as évek során Rómában végzett új papi generáció egyik tehetséges, előnyös származású tagja volt. Ám hogy Pázmány határozott választásának Veszprém élére mi is lehetett a tényleges magyarázata, ma már aligha lehet megnyugtatóan kideríteni. A veszprémi székhely betöltésénél a bíboros lelkipásztori szempontokat kiemelve kérte III. Ferdinándtól döntése megfontolását; majd ugyanezzel érvelt Róma felé, amikor a mielőbbi megerősítést sürgette.⁶¹

S valóban, kánoni kivizsgálásának tanúi talán a szokásos formulákon túlmenően hangoztatták Lippay mély vallásosságát, példás lelkipásztorkodását. A már Pázmány processzusában is tanúskodó Kápolnay Jakab például megemlíti, hogy személyes devóciója a hívek épülésére szolgált, sőt kánonnokként kész volt pestises vidékeken is téríteni. A pályáját pécsi püspökként befejező Czegléd Albert aláhúzza készségét az „eretnekek térítésére”, és az egri püspökségnél magasabb pozíció betöltésére is alkalmasnak tartja vallomásaiban.⁶² Veszprémi vikáriusa, a majdani szerémi püspök Francisci András pálos szerzetes nemcsak arról szól, hogy a misemondást csak végszükség esetén hagyta el, félbe pedig sosem szakította, hanem szemtanúkra hivatkozva a gonosz lelkek kiűzésének képességével is felruházta.⁶³

Veszprémi püspökként lehetőségeihez képest Lippay példásan ellátta főpásztori feladatait.⁶⁴ Eltökélttségére jellemző, hogy 1634 őszén a protesztánsok patrónusaként ismert Sárkány István kiskomári kapitány megbüntetését követelte az udvari kancelláriától katolikusellenes kihágásai miatt.⁶⁵

mány, qui omnia summa, ut in reliquis, ita et in hoc pro meritis esset, eodem frustraretur.” ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, tom. 41, fol. 162–168. Vö. OLÁH–TUSOR, 329–348 is.

⁶¹ HANUY, II, 392, n. 810; 397, n. 814.

⁶² *Jegyzőkönyvek*, II/1/D, 6 és 13; II/2/B, 10.

⁶³ *Jegyzőkönyvek*, II/3/B, 6 és 8. – Fiatal felszentelt püspökként liturgikus asszisztenciát is végzett. 1636. máj. 22-én, Úrnapján Pázmány vitte az Oltáriszentséget a körmenetben, az udvartól odautazó Lippay, valamint Tomkó János boszniai püspök kíséretében. Utána mindhárman felkeresték a jezsuita kollégiumot, megtekintették az egyetem és temploma építését is. Este 10-ig maradtak. „*Fuit dies serenissimus*” – jegyezte fel Dobronoki György, akinek naplója még több adatot tartalmaz a bíboros és majdani utóda személyes találkozásaira. ELTE EKK Coll. Pray., tom. 30/I, fol. 23v.

⁶⁴ Uo., II/2/A; vö. TUSOR, *Veszprémi püspökök*, 177–178. Úgy tűnik, a püspöki tizedjövedelmek visszaszerzésére még nem nyílt lehetőség. Vö. PL AS Act. rad., class. U, n. 42.

⁶⁵ Hosszas és indulatos levele püspök-elődjéhez, Sennyey István kancellárhoz, Sümeg, 1634. okt. 6. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 5. cs., 324–325. fol. A kapitány egyik beosz-

Az 1620–1630-as évek fordulójáról fennmaradt néhány vitairata is (Pázmányhoz hasonlóan például ő is írt Hodik evangélikus lelkész ellen), kéziratban maradt alkotásai mindazonáltal nem mondhatók maradandónak. Írói működése a jelek szerint kevésbé kelthette fel a prímási pártfogó figyelmét.⁶⁶

Szintén Pázmány volt az, aki 1635-ben az udvari magyar kancellári tisztebe segítette.⁶⁷ Ez a majdani prímási utódlás szempontjából ugyan kulcsfontosságú, de kifejezetten politikai, a püspöki rezideálást jószerével a húsvéti időszakra korlátozó⁶⁸ pozíció volt. A lelkipásztor püspöknek szánt Lippay, aki kancellár elődje, Sennyey István korai halálának köszönhetette udvari megbízatását, óriási munkabírással vetette bele magát új tisztségébe. Királyi mandátumok ezreit fogalmazta meg, vagy javította át személyesen; vezette a magyar tanács üléseinek jegyzőkönyveit; döntött véglegesen kisebb ügyek garmadájában.⁶⁹ Emellett természetesen arra is mindig tudott időt szakítani, hogy képviselje pártfogója érdekeit, nézeteit, és hol Bécsből, hol Prágából, hol pedig Regensburgból naprakészen tájékoztassa a bíborost az udvar, a harmincéves háború, az európai politika fontosabb történéseiről. Vagy ép-

töttját tudniillik „semmi vétkéért, hanem csak hogy az prépost igazságát és az catholica religiót oltalmazza Kiskomárba” üldözte, sőt halállal fenyegette.

⁶⁶ S.k. kéziratai: PL AEV Act. relig., n. 1779; egy magyar nyelvű húsvéti prédikációja: uo., n. 225/1. Az 1629-es nagyszombati zsinaton – ahol a plébánosi vizsgabizottság tagjává választják – a papság erkölcsi és lelki megújulásáról tartott beszéde közölve: PÉTERFFY, II, 244.

⁶⁷ „Másfelől azt ballom, hogy ő nagysága Cardinál uram a cancelláriusságot Lippai uramnak akarja szerzeni... „*Dominus Sennyei loco sui, dum abesset, ad cancellarii officium nominaverat reverendissimum dominum Georgium Lippai, iam tunc Wesprimiensem episcopum. Itaque mortuo domino Sennyei Sabariae ex informatione domini cardinalis in officio, quod vicarii titulo habuerat, confirmatus est reverendissimus dominus Lippai.*” Draskovich levele Dobronoki Györgyhez a címzett hájtjegyzetével. Pozsony, 1635 szept. 19. SEL vol. 177.I.20, fol. 11 és 12. Vö. PAYR, *Draskovich*, 83–85; SZABADY, 41–43. Az ügyre lásd még a Lósy életrajzánál mondottakat, valamint SEL vol. 177.I.20, fol. 5–6. 153–154; JEDLICKA, 146–147.

⁶⁸ Kopchányi Mihály győri kanonok tanúvallomása. *Jegyzőkönyvek*, II/2/A, 6.

⁶⁹ MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), 6–8. cs., *passim*; néhány Lippay által készített jegyzőkönyv kiadva: TUSOR, *Pázmány epistulae*, 138–139, n. 28; 142–144, n. 3–4; MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), 1. cs., *passim*; kancellári ténykedése további adatai: ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 151–166. Lippay kancellári kinevezésére és működésére legújabbban: FAZEKAS, *Kancellária*, 42. 47. 70. 82. 86. 97–99. 102. 103. 107. 111. 128. 130–138. 141; néhány további érdekes adat: MERÉNYI, *Csáky*, 186–190, n. 3–4.

pen a templomuk érdekében előszobázó pozsonyi evangélikusokról, akiknek ő maga is „bizony igen odamondott” – és persze Esterházy nádor királynak írt leveleinek tartalmáról is.⁷⁰ Ekkor kialakult erős politikai, politikusi vénája élete végéig meghatározó maradt.

Miért ő lett a bíboros első számú favoritja nemcsak a veszprémi, hanem a prímási székbe is? Egyetlen konkrét okot lehetetlen találni. Írói tehetsége nem volt, szervezői talentuma annál inkább. A pázmányi szellemi alapvetés, a katolikus argumentációs bázis megteremtése után végrehajtóra és nem teoretikusra volt szükség. A polgár/középnemesi/hivatalnok, buzgó katolikus családi háttér, a két jezsuita fivér, a Társaság kezdettől fogva nyújtott támogatása, személyes devóciója és patrónusához hasonlóan kollektív alkata mind-mind szerepet játszottak az átlagon felüli, de nem kivételes képességű ifjú kanonok felkarolásában. És nyilván az is, hogy apját, Lippay János királyi személynököt ott találjuk azon nemesek élén, akik több főpappal és főúrral együtt Pázmány érseki kinevezése érdekében II. Mátyáshoz, Melchior Kleslhez, a titkos tanács elnökéhez és Placido de Mara pápai nunciushoz fordultak 1615 novemberében.⁷¹

Bár fiatal kora miatt 1637 tavaszán kudarcot vallott Lippay azon kísérlete, hogy patrónusa végakarata ellenére azonnal a helyére lépjen,⁷² sőt ezzel

⁷⁰ Pázmány Lippayhoz, illetve Lippay Pázmányhoz írott levelei: II, n. 925 és 1052; TUSOR, *Pázmány epistolae*, 135–136, n. 27; MNL-OL Fesztetich cs. lt. (P 237), Vegyes iratok, IV/1.a (Regensburg, 1636. aug. 16. és 18.: a nemzetközi hírek mellett Esterházyra és a pozsonyiakra); valamint II, n. 1002. 1068. 1102; TUSOR, *Pázmány epistolae*, 130–134, n. 26.

⁷¹ A Pázmányt Rómába elkísérő Lippay már 1632 tavaszán olyan kedvező benyomást tett Muzio Vitelleschi jezsuita generálisra, hogy az kiemelten ajánlotta a fiatal kanonokot Dobronoki György nagyszombati rektor figyelmébe; majd Forró György provinciálistól azt kérte, hogy mind Bécsben, mind Nagyszombatban biztosítsanak számára helyet, ahová alkalomadtán visszavonulhat pihenni, illetve betegsége esetén úgy ápolják, mintha rendtag volna. ARSI Austr., vol. 4 II, p. 611 és 636–637; OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 153 és 156 és vö. alább 262–263. j.; Lippay Jánosra lásd CVH I/13, 37–38. – A jezsuita generális LUKÁCS LÁSZLÓ által kigyűjtött magyar vonatkozású (válasz)levelei számos további adatot tartalmaznak Lippay (és főpaptársai) jezsuita kapcsolataira. Feldolgozásuk külön tanulmányt érdemel, a gyűjtés pedig mielőbbi publikálást.

⁷² „Sentita la morte del cardinale Pazmani sono poi venuti anche tutti li vescovi del regno per aiutarci ciascheduno appresso sua maestà per haver la nominazione alla chiesa di Strigonia. Monsignor Lippay vescovo dVesprino, che è gran cancelliere del regno, si aiuta con ogni spirito, ma se gli oppone l'esser troppo giovane, onde per questa ragione pare, che non possi uscire la nominazione, o dall'arcivescovo Colocense o da vescovo d'Agria, soggetti di buone qualità, sebbene molti vogliono, che

rövid, de annál intenzívebb válságot okozott a magyar egyház vezetésében,⁷³ mégis mind politikai, mind egyházi téren már ekkortól Pázmány legfőbb szellemi örökösének tekinthetjük. Ennek megfelelően igyekezett kezdetben jó kapcsolatokat kiépíteni I. Rákóczy György erdélyi fejedelemmel.⁷⁴ Bár az esztergomi processzusban Szelepchény említi Lippay Erdély-járását, úgy tűnik, erre nem került sor.⁷⁵ Patrónusához hasonlóan konfliktusba keveredett Esterházy Miklós nádorral,⁷⁶ védelmezte Rómával szemben a magyar egyház inkább vélt, mintsem valós jogait,⁷⁷ a Pázmáneum mellé megalapította az egri egyházmegye – rövid életű – bécsi szemináriumát,⁷⁸ és átfogó tervet dolgozott ki a katolicizmus modernizálására Kelet-Magyarországon, külön hangsúlyt fektetve a hódoltsági pasztorációra.⁷⁹ A pázmányi mintát követve főpásztori figyelme kiterjedt az elidege-

il sudetto Lippaj sia nondimeno per spuntare.” Malatesta Baglioni nuncius Francesco Barberinihez, Bécs, 1637. márc. 28. BAV Barb. lat., vol. 6984, fol. 81v.

⁷³ Vö. a Lósynál (1175kk és a 140. j-nél) mondottakkal.

⁷⁴ „Szegény Cardinál uram ő nagysága helyett pedig az én vékony szolgálatomat offerálok... éltében is szegény Cardinál uram ő nagysága én előlem semmit el nem titkolt, és távol lévén én fáradtam az tőle suggerált jóknak véghez vitelében...” Lippay Rákóczihoz, Bécs, 1637. ápr. 30. SZILÁGYI, *Rákóczy*, 242–244. Rákóczi kedvező válasza és az első években intenzív levelezésük: BEKE, *Pázmány, Lippay*, n. 333kk. Vö. CST I/1, *passim*. – Szimbolikus, hogy ő volt Pázmány végrendeletének egyik végrehajtója is. HANUY II, n. 1082, 730.

⁷⁵ *Jegyzőkönyvek*, II/3/A, 11; FAZEKAS, *Kancellária*, 110. Kiadott levelei alapján összeálló virtuális itineráriuma sem valószínűsíti, hogy személyesen találkozott volna I. Rákóczy Györggyel. Szelepchény talán Lippay 1638-as szatmári és ecsedi útját vélhette erdélyi legációnak. CST I/1, n. 37–37bis (37–39). Vagy annak a valóban tervezett útnak az emléke maradt meg, amelyről Lippay ír Dobronoki Györgynek Bécsből, 1639. márc. 31-én, és amelyre magával kívánta vinni a pátert („Őfelsége engem Erdélybe küld követségben. Szeretném kegyelemed útítársaságát a Társaság javáért. Az ünnepeken Jászón leszek, onnan mindjárt indulok”). SEL vol. 177.I.20, Appendix, n. 7. Végül Törös János utazott a fejedelemhez. Vö. CST I/1, n. 44.

⁷⁶ HAJNAL, *Esterházy*, 142–148. Érsekként együttműködésük már problémamentesebb volt. Levelezésük: MNL-OL Esterházy cs. hg. lt. (P 108), Repositorium 71, vol. 465, n. 67–114. Vö. CST I/1, *passim*. Esterházy modern biográfiája: DUCHOŇOVÁ, *op. cit. bibl.*

⁷⁷ TUSOR, *Püspökkari konferencia*, 431–459.

⁷⁸ Az alapításra legutóbb számos ismeretlen adattal: FAZEKAS, *Pázmáneum*, 28–30. Utóda, Jakusith György vállalása az intézmény fenntartására és a jászói prépostság jövedelmei applikációjának fenntartására: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 461/1642 (dec. 6.).

⁷⁹ TUSOR, *Lippay jelentése*, 200–242; *Katolikus felekezetszerveződés*, 113–137.

nített egyházi javak, bevételek visszaszerzésére is.⁸⁰ Ennek során kancellárként a jezsuitákat minden lehetséges módon, például bennfentes hivataltechnikai információk közlésével segítette, mint például 1641 nyarán a soproni kollégiumalapításhoz szükséges pornói apátsági javak tulajdonjogának átruházásakor.

Rumer János provinciálshoz írt s.k. leveleiben (Regensburg, 1641. jún. 14. és 28.) kifejtette, hogy a pornói donáció esetében is azt az eljárást kell követni, mint a javadal-
mak szokásos birtokbavételénél, ti. az uralkodó kamarai küldöttje általi bevezetést, más statúció nem kell, az csak bonyodalmakat okozna („*introductione videlicet per hominem suae maiestatis ex camera missum, alias enim statutio non nisi seminarium est et fomes litium et controversiarum, cum fere nunquam absque contradictione peragatur*”). Mihelyst megegyeztek a jelenlegi zálogtulajdonossal, azonnal intézkedik a kamaránál („*litteras suae maiestatis introductorias ad cameram satim expeditam*”) – tudatta. Továbbá azt is, ha a páterek szükségesnek (ti. biztonságosabbnak) tartják, hogy egy éven belül meglegyen az adományozás és a birtokbavétel, ő kész új adománylevelet kiállíttatni („*dummodo sciam tempus, libenter donationem eiusque datum renovabo*”). Közölte még, hogy az adománylevélre az uralkodói határozat dátuma szokott felkerülni („*cancellaria cursu consueto diem resolutionis apponit regis diplomatibus*”), s hogy a kancelláriai illetéket, minként mindig is tette, elengedi, csak az írнокok költségeit kell megfizetni („*de taxa cancellariae non est quod sollicita sit paternitas vestra, eam enim ego liberaliter collegio remitto et condono, prout etiam hactenus feci. Scribae, qui pro carta pecorea aliisque de suo nonnihil insumpserunt, aliquam remunerationem praestolantur*”).⁸¹

Lósy Imre gyorsan jött halála után gyakorlatilag egyedüli esélyesként került mindössze tizenegy napi széküresedés után a magyar hierarchia élére. A jezsuitákkal mind rosszabb viszonyba kerülő Draskovich György kísérletet sem tett a pozíció megszerzésére.⁸² Az idős, már 1616-ban (és 1637-ben) is szóba került Thelegdy János kalocsai érsek újabb aspirációinak pedig már semmi alapja sem volt.⁸³ Elődjével ellentétben a kötelező honvé-

⁸⁰ Például lépéseket tett a tokaji és tarcali tizedek megváltására abból az alkalomból, hogy uradalmat Brandenburgi Katalintól visszaváltotta, majd az uralkodótól örökadományba kérte és kapa azt Homonnai Drugeth János. ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 162, Konv. Aug. 1640, fol. 43; Konv. Nov. 1640, 53–58; r. Nr. 166, Konv. Iul. 1642, fol. 189–190. A visszaszerzés hosszas bonyodalmak után majd csak Jakusith Györgynek sikerült, immár az új tulajdonos I. Rákóczy Györgytől. SZEDERKÉNYI, 55–56. – Lásd fentebb I/121. j. is.

⁸¹ További részletek: MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Sopr., Irreg., 92. t., 321–322. sz.

⁸² SZABADY, 93.

⁸³ Próbálkozását Mattei nuncius 1642. nov. 15-ei jelentése említi (BAV Barb. lat., vol. 7024, fol. 138r). A nuncius hírszerzése gyorsan és pontosan működött. A kalocsai érsek nov. 8-án írta meg levelét III. Ferdinándhoz, amelyben a Habsburgoknak tett szolgálataira tekintettel kérte élete hátralévő éveire Esztergomot. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 131.

delmi költségektől már előzetesen sikerült mentességet nyernie, csupán önkéntes hozzájárulásra tett ígéretet.⁸⁴ Barátja, későbbi ellenlábasa, Szelepcsény György szerint a *publica populi vox* is reményteli várakozással is várakozással tekintett primátusa elé. A volt veszprémi vikárius, udvari pap pálos Francisci András pedig arról tudósít az esztergomi processzusban, miszerint nem csak a főegyházmegye, hanem az egész ország klérusa Lippayt tartotta legméltóbbnak a hivatalra.⁸⁵

4. KONFESSZIONÁLIS ATTITŰDVÁLTÁS

A kora újkori katolikus felekezetszerveződés feltételei 1642 végén minden korábbinál kedvezőbbek voltak. Több mint harminc év telt el a prog-ramadó első nagyszombati zsinat óta, amelyet reformzsinatok hosszú sora követett. Az új szellemben nevelkedett papság utánpótlásáról már több szeminárium gondoskodott; a jezsuita kollégiumok és rezidenciák száma fokozatosan gyarapodott.⁸⁶ A javadalmak elzálogosított birtokai növekvő számban kerültek vissza egyházi kézbe, a már meglévők pedig a harmadik Bethlen-támadás utáni másfél évtizedes fegyvernyugvásnak és a mind szervezettebb gazdálkodásnak köszönhetően egyre gyarapodó bevételeket eredményeztek. Az arisztokrácia számottevő része már katolikus volt, a pázmányi alapvetés konszolidációja után pedig a magyar egyház élén egy tetterős, a bécsi udvarban kiváló kapcsolatokkal rendelkező vezető állt. A körülmények tehát legalábbis nem zárták ki annak lehetőségét, hogy a katolicizmus kizárólag belső erőforrásait kamatoztatva kisebbségből fokozatosan többsé-

⁸⁴ Jóllehet az előléptetését egyébként támogató Esterházy Miklós nádor javasolta a honvédelmi hozzájárulás kötelezővé tételét, valamint a nagyszombati nemesi konviktus felállításának uralkodói előírását az új érsek számára. HAJNAL, *1642-i országgyűlés*, LXX és 326–329, n. 97–98; 332–333, n. 101.

⁸⁵ *Jegyzőkönyvek*, II/3, A–B, 13. – Lippaynak a primási székhöz vezető és abban eltöltött éveiről számos szakirodalmi adatot összegyűjtött HARDI, 21–30. Több információ érdekes, ám e mikrobiográfia narratívájába nem szövöm bele mindegyiket. Több azonban téves, ezeket az eredeti szakmunkákat idézve külön jelzés nélkül javítom (mint például az 1658-as, sosem volt római utazást).

⁸⁶ Vö. VELICS, *Vázlatok*, 78–81.

gi felekezetté válhasson.⁸⁷ Lippay két és fél évtizedes primátusának ez volt a történelmi tétje.

A megoldást azonban mindkét fél versenyen kívüli eszközökben kereste. Míg a katolikusok következetesen megakadályozták, hogy a vallásügyi sérelmek az országgyűlések napirendjére kerüljenek,⁸⁸ addig I. Rákóczy György erdélyi fejedelem deklaráltan a protestáns érdekek védelmében kapcsolódott be a harmincéves háború utolsó szakaszának bonyolult nagyhatalmi játékába és indított támadást a királyi Magyarország ellen.⁸⁹ A folyamatos béketárgyalásokkal tarkított, furcsa háborút talán a primás vette a legkomolyabban. Nemcsak hogy minden megegyezést ellenzett, hanem a védelem fő szervezőjeként esélyt látott a konkurens felekezetek magyarországi létének megszüntetésére.⁹⁰ A siker érdekében diplomáciai lépéseket is tett. Kezdeti tájékozódása Lengyelország felé a kora újkori magyar rendi diplomácia és Csáky István – korlátozott eredménnyel járó – követjárásának összefüggésében értékelhető. Míg azonban Csáky esetében uralkodói jóváhagyással a nádor és a primás közös akciójáról volt szó,⁹¹ 1645 márciusában Lippay a magyar egyházi rend nevében közvetlenül a lengyel főpapok segítségét kérte. Követeként Hosszútóthy László váradi püspököt és szepesi prépostot küldte Lengyelországba. Szokásos szenvedélyes stílusában Rákóczy támadásának vallási jellege mellett érvelt, a már hét hónapja folyó nagyszombati tárgyalásokat haszontalannak tartotta.⁹² A konfesszionális szubszidiaritás

⁸⁷ A felekezeti arányokról Lippay 1650-es adataiból alkothatunk hozzávetőleges képet. Eszerint egyházmegyéjében 158 pap és 68 licenciátus működött, 1000 protestáns gyülekezetre pedig 220 katolikus közösség jutott. HUSZÁR, 698; BOUYDOS, 35. Lásd alább 1647-es, vármegyék szerinti becslését is (100–102. j.-nél). – A primás még feldolgozásra váró birtok- és tizedgazdálkodására néhány adat: TÓTH, *Nógrád*, 64, n. 1232. 65, n. 1241–1242. 73, n. 1286. 75, n. 1294.

⁸⁸ Vö. például HAJNAL, *1642-i országgyűlés*, XIII–XCVIII.

⁸⁹ A bőséges irodalomból: CSEH-SZOMBATHY, 43–76; R. VÁRKONYI, *A rejtőzködő*, helyenként.

⁹⁰ TUSOR, *Jakusith követjárása*, leginkább 251 és 255; a védekezéssel kapcsolatos levelei az uralkodóhoz: MNL-OL MKL Transylv. (A 98), fasc. 14–15; Batthyány Ádámhoz: MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 29297skk (kiadva CST I/1); az esztergomi főszékesáptalanhoz: EFML Caps. eccl., caps. 12, fasc. 6, n. 4 és *passim*.

⁹¹ E közös jelleget nem igazán ismeri fel HILLER, *Csáky*, 192–207.

⁹² „Non defuerunt, qui bellum hoc alia, quam religionis causa ortum contendant [?], sed hi sane ignorantia nimia aut certe livore, excutiunt in sole meridiano, neque septimestris infelicitis tractatus Tyrnauensis materiam, ut conditiones vel talem levi intuitu attigerent. Non sustinuit videlicet

felemlégetése mellett felhívta a figyelmet arra, hogy ha Kassa és nyolc vármegye a fejedelem birtokába kerül, a törököknek kapuja nyílik a lengyel területekre.⁹³ A századelő – Mihály vajdához fűződő – nem éppen szerencsés reminiscenciáit idézte, amikor Vasile Lupu moldvai vajdának 100 000 forintot ígért költségeire, ha kijárja a Portánál Rákóczy letételét, sőt hátba támadja Rákóczyt és Csáky Istvánt ülteti a helyére.⁹⁴

A nyugat-európai hadszíntér eseményei ugyanakkor nem kedveztek a primás radikális, a lengyelek, románok mellett X. Incétől is katonai, pénzbeli támogatást remélő elképzeléseinek.⁹⁵ A linzi béke, annak országgyűlési becikkelyezése, majd a végrehajtásról folytatott tokaji táncszokások a katolikusok szinte teljes vereségét jelentették. A kompro-

*malignus inimicus magnates et barones regni certatim ad ecclesiae gremium confugere, suaque territoria et subditos una trabere, domibus religiosis, collegiis, doctis ac piis sacerdotibus oppida et vicos repleri, et regnum vernare universum catholicae religionis flore, posteaquam singulis comitiis non minus rixarum et contentionum quam terroris et minarum iacula intentasse, erupti tandem in arma, Turcisque ac Suecis armatus caede suorum debachari coepit, tanto furore, ut nihil pensi duceret se et patriam Turcis subicere, dummodo catholicos opprimere et conceptum in ecclesiam viris effundere posset...”. Levele (sűrűn javított fogalmazvány) Maciej Łubieński gneznói érsekhez, Lengyelország primásához. PL AS Act. rad., Class. V, n. 45. – A nagyszombati tárgyalásokra, benne Lippay szerepével: ZSILINSZKY, *A linzi békekötés*, 65–184.*

⁹³ „*Principis tamen inexplabilis avaritiae sitis et cum ea coniunctum Turcarum regni huius acquirendi desiderium non aliter quam octo comitatum et Cassoviae cessione sit explenda, ita ut lacernas huius regni iterato scindant, et minutius ad interitum proprium partiri Turcasque portis ipsis regni Poloniae admoveri sit necesse... In hoc igitur extremo discrimine religionis ac regni, cum non appareat quis post Deum alius tantis patriae malis remedium afferre possit, cogimur iterato a florentissimum regnum Poloniae confugere. Ego vero cum universo statu ecclesiastico ad illustrissimos regni antistites, cum quibus causam nostram communem facit et vocationis paritas et imminens in proximo periculum, obtestans velint subvenire ecclesiae Dei, eiusque religionis...*”. PL AS Act. rad., Class. V, n. 45.

⁹⁴ „Az én negotiatióm az Lupullal succedal, az mint ím látja kegyelmed, százezer tallért ígértem neki költségeiért és fáradságáért, ha absque Turcarum interventu id est armorum Turcicorum [*ha a törökök, vagyis a török fegyverek beavatkozása nélkül*] kiveri az fejedelmet és annak depositióját az Portán megszerzi, sőt maga is hátul reátámad és Chiakit teszi fejedlemmé”. S.k. levele ismeretlen egyházihoz (nyilvánvalóan Szelephény kancellárhoz), 1645. ápr. 14. ÖStA HHStA Ung. Akt., Misc., Konv. A (1630–1647), fol. 173–174. Idézi Goos, *Österreichische Staatsverträge*, 746.

⁹⁵ TUSOR, *Jakusitb követjárása*, 237–268. (Lásd még alább a 204. j.-nél is.)

misszumra képtelen, hajlíthatatlan és makacs ellenkezésével,⁹⁶ majd a béke becikkelyezése, azaz végrehajtása ellen 1647. október 9-én tett formális tiltakozásával a primás az ország egyik legnépszerűtlenebb emberévé vált akkoriban. Az irányában táplált heveny aktuálpolitikai ellenérzéseket a protestáns történetírás nem mulasztotta el kellőképpen megörökíteni, ami egészen a 20. század végéig tartó kedvezőtlen historiográfiai megítélésének melegágya lett.⁹⁷

Lippay álláspontja ugyanakkor cseppet sem volt szélsőségesebb annál, mint amit Pázmány vallott Bethlen felső-magyarországi hadjáratai alkalmával.⁹⁸ Neveltjének az 1646/1647-es diéta egyházpolitikai tárgyalásain tanúsított magatartása viszont valóban sokkal közelebb állt Forgách Ferencéhez, mint néhai mentora rugalmasságához. A protestantizmusnak kedvező linzi béke törvénybe foglalása elleni ünnepélyes protestálása már ekkor nemzetközi dimenziókba helyezi működését. Az esztergomi érsek tiltakozása ugyanis kiegészülve Camillo Melzi pápai nuncius hasonló fellépésével közvetlen előképéül, sőt mintájául szolgált a vesztfáliai békekötés ellen tett, történelmi jelentőségű pápai tiltakozásnak.⁹⁹

III. Ferdinándnál a kialakult reálpolitikai helyzetet konfesszionális érvekkel igyekezett ellensúlyozni és így megakadályozni a Linzben kötött béke pontjai közül a megelőző évtizedekben katolikus kézre került templomok átadását. A királyhoz az országgyűlés alatt írt levelében hangsúlyozta, hogy bár a legtöbb és leghatalmasabb arisztokrata katolikus, egy katolikus plébánosra, templomra legkedvezőbb esetben nyolc, de inkább tíz protestáns jut, akik ráadásul a terjeszke-

⁹⁶ Állásfoglalásának, nézeteinek részletei a békekötés és a diéta összehívása között (az uralkodónak írt több levele, szóbeli tárgyalása alapján): ZSILINSZKY, *A linczi békekötés*, 268skk. 284skk. 313skk; Uő, *Lippay*, 400–424.

⁹⁷ Országgyűlési szereplése: ZSILINSZKY, *A linczi békekötés*, 231–321 és 327–423; személyiségének negatív jellemzése: uo., helyenként s különösen 14–15 és Uő, *Lippay*, 400–424. ZSILINSZKY túlzó és kedvezőtlen állításai hatásáról lásd HARDI, 44 is. – Az országgyűlésre Lippay és pártja szerepének említésével újabban: PÉTER, *A protestáns*, 44–49.

⁹⁸ Lásd például 1623 őszén adott *Brevis opinio circa praesentes motus Ungariae per Bethlenium excitatos* c. emlékiratát, TUSOR, *Pázmány epistulae*, 100–106, n. 8.

⁹⁹ A részletek megírásával, a *Congregazione dello Stato* vonatkozó aktáinak publikálásával még adós vagyok. Vö. azonban TUSOR, *Diss.*, 231–232. A pápai tiltakozásra további irodalommal: REPGEN, 315–334.

déstől sem riadnak vissza,¹⁰⁰ és „semmi másra nem törekednek, mint a katolikus vallás kioltására” („*nihil aliud ipsos intendere, quam catholicam extinguere religionem*”). Állítása alátámasztására megyékre lebontott statisztikát közölt. A megyék nagyságára és népsűrűségére alapozott becslése¹⁰¹ a katolikus/protestáns arányt, vagyis az „óriási különbséget a katolikus papok és protestáns prédikátorok s templomaik között” („*disparitatem maximam inter catholicorum sacerdotes ac praedicantes eorumque templa*”) a következőképpen mutatja be: Szatmár: 1/300 – Szabolcs: 0/150 – Bereg: 0/200 – Ugocsa: 0/30 – Zemplén: 10/200 – Abaúj: 10/300 – Sáros: 3/250 – Ung: 4/200 – Torna: 0/60 – Szepes: 7/150 – Gömör: 3/200 – Heves: 60/40 – Hont: 35–150 – Borsod: 3/100 – Nógrád: 35/150 – Zólyom: 3/100 – Bars: 35/150 – Pest-Pilis-Solt: 0/100 – Liptó: 2/100 – Árva: 0/100 – Turóc: 10/30 – Trencsén: 7/150 – Esztergom: 25/40 – Komárom: 20/100 – Pozsony: 100/50 – Nyitra: 150/150 – Moson: 30/2 – Sopron: 50/150 – Győr: 40/60 – Vas: 50/200 – Zala: 40/250 – Veszprém: 10/100. Megjegyezi még, hogy a mintegy 15 szabad királyi városban 9 katolikus és 40 protestáns templom van, a privilegiált városokban (*oppida privilegiata*) pedig 100, miközben katolikus alig (*vix*). A primás értékes vallásstatisztikai információkat közlő levele azonban nem érte el a kívánt hatást III. Ferdinándnál.¹⁰²

¹⁰⁰ „...nulla ratione existimo esse silentio praetereundum, eam esse catholicorum in hoc Ungariae regno conditionem, quod licet magnates potissimi et plerique catholici sint, haeretici nihilominus tot in universo regno praedicantes ac templa haberent, ut existimem facta exquisita supputatione vix decimam partem catholicos tenere, de septima aut octava nihil plane dubito, id est pro uno templo seu parochia catholico erunt octo vel etiam decem haeretici, et tamen id quoque a nobis exigere tam importune at extinguere ventillam [?!] nostram non verentur.” ÖStA HHStA Ung. Akt., Misc., Konv. C, fol. 158–159.

¹⁰¹ „Quod ut fiat manifestius, non habeo quidem exquisitam notitiam numeri pagorum et civitatum cuiusvis comitatus, quantum tamen eorum magnitudinem et frequentiam mecum dimetior, praeter propter, uti dici solet, ita res habet”. Uo. A megyéknek a kancellárián összeadott összesítései: 743 katolikus, 4402 protestáns, a különbség: 3659. A katolikus adatok valamivel hitelesebbnek tekinthetők, mint a protestánsok. A katolikus túlsúly Heves megyében meglepő, Mosonban kevésbé az. Bár a megszövegezés kissé homályos, a megadott számok a templomoké és nem a papoké/lelkészeké. – A vitatott, illetve átadásra kerülő templomok listája: ZSILINSZKY, *A linczi békekötés*, 404skk. (az ügy elhúzódó tárgyalása 348skk).

¹⁰² Uo. Az s.k. levél datálatlan, minden bizonnyal az 1646/47-es országgyűlés ideje alatt keletkezett, és épp azért hiányzik a keltezés, mert a címzett király Pozsonyban tartózkodott. A diéta 1646. szept. 11. és 1647. jún. 18. között ülésezett. A primás talán 1646. dec. folyamán írhatta levelét, amikor a templomok tárgyalása elkezdődött és még III. Ferdinánd is volt (ezt követően eltávozott és máj. 23-án tért vissza). ZSILINSZKY, *A linczi békekötés*, 339. 371skk. 436–437. 457.

A templomok elvesztését élete végéig fájlaló Lippay végül kénytelen volt belátni: egyházának a korábbiaknál kedvezőbb kondícióit jelentősen túlértékelt, és nem valósítható meg az a célkitűzése, hogy a katolicizmus kizárólagos érvényű államvallássá váljon – ami egyébként az abszolút hit-igazság birtoklásának tudatában a kora újkorban minden felekezet saját vallására vonatkozó igénye volt. A radikális egyházpolitika kudarcának felismerését 1647-ben az érseki tartomány és a főegyházmegye állapotának átfogó felmérése követte. A kéziratot sematizmus adatai szerint az Lippay joghatósága alá összesen 9 püspök, 44 kanonok, 20 prépost, 18 apát, 9 konventuális, 20 káplán, 71 licenciátus, 88 szeminarista és a középkorvégi 976-tal szemben csupán 172 plébános tartozott. A magát katolikusnak valló közösségek közül 23 volt kénytelen nélkülözni lelkipásztorát.¹⁰³ A jövőre nézve nem csekély bizakodásra adott okot, hogy a katolikus, illetve katolizáló főurak kegyúri jogosítványaira alapozott felekezetszervező stratégia tetemes templomvesztéseit nem tetézte egy még súlyosabb. A Jézus Társaság kitiltásának a linzi békébe fogalt pontja nem került be az 1647. évi törvények közé, Lippay prímás III. Ferdinánddal karöltve sikerrel hárította ezt el.¹⁰⁴ A katolikusok háborús veresége egyáltalán nem jelentette a béke elvesztését.

5. ALAPÍTÁSOK ÉS EGYHÁZKORMÁNYZAT

a) *Jezsuita fundációk*

A szükségletek számbavétele után a még mindig nyomasztó emberhiány pótlására majd egy évtizedes késéssel végre kezdetét vehette a pázmányi alapítássorozat folytatása. Gyakorlatilag egypólusú, a Jézus Társaságra épülő rendszerfejlesztésről beszélhetünk. A prímás az 1647. évi országgyűlés idején terjedelmes emlékiratban tekintette át a jezsuiták magyarországi működésé-

¹⁰³ PL AEV n. 233. A név szerinti kimutatást tartalmazó – és NÉMETHY által egyébként használt – forrás a plébánosoknál nem hozza a Szepes vármegyei adatokat. A szeminaristák megoszlása a következő volt: Róma: 6; Bécs: 52; Nagyszombat: 21; Pozsony: 7; intézményen kívül: 2. Lásd még BOJTOS, 5skk.

¹⁰⁴ Vö. CHV I/3, 115; ZSILINSZKY, *A linzi békekötés*, 295. 303–306. 319. 417. 434–436. 444–445.

nek jogszabályi és anyagi feltételeit. Hosszas elemzés után arra a megállapításra jutott, hogy az újabb alapításokat egyéb forrásokból kell biztosítani, a jezsuiták már meglévő birtokait viszont meg kell tartani. Ezek uralkodói adományozása álláspontja szerint ugyanis jogszerű volt, és nagyban gyengítették a Társaság és tagjai tulajdonszerzését tiltó nevezetes, a bécsi békekötés nyomán meghozott 1608/8. évi törvényt, melynek „eltörlésére hallgatag egyetértéssel összeesküdtek” a katolikusok – olvashatjuk Lippay fejtegetésében. Következésképpen a primás nem tartotta szükségesnek a cikkely kérdésének országgyűlési tárgyalását. Sőt úgy látta, hogy az csak zavart okozhatott volna.¹⁰⁵

A Társaság feudális keretek közötti jogképességét végül két úton biztosította. Az egyik a jezsuiták bevétele az egyházi rendbe az 1648. évi nemzeti zsinaton. Nem tudjuk, hogy ez személyesen az ő elképzelése volt-e vagy a jezsuiták ötlötték ki, de mindenképpen zseniális lépésnek tekinthető, hiszen a *status ecclesiasticus* rendi önkormányzatiságának segítségével vonta be a *Societas Iesu*-t ugyanezen autonómia bátyái mögé. A másik – korábban is alkalmazott – módoszat a direkt uralkodói mandátumok kihasználása volt a városi, vármegyei hatóságok ellen, akik lokális szinten, ugyancsak a rendi jogérvényesítés oldaláról igyekeztek meggátolni a jezsuiták terjeszkedését.¹⁰⁶

A primás egyik legjelentősebb alkotásának a Nagyszombatban felállított, a Társaság gondjaira bízott generális szeminárium (*Seminarium Rubrorum*) bizo-

¹⁰⁵ *Considerationes illustrissimi archiepiscopi Strigoniensis de societate Iesu in Hungaria / Archiepiscopus de societate in Hungaria per articulos regni confirmanda et num ex bonis stabilibus foundationes debeat habere* (1647). MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 1, n. 23 (fol. 87–89). Értelmezéséhez lásd az előző j.-t is. A közlésre érdemes, jelentős dokumentum sokban segít megérteni a jezsuiták birtokszerzését tiltó, feudális jogképességüket ellehetetleníteni szándékozó 1608/8. évi tc. sorsát, gyakorlati negligálásának körülményeit. Vö. CVH I/13, 49–55 is. Fontos megemlíteni, hogy a jezsuiták az 1630. évi nemzeti zsinaton kifejezetten kérték, hogy az egyházi rend részéről történjenek lépések a birtokszerzést eltöltő törvény eltörlése ellen. PÉTERFFY, II, 307.

¹⁰⁶ A Társaság inkorporálására a *status ecclesiasticus*-ba: PÉTERFFY, 383–384; ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 61, fol. 35; az uralkodói védelemre lásd hamarosan Trencsén példáját a 127–128. j.-nél. – 1655-ben uralkodói mandátum született a rend egyenjogúsítására a vármegyei igazságszolgáltatásban; az 1659-es diétán pedig Lippay tevékeny részvételével napirendre került a birtokképtelenség megszüntetése, ami ekkor végül a katolikus főurak aggályai miatt hiúsult meg. Félték ugyanis, hogy a Társaságba lépő arisztokrata csemeték birtokai emiatt jezsuita kézre juthatnak. Lásd KÁDÁR, *Szerzetesrendek*, 75–76 és Uő., *Sopron-tól Pozsonyig*, 473–543 (az 1659-es tárgyalások beható elemzésével).

nyult, amely voltaképpen az egyetemi infrastruktúrát bővítette. A római német–magyar kollégium szabályzatát mintául véve a primási tartomány egésze számára kívánt papi utánpótlásról gondoskodni. Az 1649. szeptember 1-jei megnyitó ünnepségen Lippay jelenlétében előadott *Patrona Hungariae...* drámában többek között szerepelt Esterházy Pál és Wesselényi Ádám.¹⁰⁷ Az egykori germanikus növendék e nagy jelentőségű alapítását a jezsuita rend generálisa, Vincenzo Caraffa levélben üdvözölte, s ígéretet tett a római mintaintézmény szabályzatának mielőbbi megküldésére.¹⁰⁸ Az újabb nemesi generációk katolikus szellemben való nevelése a soproni¹⁰⁹ és nagyszombati¹¹⁰ konviktus, ugyancsak a Jézus Társaság által fenntartott és irányított elitképző intézmények feladata lett.

A nagyszombati generális szeminárium és a nemesi konviktus az 1635-ös egyetemalapítás infrastrukturális fejlesztése volt. Lippaynál más vonatkozásban szintén kiemelt figyelmet kapott az univerzitás, legyen szó akár fennmaradása biztosításáról vagy kiváltságai védelméről. 1644. febr. 11-én ő adott utasítást I. Rákóczy György küszöbön álló támadása miatt az oktatás beszüntetésére, és a hallgatók elbocsátására.¹¹¹ Elődjéhez (és utódához) hasonlóan nemcsak védelmezte az akadémiai *privilegium fori*-t, hanem alkalmanként közvetíteni is igyekezett a város és az egyetem vezetése között. Előszeretettel látogtta hallgatók különféle előadásait, akik pedig névnapján szónoklattel köszöntötték fel.¹¹²

¹⁰⁷ Nagyszombat, 1649. júl. 31-ei, az óbudai prépostság bekebelezését, királyi és nemzeti zsinati egyetértést említő alapítólevélnek másolata: ELTE EKK Coll. Hev., vol. 35, fol. 21–28. Egy kiegészítő alapítólevél: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 13, n. 178 (1649. dec. 1.); ELTE EKK Coll. Hev., vol. 67, fol. 471–473 (1650. ápr. 11., már hivatkozva az uralkodói megerősítés tényét). A megnyitóra: JANKOVICS, 240. – Lásd még korábban, 64–65, 165 j. is.

¹⁰⁸ „*Curabo insuper, quod cupit illustrissima vestra dominatio, describi statum, regulas omnes et consuetudines huius collegii Germanici...*”. Levele Lippayhoz, Róma, 1649. jan. 9. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Tyrn., Irreg., 10 t., 13. fol (236. d.).

¹⁰⁹ Alapítóiratának 1661. okt. 15-ei átirata: ELTE EKK Coll. Hev., vol. 78, fol. 371skk; BÁN JÁNOS, *Sopron újkori egyháztörténete* (Győregyházmegye múltjából 4/2), Sopron 1939, 207–208; VELICS, 77–78.

¹¹⁰ A Pázmány által alapított, Lippay által bővített *convictus nobilium* alkalmanként szintén szolgált a kapcsolattartásra az egyetemi hallgatósággal. Az itt tartott éves akadémiai jutalomosztáson 1648-ban a primás is megjelent, méghozzá Draskovich János nádorral együtt. ZSOLDOS, 52.

¹¹¹ MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Tyrn., Irreg., 10. t., 18. sz.

¹¹² Levelei a nagyszombatiakhoz, illetve Trinkell rektorhoz, Pozsony, 1658. jan. 29., 1660. jún. 30. és szept. 2. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Tyrn., Irreg., 10. t., 21. 34. 35. sz. – Az 1648. márc. 29-ei, nagypénteki előadáson nem tudott résztvenni, ezért sürgetésére másnap délután megismételték azt számára, amikor papságával sírlátogatást végzett. ZSOLDOS, 53.

Másik legszámottevőbb és egyben leginkább költségigényes, haramincezer, majd további húszezer forintot igénylő beruházása a jezsuiták Xavéri Szent Ferenc tiszteletére emelt trencsényi temploma, kollégiuma és noviciátusa volt. Az épületegyüttes 1657 júniusára készült el. A stratégiai jelentőségű fejlesztésnek köszönhetően lehetővé vált, hogy a rendi utánpótlás idehaza (is) nevelődjön, erre korábban csak külföldön nyílt lehetőség.¹¹³

Aligha véletlen, hogy jezsuita *elogiuma* Lippayról mint a trencsényi kollégium és noviciátus alapítójáról készült, és részletesen elmeséli a primás különleges tiszteletének eredetét Xavéri Ferenc iránt, ami a trencsényi kultusz hátterét képezte. Tudniillik római teológus korában a szent ünnepén, főoltárra kitett jobbja jelenlétében tett fogadalma – azaz hogy tiszteletére minden nap el fog mondani 2-2 Miatyánkot és Üdvözlégyet – szabadította meg hónapok óta kízó fogfájásától, sőt életében soha többé nem volt hasonló panasa.¹¹⁴

A Társaság nemcsak a katolicizmus hazai modernizációjában játszott vezető szerepet a Lippay-korszakban (is). Egyúttal a primás egyházkormányzatának legfontosabb támaszául szolgált. Kisebb-nagyobb ügyekben a primás rendre konzultált az atyákkal, akiket alkalomadtán püspöktársai instruálása érdekében mozgósított. 1654-ben például Keresztes István kassai rektort értesítette a „páterekkel” folytatott „beszélgetéseiről”, és kérte meg arra, hogy tájékoztassa Kisdy Benedek egri püspököt a katolikus párt előkészületeiről a diétára:

¹¹³ A szalkai apátság e célra történt kisajátítása és a szakolcai tizedek átruházása után 1653-ban meginduló építkezésre: PETRUCH, 5; ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 71, fol. 452; VELICS, 72–77. Az alapítóleveleket VLAHOVICH EMIL adta ki *A trencsényi királyi katolikus gimnázium története 1649–1895*, c. közleményében. Lásd még alább, 128. j.

¹¹⁴ „...cum... Romae theologicis operam daret studiis, et incensissimo dentium dolore iam pluribus mensibus angeretur, nec ullis medicamentis tanto dolori levamen adferri posset, quo die factus S. [Francisci] Xaverij dies, exposito sanctissimo eius in domo professa Romana braccbio in summa ara, celebratur, tum plenus fiducia... se tutelam sic coniecit, ut si eiusdem sancti ope a tanto dolore liberaretur, vovet in eiusdem honorem, quamdiu viveret duo pater noster et totidem Salutationes Angelicas reiteraret, cessavit illico dolor; neque unquam minimum tota vita dentium expertus dolorem.” MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 24–25. fol. Lásd még korábban, az annotált könyvészet elején található címleírást is.

„Elközelekvén az ország gyűlése, minemű készülettel kellessék lennünk az catholica religio dolgában, beszélgetvén a paterekkel is, ez inclusábul megérti kegyelmed. Mennyen el azért kegyelmed egri püspök uramhoz, és disponálja mindenképpen, s kérje is a mi nevünkkel, legyen minden jó akarattal és segítséggel azon a földön a catholica religio promotiojában” – hangzanak 1654. nov. 30-án, Nagyszombatban kelt bizalmas sorai.¹¹⁵

E kulcsszerep ismeretében, nem kell csodálkozunk azon, hogy a Jézus Társaság az említettek mellett számos további érseki beruházás kedvezményezettje lett: Beszterce- és Selmechányán, Szakolcán, valamint Rozsnyón rezidenciájuk létesült,¹¹⁶ Pozsonyban oltárjavadalmat¹¹⁷ és gyógyszertárat kaptak,¹¹⁸ gyöngyösi házukat pedig kibővítette.¹¹⁹ A baziniakkal rezidenciaalapítás céljából folytatott érseki tárgyalásokat ugyanakkor nem kísérte siker.¹²⁰ Közvetve szintén a rend működési lehetőségeit növelte az az ötvenkétezer forint, amellyel Lippay volt egri püspökként Balassi Zsuzsanna korábbi húszezer forintos hagyományát kiegészítve hozzájárult a kassai szeminárium- és konviktusalapításhoz.¹²¹

A jezsuiták számára adott juttatások mellett jószerével eltörpülnek egyéb vállalkozásai, mint például a nagyszombati Szent Adalbert-szemi-

¹¹⁵ MNL-OL Act. Ies. (E 152), Irreg, Coll. Cass., 13. t., 78. sz. Egy kisebb ügyben Fissinger János győri rektornak javasolta a Haditanács („*indlytum consilium Viennense*”) kérésének teljesítését („*pratum pro militibus*”), hogy ezzel is javítsák a Társaság elfogadottságát és helyzetét („*ut hoc pacto et regnicolarum favorem et in proximis comitiis confirmationem et stabilitatem in regno sacra societas facilius consequi possit*”). Uo., Coll. Iaur., 13. t., 189. sz.

¹¹⁶ KOLLÁNYI, 233. A rozsnyói rezidencia 5000 forintnyi tőkéből létesült. Lippay oklevelei (Pozsony, 1658. máj. 31. és 1659. júl. 31.): ELTE EKK Coll. Hev., vol 69., fol. 42. 38–39; Coll. Kapr., ser. A, vol. 34, fol. 452; valamint TELGÁRTI, *Lippay*, 306–310; Uő, *A rozsnyói*, 599–615; Selmechányára: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 315 (1655. aug. 3.) és CST I/1, 370–372, n. 377.

¹¹⁷ A Szent Márton-dómban 1646. jún. 28-án a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére emeltett oltárt. ELTE EKK Coll. Hev., vol 35., fol. 62–66; vol. 69, fol. 17.

¹¹⁸ 1658. máj. 31. ELTE EKK Coll. Hev., vol. 69, fol. 43.

¹¹⁹ A Lippay közreműködésével még az 1630-as években létesült gyöngyösi rezidencia szintén 5000 forintot kapott 1658. máj. 31-én. ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 46, fol. 42.

¹²⁰ „*Bazinienses expecto in dies cum quibus ulterius de residentia tractabo.*” Levele Trinkellhez, Pozsony, 1658. márc. 18. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Irreg., Coll. Pos., 17. t., 233. sz.

¹²¹ Pozsony, 1659. szept. 21. ELTE EKK Coll. Hev., vol 69., fol. 40–41. Stratégiai fontosságú kassai megtelepítésük céljából már 1643-ban elnyerte a jezsuiták számára a korábban aktív közreműködésével visszaszerzett, közeli mislei prépostságot. ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 25, fol. 23.; PL AEV Act. rel., n. 1773; PL AS Act. rad., class. U, n. 116–119. Lásd még WICK, 13–15; valamint TUSOR, *Nemesi és polgári*, 5–26. Az egyes alapítások régebbi irodalma: POLGÁR, helyenként; vö. még KÁDÁR, *Fundatores*, 198–200.

nárium 1663. évi bővítése,¹²² a pozsonyi káptalanban létrehozott olvasókanonoki stallum, a garamszentkereszti érseki rezidencia átépítése.¹²³ A jezsuitákon kívül a ferencesek számíthattak még a támogatására, aminek bizonyítéka a csallóközi és körmöcbányai kolostor- és templomépítés.¹²⁴ E beruházások költségei azonban messze elmaradtak a Társaságnak adott összegektől. Újabb rendek megtelepedését pedig kifejezetten ellenezte Lippay, így a később sikeresen működő piaristákét is, akik csak halála után kezdhették meg rohamos terjeszkedésüket.¹²⁵ Alapításai mintául és hivatkozási alapul szolgáltak főpásztor társai számára. Kisdy Benedek egri püspök például kifejezetten Lippay és Pázmány példájára hivatkozott, amikor III. Ferdinánd elé tárta tervét, miszerint akadémiát, illetve *studium generalét* kíván alapítani Kassán.¹²⁶

* * *

¹²² Az erről szóló oklevél 1663. jan. 25-én kelt Nagyszombatban. ELTE EKK Coll. Hev., vol. 8, fol. 301–304.

¹²³ Nagyszombat, 1651. máj. 21. ELTE EKK Coll. Hev., vol. 69, fol. 25–26; KFK ms. 272, fol. 47r. Lásd még ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 29, fol. 351 (a szepesváraljai *domus parochialis* oktatási célokra fordítása) stb. Mindemellett a primás a rend által vezetett Pázmáneum anyagi alapjait is igyekezett védelmezni. Kontroverziája az osztrák rendekkel ez ügyben: PL AEV n. 214.

¹²⁴ Ez 1653-ban vette kezdetét, és a garamszentkereszti érseki uradalom jobbágjai építeték. ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 46, fol. 24.

¹²⁵ 1659-ben Pálffy Pál nádor Kalazanci Szent József fiait Bajmócon megtelepíteni kívánó özvegye egyenesen VII. Sándorhoz fordult kérvényével, hogy nunciusa útján vegye rá Lippayt: adja meg a főúri alapításhoz szükséges ordináriusi engedélyt, de hiába, mivel végül Bajmócra is jezsuiták kerültek. Datálatlan kérvényének másolata: AAV Segr. Stato, Germania, vol. 32, fol. 245rv; az államtitkárságnak a pápa személyes parancsára hivatkozó pártoló utasítása Carlo Caraffa bécsi nunciushoz 1659. jún. 7-ről és júl. 26-ról: uo., fol. 244r–245v és 254r. A piarista rendtörténetírás a személyi feltételek elégtelenségével magyarázta, hogy a Pálffy-féle alapításra végül csak Lippay halálának évében került sor Privigyén. BALANYI-BÍRÓ-TOMEK, 17–18. Vö. KOLTAI-TUSOR, 19–22.

¹²⁶ A részletekről, köztük 60 000 Ft tőke elkülönítéséről: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 28, fol. 672 (s.d.). – A felsorolt alapításokhoz tartozó Lippay-féle építkezésekről elmélyült levéltári kutatások alapján, a projektben résztvevő építészek, szervezők (Albrecht Vayr, Zacharias Traber S.I., Giovanni Pietro Spazzo, Hölggyi Gáspár, Polycarpo Procopio Bonanni stb.) tevékenységének bemutatásával: ECSÉDY, „Tudós építészek”, 1–46. Uő, *Lippay*, 119–250.

A primási alapítások átalakították az azokat kénytelen-kelletlen befogadó városok korábbi felekezeti arculatát. Hosszas, tervszerű folyamat keretében mentek végbe és szinte sosem voltak mentesek a konfliktusoktól a helyi protestáns erőkkal. Trencsén esetében a nyitány a közeli szkalkai apátság jezsuitáknak adományoztatása jelentette 1645-ben,¹²⁷ majd 1648-ban a királyi támogatás kérése és megszerzése a Társaság jogainak biztosításához. 1648. február 16-án Garamszentkeresztről hosszasan ecsetelte a király előtt, hogy Illésházy Gáspár törekvései a jezsuiták jogfosztására a vármegyében („*ut comitatus Trenchiniensis patres Iesuitas priuē omni praeuogatiua nobilitari*”) máshol is oda vezethet, hogy a pátereket a vármegyei jogszolgáltatási fórumokon mindenki, ők pedig senkit nem tudnak majd perelni és így a helyi, „önkormányzati” jogszabályok következtében gyakorlatilag tulajdonképtelenné válhatnak („*et per hanc uiam reddentur etiam incapaces bonorum*”). Lippay érveinek hatására hamarosan kiadták a vármegyei jogképeséget megerősítő és így városi épületszerzést lehetővé tevő uralkodói dekrétumot, amely egyúttal fontos lépés volt a Társaság elismerése irányában a *status ecclesiasticus* részeként.¹²⁸ Ezt követően a primás minden adódó eszközzel segítette a katolikus térhódítást Trencsénben. Például 1651 nyárelőn az ottani fürdőkben kúrárt vevő primás úrnapi körmenetet tartott, előtte a helyi magisztrátust közhatalmi tekintélyével intette, nehogy meg merészeljék zavarni a vallási demonstrációt.¹²⁹

¹²⁷ Azt apátság és a szkalkai ház megszerzéséről levele III. Ferdinándhoz: Érsekújvár, 1645. okt. 21. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 188. Az uralkodói mandátumok Lippaynak, hogy tárgyaljon a Szkalkát 1632 óta birtokló, frissiben nyitrai püspökké kinevezett Püskyvel a javadalomnak az „Egyház javára fordításáról”: uo., Conc. exp. (A 35), n. 245/1644 (szept. 15.). Püsky szerepe a trencsényi alapításban tehát csak formális.

¹²⁸ Uo., n. 233. Az uralkodói mandátumot főkancellárként maga Lippay fogalmazta: „*Ex fidedigna relatione intelligimus nonnullos in hoc vestro comitatu in dubium et quaestionem revocare intendere, an possessores moderni abbatiae Szkalensis, pater Ioannes Lippay societatis Iesu sacerdos eiusque domus religiosa pro membris istius comitatus vestrae Trinchiniensis admitti et recognosci debeant. Cum vero praedicti patres ex benigna collatione nostra abbatiam istam possideant, neque hactenus a quopiam in dubium revocatum fuerint abbates de Szkalka vera huius comitatus membra fuisse. Et alioquin patres societatis Iesu sacerdotes legitimi et ecclesiastici sint, atque ad ecclesiasticum statum pertineant, volumus omnino ipsos inter alios ecclesiasticos censerī, iisdemque privilegiis, quibus alii ecclesiastici et religiosi in hoc regno atque adeo status ecclesiastici, gaudere et frui*”. A primás kézírásával fennmaradt fogalmazvány: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 30), ad n. 41/1648. Az uralkodói mandátumra lásd az imént, a trencsényi fundáció kapcsán idézett irodalmat is. Ezt az alapítást Püsky János egyedüli érdemének tulajdonítani tévedés.

¹²⁹ 1651. jún. 2-ei és 7-ei levelei: SOKA Trencsén, Fond magistr., Missiles 1646–1662 (kart. 8).

Trencsén csupán egy példa a sok közül. Míg a földesurasága alá tartozó Rozsnyón 1655-ben probléma nélkül tudott telket szerezni a katolikus váltsággyakorlás céljaira,¹³⁰ három évvel később a város bíróját és esküdteit a helybeliek által az „Eördögh Dobjainak” nevezett jezsuiták miatt kénytelen volt engedelmességre szorítani.¹³¹ A körmöcbányaiak is keményen ellenálltak.¹³² A főként a szabad királyi városokra koncentráló, uralkodói közreműködést igénylő felekezetszervező tevékenysége kiterjedt emellett Pozsonyra, Kőszegre, Sopronra és Kassára is.¹³³

b) Felekezeti terjeszkedés és belső egyházi élet

Az 1640-es évek valláspolitikai kudarcaira nemcsak az intézményhálózat nagymértékű bővítése tekinthető szerencsés válasznak. Hanem annak az expanziós lehetőségnek a felismerése is, amelyet az ország területén élő ortodoxok több százezres tömegének uniója nyújthatott. Míg azonban a meg-megújuló törekvések gyakorlati eredményei valójában csak évtizedek múltán értek be,¹³⁴ addig a csallóközi protestáns közösségek közvetlenül a primás által irányított – a törvényi tiltások ellenére erőszakos templomfoglalásokat sem nélkülöző – misszionálása kézzelfogható, igaz, jóval kisebb

¹³⁰ „...plantavi etiam per Dei gratiam suaviter consentientibus ipsis civibus locumque assignantibus exercitium catholicae religionis in archiepiscopali civitate Rosno...”. Garamszentkereszt, 1665. szept. 2. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 188.

¹³¹ Pozsonyban 1658. febr. 8-án és szept. 17-én kelt levelei a rozsnyói magisztrátushoz: ŠOKA Rozsnyó, Fond Magist. Rožn., II, n. 2 és 8/1658.

¹³² Vö. például PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 26. cs. 71–72. fol. 1655. okt. 5-én kelt levél a primáshoz, mely tudatja, hogy a város nem járul hozzá a tervezett építkezéshez. – Más városok, mint például Szokolca esetében, nem meghatározó a konfesszionális attitűd, itt például több esetben szállást kért (1643. aug. 14. és 24). ŠAT PAS Magistr. mest. Skal., Litterae missiles, 1643. (A levelek másolatait SZABÓ ANDRÁS PÉTERNEK köszönöm.)

¹³³ MNL-OL MKL Litt. Archiep. (A 30), n. 351 és 353 (1659. jan. 17 és 1660. jan. 4.); uo., n. 292 (Kőszeg, 1654. okt. 2.) és n. 323 (1656. aug. 30.); n. 293 (1654. dec. 23.). Vö. CST I/I, xxvi is. (További részletek a helytörténeti irodalomban.)

¹³⁴ Az uniós törekvésekre (és benne Lippay szerepére): HODINKA, különösen 252–378 (okmánytárral); LACKO, helyenként; újabban és további irodalommal VÉGHSEŐ, „...mint igaz egyházi ember...”, 5skk. E munka Lippayra vonatkozó részei külön cikkben: VÉGHSEŐ, *Lippay*, 146–153. – Az uniós törekvések kezdetének különleges, hiánypótló forrása a kezdeményező egri püspök Lippay *ad limina* relációja: TUSOR, *Lippay jelentése*, 200–242.

mértékű sikereket hozott.¹³⁵ Lippay figyelme kiterjedt főegyházmegyéje hódoltsági részére, ahonnan például 1660. március 15-re Érsekújvárra hívta papjait, hogy a törökök által a templomokra kivetett adók ügyében tanácskozzék velük.¹³⁶ Hasonlóképpen tevékeny volt a legtávolabbi, Árva vármegyei,¹³⁷ valamint Tatra-menti területeken is. A Hernád forrásvidékén álló savniki apátság birtokainak restitúciója, hosszas és jól dokumentált pereskedése a zálogbirtokos Thököly Istvánnal és Lőcse városával csupán korlátozott eredménnyel járt.¹³⁸ A felekezeti terjeszkedés napi gyakorlatának mélyebb megismerése a pozsonyi kamara tanácsosaival folytatott levelezésének feltárásától várható.¹³⁹

Az intenzív terjeszkedésnél kevésbé látványos, de legalább annyira hasznos volt a belső egyházi élet gondos irányítása. Már-már rutinszerűvé váltak az egyházlátogatások, ezeket azonban sosem az érsek végezte személyesen, hanem a középkori hagyomány alapján az egyes főesperesek.¹⁴⁰ Még az esztergomi főszékeskáptalan 1652. évi rendkívül alapos, 15 kérdőpont alapján készült vizitációja is megbízott útján ment végbe.¹⁴¹ Előzetesen azonban

¹³⁵ A csallóközi misszionálásról Lippay szinte valamennyi életrajzi vázlata megemlékezik. Ezekhez lásd még ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 46, fol. 1–57, *passim*; uo., Coll. Hev., vol. 69, fol. 34; uo., Coll. Pray, tom. 5, n. 61.

¹³⁶ Vö. CST I/1, n. 370–371.

¹³⁷ 1650 körüli leírás a helyi vallási viszonyokról: PL AEV Act. visit., n. 2125/3; *Praevia informatio archidiaconi Nitriensis J. Luzsénszky ad... G. Lippay directa ante visitationem comitatus Arvensis anno circiter 1650*, EFK ms. 2046/38; a terület közvetlen egyházi igazgatása a szepesi prépost alá tartozott, lásd például a Pálfalvai János által elrendelt vizitáció jelentését (1655. júl. 7.): ŠOBA Lőcse Arch. Cap. Scep., scr. II, fasc. 6, n. 92 (kutatásomkor a szepesi káptalan magánlevéltára még a lőcsei állami levéltárban volt elhelyezve); továbbá *A katolikus restauráció sarjadása Árvában*, ms., 253skk (MNL-OL Galla-hagyaték [P 2088], II/e [Kéziratok], 26. tétel). A primás már 1648. febr. 5-én, Garamszentkeresztről az árvai vár és birtokai igazgatása kapcsán írt levelében biztatta a királyt a vallás és az ország érdekében („*pro salute tot millium animarum bonoque regni*”) teendő lépésekre. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 43/1648.

¹³⁸ PL AS Act. rad., class. U., n. 137–154. Levele az uralkodóhoz, nehogy a savniki javakat Thököly nevére írják: Nagyszombat, 1651. jan. 2. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 261.

¹³⁹ Miként azt Árva esetében igazolja GALLA FERENC imént idézett kézirata (*A katolikus restauráció sarjadása*).

¹⁴⁰ A barsi főesperesség vizitációi kiadva: TOMISA, 19–180; a többire lásd TÓTH-HEGEDŰS, helyenként.

¹⁴¹ A főszékeskáptalan 17. századi történetének elsőrendű forrásául szolgáló vizitációs jegyzőkönyv 1680-ban készült másolata: KFK ms. 459/2; az olvasókanonok kötelességeit a primás már 1643-ban szabályozta: PL AEV n. 222.

már 10 pontban reformálta a testület működését, meghatározóan a liturgia végzésének terén.¹⁴² Az 1650-es években került sor a prímási kancellária átalakítására: az ekkor keletkezett formulás- és protokollum-kötet iratai erre engednek következtetni.¹⁴³ A vaskos könyvbe bejegyezték a prímás fontosabb ki-nevezéseit, engedélyeit. Többek között olyan oklevélmintákat gyűjtöttek össze benne, mint például útlevél Rómába utazó klerikusok, ferencesek számára, szentelési bizonyítvány, szentelési fakultás használata, átruházása másra, meghatalmazás apát benedikálására stb.¹⁴⁴

A papság liturgikus tevékenységét a *Rituale Strigoniense* és a programadó 1611. évi nagyszombati zsinat határozatainak újbóli kiadása segítette.¹⁴⁵ A válásgyakorlás elmélyítését szolgálta a Szöllősi Benedek-féle *Cantus Catholici* latin–szláv nyelvű kiadásának engedélyezése 1655-ben.¹⁴⁶ A római rítus használatának elmélyítését a magyar szentek *officiumainak* újra nyomtatása (1650), valamint a magyar szentek ünnepeivel kiegészített római *Missale* újrakiadása (1662) mozdította elő. A *Missae in festis propriis ss. patronorum regni Hungariae* az 1633. évi nemzeti zsinaton kötelezővé tett szöveg első ismert kiadása.¹⁴⁷

A magyar szentek és boldogok számát nem sikerült gyarapítani harmadfél évtizednyi primátusa alatt. Árpád-házi Margit kanonizációjának megkezdett folyamatát az előírások szigorodása, a növekvő költségek miatt Lippay leállította annak ürügyén, hogy az összegyűjtött iratok elkallódtak I. Rákóczy György támadása idején.¹⁴⁸ A kassai vértanúk oltárra emelését ugyanakkor támogatta, erre utal, hogy vikáriusának hiteles átírásában ránk maradt a korábban még Lósy által Pázmány helynökeként lefolytatott tanúkihallgatási jegyzőkönyv.¹⁴⁹ Mindkét ügy végül a 20. században zárult le.

¹⁴² Nagyszombat, 1652. ápr. 3. Másolata: KFK ms. 459/3.

¹⁴³ PL AS Act. prot., Prot. F. – Prímási utasítás 1648-ból a káptalani hiteles iratkezelésre: PL AEV n. 222.

¹⁴⁴ A jelen munkában többször idézett *formularium* forrásértékére a barokk tudományosság is felfigyelt; az *Ephemerides Georgii Lipay...* (ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 46, fol. 1–57) megbízható adatai innen származnak. Néhány kivonat ugyaninnen: uo., Coll. Hev., vol. 69, fol. 9–13. – Prímási utasítás 1648-ból a káptalani hiteles iratkezelésre: PL AEV n. 222.

¹⁴⁵ *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione sacramentorum ac ceteris ecclesiae publicis functionibus...*, RMNy II, 619–620, app. 92; IV, 2260. Vö. VARGA, *Magyarországi*, 16.

¹⁴⁶ RMNy III, 2591.

¹⁴⁷ RMNy III, 2339; IV, 3057. Lásd az *Officia* kapcsán Lósynál mondottakat (I/156. j.).

¹⁴⁸ TUSOR, *SC Rituum*, 41–50.

¹⁴⁹ MNL-OL 1526 utáni gyűjt., Egyh. (R 302), I/4. t., 4. cs., időrend (1661. febr. 14.).

A pápai jubileumi búcsúk meghirdetése, egy-egy nagyszombati (olykor szepességi) templom kijelölése a római zarándoklat kiváltására a híveket igyekezett mozgósítani 1651-ben, 1656-ban, 1661-ben és 1663-ban.¹⁵⁰ 1651-ben például a „Magyar Királyság katolikus karaival és rendjeivel” együtt kérte a búcsú kiterjesztését egész primási tartományára.¹⁵¹ A katolikus vallás nagyszombati reprezentációját a nyilvános temetések rendjének 1657. évi szabályozásával igyekezett elmélyíteni. Pontosán meghatározta a temetési menetekben résztvevők sorrendjét, a lovas seregektől, illetve a plébániai diákoktól kezdve a külföldi egyházi és világi testületek tagjain, képviselőin át egészen a „test”-ig és a „körölte az koldusok”-ig bezárólag.¹⁵²

Mecénási működése keretében számos hazai és külföldi egyházi szerző, például Nádas János és Athanasius Kircher műveinek megjelenését támogatta.¹⁵³ Gyóntatója, Trinkell Zakariás nagyszombati rektor lelkigyakorlatos könyvének kiadásához 1000 forintot ígért és a dedikáció tanúsága szerint adott is.¹⁵⁴ Ő maga érsekként a Fugger-könyvtárat is magában foglaló gazdag gyűjteménye¹⁵⁵ ellenére egyetlen munkát sem publikált,¹⁵⁶ noha

¹⁵⁰ RMNy III, 2386; IV, 2657. 2991. 3111.

¹⁵¹ Méghozzá abban a formában, ahogy a bécsi egyházmegyében történt. Levele X. Ince pápához, Pozsony, 1651. július 23. AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 25, fol. 460r. Lásd még alább 211. j.

¹⁵² „*Ordo processionis in solemniori funere observandus*” és „*Ordo processionis in funere minus solemnium cum interventu tamen capituli observandus*”. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Irreg., Coll. Tyrn., 10. t., 17. sz. A rendtartás a primás és a Társaság közötti kevés konfliktus egyikehez vezetett, mivel a páterek nem fogadták el az egyetemi ifjúság („academia-béli deákok”) számára megszabott sorrendi helyet. Uo.

¹⁵³ Tüskés, *A XVII. századi*, 137. 170. 172. 194. 321. 348; Kircher Rómában, 1656. dec. 1-jén kelt s.k. köszönőlevele a 200 tallér adományért és könyvdedikációs ígérete: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 28. cs., 342. fol. Kiadva: Kiss Farkas, 458. – A Lippaynak szóló könyv-, színdarab- és disputaajánlások száma (Nádas, Inchoffer, Kopchányi Mihály stb.) meglehetősen magas, ezekre lásd részben RMNy III–IV, *ad indicem*.

¹⁵⁴ „*Petitos pro impressione libri exercitiorum et pro iubileo mille florenos dabo, sed modo non habeo, quia arendae nescio quibus ex respectibus plus solito sunt retardatae.*” Levele Trinkellhez, Pozsony, 1658. márc. 18. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Irreg., Coll. Pos., 17. t., 233. sz. A „*Maiores Dei Gloria: viris apostolicis per Exercitia spiritualia*” c. munka első kiadása Bécsben jelent meg, 1660-ban. – Szintén a primás támogatta Trinkell ugyanott, 1663-ban kiadott művét (*Divinatorium viae et vitae aeternae*). A dedikációs illusztráció közlése és elemzése Pesti, 67–68 (Lippay érseki trónja előtt állva fogadja a térdelő jezsuita hódolatát).

¹⁵⁵ Borbély, 469–475; Szepesi, 225–229.

¹⁵⁶ Műveinek és kisebb levelezéskiadásainak áttekintése: Szinnyei, VII, 1259–60. – Az RMK III, 1829 szám alatt szereplő S. *Ladislav rex vulgo pius dictus*... c., Bécsben 1653-ban ki-

több, elsősorban politikai témájú kézírata ebből az időből is fennmaradt.¹⁵⁷ Olvasási szokásaira, érdeklődésére különleges adat, hogy még kancellárként a bécsi jezsuitáktól akart matematikai tárgyú könyvet kölcsönözni a hosszas regensburgi tartózkodása alatt.¹⁵⁸

Lippay primás sem kerülhette meg, hogy foglalkozzon a főpapi végrendeletek végrehajtásának, a számos esetben értékes munkákat, kódexet és nyomtatványokat egyaránt tartalmazó prelátusi hagyatékok problémáival.¹⁵⁹ A meghatározóan az egyházi javadalmakból származó bevételek szabad, illetve kötelező jellegű felhasználásának gyakorlati kérdéseit mindazonáltal nem sikerült megnyugtatóan szabályozni primátusa alatt, hiába foglalmazott meg az ügyben 1651 folyamán Draskovich György hagyatéka kapcsán részletes felségfelterjesztést.¹⁶⁰

adott munka nem az ő, hanem azonos nevű unokaöccse (*‘liber baro, perpetuo in Saskő, Kabold et Jánosbáza’*) műve. SZABÓ KÁROLY, majd őtána a teljes szakirodalom tehát tévesen tulajdonítja az érseknek. Hasonló a helyzet az *Österreichische Nationalbibliothek Handschriftensammlung* kódexei között található, I. Lipótot dicsőítő *Mons Magnesiae...* c. munkával is, amelyet a kézírattár katalógusa ugyancsak Lippay érsek művének tüntet fel. A könyvecskét kézbevéve azonban meggyőződhetünk róla, hogy szintén tévesen, tudniillik ez a munka is a primási neposhoz köthető. Lippay primás alkimista munkássága azonban sajnos még sokáig kiirthatatlan lesz a szakirodalomból, lévén hogy a bécsi kézirat helyett SZATHMÁRY LÁSZLÓ magyar fordítása forog közkézen. Vö. például KISS FARKAS, 443, 29. j.

¹⁵⁷ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 34. cs., 1–199. fol. IV. Ferdinánd koronázásán mondott beszéde: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 30. cs. 464–467. cs.

¹⁵⁸ „*Desideraveram nuper quemdam librum mathematicum ex biblioteca domus professae hunc transmitti et mihi commodari...*”. A könyvet azonban János öccse feltételezett hanyagsága miatt nem kapta meg. Már idézett levele Rumerhez, Regensburg, 1641. jún. 28. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Sopr., Irreg., 92. t., 321. sz.

¹⁵⁹ III. Ferdinánd 1643. jan. 22-ei leiratában szólította fel, hogy hasson oda: a prelátusok tegyenek hagyományt végrendeletükben szeminárium alapítására, többen ugyanis ezt elmulasztották. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 18/1643. A kérdést 1648-ban Pálffy Pál is bolygatta. Uo., Prop. et op. (A 33), fasc. 12, n. 57.

¹⁶⁰ Garamszentkeresztén, 1651. febr. 12-én kelt levele és felterjesztése (*Considerationes circa res mobiles domini Iauriensis episcopi*) valamint kancelláriai véleményezése (márc. 15.): MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 37/1651 (fasc. 15). Lásd még 1653. márc. 20-án Pozsonyból írt levelét is. Uo. (fol. 117).

c) *A primás és az erdélyi katolicizmus*

Egyházkormányzati tevékenysége túlmutatott a főegyházmegye határain. Primátusa legjelentősebb főúri katolizálását, Nádasdy Ferencét saját papja rendelkezésre bocsátásával igyekezett kamatoztatni a főúr dunántúli birtokain.¹⁶¹ Ő erősítette meg kánonilag az akkor éppen – átmenetileg – esztergomi szuffragáneus zengg-modrusi püspökség 1655-ös vizitációján hozott rendelkezéseket.¹⁶² Figyelme kiterjedt a hódoltság távolabbi területeire is.¹⁶³ A primási tartományon belül leginkább az erdélyi viszonyoknak szentelt figyelmet.

Primási jogaira hivatkozva és azokat érvényesítve vikáriusokat, espereseket nevezett ki az évtizedek óta főpásztor nélkül maradt erdélyi katolikusok számára.¹⁶⁴ Lippay 1650 elején a Rómába utazó és a hitterjesztési kongregációt tájékoztató Huszthy Pált nemcsak ajánlotta, hanem az „Apostoli Széktől ráháramló primási és metropolitai tekintélyével” (*„auctoritate nostra primatiali et metropolitana deferente nobis idipsum sancta sede apostolica”*) tekintettel a püspöki szék üresedésére Szalinali István lemondása után vikáriussá is kinevezte.¹⁶⁵ Egy 1651. évi iratában – igaz, utólag áthúzott – részletében primási kötelességére és a hitterjesztési kongregáció rendelkezésére hivatkozva instruálta a káptalanra összegyűlt magyar ferenceseket a fokozottabb erdélyi szerepvállalásra és a bosnyák szerzetesek erdélyi térnyerésének visszaszorítására.¹⁶⁶

¹⁶¹ FAZEKAS, *Szenttamás*, 430–431. A primási működésének idejére eső szórványos főúri katolizálásokra (például Fánchy Pál báróéra és Sándor János nemesére) lásd a primás levelét VII. Sándorhoz, Pozsony, 1656. június 12. AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 41, fol. 182r–183v.

¹⁶² Ennek egyik eredeti példánya: MNL-OL MKL Particulare (A 92), n. 6/1655.

¹⁶³ Lásd alább a kalocsai helynöki kinevezést (214. j.).

¹⁶⁴ VESZELY, 370.

¹⁶⁵ „Creatio vicarii in Transylvania per illustrissimum archiepiscopum Strigoniensem veluti primatem Hungariae ex delatione facultatis apostolicae.” Pozsony, 1650. aug. 26. PL AS Act. prot., Prot. F, fol. 45v–45r. Huszthy primási ajánlása: AAV Segr. Stato, vol. 12, 120rv; beadványai a Propagandához: n. 648–649 (1799–1805). Lippay hosszas és fontos emlékirata az erdélyi vallási helyzetről és a missziókról 1665-ből: ТóTH, *Relationes*, 33/b (338–348). Lényege, hogy miként elődei, ő is magyar misszionáriusok alkalmazását látta hasznosnak, olaszokét nem.

¹⁶⁶ „Laborantes in Transylvania imo inclinatae ad ruinam catholicae religionis periculum et cura, tum ex officio primatiali, tum ex dispositione sacrae congregationis exigunt, ut... nonnihil intinemus de monasteriis ordinis sui in Transylvania.” Pozsony, 1651. ápr. 25. PL AEV n. 273/4.

Ő és utódai primási missziós felhatalmazásokat is kiállítottak. Ezek a dokumentumok azonban a fejedelemség területén 1652–1653 óta (ismét) „illegálisban” pasztoráló jezsuiták világi papi jellegét voltak hivatottak első sorban bizonyítani.¹⁶⁷

A kutatás számára már a 19. századtól ismert a Szárhegyi Mihály jezsuita számára Bécs, 1666. aug. 13-ai kelettel kiadott oklevél, amely széleskörű missziós felhatalmazásokat tartalmaz, és amelyeket Szelephény az Apostoli Széktől kapott fakultásaira és született követi jogaira hivatkozva adott meg. Missziós felhatalmazásait Rómából – elsőként a primások közül – viszont csak 6 évvel később kapta meg (vö. alább 176. j.). Sőt a szöveg eredendően nem az övé. Gyakorlatilag szó szerint azonos okiratot állított ki már Lippay érsek Kőszegi Zsigmondnak 1664 tavaszán, és ismert egy rövidebb változat is, Sebesi Miklós számára 1662-ből.¹⁶⁸ A Lippaynál szereplő formula: „*facultates et iurisdictiones infranominatas nobis a sacra [!] sede apostolica eatenus attributas vi eiusdem licentiae et auctoritatis nostrae iuxta et legati nati, qua pleno iure fungimur...*”¹⁶⁹ Az erdélyi misszióban rendi előjárói diszpozícióval működő páterek¹⁷⁰ azonban rendi úton megkapták a szükséges missziós felhatalmazásokat (misézési, gyóntatási könnyítések, különféle feloldozások stb.). A primási fakultásokra nem kánonjogi/pasztorális megfontolások miatt volt szükség. Meglátásom szerint a forrás lényege annak hivatalos igazolása, hogy az Erdélybe küldött misszionárius nem jezsuita, hanem világi pap: „*sanctae universalis ecclesiae nostrae Strigoniensis diocesis sacerdos*”. Vélhetően már Bucsányi György is így működhetett Székelyudvarhelyen az 1652/53-tól. Vagyis egy, már Lippay alatt kialakult, és a Fejedelemség területén a későbbiekben is alkalmazott érdekes megoldásról lehet szó. A missziós fakultások felsorolásával a lelkipásztori tevékenységi kör is meghatározásra került az erdélyi hatóságok előtt.¹⁷¹ E megoldás a lelkipáasztorkodást lehetővé tevő jogi identi-

¹⁶⁷ Kiadva: VESZELY, 366–367.

¹⁶⁸ A páter Kőszeginek 1664. máj. 25-én Pozsonyban kiállított oklevél címirata is azt bizonyítja, hogy kizárólag jezsuitáknak és rendszeresen adott formuláról van szó: „*Facultates et iurisdictiones patribus in Transylvaniam proficiscentibus dari solita*”. PL AS Act. rad., prot. F, fol. 204v–205r. A páter Sebesinek 1662. szept. 18-án ugyanott adott „*Missio sacerdotalis in Transylvaniam et concessae facultates*”: uo., fol. 177r. Vö. ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 46, fol. 15. 25–27. 30.; uo., Coll. Hev., vol. 69, fol. 30; uo., Coll. Pray, tom. 5, n. 24. – Széchényi György gyakorlatilag azonos szövegű irata, mely azonban sem a *legatus natus*-t, sem az esztergomi főegyházmegyét nem említi. A primás elődök korábbi kiadványaira való bárminemű hivatkozás nélkül közölve: Vass, 407–408.

¹⁶⁹ Lippaynak nem voltak meg a missziós felhatalmazások Rómától (vö. GALLA, *Kinevezések*, 3–5), csupán szűkebb fakultásai (vö. 174. és 211. j.), ezért hivatkozik született követségére (és primási, metropolitai jogaira, melyekre a formuláriumi *‘iuxta’* utal.)

¹⁷⁰ Sebesi és Kőszegi erdélyi missziójának említése például: LUKÁCS, III, 851.

¹⁷¹ Bucsányira: MOLNÁR: *Az udvarhelyi*, 82skk. – Egy, a Szentszéknek szóló emlékirat épp az 1660-as évek második feléből említi, hogy az „esztergomi érsekek Erdélybe helynö-

2. Lippay György esztergomi érsek (1642–1666)

Elias Wiedemann metszete nyomán a 19. század elején készült festmény. A Központi Szeminárium tulajdona, jelenleg Hajóson őrzik. Felirata: „*In Synodo Nationali Tyrnaviensi 1648 condit Seminarium Generale Clero Hungariae*”. (Vö. 132–133 és 64–65, 165. j.) Az ELTE rektori hivatalában található másolat 1912-ben erről készült. Azonosításáért SERFŐZŐ SZABOLCSOT és DÉTÁRI EMILIÁT illeti köszönet.

tást, illetve a vidéki pasztorációs terepmunka feltételeit biztosította. Ténylegesen ugyanis többnyire tudhatták, hogy *incognito* működő jezsuitákról van szó, a prímási iratok épp ennek a jogi szempontból értelmezendő inkognitásnak a keretét, dokumentációját jelentették.¹⁷² A meglátást, miszerint nem valódi prímási missziós felhatalmazásról beszélhetünk az erdélyi jezsuiták esetében, ellenpróbaként bizonyítja az 1656–1657-ben Nagyszombatban és Pozsonyban helyi népmissziót végző Hanula Jakabra Lippay által átruházott fakultások, amelyek az erdélyiekénél jóval szűkebb körűek és reálisak voltak.¹⁷³

Mindennél jobban mutatja az erdélyi katolicizmus fontosságát a prímás számára, hogy II. Rákóczy György számára a törökellenes segítséget a politikaiak előtt vallási szempontoktól javasolta függővé tenni. 1658 februárjában első helyen javasolta a jezsuiták visszavitelét, szabad működésük engedélyezését úgy a templomokban, mint az iskolákban, sőt egy kollégium alapításának fejedelmi támogatását. Továbbá egy katolikus püspök Erdélybe menetelét, ott tartását, szabad működését, hogy a világiak és a papság, kiváltképpen a konkubinátusok felett helynökével egyetemben szabadon gyakorolhassa joghatóságát, sőt a helynököt is ő, ne pedig a fejedelem nevezhesse ki. Ugyancsak elengedhetetlennek tartotta, hogy a katolikus ne-

köket küldöttek; a papok, szerzetesek, iskolamesterek, kik Magyarországból Erdélybe bocsátatnak, az esztergomi érsek bizonyítványaival vannak ellátva.” TEMESVÁRY, II, 24.

¹⁷² A Társaság kolozsmonostori iskolája tudniillik 1652–1653 után is működött, súlyosabb retorzió épp 1665–1666-ban fenyegette a pátereket: „*Princeps multum fuerit sollicitatus a malis hominibus, ut in Transylvania patres societatis affligerentur*”. Kászonyi Márton következő fejezetben (III, 181. j.) idézendő jelentésében (VANYÓ, *Bécsi nunciások*, n. 29). Vö. Cserei: *Erdély históriája*, 273 („a jezsuiták... az erdélyi saecularis páterek köntösiben sokan jöttek be”).

¹⁷³ Ezeket (feloldozás lelki fórumon aposztázia alól, tiltott könyvek olvasása, „*ius pendendi debitum amissum in foro conscientiae*”, felmentés egyszerű fogadalmak alól, feloldozás püspököknek fenntartott esetekben, miséhez használatos eszközök megáldása „*si episcopus commodum habere non potest*”) ugyanis a prímás valóban megkapta a Szentszéktől a szokásos öt-éves (*quinquennalis*) fakultás formájában (vö. 211. j.). E pontok és az esztergomi érseknek Pázmány által tulajdonított jogosultságok között csupán részleges átfedés (tiltott könyvek, aposztázia) van (lásd az *Összegzésben*). Az átruházás az erdélyiekkel ellentétben egyszerű formában történt, a szokásos intitulatúrát követően csupán ennyi áll: „*tibi in Christo honorabili reverendo Iacobo Hanula facultatem in Domino concedimus*”. Lippay eredeti oklevele (Garamszentkereszt, 1656. máj. 15.): MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 7, fol. 206 (99. d.). Vö. LUKÁCS, *Cataloghi*, II, 612 is. Véltetően alkalmi szükséghelyzet indokolta, hogy Hanula páter kivételesen nem előjáróitól, hanem a prímástól kapta meg tényleges fakultásait.

mesek Erdélyen kívül is taníttathassák fiaikat, illetve akár egyének, akár falvak, városok közösségileg is a katolikus hitre térhessenek.¹⁷⁴ 1658 végén arra hívta fel I. Lipót figyelmét, hogy bár valóban kétséges a fejedelem trónon maradása, de ha mégis így esne, méghozzá Bécs segítsége nélkül, akkor bizonytalan, vajon megtartja-e számos ígéretét „*in favorem catholicae religionis*”. Valós esélyt látott arra, hogy akár a megyés püspök, akár a jezsuiták visszatérhessenek a tartományba, sőt ott is maradhassanak a jövőben, bárki is legyen a fejedelem.¹⁷⁵ Az elkövetkező évek tragikus eseményei, Rákóczy halála azonban nem kedveztek a primás visszafogottnak éppenséggel ezáltal sem nevezhető elképzelései valóra válásának.

d) Püspökkinevezések és -szentelések

Lippaynak a hierarchia fejeként meghatározó befolyása volt a megüresedő egyházmegyék betöltésére. Egyházkormányzatának súlyát nagyban növelte, hogy személyi javaslatai rendszerint meghallgatást találtak a bécsi udvarban. Pietro Mariani, Zongor Zsigmond, Macripodari Jácint, Tarnóczy Mátyás, Pálffy Tamás, Hoffman Pál, Pálfalvy János, Szegedy Ferenc, Bársony György stb., valamint két utóda: Szelepchény György és Széchényi György többé-kevésbé neki köszönhatték püspöki kinevezésü-

¹⁷⁴ I. Lipóthoz írt levelének (Pozsony, 1658. febr. 14.) másolata: MNL-OL Esterházy cs. lt., Pál nádor (P 125), n. 7247/10 (29. cs.). Rákóczy megkeresését Sámbar Mátyás közvetítette: „*Misit ad me princeps Rakotius Iesuvitam patrem Sambar, quem antea ex Transylvania proscrisperat, rogans vellem ei benevolentiam et amicitiam exhibere intercedendo apud maiestatem vestram, ut in modernis difficultatibus auxiliis eiusdem protegatur. Promittit in negotio religionis catholicae suum vicissim auxilium et omnem assistentiam. Idem nuntiavit et petiit a domino iudice curiae per quendam confidentem suum Köver Gabor virum catholicum, quem ad maiestatem usque vestram... contendere iussit.*” Vö. SZABÓ, *Esterházy*, 63skk is. Lippay, Nádasdy és Szelepchény fellépése Rákóczy megsegítése érdekében már 1658. júniusra végképp kudarcot vallott. Goos, *Österreichische Staatsverträge*, 814.

¹⁷⁵ Felhívta az udvar figyelmét, hogy a Rákóczynak adott támogatással nagyobb esély kínálkozik a katolikusellenes Barcsay eltávolítására. Szerinte mindez sem a törökökkel kötött békét, sem pedig a katolikus vallás abban foglalt hódoltsági gyakorlását nem veszélyeztette volna: „*Iesuitis et aliis sacerdotibus religionis papae libertas sit concionandi et secundum religionem suam vivendi in ditionibus imperatoris Turcarum, resque ita accommodanda esset, ut sive Rakoczi sive quispiam alius maneret princeps, res tamen catholica in Transylvania suo statui restitueretur.*” Levele a királyhoz, Nagyszombat, 1658. dec. 15. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 336.

ket.¹⁷⁶ Érdekes megfigyelés, hogy támogatásának megszerzésében a közös iskolai évek ugyanúgy lehettek egy-egy egyházi karrier előmozdítói, például a processusaiban is valló Kopchányi Mihály és Francisci András esetében, mint akár hátráltatói, például Draskovich György kapcsán.¹⁷⁷ Alkalmanként világi főurak, mindenekelőtt a nádor is belefolytak, illetve bele akartak folyni a püspökkinevezésekbe, és Szelephény kancellár is bontogatta szárnyait, III. Ferdinánd uralkodása alatt még mérsékelt sikerrel.¹⁷⁸ Előfordult azonban, hogy látványos igyekezete ellenére sem ért célt Lippay, mint például Petrechich Péter esetében. Ővele szemben meglehetősen szenvedéllyel Marianit ajánlotta Zágráb élére, de a helybéli nagyprépost főhercegi és báni támogatása ezúttal többet nyomott a latban a primás szavánál.¹⁷⁹

Zágrábnál sokkal komolyabb vereséget szenvedett el 1653-ban a szerémi püspökség esetében. Nemcsak hogy nem tudta jelöltjét, az egyúttal szepesi prépostnak javasolt Somogyi Ferenc egri nagyprépostot kineveztetni, hanem hasztalan érvelt hosszasan egy bosnyák ferences kinevezése ellen. Hiába kritizálta a boszniai szerzetesek képzetlenségét, azt, hogy még latinul is alig tudnak („*vix Latine balbutire possunt*”), a misét és a breviáriumot *idiomate glagolitico* mondják és a régi naptárt használják. Továbbá azt, hogy a belgrádi és boszniai püspök közelsége miatt közülük egynek sem lesz esélye a felszentelésre, legfeljebb ha megtagadja az uralkodói kinevezést. Lelkipásztori szempontból pedig kifejezetten feleslegesnek, sőt veszélyesnek

¹⁷⁶ Előterjesztései Zágráb esetében viszont mindig zátonyra futottak. Lásd leveleit ez ügyben, és más püspökkinevezések kapcsán is III. Ferdinándhoz és I. Lipóthoz, MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), 1. cs., Lippay György levelei, *passim*. Alkalmanként választ kapott előterjesztései elfogadásáról. Lásd például *uo.*, Conc. exp. (A 35), n. 266/1644 (ahol viszont egyúttal azt is jelezték neki, hogy javaslatával ellentétben a nyitrai püspök Püsky lett). Szelephény és Széchényi előremenetelére külön is: FAZEKAS, *Kivételes karrier?*, 130–132. (Szelephény kancellár alkalmi befolyásának említésével.)

¹⁷⁷ Viszonyára hozzájuk e fejezetben (*ad indicem*).

¹⁷⁸ Szelephény 1653. febr. 12-én Regensburgból írt levelében közölte Batthyány Ádám-mal, hogy Földes Ferenc csanádi püspöki kinevezésére tett kérésének nem tudott eleget tenni, mert a primás és a nádor megelőzték. Tudja, hogy kell arrafelé, a Délnyugat-Dunántúlon egy felszentelt püspök, igyekezni fog kineveztetése érdekében – ígérte a kancellár a főúr-nak. MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 46 941.

¹⁷⁹ Hosszas levele az uralkodóhoz: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), 1. cs., n. 238. A harmadik jelöltről, Rátkay Györgyről így írt: „*Ratkay quod attinet, dissolutae vitae, immaturi iuvenis istius ne quidem mentionem facere desidero*”.

tartotta egy rezidens szerémi püspök működését. Szerinte az unitárius többség között élő kevés katolikust a jezsuiták és az általa küldött jó papok is megfelelően el tudják látni, a bosnyákok áskálódása miatt viszont a jezsuitákat karóba húzás fenyegette, több papját pedig a törökök megölték, mivel a renegát katonákat nem voltak hajlandók feloldozni. Szepesben ugyanakkor emberemlékezet óta működik püspök – hangoztatta érveit III. Ferdinánd előtt.

A primás sorai nemcsak a bosnyák ferencesekről alkotott negatív magyar képet színesítik, hanem azt is mutatják, figyelme a hódoltsági pasztoráció iránt az eddig ismerteknél jelentősebb volt.¹⁸⁰ Eredményt azonban nem ért el, 1654 nyarán a szerémi püspökséget az olovói gvardián, Jurjevich Péter kapta meg a bécsi udvartól.¹⁸¹ Gyengíthette Lippay érdekérvényesítését, hogy – az élete utolsó éveiben egyre inkább ellene dolgozó – Püsky János kalocsai érsek vele párhuzamosan azt kérte, hogy a tartományába tartozó egyházmegyét az ő ajánlására töltsék be, és az új szerémi püspököt Győrbe szeretne volna segédpüspökeként.¹⁸²

Bársony és Pálfalvay – utóbbi nem kapott bullákat – kivételével nemcsak azokat szentelte személyesen püspökké Lippay, akik kinevezését támogatta (Mariani, Zongor, Macripodari, Tarnóczy, Pálffy, Hoffman, Szegedy),¹⁸³ hanem például Petrechichet is. Utóbbinak az 1649. évi országgyűlésen, III. Ferdinánd, hitvесе és az udvar jelenlétében adta fel a püspöki *ordót*.¹⁸⁴ Szintén ő konsekrálta Püsky és Zongor közreműködésével 1650. júl. 15-én a kalandos életű Bielavich Györgyöt, akinek tinini püspöki kinevezését

¹⁸⁰ Levele az uralkodóhoz, Pozsony, 1653. szept. 24. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 19. cs., 196, fol. 108–111. Az ügyben már jóval korábban, jún. 17-én is írt. Vö. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 17, n. 61 (prop. 1653. aug. 14.).

¹⁸¹ 1654. júl. 4-én (kinevezését 1655. ápr. 26-án az előző említése nélkül megismételték. MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 2, fol. 2–3; 20–21. Pápai bulláit nem kapta meg.

¹⁸² Levele Lobkowithoz, MTAKK 4928–29/D-254, 1653. júl. 16.

¹⁸³ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/blippay.html>. Pálffy szentelési bizonyítványa PL AS Act. prot, Prot. F, fol. 171r^v (és egri processzusában is: P. Cons, vol. 67, fol. 1r–13v). Zongor és Mariani szentelése konjekturális (pápai megerősítésükből), és részben Hoffmanné is az, akinek a szentelésére esztergomi nagyprépostként 1656. júl. 31-én került sor. KOLLÁNYI, 255. Tarnóczyé 1650. szept. 18-án a nagyszombati jezsuita (egyetemi) templomban ment végbe. JUHÁSZ, 58–59.

¹⁸⁴ „*Domenica nella chiesa di San Martino, che è la maggiore di questa città si fece la consecrazione di monsignore vescovo di Zagabria per mano di questo monsignor arcivescovo di Strigonia. Le maestà dell'imperatore e dell'imperatrice vi volsero intervenire, si che fù tutta la corte, con li ministri de principi, e la funzione riuscì con molto decoro.*” Camillo Melzi nuncius 1649. ápr. 30-ai jelentése, AAV Segr. Stato, Germ., vol. 147, fol. 231r^v. Idézi: HENGERER, 275.

1636-ban kancellárként erősen ellenezte.¹⁸⁵ És természetesen ő részesítette az egyházi rend teljességében két utódát, Szelepcshényt és Széchényi Györgyöt. Utóbbi 1654. szept. 27-ei felszentelése páratlan egyházjogi kuriózum, ezért érdemes vele közlelebbről megismerkedni. A szertartásra ugyanis annak ellenére került sor, hogy az éppen megérkezett pápai megerősítő irat nem adott rá felhatalmazást. Széchényi 1647. május 6-án bár megerősítést nyert a pécsi püspökségre, nem szentelték fel. Bulláit ugyanis nem expedáltatta, hogy ne kösse magát kánonilag még inkább Pécshez, illetve megspórolja a még kedvezményes római eljárásban is tetemes bullakiálítási költségeket. Ekkor már közeli előrelépésre számított a sorozatos halálozások miatt (Kopchányi, Thelegdy, Hosszútóthy, Jakusith György) beinduló promóciós hullámban. Számítása 1648. ápr. 18-ai veszprémi püspöki kinevezésével hamarosan bevált.¹⁸⁶ Tetézte a helyzetet, hogy 1654 júniusban váratlanul meghalt a korábbi, pécsi megerősítést bonyolító Favilla ágens. És hiába vette át azonnal a római magyar ügyek intézését unokaöccse, Pietro Larzona-Favilla, ő nem lehetett tisztában az előzményekkel, illetve ilyenkor szokás szerint csak a konzisztoriális aktákat ellenőrizték Rómában, a bullaregisztrumokat nem. A korábbi pécsi megerősítés tényéből pedig teljes joggal biztosra vették a bullák kibocsátását s a felszentelés megtörténtét. Széchényi kreatív takarékoskodása majdnem nyílt botrányba torkollott az 1654. szept. 27-ei püspökszentelésén. Tudniillik csak a szertartás közben, a pápai irat előírt felolvasásakor¹⁸⁷ figyelték fel rá – nyilván maga az akkorra már több szentelést főcelebráló primás – hogy a mintegy két héttel korábban Sümegre érkezett apostoli irat csupán a veszprémi szék betöltéséről rendelkezik, a felszentelésről nem. A főpapokkal, főurakkal,¹⁸⁸ egyháziakkal és világiakkal zsúfolt templomban némi vita után Lippay a felszentelés mellett döntött. Indoka a pápa „feltételezett szándéka” volt. A primás döntését tehát közvetlenül nem az 1639-ben megfogalmazott önálló, az „Ősegyház” mintáját követő püspökszentelés ideája motiválta, de nem is az apostoli királyi kinevezésnek magyar részről tulajdonított kánoni jogerő vélt hatálya, mely alapján az egyházmegyéék kormányzását rendre azonnal átvették a magyar fő-

¹⁸⁵ PL AS Act. prot, Prot. F, fol. 45^r; CST I/1, n. 9 (9–12).

¹⁸⁶ Vö. HC IV 290; FAZEKAS, *Kivételes karrier?*, 131–132; MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 516–518.

¹⁸⁷ „...venutosi all'atto di leggere il breve apostolico e non vedutavi la commissione per consecrare si videro inaspettatamente in gran confusione...”. VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n 123 (74). Alberizzi nuncius vélhetően a *per viam secretam* expedálás miatt említ egy darab iratot, méghozzá brevét (nem pedig több bullát). Vö. TUSOR, *Barokk pápaság*, 183–184 és 224–226.

¹⁸⁸ Batthyány Ádámot például a következő sorokkal invitálta Széchényi: „Ennek a holnapnak 26. napján estvére jön ide esztergomi érsek uram őnagysága, s másnap úgymint 27 praesentis leszen az itt való sollennitas. Kérem kegyelmedet, édes gróf uram, jöjjön el akkorra, hadd ne fogyatkozzam meg kegyelmed jóakarátjában, mellyet míg élek, megszolgálhassak kegyelmednek... A minap azért múlt el, mivel még akkor Rómából nem hozták volt meg az én confirmatiómat. Tegnap meghozták, s az úr őnagysága [*Lippay*] levele is érkezik, kiben certifiál de termino.” Levele Sümeg, 1654. szept. 10. MNL-OL Batthyány cs. lt., , Missiles (P 1314), n. 46204.

papok („*pretendendo che la nominazione del Re d’Hungaria, che per privilegio della santa sede si chiama re apostolico, basti a questo*”). Egyértelmű viszont, hogy eme eszmei háttér nélkül a helyi skandalumot felvállalva mindenhol elhalasztották volna a püspöki rend szentségének kiszolgáltatását. Magyarországon ugyanakkor megtették, és sokáig elhallgatták az esetet a pápai Kúria előtt. Mario Alberizzi nuncius szerzett róla csak tudomást bő két évtizeddel később Pálffy Tamás kancellár révén Széchényi kalocsai processzusa során. A jegyzőkönyv Rómába küldésével együtt 1675. szept. 22-én jelentette a pápai államtitkárságnak az esetet. Sümegen, 1654 őszén a kora újkori egyetemes egyháztörténet az utrechti janzenista Cornelius van Steenoven 1724. évi közismert szentelése mellett egy másik, pápai felhatalmazás nélkül végzett püspökszenteléssel gazdagodott. Igaz, ez a liturgikus cselekmény nem vezetett szakadáshoz.¹⁸⁹

e) A felekezetszervezés mérlege és jellege

Lippay egyházkormányzata, az 1640–1650-es évek fordulóján megindult, kétségtől látványos egyházépítő tevékenység csupán korlátozott eredményeket tudott felmutatni. A felekezeti arányokon érdemben nem sikerült változtatni, és mintha a korábbi, pázmányi lendület sem tért volna már vissza. Ennek legékezebb bizonyítéka, hogy Lippay 24 évi primátusa alatt a korábbi ismeretek szerint mindössze egy-egy nemzeti, illetve egyházmegyei zsinatot tartott 1648-ban, illetve 1658-ban. Bár ez a szám az idáig homályban maradt 1660. április 21-ei főegyházmegyei zsinattal gyarapítható,¹⁹⁰ továbbá több intézkedés, mint például a generális szeminárium megalapítása e szinódusokra vezethetők vissza, határozataikat nem publikálták. Következésképpen érdemi hatást sem tudtak kifejteni, sőt mindmáig ismeretlenek maradtak.¹⁹¹

¹⁸⁹ VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n. 123 (73–74). A fentebbi olasz idézet is Alberizzitől. – A kánoni kivizsgálás tanúi közül csakis Pálffy jöhet számításba, aki aug. 21-i vallomása szerint magától Lippaytól tudja, hogy Széchényit ő szentelte fel (AAV P. Vienna, n. 185). A szentelési körülményeket azonban nem volt hajlandó a processzusba foglaltatni, a nuncius ezért írt róla külön jelentést a kánoni kivizsgálás szept. 21-ei lezárását követő napon. VANYÓ, i.h. – Lippay döntését a szentelés előző jegyzetben említett korábbi elhalasztása is befolyásolhatta.

¹⁹⁰ A primás meghívója Trinkell Zakariás nagyszombati rektorhoz mint turóci préposthoz, Garamszentkereszt, 1660. márc. 8. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 2, n. 2bis (fol. 8). A zsinat megtartására valóban sor került, vö. CST I/1, n. 378.

¹⁹¹ PÉTERFFY, 376–385 és 386–393; 1648-ból néhány határozat töredéke: PL AEV 231, fol. 12–16. – A szinódusok elemzése a primási előterjesztések alapján: HARDY, 42–50.

Az 1648. évi nemzeti zsinatra nagyrészt Draskovich György győri püspök letétele (egy részben személyi eredetű, régi konfliktus nagy vihart kavarázó rendezése) nyomta rá bélyegét.¹⁹² A prímás a győri püspöki javadalom zsinati zár alá vétele kapcsán hiábavaló kísérletet tett az egyházi (rendi) önkormányzatiság realizálására az államhatalommal szemben. A vesztfáliai béke évében a főkegyúri jog, melynek a magyar episzkopátus oly sok előnyét élvezte a korban, akár protestantizmussal, akár pedig a pápai centralizációval szemben, ezúttal – már a szekularizáció előjeleit mutató – állami abszolutizmus eszközként mutatkozott meg.¹⁹³

Az egyháziak világi bíróság előtti immunitását célzó törekvések eredményesebbnek bizonyultak.¹⁹⁴ Az egyházi jogok védelme érdekében kész konfliktusok vállalására is. 1645 májusában hevesen kelt ki a király előtt az újvári érseki házat feltörő Forgách Ádám ellen. Felháborodottan hangoztatta, miszerint az *episcopales curiae* mind világi, mind pedig a kánonjog szerint immunitást élveznek. Átmeneti felindulásában visszavonta a gróf főkapitányi kinevezését támogató opinióját, sőt egyik véghely élére sem javasolta.¹⁹⁵ Pázmány egykori titkárát és korábbi barátját, Törös János kamarai tanácsost pedig éles hangon oktatta ki, amiért Pálffy Pál kamarai elnökkel karöltve Zongor Zsigmond ellen eljárást kezdeményezett, miután Bosnyák püspök halálát követően az nem engedte javai zár alá vételét a kamara számára. Panaszára az uralkodó 1644. szeptember 22-ei mandátumá-

¹⁹² SZABADY, 100–106; valamint PL AEV 231, fol. 12–16; MNL-OL MKL Act. part. (A 93), n. 64; Draskovich 1635–1650 közötti ügyeire vonatkozó további iratok: PL AEV Act. suffr., n. 2102/17; lásd a következő jegyzetet is.

¹⁹³ TUSOR, *Nemzeti zsinat*, 69–130.

¹⁹⁴ A barokk irodalom (KORNELLI, SCHMITTH) kiemelten méltatja az egyházi *privilegium fori* védelmezéséért. Lippay 1658. évi zsinatra hivatkozó oklevele az egyháziak immunitása védelmében: PL AEV n. 224. Például 1643-ban Püsky János csanádi püspök perbe fogása miatt Trencsén vármegye törvényhatóságát királyi engedéllyel az érseki főszentszék elé idézte. Uo., n. 208.

¹⁹⁵ Forgách ellen írt, egyúttal helyi földesúri jogait is taglaló levele III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1645. máj. 15. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 193. Az ekkor állítólag nővel is erőszakoskodó, elképesztően ambiciózus Forgách Ádám a prímás viszonya mindvégig hullámvölgy maradt. Vö. CST I/1, *ad indicem*. – Az arisztokrata aránytévésztesére jellemző, hogy 1646-ban évdíjért folyamodott IV. Fülöp spanyol királyhoz, arra hivatkozott, hogy családjából Forgách Ferenc prímás kapott ilyet, méghozzá 4000 *scudót*. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 65/1646 (fasc. 10).

ban a kamarát az „*inquisitio*”-tól való elállásra szólította fel.¹⁹⁶ A határozatot előkészítő kancelláriai feljegyzés elismerte annak szokatlan voltát, hogy világi fórumon indítsanak pert egyháziak ellen, és elrendelte annak áttételét az érseki szentszékhez.¹⁹⁷ Mi több, a hasonló esetek előfordulása esetén a probléma nemzeti zsinati tárgyalását ajánlotta az udvari magyar kancellária.¹⁹⁸

A klérus immunitásának védelme mellett Lippay folytatta a primási jogok védelmének, szélesítésének programját. Az 1629. évi zsinat 3. függelékébe illesztett Pázmány-féle kiváltságfelsorolást (esztergomi örökös főispán, fő- és titkos kancellár, ő a királyi perszonális és az ország rendes bírának egyike, a királyi kettős pecsét őrzője, s hogy a királyi táblán két tag képviseli)¹⁹⁹ két további ponttal egészíti ki. Az egyik, hogy a mindenkori esztergomi érsek a király és a királyné udvari kancellárja („*functi sunt et funguntur honore cancellariatus utriusque aulae regiae videlicet et reginalis maiestatum*”), mely utóbbi nyilvánvalóan a veszprémi püspökök Jakusith György által újjáélesztett igényei ellen irányult. A másik pont szerint az esztergomi érsek Zsigmond királynak köszönhetően lett primás és született követ úgy az esztergomi, mint a kalocsai egyháztartományban. A *primatus* és a *legatus natus* tisztének uralkodói „promócióhoz” kötése egészen elképesztő gondolat. Luxemburgi Zsigmond csupán kérésével játszott szerepet abban, hogy IX. Bonifác 1395-ben mindkét kiváltságot kiterjesztette Kani-

¹⁹⁶ CST I/1, 179–182, n. 179–180; MNL-OL MKL Conc. exp., n. 266/1644. Továbbá Lippay levele Töröshöz, melyben „*etiam auctoritate nostra primatiali et archiepiscopali*” eltiltja őt a Zongor elleni „inkvizíciótól; illetve magyar nyelven szintén hozzá írt dörgedelmei az egyházi rend autonómiája védelemében, Máriavölgy, 1644. szept. 17 és 25. Utóbbi írásában nem mulasztja el megemlíteni, miszerint Ulrich Franz von Kolowrat udvari kamarai elnökkel szóban már egyeztették a nyitrai püspöki javadalom átadásának kérdését, és hogy királyi határozat is született („ugyanott mindgyárt az Anticamerában tudtára attuk Praesidens Uramnak, sőt maga is az Ófelsége a resolútiót...”). MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Reg., fasc. 7, n. 27 és 29.

¹⁹⁷ Lippay 1644. szept. 17-ei panaszlevele III. Ferdinándhoz és a hozzáfűzött kancelláriai *opinio* (szept. 22.): MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 102. 103. 104/1644.

¹⁹⁸ „...*si habetur simile quidpiam in synodo nationali posse id domino archiepiscopo deferri pro meliore bonorum ecclesiasticorum conservatione*”. Uo. Mindezt mintha maga a primás mondta volna tollba. A kancellári tiszt ekkor ténylegesen üresedésben lévén (vö. alább a III/72–74. j.-nél mondandókat) elképzelhető, hogy levelével az *opinio* tervezetét is elküldte – főkancellárként – a kancelláriára.

¹⁹⁹ PÉTERFFY, II, 286–295. Lásd még az *Utószóban* mondandókat.

zsai János esztergomi érsek utódaira.²⁰⁰ A magyar államegyháziság e végletekig túlzó mozzanatának megfogalmazása 1652-ből maradt fenn.²⁰¹

Ugyanezen évben a primás Rómába irányában egészen más eszmeiség jegyében fogalmazta meg Magyarország és a pápaság történelmi kötődésének jellegét.

6. FORDULAT A RÓMAI KAPCSOLATOKBAN

Lippay György viszonyát az Apostoli Székhez elsősorban nem felekezetszervezői, sokkal inkább politikai, egyházpolitikai célkitűzései határozták meg. Pázmány halálát követően a bécsi nunciatúra még a Barberini-pontifikátus magyarországi ellenzékének vezéralakjaként tartotta őt számon, aki – átmenetinek tartott – egri püspökségéhez vonakodott pápai bullát megszerezni, sőt az 1639. évi nyíltan episzkopalista elveket hangoztató püspökkari értekezlet egyik szervezője volt.²⁰² Lippay kancellárként a „tótális Szent István-i eszme” képviselője volt, felfogása szerint nemcsak a korona és a hatalom, hanem maga az egyház is teljes egészében az „övé”, az apostoli és szent királytól nyeri eredetét, legitimitását és identitását. Az Apostoli Szentszék szerepe csupán ennek utólagos elfogadására (*consensus*), jóváhagyására (*confirmatio*) korlátozódik.²⁰³ Az új pápai nunciussal, a Malatesta Baglionit felváltó Gaspare Matteivel viszont már igyekezett szorosabb kapcsolatokat kialakítani.²⁰⁴ Primásként átmeneti, hároméves habozás után

²⁰⁰ SZENTIRMAI, 34–35.

²⁰¹ „*ex munificentia et promotione serenissimi principis domini Sigismundi regis Ungariae ipse archiepiscopus effectus est primas et legatus natus, in utraque provincia, sua videlicet et Colocensi, quo titulo fruitur et fruuntur successores.*” Az esztergomi főkapitán 1652. évi vizitációs jegyzőkönyvében. KFK ms. 459/2, fol. 4v–5r.

²⁰² Lásd például Malatesta Baglioni nuncius jelentését. Bécs, 1637. aug. 15. BAV Barb. lat., vol. 7002, fol. 124r–127v; TUSOR, *Püspökkari konferencia*, 431–459.

²⁰³ TUSOR, *Lippay... a Rezidencia Kongregáció előtt*, 779–820; ÜÖ, *Rationes*, 333–347.

²⁰⁴ Gaspare Mattei 1640. júl. 24-ei – idézett – jelentésében már kifejezetten „buzgó és a pápa szolgálatára elkötelezett főpap”-ként tesz róla említést („*Il vescovo di Agria prelado zelante et ben affetto al servizio di nostro signore*”). Ugyanő 1642. nov. 22-én pozitív hírként közli az államtitkársággal Lippay primási kinevezését, s külön méltatja erőfeszítéseit, amellyel sikerült elkerülnie, hogy az érseki jövedelmekre honvédelmi célú penziót terheljenek. BAV Barb. lat., vol. 7040, fol. 31v; vol. 7024, fol. 151v. – Lippay magatartásváltozásában jelentős szerepet játszhatott a rezidenciakötelezettsége kapcsán lefolytatott, felmentéssel záruló, korábban már említett pápai vizsgálat. Vö. az előző jegyzetben idézett irodalmat.

(ez magyarázza megerősítése és palliuma megszerzésének elhúzódását) kész volt kompromisszumot kötni a Kúriával a pápai bullákért fizetendő díjak 1639-ben csupán átmenetileg elnyugodott hosszas vitájában.²⁰⁵ Nem támogatta Inchoffer Menyhért *Annalesei* folytatását sem, amelynek valódi célja a magyar igények történeti megalapozása volt.²⁰⁶

Koncepcióváltásának lényege abban összegezhető, hogy felismerte: a kánonjog és Róma álláspontja, valamint a magyar jogfelfogás és államegyházi gyakorlat között húzódó szakadék teljességgel áthidalhatatlan; a problémákat megoldani nem, csak megkerülni lehet. Sőt kell, hiszen a magyarországi katolicizmus a mind hangsúlyosabb államegyházi berendezkedés, a protestantizmussal szemben felbecsülhetetlen versenyelőnyt jelentő királyi főkegyuraság védőbástyái mögül sem mondhat le mindazon lehetőségekről, amelyeket külföldi, önálló állami entitással rendelkező központja nyújthat számára. Nem a felekezetszervezés vonatkozásában – a magyar hierarchia ekkorra már felismerte, hogy az általa kétes értékűnek tartott olasz misszionáriusok küldésén túl komolyabb anyagi támogatásra nem számíthatnak – hanem politikai téren. Az 1645-ös kompromisszumot Rómában megkötő Jakusith György egri püspök Lippay instrukciói alapján már ennek a koncepciónak a jegyében kért X. Ince pápától hatezer katonátoborzására háromszázezer aranyat a protestantizmus, illetve I. Rákóczy György ellen.²⁰⁷ A primás másfél évtized múlva hasonló megfontolások alapján biztatta VII. Sándort Erdély és II. Rákóczy György megsegítésére, megcsillantva a fejedelem katolizálásának lehetőségét.²⁰⁸

Az egyházi kapcsolatok terén a primás kevésbé bizonyult invenciózusnak. Mindössze egyetlen, ám kétségkívül terjedelmes *ad limina* jelentése ismert.²⁰⁹ Az ortodox unió, a katolikus arisztokraták házassági felmentései,

²⁰⁵ Esztergom érsekének a megegyezésre kihegyezett instrukciójának egykorú másolata, illetve első tisztázata: PL AEV n. 204, fol. fol. 44–51. Az első öt pont s.k. fogalmazványa: uo., n. 157.

²⁰⁶ OSzKK Levelestár, Inchoffer Menyhért levelei [*ord. alph.*], fol. 2r és 4r.

²⁰⁷ TUSOR, *Jakusith követjárása*, különösen 255.

²⁰⁸ Levele VII. Sándorhoz, Pozsony, 1658. febr. 22. AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 43, fol. 33r–34v. A primásnak a fejedelemmel folytatott fennmaradt levelezését kiadta: SZILÁGYI, *Lippay*, 581–591; újabban lásd KRUPPA, 70–83.

²⁰⁹ Kiadva: HUSZÁR, 696–712; BOUYDOS, 32–47. Az egyházi viszonyok ábrázolásának áttekintése: HARDY, 34–37. Az *ad limina*t segédpüspöke, Macripodari végezte helyette 1650-ben, aki két évvel korábban is beszámolt Rómában a magyarországi helyzetről.

pápai fakultásai (például papszentelési kedvezmények, búcsúk engedélyezése),²¹⁰ valamint a szentszéki missziószervezéssel összefüggő problémák kapcsán elsősorban a római inkvizícióval és a hitterjesztési kongregációval,²¹¹ valamint az államtitkársággal levelezett, mely utóbbinak alkalmanként egy-egy jelentősebb konverzióról is beszámolt.²¹² Primátusa első évtizedében a Propagandától független, aktív hódoltsági egyházkormányzatot gyakorolt. Olyannyira, hogy 1648 nyarán a kalocsai széküresedés miatt, és rendkívüli érdekes módon metropolitai jogaira hivatkozva Vaich György (*Georgius Vaich a Pulmbo*) bosnyák ferencest a kalocsai érsekség általános helynökévé nevezte ki.²¹³ Az 1650-es évek második felétől az eredetileg a szerémi püspökség betöltése kapcsán a bécsi és a római udvarok között kiújult vitákban igyekezett a háttérben maradni. Mi több, miként láthattuk, kifejezetten nem javasolta egy, a pápai megerősítést mindenképpen megszerezni és a hódoltságban rezideálni akaró bosnyák jelölt királyi kinevezését. Jól tudta, hogy ez a lépés az észak-balkáni terület egyházszervezetét közvetlen irányítása alatt tartó Apostoli Szentszék részéről heves ellenállás-

Vö. Lippay leveleit az államtitkársághoz: AAV Segr. Stato, Cardinali, vol. 12, fol. 128^{rv} és vol. 13, fol. 178^{rv}. Macripodari 1648. őszi útjának (mely alkalommal saját megerősítését is intézte) primási ajánlólevele: PL AS Act. prot., Prot. F, fol. 36^v–37^r.

²¹⁰ Lásd például PL AEV n. 210. 212. 215 (1654. nov. 23-án öt évre nyert *extra tempora* szentelési fakultás). 218. 221; a *licentia se immiscendi in criminalibus* (1644. jún. 11.): uo., n. 185/6. – Szentelési, szokás szerint *quinquennalis* fakultásait hiába kérte az egész primási tartományra, csupán az esztergomi főegyházmegyére kapta meg 1654. nov. 23-án (ugyanígy járt elődje, Lósy is, 1641. júl. 12-én). GALLA, *Felbatalmazások*, 158 és 149 (a folyóirat oldalszámai).

²¹¹ PL AEV n. 234 (*Acta Romana*), és a Propaganda Kongregáció ülésein tárgyalt néhány levele: APF SOCG vol. 87, fol. 183^{rv}; vol. 96, fol. 303^{rv}; vol. 310, fol. 129^{rv}. 348^{rv}; APF FV vol. 6, fol. 99^{rv}; DEVIĆ–MARTINOVIĆ, 323, n. 228. Vö. TÓTH, *Relationes missionariorum*, 440 (*ad indicem*); és UŐ, *Litterae missionariorum*, 1355, n. 483skk.

²¹² AAV Segr. Stato, Cardinali, vol. 13, fol. 178^{rv}. vol. 12, fol. 120^{rv}. 128^{rv}; Vescovi, vol. 25, fol. 369^{rv}. 460^{rv}; *ibid.*, Particolari, vol. 19, fol. 387^{rv}; valamint ismét Vescovi, vol. 39, fol. 349^r–355^v; vol. 41, fol. 182^r–183^v.

²¹³ A Pozsonyban, júl. 1-jén kelt oklevélben a következő indokolás áll: „...vacante pro nunc archiepiscopali sede Colocensi, populum ibidem Christianum et catholicum velut legitimo pastore destitutum in spiritualibus saepe periclitari audiamus, nos velut metropolitanus et vacante pro nunc dicta sede archiepiscopali Colocensi ecclesiae eiusdem gubernator et administrator fidelium ibidem existentium indemnitati spiritali mature consulere] volentes...”. PL AS Act. prot., Prot. F, fol. 36^{rv}.

ba fog ütközni.²¹⁴ Az Örök Városban működő ágenseinek – működésükre gondot fordított –, az ottani magyar gyóntatóknak és volt bécsi nunciatúrai tisztviselőknek köszönhetően ugyanis mindig naprakész információkkal rendelkezett a Kúriában történekekről.²¹⁵

Római informátorai rendszerint részletesen tájékoztatták a fontosabb itáliai, európai eseményekről, ami a közép-európai dimenziókat meghaladó látókört biztosított számára. Figyelmet szentelt annak, hogy megfelelő viszonyt ápoljon az Egyházi Állam meghatározó családjaival, bár Pázmányhoz hasonló kapcsolat-rendszert végül nem tudott kiépíteni. Érsekként egyszer sem járt Rómában, 1658. évi útjának vissza-visszatérő említése a szakirodalomban félreértés.²¹⁶

A pázmányi minta követésén és személyes ambícióin túl elsősorban e nemzetközi reprezentációs, kapcsolatépítő igény, illetve belpolitikai pozícióinak erősítése motiválta 1644-től egészen haláláig napirenden tartott bíborosi kinevezése érdekében tett lépéseit. A bécsi udvar ingadozó támogatása és a kuriális szempontokat előnyben részesítő pápák elutasító magatartása miatt kísérletei eredménytelenek maradtak. A történelmi folyamatosság fenntartásával törekvései mégis nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Esztergom a 18. századtól napjainkig a szokásjog alapján az állandó bíborosi székek egyikévé vált. Lippay érdemére legyen mondvá, a linzi béke elleni tiltakozástól a császári bíborosi „nomináció” kilátásba helyezése ellenére sem állt el, pedig III. Ferdinánd ekkori félhivatalos előterjesztése idővel meghozta volna számára Rómából a *capello cardinaliziot*. Bíborosi ambíciói a pázmányi örökség továbbvitelére e téren ugyanakkor már-már mániákusnak tekinthetők, amivel Bécsben is tisztában voltak.²¹⁷ Különleges szellemtörténeti adalék, hogy Lippay, aki – miként már

²¹⁴ Bécs és Róma kapcsolataira a 17. század második felében lásd FRANKÓI, *Kegyúri jog*, 367–381; JAKAB, 5skk.

²¹⁵ Vö. újabban TUSOR, „*Ad Praelatorum... negotia*”, 41–84 (és a következő j. is).

²¹⁶ Pietro Giacomo Favilla és Pietro Giacomo Larzona-Favilla, tovább Francesco Tinti volt bécsi nunciatúrai auditor jelentései és hírclevelei: PL AEV n. 216, fol. 1–7; AS Act. rad., class. X, n. 196, 10. 13. 14. 22. 24–26. 28–29. cs., *passim*. Vö. TUSOR, *Gli agenti*, 366. Az 1658-as fiktív római utazás: R. VÁRKONYI, *Országgyesítő*, 1077.

²¹⁷ Lásd TUSOR, *Purpura Panonica*, 106–160. – A Lippayval egymást kölcsönösen nem kedvelő Harrach bíboros feljegyzése szerint III. Ferdinánd nevetve említette, hogy „úgy hírlík, az esztergomi érsek annyira odavan a bíborért, hogy már-már megbolondul érte”. („*Mostrò Sua Mastà d'esserne troppo impegnato per il Landgravio, e non poter mettere in compromesso la sua nomina con aggiungerli delli compagni. E poi soglionse ridendo che l'arcvivescovo di Strigonia pretendeva che toccasse il primo capello a lui, et infatti si sparge che egli n'è inca-*

előkerült – a Pázmány által rendszerezett magyar államegyházi ideológia kérelhetetlen képviselője volt, bíbora érdekében 1652-ben képes volt a Szilveszter-bulla nyomán Magyarországot a Szentszék védnöksége alatt álló országnak nevezni.²¹⁸ Ne felejtjük: ugyanabban az évben, amikor is egy hazai használatra készült dokumentumban még a prímási és *legatus natus*-i titulust is Zsigmond királyhoz kötötte! (A pápai protektorátus ideája Szelepchény révén már a vasvári békét követő rendi szervezkedésben fog ismét feltűnni.)

Lippay kardinalátusa meghíusulásához minden bizonnyal hozzájárulhatott Pázmány és a Barberni pápa 1632-ben kezdődő politikai motivációjú heveny konfliktusának Rómában végig a 17. század folyamán jól megőrzött emléke.²¹⁹ A bíborosi kinevezés elmaradása nagyban korlátozta Lippay nemzetközi szerepvállalását. Az 1640-es évek derekán mutatott kivételes diplomáciai fellépését akár Róma, akár Varsó, akár Konstantinápoly irányában a rendkívüli hadihelyzet, a francia–svéd–erdélyi szövetség különleges viszonyai magyarázzák. Pázmánnyal ellentétben neve jószerével ismeretlen az európai historiográfiában.

7. KONFRONTÁCIÓKBÓL A NEMZETI EGYSÉGPOLITIKA FELÉ

A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke után a hazai politikai elit számottevő része (a teljes protestáns nemesség, a katolikus arisztokrácia több meghatározó személyisége, így Batthyány Ádám, Zrínyi Miklós stb., valamint a püspöki kar néhány tagja, például a prímással mind rosszabb viszonyba kerülő Püsky János kalocsai érsek) Pálffy Pál nádorral az élen mind hevesebben követelte, hogy a Habsburgok nyugati hadszíntéren felszabadult erőiket – többek között Erdélyt is megnyerve – végre az oszmánok ellen fordítsák. A Lippay köré csoportosuló kisebbség azonban a realitásokat felmérve nem kívánt szembe fordulni a háborúskodásban kimerült dinasztiával. A Habsburgokban mindenekelőtt a katolikus érdekek legfőbb védelmezőjét látták. Az élesedő politikai vitában a felek gyorsan radikalizálódtak. Míg Pálffy, majd annak halála után Zrínyi Miklós a nemzeti királyság gondolata felé kezdett hajlani, a bécsi

pricciatissimo, che quasi n'impazzisce".) KELLER–CATALANO, *Diarien*, II, 786 (1646. márc. 10.). Lippay protestálására a linzi béke ellen: uo., 874 (1646. október 27.).

²¹⁸ CVH I/3, 132 („essendo l'Ongheria sotto la protezione della sede apostolica”; „un paese dependente da se [i.e. dal pontefice] e dalla sua santa sede”).

²¹⁹ CVH II/7, 7skk.

kormányzat több tagjával kifejezetten baráti viszonyt ápoló²²⁰ Lippay még az olyan nagy felzúdulást kiváltó intézkedéseket is pártfogolta, mint a Magyarországon állomásozó német katonaság létszámának növelése és elhelyezése a fontosabb stratégiai pontokon.²²¹

III. Ferdinánd haláláig, 1657-ig folytatott politikájának valóban nem volt megvalósítható alternatívája. Mindazonáltal makacs törekvése, hogy óriási ellenzékével szemben az ország közéletének legfőbb irányítója legyen, az 1608 óta fennálló rendi alkotmány keretei között nem volt sem reális, sem szerencsés. Az 1655-ös országgyűlésen nem is volt képes elérni a nádorválasztás elhalasztását a következő diétára. Az uralkodóhoz írt levelében ennek érdekében a helytartóságról is lemondott volna, melyet egyenesen romlásának nevezett, de több mint kétséges, hogy ez valós szándékát tükrözte volna.²²²

Lippay elképzelése nem vált valóra, azt viszont kétségkívül sikerként köny-

²²⁰ Lásd például Puchheim, Johann Ferdinand Porzia, Wenzel Eusebius Lobkowitz és Rottal János leveleit Lippayhoz, AS Act. rad., class. X, n. 196, 13–32. cs., *passim*; valamint a primás leveleit Lobkowitzhoz (főként hadi ügyekben) és Porziához: ÓVÁRY, III, 376 (*ad indicem*), vö. MTAKK ms. 4928–29/D-254; ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez., Fz. 341, helyenként; MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 12. cs. A Porzia-levelezés kiadva: TUSOR, *Korrespondenz*, 165–182. Leginkább bizalmas viszony Johann Puchheimhez fűzte. Lásd CST I/1, 501 (*ad indicem*). Vö. VÁRKONYI, *Wesselényi*, 94–95 is.

²²¹ Ugyanakkor primátusa alatt se szeri, se száma a német katonaság garázdálkodása elleni felszólalásainak, panaszainak. Például levele a királynak, Nagyszombat, 1645. febr. 4., MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 192 és 194; Lobkowitznak: MTAKK ms. 4928–29/D-254 (1664. okt. 6.); valamint CST I/1, *passim*.

²²² „*Nil regno utilius, nihil maiestati vestrae quietius posse reperiri credo, quam si ex eorum consensu differri possit electio palatini usque ad futura comitia. Neque idcirco me ad locumtenentiam offero, quam veluti meam ruinam borreo, invenietur modus, in hoc etiam Deo suggerente. Rationes huius meae assertionis plurimas et gravissimas habeo, tempore suo repraesentanda.*” Javaslati az országgyűlési proposíciók összeállítására III. Ferdinándnak, Pozsony, 1655. jan. 19. MNL-OL Act. diaet. (A 37), 3. cs., 32–33. fol. Emellett a királyválasztás és -koronázás hivatalos felvételét sem javasolta az előterjesztések pontjai közé. – 1653-ban annyira biztos lehetett a sikerben, hogy csak általánosságban tanácsolta helytartó kinevezését az „ország előkelői közül” („...*alicui ex proceribus regni deferendum esse a maiestate vestra, ut dum alius palatinus eligitur; praesertim vero absente maiestate vestra...*”). Uo., Litt. archiep. (A 30), n. 274 (1653. nov. 27.).

velhetette el, hogy az új nádor, Wesselényi Ferenc az ő táborából került ki,²²³ és szerepe volt Nádasdy Ferenc országbíróságában is.²²⁴

Érdemére legyen ugyanakkor mondvá, hogy a közhatalomhoz nem mindig ragaszkodott görcsösen. 1648-ban a rendi alkotmányhoz híven ő javasolta III. Ferdinándnak a nádorválasztó diéta mielőbbi összehívását, kifejtve, hogy a korábbiakkal ellentétben már felesleges nagyobb számú fegyveres kísérettel érkeznie Pozsonyba.²²⁵ Befolyását, politikai talentumát továbbá nem csak a rendi frakciók küzdelmeiben kamatoztatta. Az 1650-es évek derekán közhatalmi szereplésének egyik legpozitívabb fejezete az svéd betörés előtt az ország területére menekült lengyel egyháziak támogatása volt az évtizeddel korábban általa hangoztatott konfesszionális egymásrautaltság jegyében.²²⁶

Népszerűségének növekedéséhez a nemesség körében – a királyi kinevezésekről adott értesítéseit leszámítva²²⁷ – nem járult hozzá gyakori részvétele a végrehajtható hatalom mindennapi gyakorlásában. Közreműködése fő eszközének a Magyar Tanács ülései, illetve az uralkodónak felkérésre írásban

²²³ A magyar belpolitika 1648 utáni változásaira, belső törésvonalaira és sűrű konfliktusaira: PÉTER, *A magyar főúri politika*, ms.; R. VÁRKONYI, *Zrínyi... nádori emlékirata?*, 269–328; PÉTER, *Zrínyi Miklós terve*, 653–665; Uő, *Magyar romlásnak*, 90–104; S. LAUTER, *Pálffy Pál*, 16–25; VÁRKONYI, *Wesselényi*, 87–110. – Lippay irányító szerepére a nádor felett a későbbiekben: CST I/I, XLIII; erre és az 1655-ös nádorválasztásra: TOMA, *Diss.*, 85–90, különösen 342. j. (az itteni érdekes idézet ellenére sokkal inkább a lipóti rendszer sajátosságai, mintsem egyfajta személyes bizalomvesztés indokolta az egyházi rend vezetőinek fokozatos háttérbe szorulását).

²²⁴ Erre és hullámzó viszonyukra, a primás közvetítéseire a nádor és Nádasdy között, valamint 1659-től, Erdély kapcsán megmutatkozó szorosabb kooperációjukra: TOMA, *Diss.*, 87–88. 92. 94. 98–100. 116 és 124skk. Nádasdyt 1646-ban a primás még a legmelegebb szavakkal ajánlotta III. Ferdinánd figyelmébe. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 196 (1646. júl. 25.).

²²⁵ Hosszas és fontos s.k. levele a királyhoz, Nagyszombat, 1648. nov. 21. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 240/1648. Érvelése szerint Rákóczy fejedelem halála és a vesztfáliai béke megkötése okafogyottá tették az esetleges halasztás mellett szóló érveket, és 1649. jan. 20., ill. 25. napját hozta szóba. Többek között amiatt, nehogy a császárné magyar királynévá koronázásának örömnünnepe Nagyböjt idejére essen.

²²⁶ Számos idevágó forrás (menekült püspökök, szerzetesek levelei, Pálfalvy János szepesi prépost beszámolója): PL AS Act. rad., class X, n. 196, leginkább 26. cs., 47–48. 84–86. 89–90. 109–110. 126–127. 142–145 és 160–161. fol.; MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 306. 308.

²²⁷ Mint például Esterházy Pálnak királyi tanácsosi kinevezéséről. Ezt Esterházy Érsekújváron, 1644. jún. 8-án kelt köszönőleveléből tudjuk. MNL-OL MKL Litt. priv. (A 32), n. 499.

adott állásfoglalásai, vármegyei szerepvállalásai számítottak.²²⁸ Mentoráéhoz, Pázmányéhoz hasonló kolerikus alkatának tudható be, hogy gyakorlatilag minden jelentősebb főúrral sikerült összeütközésbe keverednie Esterházy nádortól kezdve Homonnai Drugeth Jánoson, Forgách Ádámon, Nádasdy Ferencen keresztül egészen Pálffy Pálig.²²⁹ Ténylegesen azonban csak utóbbival nem tudott sosem kiengesztelődni, konfliktusuk messze túlmutatott a primás *vs.* nádor közötti konfliktus Pázmány/Esterházy-féle modelljén, jóllehet annak mindegyik szegmensét tartalmazta. Külön hangsúlyt kapott bene a királyi perszonális tisztének kérdése is. Vagyis az, hogy a tulajdonképpen (és hagyományosan köznemesi származású) perszonális (*personalis praesentiae regiae locumtenens*) a nádor vagy a primás helyettesítője-e?²³⁰

Lippay ellentéteit sokban ellensúlyozták az arisztokraták számára tett szívességei:²³¹ közvetítései közöttük (Esterházy–Nádasdy-per, Wesselényi–Illésházy-vita Murány miatt),²³² közbenjárásai érdekükben (Széchy Dénes özvegye és árvái, Széchy Tamás törvényes származásának igazolása), illetve gyámságai (Rákóczy László, Homonnai Drugeth György).²³³ Az viszont megint csak nem aratott osztatlan sikert, amikor arisztokrata

²²⁸ Egy ilyen állásfoglalás SCHRAMEK, 549–550. Továbbiak: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), Prop. et op. (A 33), Act. diaet. (A 37), Transylv. (A 98) és MKA Act. publ. (E 172), *passim*; PL AS Act. rad., class V, n. 712–713 és class. X, n. 196, 12–36. cs., *passim*; az uralkodói mandátumok: uo., Conc. exp. (A 35) és PL AS Act. rad., class. V, 518–519 és 535 (számos irat) és n. 507. 508; CST I/1, helyenként (és *ad indicem*).

²²⁹ Vö. CST I/1, XXXIX–XLIII. Primásként egyik első dolga volt, hogy érvényteleníttesse Pálffy bajmóci préposti adománylevelét, mondván, az a királyi főkegyuraság alá tartozik. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 7, n. 293 (1642. nov. 9.)

²³⁰ Vö. HANUY, II, n. 911 (525–527) és CVH I/3, 128; mindinkább elmérgesedő viszonyukra továbbá: FUNDÁRKOVÁ, *Palatine Paulus Pálffy*, 61–78; Uő, *Ein ungarischer Aristokrat*, XL–LV.

²³¹ Uo., XXXVIII–XXXIX.

²³² MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 198–199 és 207; 208.

²³³ Uo., n. 343 és 212. Széchy Tamás származására: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 30), fasc. 12, n. 173. A rendkívüli ügy már régóta húzódott, Lippay szerint már Pázmány is foglalkozott vele, s egyházi törvényszéknek kellett volna tárgyalnia, de Esterházy nádor, mint mindent, ezt is magához vonta. „*Potissimum in eo laboratum fuit vivente cardinale Pazmano, quisnam tam peregrini et vix antea apud nos auditi casus iudex esse debeat, asserente ipso una cum aliis multis saecularibus iurisperitis caussae huius revisionem ad ecclesiasticos pertinere, domino autem Esterházy palatino uti alia omnia ita et hoc ad se pertrahente.*” Levele III. Ferdinándhoz (Garamszentkereszt, 1648. febr. 28). MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 62/1648 (lásd még uo., az 1647. év iratainál is, továbbá ad n. 16/1658). Vö. CST I/1, L.

családok között tervezett frigyek megkötését felekezeti alapon próbálta meggátolni, mint 1659-ben Batthyány Pál házasságát Illésházy Gábor lányával, ami nem is sikerült neki.²³⁴ Sokkal szívesebben vették, ha római ágensével házassági felmentéseket intézett, mint például Csáky Ferencét Czobor Erzsébettel, 1651-ben.²³⁵

III. Ferdinánd uralkodása alatt Lippay közéleti és társadalmi befolyása meghatározó, személye mindvégig megkerülhetetlen volt. Egyetlen igazán komoly kudarca a linzi béke és annak becikkelyezése volt. Bécsi udvari bennfentességét érzékelteti, hogy alkalmanként hozzá intézett leveleinek ügykezelését is kérni merészelte az uralkodótól: így 1645-ben az ifj. Forgách Zsigmond esetleges átállása kapcsán írt sorait és mellékletét (Forgách Ádám levelét) csak a titkos tanácsi elnök Maximilian von Trauttmannsdorfnak és Szelepchény Györgynek javasolta megmutatni;²³⁶ 1648-ban pedig levelét egyenesen a Haditanácsnak kérte relegálni, és nem valamelyik kancelláriára.²³⁷ Tekintélyéhez az udvar tagjai előtt hozzájárulhatott az is, hogy nemcsak kancellárként, hanem prímásként is végzett ünnepi szertartásokat a császárvárosban.²³⁸

²³⁴ Levele a királyhoz, Pozsony, 1659. jún. 23. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 345. (Illésházy Katalin 1661 januárjában ment férjhez.)

²³⁵ Pietro Giacomo Favilla római ágens (Wesselényi Ferenc és Széchy Mária korábbi ügyére is utaló) levelei, Róma, 1651. ápr. 1. és dec. 3. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 10. cs., 42–50 és 192–196. fol. Vö. TUSOR, „*Ad Praelatorum... negotia*”, 51.

²³⁶ „*Non est dubium quod Sigismundus Forgach sit fidelis servus vestrae maiestatis, nunc etiam in suo corde, quomodo autem perierit, ipse refert, et authorem et modum, idem evenisset domino Homonnai, quem eadem prorsus ratione tractaverat, nisi ab amicissimo quodam ex castris nostris monitus fuga elapsus fuisset.*” Levele III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1645. jún. 29. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 14. cs., 32–35. (33.) fol. A sorok talán fokozzák az ifjú főúr halálával kapcsolatos gyanút. Vö. SZABÓ, *Egy felső-magyarországi*, 311–312.

²³⁷ „*Supplico humillime ne has meas litteras ad cancellarias det, praesertim ad bellicam, dominus cancellarius, si ibi est, poterunt cum ipso communicari.*” Levele III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1648. aug. 10. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 14. cs., 32–35 (33.) fol.

²³⁸ Egy ilyen alkalomra példa, amikor Bécsbe menetele okán kérte az esztergomi káptalanától elődje keresztjét: „Az szegény Losy uram keresztit külgye föl chanady püspök uram által, úgyhogy szerdán vagy csütörtökön estvére bizonyosassan itt légyen, mivel felmenvén Bécsben szükségünk leszen addig reá, az még az magunkét meg nem csinállják.” Levele a káptalanhoz, Pozsony, 1646. aug. 21. EFM Caps. eccl., caps. 12, fasc. 6, n. 30. Nyilván nem *pectoraléról*, hanem vélhetően az előtte vitt prímási kereszttről lehet szó. Rendkívül érdekes mozzanat, hogy ezt az ország területén kívül is használta, ám még érdekesebb, ha a

III. Ferdinánd magyarországi hatalmi rendszerében Lippaynak nem volt alternatívája. Az uralkodó belé vetett bizalmát nem lehetett megtingatni. A primás ezt pontosan tudta. Ezért merte felvállalni a linzi béke ratifikációja körüli valláspolitikai konfliktust – mely végül bíborosi kalapjába került. És ezért mert habozás nélkül lemondással fenyegetőzni helytartóságáról, ha az udvarban komolyabb támadás érte, illetve úgy érezte, befolyása csökkenni látszik. Mint például 1646 áprilisában, amikor egy néven nem nevezett rosszakarórára (ugyan ki másra, mint Pálffy Pálra?) panaszkodott felindultan a király előtt, akinek szerinte már olyannyira érvényesül az akarata az udvarban, hogy kénye-kedve szerint adományozza a püspökségeket, javadalmakat.²³⁹ Őt magát pedig törökellenes háborús uszítással, például Vác felégetésének eszmei szerzőségével, Esztergom megtámadásának sürgetésével, Forgách Ádám érsekújvári főkapitány bujtogatásával vádolta – sorolta a felháborodott primás a királynak. Mindeme vádakát kategorikusan visszautasította Lippay, miként azt is, hogy ő küldött volna követet a budai pasához.²⁴⁰ Felajánlott lemondását az Esterházy nádor halála után átmeneti-

korabeli közjogi szemlélet alapján Bécset nem tekintette „külföldnek”. Annak magyarázata, hogy az övé még miért nem készült el, palliumának pár hónappal korábbi megérkezében rejlik. – Kancellárként ő volt például Gaspere Mattei nuncius társszentelője a főszentelő Harrach bíboros oldalán 1640. október 30-án. Betegsége miatt nem vett részt az eseményt követő fogadáson. KELLER–CATALANO, *Diarien*, II, 420.

²³⁹ „*Animadverto esse aliquem, qui totus in eo sit, nec alium finem propositum habeat, quam me cum veris non possit, sinistris accusationibus maiestati vestrae continuo deferre ac penitus obruere, quibus tantum iam ab ipso effectum esse video, ut creditum meum seu opinio sinceræ fidei erga maiestatem vestram dexteritatisque ac discretionis in eiusdem humillimis servitiis multum imminuta aut omnino extincta sit, ad pene singula ad voluntatem eius in aula agantur, usque adeo, ut etiam episcopatus et sacerdotia iam pridem quasi propria distribuat ac promittat. Miror sane quomodo tantam fidem res prorsus a veritate alienae moveantur, miror quo modo tam repente emergerit ille, et totius sapientiae opinionem adeptus fuerit, cum tamen ipsum nullis veris, imo penitus falsis et auribus vestrae maiestatis prorsus indignis niti vel ex hac moderna ultima, de qua maiestas vestra me suis benignissimis literis monere dignata est, liquido appareat.*” S.k. levele az uralkodóhoz, Pozsony, 1646. ápr. 8. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 29/1646 (2. cs., 61–62. fol.). – Pálffy Pál kamarai elnökként gyakran időzött Bécsben, így tett 1646 kora tavaszán is. Vö. S. LAUTER, *Pálffy Pál*, 60–62. Udvari intrikáiról Szelepcshény tájékoztathatta Lippayt.

²⁴⁰ „*Ad vezirium Budensem neminem ego misi, cogitaveram pro aliquorum captivorum meorum subditorum liberatione mittere, id ipsum maiestati vestrae per dominum cancellarium significaveram, sed cum intellexissem ipsi hoc inter plura negotia excidisse, supersedi.*” Levelében többek

leg betöltött helytartóságról az uralkodó nem fogadta el. Ebben Lippay eleve biztos lehetett. Különben nyilván nem követelte volna erős felháborodással azonnali elbocsátását, hogy végre-valahára kizárólag egyházi ügyekkel foglalkozhasson – mint tette.²⁴¹

Az 1650-es években, I. Lipót trónra lépéséig folytatott politikai szerepének, párt-építő tevékenységének és a korabeli belpolitikai miliőnek különleges dokumentuma Nádasdyhoz 1651 nyarán intézett levele, melyet a címzett rögvest továbbított Pálffy Pál nádornak. A magyar szöveg mellett megtalálható latin fordítása is, ami arra utal, hogy udvari köröket is tájékoztattak tartalmáról: „Szolgálok kegyelmednek, édes fiam uram. Sok jókkal áldgya meg Isten kegyelmedet. Sokáig perplexus voltam magamban, írjak-e kegyelmednek ezen dologrul valamit, vagy semmit sem. Palatinus Uram [ti. Pálffy Pál] igen dicsekedik, hogy kegyelmedet az maga pártjára von-ta és én tőlem elidegenítette, mellyet nem hiszek ugyan, tudván, hogy Isten annyi okosságot adott kegyelmednek, hogy által érti, ki procedál közülünk igazán és Isten szerént, s ki másképpen. És hogy okot arra, mast senki kegyelmednek nem adott, miért is mastani időkben sem mit féltetni kegyelmednek, sem mit remélni palatinus uramtul. Azon meg annál is inkább csodálkozom, ha igaz, hogy kegyelmed oly igen megegyezett és barátságot vetett Vitnyédivel, kinek istentelen hamisságát senki jobban nem tudgya kegyelmednél és kiváltképpen az religióban való nagy gonosz igyekezetit. Nagy panasszal beszéllette cancellarius uram is, mert minden actakot jól tud szóról-szóra, hogy kegyelmed nem utolsó volt, sőt magna pars az ő kegyelme ellen való conspiratióban, és azt mondotta kegyelmed felől, Et tu mi fili Brute etc. Kiknek, édes fiam uram, nem kellett volna talám lenni, szép és szükséges virtus az sincera conscientia [őszinte lelkiismeret] nagy emberekben. Én mindazáltal ezeket, hogy szintén így volta volna, nem hihetem, hanem avval az szeretettel és fidelitassal, sinceritassal, mellyel voltam, mindenkor vagyok is kegyelmedhez, akarám értésére adnom kegyelmednek, akarván kegyelmedtül minden alkalmatlanságot eltávoztatni. Bizony bánnám, édes fiam uram, ha más egy néhány punctumban is, kit hallom, hogy végeztek, társ lett volna kegyelmed, és involvalvan magát abban az galibában, az kívül ezután több is jön ki. Én az kegyelmed szeretetiben és jó akarattyában meg akarok mindenkor maradni. Tarcsa és éltesse

között azt is kifejtette, hogy Esztergom megtámadását csak védelmező jelleggel javasolta, amikor is az ottani törökök a bányavárosoknál portyáznak. MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), ad n. 29/1646. Vö. fentebb, az 54. j.-nél.

²⁴¹ „Ego certe ne dum omnia ad me trahere, sed ne curam quidem huius afflictissimi et iam in interitum ituri regni habere desidero, intelligo enim hac quoque me in parte sugillari, adeo ut de facto humillime supplicem maiestati vestrae et pro gratia singulari petam, ab omni me directione et cura huius regni, et nunc et deinceps absolvi ac liberum reddi, mihi enim unice propositum est, nonnisi rebus meis ecclesiasticis attendere, ac Deo quiete servire. Neque video qualiter deinceps maiestati vestrae seu regno prodesse possim in tali rerum constitutione, factaque prioris meae exsistimationis et opinionis iactura.” Uo.

Isten kegyelmedet szerencsés jó egészségben – írta békülésre rendszerint kész jobbkeze a még csupán 29 éves Nádasdynak.²⁴²

A primás politikai magatartásában érdemi változás – az általa megkoronázott – I. Lipót trónra lépte után következett be. Az új kormányzat abszolutisztikus törekvéseinek egyik legfőbb akadályát a magyar rendi berendezkedésben látta. Lippay már 1659 elejére világosan felismerte, hogy az a bécsi közeg, amelyben kancellári működésétől kezdve oly otthonosan mozgott, s amelynek Magyarországra vonatkozó döntéseit érdemben befolyásolni tudta, végképp a múlté lett. „Soha bizon nem láttam az magyar nemzetet udvarnál oly contemptusban [*megvetettségben*], mint mastan... Bizony ezek az jámborok minden igazságunkból és szabadságunkból ezennel ki ráznak bennünket, minden magyar dolgot német tanácsra bocsátanak, cancelláriusnak híre sincsen benne, hanem ha volanter [*kinyitva*] küldöm neki, az mit írok őfelségének” – összegezte csalódottan tapasztalatait Wesselényi nádornak.²⁴³

A tényleges fordulatot meggyőződésében 1660 folyamán, az Erdély elleni, Várad elvesztéséhez vezető török–tatár támadás kapcsán tapasztalt bécsi passzivitás váltotta ki.²⁴⁴ Ő, aki korábbi sérelmeit, előítéleteit félretéve minden követ megmozgatott II. Rákóczy György és fejedelemsége megmentésére, kénytelen volt rádöbbedni, hogy a Habsburgokból hosszabb távon is hiányzik a politikai akarat az ország felszabadítására, ez pedig már a teljes magyar elit számára elfogadhatatlan volt.²⁴⁵ 1660-tól kezdve az ebben

²⁴² Záradéka és külcíme: „*Posonii, die 3 Iulii 1651. Illustrissimae dominationis vestrae servus addictissimus archiepiscopus Strigoniensis m.p. Illustrissimo comiti domino Francisco de Nádasd etc.*” Jelzete a Pálffy-család levéltárában: Arm. VIII, lad. 4, fasc. 7. Vö. CST I/1, xxvi, 50. j. (A forrást továbbra sem találtam az MTA kéziratárában, viszont onnan származó korábbi fénymásolataim között szövegét igen, ennek alapján lett beazonosítható az eredeti, pozsonyi lelőhelye.)

²⁴³ S.k. levelei Wesselényi Ferenchez, Pozsony, 1659. febr. 11. és 14. MNL-OL MKA Arch. fam. Wesselényi (E 199), A: Iratok, II. tétel, 65. szám, n. 14–15. Kiadva: CST I/1, *passim*.

²⁴⁴ „Szegény Erdel, szegény Magyarország, szegény magyar nemzet mint vesz, mine-mő gyalázatosan nem lesz? Én el hidje kegyelmed édes palatinus uram, oly kemén leveleket írtam, talám mondok, agyon vernek érette. Mast utolszor avval fenyegettem őket, bizony neki keseredik az magyar nemzet, azt fogja mondani minket opprimálni [*elnyomni*] jött ez az németiség, nem oltalmazni és szabadítani, szánszándékkal ad az töröknek bennünket.” Lippay Wesselényihez, Pozsony, 1660. júl. 28. Uo., n. 69; CST I/1, n. 398 (400–401).

²⁴⁵ Erdély-politikájára és változásaira: KÁRMÁN, II. *Rákóczi György*, 1066–1069skk és helyenként; Uő, *Erdélyi külpolitika, passim*; SZABÓ, „*De profundis*”, 1185–1160.

a vonatkozásban a felekezeti szempontokon felülemelkedni tudó prímás a nemzeti egységpolitika fő kovácsolója lett. Annak az egységpolitikának, melynek katolikus Habsburg-ellenes eszmei gyökerei éppen az ő korábbi ellenzékének gondolkodásából táplálkoztak.²⁴⁶ A politikai koncepció- és attitűdváltást mi sem mutatja ezt jobban, mint Zrínyihez fűződő, korábban hol kifejezetten ellenséges, hol meglehetősen ambivalens viszonyának ártértékelése.

A prímás 1663-tól Zrínyi Miklós meghatározó, elkötelezett támogatója lett a bécsi udvarnál. 1663 nyarán azt kívánta elérni, hogy küldjenek erősítést Zrínyi-Újvár számára, valamint haladéktalanul rendeljenek Zrínyi parancsnoksága alá a magyar csapatok kiegészítésére német katonaságot, hogy tüstént hadműveleteket kezdhessen a törökök ellen. Nemcsak hosszasan leveleiben gyözködte Johann Ferdinand Porzia herceget, a Titkos Tanács elnökét, hanem részletes instrukcióval felszerelve, majd újabb és újabb információkkal ellátva az udvarba küldte akkori gyóntatóját, Trinkell Zakariás S.I.-t, és széleskörű jezsuita kapcsolatait is mozgósítani igyekezett. Trinkell küldetése 1664. augusztus derekán megismétlődött. A bán érdemeit, jogos sérelmeit hosszasan taglaló újabb instrukciója szerint ki kellett járnia, hogy Zrínyi Miklós megfelelő beosztást, önálló sereget kapjon a törökellenes háborúban.

Az udvar azonban már 1664. augusztus 10-én fegyverszünetet/békét kötött Vasváron az oszmánokkal, aminek kapcsán a magyar rendi vezetőket „sem nem keresték, sem nem kérdezték”,²⁴⁷ és aminek tényéről csupán szeptember végén értesültek! A titokban megkötött és Magyarország számára rendkívül előnytelen szerződés ellen Lippay – feltételezhetően informálisan egyeztetve a rendi vezetőkkel, köztük Zrínyivel – Trinkell útján a Bécsben tartózkodó, Magyarországon is megforduló Christoph Bernhard von Galen münsteri püspökhöz, a Rajnai Szövetség egyik vezetőjéhez fordult. Felhívta a figyelmet a békekötés Birodalom számára is sérelmes voltára. Többek között az 1663-ban elvesztett – jórészt azt érseki uradalmak bevételeiből fenntartott – Érsekújvár azonnali visszafoglalását javasolta.

²⁴⁶ Ennek meglétét az 1640-es évek második felétől PÉTER KATALIN mutatta ki (*A magyar nyelvű*, 5skk).

²⁴⁷ A prímás szemrehányása Wenzel Eusebius Lobkowitz hercegnek, I. Lipót befolyásos miniszterének („*conclusa pace et nobis quidem nec requisitis, neque etiam interrogatis*”): MTAKK ms. 4928–29/D-254 (1664. okt. 6.).

E mindeddig ismeretlen diplomáciai misszió eredménytelensége után került előtérbe a Bécs-ellenes magyar rendi szervezkedés ideája.²⁴⁸

A Wesselényi Ferenc nádorról elnevezett mozgalom egyik fő kezdeményezője az Érsekújvár eltévesztését követően, majd a vaskvári béke megkötése után a Habsburg-uralomból teljesen kiábrándult és reményvesztett prímás lett. Erre engednek következtetni többek között a nádorhoz 1664. október 17-én írt panaszos sorai is:

„Énnekem nincsen semmi, az kit írva közölnék kegyelmeddel kívánsága szerint. Az mi édes táplálónk és anyánk, hazánk veszedelméről méltónak ítélem volna lenni, hogy beszélgessek kegyelmeddel, kinek az doctorok szokása szerint, mivel éltető orvosságot nem találok, csak mégis ha lehetne valami halál könnyebítő ényhétessel segítenénk, egyébirántis az ittvaló állapot csak szörnyűség ki mondani is az mint vagyon. Előbbeni járásában az német, török, tatár földig le pusztította ezt az darab országot, most immár az gyökerét is éppen ki szagatja, iszonyú kínokkal ölik, veszti valahun kaphatják az sügénséget... talán valahól feljüvet előtalálom kegyelmedet – kesergett a nádornak.”²⁴⁹

Bár tárgyalt a francia követtel és 1665 tavaszán diverziót szervezett Érsekújvár visszafoglalására, a tényleges, francia és török kapcsolatokat kereső szervezkedésben már nem vett részt. A jelek szerint nem igazán bízott a franciákban sem. Az élete utolsó hónapjaiban is aktív prímás 1665 őszén unokaöccsét, ifj. Lippay Györgyöt küldte Pongrácz György kíséretében Rómába, hogy egy esetleges szentszéki segítségnyújtás ügyében tájékozódjon. Az 1666. január 3-án, háromnegyed 11 órakor pozsonyi városi palotájában bekövetkezett halála azonban pontot tett a vaskvári békét követő útkereséseire.²⁵⁰

²⁴⁸ TUSOR, *Lippay... követutasítása*, 123–137; *Trinkell... küldetése*, 706–714; *Lippay... és a birodalmi rendek*, 79–88; leginkább pedig: Uő, *A prímás, a bán*, 19–251. Lásd még BORIÁN, 929–931. – Érsekújvár megerősítésre többek között MNL-OL MKL Litt. Archiep. (A 30), n. 319 (1656. szept. 5.)

²⁴⁹ Pozsonyban kelt s.k. levelének lelőhelye: MNL-OL MKA Arch. fam. Wesselényi (E 199), A/II/65, n. 91; CST I/I, n. 445 (456–457). – Lippay nemzeti egységpolitikájának adatgazdag elemzése: TOMA, *Egyházi politikusportré*, 49–69 és *Diss.*, 124skk. Lásd többek között még BENCZÉDI, *Wesselényi-féle*, 596–630; PAULER, I, 21. 23. 49; valamint CST I/I, XLV–XLVI.

²⁵⁰ TUSOR, „*Pour les intérêts d'un si grand Roi*” ?, s.a.; Uő, „*Et a pensare al successore in caso*”, s.a.; KFK ms. 272, fol. 60r–62v.

8. SZEMÉLYISÉGE, TESTAMENTUMA, ÖRÖKSÉGE

Alkalmanként a humortól sem mentes egyénisége²⁵¹ puritánnak, olykor aszketikusnak tekinthető. Elődjéhez hasonlóan nem kezdett jelentősebb vagyonghalmozásba. „Én pedig eddig ládába nem gyűjtöttem, hanem tudgya Isten és ez világ, mire költöttem az én kevés jövedelmemet” – írta élete vége felé.²⁵² Családja vagyonosodásának folyamatát fivére Gáspár 1652. évi halála megtorpantotta. Az általa a kamarai elnökségbe segített testvér tértnyerése rendre konfliktusokba sodorta több főnemessel,²⁵³ közreműködésével ugyanakkor készséges szívességek tételére is lehetősége nyílt.²⁵⁴ Árvái, a grófi rangra jutó ifj. Lippay György és Lippay János segítségével mértéke elfogadható volt a kor normái szerint. A család azonban nem tudott hosszabb távra gyökeret verni a magyar főnemesség soraiban, a 18. századra kihalt.²⁵⁵

Egyedüli luxus életében a meghatározóan reprezentációs célokat szolgáló pazar kertje volt az általa emeltetett, és Franz Anton Hillebrand átépítésében ma is álló prímási nyári palotával.²⁵⁶ A még Oláh Miklós által szerzett *domus suburbanát* Forgách Ferenc, kedvelt kertészkedései alkalmával Pázmány is használta. Birodalmi és itáliai mintákat követő felfejlesztése Lippayhoz fűződik. A párhuzamok a *Villa Aldobrandini* és *Villa Borghese* kertjeivel nem véletlenek, 1632-ben Pázmányt kísérve ezeket teljes pompájukban megcsodálhatta.²⁵⁷

²⁵¹ Vö. CST I/1, XLIV. Kancellárként a pornói apátság adománylevelét a szúkkal vizionálta harcolni az osztrák provinciálisnak írt soraiban: „*Alioquin si in cista iacere et cum blattis configere donationem oportuerit, non est quod multum acceleretur, et propius admoveatur dies, semel atque iterum expiratura.*” Levele Rumer Jánoshoz, 1641. jún. 14. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Coll. Sopr., Irreg., 92. t., 321–322. sz.

²⁵² Forgách Ádámhoz, Trencsén, 1661. szept. 22-én. CST I/1, 416–417, n. 411.

²⁵³ Például a barsi főispánság kapcsán Forgách Ádámmal. CST I/1, n. 224. n. 226. Hálálkodása az uralkodónak Gáspár öccse kamarai elnöki kinevezéséért: MNL-OL MKA Tört. Eml. (E 144), Belügy, 1. cs., időrend (1646).

²⁵⁴ Uo., n. 253.

²⁵⁵ OLÁH–TUSOR, 331. A segítségre például CST I/1, n. 270. 273. 476.

²⁵⁶ További irodalommal: S. LAUTER, *Főúri kertek*, 87–104; ECSEDY, *Plenus sapientia*, 171–232. Vö. PFEIFFER, 40–41 is.

²⁵⁷ ECSEDY, 177 és 187. Pázmány (és nyilván közvetlen kísérete) 1632. május 14-én vendégeskedett Frascatiban. FRAKNOI, *Pázmány*, III, 39. A *Villa Borghese* felkeresése hipotetikus, de kizártnak tartom, hogy a Birodalom protektora ne látta volna vendégül a *Pinción* az április–május folyamán Rómában tartózkodó császári bíboros követet. Pázmány pár hónappal később olasz nyelvű levélben kéri a protektort a közreműködésre Lippay veszprémi bullái-

A nyári palotában és a kertben az 1649. évi országgyűlés alatt, után III. Ferdinánd többször megfordult, és I. Lipót is felkereste.²⁵⁸ Egyaránt szolgált a pihenés és tanácskozások színhelyül.²⁵⁹

Az itt és a belvárosi palotában – a Pozsony központjában ma is álló, Batthyány József bíboros által Melchior Hefelével építtetett prímási rezidencia elődjében – tartott prímási udvar dimenzióit mutatja, hogy például 1648 utolsó negyedévében 559,5 Ft-ot tett ki az ott szolgálatot teljesítő mintegy 55 fő fizetése. Az éves szinten mintegy 2200 Ft tetemes összegnek a magister (udvarmester), a titkár és Gyulay János (25–25 Ft), további hét vezető udvaronc: Gyöngyössy János, „Kiss Gróf”, Luzsénszky, Dabis Gáspár, Szenczy, Latoczky, Somlyai „urak” (12 Ft), még további kilenc, név szerint felsorolt udvaronc, többnyire 8 Ft-os fizetéssel, valamint egy-egy szabó, gombkötő, szűcs, fodrász, asztalos (*faber*), tollnok („*talnak*”), festő (*pictor*), „lótanító”, valamint 4 szakács, 6 lovasz (*czatlos*), 3 vadász (*agazo*), végül 6–6 kocsis és fullajtár (*follajtar*).²⁶⁰ Akár a személyzet száma, akár juttatásaik mértéke nem árulkodik fényűzésről, a szükséges reprezentáció túllépéséről, és épp-hogy megfelelnek a korabeli normáknak. Ennél még Malatesta Baglioni bécsi nuncius is nagyobb udvartartást vitt Bécsben 1634–1639 között.²⁶¹

nak expedíálásában, utalva arra, hogy ő is vele volt Rómában: „*Mons. preposito Lipai, che venne meco costì, sogetto di tal parti[colari] e virtuose qualità*”. Pozsony, 1633. febr. 5. HANUY, II, 397, n. 814. – A nyári palotára és építéstörténetére monografikus alapossággal legújabbban: ECSEDY, *Lippay*, 119–250.

²⁵⁸ HENGERER, 276. Egy friss, plasztikus leírás a kertről: LÁSZLÓ, [1–8].

²⁵⁹ CST I/1, 262–264, n. 266. Lásd még uo., XLV.

²⁶⁰ *Computus salariorum servitorum illustrissimi principis domini, domini archiepiscopi Strigoniensis etc. a die 2.do Octobris anni 1648 usque ad diem secundum Ianuarii anni 1649*. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 17. cs., fol. 169–170. fol. Udvartartására két további irat: uo., 18. cs., 285–286 fol.; 33. cs. 500–503. cs. Tagjaira a végrendelet szövege mellett: CST I/15, XLV, és különösen 366, n. 371 – A processzusok mellékletei segítségével Lippaynak öt titkárát tudjuk azonosítani. Ők: Thuróczy István, 1648 (*P. Cons., vol. 41, fol. 398r-423v*); Mayláth Miklós, 1650 (*P. Vienna, n. 111*); Pisky István, 1651–1652 (uo.); Halasi István, 1653 (uo.); Szenthe Bálint (1656) (*P. Vienna, n. 113*); Bársony János, 1659 (uo.). Továbbá 1665-ből Földvári András (TUSOR, “*Ad Praelatorum... negotia*”, 84). A célzott kutatás további neveket fog felszínre hozni. A prímási udvar két káplánja: Barolty (Baróthy) Ferenc pozsonyi, majd vélhetően 1659-től Lancháry Gergely esztergomi kanonok. ECSEDY, *Lippay*, 123.

²⁶¹ Vö. BECKER, *Aus dem Alltag*, 307–341.

A forrásadottságok egészen közeli rálátást engednek Lippay lelki életére. A barokk életrajzi irodalomból ismert rendszeres lelkigyakorlatra vonulása. Erre rendszerint adventben került sor, és valamelyik jezsuita kollégiumban végezte, 1657-től rendre kedves trencsényi alapításában, amíg ereje engedte, utoljára adatolhatóan 1662-ben. Ilyenkor természetesen a közügyekkel sem tudott foglalkozni.²⁶² A még Rómában elsajátított meditációs gyakorlatok ugyanakkor nagy segítségére voltak a súlyos egyházi és politikai döntések meghozatalában, terhének viselésében.²⁶³ Olykor bőjti időn kívül is el-elvonult, mint például 1659 karácsonya után Garamszentkeresztre „nyugodalomra, Istennek szolgálni csendesebben, és könyvekkel társolkodni, halottakkal beszélgetni”.²⁶⁴ Esti imagyakorlata a zsolozsmán túl a loretoi litánia, a rózsafüzér, tovább Canisius Szent Péter imádságának („*En Uram, Istenem...*”) elmondásából állt.²⁶⁵ A nahácsi ferences kegyhelyet „devotioért” tizenöt év szünet után kereste fel ismét 1644-ben. Grácsba, az ott időző császári udvarba menet 1660-ban Frauenkirchen kegytemplomában imádkozott a Várad, Erdély megmentése érdekében tett útja sikeréért.²⁶⁶ Élete utolsó éveit leszámítva minden évben gyalog zárandokolt a pálosok Pozsonytól „két mérföldnyire”, azaz 15 km-re fekvő máriavölgyi kegyhelyére.²⁶⁷ Mély hitének megvallását olvashatjuk 1660 májusában, amikor az udvar politikája

²⁶² „*se cessit ad aliquod societatis collegium seque et animum per exercitia sancti patris octiduo collegit*”. MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 24. fol. 25. fol.; CST I/1, n. 285. 364. 365. Lásd még KORNELLI és SCHMITTH munkáit, illetve KFK ms. 272 is. Vö. fentebb, 71. j.

²⁶³ „*In gravissimis ecclesiarum et totius regni curis, quam in Romano collegio didicerat meditando normam et horam nunquam intermisit*.” MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 24. fol. 25. fol.

²⁶⁴ Uo., n. 366.

²⁶⁵ „*Nunquam vesperi cubitum concedebat, quin sanctissimas Lauretanas litanias, eiusdem Beatæ Virginis rosarium cum hymno S. Canisiani devotissime orando persolveret*.” MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 24. fol. 25. fol.

²⁶⁶ Uo., n. 176 és 398.

²⁶⁷ TŰSKÉS, *Búcsújárás*, 113; KFK ms. 272, fol. 60r–62v. Úgy tűnik, hogy az ismeretlen jezsuita munkáját KORNELLI és SCHMITTH is ismerte és használta. A már többször idézett *elogium* említi zárandoklata elhagyását élete végén. – Máriavölgyi fogadalmi útjait Lósy prímás is említi. Lásd fentebb I/122. j. – A LUKÁCS-féle katalógusoknak köszönhetően a prímás öt gyóntatója azonosítható, köztük a pozsonyi nyomdász Némethi Jakab és Trinkell Zakariás. Vö. KÁDÁR, *Fundatores*, 200; az összes névvel: KÁDÁR, *Jezsuita kollégium*, 124 (Uő, *Jezsuiták*, i.h.).

miatt felveti visszavonulásának gondolatát.²⁶⁸ A konfesszionizmus korának legtipikusabb alakja ő a magyar történelemben, még bíboros mentorán is túllép. A vallás úgy a politikában, mint a mindennapokban kizárólagos elsőséget élvez nála. Egyszer például levelét a kancellárhoz arra hivatkozva zárta le idő előtt, hogy prédikációra kell készülnie.²⁶⁹

* * *

Lippay hatvanöt évet és mintegy négy hónapot élt, ez a kor viszonyai között nem mondható rossznak, bár kivételesnek sem. Egészségére mindvégig kiemelt figyelmet fordított, se szeri, se száma fürdőkúráinak. Orvosához írt és egyéb levelei alapján egészségügyi profilja jól megrajzolható.²⁷⁰ Ízületi fájdalmait kezelésében a jezsuiták segítségére is számíthatott.²⁷¹ *Elogiuma* szerint példásan tűrte lábai kisebesedését, állandósuló láb- és kézfájdalmait.²⁷² 1658 májusában a már meghirdetett egyházmegyei zsinatot (*synodus dioecisana*) azért kellett elhalasztania, mert annyira gyötörte a „podagra és a láz”, hogy sem lábait, sem jobbkezét nem tudta mozdítani.²⁷³ 1661-től egészségi állapota rohamosan hanyatlott – reszketeg aláírásai arra engednek következtetni, hogy talán Parkinson-kórban szenvedett. Utolsó saját kezű levelét,

²⁶⁸ Uo., n. 382.

²⁶⁹ „Most többet nem írhatok kegyelmednek, mert praedicationhoz kell készülnöm. Minálunk itt egy cometa láttatik, immár három éjjel láttam, addja Isten minden jóra.” Levele Szelepcshényihez, Nagyszombat, 1652. dec. 23. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 262.

²⁷⁰ EFK Ms I. 172 (*Litterae variorum ad Polycarpum Procopium Bonano*), vö. CST I/1, xvi, 15. j. Betegségeire, a fürdőkúrákra uo., xlii. A sokszerepű Bonannira és a hozzáírt érseki levelek: ECSEDY, „*Tudós építészek*”, 27–29 és helyenként Uő, Lippay, 165skk.

²⁷¹ „*Antipodagralis aqua pro me est divina, mittat mihi ad huc unum vitrellum vestra paternitas*”. Levele Trinkellhez, Pozsony, 1658. márc. 18. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Irreg., Coll. Pos., 17. t., 233. sz.

²⁷² „*In gravissimis etiam et maximis tum pedum vulneribus, tum podagrae et chiragrae doloribus patientissimus, nec unquam vox quaerula audita praeter dulcissima Iesu et Mariae nomina*.” MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg., 27. d., 9. t., 25. fol. Ugyanitt leírt csodás foggyógyulásáról fentebb, 115. j.

²⁷³ „*...acutis adeo podagrae ac febrium doloribus divexamur, ut pedum ac dexterarum etiam manus usu et officio destituti simus*”. Pozsony, 1658. máj. 23-án kelt levelét a szepesi káptalanhoz alá sem tudta írni. ŠOBA Lőcse, Arch. Cap. Scepusien., scr. 11, fasc. 6, n. 33.

amelyet ismerék, 1661 őszén írta.²⁷⁴ Végrendelete bevezetőjének megszövegezéséből mindazonáltal az derül ki, hogy 1665/1666 fordulóján nem készült még a halálra.

Lippay halálának pontos dátumáról a szakirodalomban a legkülönbélebb adatok forognak. Perdöntő a pozsonyi kamarának jan. 3-án az uralkodóhoz intézett levele, amely „*de plenitudine regiae apostolicae suae potestatis*” kéri a prímási javak zár alá vételének elrendelését, és órára pontosan megadja az időpontot: „*Illustrissimum ac reverendissimum dominum archiepiscopum Strigoniensem recte hodie tertio quadrante ad undecimum antemeridie supremum vitae clausisse diem...*”. A helyszín Pozsonyban egyértelműen a belvárosi, és nem a kertjéről híres nyári palota. MNL-OL MKR Exp. cam. (E 15), n. 1/1/1666; lásd még uo. n. 2 és 89–90. Ugyanezt erősíti meg *elogiuma*, amely fél 11-re teszi elhunytát, a szobájában bemutatott szentmise közepette. MNL-OL Act. Eccl. (E 150), Irreg. 27. d., 9. t., 25. fol. – Vataj István és Lendvay Zsigmond jan. 5. 6. 7. és 9-ei beszámolója a kamarához a nagyszombati érseki rezidenciának a prímás halálát követő azonnali leltározásáról: MNL-OL MKR Litt. ad cam. exar. (E 41), n. 1.2.3.4/1666.

Politikai végrendelete – az „édes haza” megtartása, a rendi alkotmány és ebben a katolicizmus államalkotó pozícióinak biztosítása nyugati orientáció keretében – tollbamondás nélkül is egyértelmű volt. Javairól, alapításai befejezéséről és folytatásáról a pozsonyi káptalan által hitelesített testamentumban gondoskodott. Az 1665. december 31-én két pozsonyi kanonoknak tollba mondott végrendelet kijelölt végrehajtói Szegedy Ferenc váci püspök, Hölgyi Gáspár perszonális (korábban az érseki birtokok kormányzója és Lippay „mindene”), valamint akkori vikáriusa, Bartók István tinini püspök voltak.²⁷⁵

III. Ferdinánd király 1647-es, csupán részlegesen végrehajtott dekrétumának²⁷⁶ pótlására a megfelelő megélhetéssel nem rendelkező plébánosok számá-

²⁷⁴ Idézve az imént: CST I/1, 416–417, n. 411. Leszámítva János Fülöp mainzi választóhoz Pozsonyból, 1665. júl. 4-én írt pár ajánló sorát. ÖStA HHStA Ung. Akt., Spez. (Verschwörenakten. V: Frangepanische Akten), Fz. 322, Konv. A, fol. 15–16. – KORNELLI közlése szerint 1663-ban az úrnapi körmenetet már nem volt képes végigjárni Trencsénben. Vö. HARDI, 28 is.

²⁷⁵ Egyik példánya: ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, tom. 41, fol. 162–178. Hölgyi életrajza megíróért kiált, több jó adat rá ECSEDY, *Lippay*, 119–250; „*Tudós építészek*”, 1–46, *passim*; vö. FEDERMAYER, *Hölgyi*, 196–199 is. A végrehajtással kapcsolatos iratok (21 levél): SNA Arch. Cap. Pos. Priv., Capsa corresp. (S), fasc. 6, n. 1–23; ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 221, Konv. 1666 Ian., fol. 82–95 és 101–102 és *passim*; MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 92/1666 (ápr. 22.). A végrendelet kiadása (a szöveg egyéb leőhelyeinek feltüntetésével) és rövid elemzése: OLÁH-TUSOR, 329–348. A jogi kar alapítólevelében tényleges végrehajtóként Pongrácz György tűnik fel Szegedy mellett. PAPP, *Hagyományok*, 175–182 (*facsimile*).

²⁷⁶ SALACZ, 99–101.

ra ötvenezer aranyforintot hagyott. Ez évi huszonöt-harminc forintnyi jövedelemkiegészítést tett lehetővé a rászorulóknak számára. A trencsényi jezsuiták összesen tizenhétezer aranyat, a csallóközi és körmöcbányai ferencesek tízezeret, illetve négyezret kaptak. Az elsősorban az elaggott papság gondozására létrehozott nagyszombati Szent Erzsébet-ház fenntartására ugyancsak négyezer forintot szánt.²⁷⁷ Lósy hagyatékát a végül csupán a halála után létrejövő jogi kar számára tizenötezer forinttal egészítette ki.²⁷⁸ A nagyszombati pálos *studium generale* és az újvári generalátus katonasága ezer akó bort kapott.²⁷⁹ Könyvtára az esztergomi káptalannak jutott.²⁸⁰

A testület emellett votív misék mondására ötezer forintot kapott, míg a pozsonyi hárommezret. A ferences és jezsuita rendház száz-száz tallérhoz, több hazai és külföldi Mária-kongregáció négyszázötven-négyszázötven forinthez jutott. A lelki üdvéért misét bemutató kanonokoknak egy-egy aranyat, papoknak egy-egy tallért, *epitaphiumára* négyezer aranyat szánt. Rokonai közül Imre öccse egy pozsonypüspöki *alodiumot* és hat lovat; unokaöccsei: György és János az ezerötven forint értékű kesz[eg]falvi javakat és egy-egy gyémántos gyűrűt, sógornője egy – korábban odaígért – elefántcsont berakásos gyógyszeres ládikát kapott. A primás megfelelően gondoskodott udvartartása tagjairól, orvosáról is: teljes fizetést és többnyire száz-száz tallért kaptak. A kifizetések fedezetét a bécsi jezsuitáknál őrzött százezer forint készpénz és tízezer forintnyi ezüstnemű, további hétezer forint, valamint a háromezer-négyszáz tallér értékre becsült főpapi ékszerek képezték. Miként testamentuma bevezetőjében írta – már előkerült – valóban nem jeleskedett az anyagi javak felhalmozásában, kiváltképpen két utódával összevetve nem.²⁸¹

²⁷⁷ ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, tom. 41, fol. 162–178. A készpénzkifizetések elsődleges alapjául a bécsi jezsuita rendházban elhelyezett százezer forint szolgált, amit Lippay János és a végrehajtók ápr. 16-án vettek át. MNL-OL 1526 utáni gyűjt., Egyh. (R 302), I/1. tét. (Esztergomi érsekség), Iratok 1534–1909 (1. cs., időrend).

²⁷⁸ „*Pro fundatione studii iuris Tyrnaviae in academia lego quindecim millia florenorum, alantur doctores iuris civilis unus, iuris canonici alter. Quod si onus studii iuris canonici profitendi in se suscipere velint patres Iesuitae, dentur ipsis trecenti floreni annui, de reliquo alatur professor iuris patriae.*” ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, tom. 41, fol. 162–178. Vö. OLÁH–TUSOR, 329–348. A jogi fakultás alapítólevele kiadva: TÖRÖK, 155–157, n. 141; PAPP, *Hagyományok*, 183–185 (fordítás); egy a végrehajtással kapcsolatos 1676-os ügy: PL AEV n. 242. Lásd még fentebb, 64–65, 165. j., ahol kiderül, miszerint Lippay csupán az elődje örökségéből kölcsönvett összeget pótolta vissza.

²⁷⁹ A végrendelet adatai szerint Lippay 21 év alatt 200 000 forintot költött Újvárra. ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, tom. 41, fol. 162–178. *Elogiuma* összességében 340 000 Ft-t említ. MNL-OL MKA Act. Eccl. (E 150), Irreg, 27. d., 9. t., 25. fol.

²⁸⁰ ELTE EKK Coll. Kapr., i.h. – Ránk maradt hagyatékára: LEPOLD, 23–24.

²⁸¹ Esztergomi érsekként folytatott különféle gazdasági ügyleteire (udvari és hadi szállítások, Érsekújvár és Drégely stb. ellátása, erősítése, tizedügyletek, alapítások): ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 166–220, *passim*.

Lippayt végakarátának megfelelően az esti órákban temették el, 1666. január 19-én. A szertartást a már kinevezett utód, Szelephény György végezte, a gyászbeszédeket Sennyey István veszprémi és Pongrácz György váci püspök mondta.²⁸² Őmellettük a régi Pozsony miliójében magától értetődő módon németül és szlávul egy-egy jezsuita prédikált a primási ravatal felett.²⁸³

Ezek a szónoklatok minden bizonnyal a legemelkedettebb barokk szófordulatok tömkelegével méltatták az elhunyt főpap érdemeit, aki kancellárként majd primásként kerek három évtizeden keresztül Magyarország egyik meghatározó politikai, közjogi és spirituális vezetője volt. De azt talán mégsem tudták teljesen elfeledtetni, hogy az utolsó éveket leszámítva földi pályafutása során Lippay korántsem rendelkezett akkora tekintéllyel összes kortársa előtt, mint Pázmány, noha esztergomi érsekként hasonló befolyást gyakorolt Magyarország 17. századi történetére. Ez alapvetően két okra vezethető vissza. Az egyik ok sajátos személyisége, amely a példaképénél is vehemensebb természet és a mély, az aszketizmus határait súroló vallásosság sajátos elegyéből tevődött össze. Csak egy-egy példa. Míg a bíboros rendezni tudta heves konfliktusait Esterházy Miklóssal, addig utóda ezt képtelen volt megtenni Pálffy Pállal. A Szent Ignác-i lelkigyakorlatot évente elvégző, gyalogos zárandoklatokat vezető érsek – egy évvel halála után keletkezett – életrajzának végkövetkeztetése viszont az életszentség kimondása, amire más példát a 17. századi hierarchia tagjai sorában aligha találunk.²⁸⁴ A másik ok, hogy Pázmánnyal ellentétben valláspolitikájában messze elrugaszkodott a realitásoktól, a bécsi udvar magyar politikájához viszont ezzel szemben meglehetősen pragmatikusan viszonyult.

Az 1650-es évek végétől azonban, amikor legalábbis kísérletet tett a konfesszionális és nemzeti érdekhatárok különbözőségéből eredő dilemma feloldására, elfogadottsága a rendi elit körében immár vitán felüli volt. Az őt 1664 őszén felkereső Bethlen Miklós – sajnos szűkszavú – beszámolója egyértelműen Kemény János három évtizeddel korábbi Pázmánynál tett

²⁸² KORNELLI, 105; SCHMITTH, 134.

²⁸³ KÁDÁR, *Fundatores*, 200.

²⁸⁴ KFK ms. 272, fol. 60r–62v. A veszprémi processzusban a későbbi nagy ellenség, Draskovich György „*cupidus salutis proximorum*”-nak mondja.

látogatásának bizalmas hangulatát idézi.²⁸⁵ A Lippayt élete utolsó évében megismerő Spinola nuncius „közismerten buzgó és rendkívüli jószágú főpap”-ként jellemezte őt Rómába írt jelentésében.²⁸⁶

Mindennek köszönhetően a közvetlen utókor elfeledte a korábbi hosszú évek feszültségeit – sokan: Pálffy Pál, Zrínyi Miklós, majd hamarosan Wesselényi, Nádasdy, Zrínyi Péter szintén sírba szálltak – és bíboros elődjével szinte egyenrangúként őrizte meg emlékezetében Lippayt.²⁸⁷ Emléke mára mégis jóval kevésbé mondható elevennek. Ez legfőképpen írói működése szinte teljes hiányának, illetve az egyháztörténet-írás hiányosságainak tudható be. Bár újabban alapítvány őrzi nevét az ELTE jogi karán, halálának 350. évfordulója 2016-ban mégis teljesen visszhangtalanul telt el.

Hiteles vonásait Elias Wiedemann metszete őrizte meg az utókornak 1649-ből, a későbbi festményváltozatok ez alapján készültek. A metszeten szereplő jelmondat szemléletesen fejezi ki a Pázmány-utód lelki alkatát: „*Coniungere Deo et sustine*”, vagyis „Kösd magad Istenhez, és tarts ki ebben!” (Sir., 2,3.)

²⁸⁵ „Pozsonyban keveset mulattam, az érsek, Lippay György igen kegyelmesen láttott... Majd mindennap ebédén az érsek asztalánál voltam. Írhatnám szép, de csendes vélem való disputációját...” V. WINDISCH, 399–981 (*Bethlen Miklós élete leírása magától*), 599–600. – „Minden kérdés nélkül mondhatom, engem az esztergomi érsek reményemen felül fogadott és nemcsak családi, de titkos társalgásaiba is beavatott...” JANKOVICS, 1162. – Vö. HARDI, 45–47 is. A Lippay mérsékeltebb valláspolitikai attitűdjének bizonyítására idézett 1658-as zsinati rendelkezés (uo., 46) valójában az 1638-as nemzeti zsinat korábbi kánonját ismételi. Vö. PÉTERFFY, II, 358 (I. *caput*, *Circa Fidem*). Az éles elhatárolás Lippay és Szelepcvény között téves szemléleten alapszik.

²⁸⁶ „*prelato di noto zelo e straordinaria bontà*”. TÓTH, *Relationes*, 353 (1665. szept.). A francia követ Grémonville által adott jellemzések és kritikájuk: TUSOR, „*Pour les intérêts d'un si grand Roi*”?, s.a. Ugyanitt korrigálva JEAN BÉRENGER hibás eszmefuttatása a primás 1664. utáni politikai attitűdjéről. A francia történész egy Lippay-*opiniót* elemez. Datálásában mintegy évtizednyit tévedett, és a Pálffy Pál ellen irányuló iratot Wesselényire vonatkoztatja.

²⁸⁷ Ezt bizonyítja többek között Esterházy Pál nádor 1711-ben a pozsonyi Szent Márton-dómban „a Haza három erős oszlopának” („*Tribus magnis Hungariae Columnis*”), Pázmánynak, Lippaynak és Széchényi Györgynek egyaránt emléket állító díszes *epitaphiuma*. Felirata: ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, tom. 61, fol. 32. Sírja ma is megvan. A holttest autopsziája: HALKÓ, 288–289.

JEGYZŐKÖNYVEK VERBALS

Lippay György kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei közül két fogalmazvány maradt ránk: **1.** Veszprémi püspökség: Bécs, 1633. február 9.–25. AAV P. Vienna, n. 46 (*Jegyzőkönyvek*, II/1). **2.** Egri püspökség: Pozsony, 1637. december 10.–december 20. AAV P. Vienna, n. 57 (Lezáratlan, *Jegyzőkönyvek*, II/2). **3.** Esztergomi érsekség, 1643 első fele (Részlegesen rekonstruált, AAV P. Vienna, n. 57 és 64 alapján, *Jegyzőkönyvek*, II/3).

II/1.

Bécs, 1633. február 9. – február 25.
Kánoni kivizsgálás a veszprémi püspökségre
(AAV P. Vienna, n. 46 – *concept.*)

PROCESSUS INQUISITIONIS super statu ecclesiae cathedralis Wesprimiensis necnon super qualitatibus, vita et moribus reverendi domini Georgy Lippay ad dictam cathedralem ecclesiam Wesprimiense[m] a sacra Caesarea maiestate nominati et praesentati, formatus ab illustrissimo et reverendissimo domino Ciriaco Roccio archiepiscopo Patracen[si], sanctissimi domini nostri domini Urbani papae octavi ad sacram Caesaream maiestatem praefatam cum potestate legati de latere nuntio²⁸⁸

[Testificatio authentica Ioannis Petri Zanoni²⁸⁹ nuntiaturae cancellarii, qua fidem facit et attestatur Georgium Lippay 9 Februarii 1634 in aedibus nuntiaturae Viennensis praesentibus reverendis Dominico Torretto de Spedia Lunaesarsensis dioecesis et Foelice de Foelicibus Narniensis Hyeronimi Grimaldi nuncii extraordinarii familiaribus²⁹⁰ in manibus Ciriaci cardinalis Rocci nuncii apostolici solito cum iuramento professionem fidei servatis servandis emisisse.]

²⁸⁸ II. Ferdinánd, VIII. Orbán, és Ciriaco Rocci nuncius.

²⁸⁹ Giovanni Pietro Zanoni.

²⁹⁰ Girolamo Grimaldi († 1685), 1632–1634 között rendkívüli nuncius Bécsben, 1643-tól bíboros. Említett familiárisai: Domenico Torretto de Spedia (Luna-Sarzana) és Felice de Felici (Narni) közül a nunciátúratörténeti kutatás számára csupán Torretto neve ismert. NB IV/6, LXVI.

[Cardinalis Rocci die 25 Februarii 1633 breviter testatur Ioannem Petrum Zanoni cancellarium suum fidedignum esse.]

IN NOMINE SANCTISSIMAE ac Individuae Trinitatis, Amen. Per hoc publicum instrumentum processus seu inquisitionis cunctis pateat evidenter, et notum fiat omnibus et singulis, ad quos spectat *[etc.]*

INTERROGATORIA AUTEM, super quibus singuli testes interrogabuntur super qualitatibus reverendi domini promovendi erunt, ut sequitur, videlicet.

1°. An testis cognoscat reverendum dominum Georgium Lippay promovendum, quomodo, a quo tempore citra, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, aemulus vel odiosus?

2°. An sciat, in qua civitate vel loco et dioecesi dictus reverendus dominus Georgius Lippay promovendus sit natus, et quae sit causa scientiae?

3°. An sciat ipsum dominum Georgium promovendum natum esse ex legitimo matrimonio atque honestis et catholicis parentibus, et quae sit causa scientiae?

4°. An sciat, cuius aetatis sit, praesertim an expleverit annum trigesimum, et quae sit causa scientiae?

5°. An sciat eum esse in sacris ordinibus constitutum, quibus, a quo tempore citra, praesertim an ante sex menses, et quae sit causa scientiae?

6°. An sciat eundem dominum Georgium promovendum esse in ecclesiasticis functionibus et in exercitio ordinum susceptorum diu versatum, in susceptione sacramentorum frequentem et devotum, et quae sit causa scientiae?

7°. An sciat eum semper catholice vixisse, et in fidei puritate permansisse, et quae sit causa scientiae?^a

8°. An sciat eum praeditum esse innocentia vitae bonisque moribus, et an sit bene conversationis et famae, et quae sit causa scientiae?

9°. An sciat eum esse virum gravem, prudentem et usu rerum praestantem, et quae sit causa scientiae?

10°. An sciat eum aliquo gradu in iure canonico vel in sacra theologia insignitum esse, quibus in locis, quanto tempore et quo fructu ipsi theologiae vel iuri canonico operam dederit, et an vere ea doctrina polleat, quae in episcopo requiritur ad hoc, ut possit alios docere, et quae sit causa scientiae?

11°. An sciat eum aliquo munere aliquando functum esse, vel circa curam animarum aut regimen alterius ecclesiae se exercuisse, et quomodo in eis se gesserit, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam, integritatem, et mores, et quae sit causa scientiae?

12°. An sciat eum aliquando publicum aliquod scandalum dedisse circa fidem, mores sive doctrinam, vel aliquo corporis aut animi vitio aliove canonico impedimento teneri, quominus possit ad ecclesiam promoveri, et quae sit causa scientiae?

13°. An eum idoneum existimet ad bene regendam ecclesiam cathedralem Wesprimiensem, an dignum, qui ad illam promoveatur, et an ipsius promotionem eidem ecclesiae utilem et proficuum futuram esse censeat, et quare ita existimet?

[Sequuntur interrogatoria super statu ecclesiae Wesprimiensis.]

A)

DIE IGITUR VENERIS undecima supradicta eiusdem mensis Februarii anni MDCXXXIII coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico constitutus perillustris ac reverendissimus dominus Georgius Draschovich episcopus consecratus Quinqueecclesiensis, electus in Vaciensem aetatis annorum triginta quatuor,²⁹¹ testis ex officio assumptus *[etc.]*

Ad primum respondit. Equidem novi a multis annis, et sic a iuventute reverendum dominum Georgiu[m] Lippay promovendum ad ecclesiam cathedralem Wesprimiensem, causa autem notitiae fuerunt communia studia, quae habitavimus Romae in collegio Germanico, in quo absolvimus cursum theologiae, non sum autem eiusdem domini promovendi consanguineus *[etc.]*

Ad secundum respondit. Equidem scio reverendum dominum promovendum supradictum natum esse in civitate Possoniensi in Ungaria, quae est dioecesis Strigoniensis. In causa scientiae, quia scio parentes ipsius habuisse, et habere domicilium in dicta civitate.

²⁹¹ Draskovich György.

Ad tertium respondit. Omnino scio dictum dominum Georgium promovendum natum esse ex legitimo thoro atque ex parentibus catholicis et honestis. In causa scientiae, quia ego certo audivi ex relationibus et communi fama omnium patrem ipsius domini promovendi fuisse dominum Ioannem Lippay, et matrem fuisse dominam Mariam Lednze,²⁹² dictumque dominum Ioanne[m] patrem fuisse in dignitate constitutum videlicet iudicem pro rege; dominam vero matrem Mariam fuisse nobilem et piissimam matronam, quos pro certo scio fuisse catholicos, tum quia Lutheranis illa dignitas vix sit solita conferri, tum quia iacent in templo catholicorum sepulti.

Ad quartum respondit. Scio eundem dominum promovendum explevisse trigesimum annum, et arbitror nunc agere trigesimum secundum annum. In causa scientiae, quia a teneris annis fuimus conversati, et aetas non est dispar, cum ego sim duobus annis senior, possum etiam computare tempus a die sacerdotii adepti ab ipso, et sic affirmare eundem agere annum trigesimum secundum.^b

Ad quintum respondit. Novi dictum dominum Georgiu[m] promovendum factum esse sacerdotem octo abhinc annis circiter, dum erat in collegio Germanico Romae, atque ipsemet fui praesens, quando ipse prius ordinem subdiaconatus in eodem collegio susceperat.

Ad sextum respondit. Equidem scio eundem dominum promovendum versatum esse in exercitio sacrorum ordinum susceptorum et in functionibus ecclesiasticis, quia parochum egit in Nova Arce, et fuit mecum concanonicus in ecclesia Strigonien[si], pariterque scio eundem dominum promovendum esse devotum et in susceptione sacramentorum frequentem. In causa scientiae, quia ipsum vidi Tirnauiae sacra facientem, et ordinarie singulis diebus.

Ad septimum respondit. Omnino scio eundem dominum Georgiu[m] promovendum vitam catholicam semper degisse, et a puritate fidei nunquam defecisse. In causa scientiae, propter continuam mutorum annorum conversationem et convictum, in quibus ista vidi et observavi.

²⁹² Lippay János († 1616) 1594–1604 között királyi titkár, utána személynök. Lando vicz Serényi Máriával (Serény Pál kamari regisztrátor leszármazottja) 1594-ben házasodtak össze. Lásd korábban, a Lippay-család genealógiájánál mondottakat.

Ad octavum respondit. Omnino scio dominum promovendum praeditum esse vitae innocentia, bonis moribus esse ornatum, et bonae famae et conversationis existere. In causa scientiae, ut supra.

Ad nonum respondit. Pro aetate domini promovendi scio eundem esse hominem gravem, prudentem atque experientia et usu rerum humanarum praestantem. In causa scientiae, ut supra.

Ad decimum respondit. Ego scio ipsum dominum promovendum non fuisse insignitum aliquo gradu in iure canonico vel in sacra theologia, cum in Ungaria ordinarie moris non sit, sed tamen bene scio eundem dominum promovendum operam dedisse humanioribus litteris, philosophiae et per quatuor annos theologiae et iuri canonico insimul in collegio Germanico Romae, et tali fructu operam dedit litteris, ut multum profecerit, et talem doctrinam adeptus fuerit, qualis requiritur in episcopo ad hoc, ut possit docere alios. In causa scientiae, quia non solum profecit in studiis, sed postea exercuit munus parochiale, et frequentissime concionatus est etiam extra officium parochi.

Ad undecimum respondit. Ut dixi, idem dominus promovendus exercuit munus parochiale, postmodum quando fuit canonicus, fuit praefectus seminarii et exactor decimarum, in quibus muneribus obeundis laudabiliter se gessit, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam et mores. In causa scientiae quia vidi, et interfui insimul in capitulo.

Ad duodecimum respondit. Ego nescio eundem dominum Georgium promovendum dedisse aliquod publicum scandalum ullo tempore, immo arbitror nunquam dedisse, nec circa fidem nec circa mores, nec pariter scio eundem dominum promovendum aliquo vitio, seu defectu animi vel corporis aliove canonico impedimento impediri, quominus ad ecclesiam cathedralem valeat promoveri, quinimo nullum tale impedimentum habere eundem dominum promovendum arbitror. In causa scientiae, ut supra.

Ad tertium decimum respondit. Existimo eundem dominum promovendum aptum et idoneum esse ad cathedralem ecclesiam regendum etiam ad hanc ecclesiam Wesprimiensem, eundemque dignum existimo, qui promoveatur ad dictam ecclesiam atque promotionem illius arbitror utilem et proficuum dictae ecclesiae Wesprimiensi. In causa scientiae non solum ex supradictis, sed ex eo, quod novi ipsum habere bonum zelum et bonam mentem, et esse cupidum salutis proximorum.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Wespr:]

B)

DIE DICTA SUCCESSIVE coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuntio constitutus illustris dominus Emericus Ebezcky [!] suae maiestatis consiliarius camerae^c Ungaricae aetatis annorum quadraginta quinque circiter,²⁹³ testis ex officio assumptus [etc.]

Ad primum respondit. Bene novi reverendum dominum Georgium Lippay promovendum ad ecclesiam Wesprimiense[m] fere a triginta annis, occasio autem noscendi ipsum fuit, quia dominus Ioannes Lippay pater ipsius domini promovendi fuit personalis praesentiae in iudiciis suae maiestatis locumtenens in civitate Possoniensi, et ego eram notarius iuratus eiusdem, et hac occasione novi filium, cum habitaverint per decem annos in domo mea, nec sum eiusdem domini promovendi consanguineus [etc.]

Ad secundum respondit. Scio eundem dominum promovendum natum esse in civitate Possoniensi. In causa scientiae, quia parens domini promovendi habet suum domicilium in dicta civitate, et quia ego vidi dictum dominum promovendum parvulum.

Ad tertium respondit. Scio eundem dominum promovendum natum esse ex legitimo thoro atque ex parentibus catholicis et honestis. In causa scientiae, quia ego novi patrem et matrem ipsius videlicet dominum Ioannem Lippay et dominam Mariam Ledenze,^d quia eosdem vidi catholice viventes ecclesias frequentantes, et cum ipsis conversatus fui.

Ad quartum respondit. Scio eundem dominum Georgium Lippay promovendum explevisse annum trigesimum, quia iam sunt triginta anni, ex quo ego tanquam notarius patris ipsius domini promovendi ipsum vidi puerum.

Ad quintum respondit. Scio eundem dominum promovendum esse sacerdotem, quia audivi sacrum et conciones ipsius ab aliquot annis.

Ad sextum respondit. Scio eundem dominum promovendum versatum fuisse in exercitio ordinum sacrorum, quia saepe audivi ipsius sacrum et conciones, et pariter scio eundem esse devotum et frequentem in susceptione sacramentorum, quia saepius vidi ipsum celebrantem.

²⁹³ Ebezcky Imre 1607-ben kezdte pályáját a magyar kamaránál írnokként, 1624-től címzetes tanácsos, 1631-ben rendes tanácsosi kinevezést nyert az uralkodótól. Ezt a magyar kamara nem fogadta el, 1632-től felfüggesztettnek tekintette Ebezkyt hivatalából, melytől 1636-ban megfosztották.

Ad septimum respondit. Scio eundem dominum Georgium promovendum a puero semper vitam catholicam duxisse, et in puritate fidei permansisse. In causa scientiae, quia habui notam ipsius pueritiam, et usque ad hoc tempus cum ipso conversatus sum.

Ad octavum respondit. Ego scio dictum dominum promovendum praeditum esse innocentia vitae, habere bonos mores, et esse bonae famae et conversationis. In causa scientiae, ut supra.

Ad nonum respondit. Scio dominum Georgiu[m] promovendum esse virum prudentem, gravem et usu rerum praestantem. In causa scientiae, ut supra.

Ad decimum respondit. Scio eundem dominum promovendum Romae studuisse in collegio Germanico, sed quot annis studuerit ignoro, scio tamen quod primo Grecÿ studuit philosophiae, et postmodum Roma[m] profectum, credo, quod iuri canonico operam dederit, eundem dominum promovendum talem doctrinam adeptum esse scio, qualis requiritur in episcopo ad hoc, ut possit docere alios. In causa scientiae, quia conversatus sum, audivi ab aliis, et conciones ipsius egomet audivi.

Ad undecimum respondit. Ego scio eundem dominum Georgium promovendum munera obivisse, nimirum parochum per aliquot annos egisse in Nova Arce, exinde assecutum esse canonicatum in ecclesia Agriensi, postmodum in Strigoniensi, demum factum praepositum Sancti Stephani Strigonÿ, in quibus muneribus obeundis optime et laudabiliter se gessit, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam et mores. In causa scientiae quia haec vidi et audivi.

Ad duodecimum respondit. Bona conscientia fateor dictum dominum promovendum nunquam, quod viderim vel sciverim, dedisse aliquod publicum scandalum, vel circa fidem, vel circa doctrinam, vel circa mores, nec pariter scio vel audivi eundem dominum promovendum aliquo vitio vel defectu animi seu corporis laborare, sive aliquo canonico impedimento teneri, quominus possit promoveri ad ecclesiam cathedralem. In causa scientiae, ut supra.

Ad tertium decimum respondit. Existimo eundem dominum Georgium promovendum aptum et idoneum ad gubernandam ecclesiam cathedralem, etiam ecclesiam Wesprimiense[m], et arbitror dignum, qui ad eam promoveatur, quia pietate, prudentia et doctrina praeditus est, et omnino arbitror illius promotionem eidem ecclesiae Wesprimiensi futuram esse

utilem et proficuam. In causa scientiae, quia novi scientiam, mores et idoneitatem ipsius.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Wesprimiensis.]

C)

DIE 15 DICTA mensis Februarii coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico constitutus perillustris dominus Stephanus Bornemisza magister postarum regni Ungariae aetatis annorum quinquaginta,²⁹⁴ testis ex officio assumptus *[etc.]*

Ad primum respondit. Ego bene novi reverendum dominum Georgiu[m] Lippay promovendum ad ecclesiam Wesprimiensem, eundemque noscere coepi a viginti annis circiter, occasio ipsum cognoscendi fuit, quia pater dicti domini promovendi, videlicet dominus Ioannes Lippay, fuit consiliarius suae maiestatis Caesareae et iudex personalis residentiae *[!]* in Ungaria, et ego fui notarius iuratus ipsius, nec sum ipsius domini promovendi consanguineus *[etc.]*

Ad secundum respondit. Ego scio dictum dominum Georgium promovendum natum esse in civitate Possony. In causa scientiae, quia novi patrem et matrem ipsius habentes domicilium Possony, et in domo eorum novi a iuventute dominum promovendum.

Ad tertium respondit. Scio dominum Georgiu[m] promovendum natum esse ex legitimo thoro et ex parentibus catholicis et nobilebus nimirum, ex domino Ioanne Lippay et illius legitima coniuge, cuius nominis non recorder, scio bene illam fuisse piissimam matronam, et utrumque, patrem nimirum et matrem sepultos esse in ecclesia catholicorum. In causa scientiae, ut supra.

Ad quartum respondit. Arbitror dominum Georgiu[m] promovendum agere annum trigesimum secundum. In causa scientiae, quia ipsum coepi noscere a iuventute iam a viginti annis, et ipse mihi retulit se agere annum trigesimum secundum.

²⁹⁴ Bornemissza István 1622-től volt pozsonyi postamester és királyi főpostamester, a magyar posta önállósítására törekedett, 1634-ben leváltották.

Ad quintum respondit. Audivi ab aliis dominum promovendum sacris esse ordinibus constitutum.

Ad sextum respondit. Ego audivi a fidedignis, et est publica vox in tota civitate, quod ipse dominus promovendus sit devotus et frequens in susceptione sacramentorum.

Ad septimum respondit. Bene scio eundem dominum Georgiu[m] Lippay promovendum catholicam vitam semper duxisse, et a fidei puritate nunquam defecisse. In causa scientiae, ob diuturnam conversationem, quam habui cum ipso et patre ipsius in civitate Possoniensi.

Ad octavum respondit. Ego scio eundem dominum promovendum prae-ditum esse innocentia vitae, habere bonos mores, et esse bonae famae et conversationis. In causa scientiae, ut supra, et quia nihil unquam in contrarium de ipso vidi vel audivi.

Ad nonum respondit. Ego arbitror ipsum dominum Georgiu[m] promovendum esse virum prudentem, gravem et usu rerum praestantem, et idcirco ipsum promotum arbitror.^e

Ad decimum respondit. Ego audivi eundem dominum promovendum Romae cursum theologiae explevisse, an autem lauream doctoralem consecutus fuerit, ignoro, licet in Ungaria non sit moris, et bene scio eundem tali doctrina pollere, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut alios possit docere. In causa scientiae, quia egomet audivi ipsum concionantem, et audivi ipsum laudatum et communiter aestimatum pro tali.

Ad undecimum respondit. Ego scio eundem dominum Georgiu[m] promovendum factum esse canonicum in capitulo Strigoniensi, et postea adeptum fuisse praeposituram ad Sanctum Stephanum, et audivi ab aliis, quod in istis muneribus obeundis bene se gesserit, et quoad prudentiam, et quoad mores ab aliis fuisse laudatum. In causa scientiae, ut supra.

Ad duodecimum respondit. Ego nunquam audivi, quod dictus dominus promovendus dederit unquam aliquod scandalum publicum, vel circa fidem, vel circa mores, vel circa doctrinam, nec pariter scio eundem dominum promovendum aliquo vitio corporis aut animi laborare sive canonico impedimento impediri, quominus possit ad ecclesiam cathedralem promoveri. In causa scientiae, ut supra.

Ad tertium decimum respondit. Equidem existimo eundem dominum promovendum idoneum esse ad regendam ecclesiam cathedralem et praesertim Wesprimiense[m], existimo pariter eundem dignum, qui promove-

atur, illiusque promotionem utilem et proficuum Wesprimiensi ecclesiae existimo. In causa scientiae propter mores, doctrinam et bonam vitam et alia supradicta.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Wesprimiensis.]

D)

DIE DICTA SUCCESSIVE coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico constitutus perillustris et admodum reverendus dominus Iacobus Kapolnay praepositus Tytaliensis [!] et de Reychnon canonici Possoniensis [!] aetatis annorum quadraginta trium,²⁹⁵ testis ex officio assumptus [etc.]

Ad primum respondit. Ego bene novi reverendum dominum Georgiu[m] Lippay promovendum ad ecclesiam Wesprimiensem, noscere coepi ipsum a viginti annis circiter, notitiae causa fuerunt communia studia hic Viennae anno 1613, ubi uterque nostrum humanioribus litteris vacabat apud patres Iesuitas, nec sum dicti domini promovendi consanguineus [etc.]

Ad secundum respondit. Ego scio dictum dominum Georgiu[m] promovendum natum esse in civitate Possoniensi. In causa scientiae, quia novi matrem ipsius dominam Mariam Ledenze, et scio aedes et domicilium, in quo parentes ipsius habitabant Possony, et ibi ipse natus est.

Ad tertium respondit. Equidem scio dominum promovendum supradictum natum esse ex legitimo thoro necnon ex parentibus nobiles et catholicis. In causa scientiae, quia novi matrem ipsius, piam et devotam feminam, patrem autem licet non cognoverim de praesentia, sed ex fama, fuit enim dominus Ioannes Lippay personalis praesentiae iudex suae Caesareae maiestatis Possony. Ipsos autem fuisse catholicos scio, nam vidi matrem frequentem [in suscipiendo] sacramenta, et ecclesiam catholicorum in quibus uterque sepultus est, et de patre audivi, quae supra.

Ad quartum respondit. Scio dominum promovendum praedictum superasse annum trigesimum, et arbitror eundem agere trigesimum secundum

²⁹⁵ Kápolnay Jakab 1627-től volt rajki prépost és pozsonyi kanonok. Már Pázmány 1616. őszi processzusában is tanúskodott.

vel tertium. In causa scientiae, quia coepi illum cognoscere anno millesimo sexcentesimo decimo tertio, quo anno agebat forte duodecimum annum, si non ultra.

Ad quintum respondit. Bene scio eundem dominum promovendum initiatum esse sacris ordinibus, nimirum subdiaconatu, diaconatu et praesbyteratu a septem annis circiter. In causa scientiae, quia Romae in collegio Germanico dictos sacros ordines suscepit, et non fuisset illi data licentia celebrandi in Ungaria, nisi ostendisset se fuisse ordinatum, ipsumque vidi celebrantem.

Ad sextum respondit. Ego scio eundem dominum Georgium Lippay promovendum versatum esse in ecclesiasticis functionibus et in exercitio ordinum susceptorum, quia egit parochum in Nova Arce, et scio eundem esse frequentem in sacro faciendo, et esse devotum. In causa scientiae quia vidi ipsum saepe sacra facientem, et populum ex ipsius devotione satis aedificatum.

Ad septimum respondit. Bene scio eundem dominum Georgium promovendum catholicam vitam semper duxisse, et in fidei puritate semper permansisse. In causa scientiae, propter continuam ipsius conversationem, et nihil unquam in contrarium vidi nec audivi.

Ad octavum respondit. Ego bene scio ex propria experientia dominum Georgium Lippay promovendum praeditum esse innocentia vitae, ornatum esse bonis moribus, et esse apud omnes bonae famae et conversationis. In causa scientiae, ut supra, et quia communis fama, et opinio omnium talis est de dicto domino promovendo.

Ad nonum respondit. Scio eundem dominum Georgiu[m] promovendum esse hominem prudentem, gravem et praestantem usu et experientia rerum. In causa scientiae propter conversationem, et ex eo, quia vidi ipsum adhibitum ad negotia gravia, tam saecularia, quam ecclesiastica, nempe ad synodum dioecesanam eminentissimi domini cardinalis Pazmaný Tyrnaviae, et ad saecularia, nempe in comitiis generalibus regni Ungariae Possoný, in quibus muneribus se talem virum exhibuit.

Ad decimum respondit. Ego scio eundem dominum promovendum fuisse factum magistrum philosophiae Graecý,²⁹⁶ exinde Romae studuisse

²⁹⁶ Az ausztriai Grác jezsuita egyeteméről van szó, mely pápai alapítású kollégiumként jött létre 1578-ban.

quatuor annis iuri canonico et sacrae theologiae in collegio Germanico et magno cum fructu, quia ipsum audiui disputantem, et scio eundem habere talem doctrinam, qualis requiritur in episcopo ad hoc, ut possit docere alios. In causa scientiae, quia ipsum audiui disputantem et concionantem, et cum ipso conversatus talem expertus sum.

Ad undecimum respondit. Ego scio eundem dominum Georgiu[m] promovendum fuisse parochum, et curam animarum gessisse in Nova Arce,²⁹⁷ dum erat canonicus Strigoniensis, et quod dum esset iuvenis, fuit canonicus Agriensis, et tandem adeptus est praeposituram Sancti Stephani in ecclesia Strigoniensi, et in omnibus his obeundis bene se gessit et cum laude omnium, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam integritatem et mores. In causa scientiae propter conversationem, et quia pro tali publice reputatur ab omnibus.

Ad duodecimum respondit. Ego nescio eundem dominum promovendum dedisse ullo tempore aliquod scandalum circa fidem, circa doctrinam vel circa mores; imo potius contrarium scio, bona scilicet exempla dedisse circa praedicta, nec scio eundem dominum Georgiu[m] promovendum laborare aliquo vitio seu defectu animi vel corporis, aliove canonico impedimento irretitum, propter quod prohibeatur, quin ad cathedralem ecclesiam possit promoveri. In causa scientiae, quia ex longa conversatione nunquam in contrarium aliquid vidi vel audiui.

Ad tertium decimum respondit. Equidem existimo dictum dominum Georgiu[m] promovendum idoneum ad regendam ecclesiam cathedralem et praecipue Wesprimiensem, et pariter arbitror ipsum esse dignum, qui promoveatur, eiusdemque promotionem utilem arbitror et proficuum fore eidem ecclesiae Wesprimiensi. In causa scientiae, quia certa experientia novi bonum zelum domini promovendi in procuranda salute animarum, quia dum esset canonicus accedebat ad loca ubi grassabatur pestis ad convertendos haereticos, et quia novi experientia ipsum habere alias qualitates dignos, quas supra expressi, et quae requiruntur in episcopo.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Wesprimiensis.]

²⁹⁷ Érsekújvár. A részben a primási birtokok jövedelméből fenntartott várban a főegyházmege egyik legfontosabb plébániája működött.

INSERTAE FUISSENT LITTERAE testimoniales ordinum susceptorum, sed quia idem reverendus dominus promovendus illos suscepit in collegio Germanico, Romam scripsit, ut inde subministrentur, quatenus opus.²⁹⁸

[Presbyter Ioannes Petrus Zaroni iuris utriusque doctor Nouariensis dioecesis, publicus apostolica auctoritate notarius et nuncii apostolici Viennensis cancellarius die 25 Februarii 1633 testatur inquisitioni canonicae se personaliter interfuisse, necnon omnes scripturas fideliter redegisse.]

[Ciriacus Rocci nuntius apostolicus eadem die in palatio suo processum consuetis formulis claudit Georgium Lippay valde dignum recensens, ut ad Wesprimiensem ecclesiam promoveatur.]

II/2.

Pozsony, 1637. december 10. – december 30.

Kánoni kivizsgálás az egri püspökségre

(AAV P. Vienna, n. 57 – concept.)^f

PROCESSUS INQUISITIONIS super statu ecclesiae cathedralis episcopatus Agrien[sis] necnon super qualitatibus, vita et moribus reverendissimi^g domini Georgy Lippay episcopi Vesprimien[sis] ad dictum episcopatum Agriense[m] a sacra Caesarea maiestate nominati et presentati,^h formatus ab illustrissimo et reverendissimo domino, domino Malatesta Baleono episcopo Pisaren[si],²⁹⁹ sanctissimi domini nostri, domini papae octaviⁱ apud praefatam sacrae Caesariae maiestatem³⁰⁰ ac per Germania[m] Hung[aria]m etc. cum potestate legati de latere nuntio

IN NOMINE SANCTISSIMAE ac Individuae Trinitatis, Amen. Per hoc publicum instrumentum processus seu inquisitionis cunctis pateat evidenter, et notum sit omnibus et singulis ad quos spectat [...] Quod cum reverendissimus dominus

²⁹⁸ E megjegyzés annak fényében érdekes, hogy miként a mikrobiográfiában említtem, az 1625. jan. 20-ai szentelési bizonyítvány eredetije megtalálható a prímási levéltárban Lippay iratai között (PL AEV n. 185/3).

²⁹⁹ Malatesta Baglioni pesarói püspök.

³⁰⁰ VIII. Orbán és III. Ferdinánd.

Georgius Lypaj a sacra Caesarea maiestate ad cathedralem ecclesiam episcopatus Agrien[sis] apud sanctissimum dominum nostrum Urbanu[m] divina providentia papam VIII translatus^j instanter petierit [...] Die Iovis X^a mensis Decembris anno 1637 [...] Posonÿ in Hungaria in monasterio fratrum ordinis minorum strictioris observantiae Sancti Francisci residentiae illustrissimae dominationis suae et reverendissimae [etc.]³⁰¹

[Sequuntur interrogatoria super qualitatibus promovendi, – cf. supra, apud scripturam n. II/1, testes autem repsonsa dederunt interrogatoriis sicut hic, apud n. II/2 invenitur (!) – necnon super statu ecclesiae Agriensis.]

[Sequuntur itidem depositiones ab aliis manibus conscriptae super statu ecclesiae testis ignoti, necon brevis attestatio, quod Georgius Lippay emisit professionem fidei coram nuncio Malatesta Baglioni praesentibus Ludovico Cantagallina patricio Perusino,³⁰² auditore generali nunciaturae Viennensis et Francesco Raffaldi Firmanae dioecesis³⁰³ capellano nuncii.]

A)

DIE IGITUR DOMINICO 20 mensis Decembris 1637 coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino nuncio constitutus admodum reverendus dominus Michael Copechiani praepositus Posoniensis, abbas Sancti Mauritiÿ de Bel annorum 42³⁰⁴ [etc.]

Ad primum. Cognosco fere ab ineunte aetate quia serme fuimus educati in studiis Posonÿ, Grecÿ, Viennae et Romae. Non sum eius consanguineus [etc.]

³⁰¹ A pozsonyi ferences kolostor az országgyűlések alkalmával máskor is a nuncius ideiglenes szálláshelyéül és a kánoni kivizsgálások helyszínéül szolgált.

³⁰² Lodovico Cantagallina.

³⁰³ A fermói egyházmegye Francesco Raffaldi nunciátúrai káplán szintén kánoni kivizsgálási eljárásból, tanúként ismert a nunciátúratörténeti kutatás számára, de csak 1638-ból. NBD IV/7, LXI–LXII.

³⁰⁴ A Lippayhoz közel álló exgermanikus Kopchányi Mihály († 1646) 1627–1637 között volt győri kanonok, majd pozsonyi prépost; 1640-től szerémi, 1644-től váci püspök. A bakonybéli apátságot 1633-tól haláláig birtokolta. Érdekes megfigyelés, hogy bár mintegy öt évvel volt idősebb Lippaynál, minden iskolájuk közös volt, és Rómába csupán két évvel korábban érkezett, mint a majdani prímás.

Ad secundum. Scio fuisse consecratum ante quinque annos in episcopum Quinqueeclesiense[m], et scio ex relatione multorum et ex publica fama fuisse consecratum ab eminentissimo bonae olim memoriae cardinale Pazmanÿ, et fui invitatus, ut accederem, non tamen potui.

Ad tertium. Scio quod per 4 circiter annos fuerit episcopus Vespri-miensis, et scio quia fui vicinus, dum manerem Iaurini, cum dioeceses Iauriensis et Vespri-miensis simul sint iunctae.

Ad quartum. Antequam fuisset cancellarius, semper resedit, sed postquam a duobus annis fuerat factus cancellarius, non resedit, sed solemnitatibus Paschatis^k consuevit redire, et scio, quia eram in vicinis, et transibat per Iaurinu[m], ubi ego commorabar.

Ad quintum. Non potuit visitare omnes ecclesias parochiales, quia cum omnia sint subiecta Turcis, non poterat absque exercitu ire. Mittebat tamen suos vicarios, qui visitarunt. Ipse tamen visitavit per se ipsum suam ecclesiam cathedralem. Quantum in ipso fuit, necessitatibus occurrit, quia numerum parochorum auxit, et providit, decreta, prout ipse potuit, executioni demandari curavit. Scio, quia maiore ex parte tanquam vicinus vidi, et ex reliquis audiui.

Ad sextum. Ita ipse celebravit pontificaliter in festis solemnioribus, ita etiam ordinationes tres vel quatuor fecit, etiam Viennae cum facultate extraordinaria ordinavit. Semel scio, quod sacramentum confirmationis ministravit in loco suae residentiae, aliaque pontificalia exercuit, et scio tamquam vicinus, quia vidi multa, et multa audiui.

Ad septimum. Ipse^l prudens est, et credo esse innocentem vitae. Quoad caritatem vero, scio ipsum opera misericordiae exercuisse. Et satis constat ipsius prudentia eo, quia regni negotia maiore ex parte in ipsum versantur. Et verbo et exemplo profecit, cum praecipue in concionando magnam habeat gratiam, et scio ex causis praedictis.

Ad octavum. Scio ipsum prudenter se gessisse circa ecclesiae suae administrationem, et non defuisse iuribus ecclesiasticis, imo vero alienata recuperasse, et capitulum, quod saecularibus oppignoratam erat ob iniuriam temporum, magna industria redemisse,³⁰⁵ alienata etiam ab ecclesia non

³⁰⁵ A hántai prépostságról lehet szó, melyet Lippay 1636-ban adományozott az olvasókanonoksággal Mariani Péternek. A helyreállított javadalom első birtokosa Eperjesy Gergely lehetett. P. Vienna, n. 77. A prépostság eredetileg társaskáptalan volt a középkorban. Vö. KARLINSZKY, 66.

pauca recuperasse, et scio, quia mihi constat ex diuturna conversatione et causis praedictis.

Ad nonum. Constat manifeste eum doctrina pollere, quae est necessaria, ut alios possit docere, et scio ex cognitione, quam ipsius habeo.

Ad decimum. Ego dignissimum existimo tanquam doctrina, pietate ac zelo, et censeo eius translationem Agriensi ecclesiae fore utilem et maxime proficuum, et hoc censeo ex eius scientia et ex auctoritate, quam habet cum sit cancellarius regni.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Agriensis.]

B)

EADEM DIE DOMINICA 20 Decembris 1637 coram eodem illustrissimo et reverendissimo domino Malatesta Baleono nuncio apostolico constitutus admodum reverendus dominus Albertus Zegledi praepositus Beatae Virginis, abbas de Sciar et canonicus Agriensis annorum 42 testis ex officio assumptus³⁰⁶ [etc.]

Ad primum respondit. Bene novi dominum Georgium Lippay,^m quia fuit meus concanonicus Agrien[sis] a 16 annis, non sum consanguineus ipsius [etc.]

Ad secundum respondit. Scio illum munus consecrationis suscepisse, et scio quia audivi ex certis nunciis, qui fuerunt praesentes, dum consecraretur.

Ad tertium respondit. Scio, quod fuerit episcopus Vesprimien[sis] circiter quatuor annis, et scio, quia audivi a testibus fidedignis, et dum iam triennio celebraretur synodus Tyrnauiæ provincialis me praesente interfuit ut episcopus.

Ad quartum respondit. Antequam fuisset cancellarius, residebat continuo in civitate Vesprimien[si],³⁰⁷ ubi autem factus est cancellarius ob publica negotia non resedit, et scio ex testimoniis fidedignis aliorum.

Ad quintum respondit. Scio, quod visitavit non quidem per se ob metum Turcarum, sed per archidiaconos suos saepe et diligenter, et quod oportune

³⁰⁶ Czegléd Albert († 1643) Pályáját az egri káptalanban futotta be, ahol már 1635 előtt a Boldogságos Szűzről nevezett prépost és püspöki vikárius volt, 1638-tól pedig nagyprépost lett; 1635-től volt sármonostori apát, 1639-től tapolcai apát, 1639-től novi, 1642-től pécsi püspök.

³⁰⁷ Ezek szerint Czegléd nem tudta volna, hogy a püspökség székhelye Sümegen volt?

occurrit, et providit necessitatibus ecclesiae, eiusque decreta executioni mandari curari, et scio ex certis testimoniis hominum eiusdem capituli fidedignorum.

Ad sextum respondit. Scio saepe solemmniter celebrasse eum, et ordinationes iuxta necessitatum exigentiam fecisse, confirmationis sacramentum ministrasse, caeteraque pontificalia exercuisse, et scio quia celebrantem solenniter vidi, et coetera audivi.

Ad septimum respondit. Scio eum pietatis, caritatis et providentiae specimen dedisse, et verbo, et exemplo profecisse, et scio, quia a triennio saepe praesens fuit et vidi.

Ad octavum respondit. Scio eum prudenter ubilibet et diligenter se gessisse in defendendis, conservandis et augendis iurisdictionibus, tam in spiritualibus, quam temporalibus, et iuribus ac bonis omnibus suae ecclesiae, et scio, quia a triennio vidi, et praesens fui expertus.

Ad nonum respondit. Scio vere eum ea doctrina pollere ad praesens, quae in episcopo requiritur, ut possit alios docere, et scio, quia audivi, et vidi eum disserentem et disputantem cum doctissimis viris et etiam cum haereticis.

Ad decimum respondit. Existimo eum dignissimum esse, qui transferatur ad ecclesiam Agrien[sem], et etiam ad altiorem, et censeo eius translationem fore ecclesiae Agrien[si] utilem et proficuum, et scio, quia novi esse expertum, et habere magnam doctrinam, et aptum ad convertendos haereticos.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Agriensis.] [Depositiones testium aliorum atque clausulae solitae deficiuntur.]

II/3.

S.d., s.l. [Bécs, 1643 első felében]

Kánoni kivizsgálás az esztergomi érsekségre

(AAV P. Vienna, n. 57; 64 – concept.)³⁰⁸

[Instrumenta inquisitionis canonicae Georgii Lippay in archiepiscopatum Strigoniensem adhuc desiderantur. Reperiuntur nihilominus quaedam depositio-

³⁰⁸ A tanúvallomások – legalább is Szelephényé – keletkezése 1642. dec. 27. és 1643. júl. 15. közé tehető. Előbbi dátum a majdani prímás pilisi apáti kinevezéséé, utóbbi a csanádi püspökié. (Az apátinak említése, a püspököknek mellőzése irányadó.) A bécsi helyszínre lásd Szelephény vallomásának 10. pontját.

nes aliis scripturis commixtae duae sine dato locoque scriptae.]ⁿ [P. Vienna, n. 57 et 64.]

A)

ADMODUM REVERENDUS DOMINUS Georgius Selepceni Tirnauiensis in Ungaria abbas de Pilis et de Foduar [!] cantor et canonicus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis annorum 39.³⁰⁹

Ad primum respondit. Agnosco reverendissimum dominum Georgium Lippay episcopum Vesprimiense[m] consecratum, electum vero Agriense[m] a 23 annis, non sum ipsius consanguineus [etc.]

Ad secundum. Ego audivi ipsum dominum Georgium esse natum Viennae, parentes tamen eius fuisse dioecesis Strigoniensis, et hoc scio ex fratre ipsius.

Ad tertium. Scio ipsum esse natum ex legitimo matrimonio, catholicis parentibus. Patre, qui fuit personalis praesentiae regis Hung[ariae], et hoc scio quia pater ipse fuit publica persona in regno.

Ad quartum. Scio, audivi ipsum esse 43 annorum ipso referente.

Ad quintum. Audivi ipsum esse in sacris ordinibus constitutum ante 17 annos Romae in collegio Sancti Apollinaris,³¹⁰ hoc audivi in collegio eiusdem Sancti Apollinaris et in regno Hung[ariae].

Ad sextum. Audivi eum fuisse in functionibus ecclesiasticis, in parochiis aliquot annis degisse in conversione haereticorum, et hoc scio ex audito a multis.

Ad septimum. Semper catholice vixisse audivi.

Ad octavum. Audivi eum esse vitae innocentis et honestissimae conversationis prae caeteris prelatis, et hoc est auditum.

Ad nonum. Audivi eum esse virum gravem et prudentem, cum officio cancellariatus regni apud sacram maiestatem Caesaream [per] octennium functus sit magna omnium satisfactione.

Ad decimum. Scio ipsum philosophiam hic in Austria, theologiam vero Romae magna cum laude absolvisse, et habet doctrinam caeteris episcopis merito maiorem ad hoc, ut possit alios docere, et hoc scio ex propria scientia.

³⁰⁹ Rá lásd e kötet III. fejezetét.

³¹⁰ A C.G.H., melynek székhelye a 18. század végéig a *Piazza Navona* közeli *Sant'Apollinare*-templom mellett volt (jelenleg az *Università Pontificia della Santa Croce* működik épületében).

Ad undecimum. Scio ipsum muneribus publicis perfunctum, utpote cancellarius et ablegationibus ad Turcam³¹¹ et principem Transilvaniae, curam animarum vero gessisse magno cum fructu, tum in episcopatu Vesprimiensi, tum etiam in parochia Uivariensi,³¹² idque propria scientia.

Ad duodecimum. Nihil scit, quominus sit idoneus ad munus, ad quod a sua maiestate nominatus est.

Ad tertium decimum. Existimo idoneum ad bene regendam ecclesiam, et praecipue metropolitanam, ad quam ipsum electum publica populi vox proficuum et utilem fore censeat, et hoc ex propria scientia. [*P. Vienna, n. 57*]^P

[Depositio eiusdem testis super statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis ab alia manu in anno 1637 scripta invenitur sub n. 64.]

B)

REVERENDISSIMUS DOMINUS PATER Andreas Francisci ordinis Sancti Pauli primi eremitaе, vicarius monasterii Beatae Virginis Tallensis aetatis suae quadragesimi tertii.³¹³

Qui testis examinandus erit super sequentibus capitulis de vita et moribus illustrissimi et reverendissimi domini archiepiscopi Strigoniensis.

Super primo respondit novisse ipsum reverendissimum dominum archiepiscopum, quia cum eodem vixit in collegio Germanico Romae, ab annis iam viginti novit supradictum dominum archiepiscopum, et non est ipsius consanguineus [*etc.*]

Ad secundum respondit. Scit ipsum natum esse in civitate Psoniensi in dioecesi Strigoniensi, hoc inde scit, quia novit parentes et domum.

Ad tertium respondit. Scit ipsum natum esse ex legitimo matrimonio et honestis et catholicis parentibus, et hoc sit, quia cum iisdem saepe fuit in catholicis exercitiis.

³¹¹ Az 1642. márc. 19-én aláírt második szőnyi béke tárgyalásairól lehet szó.

³¹² Érsekújvár.

³¹³ Francisci András (Andrea Francisci) O.S.P.P.E., a C.G.H. növendéke, Lippay György veszprémi püspök káplánja, helynöke, 1646-tól szerémi, 1647-től zengg-modrusi, 1652-től ismét szerémi püspök, † 1654. júl. 4. előtt

Ad quartum respondit. Scit esse aetatis anni quadragesimi tertii, ita enim ipse dixit, quod nimirum annum ageret quadragesimum tertium, et etiam alii, qui optime noverunt eiusdem aetatis annos.

Ad quintum [respondit]. Scit etiam ipsum esse in omnibus sacris ordinibus constitutum ab annis iam fere septemdecim. Scit autem, quia ipsemet adstitit ordinationi, et etiam ad episcopatum Vesprimiense[m] consecrationem.

Ad sextum [respondit]. Scit etiam illum esse in ecclesiasticis functionibus, et in exercitio ordinum susceptorum diligentissime versatum, ut contionibus ad populum, in controversiis contra haereticos, in susceptione sacramentorum frequentem, in celebratione missae diligentissimum et^q devotissimum ita, ut fere numquam nisi gravissimis intercedentibus causis sacrum dicere neglexerit, audire autem, quod intermisisset,^r numquam animadverterit. Et hoc scit, quia toto tempore maxime existens ad latus propria experientia animadverterit.

Ad septimum respondit. Scit illum semper catholice vixisse et in fidei puritate permansisse, natus enim ex catholicis parentibus statim Deo fuit dicatus, unde et domum Dei ingressus semper in servitio Dei mansit. Et hoc scit, quia fere cum eodem convixit.

Ad octavum respondit. Scit illum esse praeditum vitae innocentia bonisque moribus et bonae conversationis atque famae, propter quam vitae innocentiam Deus etiam illi dona eiciendi daemonia elargitus est, qui existens animarum curator et zelosissimus Dei verbi annuntiator miseram a maligno obsessam ieiuniis et disciplinis monitus eliberavit. Et hoc scit, quia personam vidit, cum hominibus, qui praesentes fuerunt, conversatus fuit.

Ad nonum respondit. Scit illum esse virum gravem, prudentem et usu rerum praestantem, quem eam ob causam foeliciter recordationis Ferdinandus secundus in aulam cancellarium acceptavit, in gravissimis causis adhibuit, et gratissimum habuit, ista autem scit, quia toto illo tempore cum eodem vixit.

Ad decimum respondit. Gradum in iure canonico vel sacra theologia non accepit, ita tamen in utroque profecit, ut singulare specimen, et Romae in collegio Germanico, et extra, in Hungaria dederit, doctrinaeque polleat, quam requirit Sanctus Paulus in bono episcopo, ut nimirum aliis praesit verbo et opere.³¹⁴ Ista etiam scit, quia cum eodem studuit, et etiam summo cum fructu praticari vidit.

Ad undecimum respondit. Scit etiam illum diligentissime fuisse functum officio parochiali circa animarum curam, in capitulo Strigoniensi existens diligentissimus in contionibus, omnibus exemplo praefuerit, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam et vitae integritatem atque morum. Ista partim experientia, partim ex commendatione et relatione bonorum et magnorum virorum.^s

Ad tertium decimum. Existimat eundem ad bene regendam ecclesiam metropolitanam Strigoniensem et totum clerum regni Hungariae etiam dignissimum, et cuius promotione ecclesiis Dei et totius fidei catholicae magnum crescit incrementum, ista potest dicere, qui existens episcopus Vesprimiensis et postea Agriensis in iisdem sacerdotes indicendo, iuvenes informando et populum ad verbum Dei audiendum adlaboravit plurimum et maxima utilitate, atque incremento fidei catholicae provexit. [P. Vienna, n. 64]

Szövegkritikai jegyzetek

^a E pont lapszéli beszúrás. ^b E pontot először tévedésből a 2. után jegyzték le, majd kihúzták onnan. ^c Előtte áthúzva: *'aulicae'*. ^d Az utolsó öt betű sorközi beszúrás. Alatta kihúzva talán *'ndicz'*. ^e A mondat *sic!* ^f A számozatlan lapokat tartalmazó, befejezetlen és lezáratlan jegyzőkönyv lapjai részben összekeveredtek. Az utolsó tanúvallomás, Szelephény György tévedésből került ide. Mivel ez az esztergomi érseki kinevezés után készült, közlése a 3. sz. alatt található. A jegyzőkönyv 3-4 kéz írása, a lejegyzők olykor tanúvallomás közben is változnak. ^g Lapszéli beszúrás, sorközi kihúzva *'reverendi'*. ^h Ez utóbbi két szó ehelyett: *'promovendi'*. ⁱ Az *'Urbani'* hiányzik. ^j Sorközi beszúrás, alatta kihúzva: *'nominatus'*. ^k Előtte kihúzva: *'duobus vel tribus'* és még egy szó. ^l Előtte kihúzva: *'Quoad scientiam attinet constat omnibus eius doctrinam'*. ^m Utána kihúzva: *'dum esset Romae in studiis'*. ⁿ Lippay György esztergomi érseki kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve jelenleg lappang. Két tanúvallomás fogalmazványa más processzusok közé keveredve maradt fenn. Szelephény vallomása Lippay egri jegyzőkönyvének iratai között (n. 57). Ő 1637-ben Lósy eljárása alkalmával is tanúskodott, de az egyházmegyéről, vö. n. 64. Franciscie pedig Lósy esztergomi processzusának fogalmazványában lelhető fel (szintén n. 64). ^o Utána kihúzva: *'est annorum 43'*. ^p Lippay egri processzusától különböző, más kéz írása. ^q Felette, miként a szövegben több helyen afunkcionális rövidítésjel áll. ^r Felette szintén nazális rövidítésjel áll, ám a *pluralis* alak sehogy sem illeszthető a mondat szerkezetbe. ^s Tudniillik *'scit'*. Az állítmány hiányzik a mondatból.

III. SZELEPCHÉNY GYÖRGY (1604/5–1666)

ANNOTÁLT KÖNYVÉSZET

Korábbi, 17–19. századi biográfiai közül KÉRY JÁNOS kortárs munkáját kell kiemelni (*Georgii Szelepchény vita, opera et virtutes*, Posonii 1676). Az átfogó pályaképek sorában leginkább két írás büszkélkedhet önálló tudományos eredményekkel: KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok*, 245–248; továbbá JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története*, 34–41; számos hasznos információ: PFEIFFER JÁNOS, *A veszprémi egyházmegye történelmi névtára*, 54–55; kurrens proszopográfiája levéltári adatokkal: FAZEKAS, *Kancelária*, 340–342. – Néhány résztanulmány: BENCZÉDI LÁSZLÓ, *Szelepcsényi érsek ügye és a lipóti abszolutizmus megalapozása 1670 őszén*, TSz 18 (1975) 489–502; FODOR NÓRA, *Szelepcsényi György primás vagyonának eltulajdonítása*, ÜMS 11 (2017) 1. sz., 117–133; LUKINICH IMRE, *Szelepcsényi György esztergomi érsek mint rézmetsző*, Magyar Bibliofil Szemle 2 (1925) 12–13; MESZLÉNYI ANTAL, *Szelepcsényi primás és Északmagyarország rekatolizálása*, Theologia 2 (1935) 215–225 és 325–337; SZILÁGYI SÁNDOR, *Szelepcsényi György leveles tárczájáról*, TT 1892, 193–208; TAKÁTS SÁNDOR, *Az esztergomi érsekség kincsei Bécsben*, Régi idők, régi emberek, Budapest 1922, 321–330; TAKÁTS SÁNDOR, *Szelepcsényi György a Portán*, Az Újság 10 (1912) 187. sz. (augusztus 8.), 1–3. (Kötetbeli uátnközlése: *A régi Magyarország jökedve*, Budapest é.n.², 237–246); TELGÁRTI LIPÓT, *Informatio Georgii Szeleptsényi Primatis Hungariae Archi-eppi Strigoniensis Romano Pontifici data de periculoso Statu Religionis Catholicae in Hungaria circa Annum MDCLXXXIV*, MS 6 (1868) 522–527. 597–604. 680–683. 760–763. 843–845. 921–923; VAYER LAJOS, *Szelepcsényi György, a művész*, Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére, Budapest 1937, 643–663. (Jegyzetek nélkül megjelent: *Témák, formák, ideák. Válogatott tanulmányok*, Budapest 1989, 155–168.) – Összességében azt mondhatjuk, hogy jelentőségéhez képest a rá vonatkozó kutatások kevésbé meghatározóak, mint elődje esetében. Új távlatokat nyithat a FAZEKAS ISTVÁN témavezetésével róla készülő doktori értekezés. Ennek előmunkálatai: B. SZÉKELY DOROTTYA PIROSKA, *Szelepcsényi György művészi szerepben*, Budapest 2014 (ms. ELTE BTK); Uő, *Szelepcsényi György esztergomi érsek művészetpártolása a források tükrében*, Budapest 2018 (ms. ELTE BTK); Uő, *Szelepcsényi György végrendelete*, Lymbus 18 (2019) 349–384.

MIKROBIOGRÁFIA¹

I. SZÁRMAZÁSA, ISKOLÁI, SZENTELÉSE

Szelepchény György² 1604-ben vagy 1605-ben, pontosabban fogalmazva ezen évek környékén született egy Bars vármegyei kis faluban, a Zsitva-parti Szelepcsényben.³ Páratlan módon azt is tudjuk, még hozzá végrendeletéből, hogy a szomszédos Barskisújfalud templomában keresztelték meg.⁴ A színekatolikus család eredeti neve Pohronczi volt, és minden valószínűség szerint a szomszédos Morvaországból települt Magyarországra, ahol II. Rudolf uralkodása alatt kapott nemeslevelet 1598. március 12-én. Az adományozás kifejezetten Pohronczi Ferenc esztergomi kanonok, nagyszombati teológiai tanár kérelmére és érdemeire tekintettel történt.

A leendő prímás születésének pontos dátuma teljes bizonyossággal meghatározhatatlan, egyúttal pedig érdekes és összetett forráskritikai kihívás. 1649 júniusában kánoni kivizsgálásának tanúi – személyes közlésére hivatkozva – betöltött 45 évesnek vallották. Magát 1631 októberében 26, 1643 februárjában 39, 1672 augusztusában viszont 70 évesnek mondta. A C.G.H. anyakönyvének 1627. decemberi bejegyzése, mely ugyanakkor szól arról, hogy a kisebb egyházi rendek birtokosa, nemes, magyar, s hogy már nagyapja is katolikus volt, bizonytalannak mondja, hogy vajon 23. vagy 24. életévében jár-e („*agit autem annum 24 aut 23, certum non constat*”). Születésének egészen pontos dátumát tehát ő maga sem tudta ekkor! Tarnóczy Mátyás és Péchy András által is látott születési bizonylatát (*litterae natalitiae*) talán utólag állíthatták ki. A leendő főpapnak erre nyilván szüksége lehetett. Az elmondottak alapján élhetünk a gyanúval, hogy az 1667-ben írt levele s.k. utóiratában megadott pontos idő-

¹ A jelen mikrobiográfiai tanulmányt bevezető könyvészethez kapcsolódó kritikai reflexió: <http://institutumfraknoi.hu/repositorium/addimenta> („*Supplementiculum*”).

² Neve elődeihez hasonlóan a forrásokban és a szakirodalomban egyaránt több formában szerepel (Szelepcsényi, Szelepcsény, Szelepchényi stb.). Saját kezű aláírásaiban viszont mindig Szelepchény/Szelepchény alakban fordul elő, ezért az ehhez legközelebb álló Szelepchény alakot használom és javasolom használni a historiográfiában a ‘Batthyány’ analógiájára.

³ B. SZÉKELY, *Szelepcsényi végrendelete*, 363.

⁴ A születés helyét nyitrai tanúi, Tarnóczy Mátyás, Barolty (Baróthy) Ferenc és Péchy András (*Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C), valamint KÉRY (1) egybehangzóan állítják (vö. még VAYER, 643). A nagyszombati helyszín következőképpen elvethető. (KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 34.)

pont, 1604. március 13. talán választott dátum lehet.⁵ Az adatok két szélső értéke 1602, illetve 1605. Legtöbbször 1604 és 1605 szerepel.⁶ Születése tehát biztosan a Bocskai-féle vallásháború idejére esett, ami egyben meg is magyarázza a dátum körüli bizonytalankodást. Mindenesetre maga Szelepcshény végül az 1604-et vallja a magáénak. A szakirodalomban előforduló 1595-ös évszám teljesen kizárható (VAYER, 643; KOLLÁNYI, 245), és az elmondottak alapján az 1603 szintén elvethető (JUHÁSZ, 34).⁷ A katolikus és nemesi származást mindhárom tanúja megerősíti, sőt a nagyszombati és római iskolatárs, Péchy András még azt is állítja, hogy látta nemeslevelüket (*Jegyzőkönyvek*, III/1). A vallomás hiteles, a címeres levél ma is megvan. A mívesen megformált iratban Ferenc kanonok nemesített testvéreinek sorában Ilona és Katalin mellett László is feltűnik.⁸ Az irodalom a majdani primás szüleiként Gyürki Zsuzsannát és Pohronczy Mihályt nevezi meg. Utóbbit tévesen, hiszen a C.G.H. matrikulája szerint katolikus apját Lászlónak hívták. Ezt tekintjük helyes adatnak, a majdani primás nyilván pontosan közölte apja nevét a szemináriumi előjárókkal római

⁵ Tarnóczy és Péchy vallomása a születési bizonylatról: *Jegyzőkönyvek*, III/1/A, 3 és III/1/C, 2. Szelepcshény saját közlése Besztercebányán, márc. 17-én Rottal Jánoshoz írt levele végén: „Én is már második napja, hogy heverek, de Isten segítségéből, ha az climacterius hatvan három esztendőmet meggyűztem [‘giuztem’ (?)] 13 praesentis...” – hangoznak a felgyógyulásába vetett reménnyel folytatódó szavai. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 42. sz. A ‘climacterius’ értelmezésére lásd Pázmány hasonló közlésének kiadói magyarázatát, HANUY, II, 363, 1. j. A C.G.H. matrikulája és a primás saját későbbi közlése között feszülő alapvető ellentmondás feloldásául szóba jöhet még, hogy esetleg idővel előkerült valami születési dokumentum; vagy netalán Szelepcshény már Rómában szándékosan nem adta meg saját pontos életkorát. Utóbbi mellett szól, hogy a csak 1634-et követően elhunyt szüleitől biztos értesüléssel rendelkezhetett születése időpontjáról.

⁶ *Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C, 5; AAV P. Dat., vol. 10, f. 227r–240v; AAV P. Vienna n. 57 (*Jegyzőkönyvek*, I/3) és 179; VERESS, 30.

⁷ BUZÁSI ENIKŐ tehát félreértelmezi az *Esztergomi érsekek 1001–2003* c. kötetben megjelent előzmény 1604/5-ös állítását, és tévesen részesíti előnyben a 1595-ös évszámot (BUZÁSI, *A Köpenyes Madonna*, 275, 28. j. és *Nádasdy-mecenatúra*, 613–614, 28. j.). A BUZÁSI által kifogásolt „bizonytalanság” azonban nyilvánvalóan csupán a pontos év eldönthetőségére vonatkozik. Az 1595-ös dátum Szelepcshény 10 disztichonból álló epitáfiumára megy vissza. A kőbe vésett adat annak ellenére téves, hogy az örökös Maholányi János állította. A hiba oka kideríthetetlen. Az sem szolgál teljesen kielégítő magyarázattal, hogy a primás hajlamos volt öregebbnek mondani magát koránál. Vö. MS 12 (1898) 66–68.

⁸ Vö. B. SZÉKELY, *Szelepcsenyi végrendelete*, 351 és FAZEKAS, *Kancellária*, 340; a régebbi szakirodalomból VAYER, 643. – A címertervvel benyújtott kérvény is ránk maradt, nemcsak díszes címereslevél. Vö. MNL-OL Forgách cs. lt. (P 1896), F I, n. 89; STRAUB, 29, n. 303. Jelzet nélküli *facsimile* közlésük magyar fordítással megtalálható itt: <http://www.szelepcsenyi.hu/a-szelepcsenyi-csalad-tortenete/szelepcsenyi-gyorgy-esztergomi-ersek>. – A Királyi Könyvekben mindazonáltal hiába keressük a család nemesítését.

tanulmányai kezdetén. A Szelepchény-örökösök az érsekhez fűződő rokonságukat szintén Szelepchény Lászlótól eredeztetik 1747-ben.⁹ „Pohronczy Szelepcsényi László” 1634-ben még élt, háza volt Nagyszombatban, melyet a primás nem véletlenül nevez végrendeletében „atyai háznak” (*domus avitica*).¹⁰ A nyitrai püspökségre készült kánoni kivizsgálásnak köszönhetően az is adatható, hogy Szelepchény szülei közül apját katolikus anyja túlélte. Vele ugyanis mind Tarnóczy Mátyás váci püspök és Péchy András pécsi prépost,¹¹ mind pedig Barolty Ferenc pozsonyi kanonok még személyesen találkozott. Egyedül a prépost szól Szelepchény bátyjáról (*fratrem maiorem natu*). Ő azzal a Mihállyal azonosítható, aki 1628–1646 között a garamszentbenedeki konvent jegyzője volt.¹² Barolty pedig megemlíti, hogy Szelepcsényből ismeri az anyát, ami arra utal, hogy a nagyszombati ház mellett a leendő primás szülei fenntartották korábbi lakhelyüket is, már csak ott élő rokonságuk okán is. Őrölk szintén az arrafelé „praktizáló” kanonok emlékezik meg vallomásában.¹³ A római anyakönyvben Szelepchény neve mellett az *Ungarus* megjelölés szerepel és nem *Slavus*, noha a kritikus közvélemény primátusa alatt hol „tónak”, hol pedig „morvá”-nak aposztrofálta.¹⁴

Alsóbb iskoláit és a középfokú képzésnek megfeleltethető *studium humanitatis* a nagyszombati jezsuitáknál végezte. Az 1617-es és 1618-as tanévben egyaránt mint a grammatika hallgatója tűnik fel a jezsuita gimnáziumban,¹⁵ majd pár évig tanítóskodott.¹⁶ Filozófiai és teológiai tanulmányait 22–23 éves korában kezdte meg Rómában a *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendékeként. Ide a

⁹ B. SZÉKELY, *Szelepcsényi végrendelete*, 351.

¹⁰ Uo., 365 (140. j.).

¹¹ *Jegyzőkönyvek*, III/1/A, 3. és III/1/C, 3.

¹² Ott is temették el, öccse által emeltetett síremléke máig látható. SZIGETI, 386.

¹³ *Jegyzőkönyvek*, III/1/B, 2.

¹⁴ VAYER, 643; KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 34; VERESS, 30 és TAKÁTS SÁNDOR alább idézendő munkái. Szlovák névalakja teljesen ahistorikus, forrásokkal nem igazolható. Az viszont igen, hogy jól tudhatott szlovákul, pontosabban szlávul, amire elődeinél nem találunk adatot. Vö. GYULAI, 46. Legalábbis olvasni és beszélni, írás nem ismeretes tőle.

¹⁵ FAZEKAS ET AL., *Jezsuita*, n. 00162. A nagyszombati iskolára és a jezsuita oktatási modelle: MÉSZÁROS, 64–77 és 132–144.

¹⁶ KÉRY, 2–3. – Az itt található állítás szerint hatévesen került Nagyszombatba, későbbi tanítóskodása, kanonoksága, majd érseksége helyszínére. KÉRY közlését megerősítik a kánoni eljárás tanúi. A közel egyidős Barolty *ab adolescentia* ismeri Nagyszombatból Szelepchényt, Péchy András pedig mintegy 1614 óta, amikor is már együtt tanultak ugyanott. *Jegyzőkönyvek*, III/1/B, 1 és III/1/C 1. A leendő primás 1621-től tagja volt a helyi Mária-kongregációnak (VERESS, 30). A tanítóskodás tényét alátámasztja, hogy Szelepchény 1621–1622 körül fejezhet be középfokú tanulmányait a grammatikai studiumok és a kongregációs tagság dátumából kikövetkeztethetőleg, a filozófiát ugyanakkor csak 1627-ben kezdte el.

négy kisebb egyházi renddel felruházva 1627. december 10-én érkezett meg.¹⁷ 1632. április 4-én¹⁸ Giovanni Battista Scannarola c. szidoni püspök szentelte szubdiakónussá a *Santa Magdalena* egyik kápolnájában. A diakonátust 1632. április 10-én adta fel számára a Lateránban Antonio Ricciulli belcastrói püspök, római provikárius.¹⁹ Végül két nap múlva a papság kegyelmében ismét Scannarola püspök részesítette az apostoli kancellária palotájának templomában (*S. Lorenzo in Damaso*).²⁰ Nem kizárt, hogy az eseményen maga Pázmány is részt vett, aki ekkor császári követként éppen Rómában tartózkodott. A magyar bíboros aznapi hivatalos programja csupán annyi volt, hogy fogadta szálláshelyén Lorenzo Azzolini pápai államtitkárt.²¹

A szentelő főpap személyének azonosítása némi nehézségbe ütközik. A szentelési anyakönyvben ugyanis a *reverendissimo domino Cariofilo episcopo Sidoniensi* megjelölés szerepel, mégpedig a Cariofilos név másodszor és utoljára. Jún. 5-én *Scannarola ep. Salonen.*, majd szept. 18-tól egészen 1647-ig *Scannarola ep. Sidonien.* által ment végbe a növendékek felszentelése. (Uo., fol. 302. 303–344.) A *Hierarchia Catholica* (IV, 315 és 302) megbízható adatai szerint G.B. Scannarola 1630–1664 között viselte a *Sidoniensis* címet; a *Salonensis* pedig 1629-től [1694-ig] Giuliano Viviani. Következésképpen az ordinációs könyvben Scannarolánál a *Salonensis* egyszerű elírás. A Cariofilos elnevezés tehát téves azonosítás az anyakönyvben, Szelepchény szentelője a sidoni püspök, vagyis Scannarola volt. – A szentelési anyakönyv bejegyzéseinek történeti értékéhez képest a processzusok tanúi csupán hozzáfetőleges információkat szolgálnak ordinációjáról. Tarnóczy 1632-re vagy 1633-ra teszi szentelését, melyre, mint sokaktól hallotta, Rómában került sor, amíg germanikus volt. Barolty 1631-re, római jezsuitáktól és növendékektől hallotta, és megjegyzi, hogy bár már nem találkozhattak az Örök Városban, de látta Szelepchény névbejegyzését a C.G.H. matrikulájában. Péchy András 1634-nél régebbre teszi és szintén Rómába, ahonnan ő viszont még Szelepchény szentelése előtt eltávozott.²²

¹⁷ VERESS, 29–30. Pázmány útlevele neki és nyolc társának Pozsonyban 1627. aug. 14-én kelt. *Jegyzőkönyvek*, III/1, *Adlegata*.

¹⁸ A szentelési adatok: APCGU Fond. Stor., Liber ord., pag. 301.

¹⁹ A C.G.H. szentelési anyakönyvében név szerint említett Ricciulli 1632. febr. 16-tól már a nápolyi Umbriatico püspöke volt; calabriai egyházmegyéjét még 1629-ben átengedte Filippo Crinónak (másként Zuriónak). HC IV, 112.

²⁰ A kettős névhasználat nem teljesen szokatlan, lásd az előző jegyzetet.

²¹ Vö. CVH II/7, 258ssk és 341ssk.

²² *Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C, 5.

Az Örök Várost 1634. november 14-én hagyta el.²³ Germanikus érsek elődeihez hasonlóan anélkül tette ezt, hogy fokozatot szerzett volna. A szakirodalomban fel-feltűnő állítással szemben nyitrai processzusának tanúi határozottan és egybehangzóan tagadják doktorátusát.²⁴ A római *alma materről* végrendeletében is megemlékezik, a hazatérő növendékek útiköltségére kisebb összeget rendelt.²⁵

2. KÁPTALANI ÉS MÁJ JAVADALMAK

Hazatérte után azonnal a Pozsony és Nagyszombat között félúton fekvő Szencre került plébánosnak, majd nem sokkal később, 1635. december 27-én az esztergomi főszékeskáptalan tagja lett.²⁶ Jakusith György esztergomi helynök 1636. április 12-ei megbízása alapján már helyettes-főesperesként vizitálta a környékbeli plébániákat.²⁷ Hamarosan a gömöri főesperességre lépett elő.²⁸ Lelkipásztori beosztásában feltételezhetően 1638. szeptember 22-ig, szentgyörgyi préposti és az ezzel egybekötött székesegyházi főesperes-

²³ VERESS, 29–30; BITSKEY, 75; *Jegyzőkönyvek*, III/1; Filippo Nani rektor elbocsátólevele, amely tanúsítja a három év filozófia és négy év teológia elvégzését és a tézisek nyilvános védését, szintén nov. 14-én kelt. Másolata uo., *Adlegata*. – A „hivatalos” matrikulában, *dimissorialis*-ban rögzített távozás, és a tényleges, fizikai útrakelés nem feltétlenül esik egybe. Szelepchény ugyanis római „tanulótársaként” említi Guidobald Thun-Hohensteint (lásd alább, 102. j.), aki a C.G.H.-matrikulabejegyzés szerint viszont csak 1634. nov. 19-én érkezett meg a kollégiumba. Vö. <http://www.thunweb.com/en?p=biografien&ID=39> (12. j., letöltés: 2019. 12. 11.) A hivatalos források szerint tehát öt nappal elkerülték egymást, a valóságban viszont a jelek szerint nem.

²⁴ Barolty és Péchy, a két exgermanikus a szokásos magyarázatot hozza fel, miszerint a magyaroknak nem szokása a fokozatszerzés, az egykoron Olmützben és Bécsben tanuló Tarnóczy ezzel szemben azzal érvel, hogy „Rómában a német kollégiumban tanult, ahol nem szokás grádust adományozni a növendékeknek” *Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C, 10.

²⁵ B. SZÉKELY, *Szelepchényi végrendelete*, 363.

²⁶ JUHÁSZ, 1936, 34–35. Kinevezőiratának eredetije: PL AEV n. 192. Egyik másolatán tévesen szept. 27-ei dátum szerepel. *Jegyzőkönyvek*, III/1/g (*Adlegata*). – KOLLÁNYI (245) jan. 3-ai dátuma vélhetően a javadalom tényleges elfoglalásának napja.

²⁷ A megbízás másolata: *Jegyzőkönyvek*, III/1, *Adlegata*.

²⁸ Gömöri főesperességéről mind tanúi, mind pedig 1637. szept. 15-ei útlevele és kispréposti kinevezése említést tesz. *Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C és III/1/i és k (*Adlegata*).

si kinevezéséig²⁹ megmaradt, és csak ekkor költözött be Nagyszombatba. 1649-es nyitrai püspöki processzusának mindhárom tanúja egybehangzóan azt állítja, hogy öt éven keresztül plébánoskodott, és hogy közben kiemelkedő sikereket ért el a térítés terén. Péchy András pozsonyi kanonok személyesen járt Szencen és az ottani katolikusoktól hallotta, hogy „dicséretesen és protestánsokat áttérítve” működött.³⁰ A szenci évek emléke még az 1666-os tanúvallomásokban is visszaköszön, sőt Szegedy Ferenc váci püspök közlése szerint még protestáns prédikátorokat is áttérített ekkoriban.³¹

Nagyszombatba költözve sem távolodott el a vidéki pasztorációtól. Bizonyíték erre, hogy a székesegyházi főesperessége vizitálására már 1638. november 24-én uralkodói menlevelet állítottak ki számára.³² Habár székesegyházi főesperesként a prédikálás évekig központi kötelessége volt Nagyszombatban, disputáló, szónoki tehetségének magyarországi csillogtatásáról és elismertségéről érdekes módon egyedül Barolty pozsonyi kanonok emlékezik meg nyitrai processzusának tanúi közül.³³ Ezzel szemben az esztergomi kivizsgálás tanúi kivétel nélkül megemlítik székesegyházi főesperesként hivatalból tartott ünnepi beszédeit. Korompay Péter és Bársony György azt is hangsúlyozzák, hogy személyesen hallgatták. Szegedy Ferenc esetében sincs okunk kételkedni efelől, aki Szelephényt már 1635-től ismerte Nagyszombatból.³⁴ Korompay mindemellett disputációiról, diskurzusairól is említést tesz, s ő szól egyedül arról, hogy filozófiai, teológiai műveltsége mellett a jogi szintén kiemelkedő volt.³⁵ A római évek sikerei után nem meglepő, hogy a fiatal kanonok felkeltette a nagyszombati egyetemi ifjúság figyelmét. Szelephény esztergomi káptalani pályafutásának tetőpontját az éneklőkanonoki stallum jelentette, amely-

²⁹ A kinevezés másolata: *Jegyzőkönyvek*, III/1/k (*Adlegata*). KOLLÁNYI (245) és JUHÁSZ (35) e tisztséget csak megemlítik.

³⁰ *Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C, 6. Míg KOLLÁNYI és JUHÁSZ szerint plébánossága csupán egy évig, kanonoksága kezdetéig tartott, addig Jakusith 1636. ápr. 12-ei vizitációs megbízása viszont még mindig szenci *parochusként* említi. *Jegyzőkönyvek*, I/1/h (*Adlegata*); NÉMETHY (*Series...*, 266) 1637-es záróévet hoz. A tanúvallomásokat tehát valósnak vehetjük.

³¹ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 635v és 637v.

³² *Jegyzőkönyvek*, III/1/n (*Adlegata*).

³³ *Jegyzőkönyvek*, III/1/B, 10.

³⁴ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 636v. 637v. 639v.

³⁵ Uo., fol. 637r.

re az őrkanonokság kihagyásával 1640. június 12-én helyezte át Lósy prímás.³⁶ A testülettől minden bizonnyal veszprémi püspöki kinevezésével vált meg.

A Habsburg-uralkodók által adományozott javadalmak közül elsőként a (duna)földvári apátságot nyerte el 1638. március 22-én, amit ordináriusa előterjesztésének köszönhetett.³⁷ A török hódoltság területén fekvő, 1646. április 23. előtti lemondásáig birtokolt³⁸ apátság elhanyagolható bevételt biztosított számára: az ajándékok mellett mindössze évi huszonhat forintot.³⁹ Számottevőbb volt ennél az 1642. december 27-én megszerzett⁴⁰ és egészen haláláig megtartott pilisi apátság.⁴¹ Az egykori ciszterci monostor egyedül a pozsonyi vámbérletből évi százhatvan-kétszáz forintot jövedelmezett; a pozsonycsákányi birtokon – a minden tisztségében gondos, vállalkozó kedvű gazdának bizonyuló⁴² – Szelepchény később templomot és kastélyt is tudott építtetni. A ma is álló épület mindvégig kedvenc nyári tartózkodási helye lett.⁴³ Az egyházi javadalmak halmozását megtiltó 1647. évi 98. tc. alóli felmentés céljából a királyi kancellária 1648. augusztus 4-én új adománylevelet állított ki számára apátságáról,⁴⁴ amelyhez az 1658-as

³⁶ Kinevezőiratának eredetije: PL AEV n. 205. Másolata: *Jegyzőkönyvek*, III/1/m (*Adlegata*). KOLLÁNYI (245) tévesen 1641. dec. 15-ei dátumot ad meg.

³⁷ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 413–414; Lósy javaslata a szerinte „*mere titularis*” földvári apátság Szelepchénynek, és tekintettel arra, hogy javai családja kezében vannak zálogban, a bozói prépostság Bosnyák Istvánnak adására: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33) fasc. 1, n. 71 (1637. nov. 9.).

³⁸ Nem igazolható JUHÁSZ (35) állítása, miszerint már veszprémi püspöki kinevezésekor lemondott volna. Az irányadó dátum utódának kinevezése. MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 490.

³⁹ SÖRÖS, 172–173.

⁴⁰ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 453; KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 35. Beiktatására az uralkodó ugyanaznap adott utasítást a pozsonyi kamarának. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 480/1642.

⁴¹ Utóda ekkor Gubasóczy János lett. MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 2, fol. 552–553. Szelepchény annak ellenére kapta meg e javadalmát, hogy annak bevételeit a Lippay prímás a pozsonyi jezsuitáknak szánta. MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 132.

⁴² Gazdálkodására, vállalkozásaira lásd alább a 235. j.-t.

⁴³ Pilisi apátságának ismertetése és iratai: BÉKEFI, 30–37 és 477–487. – Egy 1610 körüli kimutatás szerint az apátságnak három falva volt. MNL-OL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 1. tétel, n. 14.

⁴⁴ Eredetije: PL AS Act. rad., class. U, n. 158; vö. BÉKEFI, i.h.

nagyszombati zsinat rendelkezései által utólag is megkövetelt kánoni intézményt 1660. augusztus 22-én adta meg Lippay prímás.⁴⁵

Mindemellett megszerzett magának két kisebb soproni oltárjavadat, ⁴⁶ sőt 1644. szeptember 20-tól meghatározott számú növendék tartásának kötelezettségével óbudai prépost is volt, ⁴⁷ de csupán 1648. szeptember 26-ig, amikor III. Ferdinánd a beneficiumot a nagyszombati alumnátus javára lefoglalta. ⁴⁸ Végül 1653. december 23-tól élete végéig a Boldogságos Szűzről elnevezett (ipoly)sági prépost lett. ⁴⁹

3. PÜSPÖKI, ÉRSEKI KINEVEZÉSEK SORA

A 17. századi prímások sorában Szelepchény az egyetlen, akinek püspöki karrierje tengeremléki, jelesül az 1642. november 21-én elnyert novi avagy nonai címmel vette kezdetét. ⁵⁰ Míg e püspökség felett az Apostoli Szék ekkor már nem ismerte el a Habsburgok kinevezési jogát, ⁵¹ a gyors egymás-

⁴⁵ Eredetije: PL AEV n. 224. Ugyanezen irat *ad Praeposituram... Péchenyéd* is megerősíti Szelepchényt. A Nagymarton közeli Pecsényéd (Pötsching) beneficiumát Püsky János lemondása után szerezte meg.

⁴⁶ Az egyiket Bosnyák István 1643. aug. 1-jei lemondásával, a másikat (Szent Erzsébet-oltár) 1645-ben szerezte meg, utóbbiban 1646. jan. 10-én erősítette meg Draskovich győri püspök. PFEIFFER, 54.

⁴⁷ „...*pro intertentione certorum alumnorum ...*”. MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 476–477. A kinevezőirat egykorú másolata: *Jegyzőkönyvek*, III/1/p (*Adlegata*). – KOLLÁNYI (245) bozói apátságot említ, tévesen, hiszen Bosnyák István két prépostsága közül Szelepchény Óbudát kapta, Bozók pedig 1646. ápr. 23-án Széchényi Györgyé lett. (MNL-OL MKA Coll. eccl. [E 229], vol. 1, fol. 486.) Az viszont igaz, hogy a prépostság javait idővel végrendelet és vásárlás útján megszerezte, majd a nagyszombati szeminárium alapítására fordította. Lásd az 1670. júl. 26-án kiadott *consensus regiust*, és Szelepchény 1678. szept. 9-ei alapítólevelét. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 14, fol. 350–353; vol. 16, fol. 524–527.

⁴⁸ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 524–526.

⁴⁹ Szelepchény és utóda kinevezőiratainak fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 343/1653 és n. 86/1685. – A prépostságnak 1610 körül hét falva volt. MNL-OL MKA Act. eccl. (E 150), Irreg., 1. t., n. 14. – Mind pilisi, mind sági javadalma birtokait vásárlásokkal gyarapította. Erről kimutatás 1685-ből: PL AS Act. rad., class. U, n. 203.

⁵⁰ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 452; JUHÁSZ, 35; KOLLÁNYI, 245.

⁵¹ Az 1630-as évek végén zajló vita iratai: AAV Arch. Concist., Congr. Consist. Acta, vol. 1633–1640, fol. 588r–605v. A magyar korona választott püspökeire legújabbban (egy-két korrigálandó tévedéssel): BAHLCKE, A „Magyar Korona”, 1–24.

utánban, 1643. július 15-én és november 20-án megszerzett csanádi,⁵² illetve pécsi egyházmegyék⁵³ felett viszont igen. A hihetetlen sebességgel emelkedő főpap azonban az egyházi előírások ellenére meg sem kísérelte pápai bulláinak kiállíttatását. Sőt ugyanez mondható el az önálló székhellyel rendelkező veszprémi püspökségről is. A veszprémi kinevező iratot 1644. augusztus 5-ről keltezte az udvari magyar kancellária.

A *Királyi Könyvek*ben és az egyházi adományok ezekről készült másolati kötetében aug. 7-ei bejegyzés szerepel. (MNL-OL MKA Coll. eccl. [E 229], vol. 1, 471–472; MKL Libr. reg. [A 57], vol. 7, fol. 599–600; JUHÁSZ, 39.) Az eredetin és a vélhetően róla készült közel egykorú másolaton ugyanakkor aug. 5-ei dátum szerepel; miként a főispáni beiktatást elrendelő mandátumon is. (PL AS Act. rad., class. U, n. 43; *Jegyzőkönyvek*, III/1/o [*Adlegata*]; MNL-OL MKL Conc. exp. [A 35], n. 199/1644.) Az eltérés azzal magyarázható, hogy talán mindkét esetben visszadatálásról van szó. Lippay György és Esterházy Miklós alább, a kancellári kinevezésnél, a 4. fejezet elején idézendő 1644. aug. 15-ei és 22-ei, illetve szept. 11-ei leveleikben még betöltetlennek mondják Veszprémet. Az irányadó dátum Szelepchény utóda, Széchényi György pécsi, valamint Püsky János nyitrai püspöki kinevezésének napja, azaz szept. 13. lehet. (MNL-OL MKA Coll. eccl. [E 227], vol. 1, fol. 514–518.) KOLLÁNYI (245) szept. 5-ei adata következképpen nem is téved sokat.

A hazai államegyházi gyakorlatban egyáltalán nem volt szokatlan, hogy a már felszentelt főpapok csupán kamarai beiktatásuk alapján kormányozták javadalmukat. Ezt Szelepchény esetében az 1643. november 20-án⁵⁴ és 1644. szeptember 17-én kiadott⁵⁵ királyi mandátumok tették lehetővé. Az viszont meglehetősen kivételes jelenségnek számít, hogy a majdani primás első három *consecrabilis* püspökségében még a pápai megerősítés kezdeti lépése, a kinevezett főpap alkalmasságáról lefolytatott kánoni kivizsgálási eljárás megindítása is elmaradt. Sőt még a Rómának szóló királyi bemutatóiratok megfogalmazásának sem található nyoma.⁵⁶ A magyarázat talán abban keresendő, hogy Szelepchény a bonyolult és költségigényes procedúrával eltökélten

⁵² MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 464; JUHÁSZ, 36.

⁵³ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 466–467; KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 39.

⁵⁴ Pécsi beiktatásának elrendelése: MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 27–29/XI/1643. Közvetlen utódaival ellentétben a csanádi installációnak nem maradt nyoma.

⁵⁵ A kamarához címzett királyi mandátum eredetije: MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 25–28/IX/1644.

⁵⁶ Egyetlen valószínűsíthető és szisztematikusan átkutatott helyen sem. Vö. még HC IV, 168–169. 290. 366.

kivárt egy tekintélyesebb egyházmegye, jelesül a nyitrai megszerzéséig, ami végül 1648. április 18-án következett be.⁵⁷

A kancelláriai és kamarai forrásokhoz (valamint azok vatikáni másolataihoz képest) a nyitrai processzus tanúi megbízható, de kevésbé pontos és részletes információkkal szolgának. Említés szintjén jószerével az összes javadalom előkerül a három vallomásban „lévén mindenki számára ismert dolgok”, mint ahogy az is, hogy korábbi püspökségeit „nem expedáltatta”. Barolty szerint azért, mert csak rövid ideig maradhatott hivatalban. Tarnóczy hasznos információja, hogy bár konstantinápolyi követségei és udvari kancellársága okán sehol nem rezideált, néhányszor megfordult a veszprémi várban.⁵⁸

Nyitrára végül – valószínűleg az annátafizetés körüli újabb huzavona miatt,⁵⁹ melynek megoldását az 1649/87. tc. is sürgette – a pápai szentesítést csak az 1652. március 11-ei titkos konzisztóriumon kapta meg.⁶⁰ A bullák gyors megérkezése után Lippay prímás a nyitrai székesegyházban 1652. július 7-én szentelte püspökké: „Érkezvén már Rómából confirmatióm [*mege erősítesem*], úgy végeztem érsek urammal, hogy itt Nittrán fog consecrálni [*felszentelni*] ő nagysága. Consecratiómnak terminusát [*időpontját*] pro 7 Iulii praefigálván [*július 7-re kitűzvé*], kérem annak okáért nagy szeretettel kegyelmedet jó ajánlása szerint megírt napra kegyelmed is ne szánja ide való fáradtságát, hogy az kegyelmed jelenlétével condecoráltassék [*díszítettessék*] ezen sollennitásom [*ünnepségem*]” – szólnak a jeles alkalomra szóló, az első királyi püspökkinevezés után tíz hosszú esztendővel kelt meghívója sorai.⁶¹ A szertartás ceremóniamestere a majdani kancellár utód, Szegedy Ferenc volt, aki e

⁵⁷ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 1, fol. 515–516; *Jegyzőkönyvek*, III/1/q (*Adlegata*); JUHÁSZ, 39. Beiktatásának elrendelése: Prága, 1648. ápr. 18. MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 26–27/IV/1648. – KOLLÁNYI (245) veszprémi püspöksége után egrit említ, ez vaskos tévedés.

⁵⁸ *Jegyzőkönyvek*, III/1/A–C, 11. Tarnóczy emlékezete ugyanakkor torzít is, hiszen a konstantinápolyi követségekre még a veszprémi püspöki kinevezés előtt került sor.

⁵⁹ Erre utal 1651. dec. 15-én, vélhetően ismételt expedált, és a szokásos formától elütő pápai bemutatóiratának megszövegezése. Eredetije: AAV Segr. Stato, Principi, vol. 63, fol. 31^{rv} Az annáta elengedésének támogatására ugyanaznap erélyes hangú felszólítást kapott Scipione d’Elci bécsi nuncius és Astalli-Pamphili bíboros-nepos is. AAV Segr. Stato, Principi, vol. 64, fol. 24^{rv}; *Jegyzőkönyvek*, III/1/r (*Adlegata*).

⁶⁰ HC IV, 260. A szentelési bulla: PL AEV Act. suffr., n. 2105/3.

⁶¹ Levele Batthyány Ádámhoz: Nyitra, 1652. júl. 2. MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 46936.

liturgikus szolgálatát közel másfél évtized múltán is fontosnak tartotta megemlíteni az esztergomi processzusban.⁶²

A kánonilag rendezett állapot mindössze öt esztendeig tartott. 1657. május 21-én I. Lipót (1657–1705) a kalocsai érsekségre léptette elő. Nyitását ezután adminisztrátorként kormányozta,⁶³ noha egyházjogilag továbbra is ennek az egyházmegyének a főpásztora maradt. Róma felé ugyanis mindössze a királyi bemutatóirat készült el 1658. január 19-én,⁶⁴ ennek ellenére kezdettől fogva nem kinevezett (illetve választott), hanem tényleges kalocsai érseknek címezte magát. A pápai bullák hiányában érsekségét közvetlen elődeiénél formálisabbnak kell tekintenünk, hiszen kamarai bevezetése⁶⁵ és a hódoltsági egyházmegye lakóival meglévő kapcsolata, az érseki jövedelmek rendbetétele⁶⁶ ellenére metropolitai jogosítványait nem gyakorolhatta szuffragáneusai felett. Így például Zágrábtól sem fogadhatott el pereket, nem erősíthette meg zsinati határozatait, székiüresedés esetén nem adományozhatta az ottani javadalmaikat stb.⁶⁷ A kalocsai érsekség bevételei számottevően gyarapodtak érseksége alatt.⁶⁸

A kánonjogellenes helyzet végére ismét egy újabb kinevezés tett pontot. Az egyházi karrier tetőpontját jelentő esztergomi érseki széket 1666. január

⁶² *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 637r.

⁶³ MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 2, fol. 30–32; JUHÁSZ, 40. Az eredeti kinevezőírat: PL AS Act. rad., class. U, n. 1.

⁶⁴ Eredetije: AAV Segr. Stato, Principi, vol. 82/A, fol. 197v; vö. még HC IV, 156; HC V, 164.

⁶⁵ A Bécsben 1657. máj. 21-én kelt királyi mandátum originálisa megtalálható: MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 17–19/V/1657; fogalmazványa: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 146/1657.

⁶⁶ Kinevezését követően szinte azonnal megkezdte az érseki javak és adózásuk rendbetételét, tisztartókat rendelt. 1657 őszére már mind vármegyei hatósággal, mind szomszédos földbirtokossal konfrontálódott emiatt. BOROSY, I, 81–82, n. 376–377. 85, n. 396–397. 89, n. 490. III, n. 535. Kalocsán saját jobbágysai is voltak. Vö. BOROSY–KISFALUDY–SZABÓ, 23. – Mindez arra utal, hogy elődjénél, Püsky Jánosnál nagyobb figyelmet fordított a hódoltsági területekre. A szécsényi katonák hatalmaskodása miatt mindazonáltal a kalocsaiak utóbbit is megtalálták oltalmát kérve. 1654. máj. 9-én kelt levelük: MNL-OL 1526 utáni gyűjt., Egyh. (R 302), I/3. tét. (Kalocsai érsekség), Iratok 1603–1884 (2. cs., időrend).

⁶⁷ Vö. APK Act. Cap. Ant., fasc. 155, n. 6. 33. 51; MNL-OL MKL Act. part. (A 93), n. 64.

⁶⁸ MOLNÁR, *A kalocsai érsekség a 17. században*, 156; Uő, *A kalocsai érsekség a török korban*, 143–145. Lásd még PL AS Act. rad., class. U, n. 10.

22-én foglalta el,⁶⁹ miután a királyi kancellária egy héttel korábban, 1666. január 15-én kibocsátotta a szükséges okiratokat.⁷⁰ Pápai bulláit 1667. augusztus 22-éről keztezte a brévetitkárság, palliumát 1668. január 16-án nyerte el.⁷¹

4. VILÁGI TISZTSÉGEI, HALÁLA

Világi hivatalai közül első helyen a pályája szempontjából – elődjéhez hasonlóan – kulcsfontosságú udvari kancellárságot kell megemlíteni. A minden korábbi rekordot megdöntő, huszonkét éves szolgálat tényleges kezdete 1644 novemberére, a vége pedig 1666 szeptemberére tehető. Említésre méltó mozzanat, hogy az uralkodóváltás miatt 1657.

⁶⁹ A beiktatást elrendelő 1666. jan. 15-ei mandátum az érsekség mellett ezúttal a főispánságot, sőt a *pisetum*-joggal bíró prímási tisztet is megemlíti. (MNL-OL MKR Ben. res. [E 21], fol. 36–38/I/1666.) A pozsonyi kamara jan. 22-én értesítette a beszercebányai harmincadost, hogy aznap Szelepchényt a pozsonyi érseki kúriában *cameraliter* bevezették javadalmába. (MNL-OL MKR Exp. cam. [E 15], n. 66/I/1666; vö. még n. 96.) Szintén e napon hozta a pozsonypüspöki és szunyogdi bírák és esküdtek tudomására a kinevezést, valamint felszólítva az új érsek iránti engedelmességre elengedte őket joghatósága alól. (Uo. n. 45.) – MESZLÉNYINEK (*Szelepcsényi*, 218) a kinevezés datálására irányuló gondolatmenete hibás.

⁷⁰ Az eredeti okiraton és a *registrumok*ban szereplő dátum: 1666. jan. 15. PL AS Act. rad., class. A, n. 28; MNL-OL MKA Coll. eccl. (E 229), vol. 2, fol. 149–150; KOLLÁNYI, 246; JUHÁSZ, 40. A kinevezőirat fogalmazványán viszont jan. 13-ai keltezés áll. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 11/1666.

⁷¹ HC IV, 323; HC V, 364. A nem az apostoli kancellárián, következésképpen *per viam secretam*, kedvezményesen kiállított bullák eredeti példányai: PL AEV n. 261/1. – Pápai bemutatóirata 1666. jún. 15-én kelt. *Jegyzőkönyvek*, III/2, *Adlegatum*; ELTE EKK Coll. Hev., vol. 41, fol. 89–90; vö. még BAV Barb. lat., vol. 6894, fol. 42rv; vol. 6855, n. 22. – A bullák és a pallium megszerzésének részletei Vanoviczy János Szelepchényhez írt leveleiben: ŠOBA Pozsony, Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 3a–3l. E tizenkét levél egyben a római magyar egyházi képviselő történetének elsőrendű forrása. Az általam már 1998-ban feltárt, Ph.D értekezésemben idézett anyagot (bár semmiféle missziótörténeti relevanciája nincsen) kiadta: ТÓТН, *A remeterend*, 225–231. – A bullaexpedíció viszonylagos elhúzódnását ezúttal is fizetési problémák indokolták: a prímás el akarta kerülni a protektori illetéket, helyette tokaji bort ajánlott Harrach bíborosnak, leszállítására azonban a kardinális halála miatt már nem került sor. MIHALIK, *Kolonic*, 235–236.

július 7-én új kancellári kinevezést kapott az április 2-án trónra lépő ifjú uralkodótól, I. Lipóttól.⁷² Szinte kereken 22 éves kancellári működése a bécsi udvarban rekordhosszúságúnak mondható. Néhány hónappal még Oláh Miklósét is meghaladja, aki érsek-főkancellárként mindvégig megtartotta e hivatalát. Mögöttük jócskán lemaradva találjuk Lépes Bálintot és Sennyey Istvánt, 15, illetve 12 esztendővel.

III. Ferdinánd 1644. nov. 9-én szólította fel, hogy azonnal jelenjen meg a Linzbe menekült udvarnál kancellári teendői ellátására. (MNL-OL MKL Conc. exp. [A 35], n. 334/1644.) Szelepchény ekkor tehát még mindig veszprémi egyházmegyéjét vizitálta. (Vö. Lippay levelét II. Ferdinándhoz. Nagyszombat, 1644. okt. 1. MNL-OL MKL Transylv. [A 98], fasc. 14, n. 80.) A prímás – Bosnyák István lemondását valószínűsítve – annak majdani utódát már júl. 24-én javasolta kancellárnak. Javaslatát Bosnyák halálának hírére aug. 15-én megismételte. Szept. 11-én viszont egyelőre csak *substitutus cancellarius*nak szánja barátját, mely cím az aug. 5-ei – vélhetően antedatált – veszprémi főispáni beiktatást elrendelő mandátumban meg is jelenik. (MNL-OL MKL Litt. archiep. [A 30], n. 175. 173. 171.) Szelepchény kancellári tevékenységének számos adata a kancelláriai levéltár vonatkozó törzsállagai (A 33 és A 35) mellett: ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 171–221, *passim*. – Annak megállapítása, hogy Szelepchény primásként még majd kilenc hónapot állt az udvari magyar kancellária élén, a pozsonyi kamarához intézett eredeti királyi mandátumok segítségével lehetséges. Ezek szerint érseki kinevezése utáni első ellenjegyzései febr. 10-én és 18-án keltek (mint *electus archiepiscopus Strig.*), majd ápr. 11-től folyamatosak egészen a szept. 7-ei utolsó szignálásig (mindvégig mint *archiepiscopus Strig.*). Az utód, Szegedy Ferenc aláírása első ízben szept. 16-án tűnik fel. MNL-OL MKR Ben. res. (E 21), fol. 11 és 13/II; fol. 16/IV. 34 és 38/V, valamint 10.12.19/VI stb.; fol. 11 és 16/IX/1666. Szegedy kinevezésére hiába került sor már 1666. júl. 15. előtt, és hiába tette le kancellári esküjét aug. 5-én, az új prímás a kancellári hivatalt ezek szerint csak szept. 7. és 16. között adta át teljesen.⁷³ Ez nem jelenti azt, hogy utóda ne kapcsolódott volna be valamilyen formában a munkába. 1666. aug. elején például már kancellárként vett részt egy szombathelyi perben.⁷⁴

⁷² Eredetije: PL AS Act. rad., class. U, n. 2.

⁷³ FALLENBÜCHL-nél a kancellárság kezdődátuma (kérdőjellel) 1644. szept. 5., a záródátuma pedig 1666. jan. 15., ami téves (*Főméltóságok*, 99). A kinevezéshez további adatok: FAZEKAS, *Kancellária*, 341, 2990. j. Kancellárságának vége itt 1666. jan. 22. (vö. 223). Szegedyre: uo., 340. – Pálffy Tamás halála után 1679. máj. 6. és 1680. jan. között ismét ő irányítja a kancelláriát. Uo., 2998. j.

⁷⁴ „*Contra subditos meos Sabarienses propter occupatos et detentos proventus ecclesiae meae curavi iura celebrari. Iudices fuerunt dominus modernus cancellarius et alii, quorum nomina misi.*” Széchenyi György I. Lipóthoz, MTAKK 4928–29/D–255 (1666. aug. 3.).

Csanádi püspökként királyi tanácsos,⁷⁵ püspökségeivel együtt vespéremi,⁷⁶ nyitrai⁷⁷ és esztergomi⁷⁸ örökös főispán volt, sőt 1680-tól Bars vármegyéé is.⁷⁹ Mind III. Ferdinánd, mind pedig I. Lipót alatt a titkos tanács tagja,⁸⁰ 1669. június 20-tól pedig a jeruzsálemi Szent Sír-rend lovagja lehetett.⁸¹ Wesselényi Ferenc nádor halála után, 1667. április 30-tól királyi helytartó Nádasdy Ferencsel, akivel kapcsolata mindvégig meg lehetőszen ambivalens volt.⁸² Kancellárként még kifejezetten rossz viszonyt ápolt a gróffal, komolyabb közeledésük 1659-től figyelhető meg.⁸³ A kooperációnak a közös helytartóság – amit a prímás sikertelenül igyekezett meggátolni – idejéről is vannak jelei. Például hogy az országbíró

⁷⁵ E tisztségét első alkalommal pécsi kinevezőirata említi.

⁷⁶ Az örökös főispánságot a püspöki adománylevél ezúttal tartalmazza. – „...*clementer mandamus, quatenus ea, quae ad installationem praefati episcopi Wesprimien[is] in dictum officium spectant, quantocyus peragere, eumque pro vestro legitimo et indubitato perpetuo comite habere... accepto ab eodem solito iuramento debeatis ac teneamini.*” – szólnak a megyének a főispáni tisztségbe külön installációt elrendelő, aug. 5-ről keltezett mandátum sorai. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 199/1644. – FALLENBÜCHL-nél a kinevezési dátum aug. 7. (*Főispánok*, 109).

⁷⁷ Az örökös főispánságot a püspöki *litterae collationales* ezúttal is tartalmazza. – „...pro duodecime praesentis együtt Érsek urammal Nittrára installatiómra menjünk, kirül már currensek is küldtem az nemes vármegyére.” A Batthyány Ádámmal Bécsből 1648. nov. 4-én intézett levél arra enged következtetni, hogy mind a püspöki, mind pedig a főispáni beiktatás most egyazon alkalommal, nov. 12-én ment végbe. MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 46924. FALLENBÜCHL-nél (*Főispánok*, 89) a kinevezési dátum 1648. ápr. 17.

⁷⁸ Lásd érseki kinevezőiratát és FALLENBÜCHL, *Főispánok*, 75.

⁷⁹ FALLENBÜCHL-nél (*Főispánok*) a kezdődátum 1680. szept. 23., ami talán még jó is lehet. Vö. még MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 17, fol. 168.

⁸⁰ „...*tam defunctae quondam, quam vero modernaе sacrae Caesariae et regiae maiestatis, domini, domini nostri clementissimi intimi consilarii.*...”. PL AEV n. 224. KÉRY (10) szerint viszont csak kalocsai érsekként lesz titkos tanácsos, ami Szelephény esetében vélhetően nem pusztán címet jelentett.

⁸¹ Jeruzsálemi avatásán képviselője Macripodari Jácint csanádi püspök volt. PL AEV n. 249 és 238/1.

⁸² PAULER, I, 138. Az archontológiák 1667-től tévesen csak Nádasdy helytartóságát hozzák. FALLENBÜCHL, *Főméltóságok*, 70–71; SZÖGI, 100. – Pest-Pilis-Solt vármegye 1667. júl. 28-án Füleken hirdette ki a királyi leiratot, mely az ország „igazgatóivá” (*director*) Szelephényt és Nádasdyt nevezte ki. BOROSY, II, 38, n. 1140.

⁸³ Vö. TOMA, *Diss.*, 87–88 és 124skk.

nélkül a primás nem akart ítélni 1667 őszén.⁸⁴ Félév múlva 1668. májusban viszont már ellentétükről olvashatunk.⁸⁵ Sőt hűtlenségi perében, mint alább előkerül, Nádasdy Ferenc egyenesen a primás ellen vallott, aki mindezek után nem különösebben bánkódott a gróf kivégzése miatt. Szelepchény György végül 1670. október 18-tól 1681 júniusáig egyedül töltötte be a királyi helytartó (*in iudiciis locumtenens regius*) tisztségét. A titulussal ellentétben a *locumtenentia* ugyanakkor nem csupán az ítélezési ügyeket ölelte fel, hanem egyfajta közvetítői szerepet is jelentett, „hogy a hűséges országlakosok, akik az udvartól távol laknak, ennek a helytartóságnak köszönhetően képesek legyenek ügyeiket a királyi felség elé tárni”. Egyúttal ellátta a nádor helyett Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni feladatait, kiemelt figyelmet szentelve a mindenkori alispánválasztásnak.⁸⁶

A majd másfél évtizedig viselt helytartóságban Esterházy Pál lépett a

⁸⁴ Levelének másolata valószínűleg Annibale Gonzagához az Esterházy Pál és a lázadó pápai katonák közötti újabb per elhalasztásáról, Pozsony, 1667. szept. 9. MNL-OL Esterházy cs. lt., Pál nádor iratai (P 125), n. 2957. A vallási okok miatt lázadó pápai katonák ügye 1659-től húzódott (vö. CST I/1, n. 356 és 406), s a rendi és katonai bíraskodás interferenciájának különleges példája.

⁸⁵ Rottal János Csáky Istvánhoz írt május 24-ei levelében. BARTA M., n. 204. A kölcsönös gyűlölet mélységéről Nádasdy 1668-ban írt *Oratio*ja ad képet. Vö. VERESS, *Nádasdy*, 102–103 és 107–108.

⁸⁶ MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 326/1670; PL AS Act. rad., class. A, n. 29 (eredeti kinevezési okirat); SZÖGI, i.h.; FALLENBÜCHL, *Főméltóságok*, i.h. Esküjét okt. 21-én tette le Bécsben. Uo., Libr. reg. (A 57), vol. 15, fol. 200–201; PL AS Act. rad., class. A, n. 30 (eredeti); ELTE EKK Coll. Hev., vol. 50, fol. 62. A vármegyéknek küldött értesítésekre: BOROSY, II, 91, n. 1444; JANCsó, 46, n. 118; HEGEDŰS–SZABÓ, V, 130, n. 459. Tisztségében I. Lipót 1675. okt. 9-én megerősítette. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 15, fol. 842. Az ideiglenes helytartóság korlátozott jogköreire („*Sine tamen potestate extraordinaria, id est conferendi bona ad fiscum devoluta, tutelasque protectionales prorogatas, consensus, confirmationes et alia similia indulta, vel mandata expediendi*”): FAZEKAS, *Katolikus főpapok*, 54. A közvetítői szerepre uo., különösen 18. j. A vonatkozó idézet eredeti nyelven: „*ut fideles regnicolae remotius ab aula residentes, medio eiusmodi locumtenentium negotia sua Majestati Regiae repraesentare valeant*”. Lásd még alább, a 156. j.-ben és uo., a főszövegben is.

helyébe újonnan választott nádorként.⁸⁷ A primás viszonyát hozzá további kutatások tudják majd megfelelően értékelni.⁸⁸

Szelepcshény, noha gyakran ír alkalmi „heveréseiről”, élete éveinek számából kikövetkeztethetően kiváló egészségnak örvendett. Mindhárom elődjét mintegy másfél évtizeddel élte túl. Egyedül köszvényes rohamairól tudunk.⁸⁹ A fájdalmas ízületi gyulladással járó betegség, melyet rendre a túlzott hús- és alkoholfogyasztás okozott, gyakranak számított a korszakban. Mintegy 80 évesen, 1685. január 14-én, esetleg előtte egy-két nappal hunyt el Morvaországban, letovicei várában. Végakarátának megfelelően Máriazellben, a kegytemplom őáltala építtetett – és feltételezésem szerint László nevű apja emlékére is – Szent Lászlónak dedikált kápolnájában helyezték örök nyugalomra.⁹⁰

Jan. 6-án még életben volt, ekkor kelt második végrendelete. A pozsonyi kamara jan. 16-án, majd jan. 18-án válaszolt udvari testvérintézményének a primás halálát közlő jan. 14-ei értesítésére és kért utasítást a javak zár alá vételéhez, illetve a vég-

⁸⁷ Esterházy Pál nádor megválasztásának időpontja jún. 13. volt. FALLENBÜCHL, *Főméltóságok*, 71; SZÖGI, 100. I. Lipót 1681. dec. 10-ei oklevelében ismerte el Szelepcshény helytartói érdemeit, és az 1556. évi 15–16. tc. alapján primási kiváltságait megerősítette, kiváltképpen mint *personalis praesentiae regiae*-t. MNL-OL MKL Libr. reg. [A 57], vol. 17, fol. 168; PL AS Act. rad., class. A, n. 31–32 (eredeti okiratok); ELTE EKK Coll. Hev., vol. 70, fol. 179. Szelepcshény felmentését kérő keltezetlen levelének másolata uo., fol. 180. Egy ellenkező tartalmú korábbi kérvénye: PL AS Act. rad., class. X, n. 133. – Pest-Pilis-Solt vármegye igazgatására: BOROSY, II, 118, n. 1585; 186, n. 1918; 202, n. 1985 és 1989; 203, n. 1991. A közös helytartóság idején Nádasdy Ferenc gyakorolta a főispáni jogokat. Uo., 59, n. 1286; 74, n. 1372; 78, n. 1379. – Itt, az archontológiai fejezet végén megemlítendő, hogy fontosabb karrieradatok jórészt szakirodalmi hivatkozásokkal megtalálhatóak még: PFEIFFER, 54–55.

⁸⁸ Ebben nagy segítségre lesz Esterházyhoz írt számos fennmaradt levele, illetve a nádor hozzá intézett írásai. MNL-OL Esterházy cs. lt., Pál nádor iratai (P 125), n. 3934–3980 (1669–1682) (16. cs.) és n. 5993 (23. cs.); PL AS Act. rad., class. X, n. 196, *passim*.

⁸⁹ „...az hosszú út, és az rossz üdő miatt törődött állapattal lévén most is jobbára az ágy feneként nyomom...” – „mert lassú egészségem nézve orvosságot vévén reméltem vala jobbulását egészségemnek, de alkalmatlanabbul érzem után magamat és így az ágyban kelle-tik csendessen maradnom.” – „az mely köszvény fél lábomat ez előtt három esztendővel bántotta, tegnapelőtt ismét infirmálni kezdett...” – olvashatjuk panaszait a vele közel egyidős, 1605-ben született Rottal Jánoshoz írt leveleiben. Pozsony, 1667. ápr. 19.; 1670. nov. 10.; 1672. ápr. 4. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 45. 78. 79. sz. Rottal János máskor is említi a primás köszvényes betegeskedését Csáky Istvánhoz írt leveleiben (Bécs, 1668. jan. 14. és 26.). BARTA M., n. 188 és 199.

⁹⁰ A kápolnára és építésére: SZILÁGYI, *Szelepcshényi... és Máriazell*, 125–132.

rendelet végrehajtásához. (MNL-OL MKR Exp. cam. [E 15], n. 3/I/1685; vö. még uo., s.n. [fol. 52]). A hivatalok ilyenkor széleseben intézkedtek, ezért köthető a halálozás időpontja jan. 14-éhez. JUHÁSZ (41) és KOLLÁNYI (247) tévesen mondanak horvátországi helyszínt.

Rómából való hazatértét követően működésének fő színterei a következők: Nagyszombat, mintegy évtizednyi kanonokság; Bécs, majd negyedszázados kancellárság; pár éves veszprémi kitérő után közel 20 év püspökség Nyitrán, félidőtől a kalocsai érsekséggel kiegészülve; majd két évtized a prímási székhelyen, morvaországi birtokok és halálozási helyszín; a végső nyughely pedig Ausztriában. Vajon mi állhatott e rendkívüli, bizonyos elemeiben már-már összmonarchiabeli életpálya hátterében?

5. A TEHETSÉGES KARRIERISTA ÉS DIPLOMATA

Míg elődei közül Lósy Imre az egyházkormányzat mindennapjainak robotosaként, Lippay György meghatározóan Pázmány kiválasztottjaként került az érseki székbe, addig Szelepchény mögött egy kezdetektől fogva önerőből és tudatosan épített pályafutás állt, melynek a pázmányi patronálás csupán egyik összetevője volt. Családjában már akadt egy esztergomi kanonok, a nemesítés okán már említett Pohronczai Ferenc, aki 1590–1611 között volt az esztergomi főszékeskáptalan tagja.⁹¹ Szelepchény tehát olasz mintára oldalági rokonként, azaz „nepos”-ként futott be családbéli pártfogójáénál magasabbra ívelő, második generációs egyházi pályát,⁹² ugyanakkor mégis inkább *self-made man*, aki a rokoni támogatás mellett leginkább egyéni tehetségének, szorgalmának és céltudatosságának köszönhetette ilyen mérvű felemelkedését. Személyes karrierje a kora újkori hazai társadalmi mobilizáció egyik tökéletes, a csúcsra jutó példája. Talán nem igaz, mégis igen kifejező az a szülőfalujában még a 19. században is élő legenda, miszerint a majdani prímás gyermekkorában kondáskodni kényszerült a falu határában, közben viszont nagyrészt könyvek olvasásával töltötte idejét.⁹³

⁹¹ KOLLÁNYI, 195.

⁹² Vö. például STELLA, 73–109; REINHARD, *Kirche als Mobilitätskanal*, 333–351; Uő, *Papal Power*, 329–356; Uő, *Le carriere*, 263–290.

⁹³ VAYER, 643–644.

A nemesi származás ellenére sokáig szegényes családi háttérnek tudható be egyfelől, hogy középfokú iskolái után tanítóskodnia kellett. Ezt ugyanúgy a kortárs életrajzíró Kéry János említi, mint ahogy azt is, hogy jezsuita terveiről Pázmány beszélt le.⁹⁴ Másfelől tehát hivatásának tisztázásához is idő kellhetett, ami az egyházi pálya választása mögé megfontolt, érett döntést helyez. Szelephény pályájának indulását számos kortársához hasonlóan valóban Pázmány egyengette. Ez nemcsak kikövetkeztethető a Rómába küldésből és a kezdeti kinevezésekből, hanem Péchy András vallomásában pozitív adat is szól róla, miszerint „előléptetéseai nagyrésze a jóemlékű Pázmány bíboros közreműködésének és tekintélyének köszönhetően ment végbe”.⁹⁵

A legjelentősebb pázmányi kedvezésnek azt tekinthetjük, hogy a majdani utód páratlan módon a teljes filozófiát és teológiát az Örök Városban végzezhette, ahol összesen hét évet töltött. Erre a 17. századi magyar episkopátusból őelőtte Lósy Imrének és Nagyfalvy Gergelynek (mindketten 1599–1606), őt követően pedig Hoffmann Pálnak (1634–1641) nyílt csupán lehetősége.⁹⁶ Szintén Péchy András tanúsítja az utókor számára, hogy a majdani primás hivatásának morális alapjai is rendben voltak. Elmondása szerint nemcsak a C.G.H.-ban együtt töltött évek alatt, hanem az odavezető út során is megismerhette jó erkölcsait, mely közlés számára leginkább a közös utazás felemlegetése biztosít különös hitelt.⁹⁷

Szelephény Rómában a végletekig élni tudott a lehetőségekkel: a tudás- és tehetségalapú önmenedzselés olyan fokára jutott el, amilyenre – biztosan állítható – sem előtte, sem utána egyetlen magyar germanikus sem. Teológiai téziseit megvédésük után azonnal és ott helyben publikáltatta;⁹⁸ rendszeresen prédikált a C.G.H. refektóriumában, sőt egy alkalommal magában a pápai kápolnában, VIII. Orbán előtt mondhatott ünnepi beszédet. E szereplés kivételes voltáról végbizonyítványa és kortársai egyaránt megemlé-

⁹⁴ KÉRY, 1–3 (tanítóskodása említve már korábban is).

⁹⁵ *Jegyzőkönyvek*, III/1/C, 11.

⁹⁶ Vö. SZLAVIKOVSKY, 78, n. 705 és 706; 83, n. 775. – Az adattárban a majdani primás a 764. és 766. szám alatt is megtalálható, más-más néven.

⁹⁷ *Jegyzőkönyvek*, III/1/C, 8. A közös római utazást a Pázmány által kiadott útlevel iga-
zolja. TUSOR, *Pázmány-epistulae*, 112–113, n. 13.

⁹⁸ *Propositiones Theologicae Auspiciis Eminentissimi Principis Petri Card. Pázmán Archiep. Strigoniensis Primat. Hung. S. Sed. A: Legati Nati etc. defensae a Georgio Pobroncio Szelephényi Ung. Coll. Ger. et Ung. Alumn. 1624. [!] Romae, Superiorum Permissu, Ex officina Franc. Corbelletti*. RMK III, 403–404.

keznek.⁹⁹ Érvényesülési stratégiája nem mondható alap nélkülinek, aranyfedezetét párját ritkító intellektuális képességei jelentették. „Minden actakot jól tud szóról-szóra” – írja róla egy helyütt Lippay.¹⁰⁰ Keleti nyelveket is felölelő széleskörű nyelvtudását, szellemi kapacitását tekintve egészen a legmodernebb időkig nem találni párját a prímási székben. A tudósi vénát mindezek ellenére nélkülöző alkatát szerencsésen egészítette ki művészi talentuma: korának legjobb rézmetszői között tarthatjuk számon.¹⁰¹ Római kollégiumi társaival kialakított kapcsolatait évtizedek múltán is kamatoztatni tudta.

„Csak szintén tegnap ide érkezhettem ő felsége után, mert az Szolczburghi érsek és herczegh, régi jó barátom és Romai tanulóársom ötöd napig akaratom ellen tartóztatott, minden alkalmatosságát maga meg mutatván, az kikről ha írnék kegyelmednek, voltaképpen minden creditumimat el veszteném. Bizony dolog, nem hiszem egy keresztény fejedelemnek is légyenek oly szép alkalmatosságai együtt, mint ennek” – írta Batthyány Borbálának Innsbruckból, 1665. okt. 14-én Guidobald Thun-Hohenstein salzburgi érsek (1654–1668) díszes szökőkútjairól. – „Tegnapelőtt meglátogatván szálláson az ide való püspök, ki régenten kedves pajtásam [volt] az Romay tanútságban [!] ...” – dicsekedett Rottal Jánosnak Regensburgban, 1664. jan. 23-án kelt levelében¹⁰²

Az Örök Várost meleg hangú ajánlások garmadájával hagyta el. Nemcsak híresebbnél híresebb professzoraival, hanem a jezsuita generálissal, sőt magával az Egyházi Állam tényleges irányítójával, Francesco Barberini bíbo-

⁹⁹ Péchy András, a római tanulóárs vallomása a prédikálásokról: *Jegyzőkönyvek*, III/1/C, 10. A fellépésre a pápai kápolnában 1631-ig sor kerülhetett, hiszen Péchy eddig maradt Rómában. SZLAVIKOVSKY, 82, n. 762. A pápa előtti prédikálást a filozófiai és teológiai tézisek bíborosok előtti megvédésével egyetemben Filippo Nani kollégiumi rektor is kiemelte. *Jegyzőkönyvek*, III/1/f (*Adlegata*); eredetije: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 6. cs. 341. fol.

¹⁰⁰ Lásd fentebb, II/239. j.

¹⁰¹ VAYER, 643–663; LUKINICH, 12–13. Önarcképéről nem beszélve Pázmány Péter, valamint IV. Ferdinánd és I. Lipót leghitelesebb arcmásai neki köszönhetők. Legújabban: B. SZÉKELY, *Szelepcsényi... művészi szerepben* (ms.).

¹⁰² MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 46962. A sorokból egyértelműnek tetszik a C.G.H.-ban együtt töltött idő, és kevésbé valószínű, hogy az érsek netalán szépítene a dolgokon, és csupán az *alma mater* közös volta lett volna a barátság alapja. A Rómában közösen töltött terminus azonban igen rövid lehetett. Vö. korábban, 23. j. – MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 18. sz. Adam Lorenz von Toerring-Stein regensburgi püspök (1663–1666) 1634 októberétől volt a C.G.H. növendéke. HAUSBERGER, 118. Ez a római „pajtáság” sem volt túl hosszú idejű, lásd szintént a 23. j.-t.

ros nepossal is élete végéig¹⁰³ közelebbi kapcsolatba tudott kerülni. Antonio Margeri, a *Colleggio Romano* teológiatanára, valamint a neves kánonjogász, Juan de Lugo a négyéves teológiai tanulmányokat és a téziseknek (*ex universa theologia*) számos bíboros előtt nagy tetszést arató megvédését igazolta. Utóbbi azt is tanúsította, hogy a teológiai tanulmányok 1630 november elejétől 1634 szeptemberéig tartottak. (De Lugo iratáról még 1666-ban is megemlékezik Szegedy Ferenc váci püspök, Szelepchény önmagához hűen nyilván sokat büszkélkedett vele.¹⁰⁴) Vitelleschi generális, Nappi rektor és Francesco Barberini mint az Egyházi Állam *sovrintendente*-je ajánlást, végbizonyítványt, illetve útlevelet adtak a szépreményű magyar exgermanikusnak.¹⁰⁵

Római renoméja, a VIII. Orbán pontifikátusa második felében mind befolyásosabb Barberini bíboros neposhoz fűződő „kváziklientúrája” magyarázza, hogy fiatal kora ellenére 1637-ben Lósy prímás őt küldte meghatalmazottjaként az Örök Városba az esztergomi érseki bullák és pallium megszerzéséért, amit páratlanul rövid idő alatt elintézett.¹⁰⁶

Második végrendeletében azt írja, hogy az „országgyűlésről küldték személyét az Apostoli Székhez az akkori esztergomi érsek és Jakusith [veszprémi püspök] között keletkezett bizonyos kérdések miatt...”. (B. SZÉKELY, *Szelepchényi végrendelete*, 369.) Már ekkor székesegyházi főesperesnek és földvári apátnak mondja magát, mely címeket – láthattuk – csak a következő évben, 1638-ban nyert el, és nem az országgyűlésről indult, csupán oda érkezett meg.¹⁰⁷ Egyedül innen tudunk viszont arról, hogy útjának diplomáciai jellege volt, s első körben ő próbálkozott mindazon problémák megoldásával, melyek Jakusith 1639-es római útjához, majd az azt követően püspökkari konferencia összehívásához vezettek. (Vö. TUSOR, *Püspökkari konferencia*, 431–459.)

¹⁰³ BAV Barb. lat., vol. 6894, fol. 43^rv.

¹⁰⁴ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 638r.

¹⁰⁵ A gondosan megőrzött iratok – KÉRY által is használt – eredetije: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 6. cs., 339. 340. 342. fol.; illetve másolatai: *Jegyzőkönyvek*, III/1/b–f (*Adlegata*); vö. még PL AS Act. rad., class. X, n. 165 is.

¹⁰⁶ Lósy útlevele (1637. szept. 15.) és ajánlása (szept. 12.): ELTE EKK Coll. Hev., vol. 45, fol. 291–292; BAV Barb. lat., vol. 6894, fol. 10^r–12^v; Francesco Barberini passzusa a visszaútra (dec. 9): PL AEV n. 238/2; Szelepchény beszéde a pallium ünnepélyes pozsonyi átadásakor, 1638. febr. 2-án: BAV Barb. lat., vol. 7006, fol. 16^r–17^v. A Lósy által adott hivatalos meghatalmazás az ügy intézésére: Arch. Stor. SC Conc., Rel. dioec., busta 768, fol. 679skk.

¹⁰⁷ Az 1637. szept. 25-re összehívott országgyűlés az uralkodó nov. 29-ei megérkezése után végül csak dec. 2-án nyílt meg. ZSILINSZKY, *Az 1637/638-ki egy.*, 7–11. A végrendeletbeli idézet folytatása, miszerint „mely küldetés elvégzése és kérdések elcsitulása után”, az országgyűlés eloszlását követően indult először Konstantinápolyba, szintén nem pontos, hiszen az első útra 1641-ben került sor, mint rögvést látni fogjuk.

Szelepchény 1638-ban személyes hangú levélben emelt szót Barberinénél Lippay kancellár rezidenciafelmentése érdekében.¹⁰⁸ Ővele a jelek szerint már ekkor jó barátságban lehetett.¹⁰⁹ 1643–1644 során szinte nem volt olyan megüresedő püspökség, amelyre Lippay ne javasolta volna majdani utódát.¹¹⁰ Ugyanez mondható el a kancellárságról is. Erre a prímás elsősorban páratlan nyelvtudására hivatkozva ajánlotta.¹¹¹ Elsősorban a keleti nyelvekben való jártasságának köszönhette a karrierjét egészen a kancellárságáig előmozdító diplomáciai megbízatásait. Élete későbbi szakaszában egy olyan Rómába küldött uralkodói bemutatóirratot sem találunk,¹¹² mely elő ne sorolta volna, hogy két ízben Erdély fejedelménél, majd később Lengyelországban is járt, valamint elfeledkezett volna háromszori követjárásáról az ottomán Portánál.¹¹³ Szelepchény diplomata hírneve némileg még túl is szárnyalta a valóságot. Nyitrai processzusának tanúi közül Tarnóczy Máttyás egyenesen négy konstantinápolyi útjáról tud, valamint Baroltyval együtt kész tényként tekint lengyelországi útjára a két ország közötti határkérdések tárgyalására a közelmúltbeli diéta megbízása alapján. Péchy és Tarnóczy ugyanakkor helyesen jegyezték meg, hogy a szultánnál többek között I. Rákóczy György hadjáratának megakadályozása volt a feladata. Barolty nyilván a török követségekre gondolhatott, amikor kiemelte: a rábízott ügyek megfelelő intézésre érdekében Szelepchény az életét is kockára tette.¹¹⁴

¹⁰⁸ Bécsben 1638. nov. 2-án kelt levele Barberinihez: BAV Barb. lat., vol. 6894, fol. 41^rv.

¹⁰⁹ Lásd még 1640. szept. 12-én a Nagyszombat melletti Zavar faluból hozzá írott olasz nyelvű s.k. levelét. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 63. cs., 206. fol.

¹¹⁰ Levelei III. Ferdinándhoz: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 158. 171. 173. 175. 181.

¹¹¹ Uo., n. 173. A prímás külön megemlíti az olaszt és a horvátot, s abban sem lát problémát, hogy Szelepchény érdekes módon ekkor még nem tudott németül. Vö. FAZEKAS, *Kancellária*, 131 és 135 is.

¹¹² Lásd például AAV Segr. Stato, Principi, vol. 98, fol. 463^r–464^v; vol. 105, fol. 156^rv; ŠOBA Pozsony, Arch. Prov. Mar., lad. 60, fasc. 2, n. 7; *Jegyzőkönyvek*, III/2, *Adlegatum*. Az utolsó irat emellett még a kétszeri budai utat is megemlíti. Vö. még KÉRY, 7–8; KOLLÁNYI, 246; JUHÁSZ, 35–39.

¹¹³ A kancellár 1654. ápr.–máj. erdélyi útjára: FAZEKAS, *Kancellária*, 341 (2994. j.); KÁRMÁN, *Erdélyi külpolitika*, 275, 22. j.; Szelepchény levelei II. Rákóczy Györgyhez kiadva: SZILÁGYI, *Szelepchényi*, 193–208; az 1657-es lengyelországi követségre: FAZEKAS, *Kancellária*, 110 (679. j.) és 341 (2995. j.). – Megjegyzendő, hogy az előző jegyzetben említett iratok kétszeri erdélyi útról szólnak.

¹¹⁴ *Jegyzőkönyvek*, III/1/A és B, 9; uo., III/1/A és C, 9; uo., III/1/B, 9.

Első konstantinápolyi útjára Izdenczy András kísérőjeként 1641. febr.–aug. között került sor. A személyes hitét is befolyásoló megdöbbentő tapasztalatairól – alább idézendő – második végrendelete elején emlékezik meg. Ezután bekapcsolódott a szőnyi béketárgyalásokba is. (MAJLÁTH, 92–95; Izdenczy követségére és Szelepchény második utazásának Esterházy nádor általi előkészítésére: HILLER, *Palatin*, 83–88.) Másodjára (TAKÁTS, *Szelepchényi a Portán*, 1–3 pontos jelzetet nem adó, de bécsi levéltári kutatásokon alapuló közlése szerint) 1643. ápr. 28. és jún. 8. között, harmadjára 1643. dec. 9.–1644. jan. között fordult meg Konstantinápolyban. (1643. nov. 29-én Filippolinál, a mai Plovdivnál járt, 1644. febr. 13-án már Budán van; levelei Lippayhoz, PL AS Act. rad., n. 196, 12. cs., 205. fol. és 20. cs. 142–143 fol.) – Második útjának 1643. febr. 28-án kelt instrukciója másolatban: *Jegyzőkönyvek*, III/1/n (*Adlegata*); s.k. finálrelációja: ÖStA HHStA Staatenabt., Türkei I, Kart. 116, Konv. 1643, fol. 324–333 (305–323; 287–303; vö. azonban MNL-OL MKL Conc. exp. [A 35], n. 213/1642 [jún. 7.] is). Internunciusként feladata az új rezidens segítése volt a szőnyi béketárgyalások ratifikálása körüli nehézségek elsimításában. Küldetési teljesítéséhez rendi utasításokat is kapott, ezért jelentőségük a kora újkori magyar diplomácia nem túl eseménydús történetében páratlan, amit már TAKÁTS sem mulasztott el aláhúzni. Vö. még HAJNAL, *1642-i országgyűlés, ad indicem*, különösen 175. – Esterházy 1644. febr. 8-ai és Lippay febr. 2-ai és 10-ei előterjesztései budai útjáról, valamint a magyar tanács javaslat: MNL-OL MKL Transylv. (A 98), fasc. 14, n. 108–109. 112. Az 1644. márc. 15-én, a birodalmi udvari kancellária (*Reichshofkanzlei*) által kiállított uralkodói instrukció egyik eredeti példánya: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 73/1644. A nádori utasítás ugyanitt található, ennek egy ápr. 3-áról keltezett kiegészítése pedig: ÖStA HHStA Staatenabt., Türkei, I, Kart. 118, Nachlass 1644, fol. 5–6. Szelepchény budai útjának számos egyéb részlete ugyancsak MNL-OL MKL Transylv. (A 98), fasc. 14, *passim*.¹¹⁵ – Második budai követsége talán 1651-ben ment végbe. Vö. ÖStA HHStA Staatenabt., Türkei, I., Kart. 124, Konv. 1651 Mai–Juni, fol. 48–53.¹¹⁶

¹¹⁵ 1642–43. évi konstantinápolyi, 1644. évi budai útjára további adatok: ÖStA HKA Hof.-Ung., r. Nr. 166, Konv. 1642 Sept., fol. 117–118; r. Nr. 168, Konv. 1643 Oct., fol. 20–21; r. Nr. 169, Konv. 1644 Marc., fol. 193–197.

¹¹⁶ A portai követségekre lásd FAZEKAS, *Kancellária*, 341 (2989. j.), ahol is Szelepchény 1683 szeptemberében bécsi háza kifosztása okán sorolja elő diplomáciai érdemeit. Levele egy 18. századi másolatról kiadva: FODOR, 124–133. Szelepchény maga is említi élete végén, hogy portai küldetése célja az volt, hogy a „rebellis idősebb Rákóczy szarvát letörje”. Uo., 127 és 130–131.

6. A FŐPAP-KANCELLÁR

Novi püspöki kinevezésére első konstantinápolyi küldetése összefüggésében,¹¹⁷ a csanádi püspökre pedig adatolhatóan sikeres követjárása nyomán került sor.¹¹⁸ Veszprémre megint csak diplomáciai érdemei miatt terjesztette fel maga Esterházy Miklós nádor.¹¹⁹ A világi politikai elittel kialakított jó kapcsolatait mutatja, hogy nyitrai püspökségét a primás mellett¹²⁰ az új nádor, Draskovich János szintén támogatta.¹²¹

Amikor 1646. április 23-án kapott instrukciója alapján 41-42 évesen ő képviselhette III. Ferdinándot a linzi béke becikkelyezésére összehívott diétán,¹²² a rendek számára világossá vált: egy rendkívüli karriernek lehetnek szemtanúi. Az egykori iskolatárs, Péchy András vallomás szerint „nagy megbecsültségnek örvendett az összes mágnás, gróf és báró, valamint a

¹¹⁷ A magyar tanács 1642. nov. 18–21. között tárgyalt Esterházy és Lippay részvételével a primási kinevezést követő promóciós hullámról, és a sor legvégén álló, Czegléd Albert pécsi előléptetésével megürülő novi címre javasolta Szelepchény esztergomi kanonokot („*cui cum internuncio suae maiestatis Constantinopolitano proficiscendum esset, eo ordine benigne conferri posse*”). MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33) fasc. 6, n. 423. Vö. FAZEKAS, *Kivételes karrier?*, 130 is.

¹¹⁸ MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 158.

¹¹⁹ Levele III. Ferdinándhoz, Sempte, 1644. aug. 22. MNL-OL MKL Litt. palat. (A 27), n. 296/[1644]. Az öreg nádor tévedésből csanádi püspöknek nevezi Szelepchényt.

¹²⁰ Lippay tevékeny szerepet vállalt Püsky János lemondásában és Szelepchény nyitrai kinevezésében. Elsősorban lelkipásztori megfontolások vezették, ugyanis Jakusith György halála után Eger volt üresedésben, s a kancellár oda kívánta áthelyeztetni magát. A primás azonban korábbi személyes tapasztalatai nyomán tisztában lehetett azzal, hogy a kancellárság és az egri püspökség nehezen összeegyeztethető, mivel a távoli egyházmegye folyamatosan rezideáló főpáosztort kíván. Levelei III. Ferdinándhoz (1647. nov. 30. 1648. márc. 3. és 9.) MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 213. 231. 232.

¹²¹ Levele III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1648. márc. 27. MNL-OL MKL Litt. palat. (A 27), n. 338/[1648]. – Szelepchény – jelen áttekintésben külön nem idézett – levelei főurakhoz: például Erdődy Miklóshoz: ÖStA HHStA Familienarch. Erdődy, lad. 102, fasc. H1 (Kart. 108); lad. 101, ohne Signatur (Kart. 106); MNL-OL Zichy család levéltára (P 707), Missiles, n. 122. 1118. 1532–1533. 8365. 11542; ÓVÁRY, III, *ad indicem* stb. (a Lobkowitzhoz írt levelek kiadását – vö. MTAKK ms. 4928–29/D-255 – FAZEKAS ISTVÁNNAL és SZÉKELY DOROTTYÁVAL tervezük); valamint vegyesen: MTAKK ms. 4879. – A hozzá intézett levelek, kérvények 13 vas-kos csomóban maradtak ránk: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 38–50. cs.

¹²² FAZEKAS, *Kancellária*, 104.

regnicolae körében.¹²³ Haragosai persze már pályája e szakaszában is akadtak. Erre utal Tarnóczy Mátyás kiszólása, miszerint rosszat „hitelre méltó, nem elfogult személytől” sosem hallott róla, mely szavak a processzusok az új főpásztor reputációját firtató 12. pontjának rendre sablonos pozitív válaszai közül igencsak kirívónak számít.¹²⁴

Nyitrai püspökként udvari kötelmei ellenére gondos főpásztornak bizonyult. Ügyelt arra, hogy alkalmas embereket helyezzen pozícióba, mely képesség nem mindig sajátja a magyar főpapoknak. Nyitra felsővárosa (*urbs superior*) köré falakat emeltetett a török betörések ellenében, melyektől egyházmegyéje többi részét is igyekezett védelmezni.¹²⁵ 1666-os esztergomi processzusában Bársony György kétszer is megjegyzi, hogy egy évben többször is vizitálta egyházmegyéjét, amit személyes tapasztalatból tud, s hogy Szelephény személyesen bérált is. A vizitálásokat Szegedy Ferenc is aláhúzza, és kiemeli mindenkori vikáriusának hasznos segítségét a szinte folyamatosan (*assidue*) a császári udvarban tartózkodó kancellár számára.¹²⁶ Korompay Péter vallomásából úgy tűnik, leginkább főispáni hatalmát használhatta egyházmegyéjében templomok megszerzésére és protestáns prédikátorok eltávolítására.¹²⁷

A leendő püspök és kancellár utód által mondottakat megerősíti a minden bizonnyal Szelephény által fogalmazott, 1666. június 16-ai uralkodói prezentáció, melynek állítása szerint püspökségéből teljesen kiirtotta az eretnekséget („*eradicatis ex eo totaliter haeresibus*”).¹²⁸ A kép mindazonáltal árnyaltabb. Az 1667. október 8-ai nunciatúrai jelentés szerint a püspöki székvárosban két prédikátor kezdte meg működését, ami miatt az udvarban Szelephény korábbi engedékenységet okolták, és Kollonichtól várták a kérdés rendezését.¹²⁹ Vagyis a jelek szerint Szelephény egyáltalán nem volt fanatikus, hanem inkább – legalábbis a Wesselényiről nevezett rendi szervezkedés időszakában – még vallási kompromisszumokra is hajló sze-

¹²³ *Jegyzőkönyvek*, III/1/C, 12.

¹²⁴ *Jegyzőkönyvek*, III/1/A, 12.

¹²⁵ *Jegyzőkönyvek*, III/1/B és C, 13.

¹²⁶ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 639r és 637r.

¹²⁷ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 635r („*et saepe in comitatu praefatae suae dioecesis*”).

¹²⁸ Uo., *Adlegatum*.

¹²⁹ VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n. 59 (43).

mélyiségnek tekinthető. Imázsát ugyanakkor kész volt a valóságtól függetlenül alakítani.

Mint magyar kancellár az egyházi rend irányításában az 1650-es évek derekáig ő volt Lippay érsek legfőbb támasza és tanácsadója, egyben fő udvari informátora. Minden jelentősebb ügyben folyamatosan egyeztettek.¹³⁰ Előfordult, hogy a püspökkinevezések kérdését személyesen tanácskozták meg.¹³¹ Kapcsolatuk olyannyira közeli és baráti volt, hogy 1646-ban Lippay az uralkodótól a kancellár elengedését kérte a trencsényi fürdőbe, hogy az feladatai teljesítésében hátráltató betegségéből felépülhessen.¹³² Szelepchény a bécsi udvart gyengélkedése és egyéb ügyei miatt hosszabb időre máskor is el-elhagyta, alkalmanként uralkodói mandátummal kellett visszarendelni, olykor többszöri felszólítást intézve hozzá.¹³³

A püspöki karba kerülésétől kezdve meghatározó szerepet játszott a Rómához fűződő viszony újragondolásában az 1640-es évek első felében.¹³⁴ Lippay prímás az utolsó pillanatig őt akarta az Örök Városba küldeni az annátakérdés rendezésére és az erdélyi támadás elleni segítség kieszközlésére.¹³⁵ Az 1650-es évek második felében mindazonáltal egyre jobban eltávolodtak egymástól. Az új, lipóti érában, a formálódó abszolutizmus viszonyai között könnyebben kiigazodó kancellár fokozatosan önállósította magát: a kalocsai érsekséget például már egyedül szerezte meg.¹³⁶ Eltávolodásukhoz

¹³⁰ Erre számos adat található Lippay III. Ferdinándhoz írt leveleiben: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), Lippay levelei, *passim* (1. cs.).

¹³¹ Uo., n. 213 és 231–232.

¹³² Levele III. Ferdinándhoz, Pozsony, 1646. máj. 26. Uo., n. 202.

¹³³ MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 333/1649 (okt. 1., visszarendelés egészsége helyreálltával); n. 96/1651 (márc. 4.) és ismételtén 115/1651 (márc. 21.).

¹³⁴ Lásd a megegyezés lehetőségét hangoztató levelét Lippayhoz, Konstantinápoly, 1643. máj. 5. MNL-OL Esterházy cs. lt. (P 108), Reposit. 71, fasc. 3, n. 138 [vol. 452]. „*Papa dicitur esse mortuus, quæso illustrissimam dominationem vestram pro pallio neminem mittat, nam ego hinc brevi expediar, sicut etiam scribam Roma[m] proxima posta ad agentem nostrum et cardinalem Franciscum Barberinu[m], qui licet defuerit esse nepos pontificis, tamen cum sit novus pontifex creatura Urbani, habebit magnam auctoritatem apud illum, et cum nos amet, poterit nos iuvare. Intra breve tempus omnino hinc abibo cum domino Schmitt...*”.

¹³⁵ Lásd az előző jegyzetet, valamint MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 174/1644; TUSOR, *Jakusith követjárása*, 243–244.

¹³⁶ Lipót 1657. máj. 21-én csupán utólag tudatta Lippay prímással Kalocsa betöltését. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 147/1657. Lippay egyik panasza Szelepchényre: „Mely fent pattogtatja magát cancellárius uram, minemő nem hozzá szabott titulust verdicál magá-

és a Lippay köré csoportosuló politikai érdekkör fellazulásához hozzájárulhatott a közös ellenség, Pálffy Pál nádor kiesése. Ez irányba hathatott Szelephény mélyülő ellentéte az új nádorral, Wesselényi Ferencsel, aki nem volt hajlandó támogatni őt pereiben. Nem kedvezett a két főpap viszonyának az sem, hogy 1654-től a kancellár egy időre Lippay helyébe tudott lépni az erdélyi politikában, mindenek előtt a kapcsolattartásban II. Rákóczy Györggyel.¹³⁷ Ezt a képet 1665-ös, a rendi szervezkedés keretében erősen vélelmezhető együttműködésük árnyalja csupán.

Szelephény az 1660-as évekre egyre inkább magát tekintette az uralkodó képviselőjének az ország felé,¹³⁸ egyúttal pedig az egyházi rend tényleges vezetőjének.¹³⁹ Sokban hozzájárult ehhez a mindenkori kancellárok általános érdekérvényesítő szerepe az udvarban. Befolyását nemcsak nyitrai püspöksége, hanem más egyházmegyék támogatására, főként protestánsokkal szembeni védelmezésére is hasznosította Bársony György valomása szerint.¹⁴⁰ A mindinkább betegeskedő Lippay helyett már ő végzett apátbenedikálásokat, püspökszenteléseket, például 1665-ben Bársony Györgyét. Pozsonyban és Bécsben egyaránt számottevő volt főpapi liturgikus szereplése.¹⁴¹ Primátusa nem lehetett kérdéses. Hű embere, Korompay Péter

nak, más sok tűrhetetlen dolgokat is cselekedvén...” Levele Wesselényi Ferenchez, Trencsén, 1659. máj. 15. CST I/1, 345–346 (n. 352). Lásd levelezésüket is (főként a kancellár szép számú leveleit a prímáshoz): PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 12–36. cs., *passim*.

¹³⁷ Melyre Szelephény 1657-es lengyelországi követsége tett pontot. A kancellár szerepe az erdélyi sereg fogságba esésében még tisztázásra vár. Vö. KÁRMÁN, *Erdélyi külpolitika*, 219 és 220–229; FAZEKAS, *Kancellária*, 110 (679. j.) és 341 (2995. j.).

¹³⁸ Szemléletes bizonyíték erre 1662 eleji kassai küldetésének ténye és módja, amikor is a várost a német katonaság befogadására igyekezett rávenni. A városi polgárság előtt elmondott beszéde, érvei: KERÉKES, 114–117.

¹³⁹ „*Li cattolici però e precisamente i vescovi aderenti d'esso cancelliere, il quale ha per così dire autorità dispotica sopra tutte genti...*” Giulio Spinola nuncius 1665. nov. 28-ai jelentése. AAV Segr. Stato, Germania, vol. 175, fol. 636r–638v; lásd még például a püspöki székek betöltésével kapcsolatos opinióját 1658-ból: MNL-OL MKL Prop. et op. (A 33), fasc. 23, fol. 273–274. Politikai kooperációjukra több adat főként Szelephénynek a prímáshoz írt levelei alapján: TOMA, *Egy dunántúli*, 1161–1188. Lippay néhány hozzá írt levele az uralkodókhoz intézettek között: MNL-OL MKL Litt. archiep. (A 30), n. 323. 332 és *passim*. Vö. még CST I/1, XLII–XLIII.

¹⁴⁰ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 639r.

¹⁴¹ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 639r (Bársony) és 637r (Szegedy, aki többször jelen volt ezen alkalmakon). Bársonyt is ő benedikálta apáttá, a püspökszentelésre pedig 1665-ben került sor, a váradi bullák megérkezése után. Vö. AAV P. Vienna, n. 192 (mellékletek).

szavai bár túloznak, de nem teljesen alaptalanok: „először is a haza és Isten egyháza okán a legérdemesebbként, másodsor Magyarország klérusától óhajtottként, harmadszor a szent császári felségtől a legnagyobb dicsérettel kinevezettként” került a prímási székbe. Szelepchényi előléptetéséről I. Lipót rekordgyorsasággal, mindössze háromnapos széküresedés után hozta meg döntését.¹⁴²

Bár csupán 4-5 évvel volt fiatalabb Lippaynál, valójában egy következő generációt tudott képviselni a magyar katolicizmus élén. Nem csak közel két évtizedes primátusa okán: szemlélete, vezetési attitűdje, diplomáciai érzéke, taktikus igazodása az új abszolutista trendekhez már a 18. század irányába mutat. Szegedy Ferenc egyenesen karizmatikus személyiségnek nevezi 1666 februárjában.¹⁴³ Ez a jelző egyetlenegy másik főpapra sem hangzik el a 17. századi kánoni kivizsgálások során, és jól mutatja az új prímás iránt a kléruson belül táplált várakozásokat.

7. RENDI SZERVEZKEDÉS, ABSZOLUTIZMUS ÉS ETATISTA KONFESSZIONALIZÁCIÓ

Szinte napra pontosan tizenkilenc esztendeig tartó esztergomi érseki szolgálata alatt számtalan kihívásnak kellett megfelelnie. Közülük a legjelentősebb a Wesselényi-féle összeesküvés következményeinek kezelése volt. Szelepchény– érdemére legyen mondva – a korábbi kutatás feltételezésével ellentétben igencsak belebonyolódott a rendi szervezkedésbe, legalábbis annak több szálon futó kezdeti szakaszába.¹⁴⁴ Ennek egyetlen, de annál meggyőzőbb bizonyítéka, hogy 1665. november végén – tehát alig másfél hónappal esztergomi érseki kinevezése előtt! – személyesen felkereste a bécsi nunciust, és bizalmasan arra kérte, hogy a legnagyobb titoktartás közepette magával VII. Sándor pápával közölje a következőket:

„A vallásilag megosztott nemesség képviselői feszült hangulatú gyűléseket tartottak, és megegyeztek maguk között, hogy végre fogják hajtani kiötlött praktikájukat, miszerint a maga idejében egy erős fejedelmet fognak választani, aki az országot

¹⁴² *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 636r. – Lipót 1666. jan. 6-ai levele Pötting grófhhoz kiadva: PRIBRAM, 190, n. 84.

¹⁴³ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 637v.

¹⁴⁴ Vö. PAULER, 82–83.

minden más hódító erejétől megvédelmezi. Vagy pedig azon elhatározásukat valószínűsítják meg, hogy szabadságuk nagyobb biztonsága érdekében betagozódnak a Birodalomba. A katolikusok azonban, jelesül a kancellár oldalán álló püspökök... a Szentszék iránti ősi és mélyen meggyökeredzett tiszteletet részesítik előnyben, s azt közvetlen patrónusuknak tekintik... [de] ez alkalommal a Szentszék nem gondolhatna egy ilyen távoli országának tényleges bekebelezésére, mivel a környező hatalmas uralkodók mohósága miatt azt nehéz lenne megtartania. Ezért igyekezetük arra irányul, hogy élővé tegyék azt az alárendeltséget, amellyel Magyarország és Erdély a pápa felé tartozik. A Szentatya tudniillik az ország uralkodójának törvényes investitúrája által – akit ő nyilvánítana méltónak arra, hogy hasznos uralmat gyakoroljon a rendek felett – egy megegyezés szerinti illő adó formájában élvezhetné mindazon tiszteletet és engedelmességet, amelyet a kancellár közvetítésével ez a legszentebb neve iránt tiszteletteljes és készséges nép tanúsítana számára” – olvashatjuk a pápai diplomácia tolmácsolásában Szelephény gondolatait.

Giulio Spinola nuncius tudósítása egyenesen szenzációs.¹⁴⁵ Egyrészt a korábbi episkopalista és állhatatosan gyakorolt államegyházi meggyőződés tökéletes antitézise: a középkori gregoriánus felfogás és a „Szilveszter-bulla” kurialista értelmezése jelenik meg benne. Másrészt azt bizonyítja, hogy az egyházi elit a magyar politikai közgondolkodás alakítójaként a végtelenségig igyekezett kihasználni azt a lehetőséget, hogy a katolicizmus központja önálló állami entitással rendelkezik. Korántsem pusztá gondolat kísérletről volt szó csupán. Szelephény az esetleges trónüresedés esetére (1665 őszén a nőtlen I. Lipót volt az osztrák ág egyetlen férfi tagja) szóló tervet a püspöki irányítás alatt álló várak és katonaság segítségével nagyon is kivitelezhetőnek tartotta Spinola elmondása szerint. A nuncius persze reálisabban látta a pápaság korlátozott politikai mozgásterét, így meglehetősen szabadkozással fogadta az elképzelést.¹⁴⁶

¹⁴⁵ 1665. nov. 28-ai jelentése: AAV Segr. Stato, Germania, vol. 175, fol. 636r–638v. Rendkívüli jelentősége miatt e forrást külön közleményben publikálom. A jelentés vonatkozó részének teljes szövegében a kancellár azt fejtegeti még a nuncius előtt, hogy úgymond feltétlen hatalma (*autorità dispotica*) van az őt követő és a Szentszék iránt elkötelezett püspökök és embereik felett, és hogy terveik kivitelezésének megvalósíthatóságát az egyházaik bevételei és a kezeiken levő várak (Nyitrát egyenesen az ország kulcsának nevezi) minden eshetőségre biztosítják. Spinola ugyanakkor szabadkozása elején az uralkodó erényeit ecseteli és születendő utódaira hivatkozik. – Magyar fordításban a fenti részletet közöltem már: SZENTPÉTERY, *Szürke eminenciások*, 69.

¹⁴⁶ Uo. A magyar választófejedelemség gondolata (nehezen kivitelezhető elképzelésként) Nádasdynál is feltűnik ezekben az években. SZABÓ, *Esterházy*, 81. – Az 1690-es években nem mint protestáns, hanem épp mint katolikus motivációjú opcióként vetődött fel. MIHALIK, *A Szentszék*, 401–405.

Nádasdy Ferenc terhelő vallomásán kívül mindeddig semmi nem bizonyította, hogy Szelepcshény ténylegesen részt vett volna a szervezkedésben. Az újabb kutatások is csupán azt valószínűsítették, hogy tudhatott egyről s másról.¹⁴⁷ A nuncius sorai azonban egyértelműen igazolják, hogy a szervezkedés kezdeti szakaszában nagyon is aktív volt. Talán éppen azért tartotta meg 1666 őszéig az udvari kancellárságot is, hogy pontos információkkal rendelkezzen az udvar szándékairól, és tisztségét megfelelő utódnak adhasssa át. Óvatossága nem volt hiábavaló. 1670 szeptemberében épp – a régi bizalmas, de a kancellári szolgálatban végül be nem váló Szegedy püspök – helyére lépő Pálffy Tamás kancellár volt az, aki Kollonich Lipóttal az oldalán nyíltan bevádolta a prímást. Az udvari intrikákban két évtized alatt megedződött, remek taktikai érzékkel megáldott, *vecchio corteggiano* Szelepcshénynek azonban sikerült tisztáznia magát a vádak alól. 1670. nov. 1-jén az ártatlanságát „bizonyító” tanúsítványt állíttatott ki Bécsben.¹⁴⁸ Egyúttal védelmébe tudta venni a nála alaposabb gyanúba keveredett püspöktársait. Mind I. Lipótnál, mind pedig Lobkowitznál elérte, hogy ha valamelyik egyházit netalán bevádolnák, az ne csorbítsa az egész klérus jó hírnevét, hanem vegyék figyelembe az „egyházi rendnek honestását”, és metropolita-ként ő járhasson el velük szemben.¹⁴⁹

Nemcsak az járulhatott hozzá politikai túléléséhez, hogy a hazai epizkopátus, és kiváltképpen annak vezetője nélkül a formálódó Habsburg-abszolutizmus érdemi bázis nélkül maradt volna Magyarországon. Hanem az is, hogy idejekorán kimaradhatott a mind hangsúlyosabban összeesküvésbe torkolló szervezkedésből. Több évtizedes diplomáciai tapasztalatának köszönhetően felismerhette, hogy nemzetközi támogatás hiányában az „összeesküvés” bukásra van ítélve, sőt valóban igyekezhetett gátat vetni elharapózásának. A lázadás kitörésekor már látványosan és harsányan részt vett a bécsi udvar felszámoló manővereiben. A jól kommunikált elhatárolódás és a közreműködés a rebellió leverésében a

¹⁴⁷ BENCSÉDI, *Szelepcshényi érsek*, 491skk.; Uő, *Rendi szervezkedés*, 1212–1213.

¹⁴⁸ Uo. – A dokumentum (*Attestatio pro archiepiscopo Strigoniensi data*) másolata nov. 10-ei dátummal: ELTE EKK Coll. Hév., vol. 70, fol. 176–177 (a nov. 1-jei dátum a DEDEK-féle katalógus alapján).

¹⁴⁹ Levele Szegedy Ferenc egri püspökhöz (1670. okt. 2.) kiadva: BALÁSSY, 344–345, n. 13. – A szervezkedésbeli szerepre részleteiben, a vonatkozó nuncusi jelentés publikálásával: TUSOR, „*Et a pensare al successore in caso*”, s.a.

prímás 1670. április 26-án, alig két héttel Zrínyi és Frangepán letartóztatása után Bársony György váradi püspökhöz írt leveléből diagnosztizálható. A szervezkedés leállítására tett kísérleteire utolsó sorai utalnak. A dokumentum másolatban, még hozzá nyilvánvalóan terjesztés céljából a prímási kancellárián készült kópiában Szegedy Ferenc egri püspök iratai között maradt fenn:

„Vettük kegyelmed levelét, és az mit szóval pater Sambar¹⁵⁰ által üzent, megértettük. De édes püspök uram, nem köll azoktól az nyughatatlan seditiosusoktól [*lázadóktól*] annyira tartanunk, vagy félnünk, paveant illi et non paveamus nos [*ők féljenek és nem mi*]: mert ezek olyanok, ami nemők azok a sáskák, kikerül Sz. János in Apocalypsi ír: sunt sine rege et capite [*király és fő nélkül vannak*], tanulhatnának a megromlott fejektől, Bán uramtul, aki sógorával edgyütt kemény arestom alatt vagyon. Íme mint rontá magát, feleségét, gyermekiit és sógorát, minden jóvaira már Ófelsége kezét tette; ezennel többen is (amint vélnek az emberek) lesznek olyanok, akik hasonló kelepceében esnek. Az hadak máris megindultak, e jövő szerdán Posonynál lesznek, akik Morvából és Cseh Országból jönnek, Vágúyhely és Trincin között meg fognak ezekkel érkezni, akik pedig Slesiaból és Soecziából [*!*], azok Jablonkán mennek által. Hada Ófelségének elegendő leszén, csak adhasunk elegendő provisiót nekik, adgyon számot róla Isten s világ előtt, aki azt a sok idegen németet nyakunkba hozta, én eléggé munkálkottam, hogy az szegény hazát minden alkalmatlanságoktól megoltalmaztam volna, de ha így akarták némelek nyughatatlan elméjek praecipitantiával [*összeomlásaival*], úgy vegyék hasznát... Most többet nem írhattunk, mivel Ófelsége ki hívatván Laxenburghba bennünket, ím szintén a szekérbe ültünk” – zárta fontoskodva jól átgondolt sorait Szelepcsény.¹⁵¹

A bukott főuraktól elhatárolódó, azokat kárhoztató, további letartóztatásokat vizionáló, és az összeesküvés felszámolásában a jelek szerint buzgólkodó – a hadak ellátásából talán hasznót is hajtó – prímás későbbi beadványaiban mindazonáltal igyekezett visszafogni a megtorló gépezet működését. A rendi alkotmány védelmezőjeként hevesen ellenezte a nyílt abszolutisztikus kormányforma bevezetését, miként azt a *gubernium* felállítását ellenző 1673. évi emlékirata is mutatja.¹⁵² A *status ecclesiasticus* érdekeit képviselve előzőleg

¹⁵⁰ Sámbar Mátyás S.I.

¹⁵¹ A Bécsből írt levél címrata: „*Paria litterarum illustrissimi domini archiepiscopi Strigoniensis ad dominum episcopum Váradensem*”. EFL Arch. Secr., n. 45 (Epist. ad episc. Szegedy, 1668–1670).

¹⁵² ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 71, fol. 343–346; BENCZÉDI, *Szelepcsényi érsek*, i.h. A bebörtönzöttek érdekében rendre hozzá fordultak közbenjárásért. Lásd például JANCÓS, 39, n. 87.

hatásosan védte ki, hogy a szervezkedés felszámolásával megerősödő központi hatalom megadóztassa a klérust.¹⁵³

A hűségén esett „folt” a korábbiakhoz képest alig korlátozta – politikusi képességei mellett leginkább főpapi mivoltának köszönhetően megmaradt – mozgásterét. „Ártatlanságáról” 1672. október 12-én az uralkodó nemcsak újabb tanúsítványt adott ki, hanem pár nappal korábban a bíborra ajánlotta X. Kelemen pápának.¹⁵⁴ Személye az 1670-es években mindvégig megkerülhetetlen tényező maradt az udvar és az uralkodó számára. Jóllehet a primások hírszolgáltatása Bécs felé végig meghatározó volt a korszakban, Szelepchény e téren szemléltatást túlteljesítette elődeit: „Most többet erről az materiáról nem írhatunk, mert szántalan sok gonosz híreink érkeztenek mindenfelől, kiket deákra fordítván Őfelségének föl küldöttünk, hogy valahogy *tacendo vir pollutus labiis non sim [hallgatásommal tisztátalan ajkú férfiu ne legyek]*” – írta egy helyütt kanonokjainak.¹⁵⁵ Politikai professzionalizmusának köszönhetően az Ampringen-féle *gubernium* „halva született elképzelése” sem jelentett számára végül komoly kihívást. A győri vármegyei regisztrumok alapján egyértelműen az látszik, hogy a bírósági és fontosabb ügyek Szelepchény kezében maradtak, Johann Caspar von Ampringen kormányzó pedig a kevésbé jelentős esetekben intézkedett.¹⁵⁶

Nem először és nem is utoljára a magyar történelemben a primás Bécsben a magyar érdekek képviselőjének, idehaza pedig helytartóként a Habsburg-hatalom exponensének hálátlan szerepét volt kénytelen betölteni.¹⁵⁷

¹⁵³ Lásd az 1671. aug. 30-ai és 1672. márc. 27-ei nunciusi jelentéseket. VANYÓ, *Bécsi nunci-usok*, n. 98 (57–59) és n. 62 (107).

¹⁵⁴ Uo.; MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 15, fol. 433–444; PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 61. cs., fol. 201; CVH I/3, 240–241. Bíborosi nominációjára (azaz „nevezésére”) lásd még alább.

¹⁵⁵ Pozsony, 1676. júl. 24. EFML Caps. eccl., caps. 11, fasc. 2, n. 2. (Vö. alább, 157. j. is). A latin szöveg bibliai parafrázis (Iz., 6, 5).

¹⁵⁶ HEGEDÜS–SZABÓ, VI, 9, n. 14. 10, n. 19. 15, n. 42. 17, n. 49. 27, n. 92. 29, n. 102. 44–45, n. 159. 45, n. 160. 46, n. 164. 50, n. 181., 51, n. 186. Előfordult, hogy a vármegye mindkettőjüknek írt, illetve az is, hogy csak Szelepchénynek. A primás 1679 őszétől Ampringen hosszabb birodalmi tartózkodása miatt átvette a kormányzói feladatokat is. Uo., 43, n. 154. Lásd még BENCZÉDI, *A Habsburg-abszolútizmus*, 550–552 és 545–546. Vö. fentebb, 86. j. is.

¹⁵⁷ A hozzá 1670–1679 között intézett eredeti uralkodói mandátumok: PL AS Act. rad., class. V, n. 539. Főként politikai tárgyú leveleinek, felségfelterjesztéseinek fennmaradt

Állandó tagja volt a bécsi *establishment*nek. Megengedhette magának, hogy konfliktusokat is felvállaljon velük. A titkos tanács tagjaihoz gyakran hivatals ebédre, miként az ő pozsonyi asztalához a magyar főurak. Bécsbe ugyanakkor elődjeihez hasonlóan csak akkor illik mennie, ha az uralkodó hivatja. A fő udvari szövetséges Rottal János halála, illetve az őt rendre támogató Lobkowitz herceg bukása után a 1670-es évek központi figurájával, Johann Paul Hocher osztrák udvari kancellárral kiegyensúlyozott kapcsolatot ápol¹⁵⁸.

* * *

A „mérleg nyelvének” ezúttal is meglehetősen kényes feladatát jócskán megnehezítette, hogy az abszolutisztikus berendezkedés megvalósítása nem mellőzhette a korabeli modern államszerveződés „egy állam – egy vallás” alapelvét. Szelepcshény feledve a szervezkedés időszakának „rendi ökumenéjét”, átmeneti tétovázás után az állam jogi, közigazgatási és olykor katonai eszközeit is igénybe vevő térítések élére állt. Sőt ekkor már az udvar keményvonalasai között találjuk, aki bárminemű templomvisszaadást ellenzett, és aki nélkül az uralkodó nem akart döntést hozni magyarországi vallási ügyekben. Szelepcshény a foglalkásokra nem „vallásháborús”, hanem igazságszolgáltatási kérdésként (*atto di mera giustizia*) tekintett. A Birodalommal ellentétben ugyanakkor tényleges pasztorációs hasznót is várt a templomok megszerzésétől, hangoz-

regisztruma 1676–1682 között: PL AS Act. prot., Prot. S/a (*Protocollum Szelepcshényi 1675*); az uralkodónak írt opinói, hírei a magyarországi eseményekről, levelezése az erdélyi fejedelmekkel, lokális válságkezelésének dokumentumai szép számmal megtalálhatók Hevenesi és Kaprinai gyűjteményeiben. *Catalogus manuscriptorum*, I/2–3, *ad indicem*.

¹⁵⁸ Az 1668. őszi és 1669. nyári bécsi ebédalkalmak BARTA M., n. 221 és 250. – Egy pozsonyi meghívás: MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 50. sz. („Holnap ide várom magamhoz ebére Praefectus Uramat Pálffy Antal Urammal. Az kegyelemed egészségére első pohárom lesz...” Szelepcshény Rottalhoz, Pozsony, 1668. ápr. 1.) – „Az mi penighlen Bécsbe való menetelemet illeti... nem tudom én bizodalmas Uram Fiam, michoda orczának obtrudáltassam [*nyomjam elébe*] magamat, az míg Ófelsége nem parancsolja...”. Levele Rottalhoz, 1667. ápr. 19. Uo., 45. sz. – Bizalmas kapcsolatára Rottallal lásd BENCZÉDI LÁSZLÓ által (a rendi szervezkedés vonatkozásában) már kivesézett, illetve részint e kötetben is hasznosított levelezésüket: Uo., 1–79. sz. és PL AS Act. rad., Class. X, n. 196, 38–50. cs., *passim*; levelezése Hocherrel: PL AS Act. prot., Prot. S/a és PL AS Act. rad., Class. X, n. 196, 38–50. cs., *passim*.

tatva, hogy alternatíva híján Magyarországon az emberek nem tudnak más templomba elmenni, kénytelenek lesznek a megváltozott felekezeti viszonyokhoz alkalmazkodni. Egyedül a protestánsok által épített templomok visszaszolgáltatásába törődött bele.¹⁵⁹

Az államhatalmi közreműködéssel folyó katolikus felekezetszervezés hatékonyságát a primás értelemszerűen a földesúri patronátus nyújtotta lehetőségek kihasználásával igyekezett növelni, felkínálva a számos templom felett kegyúri jogai okán rendelkező arisztokrácia tagjainak az alkalmat arra, hogy maguk és családjuk Bécs iránti hűségét e módon is bizonyíthassák, illetve kedvezőbb pozíciót biztosítsanak az udvarnál.

Szemléletes példa erre a primás Batthyány Borbálához intézett néhány sora: „Olyat értettem, hogy noha már Istennek seg[ítsége ál]tal a nemes Thorna vármegyéből alkal[masint] kigyomláttak az eretnokség és az prae[dicatorok], mindazonáltal volna kegyelmednek az Szadvari jószágában Thornához csak igen közöl... két faluja, az kikben még most is elszenvedné az praedicatorokat kegyelmed, kiről jóllehet szólott is kegyelmednek Keglauith Miklós uram ő kegyeleme, de nem szintén láttatott kegyelmed jó kedvét az iránt mutatni. Kihez képest akarám én is ez levelem által meg találnom kegyelmedet, mutassa ezen állapotban az catholica religióhoz igaz buzgóságát, mert azáltal itt is az udvarnál az maga dolgainak jobb futamatját experiálni fogja, s az Úr Isten is mind ezen, mind más világon megáldja érette kegyelmedet” – írta Bécsből, 1671. okt. 1-jén.¹⁶⁰ A főurakkal folytatott konfesszionális kooperációt elődeihez hasonlóan korábban is fontos tartotta. Andrassy Miklóshoz Besztercebányáról 1667. márc. 9-én írt sorai ezt igazolják: „Ím az kegyelmed kívánsága szerint küldettem Hárskúti plébániára Samárjarúl pater Tattayt, elhittem qualificata, szép tudománnyal bíró és jó nemzethű való persona lévén ő kegyelme, nem kichény hasznot fog tenni ottan az kegyelmed jóakarattjából s promotiójából, kit ezen levelemmel recommendálok is kegyelmednek – olvashatjuk ajánlását.”¹⁶¹

Bár a királyi helytartóként Szelepchény által elnökölt rendkívüli törvényszék (*iudicium delegatum extraordinarium*) működése, a pozsonyi prédikátorperek, a sorkatonaság templomfoglalásai felett az utókor morális ítéletet mond, nem árt hangsúlyozni, hogy az államhatalommal alkotott szimbiózis, az igazság abszolút birtoklásának tudatában a felekezeti kon-

¹⁵⁹ Mario Alberizzi nuncius roppant érdekes jelentése, Bécs, 1671. dec. 20.: VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n. 102 (60–61); valamint 1672. febr. 11.: uo., n. 105 (62).

¹⁶⁰ MNL-OL Batthyány cs. lt., Missiles (P 1314), n. 46963.

¹⁶¹ ŠOBA Lőcse, Andrassy cs. lt., I, fasc. 14, nr. 52, n. 15 (fol. 21). A levél második felében a báróság kieszközléséről biztosítja a címzettet.

kurencia kiküszöbölése az összes kora újkori vallási irányzat jellemzője, „természetes” igénye volt, amint azt számtalan európai történelmi példa bizonyítja.¹⁶² Az európai politikai és dinasztikus céloktól vezérelt Habsburg-abszolútizmusnak csak a Szelephény által vezetett katolicizmus volt és lehetett a szervezett és a társadalom széles rétegeit elérő, megbízható támasza az országban. Miközben a magyarországi rendi berendezkedés erőssége miatt, a török fenyegetés árnyékában az abszolútizmus első próbálkozása 1681-re zátonyra futott, a felekezeti erőviszonyokban érdemi eltolódás mutatkozott az 1670-es években.¹⁶³

8. EXPANZÍV EGYHÁZKORMÁNYZAT

A totális államegyházi expanciónak köszönhetően a katolicizmus mondhatni „túlnyerte” magát Magyarországon. Híveinek, templomainak száma jelentősen gyarapodott, bár többségi felekezetté majd csak a 18. században válik, részben az oszmán uralom alól felszabadított területeken restaurált egyházszervezetnek köszönhetően.¹⁶⁴ Lehetőségeihez képest Szelephény igyekezett megfelelni érseksége legfontosabb egyházkormányzati kihívásának: a megnövekedett lelkipásztori szükséglet kielégítésének. Mivel az áttért prédikátorok – Rómában már elődje idején rendre értetlenkedéssel fogadott – alkalmazása licenciátusként nem fedezhette kielégítően a korábbiaknál égetőbb paphiányt, a prímás Nagyszombatban Oláh és Pázmány, illetve Lippay után a harmadik, a legnagyobb utánpótlás-nevelő intézményt hozta létre. Az 1678. szeptember 9-én ötvenezer forint tőkével, valamint a bozóki prépostság hatvan-ezeret érő javai és egyéb haszonvételek lekötésével alapított *Seminarium Marianum* összesen hetven növendék befogadására volt alkalmas. Az alapítólevél a filozófiai tanulmányok megkezdéséig lehetővé tette világiak bentlakását is, és

¹⁶² Az 1674-es prédikátorper anyagának legújabb kiadása, irodalma: S. VARGA, 5skk; lásd még MIHALIK, *Papok, polgárok*, 152–153 és 192–196. A nyugati határszélen Szelephény által irányított templomfoglalásra: GALLA, *Pálos missziók*, 215–216; viszonyát a felső-magyarországi templomszerzésekhez árnyalja MIHALIK, *i.m.*, 231–232. A konfesszionalizációra további irodalommal: REINHARD, *Felekezet és felekezetszerveződés*, különösen 14–15.

¹⁶³ A kérdés máig legjobb megközelítése: BENCZÉDI, *Habsburg-abszolútizmus*, 549–553; lásd szintén BENCZÉDI, *Az 1681. évi*, 32–42.

¹⁶⁴ Az egyházszervezet reorganizációjára, a 18. századi viszonyokra mélyebb rálátást enged: TÓTH, *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye*, 5skk. (Vö. CHV I/6 is.)

külön kedvezményeket biztosított a hódoltság területéről érkezőknek. Utóbbira szerencsére már csak átmenetileg volt szükség.¹⁶⁵

Több templomot építtetett: a nagyszombati Szent Mihály-templomot, kedvelt nyári rezidenciája, a csallóközi Csákány, valamint Fél szentegyházát, a szunyogdi kápolnát stb.¹⁶⁶ Szakolcára, Zsolnára és Lőcsére a jezsuitákat vitte be.¹⁶⁷ Pozsonyban az irgalmasokat, Pozsonyszentgyörgyben 1684-ben a piaristákat,¹⁶⁸ Komáromban pedig a ferenceseket telepítette le 1672-ben, utóbbi helyen a nemrég még protestáns lakosság állítólagos kérésére.¹⁶⁹ Bazinba 1674-ben kapucinusokat hozott. Végrendeletében megemlékezik mindezen alapításairól, melyből a pozsonyi ferencesek, a kapucinusok, a klarisszák és az orsolyiták sem maradtak ki. A testamantumban meghagyott pozsony-külvárosi sarutlan karmelita alapításból azonban nem lett semmi, az ide szánt összeget vélhetően a későbbi győri, szakolcai vagy budai kármeliták kaphatták meg.¹⁷⁰ Támogatása ellenére a domonkosok csupán a század végén térhettek vissza Kassára.¹⁷¹

A jezsuiták vezető szerepe a katolikus konfesszionalizációban Szelepchény idejében is vitathatatlan, a primás érdemeit a rendi *elogium* hosszan sorolja. A sok-

¹⁶⁵ Az alapítólevél szövegét is magában foglaló királyi megerősítés 1679. ápr. 7-én kelt. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 16, fol. 524–527; ELTE EKK Coll. Hev., vol. 35, fol. 143. Végrendeletében 50 000 Ft-ot hagyott e legjelentősebb alapítására. B. SZÉKELY, *Szelepchényi végrendelete*, 352. – Az alapítást már 1674-ben tervbe vehette, 1676. évi *ad limina* jelentésében említi ezt. Vö. VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, 81, 1. j.

¹⁶⁶ Uo., 18–20. j. Mai állapotukról képek találhatók a következő, sok szempontból igen hasznos és informatív, de sajnos nem tudományos igényű oldalon: <http://www.szelepchényi.hu/a-szelepchényi-csalad-tortenete/szelepchényi-gyorgy-esztergomi-ersek>. – Emellett gondoskodott a már meglévő érseki rezidenciák karbantartásáról, a pozsonyi kertbe ugyanúgy rendelt virágmagvakat Rómában járó megbízottjától, mint előde. Vö. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 40. cs., 154. fol. (Orbán István küldi Bécsből a Vanoviczy által Rómában szerzett magvakat) és uo., 17. cs. 223–225 fol. (Macripodari Jácint Lippayhoz, Róma 1649. márc. 1.).

¹⁶⁷ Az alapítványi összegek 92 000, 25 000 és 30 000 forintra rúgtak. Emellett a Pázmáneum kapott még 13 000-ret. ELTE EKK Coll. Hev., vol. 35, fol. 143; MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 15, fol. 253–255 és 485–487; valamint KÉRY, 13.

¹⁶⁸ KOLLÁNYI, 247; BALANYI–BÍRÓ–BÍRÓ–TOMEK, 22. Az 1684-ben elkezdett piarista alapítást végrendeletének 10. pontja fejezi be.

¹⁶⁹ ŠOBA Pozsony, Arch. Prov. Mar., Lad. 15, fasc. 1, n. 1. 9. 12. Az 1672. szept. 16-ai királyi engedély: PL AEV n. 253. – 1683. nov. 26-án kiadott oklevelében erősítette meg a törököktől visszaszerzett esztergomi ferences rendház jogait. Uo., lad. 18, fasc. 1, n. 1.

¹⁷⁰ B. SZÉKELY, *Szelepchényi végrendelete*, 352.

¹⁷¹ MIHALIK, *Papok, polgárok*, 243.

féle szerzetesrend támogatása viszont azt mutatja, hogy a Társaság középpontba helyezése nála már nem olyan kizárólagos, mint elődjénél. A Pálffy-féle piarista alapítást Lippayval ellentétben ő már minden további nélkül szentesítette.¹⁷² Sőt úgy tűnik, mind kevésbé volt elkötelezett a Társaság irányában, és a jezsuiták sem álltak annyira mögötte, mint elődje mögött. A viszony talán még épp a Lippayval kialakuló konfliktus miatt fordulhatott hűvösebbre. „Fekete tanácstul őrizze magát Nagyságod” – írta Rómából a prímásnak 1667. okt. 20-án a pálos Vanoviczy János, s egyúttal „nem szíves jóakarói”-nak nevezte a pátereket. Mindezek ellenére utolsó ismert gyóntatója jezsuita volt, a cseh Gratz Jakab.¹⁷³

A IX. és X. Kelemen bullái alapján 1667-ben és 1670-ben Magyarországon általa kihirdetett pápai búcsúk,¹⁷⁴ valamint elődjeinél kiterjedtebb pápai fakultásai segítették a lelkek hathatós kormányzásában. Utóbbiakat 1672-ben épp a nagyszámú katolizálásra hivatkozva kérte és kapta meg.¹⁷⁵ A római, pontosabban egyetemes egyházi előírásoknak megfelelően eleget tett a rezideálási kötelezettségének. Noha általában Pozsonyban, illetve vidéki birtokain tartózkodott, a nagyobb ünnepeket rendre érseki székhelyén, Nagyszombatban töltötte.¹⁷⁶

¹⁷² ELTE EKK Coll. Kapr., ser. B, vol. 74, fol. 178–179; uo. Coll. Hev., vol. 70, fol. 75; KOLTAI-TUSOR, *A piarista rend*, 19–22.

¹⁷³ ŠOBA Pozsony, Arch. Prov. Mar., lad 60, fasc. 2, n. 3/h. (TÓTH kiadásában téves olvasattal „színes” szerepel: *A remeterend*, 228; vö. uo. 122 is.) Vö. még OSzKK Fond 366, Ms. 365, p. 270. – A jezsuita gyóntató nevét második végrendeletében említi. B. SZÉKELY, *Szelepchényi végrendelete*, 374 (184. j.).

¹⁷⁴ RMNy IV, n. 3379 és 3668.

¹⁷⁵ Vö. GALLA, *Kinevezések*, 118 és 120 (n. 469 és 474); vö. Uő, *Pálos missziók*, 216. Megszerzésüket a pálos Vanoviczy János intézte. Lásd a részletekről beszámoló leveleit a prímáshoz: Róma, 1670. nov. 8. és 1671. febr. 14. PL AS Act. rad., class. X, 40. cs. 143–144 fol. és 42. cs., 110–111. fol. – Szelepchény prímás, bár ajánlásával támogatta, idős kora miatt már nem helyeselte a pálos szerzetes újabb római útját, legalábbis ezt írta Rottalnak Pozsonyból, 1670. febr. 21-én. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 63. sz.

¹⁷⁶ „Én az ünnepeket itt töltöm az Ezthergami Captalan fraterai között, azután Isten egészségemet adván Pozsony felé indulok...” – „...dicsősséges Szent Albert napjára ismét hivatalom szerint kényszerítetem Szombathba visszatérnem”. Levelei Rottalhoz, Pozsony, 1667. ápr. 10. és 19. és MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 44–45. sz. A főegyház-megye védőszentje, Szent Adalbert említett ünnepe ápr. 23. – A vizitációs és *ad limina* látogatási kötelezettségére alább, 192. j.

Vélhetően szintén az újonnan katolizált, a koráléneklést megszerető hívek igényeinek kielégítését szolgálta a *Cantus Catholici* számottevően bővített kiadása (*Editio Szelepcheniana*). Az 1629-es zsinat határozatainak, a *Rituale Strigoniense* újabb, nagy példányszámú utánnyomása pedig a lelkészkedő pap-ság munkáját volt hivatott könnyíteni.¹⁷⁷ A teendőket a korábbiaknál részletesebb és pontosabb, az áttérteket a jegyzőkönyvekben név szerint, illetve számszerűen feltüntető főesperesi egyházlátogatások mérték fel.¹⁷⁸ A felekezetszervezés vezérfonalát továbbra is Forgách Ferenc és Pázmány Péter az 1611-es, illetve 1629-es zsinata jelentette, melyek határozatait Nádasdy Ferenc birtokán, Pottendorfban 1667-ben és 1670-ben újranyomatta.¹⁷⁹ A hódoltságban saját vikáriust tartott.¹⁸⁰

Lelkipásztori figyelme Erdélyre is kiterjedt. Spinola nunciussal egyeztetve már primátusa legelején a fejedelemségbe küldte kanonokját, a székelylelkész születésű Kászonyi Mártont, hogy Apafi Mihály fejedelemtől a katolikusok helyzetét biztosítsa, és ne érje őket retorzió amiatt, hogy királyságbeli Rákóczy-birtokokon Báthory Zsófia megszüntette a kálvinista lelkészek javadalmazását.¹⁸¹ Kászonyi erdélyi szolgálataira a későbbiekben is számított, mondván, hogy „azelőtt is ez illen dolgokban hasznosan fáradozott”, és kérte, hogy legyen az általa Erdélybe küldendő Lessenyey Nagy Mihály segítségére, aki „édes hazánknak és nemzetünknek conservatió-

¹⁷⁷ RMK I, n. 1679; RMK II, n. 1109 és 1512 (RMNy II, app. 92 és IV, n. 3269); további nyomtatásban megjelent szövegeire (országgyűlési beszédek, pásztorlevél, gallikán cikkek elítélése): SZINNYEI XIII, 634–636.

¹⁷⁸ TOMISA, 18oskk.; a többire lásd TÓTH–HEGEDŰS, *passim*. – A pozsonyi káptalan 1673. évi vizitációjának iratai: SNA Arch. Cap. Poson. Priv., Capsa K, fasc. I, n. 1; fasc. 10, n. 29–30.

¹⁷⁹ RMNY IV, App. 251 és 265–266.

¹⁸⁰ TÓTH, *Kié Buda?*, 251–257. A Hitterjesztési Kongregáció már 1677. júl. 5-ei ülésén határozottan megtiltotta a primásnak, hogy török területen vikáriust tartson, de ekkor még kifejezetten a dalmáciai Budvára gondoltak, amelynek élén apostoli vikárius és nem a belgrádi püspök helynöke állt. APF Atti, vol. 57, fol. 150r–151r.

¹⁸¹ Az esztergomi kanonok (vö. KOLLÁNYI, 280) érdekes beszámolója (Nagyszombat, 1666. máj. 6.) a nunciushoz kiadva: VANYÓ, *Bécsi nunciások*, n. 29 (36) (ellenőriztem, valóban ő a címzett). Spinola emlékirata 1665-ből az erdélyi viszonyokról: TÓTH, *Relationes*, n. 33c. Kászonyi egyúttal diplomáciai megbízást is kapott, főként a vitatott várak ügyében kellett tárgyalnia. Vö. GERGELY, különösen 381. – Az 1666. tavaszi küldetése korábbi megbízatása folytatása volt. A fejedelemségből visszatérő és 1663–1665 között „Szatmárban és máshol” működő Kászonyi személyes relációját megbízatásáról Lippay primás ajánlotta Lobkowitz herceg figyelmébe. MTAKK ms. 4928–29/D-254 (s.d.).

jában fáradozni nem idegen, kettünk fáradozása által sok jó tehetünk nemzetünkkel és vérünkkel” fogalmazta meg patetikusan az Apafi fejedelemmel Habsburg-részről folytatott tárgyalásokban játszott közvetítő szerepét, ami az esztergomi érsekek esetében végig a 17. század folyamán megszo-
kottnak tekinthető.¹⁸²

Az egyházi rend kiváltságait¹⁸³ és a prímási jogokat¹⁸⁴ elszántan védelmező Szelepcshény öreg korához illő szigorral irányította papságát. Esztergomi és pozsonyi káptalanjaihoz intézett leveleinek hangneme alig üt el azokétól, amelyeket az általa helytartóként keményen leckéztetett evangélikus lőcsei, valamint a kassai magisztrátushoz intézett.¹⁸⁵ Feltétlen tekintéllyel igazította el az egyháziak és világiak pereskedéseit.¹⁸⁶ A klérus jogait védelmezve mindent elkövetett annak érdekében, hogy III. Ferdinándnak a lelkipásztorkodó papság javára tett alapítványából a pozsonyi kamara gondoskodjon a rászorulókról.¹⁸⁷ Elődjéhez hasonlóan fellépett a főpapok végrendelkezéséről még II. Ferdinánd által kiadott dekrétum betartása érdekében, mindeközben pártfogolta főpap kollégái végakarátának végrehajtását a kamarai túlkapások ellen.¹⁸⁸ A testamentumok kapcsán időközben felmerült gyakorlati nehézségek kiküszöbölése érdekében 1676 folyamán püspökkari konferenciát tartott. A tanácskozásba az esztergomi káptalant is bevonta. Mindez annak bizonyítéka, hogy bár erőskezű, egyszemélyi vezető volt, alkalmanként képesnek bizonyult a közös döntéshozatalra is.¹⁸⁹

¹⁸² Levele Kászonyihoz, Pozsony, 1675. márc. 14. ANR DJC Kemény S. gyűjt., II. cs., 155. sz. Lessenyei nem túl sikeres (a bujdosók ügyében tett) diplomáciai küldetésére és a prímás szerepére: ANGYAL, I, 100–106. – Lásd még fentebb, II. fejezet, 170–173. j.-nél is.

¹⁸³ A közjogi, törvénykezési stb. privilégiumokat megerősítő 1676. júl. 30-ai királyi oklevél *registruma*: MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 16, fol. 328–331.

¹⁸⁴ Lásd Gubasóczy János vikárius 1676. júl. 8-ai kiadványát: PL AEV n. 254.

¹⁸⁵ SNA Arch. Cap. Pos. Priv., Capsa corresp. (S), fasc. 7, n.4. II. 9. 13. 14 15. 17. 16.18 19; EFML Caps. eccl., *passim*; ŠOBA Lőcse, Fond Mag., V/126. 129. 132; AMK Coll. Schwarzenbach., n. 9160 és 9268.

¹⁸⁶ ELTE EKK Coll. Hev., vol. 13, fol. 378–379; vol. 21, fol. 65.

¹⁸⁷ PL AEV n. 244; SALACZ, 100–103.

¹⁸⁸ Például Bársony György egri püspökét. ELTE EKK Coll. Kapr., ser. A, vol. 46, fol. 98–105. Lásd még BARANYAI, 109–166.

¹⁸⁹ „Minapi calochai érsek és némely püspök urakkal való conferentiankra, melyben az dicsősséges emlékezetű Ferdinandus secundusnak diplomájára nézve javallottak Bécsbe való fölmenetelnket...” – kezdte levelét, melyben bizonyos támadásokra hivatkozva további állásfoglalásokat kért több püspöktől és az esztergomi kanonoktól, akiket Pozsonyba újabb

Elődjeihez hasonlóan nap mint nap védte a nagyszombati egyetem privilégiumait. Míg azonban Lósy primás szinte atyailag feddte a helyi magisztrátust, Lippay olykor közvetíteni próbált az univerzitás és a szabad királyi város vezetése között, Szelepchény szokásához híven rendre nyers hangnemben intette meg a polgárság elöljáróit.

Egyik levele előzményeül az szolgált, hogy Báthory Zsófia egyetemista alumnusa megütött egy kálvinista diákot, ezért a magisztrátus jogtalanul lefogatta („kegyelmek nem consideralvan academiabéli magistratusnak autoritását, az iránt való privilegiumit, azonnal megfogattatva és kemény rabságban mindedig is tartatván.... meg s akarja büntetni kegyelmek...”). A primás szerint jogtalanul, mert a kálvinista diák maga kereste a veszekedést, ezért erőlyesen követelte a katolikus alumnus szabadon engedését: „Egyébaránt ha kegyelmek ez intésünknek nem enged, az iránt való academiabéli magistratus autoritásának sérelmét, azonkívül is érseghésgbéli academia lévén, Ófölsége előtt az paterek velem együtt kintelnek lesznek detegálni s orvosságát kereseni. Kibül mi irheti kegyelmeket, és micsoda alkalmatlanság származhatik, meg ételheti [!] maga is igen könnyen kegyelmek” – írta 1667-ben a nagyszombati tanácsnak.¹⁹⁰ Egy évvel később is ugyanez a tónus tér vissza: „Pater Gribóczy Mihály uram, az nagyszombati academiának rectora panaszképpen repraesentállya előttünk, hogy az elmúlt napokban egy Szemenyei István nevő logicus részeségében [!] szerencsétlenül bizonyos vétekben esvén, a kegyelmek nemes városabéli emberek által megfogattatott és a város fogságában vitetett, s most is ott tartatik.” A primás erőlyesen követelte a diák kiadását, és hosszasan és keményen érvelt a magisztrátus álláspontja ellen, miszerint a város területén csak annak hatósága érvényesülhet. Hangoztatta, hogy a város privilégiuma ugyanúgy a királytól származik, mint az egyetemé. Birodalmi és nemzetközi párhuzamokat sorol elő, majd hazai példát hoz álláspontja igazolására: „Országunkban nem régen nemes Cassa városa recenti exemplo [*újabb példával*] megbizonyított, midőn in delicto existentem studiosum [*a vétekben lévő tanuló*] az academia kezében adott, az által, s nem a városi magistratus által vegye meg az érdemlett büntetését...” – közölte a primás.¹⁹¹

tanácskozára invitált: „Mivel pedig az fölföldi püspököknek azonkívül is föl költetik jönni nuntius uramhoz processusok csinálására, írtunk mi is ő kegyelmeknek, ne szánnyák ide föl való fáradságokat, hogy itten mindnyájan megegyezvén egyaránt concurralthassanak az replicaban.) Levele az esztergomi káptalanhoz, Pozsony, 1676. júl. 24. EFML Caps. eccl., caps. 11, fasc. 2, n. 2.

¹⁹⁰ Pozsony, 1667. szept. 9. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 10, n. 57 (fol. 311–312).

¹⁹¹ Szelepchény a nagyszombati magisztrátushoz, Pottendorf, 1668. dec. 18. MNL-OL MKA Act. Ies. (E 152), Reg., Coll. Tyrn., fasc. 10, n. 58 (fol. 313–314). A következő év februárjában a nagyszombati magisztrátus a kassaihoz fordult információért. A primás által említett „bizonyos vétek” három ember megkéselésével, az egyik sértett halálával járó kocsmái

9. RÓMAI RELÁCIÓK

Más tónus jellemezte római levelezését. A kuriális stílust megszegyenítő olasz szófordulatai mögött világosan kitapintható: a prímás elődeinél is nagyobb figyelmet szentelt a katolicizmus egyetemes központjának. *Ad limina* jelentéseiben a főesperesi által végezett vizitációk jelentéseinek áttérési katalógusait mellékelve tájékoztatta a Szentszékét az ellenreformáció sikereiről.¹⁹² Bársony György szepesi prépost 1674-ben kifejezetten a Szentszéknek teendő jelentési kötelezettségre hivatkozva rendelte el a szepességi plébánosoknak az adatszolgáltatást az áttérésekről.¹⁹³ Szelepchény a prédikátorpek babérjait is igyekezett Rómában learatni, e téren azonban régi haragosa, Pálffy Tamás kancellár megelőzte.¹⁹⁴ Az 1670-es évek katolikus fordulatában az Apostoli Szék csupán minimális szerepet vállalt. Az olasz misszionáriusok helyére lépő magyar pálos, illetve jezsuita és ferences missziók részbeni irányítása, támogatása¹⁹⁵ mellett jószerével csak a megszerzett templomok számára küldött kegyszerek¹⁹⁶ jelentették a közvetlen részvételt.

Maga Szelepchény a Kúrián belül leginkább a pápai politika irányításáért felelős államtitkársággal tartott szorosabb kapcsolatot. Az 1670-es évek második felétől rendszeresen és részletekbe menően informálta Alderano Cybo bíboros államtitkárt – a Magyarországot szinte kivétel nélkül *Regnum Apostolicum*ként emlegető – leveleiben a Habsburg-tervekről, a török

verekedés volt. Vö. KEMÉNY LAJOS, *A nagyszombati egyetem történetéhez*, TT 47 (1899) 724–725.

¹⁹² Az 1676-os jelentésének legutolsó kiadása: BOUYDOSH, 47–67; kísérőlevelei: PL AS Act. prot., Prot. S/a, pag. 138–139; kiegészítései: AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 63, fol. 547r–575v; elemzésük: MESZLÉNYI, *Szelepchényi*, 215–225 és 325–337. Az 1683. évi reláció: TELGÁRTI, 522–527skk; vonatkozó iratai: BOUYDOSH, 68–70; vö. még ELTE EKK Coll. Hev., vol. 70, fol. 129–141; PL AEV n. 251 (XI. Ince brevije). – Az áttéréseknek a jelentések-ből számszerűen kinyerhető adata mindösszesen 64 029. Értelmezése akként, miszerint a prímás úgymond ennyi protestánst térített volna vissza, meglehetősen naiv. Vö. PFEIFFER, 55. – A prímáshoz intézett beszámoló áttérésekről, plébánosok, licenciátusok adatai: PL AS Act. prot., Prot. S/a, *passim*.

¹⁹³ GALLA, *Kinevezések*, 125–126 (n. 499).

¹⁹⁴ AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 57, fol. 369rv; vol. 60, fol. 72rv (73r–76v). 160rv. 182rv.

¹⁹⁵ GALLA, *Pálos missziók*, 145. 226. 269 és *passim*; APF Atti, vol. 42, fol. 43rv. Vö. még TÓTH, *Relationes missionariorum*, 15–16 és 194.

¹⁹⁶ Uo., vol. 44, fol. 129v–130r.

várható szándékairól, a kurucokkal és Erdéllyel folytatott küzdelmekről, tárgyalásokról.¹⁹⁷ Utóbbi témákról Buonvisi nunciust sem mulasztotta el tájékoztatni.¹⁹⁸ A bécsi nunciatúrát alkalmanként figyelmességének jeleivel is elhalmozta, 1670 nyarán Antonio Pignatelli, a leendő XII. Ince pápa a számára küldött nagyszámú gyümölcsöt köszönte meg.¹⁹⁹ Annak ténye, hogy a császári mellett a pápai udvar felé is rendszeres és hiteles hírforrásként szolgált, mindkettővel különleges kapcsolatot ápolt, egészen sajátos mozzanat a kora újkori magyar történelemben.

A szentszéki döntéshozatal valóban odafigyelt a primás hangos buzgókodására,²⁰⁰ ami talán valamelyest hozzájárult a pápai politika kelet felé fordulásához, a törökellenes nemzetközi szövetség megszervezéséhez. Emellett a török elleni védelemre érsek elődeihez hasonlóan komoly összegeket fordított, továbbá Bécsbe menekített félmillió forintját és kincseit áldozta 1683-ban – ezeket nem teljesen önként.²⁰¹

Szelepchénynek a szentszéki diplomácia befolyásolása csupán az egyik célja volt. Legalább ekkora súllyal esett nála latba, hogy a rendek és az udvar érdekütközéseinek kereshetőségében intenzív római levelezése és megbízható ágense, Giovanni Giani révén nemzetközi háttérrel igyekezett biztosítani a maga számára.²⁰² Római (ön)reprezentációja jószerével a primási székbe kerülésétől folyamatos volt. 1668/1669 fordulóján még egy római templom

¹⁹⁷ Lásd TUSOR, *Purpura Pannonica*, 176skk. – Levelezése Apafival, Thökölyvel: ELTE EKK Coll. Hev., vol. 70, fol. 145skk.; Coll. Kapr., ser. A, vol. 41, fol. 263–285; vö. még további irodalommal: BENCZÉDI, *Rendi szervezkedés*, 1242–1245. Szelepchény közvetítési kísérleteiben Apafi és Thököly felé egyértelműen Pázmány és Lippay örökségét látszik folytatni. Képviselője Kászonyit követően (vö. 181–182. j.) korábbi káplánja, Sebestény András leleszi prépost volt (vö. 236. j.). IVÁNYI, *Közvetítési kísérletek*, 131skk.

¹⁹⁸ Egy ilyen levele a pápai követhoz, Pozsony, 1680. aug. 24.: PL AS Act. prot., Prot. S/a, pag. 365–366.

¹⁹⁹ „*Praeterlapsis diebus ab illustrissima dominatione vestra in copia mihi ac valde pretiosos transmissos fructus magna consolatione percepi, unde singularem certe in me voluntatis suae significationem perspexi.*” Pignatelli Szelepchényhez, Bécs, 1670. aug. 1. PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 39. cs., 3. fol.

²⁰⁰ TUSOR, *Purpura Pannonica*, i.h.; valamint XI. Ince 1677. febr. 12-ei, 1683. máj. 22-ei, eredetiben is ránk maradt brevéi. PL AEV n. 243 és 251.

²⁰¹ JUHÁSZ, 40; KOLLÁNYI, 246–247; TAKÁTS, *Az esztergomi érsekség*, 321–330; FODOR, 117–133.

²⁰² Gianira: TUSOR, *Gli agenti*, 366 és 370.

megvételeit fontolóra vette.²⁰³ Egy évtized múlva aligha véletlenül terjedt az Örök Városban a szóbeszéd mesés összegű, mintegy 800 000 forintnyi alapításairól. A hírverés azonban majdnem a visszájára sült el. Alderano Cybo bíboros államtitkár felszólítására Buonvisi nuncius személyesen járt utána a információ hitelességének. A pápai diplomata csupán azt tudta kideríteni a szemlátomást meghökkent prímástól, hogy mindezek jórészt még tervek, és eddig mindössze 50 000 forintot investált.²⁰⁴

Szelepchény római törekvései tetőpontját a pápaellenes gallikán tételek európai visszhangot kiváltó, ünnepélyes és elsőként megtett elítélése jelentette 1682 folyamán.²⁰⁵ Az aktusban világosan tetten érhető a prímás bonyolult személyisége. Úgy ítélte el a francia klérusnak a kánonokkal, a pápai centralizmussal összeegyeztethetetlen ideológiáját, és aratott zajos tetszést a pápai udvarban, hogy közben szinte egész korábbi egyházi karrierje – mint láthattuk – a hazai államegyházi keretek között hasonló elvek szerint zajlott. Franciaországban egy főpásztor sem akadt, aki okleveleiben hivatalát kizárólag Isten és nem az Apostoli Szentszék együttes kegyelméből eredeztette volna, amint azt Szelepchény elődeihez hasonlóan kivétel nélkül megtette.²⁰⁶

Róma támogatásának legkézzelfoghatóbb jele a prímás bíborosi kinevezése lett volna. Szelepchényt érseksége kezdetétől foglalkoztatta a gondolat. 1672-re – „ártatlansági bizonyítványával” egy napon – némi utána-járással a nélkülözhetetlen császári ajánlást is sikerült megszereznie, majd 1677–1678-ban megújíttatnia. Bár az uralkodói felterjesztés, miként Lip-

²⁰³ Vanoviczy levele hozzá, Róma, 1668. dec. 20. Kiadva: TÓTH, *A remeterend*, 230–231. Végül csak egy jóval szerényebb pálos tempolomocska épült meg a következő években. Vö. GALLA, *Pálos missziók*, 142 és 146. – A prímás ajánlása Vanoviczy számára („*instantiam suam et sacri ordinis in Romano negotio*”) Lobkowitzhoz, 1668. máj. 4.: MTAKK ms. 4928–29/D-255.

²⁰⁴ Cybo bíboros államtitkár utasítása és a nuncius jelentései 1679. márc.–ápr.: VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n. 134 (80–81).

²⁰⁵ Erről lásd BAGYARY, 986–994; ZOLNAI, 21–63, legújabban: ADRIÁNYI, 841–851; továbbá AAV Arch. Nunz. Vienna, Misc., n. 34 (*Declaratio episcoporum Hungariae contra propositiones Gallicanas auctoritati pontificiae derogantes*, 1682).

²⁰⁶ Lásd még Alfonso Litta rendkívüli nuncius 1679. júl. 16-ai jelentését is. VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n. 136 (82–83.) Ebben arról olvashatunk, hogy a pápai küldött által kifogásolt államegyházi sajátosságok megszüntetésében (illetéktelen joghatóság-gyakorlás, jövedelemélvezés, ruhaviselés stb.) éppen az a Szelepchény ígért buzgó közreműködést, aki mindennek majd fél évszázada fő képviselője és haszonélvezője volt. (Litta küldetésére legújabban: BOCCOLINI, gskk.

payt, őt is egy birodalmi jelölt mögé utasította, úgy tűnik, hogy XI. Ince inkább a magyar főpap előléptetése felé hajlott. A nagyszámú francia igénylő, XIV. Lajos erőszakos követelései miatt azonban az Odescalchi pápa kénytelen volt újra meg újra elhalasztani a nem olasz bíborosok kreációját. Erre végül csak Szelepchény halála után került sor. Több mint valószínű, hogy pusztán a feszült pápai–francia kapcsolatok miatt lett a magyar kardinálisok száma eggyel kevesebb.

Elődjéhez hasonlóan végül tehát neki sem sikerült e téren a pázmányi minta követése. A bíborosi méltóság nem lett pályájának megkoronázása. Sőt a Buda felszabadításának napjára, 1686. szeptember 2-ára eső római konzisztóriumon a régi ellenlábas, Kollonich Lipót nyerte el helyette a bíbort.²⁰⁷

10. MEGÍTÉLÉSE, SZEMÉLYISÉGE ÉS KAPCSOLATAI – HAGYATÉKA

Szelepchény György egyike a kora újkori magyar történelem legellentmondásosabbnak számon tartott személyiségeinek. Megítéléséről, prímási működéséről már a 19. század második felében késhegyig menő, felekezeti részrehajlástól sem mentes vitát folytatott az őt rendkívül negatívan megítélő ANGYAL DÁVID és a védelmére kelő DANIELIK JÁNOS,²⁰⁸ elmarasztaló ítéletet mondott róla PAULER GYULA, ACSÁDY IGNÁC, valamint a piarista TAKÁTS SÁNDOR.²⁰⁹ Mindeközben KOLLÁNYI FERENC és JUHÁSZ KÁLMÁN igyekezett őt mentetgetni; MOHL ADOLF pedig szükségesnek látta kiemelni, hogy a nunciusi jelentések alapján végre „megváltozik az eddigi vélemény” róla. Politikája rehabilitációját BENCZÉDI LÁSZLÓ kezdte meg.²¹⁰

Szelepchény politikai túléléseinek, szerepváltozásainak megítélésében a kulcsszó a „professzionalizmus” és a „reálpolitika”, mely kortól, eszméktől és ideológiáktól függetlenül minden politikus sajátja, leginkább ebben a sorrendben. Hosszú évtizedek alatt csiszolt politikusi professzionalizmusát Nádasdy sértőnek szánt szavai érzékeltetik a legszemléletesebben, aki „for-

²⁰⁷ TUSOR, *Purpura Pannonica*, 161–196.

²⁰⁸ Vö. CSERENYÉY, 386–387.

²⁰⁹ PAULER, I, 82–83 (helyenként azonban realisabb értékeléssel, vö. II, 173–176); TAKÁTS, *Szelepcsényi*, 1; ACSÁDY, *Magyarország története*, 3/II.

²¹⁰ KOLLÁNYI és JUHÁSZ többször idézett munkáikban: *Esztergomi kanonokok*, i.h.; *Csanádi püspökség*, i.h. – MOHL, 215; BENCZÉDI, *Szelepcsényi érsek*, 489–502.

télyos, olaszos praktikái”-ról, „törökös szemtelen csempészségi”-ről ír. Kizárólag kortárs ellenségei századokon át élő inszinuációja, hogy e „*skill*”-jeit kizárólag saját maga érdekében hasznosította volna. A források lehetővé teszik, hogy a sokszor valóban kíméletlennek tűnő megnyilvánulásai mögött az embert is megpillanthassuk: „én itten valóban izzadok ezekkel az kemény nyakó emberekkel való vitáimban” – írta 1662. február 10-ei magánlevelében, miközben Bécs nevében változatos érvekkel leckéztette, már-már fenyegette Kassa város magsztrátusát.²¹¹

Jelen mikrobiográfia ugyan nem jogosít fel teljes értékű értékelés kimondására, mégis megkockáztatható az a – számos történelmi személyiség esetében aligha érvényes – kijelentés, hogy Szelephény, bár személyében egyházkormányzati módszeressége, sőt szigora ellenére korántsem a trienti püspökideál öltött testet, az adott korszak bonyolult viszonyai között a megfelelő ember volt a megfelelő helyen. A kortárs püspöki karban senki sem lett volna képes felvenni a versenyt a bécsi udvar autoriter és ravasz technokrataival, megfelelni az országot és a katolicizmust ért, a korábbiaknál sokkal nyomasztóbb kihívásoknak. Életük delelőjén eltávozott püspöktársai és barátai: Bosnyák, Kopchányi, Jakusith közül talán a Thurzó-leszármazott Jakusith Györgyben mutatkoztak az övéihez hasonló kvalitások. Itáliai, birodalmi tapasztalatszerzése, kapcsolatrendszere pedig talán még Pázmányén is túllépett.²¹²

* * *

²¹¹ VERESS, *Nádasdy*, 108. – Az idézet Rottalhoz Kassáról írt leveléből, MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 6. sz. A kassai küldetésre lásd fentebb, 138. j.

²¹² Főpap barátjaira: KOLLÁNYI, 245–246. – A birodalmi tapasztalatokat sokban gazdagították huzamosabb regensburgi tartózkodásai, ahová a kancellárként rendre elkísérte a császári udvart. Például 1653. febr.–aug. között a kutatás során feltárt levelei tanúsága szerint (de nyilván III. Ferdinánd teljes otléte alatt, ha esetleges megszakításokkal is.). Vö. fentebb 178. j. és PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 19. cs., 87. fol. – 1658. szept. 8-án Lippay primás Szelephény birodalmi utazgatásai miatt panaszkodott II. Rákóczy Györgynek: „Cancellarius Uram is szintén mast talált alkalmatlan időben Coloniában és talám Amsterdamba menni, nincsen udvarnál”. CST I/1, 308, n. 319. Utoljára 1663. dec. 22. és 1664. máj. 3. között volt adatolhatóan Regensburgban. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 15–27. sz. (dec. 10-én még, majd máj. 17-én már Linzből írt Rottalnak. Uo., 14. és 28. sz.)

Politikai talentumát jól mutatja, hogy az udvari magyar kancellária feletti befolyását jobban meg tudta tartani, mint két érsek elődje, jóllehet az 1670-es években két ellenlábasa, Pálffy Tamás kancellár és Kollonich Lipót kamarai elnök szövetsége megnehezítette a dolgát. Szegedy kancellárként nem nyerte el I. Lipót bizalmát, s mint láthattuk, nem igazolta primás patrónusa várakozásait az udvari szolgálatban. Eltávolítása Bécsből 1669 őszén az ellenlábas Kollonich és az 1666 januárjában még hiába kért²¹³ kancellári székbe ülő Pálffy győzelmét jelentette és befolyásuk erősödéséhez vezetett.²¹⁴ Szelepchény 1669 tavaszán hasztalan próbálta dezavualni ellenfeleit I. Lipótnál, jelentve Nádasdy, Pálffy Miklós, Zichy István és Kollonich közeledését, és panaszkodott utóbbinak ellene még Rómában is folytatott machinációira, nem ért el sikert.²¹⁵ Veresége mindazonáltal ekkor sem volt teljes, a Pálffy Tamás nyitrai, és Szegedy egri áthelyezésével megürült váci püspökséget az ő jelöltje, Pongrácz György kapta meg.²¹⁶ Az egy évtized múltán, Pálffy halála után 1680-ban kancellárrá kinevezett Gubasóczy János pedig Szegedyhez hasonlóan kifejezetten az ő kreatúrájának számított.²¹⁷

Szelepchény és Szegedy fennmaradt levelezéstörredéke lehetővé teszi a kancellária feletti befolyás megőrzésének közelebbi adatolását, mint ahogy azt is láthatjuk, nem igazán lehetett elégedett utódával. 1668 augusztusában hevesen kritizálva az erősen katolikussellenes „eretnek” Ostrosith [Mátyás] mesterkedéseit, a pontos jogi eljárásrendet elmagyarázva oktatta a kancellárt teendőire: „Istenért, édes cancellarius uram, vigyázzon afféleire, hogy a deákok az magok kevés hasznáért ne csapják úgy orczul az Őfölsége mandatumit, nagy preiudiciumjával Őfölségének” és egyúttal felhívta a figyelmet a hivatal jóhírének megóvására: „Ne legyen annyi panasz az ne-

²¹³ A Szelepchény primási kinevezése után esedékes váltáshoz kérte Jászórol „*confidenter et summa cum demissione*” Lobkowitz herceg támogatását. MTAKK 4928–29/D-255 (1666. jan. 11.). Kinevezését követően ugyan megköszönte Lobkowitz gratulációját és támogatását (uo., 1669. szept. 10.), de győzelme a primás felett sokkal inkább Kollonichnak tudható be. Vö. minderre FAZEKAS, *Kancellária*, 320 is.

²¹⁴ Vö. FAZEKAS, *Kancellária*, 42–43 és 340, 2977. j.; VANYÓ, *Bécsi nunciusok*, n. 53 (89). (Az egri székbe távozó Szegedy ugyanakkor továbbra is a primás „kliense” maradt.)

²¹⁵ „*Non ita pridem monitus sum a quodam confidenti amico meo, quod idem episcopus tales delatorios pasquillos scripserit plane Romam.*” A primás I. Lipótnak szóló levelének másolata: MTAKK ms. 4928–29/D-255 (1669. máj. 6.)

²¹⁶ Ajánló sorai Lobkowitzhoz: MTAKK ms. 4928–29/D-255 (1669. szept. 15.). Hogy a képlet még bonyolultabb legyen: a váci püspökség mellett Pongrácz számára kért pozsonyi prépostságot viszont ismét Pálffy nyerte el.

²¹⁷ FAZEKAS, *Kancellária*, 42–43.

mes cancelláriára, láttya Isten, hogy szintén eluntam az emberek sok nyelveskedését” – írta.²¹⁸ Előfordult, hogy már a cancelláriára benyújtott kérvények elintézését ajánlotta utóda figyelmébe.²¹⁹ Elégedetlenségéhez Szegedy működésével vélhetően az is hozzájárult, miszerint hiába okította ki alaposan, a cancellár végül nem tudta megfelelően képviselni érdekeit, hogy Wesselényi nádor halála után egyedül lehessen helytartó. 1667. ápr. 19-én írt levelében a prímás előjáróban ekképpen méltatlankodott a Bécsből érkezett ellentmondó értesülések miatt: „Ezen órában vettem az kegyelemed 16 praesentis Bécsből kült levelét, mellyben írja, hogy mostan arrul deliberálnak némely urak, hogy meglegyen-e az gyólés palatinus választás és koronázat kedviért, avagy halladgyon, noha kegyelmed előbbi levelében azt írta volt, hogy mostanság gyűlésünk nem lehet, az meddig kegyelmes asszonyunk egy szép herceget, kivel már megáldotta az Isten, nem hoz e világra” – közölte. Másfelől azonban kapva-kap a cancellár opinióján, miszerint nem két személynek, hanem egyvalakinek kell csak viselni a helytartóságot. Nádasdy próbálkozásaival szemben a korábbi példákat hozza fel, és tudatja Szegedyvel, hogy milyen – korábban épp általa fogalmazott – formulát találhat a cancellária levéltárában a *locumtenens* kinevezéséhez: „Édes cancellarius uram, én az tiszteken az előtt sem szoktam vólt igen kapni. Mindazonáltal az kegyelemed opinioja nékem is teczik, hogy follyanak úgy az állapotok, a mind annak ellötte, s ne derogáltassék az érsekségnek... Mit mondana az clerus is, hogy olly könnyen mindgyárt ki állottam hivatalomnak vitatásátúl. Azelött, úgy tudom, mindenkor vólt, s még cancellariusságomban is, úgy mint Esterház [!/] Miklós, Draskovit és Pálffy uraimnak halála után, hogy Ófelsége mindgyárt íratott általam az szegény érseknék, hogy régi szokás szerint vegye föl azt az terhet magára. Kirül talál kegyelmetek conceptusokat az cancellaria archivumában. Ezt én kegyelmednek magának írom, pro sui directione [*saját maga igazítására*], hogy ezt az kevés ecclesiasticus status praeorgativáját tudgya vitatni és oltalmazni kegyelmed” – adta végső soron eredménytelennek bizonyult tanácsait.²²⁰

²¹⁸ A prímás Szegedyhez, Pozsony 1668. aug. 6. EFL Arch. Secr., n. 45 (Epist. ad episc. Szegedy, 1668–1670).

²¹⁹ Levele hozzá, jún. 2. (Hely és év kiszakadva.) EFL Arch. Secr., n. 45 (Epist. ad episc. Szegedy, 1668–1670).

²²⁰ Szelepcshény Szegedyhez, Pozsony, 1667. ápr. 19. EFL Arch. Secr., n. 45 (Epist. ad episc. Szegedy, 1668–1670). Wesselényi nádor márc. 23-án hunyt el Zólyomlipcsén. Az említett főherceg (Ferdinánd Vencel) szept. 28-án született meg, de alig négy hónapot élt. – A páratlan forrásviszonyok lehetővé teszik, hogy bepillantsunk a prímás politikai boszorkányműhelyébe. Ugyanezen a napon Rottalhoz írt, Nádasdy nádori és helytartói jelölését egyaránt ellenző levelében még arról elmélkedett, hogy személyesen kellene Bécsbe mennie: „egyébíránt ilyen nagy revolutióban és hazám confundalt állapotjában kívántatnék ugyan hogy Ófelsége fölhívatna, és tőlem az mint az előttem való érsekektől az jelen való szükségek felől informatiót venne szokás szerint...”. Utóiratában ugyan tárgyilagosan ismertette a cancellár két levele közötti ellentmondást, ám várakozó álláspontra helyezkedik saját, egyedüli helytartósága kapcsán: „Néhány jóakaróim azt mondgyák, hogy nem kis derogamenemre lesz, ha az régi szokás szerint az állapot megváltoznék, noha én csak halogatásban veszem mindezeket, az míg

* * *

A hazai epizkopátus összetételére elődeihez hasonló befolyást gyakorolt. Fő bizalmasai Gubasóczy János nyitrai püspök mellett az életrajzát megíró Kéry János csanádi, majd váci püspök, aki 1681-ben Gubasóczyt váltotta a helynökségben és Korompay Péter váci, majd egri püspök, illetve 1678-tól olasz segédpüspöke, Giorgio Maria Trivulzi volt.²²¹ Valamennyi elősorolt hívét, továbbá többek között Cristoforo de Rojas y Spinola tinini (őt 1668-ban a Nádasdy-féle Loretomban), Borkovich Márton, Pongrácz György váci, Pálffy Ferdinánd csanádi, Széchényi Pál pécsi püspököt személyesen szentelte fel.²²²

Az 1666. évi tanúvallomása során többször előkerült Korompay már 16 éves korából ismerte Nagyszombatból patrónusát, jelen volt püspökszentelésén, és

el nem gyün az szólásnak ideje...” – írta Rottalnak ugyancsak 1667. ápr. 19-én, Pozsonyból. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 45. sz. Fentebb azonban láthatjuk, hogy a kancellárt egyedüli kinevezése mielőbb expedíaltására utasította, formai tanácsot is adva a megfogalmazás módjára. – Mindezek alapján is úgy tűnik, hogy a korábban Homonnai Drugeht János és Pálffy Pál korábbi társhelytartói kinevezését említő, ekkortájt keletkezett emlékirat (FAZEKAS, *Katolikus főpapok*, 53, 15. j.) Szelepchény ellenében készülhetett, és a Nádasdyéval közös kinevezésnek törekedett precedenciával szolgálni. Talán részben azon az alapon, hogy az említett országbírók *de facto* közösen fungáltak az ideiglenes helytartókkal az ítélkezési terminusokon. Vö. fentebb, II. fejezet 57. j.

²²¹ Kinevezésének római problémáira, és arra, hogy a Nagyszombatban szolgáló, hódoltsági címre felszentelt püspökök – Macripodari kivételével, vö. AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 63, fol. 321^v – erre vonatkozó pápai felhatalmazás híján csupán *de facto* segédpüspökök voltak kánonjogi szempontból: VANYÓ, *Bécsi nunciások*, n. 128 (76–77). A Rómába utazó Kéry szerémi püspöki megerősítésének ajánlásai hivatkozással az áttérések nyomán megnövekedett lelkipásztori szükségletekre a főegyházmegyében: PL AS Act. prot., Prot. S/a, pag. 81–82 (Pozsony, 1676. nov. 5.). Trivulzi szintén személyesen intézte bulláit Rómában, lásd a prímás levelét Cybóhoz: uo., pag. 88–89 (1677. jan. 8.).

²²² Befolyásának részletei azonban elődeinél kevésbé ismertek, mivel az uralkodóhoz írt levelei jóval kisebb számban maradtak fenn. Levele 1675-ből I. Lipóthoz Bársony egri püspöksége érdekében: PL AEV Act. suffr. 2098/7/b. Vö. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bszelep.html>. Kéry Jánosnak váci püspökké szentelésének előkészületei is ismertek. Levele a prímáshoz, PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 48. cs., 331–332. fol. – Akarata érvényesítéséért esetről-esetre meg kellett küzdenie. A kalocsai érsekség és a zágrábi püspökség Petrechich Péter halála miatti üresedésakor például sokáig hiába várta Szegedy Ferenc kancellár válaszát, akinek azonnal jelezte, hogy az uralkodó írásson neki szokás szerint *pro opinione*, és már attól tartott, miszerint a kancellár „hihető ismét fautorival mást forral”. Levele Rottalhoz, Pozsony, 1667. nov. 3. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 47.

alkalmanként főpapi liturgikus ténykedésénél is asszisztált neki.²²³ Pálffy Tamás mellett elég hűvös volt a viszonya leendő utódaival, Széchényi Györggyel, és az őt „durva és részeges morva paraszt”-ként emlegető²²⁴ Kollonich Lipóttal, és időközben talán Szegedyvel is megromlott valamegyest, aki pedig, láthattuk, korábban szinte rajongója volt. Egykorú beszámoló szerint számos kortársához hasonlóan (említsük csak némileg korábbról Bethlen Gábort) Szelepcshény sem vetette meg a napi és rendszeres alkoholfogyasztást, a „megrészegeedés” nála kizárólag az esti időszakra koncentrálódott és nem befolyásolta másnapi teendői ellátásában.²²⁵ Az viszont, hogy a két évtizeden át a bécsi udvarban pallérozódó Szelepcshény stílusában bármi kifogásolható lett volna, amire Kollonich „morva paraszt” hasonlata – a származás lekicsinylése mellett – utal, nem igazolható. Buonvisi nuncius semmi ilyet nem említ róla, miközben például Széchényi Györggyről nem hallgatja el, hogy nem éppen sima modorú, és hogy „a költekezés nagy ellensége”.²²⁶

Bécsi házának alább említendő kifosztásában csúcsosodó ellentéte Kollonich Lipóttal jól ismert a szakirodalomban,²²⁷ a Széchényivel elmélyülő rossz viszony kevésbé.²²⁸ A prímás a győri püspök kalocsai érseki kinevezését kezdetben ellenezte, ezt 1666-ban Széchényi hiába kérte.²²⁹ Ekkor Széchényi nem csak Petrechich Péter kinevezése ellen emelt szót, mondván zágrábi püspök sosem volt korábban kalocsai érsek, hanem erősen panaszkodik Szelepcshényre és Nádasdyra: „*Quod attinet Colocensem archiepiscopatum, proclamant ubique domini iudex curiae et archiepiscopus, quod sicut per illos stetit, ne Thomas Pálfi fieret cancellarius, ita ne ego Colocensis... Rogo humillime vestram maiestatem Caesaream, ne ostendat has dominis archiepiscopo et Nádasdi, quia magis me agitabunt. Clementissime domine, patimur omnes a duobus illis*” – kesergett Széchényi a magyar hierarchia fejére 1667 nyarán.²³⁰ Ezek után a prímás-

²²³ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 635rv.

²²⁴ TAKÁTS SÁNDOR közlése szerint (*Az esztergomi érsekség*, 322).

²²⁵ Vö. VERESS, *Nádasdy*, 102–103 és 107–108; ACSÁDY, *Magyarország története*, 3/II. (Kutatásaim során szintén talákoztam erre vonatkozó kortárs adattal.)

²²⁶ „*Sapendo io essere il vescovo di natura tenace e nemico dello spendere*”. VANYÓ, *Bécsi nunciussok*, n. 123 (73).

²²⁷ JUHÁSZ, 40; KOLLÁNYI, 246–247; TAKÁTS, *Az esztergomi érsekség*, 321–330; FODOR, 117–133, TUSOR, *I. Lipót*, 146–151.

²²⁸ Lásd erre korábbi karrierjük és kooperációjuk összehasonlításával: FAZEKAS, *Kivételes karrier?*, 134.

²²⁹ Vö. utóbbi leveleit Lobkowitzhoz, MTAKK 4928–29/D–258, 1667. jan. 6.; jan. 27. és részletesebb indoklással: júl. 29. és P. Miller császári gyóntató támogatását is említve aug. 9.

²³⁰ Széchényi az uralkodóhoz, 1667. aug. 2. Uo.

nak Széchényi kalocsai érseki kinevezését támogató levelét Lobkowitzhoz a következő évben aligha értékelhetjük másként, mint hogy Petrechich halála után nem látott esélyt annak újbóli megakadályozására. Széchényi Buonvisi nunciushoz írt panaszos elbeszélése szerint azonban hosszú éveken keresztül ő gátolta pápai bullái kiadását az érsekségre. Ellentétük további bizonyítéka, hogy Szelepchény 1681–1683-ban például a szombathelyi ferencesek oldalára állt Széchényivel folytatott hadakozásukban.²³¹

* * *

Az ilyesfajta kontroverziák mindazonáltal nem voltak rendkívüliek a hazai epizkopátusban, a prímás elődök különféle gyökerű konfliktusairól e kötetben is olvashattunk már. A kortársak és az utókor előtt igazából egy- valami rontotta és rontja máig Szelepchény megítélését, méghozzá anyagiassága. Wesselényi nádor már 1661-ben hevesen kikelt a kancellár pénzsóvársága miatt.²³² A korszak bonyolult és folyamatosan változó viszonyait mutatja ugyanakkor, hogy a haldokló nádor a prímás intésére vette fel a szentségeket, mégpedig halála előtt hat nappal: „méltóságos Palatinus annira elnehezedett, hogy admonitiomra és jovallásomra két ízben is már meggyónván, az extrema unctiot is ma acceptálta”.²³³

Vitathatatlan viszont, hogy Szelepchény György a hosszúra nyúlt pályája során pasztorális kvalitásai ellenére a korabeli társadalmi normákon is túllépve igyekezett megteremteni saját maga és rokonsága felemelkedésének anyagi feltételeit a 17. század végén. Akkor, amikor már a hivatalos pá-

²³¹ MTAKK 4928–29/D–255, 1667. okt. 26.; CVH I/15, 272. – AAV Arch. Nunz. Vienna, Immunità, n. 22 (*Iaurinensis. De militibus episcopi Iaurinensis qui extraxerunt a conventu patrum Franciscanorum personas, qui gaudebant immunitatem*). Vö. VANYÓ, Bécsi nunciusok, n. 153 (93); ellentétükre az 1681-es diétán uo., n. 141 (85).

²³² Wesselényi Rottalhoz, Stubnya, 1661. szeptember 12. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 466. t., 28. sz. (12. d.) (már s.k. aláírással). Lásd még ÓVÁRY, *Oklevélmásolatok*, III, 201, n. 1255 és 236, n. 1481. Ellentétükre lásd még fentebb, a 137. j.-nél a főszövegben.

²³³ Szelepchény Rottalhoz, Besztercebánya, 1667. márc. 17. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 42. sz. – A nádor és a prímás viszonya ekkoriban valóban rendeződhetett, talán a rendi szervezkedés összefogásának erőterében. Szelepchény e szavak kíséretében közölte Wesselényi halálhírét, efelől érzett gyászát Rottallal: „mert énnekem Őkegyelme olly jóakaróm kezdett vala lenni, hogy jobbat nem kívánhattam volna...”. Garamszenkereszt, 1669. márc. 29. (Lessnyi Nagy Ferenc levelét tévesen értelmezve a halál napját márc. 27. du. 3–4 óra közöttre teszi a valós márc. 23. helyett.) Uo., 43. sz.

pai nepotizmus is kimúlóban volt, sőt mind kormányzati létjogosultságát, mind társadalmi legitimációját elveszítve pápai bullával történő, hivatalos megszüntetéséhez közeledett. Hosszúra nyúlna mindazon birtokok, kincsek, pénzüsszegek elősorolására, amelyekről két testamentumában rendelkezett – a lelki üdvéért tett töméntelen misealapítvány mellett.²³⁴ Nem örökölt, hanem vásárlások és változatos zálogügyletek révén szerzett (*acquisita*) javai Bars, Hont, Nyitra, Sopron vármegyékben, illetve Pozsony mellet feküdtek; távolabb az abaúji Boldogkő, valamint a Turóc megyei Stubnya. A gondos, vállalkozó gazda képe mellé idővel egyre inkább a renométjét rontó fukarság társult. Hosszú a sora az Alsó-Ausztriában, Sziléziában, Morvaországban megvásárolt birtokoknak, birtokrészeknek.²³⁵ A Brünntől északra ma is épen álló, Wesselényi nádor zólyomlipcsei és az Esterházyak fraknói várával vetekedő kies letovicei várkastélyában gyakran időzőtt élete utolsó éveiben; ez magyarázza, hogy miért éppen a morva fővárosban adott fényes fo-

²³⁴ A pápai nepotizmus hanyatlására például: MENNITI IPPOLITO, 19–70. – Kortársai fantáziáját megmozgató, 1684. ápr. 27-ei és 1685. jan. 6-ai végrendeleteinek számtalan másolatával találkoztam Bécsben, Pozsonyban, Esztergomban és Budapesten. Közülük három másolat lelőhelye: ELTE EKK Coll. Hev., vol. 3, fol. 254–273; vol. 18, fol. 460–476; ŠOBA Pozsony, Arch. Prov. Mar., lad. 46, fasc. 4, n. 9. Királyi kiváltsága a szabad végrendekezésre 1668. nov. 28-án kelt. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 14, fol. 255. A végrehajtás iratai: PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 64. cs., *passim*; AEV n. 260; valamint AAV Arch. Nunz. Vienna, Misc., n. 25 (*Testamenta et codicilli archiepiscopi Strigoniensis, 1684–1692*). – Gazdag hagyatékára: LEPOLD, 14–16.

²³⁵ További példányok és a főként az állami igények miatt számos bonyodalommal járó végrehajtás további iratai: B. SZÉKELY, *Szelepcsényi végrendelete*, 355, (35. j.). Kincstárának rekonstrukciója: uo., 10–11. j. A birtokokra: uo., 14–15. j. és 49skk j. (a javak tételes felsorolása). Boldogkőre és igazgatására, egyéb birtokszerzéseire, gazdálkodására külön is: GYULAI, 34–58. Képi illusztráció: <http://www.szelepcsényi.hu/a-szelepcsényi-csalad-tortenete/szelepcsényi-gyorgy-esztergomi-ersek>. – Szelepcsényi már veszprémi püspökként általa arabs lovagnál értékesebbnek tartott juhokat importáltatott Itáliából 1646-ban, vélhetően tenyésztési célból. A szállítás részleteit gondosan előíró levele: APK Act. Cap. Ant., fasc. 118, n. 57. Nyitrai püspökként például több falva számára vámszedési jogot, vásártartási engedélyt, városi házainak nemesi kiváltságokat szerzett. MNL-OL MKL Libr. reg. (A 57), vol. 11, fol. 460–461; vol. 10, fol. 558; vol. 13, fol. 66–67; TAKÁTS, *Szelepcsényi*, 1. Vállalkozói tevékenységének fontos eleme volt udvari beszállítói tevékenysége. Az állammal mind kancellárként, mind primásként kötött üzleteinek feltárása jórészt az ÖStA HKA Hof.-Ung. állagaiból a jövőbeli kutatások feladata. – A tizedbérlemények szokásos primási intézésére, védelmére: JANCsó, 29, n. 52. 101, n. 326. 160, n. 552.

gadást a Bécs felmentésére siető Sobieski János lengyel király tiszteletére. Udvaráról szintén végrendelete alapján alkothatunk képet.²³⁶

Oldalági dinasztia alapítására irányuló törekvései, miként ezzel szintén próbálkozó elődei Pázmány és Lippay esetében, eredménytelenek maradtak. Legközelebbi rokona, a kancelláriai titkár Maholányi János ugyan báróságig emelkedett, de a család két generáció után kihalt. A szintén rokon Dékány, Jókay és Kordics családok közül az utóbbi szintén báróságot nyert, ám meghatározóbb szerepet nem játszott az ország életében.²³⁷ A magyar arisztokrácia gyarapítása egy új, nagynevű családdal majd utódának, Szelepchényi Györgynek fog sikerülni, annak a főpaprak, aki Szelepchényhez mérhető mértékben felhalmozott vagyonának jórésztét még életében tényleg egyházi alapítások garmadája fordította.²³⁸

Szelepchény második végrendelete bevezetőjében, életútjára visszatekintve írja: első konstantinápolyi útján „jövet-menet egyaránt akkora romlását láttam a vallásnak, hogy onnantól kezdve minden tevékenységemmel azon voltam, hogy sem testnek, se vérnek ne engedelmesskedjem, hanem Istenért és a magyar egyházért szándékainak eleget tegyek”. Nos, épp végrendeleteinek tartalma mutatja, hogy ez csak részben sikerült neki. Rokoni dotálásának mértéke még akkor is szembetűnő, ha állítása szerint a Bécs ostromakor elkönfiskált mintegy félmillió forintnyi készpénzvagyonát római *alma matere*, a C.G.H. magyar növendékei számára gyűjtötte, illetve – visszaszerzésük esetén – a szegény plébánosokra, illetve az esztergomi vár és székesegyház helyreállítására hagyta.²³⁹

Vagyonhalmozása az állam, személyesen az uralkodó rosszálló érdeklődését is felkeltette. Több birtokot az örökösök nem kaphattak kézhez, hanem a koronára háramlottak, bécsi kincsei lefoglalását a leendő utód, Kollonich

²³⁶ Az 1683. aug. 29-ei brünni esemény említése: HOPP, 275. – Az udvartartásra és tagjaira: B. SZÉKELY, *Szelepcsényi végrendelete*, 366–367. A primás titkáráként 1680-ból Mérei István tűnik fel a szakirodalomban. DUKKON, 68. Káplánjaként pedig 1667-ből Sebestyén András, a majdani erdélyi választott püspök. Szelepchény Rottalhoz, Ort, 1667. dec. 2. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 48. sz.

²³⁷ FAZEKAS, *Kancellária*, 302–303; B. SZÉKELY, *Szelepcsényi végrendelete*, 351 és 354. Ha hihetünk a vármegyei adatnak, a Kordicsok továbbvitték a ‘pohronci Szelepchény’ nevet. I. Lipót 1700-ban nekik adta a néhai primás Maholányi János által kezelt javait. BOROSY-KISFALUDY-SZABÓ, 177, N. 275.

²³⁸ Vö. FAZEKAS, *Kivételes karrier?*, 135–136.

²³⁹ B. SZÉKELY, *Szelepcsényi végrendelete*, 369 és 370.

Lipót személyesen felügyelte az 1683. évi ostrom idején. Teológiai érvelésében a modern, abszolutista elveket valló technokrata bécsújhelyi püspök a közjó elsőbbségét hangoztatta a magánérdekkel szemben. Vele szemben a még a Barberinik Rómájában, az egyházat/államot/családot magától értetődő egységben látó, vagyonhalmozó nepotizmus virágkorában szocializálódott Szelepcshény ekkor már szembetűnően „*altmodisch*” egyházfőként jelenik meg. Bécsi házában őrzött vagyonának elkobzása egyszerre mutatja, micsoda kíváncsiság övezte a primási kincseket, másrészt pedig azt, hogy Szelepcshény jószerével „túlélte” magát. Élete utolsó éveiben az elaggott prelátus tekintélyének, befolyásának elenyészése pár esztendővel megelőzte testéét. Hiába sorolta felháborodottan régi érdemeit, elkobzott javai jórésze sosem került vissza, bár formálisan mind udvari kamara, mind maga az uralkodó igazságot szolgáltatott neki. Pályájának vége nem sikerült valami szépre.²⁴⁰

* * *

Emlékét építései, alapításai közül leginkább a *Seminarium Marianum* őrzi, melynek átvitelét az esztergomi nagyszemináriumba a néhai primás egész alakos szobra jelzi a grandiózus épület bejáratánál. Könyvtárának jórészét szintén Esztergomban őrzik, míg a róla elnevezett kódexet, egy 11–12. századi *Evangelistariumot* Nyitrán. A 20. század utolsó negyedében neve annak révén vált ismertté a közvélemény előtt, hogy kései utóda, Mindszenty József bíboros nyughelye 1975–1991 között az övé mellett volt Máriacellben.²⁴¹

A 17. századi primások közül az ő hiteles képi ábrázolásai maradtak ránk a legnagyobb számban. Említett rézkarcai mellett a hírnesz árpási oltárkép

²⁴⁰ Vö. fentebb 108. j.; NEWALD, II, 35–53; TAKÁTS, *Az esztergomi érsekség*, 321–330; FODOR, különösen 121–123 (fordításban 123–124), ahol a forrásban az áll, miszerint az uralkodó személyesen vett volna részt a primási ház kincseinek rekvirálásában, kapitális *lapsus calami*. Vö. TUSOR, I. *Lipót*, 146–151. – A következtetés, miszerint a Szelepcshény által hagyományozott összeg állami visszaszolgáltatásának elmaradása jelentős szerepet játszott volna a primási székhely Nagyszombatban maradásában, túlzónak tűnik (FODOR, 120).

²⁴¹ Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban 375 kötet található az érsek *possessori* bejegyzésével. B. SZÉKELY, *Szelepcshényi végrendelete*, 358 (61. j.). A kódexre: SZIGETI, 363–370. Fennmaradt kincseire (kelyhének és mariazei síremlékén található szobrának képével) lásd szócikkemet róla: *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, XI, 58–61.

és három festmény örökíti meg arcvonásait.²⁴² A breznóbányai plébánián őrzött képen elsőként visel az esztergomi érsekek sorában bíborosi *insigniát* (reverendáján piros gombokat, valamint ugyanilyen színű *cingulust* és *ferraiólót*), anélkül, hogy a római egyház kardinálisa lett volna, megteremtve ezzel egy a 20. század végéig tartó hagyományt.

Vélhetően salzburgi mintát utánzott, hiszen épp fentebb említett barátja és iskolatársa, Guidobald Thun érsek kezdte „született pápai követ”-ként a *Legatenpurpurt* egyházmegyéje határain kívül is hordani, talán összefüggésben azzal, hogy a magdeburgi érsekség 1648-as szekularizációját követően a salzburgi érsekek 1666-ban megszerezték a mindmáig viselt *primas Germaniae* címet.²⁴³ A salzburgi minta korábban sem volt ismeretlen. Pázmány 1632-ben említi, hogy az esztergomi érsek „pátriárka, *legatus natus* és Magyarország primása”, s a salzburgi érsekkel egyetemben nem köteles precedenciát adni a pápai nunciának.²⁴⁴ A precedenciaigény inkább a született követi jellegből következik (vö. BÁNK, *Egyházi jog*, 72), mintsem a primásiból (melyek az esztergomi érsek esetében erősen összerosódtak, vö. SZENTIRMAI, 42–43). Ugyanígy a bíbor viselése is a *legatus natus* titulusára vezethető vissza, és nem Esztergom kifejlődő „bíborosi szék” jellegére (vö. CVH I/3, 210, 757–758. j.), bár egyfajta jelzés értéke nyilván lehetett, kiváltképpen hogy a bíbor felöltésének eredete mindkét esetben ugyanaz, tudniillik a pápa képviselése. A színes ábrázolások hiánya miatt eldönthetetlen, hogy (a SZENTIRMAI [45–46]

²⁴² A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokban őrzött festmény először közölve: TUSOR, *Purpura Pannonica*, 176–177; színesben: Uő, *Katolikus konfesszionalizáció*, 112; illetve újabban <https://gallery.hungaricana.hu/bu/TortenelmiKecpsarnok/1000808> (18. századra datálva). A Bajmóci Múzeumban található portrét (*slovakiana.sk*) a kortárs Benjamin von Block (1650–1690) festette, figyelmemet SERFŐZŐ SZABOLCS hívta fel rá, amit itt is megköszönök. Szemlátomást a primás önarcképe alapján készült. – A breznóbányai kép eredetéről egyelőre semmiféle információom nincsen. Eredetileg talán a garamszentkereszti érseki kastályban lehetett I. Lipót mellette függő festményével egyetemben. Hitelessége kétségszövegbevonhatatlan. Szelepchényn ugyanis az a 41 gyémánttal és I. Lipót képmásával díszített *pectorale* látható, melyet az uralkodótól kapott, s amelyről végrendeletében és a hagyatéki eljárás iratiban is említés esik. B. SZÉKELY, *Szelepcsényi... művészettörténeti tanulmányok*, 50; Uő, *Szelepcsényi... végrendelete*, 361; FODOR, 127. Köszönöm SZÉKELY PIROSKA információit. A kép másik változata az újbányai Pohronské múzeumban található (ltsz. U1). Az információt szintén SERFŐZŐ SZABOLCSNAK köszönöm. – A művészettörténeti kutatás újabban Lippayt véli felfedezni az árpási oltárkép bal szélén, főként Szelepchény 1595-ös születési dátumára hivatkozva. BUZÁSI, *A Köpenyes Madonna*, 245skk és *Nádasdy-mecenatúra*, 582skk. Ez azonban aligha helytálló. Az árpási oltárképre vonatkozó észrevételeimet, megfigyeléseimet külön írásban tervezem publikálni.

²⁴³ Vö. <http://www.thunweb.com/en?p=biografien&ID=39> (Ebrungen).

²⁴⁴ Vö. NBD IV/5, 326 és 328; GALLA, *Harminckilenc Pázmány-levél*, 30*–33*, n. 46; BÁNK, *Egyházi jog*, 72; ERDŐ, *Egyházi jog*, 240.

3. Szelepchény György esztergomi érsek (1666–1685)
(Vö. 250, 242. j.)

4. Szelepchény György festménye a breznóbányai plébánián
(Vö. 250–251, 242–243. j.)

által az 1818-ban pápailag engedélyezett varsóiival ellentétben bizonytalan eredetűnek tartott) hagyomány mennyire volt folyamatos. Úgy tűnik, korális öltözékét Szelepchény sem változtatta pirosra, fennmaradt festménye leginkább a Habsburg-országokban (egészen a 19. századig) szokásos főpapikékes árnyalatú *moctumban* ábrázolja.²⁴⁵

Elias Wiedemann órája is készített metszetet, 1652-ben. Az illusztráción szereplő jelmondat: „*Vive, ut vivas Deo et Caesari*”, vagyis „Élj, hogy élj Istennek és a császárnak”, nem csupán elődjétől jóval rugalmasabb politikai attitűdjét, hanem az ismert bibliai idézet (Mt 22, 21) parafrázisaként egyúttal világias szemléletmódját is tükrözi.

A magyar történelem minden tekintetben leginkább barokk főpapja Szelepchény György volt. A 17. század második felében az egyetlen magyar prelátus, aki egyaránt otthonosan tudott mozogni Pozsonyban, Bécsben és Rómában és képes volt elfogadtatni magát úgy a magyar rendekkel, mint a császári és a pápai udvarral. Olyan életkorban kapott lehetőséget két évtizeden keresztül a hazai katolicizmus irányítására, hogy „megromlott és megnyomorodott Nemzetünknek *valóságos* hasznára, előmenetelére és gyarapítására”²⁴⁶ munkálkodjék, amikor közvetlen elődei – Forgách, Pázmány, Lósy és Lippay – éppen pályájuk végéhez közeledtek, vagy már eltávoztak az élők sorából.

²⁴⁵ Vö. TUSOR, *Katolikus konfesszionalizáció*, 112. – Ugyanez áll utódára, Széchenyire is. Róla viszont úgy tudjuk, hogy őt vörös színű reverendában helyezték örök nyugalomra, ami érdekes momentum. KNAUZ NÁNDOR leírását közli: BARTFAI SZABÓ, 763–764. – A például Franciaországban is használatos főpapikék szín eredete egyszerre lehet biblikus és praktikus. Az ószövetségi „bíborkék” használatát az ilyen színű anyagfesték elterjedtsége magyarázhatja.

²⁴⁶ Az idézet, melyben a kulcsszó a ‘valóságos’, Szelepchény Bécs, 1664. nov. 16-án Rottalhoz írt leveléből származik. MNL-OL Nádasdy cs. lt. (P 507), 1/A, 535. t., 6. sz.

JEGYZŐKÖNYVEK VERBALS

Szelepchény György processzusai a következők: **1.** Nyitrai püspökség: Bécs, 1649. június 16.–1650. január 5. AAV P. Vienna, n. 95 (*Jegyzőkönyvek*, III/1). **2.** Esztergomi érsekség: Bécs, 1666. február 4–május 8. AAV P. Cons., vol. 65, fol. 632r–649v; P. Vienna, n. 152 (*Jegyzőkönyvek*, III/1).

III/1.

*Bécs, 1649. június 16. – 1650. január 5.
Kánoni kivizsgálás a nyitrai püspökségre
(AAV P. Vienna, n. 95 – concept.)^a*

PROCESSUS INQUISITIONIS super statu ecclesiae cathedralis Nitriensis necnon super vita, et moribus, ac qualitatibus admodum reverendi [!/] domini Georgy Szelepcheni ad episcopatum Nitriense[m] a sacra Caesarea maiestate²⁴⁷ nominati formatus ab illustrissimo et reverendissimo domino, domino Camillo Meltio archiepiscopo Capuae, sanctissimi domini nostri Innocenty divina providentia papae decimi apud sacram Caesaream maiestatem praefatam ac per Germania[m] universam cum facultate legati de latere nuntio.²⁴⁸

In Dei nomine, Amen etc. Per hoc publicum processus, seu inquisitionis instrumentum cunctis pateat evidenter, et notum sit omnibus et singulis ad quos spectat [...] die Mercurii decima sex mensis Iunii anni incarnationis Dominicae millesimi sexcentissimi quadragesimi noni [...] Viennae in palatio apostolico solitae residentiae [etc.]

[Sequuntur interrogatoria super qualitatibus promovendi – cf. supra, scripturam n. II/1 – necnon super statu ecclesiae Nitriensis.]

²⁴⁷ III. Ferdinánd.

²⁴⁸ Camillo Melzi († 1659), 1644–1652 között volt bécsi pápai nuncius. Az említett pápa: X. Ince (1645–1655).

Dicta die dictus admodum reverendus promovendus ad docendum de sua nominatione ad episcopatum Nitrien[sem] exhibuit diploma Caesareum tenoris infrascripti, videlicet. [*Sequuntur litterae collationales regiae episcopatus Nitriensis. Vide eas inter adlegatas positas.*]

[*Reperitur formula professionis fidei typis excusa cum inscriptionibus duabus nominis promovendi propria manu factis* (‘Ego Georgius Szelepchény nominatus episcopus Nitriensis’), *atque attestatio nuncii apostolici similiter propria manu scripta* (‘Ego Camillus archiepiscopus Capuae fidei professionem a reverendo patre domino Georgio Szelepcheny in manibus meis ad verbum emissam recepi, et ita testor manu propria’). *In sequenti pagina Petrus Pierucci notarius apostolicus et nunciaturae Viennensis cancellarius fidem facit, quod Georgius Szelepchény 15 Iunii 1649 praesentibus reverendis Benedicto de Colis a Saxo Ferrato secretario et Philippo de Ricchis Florentino camerario nuncii apostolici professionem fidei servatis servandis emisit.*]²⁴⁹

A)

DIE MERCURII 16 IUNII 1649 constitutus personaliter coram illustrissimo ac reverendissimo domino nuntio apostolico reverendissimus dominus Matthias Tarnoczÿ nominatus ad episcopatum Chianadien[sem] in Hungaria aetatis suae annorum 37 circiter, testis ex officio assumptus²⁵⁰ [*etc.*]

Ad primum respondit. Cognosco dominum promovendum, et cognosco, quia fuimus insimul aliquot annis in capitulo Strigonen[si], et incepti cognoscere illum iam sunt 13 anni circiter. Non sum ipsius consanguineus [*etc.*]

²⁴⁹ A nunciátúrakutatás még adós a bécsi pápai követség személyzetének közelebbi azonosításával. Ami tudható, hogy Piero Pierucci is firenzei származású volt, nem csak Filippo Ricci, illetve hogy Melzi mellett külön uditore is működött a spoletói Pietro Ancaiano személyében. AAV Arch. Nunz. Vienna, vol. 17; TOMISLAV MRKONJIC, *Archivio della nunziatura apostolica in Vienna. I: «Cancelleria e Segreteria» nn. 1–904 – aa. 1607–1939 (1940)* (Collectanea Archivi Vaticani 64), Città del Vaticano 2008, 11.

²⁵⁰ Tarnóczy Mátyás († 1655), Olmützben és Bécsben tanult, 1636-tól nyitrai, 1639-től esztergomi kanonok, 1648-tól csanádi püspök, erre a címre szentelik fel 1650-ben, ugyan-ezen évben váci püspök.

Ad secundum respondit. Scio dominum promovendum esse natum in Hungaria in dioecesi Strigonien[si] in oppido Selepcin, de causa scientiae, quia audivi ab ipsomet promovendo et ab aliis.

Ad tertium respondit. Dominum promovendum natum esse ex legitimo matrimonio, et ex honestis et catholicis parentibus. De causa scientiae, quia ab omnibus habetur pro tali, et quia novi matrem ipsius, quae erat honesta et catholica, necnon legi litteras natalitiae ipsius.

Ad quartum respondit. Audivi ab ipsomet promovendo esse annorum 45, et ex conversatione, quam habui cum ipso, et ex officiis, quae gessit dominus promovendus, prout etiam ex aspectu eiusdem certo mihi constat dominum promovendum explevisse trigesimum annum.

Ad quintum respondit. Scio eundem esse in sacris ordinibus constitutum in omnibus a 16 vel 17 annis circiter, et certo certius ante sex menses. De causa scientiae, quia pluries vidi ipsum celebrantem sacrum, scio per multos annos egisse parochum, et tandem a multis audivi, quod Romae est factus sacerdos, dum erat in collegio Germanico.

Ad sextum respondit. Per quinque annos audivi dominum promovendum fuisse parochum in Sench²⁵¹ inter haereticos, et in capitulo Strigonien[si] vidi ipsum celebrantem sacrum, et alia munia canonicalia adimplentem. De causa scientiae, quia vidi et audivi, ut supra.

Ad septimum respondit. Scio moraliter eundem semper catholice vixisse, et in fidei puritate permansisse. De causa scientiae, quia nunquam aliquid in contrarium audivi, et ulterius vidi eundem, ut supra, conversantem inter catholicos, et exercentem munia catholicorum.

Ad octavum respondit. Ego nil scio mali de ipso vel eius vita, et scio eundem esse bonae conversationis et famae. De causa scientiae, quia in capitulo Strigonien[si] et antea etiam, dum erat parochus, necnon dum erat in collegio Germanico, habebatur bona opinio de ipso.

Ad nonum respondit. Videtur vir gravis et prudens et usu rerum praestans, quia per quatuor vices fuit missus Constantinopolim, et bene se gessit in negotio, quod tunc temporis agebat, ne scilicet imperator Turcarum adjuvaret principem Transilvaniae²⁵² dando illi suas copias adversus suam maiestatem Caesaream.²⁵³ Ulterius fuit missus Romam a bonae memoriae

²⁵¹ Szenc.

²⁵² II. Rákóczy György.

²⁵³ III. Ferdinánd.

archiepiscopo Losio²⁵⁴ pro obtinendo pallio, et nunc etiam in proximis ultimis comitiis fuit electus a regno pro legato ad regnum Poloniae in negotiis, quae vertuntur inter regnum Hungariae, et praedictum regnum Poloniae.²⁵⁵

Ad decimum respondit. Non est quidem insignitus aliquo gradu in iure canonico vel in sacra theologia, studuit Romae in collegio Germanico, ubi isti gradus non solent conferri alumni. Scio tamen eundem absolvisse ibidem integram theologiam, atque eam publice defendisse cum multa laude, et ex contionibus eiusdem et publica aestimatione scio eundem pollere ea doctrina, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut possit alios docere. De causa scientiae ex praedictis, quae dixi.

Ad undecimum respondit. Postquam dominus promovendus rediit ex urbe Roma, administravit parochiam oppidi Schens per annos quinque, de quo tempore fuit deinde factus canonicus Strigonien[sis] et archidiaconus Goemorien[sis] in eodem capitulo, postmodum etiam abbas Fultuariensis²⁵⁶ [!] et cathedralis Strigoniensis, postmodum cantor in eodem capitulo, et deinde fuit nominatus ad episcopatum Nouiensem, et deinde ad episcopatum Chanadien[sem], necnon etiam ad Quinqueecclesien[sem], fuit deinde nominatus ad episcopatum Vesprimien[sem], et factus cancellarius aulae pro regno Hungarico. Istas ecclesias non expedit, neque fuit in residentiis earundem, licet fuerit aliquibus vicibus in arce Vesprimien[si], etenim de eo tempore fuit Constantinopoli, et sequutus est aulam Caesaream. Ultimo loco nominatus est ad episcopatum Nitriensem, de cuius expeditione nunc agitur. In istis muneribus bene se gessit, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam, integritatem et mores. De causa scientiae, quia partim audiui, partim vidi, et ista est communis opinio.

Ad duodecimum respondit. Nescio dominum promovendum dedisse unquam aliquod scandalum circa fidem, mores vel doctrinam, neque scio eundem teneri aliquo corporis, aut animi vitio aliove canonico impedimento, quominus possit ad ecclesiam cathedralem promoveri. De causa scientiae, quia nunquam vidi vel audiui aliquid tale saltem a persona, quae sit fidedigna, et quae loquatur absque portione ulla.

²⁵⁴ Lósy Imre.

²⁵⁵ Vö. 1649/18–19. tc.

²⁵⁶ Tudniillik (duna)földvári.

Ad tertium decimum respondit. Existimo dominum promovendum idoneum ad bene regendam ecclesiam cathedralem et praesertim Nitrien[sem], censeo eundem dignum, qui ad illam promoveatur, necnon ipsius promotionem censeo futuram utilem, et proficuum ipsi ecclesiae Nitrien[si]. De causa existimationis, quia cognosco ipsius qualitates, et censeo proportionatas pro dicta ecclesia, quam etiam scio indigere tali pastore.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Nitriensis.]

B)

DIE MERCURII 30 IUNII 1649 constitutus personaliter coram illustrissimo, ac reverendissimo domino, domino nuncio apostolico admodum reverendus dominus Franciscus Baroltÿ canonicus Possonien[sis] aetatis suae annorum 43,²⁵⁷ testis ex officio assumptus *[etc.]*

Ad primum respondit. Cognosco dominum promovendum, et cognosco usque ab adolescentia, et cognosco ea occasione, quia fuimus commorati in civitate Tirnauien[si], et conversati sumus insimul, non sum ipsius consanguineus *[etc.]*

Ad secundum respondit. Dominus promovendus est natus in oppido Selepschin in dioecesi Strigonien[si], de causa scientiae, quia sum practicus in eodem oppido, et cognovi cognatos et affines illius.

Ad tertium respondit. Scio eundem dominum promovendum esse natum ex legitimo matrimonio, et scio etiam eundem esse natum ex honestis et catholicis parentibus, de causa scientiae, quia novi matrem ipsius, licet non noverim patrem, et communiter habebatur pro tali.

Ad quartum respondit. Audivi ab eodem illum esse aetatis circiter 55 *[!]* annorum, et absque dubio excedit aetatem 30 annorum, de causa scientiae, quia audivi ab illo, quia conversatus sum cum ipso, ut dixi usque ab adolescentia mea.

Ad quintum respondit. Optime scio eundem esse constitutum in sacris ordinibus, atque etiam in sacerdotio, et potest verisimiliter esse sacerdos

²⁵⁷ Baroltÿ (Baróthy) Ferenc († 1663) 1621-től volt a pozsonyi káptalan tagja, 1646-tól titeli prépost, 1655-től zselici apát. (Utóbbi 1670-ben adományozták tovább, esetleg elképzelhető, hogy a RIMELY által közölt halálozási év nem pontos.) A processzusban egyértelműen az erdélyi település régi névalakjával (Barolt) szerepel, ezért e változatot részesítettem előnyben.

usque de anno 1631 circiter, de causa scientiae, quia ipse fuit alumnus in collegio Germanico ante me, et quando ego etiam fui alumnus ibidem, legi ipsum descriptum in matricula, et inde etiam novi necnon ex patribus eiusdem collegii et alumnis ipsum suscepisse ibidem sacros ordines.

Ad sextum respondit. Scio eundem fuisse diu versatum in ecclesiasticis functionibus, et in exercitio ordinum susceptorum, et scio etiam fuisse frequentem et devotum in susceptione sacramentorum, de causa scientiae, quia postquam est factus sacerdos, fuit per quinque annos in administratione unius parochiae in oppido Schempz, ubi optime se gessit, exercuit munia parochialia, et convertit plures haereticos.

Ad septimum respondit. Ex quo novi dominum promovendum, ut supra, scio eundem semper catholice vixisse, et in fidei puritate permanisse, et credo etiam hoc contigisse, antequam ipsum noverim, nam fuit ortus ex catholicis parentibus, et ab eisdem catholice educatus.

Ad octavum respondit. Scio dominum promovendum praeditum esse innocentia vitae bonisque moribus, et scio eundem esse bonae conversationis et famae, de causa scientiae, quia conversati sumus ad invicem, et potui hoc ipsum bene cognoscere et videre.

Ad nonum respondit. Scio dominum promovendum esse virum gravem, prudentem et usu rerum praestantem, de causa scientiae, quia scio eundem fuisse adhibitum ad plura negotia, necnon etiam ad tractationes cum Turcis, et in omnibus bene se gessit et laudabiliter, etiam cum periculo propriae vitae, et modo etiam est ablegatus a dieta et regno ad negotia confinium inter regnum Hungariae, et Polonia[m], et Moravia[m].

Ad decimum respondit. Apud nos non est moris suscipere gradus in iure canonico vel in sacra theologia, et propterea non credo ipsum esse insignitum aliquo gradu in praedictis profectionibus, sed bene scio ipsum studuisse Romae toti theologiae, necnon eandem publice defendisse cum laude, et cum tali laude, ut iam censeretur aptus ad eandem profitendum seu docendum, et omnino pollet ea doctrina, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut possit alios docere, de causa scientiae, quia prius Romae audiavi ista de domino promovendo, et deinde in Hungaria audiavi eundem interdum disputantem, et concionantem, et vidi quod talis esset opinio, et conceptus omnium de eius doctrina et scientia.

Ad undecimum respondit. Dominus promovendus postquam rediit ex urbe Roma, factus est parochus, ut dixi, in oppido Schemps, ubi fuit per

integros quinque annos, deinde factus est canonicus Strigonien[sis] et simul archidiaconus Goemerien[sis] in eodem capitulo, postea factus est praepositus Sancti Stephani de Viridi Campo in eodem capitulo Strigonien[sis] et simul cathedralis in eodem capitulo, deinde factus est abbas infulatus Pilsien[sis], postea fuit nominatus Chanadien[sis], deinde Quinqueecclesien[sis], deinde Vesprimien[sis], quas ecclesias non expedit, sed ab una transivit ad aliam brevi tempore, et ultimo loco nominatus est per suam maiestatem Caesaream ad episcopatum Nitrien[sem], pro cuius expeditione nunc instat. De causa scientiae, quia ipsum semper novi, et bene scio istas suas promotiones, et sunt res notissimae apud omnes, et ulterius scio eundem dominum promovendum bene se gessisse in istis omnibus muneribus, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam, integritatem et mores, de causa scientiae, quia nullus unquam conquestus est in contrarium.

Ad duodecimum respondit. Nunquam audivi, vel scio dominum promovendum dedisse aliquod publicum scandalum circa fidem, mores aut doctrinam, neque scio vel audivi eundem teneri aliquo corporis aut animi vitio aliove canonico impedimento, quominus possit ad ecclesiam cathedralem promoveri, de causa scientiae, quia si adessent ista scandala vel impedimenta, ego etiam et alii plures advertiverint et scivissent, et tamen neque ego, neque alii adverterunt vel sciverunt.

Ad tertium decimum respondit. Idoneum existimo omnino dominum promovendum ad bene regendam ecclesiam cathedralem et praesertim Nitrien[sem], omnino dignum censeo, qui promoveatur ad illam, et credo et scio promotionem eiusdem futuram esse utilem et proficuum ecclesiae praedictae. De causa scientiae existimationis, quia bene illum cognosco, et scio eiusdem bonam intentionem de promovendo cultum divinum et de eligendo bonos canonicos et parochos, necnon etiam de erigendo urbem superiorem Nitrien[sem] muris contra Turcarum incursiones.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Nitriensis.]

C)

DIE MERCURII 7 IULII 1649 constitutus personaliter coram illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico admodum reverendus domi-

nus Andreas Pechÿ praepositus maior Quinquecclesiensis et canonicus Poson[iensis] aetatis suae annorum 41, testis ex officio sumptus et secreto vocatus²⁵⁸ [etc.].

Ad primum respondit. Cognosco dominum promovendum iam sunt anni 25 circiter, et cognosco usque ab adolescentia ea occasione, quia studebamus insimul Tirnauiae, non sum ipsius consanguineus [etc.].

Ad secundum respondit. Est natus in pago Schelepschin in comitatu Nitrien[si], in dioecesi Strigonien[si].^a De causa scientiae, quia vidi litteras suorum natalium, et cognovi matrem et fratrem ipsius.

Ad tertium respondit. Scio eundem natum esse ex legitimo matrimonio atque ex honestis et catholicis parentibus, de causa scientiae, quia cognovi matrem ipsius et fratrem maiorem natu, et vidi etiam litteras Rodolfi imperatoris super eiusdem nobilitate.

Ad quartum respondit. Dominus promovendus est aetatis 45 annorum et ultra, et absque dubio explevit annum 30^m, de causa scientiae, quia, ut dixi, novi illum iam sunt anni 25 et ultra.

Ad quintum respondit. Dominum promovendum esse constitutum in sacris ordinibus necnon etiam in ipso sacerdotio, et hoc iam sunt plures anni, fortasse 15 circiter, de causa scientiae, quia vidi ipsum saepenumero celebrantem, et scio esse ordinatum Romae, dum erat in collegio Germanico, ubi etiam aderam ego insimul, sed non de eo tempore, quo fuit ordinatus, quia iam discesseram.

Ad sextum respondit. Scio dominum promovendum esse diu versatum in ecclesiasticis functionibus et in exercitio ordinum susceptorum, nam quando rediit ex urbe Roma, habuit parochum in loco seu oppido Schems,²⁵⁹ quam exercuit per annos quinque circiter cum multa laude et etiam cum haereticorum conversione, de causa scientiae, quia vidi, et fui ibidem in eodem oppido, et audivi passim a catholicis.

Ad septimum respondit. Omnino scio dominum promovendum semper catholice vixisse, et in fidei puritate permansisse, de causa scientiae, quia usque a iuventute mea sum conversatus cum ipso, et bene novi modum ipsius agendi.

²⁵⁸ Az exgermanikus Péchy András († 1660) 1642-től volt pozsonyi kanonok.

²⁵⁹ Szenc.

Ad octavum respondit. Scio eundem esse praedit innocentia vitae et bonis moribus, et scio eundem esse bonae conversationis et famae, de causa scientiae, quia conversatus sum cum ipso frequenter, et fuimus insimul Romae, et fecimus iter insimul, et potui bene cognoscere eiusdem mores.

Ad nonum respondit. Scio eundem esse virum gravem, prudentem et usu rerum praestantem, de causa scientiae, quia fuit missus pluries per suam maiestatem Constantinopolim pro magnis negotiis exequendis et in specie circa turbationes principis Ragotÿ Transilvaniae.²⁶⁰

Ad decimum respondit. Nescio an dominus promovendus sit insignitus aliquo gradu in iure canonico vel in sacra theologia, neque nam hoc est moris inter Hungaros, sed bene scio, quod studuit Romae in collegio Germanico et Hungarico per septem annos integros, tam philosophiae, quam sacrae theologiae, quam etiam theologiam defendit bis publice coram pluribus dominis cardinalibus, et defendit etiam semel philosophiam cum multa laude et admiratione omnium, et omnino pollet ea doctrina, quae requiritur in episcopo ad hoc, ut possit alios docere. De causa scientiae, quia fuimus insimul in eodem collegio Germanico, vidi eundem pluries concionantem in refectorio, et una vice etiam in capella pontificia coram sanctissimo, et sum informatus de praedictis.

Ad undecimum respondit. Scio dominum promovendum, postquam rediit ex urbe Roma, factum esse parochum in oppido Sempis, ubi permansit per annos quinque circiter, de quo tempore promotus est ad canonicatum Strigonien[sem], deinde factus est cathedralis in eodem capitulo, deinde praepositus Sancti Georgii in eodem capitulo, deinde factus est abbas Feültvarien[sis],²⁶¹ deinde fuit nominatus ad episcopatum Nouien[sem], deinde ad episcopatum Canadien[sem], deinde ad episcopatum Quinquecclesien[sem], deinde ad episcopatum Vesprimien[sem], quas ecclesias non expedivit, et ultimo loco est nominatus ad episcopatum Nitrien[sem], pro cuius expeditione nunc agitur. In istis omnibus muneribus fateor ipsum bene se gessisse, tam quoad doctrinam, quam quoad prudentiam, integritates et mores, de causa scientiae, quia vidi et audiui, et ista omnia apud nos sunt valde nota, et magna pars istarum suarum promotionum facta fuit mediante opera et auctoritate beatae memoriae cardinalis Pazman.

²⁶⁰ I. Rákóczy György.

²⁶¹ (Duna)földvári.

Ad duodecimum respondit. Nescio dominum promovendum dedisse unquam aliquod publicum scandalum circa fidem, mores vel doctrinam, neque scio eundem teneri aliquo corporis aut animi vitio aliove canonico impedimento, quominus possit ad ecclesiam cathedralem promoveri, de causa scientiae, quia nunquam vidi vel audivi aliquid tale, quinimo vidi eundem esse in magna existimatione apud omnes etiam magnates, comites et barones et omnes regnicolas.

Ad tertium decimum respondit. Existimo dominum promovendum idoneum ad bene regendam ecclesiam cathedralem et in specie Nitrien[sem], censeo dignum, qui promoveatur ad illam, necnon eiusdem promotionem eidem ecclesiae utilem et proficuum futuram esse censeo, de causa scientiae suae existimationis, quia video eundem bene se gerere in similibus muneribus, et modo optime se gerit in gubernio dictae ecclesiae disponendo ea omnia, quae possunt prodesse pro defensione suorum contra Turcas, qui frequentes excursions faciunt in comitatu Nitrien[si], cuius comitatus ipse episcopus est supremus comes.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae cathedralis Nitriensis.]

Die 16 Decembris 1649

AD MAIOREM PROBATIONEM rerum earum, quae in fabricatione processus requiruntur, et praesertim circa personae qualitatem, mores et doctrinam ab admodum reverendo domino promovendo exhibitae fuerint in originali privilegia, attestaciones et litterae patentes sequentis tenoris videlicet.^b *[Sequuntur copiae variarum litterarum. Vide illas inter adlegata positas.]*

[Reperiuntur itidem clausulae solitae a Petro Pierucci iuris consulto cive Floreno, nunciaturae Viennensis cancellario necnon a Camillo Melzi nuncio apostolico apud imperatorem regisque Hungariae commorantem in palatio nunciaturae die 5 Ianuarii 1650 emanatae. Quorum ultimus annuntiat se personaliter vidisse Georgium Szelepchény, ut a multo tempore citra tractasset occasione sui muneris nimirum cancellariatus regni Hungariae in curia imperiali, et habitus esset pro viro habili ad munia publica, et a Caesarea regiae maiestate exerceri in pluribus functionibus.]

ADLEGATA^d

a) *Posonii, 14 Augusti 1627. Salvus conductus Petri Pázmány archiepiscopi Strigoniensis primatisque regni Hungariae Georgio Szelepchény quibusdamque aliis alumnis Collegii Germanici et Hungarici in Urbem proficiscentibus.* (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)²⁶²

b) Ego Antonius Margelius societatis Iesu in hoc nostro collegio Romano publicus theologiae professor²⁶³ fidem facio Georgiu[m] Szelepchenium per quadriennium theologiae studuisse, atque per idem tempus non solum optime moratum fuisse, sed etiam egregiam summamque ingenii diligentiae et industriae laudem meruisse, atque ad finem eiusmodi temporis coram multis cardinalibus propositiones ex universa theologia magno cum plausu defendisse. In quorum fidem hoc testimonium dedi propria manu subscriptum et nostro sigillo consignatum. Antonius Marigelius (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

c) Ego Ioannes de Lugo in collegio Romano societatis Iesu publicus sacrae theologiae professor²⁶⁴ omnibus eas litteras inspecturis fidem facio et testor perillustrem et reverendum dominum Georgium Pohroncius Szelepcheny Ungarum alumnum collegii Germanici et Ungarici de Urbe in nostra schola dedisse operam scholasticae theologiae per quadriennium integrum ab initio mensis Novembris anni 1630 atque ad mensem Septembrem anni 1634, eoque tempore praeclarum sui ingenii, modestiae, solertiae, studii prudentiaeque specimen in omnibus exhibuisse, ac denique assertiones ex universa theologia in magno eminentissimorum cardinalium aliorumque praelatorum consensu cum plausu et laude magna tutatum esse. In quorum fidem hoc publicum testimonium exhibui propria subscriptum

²⁶² Kiadva: TUSOR, *Pázmány epistulae*, II2–II3, n. 13.

²⁶³ Antonio Margeli S.I. Működése nem lehetett túl jelentős, a *Collegio Romano* és tanárai monográfiája meg sem említi: RICARDO GARCÍA VILLOSLADA, *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)* (Analecta Gregoriana 66), Roma 1954, 214skk (*I teologi del Seicento e Settecento*).

²⁶⁴ Juan de Lugo († 1660), neves kánonjogász, 1621-től működött Rómában, 1643-tól bíboros.

manu et nostri collegii sigillo munitum. Romae die 9 Novembris 1634. Ego idem Ioannes de Lugo (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – *cop.*)

d) IHS Mutius Vitellescus societatis Iesu praepositus generalis.²⁶⁵ Carissimis fratribus in Christo provincialibus, praepositis, rectoribus coeteribusque societatis nostrae superioribus salutem in Domino sempiternam. Praesentium lator est admodum reverendus dominus Georgius Szelepcheny sacerdos, qui cum collegio Germanico magna cum aedificatione approbationeque vixerit, et nunc in Hung[aria]m reverti Deo duce instituerit, dignus visus est, quem nostris omnibus, qua transiturus est, diligenter commendaremus, ut, quae poterunt, caritatis et humanitatis officia illi exhibeant, hospitio excipiant, consilioque et opera iuxta nostrum institutum, ubi opus fuerit, eum iuvare studeant. Erit enim huiusmodi caritatis officium, ut nobis pergratum, ita Domino Deo, ut speramus, acceptum. Datum Romae X Novembris 1634. Mutius Vitellescus^e (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – *cop.*)

e) Francesco di San Lorenzo in Damaso cardinale Barberino della santa Romana chiesa vicecancellario.²⁶⁶ Partendo di Roma, ove è stato alunno in questo collegio Germanico il signore Giorgio Szelepcheny, per far ritorno in Germania, commandiamo a tutti li governatori e qualsivoglia altro ufficiale dello stato ecclesiastico che, usandogli ogni termine di cortesia, lo lascino liberamente e senza alcun indugio passar liberamente dappertutto con li suoi servitori e robbe, e preghiamo i ministri di quei principi per li stati, de quali gli converrà di passare, che usino con esso lui li medesimi termini di cortesia per obbligar noi a far l'istesso con li raccomandati da loro. Roma, 14 November 1634. Il cardinale Barberino^f (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – *cop.*)

f) Philippus Nappius societatis Iesu collegii Germanici et Ungarici in Urbe rector.²⁶⁷ Ut eorum, qui pietatis ac religionis catholicae studio incensi ad nos veniunt, nostraeque curae ac fidei committuntur, quantum in nobis

²⁶⁵ Muzio Vitelleschi († 1645) 1615-től a Jézus Társaság (hatodik) generálisa.

²⁶⁶ Francesco Barberini († 1678), 1623-tól bíboros, VIII. Orbán pontifikátusa alatt ő a *cardinale nipote*, 1632-ben lett vicecancellár.

²⁶⁷ A sienai nemesi családból származó Filippo Nappi S.I. 1634–1637 között működött a C.G.H. rektoraként.

est, dignitati consulamus, propterea fidem facimus, atque his praesentibus litteris testamur reverendum et nobilem virum Georgium Szelepcheny dioecesis Strigoniensis sacerdotem in hoc almae Urbis collegio Germanico et Ungarico per annos septem sedis apostolicae alumnum fuisse, ex quibus tres philosophiae, reliquos sacrae theologiae tanta cum diligentia impendit, ut totius philosophiae theses magno in consessu cardinalium, praelatorum et coeterorum doctorum publice defenderit, deinde vero theologiam bis similiter magno cum applausu tutatus sit, et coram summo etiam pontifice peroraverit. In avita vero maiorum nostrorum fide ac religione, sacerdotali integritate, variisque pietatis exercitationibus, ita se gessit, ut et nobis charus semper extiterit, et alumnis omnibus multa virtutum exempla praetulerit, ut non mediocri patriae emolumento futurus speretur. Quamobrem, cum iam in Ungariam proficiscatur, ut suos in vineam Domini conferat labores, nos qua illum benevolentia nobiscum morantem complexi sumus, eadem discedentem paterne prosequimur, ac omnibus ad quos pervenerit, in Domino commendamus. In quorum fidem has ei manu nostra subscriptas et consueto collegii sigillo munitas litteras dedimus. Romae apud Sanctum Apollinarem, die 14 Novembris anno 1634. Philippus Nappius (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

g) *Tyrnaviae, 27 Septembris 1635. Petrus cardinalis Pázmány archiepiscopus Strigoniensis Georgio Szelepcbény parcho Szempczienſi canonicatum per translationem Georgii Jakusich de Orbava in praeposituram Poseniensem vacantem in ecclesia metropolitana Strigoniensi confert.* (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)²⁶⁸

b) Georgius Jakusich de Orbava et in Oroszlankeő, electus episcopus Sirmiensis, praepositus Poseniensis ac Veteris Budae etc. Damus pro memoria quibus expedit universis. Quod nos ex certis causis ad bonum ecclesiarum spectantibus admodum reverendum dominum Georgium Szelepcheny canonicum ecclesiae metropolitanae Strigoniensis, plebanum Szenzienſem ac vicearchidiaconum nostrum ad certas parochias ipsi specialiter intimatas insinuandas autoritate et officio, quo fungimur, miserimus. Vestras itaque dominationes hortamur, ut eundem, quoquunque venerit, debito honore prosequantur, eique, si necessum fuerit, omni ope et auxilio adesse

²⁶⁸ Az eredetiről kiadva: HANUY II, 623, n. 993.

non graventur. Datum in castello Prusky,²⁶⁹ die 13 Aprilis anno 1636. Georgius Jakosich (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – *cop.*)

i) Emericus Losy,²⁷⁰ miseratione divina archiepiscopus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas regni Hungariae, sanctae sedis apostolicae legatus natus, summus secretarius cancellarius, sacrae Caesareae regiaeque maiestatis intimus consiliarius etc. universis et singulis eminentissimis, excellentissimis, illustrissimis, reverendissimis, spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis et nobilibus dominis, praelatis, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, colonellis, capitaneis, praefectis, vadorum et custodiarum officialibus, eorumque vicegerentibus, cunctis denique quarunque dignitatum et praeeminentiae existentibus praesentium notitiam habituris. Salutem et officiorum promptitudinem. Intenti piae devotionis zelo munerisque et officii nostri ratione solliciti ad visitanda nomine nostro devote in Urbe limina beatorum apostolorum et simul certa ibidem nostra negotia apud suam sanctitatem eiusdemque sanctam sedem apostolicam procuranda, reverendos in Christo fratres nostros dominos Georgium Szelepcheny Gömöriensem et Iosephum Baghy²⁷¹ Comaromiensem archidiaconos et canonicos praefatae ecclesiae nostrae metropolitanae Strigoniensis, ostensores videlicet praesentium Romam expeditivimus. Ut autem de salvo ipsorum conductu tutum et securum ubique fiat, praesentibus nostris fidem indubiam facimus, eosdem ex locis salubribus et Dei munere a lue contagiosa prorsus expertibus proficisci, catholicamque avitam et orthodoxam Romanam religionem, ut qui alias actu praesbyteri essent, profiteri. Proinde universos et singulos, quorum dominia, ditiones aut tenuta officialatusque ipsos adire pertansireque, aut ibidem morari contigerit, rogamus, velint eosdem pacifice ubique ire et redire, commorarique, et quatenus necessarium foret, salvum quoque conductum ulteriorem ipsis haud gravatim elargiri. Facturi in eo rem nobis simili officiorum genere paribus studiis regratificantibus. Praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum Tyrnaviae, die decima quinta mensis

²⁶⁹ Pruska (Trencsén vm.).

²⁷⁰ Lósyra lásd e kötet I. fejezetét.

²⁷¹ Baghy József († 1642), 1630-tól volt esztergomi kanonok, pályája csúcsát az 1641-ben elnyert őrkanonokság jelentette.

Septembris anno Domini MDCXXXVII Emericus Losi electus archiepiscopus Strigoniensis. (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

j) Francesco di San Lorenzo in Damaso diacono cardinale Barberino²⁷² della santa Romana chiesa vicecancellario e di tutto lo stato ecclesiastico soprintendente generale. Partendosi da questa città per tornarsene in Ungheria i signori Giorgio Szelepcheny e Gioseppe Baghy archidiaconi e canonici di Strigonia, comandiamo strettamente a tutti i governatori et altri ufficiali dello stato ecclesiastico che li lascino passar liberamente dappertutto con tutte le loro robbe, arnesi e servitori, usandoli ogni cortese dimostrazione, come a personaggi a noi carissimi. E preghiamo inoltre a ministri di quei principi, per lo stato de quelli a loro occorrerà passare, che le faccino le medesime habilità e cortesie per obbligar noi all'istesso con li raccomandati da loro. Datum in Roma, li 9 Decembre 1637. Il cardinale Barberino. G. Nicolo Tigherte²⁷³ [!] segretario L.S. (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)²⁷⁴

k) Tyrnaviae, 22 Septembris 1638. Emericus Lósy archiepiscopus Strigoniensis Georgio Szelepchény abbati Földvariensi, archidiacono Gömöriensi et canonico Strigoniensi praeposituram Sancti Georgii de Viridi Campo in capitulo ecclesiae metropolitanae Strigoniensis per translationem in custodiatum eiusdem capituli Ioannis Pálfalvay vacantem confert.^g (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

l) Ferdinandus tertius²⁷⁵ Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Sciauoniaeque etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, comes Tyrolis et Goritiae etc. Fidelibus nostris universis et singulis, reverendissimis, reverendis, spectabilibus, magnificis, egregiis, item et nobilibus dominis praelatis, baronibus, magnatibus, comitibus, vicecomitibus, praefectis, capitaneis, provisoribus, officialibus ac eorum vicesgerentibus, item tricesimatoribus, tri-

²⁷² Francesco Barberini.

²⁷³ Niccolò Tighetti, Barberini magántitkára. Vö. ANDREAS KRAUS, *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII. 1623–1644* (RQ Supplementheft 29, Forschungen zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats 1), Rom–Freiburg–Wien 1964, 304 (*ad indicem*).

²⁷⁴ Vö. PL AEV n. 238/1.

²⁷⁵ III. Ferdinánd.

butariis, teloniatoribus, pontium et passuum custodibus, necnon civitatum, oppidorum et villarum magistris civium, iudicibus et praesertim ecclesiarum atque parochiarum rectoribus, cunctis etiam aliis cuiuscunque status ac condicionis subditis nostris patentes nostras visuris. Salutem et gratiam. Quod cum fidelis noster honorabilis Georgius Szelepchény, archidiaconus cathedralis et Sancti Georgii de Viridi Campo praepositus, universa praetacti archidiaconatus sui ecclesiarum loca, ministrosque Dei in iisdem constitutos, pro cura et muneris sui exigentia, qua in easdem ecclesias tenetur, sit visitaturus. Hinc eidem cunctisque ad se pertinentibus, ubique expeditum, tutum et securum iter habere volentes. Fidelitati vestrae et vestrarum singulis harum serie committimus et mandamus, ut dum et quandocunque idem Georgius Szelepcheny praetactae visitationis processum instituerit, ac ad vestras terras, tenuta, dominia, possessiones, officiolatum, et honores ac vestri in medium pervenerit, ipsam quidem visitationem parochiarum atque ecclesiarum praeter quodvis impedimentum admittere, ac eundem archidiaconum, ubique cum omnibus ad se pertinentibus libere, pacifice, tute, secure ac sine quovis impedimento ire, transire, morari, redireque et passare, muniaque sibi incumbentia obire permittere, et permitti facere, ac non solum de salvo et securo conductu in locis suspectis ac periculosus ad loca tutiore eidem prospicere, quin pro continuatione itineris sui gratae quoque hospitalitatis munificentia eidem exhibere atque declarare velit et debeat. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die 24 mensis Novembris anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo. Regnorum etc. Ferdinandus. Georgius Lippay episcopus Agriensis. Laurentius Ferenczffy.²⁷⁶ (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

1) Tyrnaviae, 12 Iunii 1640. Emericus Lósy archiepiscopus Strigoniensis Georgio Szelepchény praeposito Sancti Georgii de Viridi Campo, archidiacono cathedrali et canonico Strigoniensi cantorum in capitulo ecclesiae metropolitanae Strigoniensis per translationem in lectoratum

²⁷⁶ Ferenczffy Lőrinc († 1640), 1610-től az udvari magyar kancellária titkára.

eiusdem capituli Benedicti Kisdý²⁷⁷ vacantem confert.^h (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – *cop.*)

m) Ferdinandus tertius, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus etc. Instructio pro devoto fideli nobis dilecto Georgio Szelepcheny canonico Strigoniensi, quem una cum consiliario nostro apellationum in regno nostro Bohemiae et fideli nobis dilecto Alexandro Graiffenclau a Volrath,²⁷⁸ destinato residente nostro apud portam Otthomanicam Constantinopolim ire iubemus.

Constat ipsi Szelepcheny, quales nam difficultates circa missionem internuntiorum ex parte Turcarum ortae sint, ad quas superandas dictum Graiffenclau Constantinopolim mittere decrevimus, ut ibidem sulthano et supremis eius ministris validas rationes ex iustae causae aequitate depromptas et in ordinem redactas repraesentet, cur ex parte nostra nuperrimae tractationi Szeőniensi²⁷⁹ et observato antiquitus mori de internuntiis post tractatus conclusos mittendis insistamus. Quod si iuxta articulos in proxima commissione confiniaria formatos a porta obtineri non possit, praedicto Graiffenclau certos gradus praescripsimus, in negotiatione hac observandos, atque eidem clementer iniunximus, ut ipsi Szelepcheny non solum plenam instructionem communicet, sed etiam tam eius, quam et residentis nostri Schmidt²⁸⁰ consilio in rebus agendis utatur.

In quo cum experientiae et discretioni, qua idem Szelepcheny, prae coeteris nobis commendatus fuerit, plurimum fidamus, benigne nos resolvimus, ipsum una cum praememorato Graiffenclau Constantinopolim ablegare, tali quidem ratione, ut dictus Graiffenclau huius instituendae negotiationis actor in porta existat, omnia autem eidem Szelepcheny communicare teneatur, ut iunctis consiliis negotium hoc sedula opera undeque diligenter impensa, pro incolumitate confiniorum et communi regni nostri Hungariae necnon totius Chris-

²⁷⁷ Kisdý Benedek († 1660), pályáját Pázmány udvari káplánjaként kezdi, 1624-től esztergomi kanonok, 1642-től nagyprépost, 1633-tól hatvani prépost (1650 előtti lemondásáig), 1644-től szerémi, 1646-tól váradi, 1648-tól egri püspök.

²⁷⁸ Alexander von Greiffenklau zu Vollrats († 1648), 1643–1648 között császári rezidens Konstantinápolyban.

²⁷⁹ Az 1627. évi szőnyi békét megerősítő 1642. évi újabb szőnyi béketárgyalások.

²⁸⁰ Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn († 1667) 1629–1643 között, majd 1649-től (1664-ig) ismét császári követ a portánál.

tianitatis bono ad benignae nostrae intentionis effectum perducere satagant, prout eundem Szelepcheny id solerter facturum speramus, quem postmodum totius rei gestae et obtentae seriem per postam ad nos deferre, praedictum Graiffenclau autem residentem nostrum Constantinapoli agere volumus. Id quod idem Szelepcheny ita exequi noverit, atque eum Caesarea ac regia gratia nostra benigne complectimur. Datum in civitate nostra Viennensi, vigesima octava die mensis Februarii anno millesimo sexcentesimo quadragesimo tertio. Ferdinandus. Ad mandatum sacrae Caesareae maiestatis proprium: Gerardus a Questenberg. Vinc[entius] Ernestus Offman (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

n) Viennae 5 Augusti 1644. Imperator Ferdinandus III, uti rex Hungariae pro ea, qua in constituendis legitimis ecclesiarum Dei pastoribus tenetur cura et sollicitudine episcopatum Ecclesiae Wesprimiensis per translationem Stephani Bosnyak de Magyarbél cancellarium Hungaricum aulicum²⁸¹ in episcopatum Nitriensem vacantem auctoritate iuris patronatus sui regii, quod generaliter in conferendis universis regni Hungariae partiumque ei subiectarum ecclesiis et beneficiis instar divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum suorum, optimo iure habere et exercere dignoscitur; simul cum omnibus castris, castellis etc. bonis et iuribus possessionariis Georgio Szelepchény electo episcopo Quinqueecclesiensi, consiliario suo dat et confert, necnon eundem ad praefatum episcopatum nominat, eligit praesentatque. Eidem ius conferendi beneficia vacantia illius episcopatus excepta praepositura maiore, quam sibi reservat, concedit, atque capitulo Wesprimiensi firmiter mandat, quatenus praedictus Georgius pro legitimo et indubitato episcopo et praelato recognoscatur. (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

o) Nos Ferdinandus tertius Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Sclauoniaeque etc. rex. Archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, comes Habsburgi, Tyrolis et Goritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis. Quod cum nos pro pio, zeloquoque [!] affectu, quo nihil magis in votis habemus, quam ut divinus cultus in regno quoque

²⁸¹ Bosnyák István († 1644), a C.G.H. növendéke, 1635-től esztergomi kanonok, 1638-tól bozói prépost, 1639-től pécsi, 1642-től veszprémi püspök, illetve udvari magyar kancellár.

Hungariae augeretur, et piae foundationes fierent atque conservarentur, benigne considerantes animoque revolventes honesta liberalium artium studia ad extirpandas haereses plurium conducere, ut in regno quoque Hungariae uberes pietatis fructus passim edi possint. Idcirco auctoritate nostra regia atque iuris patronatus nostri praerogativa praeposituram ecclesiae Budensis, per resignationem reverendi quondam Stephani Bosnyák de Magyarbeel, electi episcopi ecclesiae Wesprimiensis et per regnum nostrum Hungariae aulae cancellarii nostri eiusdemque praepositurae ultimi, veri et immediati possessoris de iure et de facto vacantem simul cum cunctis suis iuribus et bonis temporalibus, videlicet possessionibus, villis, pagis, portionibus possessionariis, praediis, sylvis, agris, pratis, aquis, piscaturis et universis suis pertinentiis, obventionibus et emolumentis quibuscumque, in quibuscumque regni nostri Hungariae comitatibus existentibus, fideli nostro reverendo Georgio Szelepcheny electo episcopo dictae ecclesiae Wesprimiensi locique eiusdem comiti perpetuo, consiliario nostro et per dictum regnum nostrum Hungariae substituto aulae nostrae cancellario pro intertentione certorum alumnorum dandam et conferendam duximus, imo damus et conferimus, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in castro nostro Eberstorff, die vigesima mensis Septembris anno Domini MDCXLIV regnorum nostrorum Romani 8, Hungariae 19, Bohemiae vero anno 17. Ferdinandus. Georgius Orossy (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

p) Pragae 18 Aprilis 1648. Imperator Ferdinandus III, uti rex Hungariae pro ea, qua in constituendis legitimis ecclesiarum Dei pastoribus tenetur cura et sollicitudine episcopatum Ecclesiae Nitriensis resignatione ob senilem aetatem Ioannis Püsky²⁸² vacantem auctoritate iuris patronatus sui regii, quod generaliter in conferendis universis regni Hungariae partiumque ei subiectarum ecclesiis et beneficiis instar divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum suorum, optimo iure habere et exercere dignoscitur, simul cum omnibus castris, castellis etc. bonis et iuribus possessionariis necnon honore perpetui comitis comitatus Nitriensis eidem episcopatu annexo Georgio Szelepchény electo episcopo Wesprimiensi, consiliario ac aulico cancellario Hungarico suo dat et confert, necnon eundem ad

²⁸² Püsky János.

praefatum episcopatum nominat, eligit praesentatque. Eidem ius conferendi beneficia vacantia illius episcopatus concedit, atque capitulo Nitriensi firmiter mandat, quatenus praedictus Georgius pro legitimo et indubitato episcopo et praelato recognoscatur. (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

q) Illustrissimo principi domino Camillo Pamphili²⁸³ etc. nobis sincere dilecto. Ferdinandus tertius Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc rex. Illustrissime princeps, sincere nobis dilecte. Notificandum synceritati vestrae volumus nos fidelem nobis dilectum reverendum Georgium Szelepcheny episcopum Nitriensem et consiliarium nostrum ex speciali nostra in eum propensione et affectu, exigentibusque id ipsum praeclaris ipsius meritis et qualitibus, pro adipiscenda in episcopatu suo Nitrien[si] apostolica confirmatione de iure nobis tamquam regi Hungariae competenti suae sanctitati repraesentavisse recommendasseque, petentes obnix a sua sanctitate, quatenus ob causas, quas in nostris ad illam datis litteris iustas, et quarum ratio habeatur, dignissimas pluribus declaravimus, confirmationem petitam gratis et sine alicuius annatae solutione paterne elargiri concedereque velit. Qua quidem in re licet nihil dubitemus suam sanctitatem eam esse habituram nostrae commendationis et intercessionis rationem, quam ipsius erga oppressas furoreque gentili vastatas ecclesias pius affectus nobis promittit, hoc ipsum tamen negotium synceritati quoque vestrae, quam possumus, diligentissime commendandum duximus, rogantes eandem, velit se nostri etiam causa nominato episcopo praestare faventem et benevolam, eumque et res suas apud suam sanctitatem et sedem apostolicam ita sibi habere commendatas, ut, quod petit, sentiat se favore et patrocínio synceritatis vestrae nostri ob respectum etiam obtinuisse, certo sibi persuadens, commendationem hanc nostram non vulgarem, sed illi datam esse, cui cum aequitate quaevis optare cupimus. Quod synceritatis vestrae officium omni vicissim benevolentiae et Caesarei regiaeque affectus nostri, quem erga eandem gerere non desinimus declaratione quovis tempore libenter compensabimus. Eandem optantes feliciter valere. Datum in Civitate nostra Vienna, die decima quinta

²⁸³ Camillo Pamphili herceg († 1666), 1644–1647 között bíboros, ekkor lemond. Mint korábbi *cardinale nipote* kaphatta az uralkodói levelet.

mensis Decembris anno Domini millesimo sescentesimo quinquagesimo primo. Ferdinandus etc. Andreas Ruthxaÿ [!] etc. [*Copia authentica a variis notariis publicis Curiae Romanae ad instantiam principis Ioannis Baptistae Pamphili 10 et 14 Augusti 1666 ex originali facta consignataque.*] (AAV P. Vienna, n. 95, s.f. – cop.)

III/2.

Bécs, 1666. február 4.– május 8.

Kánoni kivizsgálás az esztergomi érsekségre

(AAV P. Cons., vol. 65, fol. 633r–644v – orig. alter.; P. Vienna, n. 152 – orig. imp.)

IN DEI NOMINE, Amen. Per hoc publicum processus seu inquisitionis instrumentum cunctis pateat evidenter, et notum fiat omnibus et singulis, ad quos spectat [*etc.*]

[*Sequuntur interrogatoria super qualitatibus promovendi – cf. supra, scripturam n. I/2 – necnon super statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis.*] [fol. 635r:]

DIE QUARTA FEBRUARII 1666 in palatio apostolico nuntiaturae Vienen[sis] constitutus personaliter coram illustrissimo et reverendissimo domino Iulio Spinola nuntio apostolico²⁸⁴ admodum reverendus dominus Petrus Korompay de Nahaz dioecesis Strigonien[sis], aetatis suae annorum quadraginta et duorum,²⁸⁵ prout dixit et ex eius aspectu apparet, ecclesiae metropolitanae Strigonien[sis] canonicus, testis ex officio assumptus [*etc.*]

Ad primum respondit. Cognosco reverendissimum dominum Georgium Szelepchenÿ episcopum Nitrien[sem] a viginti sex circiter annis, quia saepius una habitavimus in civitate Tirnaviensi, et cum ipso conversatus sum, nec ipsi sum consanguineus nec affinis, et sum eidem amicus, ut cum coeteris, ac eidem non sum aemulus, nec odiosus.

Ad secundum respondit. Ipse reverendissimus suscepit munus consecrationis, et scio, quia fui praesens in actu ipsius consecrationis.

²⁸⁴ Giulio Spinola († 1691), 1666/67-től bíboros, 1665–1667 között bécsi apostoli nuncius.

²⁸⁵ Korompay Péter († 1690) 1654-től pozsonyi, 1661-től esztergomi kanonok, 1676-tól nagyprépost, 1679-től váci, 1681-től egri, 1686-tól nyitrai püspök és udvari magyar kancellár.

Ad tertium respondit. Ipse reverendissimus est episcopus Nitriensis iam ab annis septendecim, et scio, quia possedit episcopatum, et tempore ipsius residentiae saepius fui.

Ad quartum respondit. Ipse reverendissimus resedit in sua dioecesi et ecclesia, in quantum munus cancellariatus sui regni Hungariae, legationes ac alia publica regni negotia permiserunt.

Ad quintum respondit. Ipse reverendissimus visitavit saepius suam ecclesiam et dioecesim, et opportune providit omnibus necessitatibus, ubi sunt, ecclesias suae dioecesis ab hereticis reoccupando, praedicantes expellendo, et saepe in comitatu praefatae suae dioecesis pro ecclesia catholica, tam consilio, quam auxilio oportuno laborando, quibus non semel atque iterum interfui. [*fol. 635v*]

Ad sextum respondit. Ipse reverendissimum celebravit saepe solemniter, ordinationes exercuit debitis temporibus, sicuti et confirmavit, ac abbates benedixit, omnesque alias pontificales functiones subiit, et scio, quia fui praesens, et aliquoties etiam adstiti.

Ad septimum respondit. Ipse reverendissimus dedit specimina caritatis et prudentiae in regenda sua ecclesia et erga suos subditos, ac verbo et exemplo praefuit omnibus, illos adhortando, catholicos ad spem erigendo, haereticos autem ad fidem adhortando, imo quod plus est, per quinquennium inter haereticos laborando, plurimas animas ad aulam Christi reducendo, et sicuti munus cathedralis in ecclesia metropolitana Strigoniensi per triennium cum summa laude subiisse, et scio, quia fui praesens.

Ad octavum respondit. Ipse reverendissimus in bonis ecclesiae suae temporalibus et iurisdictione ecclesiastica conservanda, sicuti et bonis temporalibus praetactis conservandis ac defendendis semper strenuus ac sedulus fuit, et scio, quia ipse vidi, et expertus sum saepe.

Ad nonum respondit. Ipse reverendissimus doctrina et scientia singulari pollet, videlicet philosophica et theologica ac iurisprudentia, ita ut possit alios docere, et scio, quia saepius interfui discursibus et disputationibus ipsius, et vidi testimoniales ipsius Romanas, tam super scientia sua philosophica, quam theologica, in quibus summe laudatur.

Ad decimum respondit. Ipse reverendissimus est dignus, ut promoveatur ad archiepiscopatum Strigoniensem, quia est de patria et ecclesia Dei meritissimus, secundo a clero Hungariae exoptatus, tertio a sacra Caesarea

maiestate cum summa laude nominatus propter doctrinam eius singularem, prudentiam, vitae bonitatem.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis.] [fol. 636v:]

Quibus habitis fuit dimissus, et impositum ut se subscriberet, prout se subscripsit.

Petrus Korompay deposui pro veritate, ut supra, manu propria. *[fol. 637r:]*

DIE 16TA FEBRUARII 1666 personaliter constitutus coram eodem illustrissimo et reverendissimo nuntio apostolico reverendissimus dominus Franciscus Szegedi episcopus Vaciensis aetatis suae quinquaginta trium annorum,²⁸⁶ prout dixit, et ex eius aspectu apparet, testis ex officio assumptus et secreto vocatus *[etc.]*

Ad primum respondit. Cognosco reverendissimum dominum Georgium Szelepcheny episcopum Nitrien[sem] ab annis triginta circiter quinque, quia in eadem civitate Tirnauisiensi cum eodem habitavi, nec sum ipsi neque consanguineus neque affinis, et sum ipsi amicus, sicut cum aliis, nec sum ipsi aemulus neque odiosus.

Ad secundum respondit. Ipse reverendissimus dominus Georgius suscepit munus consecrationis pro episcopatu Nitrien[si], et scio, quia fui praesens, et egi in ipso actu consecrationis magistrum caeremoniarum.

Ad tertium respondit. Ipse reverendissimus est episcopus Nitriensis ab annis circiter viginti, et scio, quia de facto possidet.

Ad quartum respondit. Ipse reverendissimus propter munus cancellarii Hungariae non potuit assidue residere, quia aula Caesarea non patitur diu abesse cancellarium ab aula, sed frequenter visitavit suam ecclesiam et dioecesim, ibique habuit assiduum vicarium suum, qui vices suas gerebat in spiritualibus, et scio, quia habeo experientiam.

²⁸⁶ Szegedy Ferenc († 1675) a C.G.H.-ban tanult, 1642-től esztergomi kanonok, 1661-től nagyprépost, 1660-tól erdélyi, 1663-tól váci, 1669-től egri püspök, 1666–1669 között udvari magyar kancellár.

Ad quintum respondit. Ipse reverendissimus, sicut dixi, frequenter visitavit ecclesiam suam, ac dioecesim, et ita invigilavit, ut non fuerit passa ecclesia, ac propria decreta debitae executioni demandavit, et scio, quia non audivi contrarium.

Ad sextum respondit. Vidi ipsum reverendissimum saepius solemniter celebrare, et Possony, in aula Caesarea, et in sua ecclesia, ac ordinationes facere, episcopos consecrare, abbates benedicere, omnesque alias pontificales [fol. 637v] functiones subire, et scio, quia aliquando ipsemet adstisti.

Ad sextum respondit. Est vir prudens, charismaticus, pius, verbo et exemplo docuit suos subditos, et scio, quia frequenter conversatus sum eo, fuit quoque parochus inter haereticos, et convertit plures etiam nonnullos praedicantes haereticos, fuit etiam archidiaconus cathedralis in capitulo metropolitano Strigoniensi, cui ex officio incumbit concionari.

Ad octavum respondit. Ipse reverendissimus gessit se prudenter, et ferventer in defendendis iuribus, et immunitatibus ecclesiasticis, et scio, quia praesens fui in comitiis generalibus regni Hungariae, quando defendebat iura ecclesiastica, ac maxime propriae ipsius ecclesiae.

Ad nonum respondit. Est ipse reverendissimus vir doctus in philosophia et theologia, adeo ut ipse quoque alios possit docere, et scio, quia expertus sum, et vidi ipsius testimonium a collegio Sancti Apollinaris de Urbe²⁸⁷ super absoluta philosophia et theologia, ac etiam testimonium tunc professoris patris de Lugo, quod cum magno plausu et laudabiliter in consessu cardinalium et praelatorum defenderit, et ego existens in collegio praedicto saepe audivi celebrari famam illius, tum doctrinae, tum exemplaris vitae, pietatis aliarumque virtutum.

Ad decimum respondit. Ipse reverendissimus dignus est, ut transferatur ad ecclesiam metropolitanam Strigoniensem, et erit utilis ac proficiuus eidem ecclesiae archiepiscopali, propter suam vigilantiam, doctrinam, et vitae bonitatem.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis.] [fol. 638v:]

Quibus habitis fuit dimissus [etc.]

²⁸⁷ A római német–magyar kollégium (C.G.H.).

Franciscus Szegedy episcopus Vaciensis pro veritate, ut supra, deposui manu propria. [*fol. 639r:*]

DIE 17 FEBRUARII 1666 personaliter constitutus coram praefato illustrissimo et reverendissimo domino nuntio apostolico reverendissimus dominus Georgius Barsony episcopus Varadien[sis] aetatis suae quadraginta trium circiter annorum,²⁸⁸ prout dixit, et eius aspectu apparet, testis ex officio assumptus, et secreto vocatus [*etc.*]

Ad primum respondit. Cognosco reverendissimum dominum Georgium Szelepcheny episcopum Nitrien[sem] a viginti quinque circiter annis, quia ab illo tempore cum ipso conversatus sum, nec ipsi sum consanguineus [*etc.*]

Ad secundum respondit. Ipse reverendissimus suscepit munus consecrationis, et scio, quia vidi saepius ipsum pontificalia exercere, et meipsum consecravit in episcopum, et benedixit in abbatem.

Ad tertium respondit. Scio ipsum fuisse episcopum Nitrien[sem] a viginti duobus circiter annis, quia iam dixi.

Ad quartum respondit. Ipse reverendissimus assidue non resedit in sua ecclesia propter officium cancellariatus sui, propter quod continuo apud aulam Caesaream debet residere, et saepius tamen in anno ecclesiam suam visitavit, et scio propria experientia.

Ad quintum respondit. Ipse reverendissimus saepius in anno visitavit ecclesiam suam, et dioecesim, et ex dictamine officii sui bene episcopatu suo providit, et scio, quia ab aliis semper audivi.

Ad sextum respondit. Ipse reverendissimus saepius pontificalia exercuit, et scio, quia oculis meis vidi, non dubito, quin etiam confirmationis sacramentum administraverit.

Ad septimum respondit. Ipse reverendissimus officia pietatis et caritatis exercuit, et prudenter ecclesiam suam gubernavit verbo et exemplo, [*fol. 639v*] cum concionator sollemnis extiterit pluribus annis in ecclesia metropolitana Strigoniensi, et scio, quia fui praesens.

Ad octavum respondit. Ipse reverendissimus iura ecclesiae non tantum suae, sed etiam aliarum contra quoslibet impetitores et maxime contra haere-

²⁸⁸ Bársony György († 1678) Rómában majd Bécsben tanul, 1653-tól esztergomi kánonok, 1663-tól nagyprépost, melyet még abban az évben a szepesi prépostságra cserél; 1663-tól váradi, 1675-től egri püspök.

ticos strenue propugnavit, prudenterque se in omnibus gessit, cum alias etiam saepius munia variarum legationum pro sua maiestate Caesarea obiverit.

Ad nonum respondit. Scio ipsum reverendissimum tantam habere doctrinam omnium scientiarum, ut alios etiam docere possit, adeoque pro episcopatu sufficientem.

Ad decimum respondit. Iudico omnino ipsum dignum esse, ut transferatur ad ecclesiam archiepiscopalem Strigoniensem, nam omnibus qualitatibus ad hoc necessariis est optime instructus.

[Sequuntur responsa eiusdem testis interrogati de statu ecclesiae metropolitanae Strigoniensis.] [fol. 64ov:]

Quibus habitis fuit dimissus *[etc.]*

Ego Georgius Barsony episcopus Varadien[sis] deposui, ut supra. *[fol. 64ir:]*

SUCCESSIVE EADEM DIE 17ma Februarii 1666 praefatus reverendissimus dominus Georgius Szelepcheny episcopus Nitrien[sis] transferendus ad ecclesiam metropolitanam Strigonien[sem] in manibus eiusdem illustrissimi et reverendissimi domini nuntii apostolici fidei professionem iuxta formam a sancta sede apostolica nuper traditum emisit, ut ex instrumento in hoc processu infra inserendo apparet, et ad docendum de nominatione suae personae ad archiepiscopatum Strigoniensem exhibuit litteras originales sacrae Caesareae maiestatis, quarum idem illustrissimus et reverendissimus dominus nuntius mandavit copiam authenticam in hoc processu inseri, ipsamque copiam cum suis originalibus de ordine dicti illustrissimi domini nuntii diligenter collationatam per me infrascriptum nuntiaturae apostolicae cancellarium auscultatam, et de verbo ad verbum concordantem, ego idem cancellarius in praesenti processu registravi, quae sunt tenoris, ut inferius, et in fidem me subscripsi.

[Sequitur consecutive copia litterarum praesentationarum regiarum. – vide Adlegatum] [fol. 642r:]

[Reperitur textus typis excusus professionis fidei ab Georgio Szelepchény emissae et propria manu, uti 'nominatus in archiepiscopatum Strigoniensem' subscriptus cum attestationibus originalibus nuntii apostolici necnon eiusdem cancellarii et

*notarii, Andreae Tiefue propriis manibus scriptis et sigillo communis super emissionem dictae professionis fidei coram praefato nuncio 17 Februarii 1667 praesentibus reverendis Iosepho Zaffonti Senensi et Augustino de Dominicis Lucensi eiusdem nuncii apostolici familiaribus facta.*²⁸⁹ [fol. 644r:]

[Sequuntur clausulae notarii et cancellarii nunciaturae apostolicae sigillo manumque subscriptione communis atque datae Viennae ex palatio nunciaturae die 8 Maii 1666; ac sine praecipuis verbis subscriptiones cardinalium capitum ordinum, nempe:]

Federicius cardinalis Sfortia

Franciscus episcopus Ostiensis cardinalis Barberinus

Stephanus tituli S. ti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis Duratius

Franciscus S. tae Mariae in Via Lata diaconus cardinalis Mالدالchini²⁹⁰

ADLEGATUM

Beatissime in Christo pater, domine reverendissime. Post officiosam nostri commendationem et filialis observantiae nostrae continuum incrementum. Clementem habentes respectum ad singularem eruditionem et doctrinam vitaeque et morum integritatem ac coeteras virtutes et eximias animi dotes fidelis nostri nobis sincere dilecti reverendi Georgy Szelepchény episcopi Nitriensis locique et comitatus eiusdem supremi ac perpetui comitis, consilarii nostri intimi ac aulae nostrae per regnum nostrum Hungariae cancellarii, quibus ipsum divino munere ornatum esse propria nostra experientia cognovimus. Insuper etiam in memoriam [fol. 64rv] revocantes praeclaram fidem et fidelitatem atque laudabilia et gratissima ipsius merita, quae idem iam a viginti sex annorum spatio, tum videlicet sub foelici regimine Ferdinandi

²⁸⁹ Andreas Tiefue apostoli protonotarius, a nunciatura cancellaria 1662–1666/67 között. Mellette már 1666 szeptemberében feltűnik prokancellárként utóda, a prágai születésű cseh Franciscus Mayer. Vö. P. Vienna, n. 126. 148. 155; Mayerre még: MRKONJIC, 15. Giuseppe Zaffonti Kollonich nyitrai püspöki hitvallásánál is tanúskodott. Társa ekkor Domenico Dominici nunciusi familiáris volt. P. Vienna, n. 148.

²⁹⁰ Federico Sforza († 1676), bíboros 1645-től, 1664–1667 között mint Magyarország és az örökös tartományok *protector substitutus*a vett részt a konzisztoriális ügyek intézésében Ernst Adalbert von Harrach protektor helyett. WODKA, 68; Francesco Barberini 1666-tól lett a bíborosi kollégium dékánja; Stefano Durazzo († 1667), bíboros 1633-tól; Francesco Mالدالchini († 1700), bíboros 1647-től.

quondam tertii, genitoris nostri desideratissimi, quam postmodum fascibus praedicti regni nostri Hung[ari]ae divina ordinatione in nos devolutis maiestati nostrae sedulo et omnimoda cum satisfactione praestitit, ac etiamnum praestare non cessat. E quibus quidem praespecificatis annis viginti duos in solo cancellariatus officio nunc recte finivit, reliquos autem priores quatuor annos in diversis muniis et ablegationibus compluribus, binis utpote ad Budensem Vezerium, ternis ad portam Ottomanicam et binis iterum ad principem Transylvaniae ac postliminio etiam ad Polonos pro salute communi patriae totiusque Christianitatis bono, non sine manifestis vitae suae periculis nullis parcendo laboribus, curis, fatigiis et expensis indefesso ac sincero studio infractoque animi robore fideliter ac utiliter impendit, seseque in aliis etiam quibusvis eximiis et magni momenti negotiis, tam praetitulato quondam genitori nostro, quam etiam nobis commendatum reddere studuit. Eundem itaque ab episcopatu praefato, quem hactenus laudabiliter et fructuose eradicationis ex eo totaliter haeresibus administravit, in archiepiscopatum ecclesiae Strigoniensis per mortem et decessum reverendissimi quondam in Christo patris, domini Georgy Lippay de Zombor eiusdem ecclesiae ultimi, veri, legitimi ac immediati pastoris nominamus de facto vacantem, quem pro nostra et maiorum nostrorum veteri consuetudine sanctitati vestrae pro consueto pallio et apostolica confirmatione consequendis adipiscendisque praesentamus, a sanctitate vestra filiali cum observantia petentes, quatenus huiusmodi praesentationem ac nominationem nostram acceptare, et dictum archiepiscopum Strigoniensem apostolica sua benedictione confirmare, praetactumque solitum metropolitanis pallium ipsis pro sua paterna benignitate ac ferventi in restaurandam religionem catholicam hocce in regno temporum iniuria et variorum errorum congerie labefactatam zelo elargiri, annatas vero de his debitas consideratis multiplicibus totiesque dicti regni nostri Hungariae calamitatibus et ingentibus nuperi belli Turcici tempestatibus, quibus archiepiscopatus hic totaliter ruinatus esset (amisso Vyuarino, quod erat caput possessionum et proventuum eiusdem) relaxare dignetur. Faciet in hoc sanctitas vestra rem catholicae ecclesiae proficuum et nobis gratissimum, quam de vestra sanctitate observantia officiisque filialibus omnino promerebimur. Cui nos reverenter offerimus, et obsequiose commendamus. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die decima quinta mensis Iunii anno 1666, regnorum nostrorum Romani octavo etc. Leopoldus (P. Cons. –cop.; P. Vienna – cop.¹)

Szövegkritikai jegyzetek

^a Utána kihúzza: *‘et pagus ipse spectat ad capitulum’*.^{1b} Lásd az *Adlegatát*.^{1c} A jegyzőkönyv rendezett írásképp fogalmazványát az utolsó lapon található megjelölés szerint valószínűleg Matthias Stechler notárius készítette.^{1d} Az utolsó irat kivételével az összes másolat egyazon kéz által, vélhetően az udvari magyar kancellárián készült, s szinte kivétel nélkül minden iraton *‘L.S.’* jelölés található, amit külön nem tüntetnek fel.^{1e} A irat át van húzva, mint a jegyzőkönyv függelékébe nem illő dokumentum.^{1f} A iratot szintén áthúzták, mint a jegyzőkönyv függelékébe ugyancsak nem illő dokumentumot.^{1g} A dokumentumot Wízy Ferenc ellenjegyezte.^{1h} Az iratot szintén Wízy Ferenc ellenjegyezte.¹ⁱ P. Vienna n. 152 (amely több kéz írása): Hegykői Mihály, az udvari magyar kancellária *iuratus notarius* által készítettett és hitelesített, lepecsételt másolat.

UTÓSZÓ

A kötet címében eredetileg szerepelt volna egy latin kifejezés, „*Catholicos ad spem erigendo*”, ami Szelepchény prímás esztergomi tanúkihallgatásából származik.¹ A Kiadó javaslatára végül lekerült a címoldalról, jóllehet Kórompay Péter, a későbbi nyitrai püspök és kancellárutód 1666 februárjában Giulio Spinola nunciusnak Szelepchény prímásról mondott szavai nemcsak órá, hanem két elődjére is érvényesek. Pontosan kifejezik működésük alapvető motivációját, célját és tartalmát. Az idézet teljes formájában így hangzik: „*Catholicos ad spem erigendo, haereticos autem ad fidem adhortando*”, vagyis „*A katolikusokat reményre emelve, az eretnekeket pedig a hitre buzdítva*”. Jelzi a tényt: a 17. század Magyarországon még szinte töretlenül „*konfessionelles Zeitalter*”, a felekezetszerveződés korszaka.²

A három Pázmány-utód mikrobiográfiái a bíboros halálát követő ötven esztendő történetén haladnak át. Tulajdonképpen hozzájuk tartozna még a negyedik utód, a narratívákban fel-feltűnő Széchényi György is.³ Párhuzamos életrajza kétségkívül növelné a szövegtextúra rétegzettségét, működésének évtizede (1685–1695) viszont már új kihívások, a volt hódoltsági területek reintegrálása, illetőleg reorganizációja felé mutat. E megfontolás alapján érseksége inkább Kollonich és Keresztély időszakával vethető össze. Esztergom élén töltött éveinek jelentőségét csökkenti, hogy a bíboros fő-

¹ *Jegyzőkönyvek*, III/2, fol. 635v.

² REINHARD, *Felekezet és felekezetszerveződés Európában*, 5ssk.

³ Vö. KOLTAI, 310–318. – Processzusainak kivonatos közlése: TUSOR, *Veszprémi püspökök proszopográfiái/proszopológiai forrásai*, 183–200. Pécsi jegyzőkönyve először jelezte a magyar historiográfia számára a vatikáni adatok forrásértékét a pozitivistá életrajzi irodalom korrigálására, kiegészítésére. VANYÓ, *Procès d'information*, 450 (vö. TUSOR, i.m., 171, 21. j.). (Az idézett helyen a bencés szerzetes 1936-ban a pécsi processzus fontosabb adatait és forrásait közlő, ezek alapján a korábbi biográfai állításokat (BÁRTFAI SZABÓ 761skk) kijavító 1927-es publikációra hívja fel a figyelmet: IVÁNYI, *A gróf*, 76–83.

miniszter Kollonich kalocsai érsek mellett korántsem volt annyira egyértelmű vezetője a magyar episzkopátusnak, mint elődei. Az 1686-tól bíboros, 1695-től esztergomi érsek Kollonich, majd a prímási székből utóda, Keresztély Ágost (1707–1725) törli meg a magyar klérus rendi/nemzeti autonómiáját és igyekszik a korábbiaknál kompatibilisabbá tenni a bécsi udvar számára a hazai katolikus hierarchiát. Ez a hierarchia konfesszionális és reálpolitikai alapokon nyugvó udvarhűsége ellenére is a magyar rendiség autonóm és legális hordozója volt a 17. században. Különösen a török és az erdélyi politika terén, a rendi jogok és hagyományok védelmében vezetői rendszeresen szót emeltek Bécsben. E szónak I. Lipót trónra léptétől ugyan szemlátomást mind kevesebb súlya volt, de mégis rendszeres zavaró elemnek bizonyult a Habsburgok számára. Sőt a magyar episzkopátus valamennyire bizonytalansági tényezőnek számított az örökös tartományokra alapuló dunai monarchia formálása terén, amit a felső klérus 1664–1665-ben forrásokkal diagnosztizálható alternatív dinasztikus elképzelései, tapogatózásai igazolnak. A még pappá sem szentelt Kollonich ekkor kerül heves magyar tiltakozások ellenére a nyitrai püspökség és vele együtt a nyitrai vár élére. A székhely ekkor, Érsekújvár eleste után és Lipótújvár megépítése között valóban az „ország kulcsa” volt. Nem véletlenül kapott szerepet Szelepcsény az I. Lipót esetleges korai halálával számoló közjogi tervezgetésekben. Az esztergomi érseki szék „német” kézbe kerülése pedig végleg elporlasztotta azt a korábbi súlyt, amit Pázmánynál és utódainál megfigyelhetünk. Esterházy Imre és utódai már messze nem rendelkeztek hasonló kormányzati, belpolitikai befolyással. Magyarország primása ekkortól már csupán egy az 1723-ban létrehozott Helytartótanács 22 tanácsosa közül, akik sorában mindössze négy főpap kapott helyet.⁴

Az utolsó tényleges rendi/nemzeti vezetőnek, autonóm közjogi tényezőnek számító főpapokról írt három önálló elemzésben az életrajz szemüvegén keresztül feltáruló, részletgazdag történeti kép komplex és izgalmas. Kereteit egyfelől az egyház- és a művelődéstörténet, másfelől a történeti abszolutizmus és a rendiség alkotják. A kora újkori katolicizmus magyarországi konszolidációjának folyamata elevenedik meg, melynek során az innovációt a katolikus argumentációs bázis szélesítése, nagymértékű gyakor-

⁴ A 18. századi viszonyokra lásd alább a 20. j.-ben található irodalmat.

lati alkalmazása váltja fel, s a szellemi fölény, valamint a konfesszionális hegemonia megszerzésének pozicionálása jellemzi. A felekezeti többséget ugyan nem sikerült elérni a korszakban, a katolikus tanok indoktrinációjának hatóköre és mélysége viszont exponenciálisan megnövekedett.

Az indoktrinációval karöltve járó társadalmi diszciplinárizáció („társadalmi fegyelmezés”, helyesebben talán „társadalmi szabályrendszerezés”) kiszélesítése nemcsak spirituális, vallásgyakorlási, oktatási, netalán hatalmi eszközökkel folyt. Az egyházmegyei szentszékek joghatósága számos, például házassági, végrendelkezési ügyben befolyásolta a mindennapokat, és illetékességük a protestánsokra is kiterjedt. Mindezt leginkább Lósy Imre kapcsán tapasztalhattuk, aki Serédi Jusztinián előtt az első professzionális kánonjogász a prímási székhelyen.

A 15–16. századból megmaradt bíraskodási joghatóság mutatja, hogy az átfogó konfesszionális modernizáció ellenére Magyarországon a trienti katolicizmusnak erős institutionális kontinuitása volt a középkorral. Birtokában maradt a középkori egyházszervezet legfelső szintje, püspökséget legfeljebb szekularizáltak, de nem protestantizáltak a Kárpát-medencében. A középjavadalmak esetében csak a birtokok kerültek protestáns kézbe, ezek visszaváltására és funkcionális hasznosítására (szemináriumok, jezsuita kollégiumok) több példát láthattunk. A legélesebb harc a legalsó, de legszélesebb körű infrastruktúráért, a templomokért folyt, e téren hullámzó az eredmény. A Kárpát-medencében a gótikus templomok többsége mindmáig protestáns kézben található.

E kontinuitásból adódik, hogy a kora újkori katolikus felekezetszervezés folyamata Magyarországon mindvégig államegyházi beállítottságú. Elsősorban a *status ecclesiasticus* államalkotó rendi öntudata határozta meg: a diétákon, úgy a felső-, mint az alsótáblán játszott fontos szerep, a fokozatosan növekvő befolyás a vármegyei közgyűlésekben. A közhatalmi pozíciók sora: a főkancelláré, kancelláré, a főispáné, és a királyi táblán és más bírói fórumokon a prelátusok által betöltött funkciók. A legfontosabb tényező, a *punctum fixum* ebben a rendszerben mindenekelőtt maga a katolikus uralkodó. A protestantizmussal folytatott küzdelem indokolja és egyben magyarázza, hogy a 17. századi Magyarországon az egyház feje sokkal inkább a Habsburg-uralkodó, mint maga a római pápa. Máshogy fogalmazva: a katolicizmus Magyarországon legelőször a – sok tekintetben az esztergomi érsek által képviselt, segített – király vallása, és csak ezt követően a pápáé.

Amikor tehát a protestánsok a katolikusokat támadják, elsődlegesen nem a pápát, hanem az uralkodót, törvényes királyukat sértik. Ez az elv az Esterházy Miklós által az 1638-as nemzeti zsinathoz intézett emlékiratában *Ecclesia Hungarica Apostolicának* nevezett kora újkori magyar katolicizmus fundamentuma;⁵ a forráskód, melynek ismeretében és felfejtésével érthetők csak meg a korszak viszonyai, nélküle aligha.

A főkegyúri jogban megtestesülő egyházfőiség köré épült fel a Szent István-kultusz kiterebélyesedésével párhuzamosan a *Regnum Apostolicum* ideológiája. Az addig csak szórványosan feltűnő jelző Szelepchény idejére szinte *epitheton ornans* lesz. Helyén a 18. századra a *Regnum Marianum/rex apostolicus* fogalompárja állandósul majd, és válik a magyar katolikus identitás részévé.⁶ Az uralkodó egyházfőisége magyarázza, hogy a rendi/abszolutista, német/magyar ellentétek hullámai felett, és kisebb megingások ellenére Esztergom érsekei mindvégig a Habsburg-uralkodók legbelsőbb köréhez tartoznak. Szépen illusztrálják e közelséget a rendre kapott uralkodói *Handbillet*-k a kis főhercegek születéséről.⁷

A központi Habsburg-államhatalmi és kvázi államegyházi pozícióban megszilárdult, egyúttal államalkotó rendi jellegű, javadalmas, sajátos értelmiségi attitűdöt képviselő, Rómával ambivalens viszonyt ápoló barokk katolicizmus a pázmányi alapvetésre épülve a három érsek, Lósy–Lippay–Szelepchény működése alatt formálódott ki. A barokk katolikus formáció kiteljesedése, a visszaszerzett területeknek köszönhetően hatványozott expanziója egészen Mária Terézia uralkodásának félidejéig, a van Swieten-i fordulatig kitart. Az 1664-et követő rendi szervezkedés idején tapasztalt megingást, illetve a 18. századi abszolutizmus vallási tolerancia-politikájával történt alkalmi összeütközéseket leszámítva a 17. századi katolikus egyházi berendezkedés 1848/49-et és 1867-et, sőt a hazai kultúrharc 1893–1895 közötti tetőzését is túlélte. Mind görcsösebben kapaszkodva az apostoli király Szent István-i palástjába,

⁵ Vö. TUSOR, *Esterházy „Considerationes”-ei*, 131–143 és *Esterházy 1638*, 38–60.

⁶ A jórészt FRAKNÓIT kivonatoló korábbi, elenyésző szakirodalom egy szót sem ejt a *regnum apostolicum* fogalmának divatba jöttéről a 17. század derekától. ANISICS MIKSA, *Az apostoli királyság eszméje*, Szeged 1912, 38skk. A Szelepchény római levelezésében már-már állandósuló kifejezés elterjedése vélhetően Ichoffer Menyhért munkájára (*Annales Ecclesiastici*) vezethető vissza.

⁷ Egy ilyen levél Szelepchénynek, 1667. szept. 28-ai keltezéssel: MNL-OL 1526 utáni gyűjt., Egyh. (R 302), I/1. tét. (Esztergomi érsekség), Iratok 1534–1909 (1. cs., időrend).

egészen 1918-ig fennmaradt. Jóllehet Trianon a magyar állam mellett a Szent István-i/terezianus/posztjozefinista egyházszervezetet is darabokra törte, a barokk katolicizmus sajátos elegyet tudott alkotni a 20. század lelki-ségi és keresztényszociális mozgalmaival, és virágkorát élte Magyarországon az 1920–1930-as években. Ezt követően azonban szűk évtized alatt lebontották a történelem viharai.

Az előreható kontinuitás szimbolikus példáiként hozhatjuk elő a koronázási szertartásokat. Az egészen 1916-ig követett részletes szertartásrend a 17. században alakul ki, illetve ekkortól ismerhető meg részleteiben (Lósy: Mária Anna, 1638; Lippay: IV. Ferdinánd, 1647, I. Lipót, 1655; Eleonóra 1655;⁸ Szelephény: Eleonóra Magdolna, 1681). Ezen alkalmak kétségkívül az esztergomi érsekek és a felsőklérus közjogi szerepének, állam és egyház szimbiózisának leginkább látványos ceremóniai voltak. A megkoronázott királyt még 1867-ben és 1916-ban is a liturgikus ornátusban, paláttal, infulával, illetve korális öltözetben lóra ülve kísérték a bandériumaikat már réges-rég elvesztő katolikus főpapok. Még a görög katolikus püspökök is lóháton tetszelegtek, jóllehet egyházmegyéik már a 18–19. század szüleményei. A koronázások mint történeti események jelentőségét sem alá-, sem pedig túlbecsülni nem szabad. Mivel mindig országgyűlések keretében került rájuk sor a kora újkorban, igazi helyi értéküket – a primások szereplésével egyetemben – a koronázási diéta történetében nyerik el. Az igazi történeti kihívás következésképpen nem csupán a koronázási szertartások, hanem velük együtt a koronázási országgyűlések módszeres feltárása.⁹ Ez azonban annak ellenére várat magára, hogy végre-valahára kimozdítaná a 17. századi diétakutatásokat is holtpontjukról.

⁸ A ceremóniára: PL AEV n. 217.

⁹ Erre már biztató kísérletek történtek, a diéták iratainak módszeres feltárása és a realitásokhoz illeszkedő válogatott kiadása ugyanakkor még várat magára. Vö. *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés* (Annales Archivi Soproniensis 1), szerk. DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA, Sopron–Budapest 2014; *Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés* (Annales Archivi Soproniensis 2), szerk. Dominkovits Péter–Katona Csaba–Pálffy Géza, Sopron 2020. Lásd még *Egy elfeledett királykoronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén* (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes), szerk. Soós István, Budapest 2017 (a kötetben mindössze egy tanulmány [VÖLGYESI ORSOLYA, 23–33] foglalkozik a diétával). Továbbá: MACZÓ FERENC, *Az utolsó magyar királykoronázás*, Budapest 2018.

A premoderntől a modern korig húzódó folyamatosságnak, a prímási szerepkör kora újkori újradefiniálásának a mi szempontunkból még fontosabb szimbolikus példája az esztergomi érsekek hercegi címének „kialakulása”. Ezt köztudomásúlag Keresztély Ágost járta ki III. Károlynál Magyarország mindenkori prímása számára.¹⁰ A római szent birodalmi hercegi címért és a vele járó kiváltságokért a magyar rendek az 1715/III. tc.-ben mondtak köszönetet az uralkodónak. Az aktus ugyanakkor a majd évszázados, a prímási jogokat kiszélesíteni kívánó sokrétű törekvések összefüggésében értelmezhető, sőt e törekvések paradoxizáló szimbólumaként tekinthetünk rá.

Pázmány Péter 1629. évi zsinat határozatainak 3. függelékében hosszas argumentációval és több pápai és királyi okiratra való hivatkozással, néhányuk közzétételével foglalta össze az esztergomi érsek egyházi és világi jogait (*Privilegia archiepiscopo a summis pontificibus & regibus data*).¹¹ A nemzeti zsinat intézménye és a kalocsai egyháztartomány feletti prímási *iurisdictio* összefüggéseit, részleteit taglalja 1630-as zsinati érvelésében.¹² Az esztergomi érsek jogait számos tekintetben kiszélesítve veszi számba Pázmány 1634 folyamán, Esterházy Miklós nádorral folytatott precedenciavitája során (*Deductio synoptica Jurium, Privilegiorum et Praerogativarum Archiepiscopi Strigoniensis*). Összesen 23 (14 egyházi és 8 világi) pontban sorolja a privilégiumokat, forrást csak helyenként ad.¹³

A pázmányi felsorolásban *a kor szokása szerint történeti argumentáció keretében* voltaképpen az esztergomi érsekek kánonjogi, közjogi szerepkörének újrafogalmazásáról, pontosabban megfogalmazásáról, kialakításáról van szó. Az igények két sarokpontja: Magyarországon az esztergomi érsek *a pápa helyettesítője*, illetve *a mindenkori király „atyja”*. Az egyházi hatalom teljességének letéteményese, és a világi hatalom legitimációjának és folyamatosságának szavatolója. Ezek az igények egyfelől az 1604–1608/1609-as évek felekezeti/rendi küzdelmei időszakába, a konfesszionális határok megszilárdulásának idejére nyúlnak vissza. Ekkor formálódik ki valójában a *status catholicus*, élén az esztergomi érsekkel. Az 1607-ben az érseki széket elfoglaló Forgách Ferenc – gyóntatója, „minden titkának ismerője” ekkortól Pázmány Péter – karaktere élesen különbözik elő-

¹⁰ MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar hercegprímások arcképsorozata 1707–1945*, Budapest 1970, 16.

¹¹ PÉTERFFY, II, 286–295.

¹² PÉTERFFY, II, 305–307. Vö. SZENTIRMAI, 39 és 42.

¹³ HANUY, II, n. 911 (525–527).

deitől, Oláhétól, Veranchichétől, Fejérkövyétől, Kutassyétól. Az igények megfogalmazása a Pázmány idején is folytatódó országgyűlési csatározások, Bethlen támadásai és a nádorokkal (Thurzó Szaniszló, Esterházy Miklós) folytatott precedenciaviták idejére esik.

A meghatározóan korábbi pápai és királyi privilégiumokra hivatkozó érseki kiváltságok papírra vetésének 1634-es éve afelé mutat, hogy a római Kúriával 1632. tavasza óta mélyülő konfliktus szintén hatással lehetett összeállításukra. A politikai és egyházjogi dimenziójú ellentétek elmélyülése egy folyamat volt, ami 1639-re jutott tetőpontjára. Jelentőségét sem alá-, sem túlbecsülni nem szabad. Lósy, Lippay, Szelepchény működése azt bizonyítja, hogy az egyházi élet azon területein, melyeket nem érintettek a főkegyúri jog körüli viták, illetve nem veszélyeztették a sajátos magyar hagyományokat, alapvetően mindvégig betartották a kánonjogi előírásokat, s tiszteletben tartották az Apostoli Szék kompetenciáit.

A három utód nem csupán folytatja, konszolidálja a pázmányi felekezetszervezés eredményeit, hanem egyúttal realizálni, sőt részben tágitani igyekezik az általa körvonalazott szerepfelfogást. E szerepfelfogásnak, láthatjuk, az 1629-es zsinati aktákhoz kapcsolódóan publikált és közismert – például az I. Lipót által főbb elemeiben 1681 során oklevél által megerősített – esztergomi érseki előjogoknál sokkal szélesebb körű egyházi és világi posztulátumai voltak.¹⁴ Szelepchény az utolsó – rendi autonómiára támaszkodó – Forgách/Pázmány típusú főpap a *status ecclesiasticus* élén. A többiek már nem, lehetőségeik (anyagi forrásaik, a Szelepchény által 1665-ben Spinola nuncius előtt oly büszkén hangoztatott saját fegyveres erejük) sem vethető már össze az abszolutizálódó államhatalomával. Széchényi esetében, előkerült már, a főminiszeri befolyással rendelkező bíboros Kollonich Lipót kalocsai érsek árnyékában már jóval korlátozottabb szerepről beszélhetünk, hiába próbál kompenzálni főkancellári jogainak kiterjesztésével.¹⁵

A *prímási* egyházi jogok kiépítése mindazonáltal Kollonich esztergomi érseksége alatt is folytatódik, a prímási főszentszék Lósy által hangoztatni kezdett harmadfokú bíraskodási joga neki köszönhetően restituálódott,

¹⁴ Érdekes, hogy bár a Pázmány ezen, az 1629-ben megfogalmazottnál szélesebb körű jogigénylistája benne a hercegi címmel, bár nemhogy a HANUY-féle 1911-es közlése, hanem MILLERNEK (II, 213–216, n. 205) köszönhetően már 1822-től ismert volt, nem keltette fel igazán a kutatás figyelmét.

¹⁵ Vö. FAZEKAS, *Kancellária*, 66. 192. 198. 202. 344–345.

vagy helyesebben fogalmazva régi jogigényre hivatkozva alakult ki a kora újkorban.¹⁶ Lippay és Szelephény még bővítik is az igényeket. Szemlátomást otthonosan mozogva a nemzetközi diplomácia színpadán, és ügyesen mozgatva a bécsi és római szálakat Forgách és Pázmány nyomán állandósítani kívánták az esztergomi érsekek bíborosi méltóságát, igaz, erőfeszítéseiket csupán közvetett siker koronázta. A bíbor viselésének a pápai kreációt megelőző szokása mindazonáltal csak áttételesen kapcsolódik az esztergomi bíborosi szék kialakítását célzó törekvésekhez. Salzburgi mintára inkább a *legatus natus* címével lehet összefüggésben, és kezdetei Szelephényhez köthetők. Hazai és nemzetközi reprezentációjukat szolgálta a processziós kereszt vitele előttük, mellyel – Lippay utalása nyomán úgy tűnik – nemcsak a szorosabban vett országterületen, hanem Bécsben is éltek liturgikus alkalmak során Magyarország primásai.

Ebben a kontextusban tartják fenn utódai a hercegi cím Pázmány által 1634-ben megfogalmazott igényét is.¹⁷ Az élete utolsó éveiben a bíborshoz, továbbá Lósy Imre kivételével az összes utódához címzett levelek megszólításaiban és külcímzéseiben rendre ott található a *‘Celsissime Princeps/Celsissimo Principi’* titulus (Pázmánynál a bíborosnak kijáró *‘Eminentissime Princeps/Eminentissimo Principi’*), egyháziak és világiak részéről egyaránt, főként magyaroktól, de nem csak tőlük.¹⁸ A saját oklevelek *intitulatió*iban viszont csak 1715-től, az 1714-es császári adományozást követő évtől szerepel a hercegség. Paradox módon tehát az Estei Hippolit óta első idegen származású, szász Keresztély Ágostnak köszönhetően rögzül Magyarország primásainak hercegi címe. Méghozzá az 1711-es szatmári kompromisszum ellenére is hatékony abszolutizmust kiépítő III. Károly uralkodása alatt, mely *régime* ugyan még nem felvilágosult, hanem spanyol mintájú, szakrális legitimációjú hatalmi szisztéma volt.

¹⁶ Kollonich törekvéseire: VANYÓ TIHAMÉR, *A bécsi pápai követtség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986, 192–201. Az első ügyek, amelyek harmadfokon a primási főszentszék elé kerültek, 1697-ből ismertek. Ettől kezdve a joggyakorlás 19. század közepéig – a kalocsai tartomány kivételével – érvényesült és problémamentes volt. BERESZTÓCZY, 81–82.

¹⁷ Az említett jogigény-felsorolás 19. pontjában. Eszerint a mindenkori esztergomi érseket Zsigmond császár és király privilégiumából a Szent Római Birodalom hercegi rangjának (*gaudet honore S.R.I.*), és a „főmagasságú” cím illeti meg (*„decoraturque titulo celsitudinis”*). HANUY, II, n. 911 (525–527).

¹⁸ PL AS Act. rad., n. 196, 4skk cs. iratai.

A 18. század elején, abban az időben nyer hivatalos elismerést Esztergom érsekeinek hercegi címe, amikor a Forgách/Pázmány–Szelepcsény időszakkal összevetve már jóval korlátozottabbak annak a rendi vezetői szerepnek a feltételei, amelynek szimbolizálására a hercegség igénye a 17. században kialakult. Mi több, ez az a korszak, amikor is az esztergomi érsekekre önállóan is kezdik használni és közjogi tartalommal megtölteni a ‘Magyarország primása’ megnevezést, amely addig meghatározóan egyházi címeinek egyike volt. Az első „született” herceg esztergomi érsek, Esterházy Imre közéleti tevékenysége bár fontos, de más léptékű,¹⁹ mint a katonasággal tömött várakat birtokló és fenntartó, az udvari magyar kancelláriát ellenőrzés alatt tartó, az erdélyi fejedelem elleni védekezést szervező, a római és a keleti (erdélyi, lengyel, török) Habsburg-diplomácia alakításában részes, a bécsi udvar politikáját érvekkel, tekintéllyel és befolyással, komoly kapcsolati tőke kamatoztatásával érdemben befolyásolni tudó, sőt végszükség esetén szervezkedni merészülő elődeié volt. Ugyanez áll Esterházy utódaira is.²⁰

A hercegi cím igénylése az uralkodótól ugyanazt a szerepet töltötte be, mint a bíboré a pápától: Magyarország primása rangelsőségének biztosítását az országban, mindenekelőtt a királyi helytartóságot birtokló nádorokkal szemben.²¹ Míg azonban az önálló magyar királyi koronabíborosi ajánlási jogszokásnak komoly és igazolható előzményei voltak a 15–16. században egészen a 1556-ig, a császári és a magyar korona perszónáluniójának kezdetéig, addig a hercegi titulus történeti alapja nem igazolható a Zsigmond-korból, hanem teljességgel légből kapott. Pázmány talán Kanizsai János 1411-es,

¹⁹ Vö. FORGÓ ANDRÁS, *Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben*, „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”. Tanulmányok az Esterházy családról (szerk. Maczák Ibolya), Budapest 2009, 65–86.

²⁰ Vö. JOACHIM BAHLCKE, *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)* (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa 23), Stuttgart 2005, kiváltképpen a történeti bevezető (11–90). Magyarul FAZEKAS ISTVÁN fordításában: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia: együttműködéstől a konfrontációig*, Budapest 2013. Lásd mindehhez a magyar történettudomány alapos kritikáját is, mégpedig: ISTVÁN SZIJÁRTÓ M., *Review about Joachim Bahlcke: Ungarischer Episkopat und österreichischer Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, *Journal of Ecclesiastical History* 54 (2007) 774–775; illetve GÖZSY ZOLTÁN–VARGA SZABLOCS: ESz 9 (2008) 70–75.

²¹ A bíborosi méltóság kapcsán Lippay ezt szó szerint megfogalmazza. Vö. CVH I/3, 128–129.

Luxemburgi Zsigmond általi szent római birodalmi kancellári kinevezésével²² kapcsolhatta össze a hercegi címet, a mainzi választófejedelem és a birodalmi főkancellárság kora újkori viszonyának mintájára. Mielőtt megkapták volna a bíborosnak 1630-tól kijáró *'eminentissime ac reverendissime'* jelzőket, a három birodalmi választófejedelem megszólítása *'celsissime ac reverendissime princeps'* volt, épp úgy, mint a Pázmány-utódok esetében végig a 17. század folyamán rendre megfigyelhető.²³

Lippay György, Szelepcshény György címerében még nincs ott a világi rangelsőségüket, feudális autonómiájukat jelképező hercegi korona, törekvéseikben, igényeikben, egyházi és politikai praxisukban viszont már igen, melyet „Főmagasságú Herceg”-i – kizárólag latinul előforduló – korabeli címzésük és megszólításuk mások által már formálisan is kifejezésre juttatott. Az élete utolsó éveiben már szintén *princeps*nek címzett Pázmánnyal egyetemben voltaképpen tehát ők az első és valódi „hercegprímások”. Ténylegesen betöltötték azt a szerepet, amit a 18–19. században majd e patinás titulus evolúciójával igyekszik majd kompenzálni.²⁴

Egyéniségük, egyházkormányzati és politikai szerepük a vatikáni kutatások erőterében megszületett mikrobiográfiáiknak köszönhetően végre előlépni látszik múltjuk lassan oszló homályából. Előtűnedező fontosságukat mutatja, hogy még annak a jogszokásnak a megszilárdulása is primátusuk idejére esik, amely ugyan nem szerepel a jogigények között, de mindenkori befolyásuk egyik legfontosabb mozzanata volt és maradt. Jelesül az, hogy Esztergom érsekei meghatározó szerepet játszottak a királyi püspökkinevezésekben.²⁵

²² A kinevezőirat nem ismert, Pázmány azonban esetleg még láthatta. Zsigmond már az 1410. szept. 10-ei elektori szavazást megerősítő második 1411. júl. 21-ei római királlyá választása előtt kinevezte Kanizsait, aki először júl. 8-án szerepel birodalmi kancellárként. Saját magát első ízben 1411. okt. 3-i oklevelében címezi így (*„aulae regis Romanorum cancellarius”*). MÁLYUSZ ELEMER: *Zsigmondkori oklevéltár III (1411–1412)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai II/22), Budapest 1993, n. 662 és 1014. Köszönöm C. TÓTH NORBERT segítségét.

²³ PL AS Act. rad., class. X, n. 196, 11–56. cs.

²⁴ A jogász Lósy Imre ugyanakkor nem azonosulhatott teljesen a hercegi címigénnyel. Mindaddig hiába kerestük az említett jelzőket, megszólításokat levelezésében. Uo., 8–11. cs. – Az itt összefoglalóan taglalt folyamatot adatolt argumentációval külön tanulmány(ok) keretében fogom bemutatni.

²⁵ A kurrens szakirodalom a prímások 20. századig tovább élő hét egyházi „jogköre” sorában a negyedikként említi ezt. SZENTIRMAI, 44.

Utódaik kevés kivétellel a magyar katolicizmus 18–20. századi történetének meghatározó alakjai lettek. E kötet azonban azt mutatja be, hogy Esterházy Imrétől Batthyány Józsefen, Rudnay Sándoron át Simor Jánosig bezárólag korántsem tudtak már Lósyhoz, Lippayhoz és Szelepcsényhez hasonló szerepet játszani Magyarország történetében. A 17. században megfogalmazott, sőt sok tekintetben érvényre juttatott prímási igényeknek csupán egy részét sikerült átörökíteniük a későbbi korokra.²⁶ A prímási jogok részleges újrafogalmazása, mi több, a hercegi és prímási titulus közvetlen egymáshoz kapcsolása „hercegprímás” szóösszetételként Scitovszky Jánosnak köszönhető, s az 1855-ös osztrák konkordátum és a neoabszolutizmus milliőjében került rá sor.²⁷ A mindinkább reprezentációssá váló közjogi szerep a király nélküli királyság időszakában kap ismét valamelyes politikai relevanciát Csernoch János, Serédi Jusztinán, és elsősorban Mindszenty József alatt.²⁸ Ez a szerep azonban összefüggéseiben csak a 17. századi viszonyok és törekvések ismeretében érthető meg, melyeket paradox módon sem Csernoch, sem Serédi, sem pedig Mindszenty bíboros nem ismerhetett még meg ilyen mélységben, mint mi most.²⁹

²⁶ Vö. SZIJÁRTÓ, *A diéta*, helyenként; BALOGH, 449skk. – A jogok felsorolása: ERDŐ, *Egyházjog*, 332; BÁNK, *Egyházi jog*, 72; vö. még kialakulásuk kontextusában SZENTIRMAI, 27–46 és ERDŐ, *Il potere*, 272–292 és 213–231.

²⁷ TÖRÖK, 5skk.

²⁸ Vö. BALOGH, 454.

²⁹ Ez vezetett például az „első zászlósúr” tartalmában a 17. századi programot képviselő, ám elnevezésében történelmietlen, s inkább retorikai jellegű megfogalmazásához. Vö. BALOGH, 436skk.

FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA

FORRÁSOK

ARHIV PRVOSTOLNOGA KAPTOLA, ZAGREB (APK)

Acta Capituli Antiqua

ARCHIVELOR NATIONALE ROMANIA (ANR)
DIRECTIA JUDETEANA CLUJ (DJC)

Collectia pers. Mike [Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, Mike Sándor Gyűjt.]
Collectia pers. Kemény [Uo., Kemény Sámuel Gyűjteménye]

ARCHIVIO PRIVATO ALDOBRANDINI, FRASCATI

Documenti Storici

ARCHIVIO APOSTOLICO VATICANO (AAV)

Archivio Concistoriale:
Congregationis Consistorialis Acta
Processus Canonici (P. Cons.)

Archivio della Nunziatura in Vienna:
Cause civili
Immunità
Processi canonici (P. Vienna)
Miscellanea

Archivio Storico della Sacra Congregazione del Concilio:
Relationes Dioecesium
Sinodi provinciali

Dataria Apostolica:
Processus Datariae (P. Dat.)

Segreteria dei Brevi:
Registra brevium

Segreteria di Stato:
Cardinali
Particolari
Principi
Vescovi

ARCHIVIO DELLA CONGREGAZIONE PER LA
DOTTRINA DELLA FEDE (ACDF)

Stanza Storica

ARCHIVIO STORICO DELLA CONGREGAZIONE PER L'EVANGELIZZAZIONE
DEI POPOLI (O DE PROPAGANDA FIDE) (APF)

Fondo di Vienna (FV)
Scritture Originali Riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG)

ARCHIVIO DEL PONTIFICIO COLLEGGIO
GERMANICO-UNGARICO (APCGU)

Fondo Storico, *Liber in quo scribuntur alumni Collegii Germanici et Ungarici, qui praemisso examine et approbatione... initiantur ordine M.D. LXXXVIII* [Liber ordinationum]

ARCHIVIO DI STATO (AS), MANTOVA

Archivio Gonzaga

ARCHIVIO DI STATO (AS), ROMA

Archivio Giustiniani

ARCHIVUM ROMANUM SOCIETATIS IESU (ARSI)

Austria

BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA (BAV)

Barberini latini

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM (ELTE)
EGYETEMI KÖNYVTÁR, KÉZIRATTÁR (EKK)

Collectio Hevenessiana

Collectio Kaprinaiana

Collectio Prayana

EGRI FŐEGYHÁZMEGYEI KÖNYVTÁR

ms. 2046

EGRI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR (EFL)

Archivum Secretum

ESZTERGOMI FŐSZÉKESEGYHÁZI KÖNYVTÁR (EFK)

ms. I. 172

ESZTERGOMI FŐSZÉKESKÁPTALAN MAGÁNLEVÉLTÁRA (EFML)

Capsae ecclesiasticorum

GYŐRI EGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR (GYEL)

Győri Káptalan Hiteleshelyi Levéltára

KALOCSAI FŐSZÉKESEGYHÁZI KÖNYVTÁR (KFK)

ms. 272

KASSA VÁROS LEVÉLTÁRA (ARCHÍV MESTA KOŠIC) (AMK)

Collectio Schwarzenbachiana

LŐCSEI ÁLLAMI TERÜLETI LEVÉLTÁR (ŠTÁTNY OBLASTNÝ ARCHÍV)
(ŠOBA LŐCSE)Andrássy család krasznahorkai levéltára (Fond Andrássy-Krasznahorka)
Archivum Capituli Scepusiensis
Városi iratok (Fond Magistrat)MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA
(MNL-OL)

Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Magyar Királyi Kancellária:

Litterae palatinorum (A 27)

Litterae archiepiscoporum (A 30)

Litterae privatorum (A 32)

Propositiones et opiniones (A 33)

Conceptus expeditionum (A 35)

Acta diaetae (A 37)

Libri regii (A 57)

Particulare (A 92)

Acta particularia (A 93)

Transylvanica et Hungarica (A 97)

Transylvanica (A 98)

Magyar Kincstári Levéltárak, A Magyar (Pozsonyi) Kamara Regisztratúrája (MKR):

Expeditiones camerales (E 15)

Benignae resolutiones (E 21)

Litterae ad cameram exaratae (E 41)

Litterae Camerae Scephusiensis (E 23)

Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (MKA):

Történelmi Emlékek (E 144)

Acta ecclesiastica (E 150), Irregestrata

Acta Iesuitica (E 152), Registrata, Collegium Tyrnaviense; Irregestrata, Collegium Cassoviense, Iauriense, Psoniense, Soproniense, Tyrnaviense

Acta publica (E 172)

Archivum familiae Wesselényi (E 199)

Collationes ecclesiasticae (E 229)

Esterházy család hercegi ágának levéltára:

Repositorium (P 108)

Pál nádor iratai (P 125)

Festetich család levéltára (P 237)

Nádasdy család levéltára (nádasladányi) (P 507)

Zichy család levéltára (P 707)

Forgách család levéltára. Rokon és idegen családok jelzetelt iratai (P 1896)

Batthyány család levéltára, Missiles (P 1314)

Jeszenák család levéltára (P 1391)

Galla Ferenc hagyatéka (1570–1785) (P 2088)

1526 utáni gyűjtemény, Egyházi iratgyűjtemény 1527–1923 (R 302):

I. tétel (Római katolikus egyház)

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT
KÉZIRATTÁR (MTAKK)

ms. 4543/25. 49II, 2. cs/III. 4928–4929. 4879

MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV (MZA)

Rodiný Archiv Dietrichštejnů

NAGYSZOMBATI ÁLLAMI LEVÉLTÁR (ŠTÁTNY ARCHÍV V TRNAVE)

Szabolcai Hivatali Levéltár (Pracovisko Archív Skalica) (ŠAT PAS):

A szabolcai magisztrátus iratai (Magistrát mesta Skalica)

NADBISKUPSKI ARKIV ZAGREB (NAZ)

Acta ecclesiastica

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÉZIRATTÁR (OSzKK)

Fond 366 (Lukács László S.I. hagyatéka)
Levelestár

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV (ÖStA)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA):
Familienarchiv Erdődy
Familienarchiv Pálffy
Staatenabteilungen, Staatsabteilung Türkei
Ungarische Akten (Miscellanea, Spezialia)

Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Familienarchiv Trauttmansdorff

Finanz- und Hofkammerarchiv (HKA), Hoffinanz Ungarn

POZSONYI ÁLLAMI TERÜLETI LEVÉLTÁR (ŠTÁTNY OBLASTNÝ ARCHÍV)
(ŠOBA POZSONY)

Archivum Provinciae Marianae O.F.M

PRÍMÁSI LEVÉLTÁR (PL)

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV):
Lósy, Lippay, Szelephény érsekségének iratai (n. 200–260)
Acta religionaria
Acta suffraganeorum
Acta visitationalia

Archivum Saeculare (AS):
Acta radicalia
Acta protocollata

ROZSNYÓI ÁLLAMI KERÜLETI LEVÉLTÁR (ŠTÁTNY OKRESNÝ
ARCHÍV V ROŽNAVE) (ŠOKA ROZSNYÓ)

A rozsnýói magisztrátus iratai (Fond Magistrat Rožnava)

SOPRONI EVANGÉLIKUS LEVÉLTÁR (SEL)

vol. 177.I.20 (Dobronoki György leveleskönyve)

GYŐR–MOSON–SOPRON MEGYE SOPRONI LEVÉLTÁRA (SL)

Sopron Város Levéltára (SVLt.)

SZLOVÁK NEMZETI LEVÉLTÁR (SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV) (SNA)

Archivum Capituli Posoniensis Privatum:

Capsa K

Capsa correspondentiae (Capsa S)

Erdődy család levéltára (Archív Rodiny Erdődy)

Pálffy család levéltára (Archív Rodiny Pálffy)

TRENCSENI ÁLLAMI KERÜLETI LEVÉLTÁR (ŠTÁTNY OKRESNÝ ARCHÍV
V TRENCÍNE) (ŠOKA TRENCSEŇ)

A trencséni magisztrátus iratai (Fond magistrat)

BIBLIOGRÁFIA

- ACSAÁDY IGNÁC: *Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711)*, Magyarország története VII (szerk. Szilágyi Sándor), Budapest 1898, 3/II: 'A nemzeti mozgalom Wesselényi Ferenc haláláig' <https://mek.oszk.hu/00800/00893/btml/>.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Die angebliche ungarische Nationalsynode von 1682*, *Annuario Historiae Conciliorum* 27/28 (1995/1996) 841–851.
- Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés (Annales Archivi Soproniensis 2), szerk. DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA–PÁLFFY GÉZA, Sopron 2020.
- ANDRITSCH, JOHANN: *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz 1586–1782*, Graz 1965.
- ANISICS MIKSA: *Az apostoli királyság eszméje*, Szeged 1912.
- ANTAL BEATRIX: *Az Esztergomi Főegyházmegye állapota Kollonich Lipót érseksége kezdetén (1695) (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve alapján)*, Piliscsaba 2004 (szakdolgozat).
- ARTNER EDGÁR–HERMANN EGYED: *A hittudományi kar története 1635–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 1), Budapest 1938.
- B. SZÉKELY DOROTTYA PIROSKA: *Szelepcsényi György esztergomi érsek művészetpártolása a források tükéreben*, Budapest 2018 (ms. ELTE BTK).
- B. SZÉKELY DOROTTYA PIROSKA: *Szelepcsényi György művészi szerepben*, Budapest 2014 (ms. ELTE BTK).
- B. SZÉKELY DOROTTYA PIROSKA: *Szelepcsényi György végrendelete*, *Lymbus* 18 (2019) 349–384.
- BAGYARY SIMON: *A gallikanizmus és a magyar klérus állásfoglalása*, *Katolikus Szemle* 9 (1908) 986–994.
- BAHLCKE, JOACHIM: *A „Magyar Korona püspökei”. Adalék az egyház 17–18. századi társadalom- és alkotmánytörténetéhez*, *Történelmi Szemle* 48 (2006) 1–24.
- BAHLCKE, JOACHIM: *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)* (Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropas 23), Stuttgart 2005.
- BALANYI GYÖRGY–BÍRÓ IMRE–BÍRÓ VENCSEL–TOMEK VINCE: *A magyar piarista rendtartomány története*, Budapest 1943.
- BALÁSSY FERENCZ: *Közlemények az egri érseki levéltárból*, *Magyar Tudományos Értekező* 1 (1862), 2. sz., 260–268 és 334–346.
- BALOGH MARGIT: *Mindszenty József (1892–1975) I–II*, Budapest 2015.
- BÁNK JÓZSEF: *A címzetes apátok és prépostok jogi helyzete*, *Notter Antal Emlékkönyv*, 18–74.
- BÁNK JÓZSEF: *Egyházi jog. Az egyházi alkományjog alapjai*, Budapest 1958.
- BARANYAI BÉLA: *Udvari kamarai adalékok a főpapi hagyatékok és hagyatéki jog történetéhez. Szegedy Lénárd Ferencz egri püspök hagyatéki ügye 1675–1677*, *Tanulmányok és közlemények a magyar jog-, alkotmány- és köz-történet köréből* II (szerk. uő), Karcag, 1927, 109–166.
- BARTA M. JÁNOS: *Rottal János levelezése Csáky Istvánnal és Ferenczel* (Lymbus Könyvek 3), Budapest 2017.
- BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: *A Sárvár-felsővidéki Szécbényi család története I*, Budapest 1911.

- BECKER, ROTRAUD: *Aus dem Alltag des Nuntius Malatesta Buglioni. Nichtdiplomatische Aufgaben der Wiener Nuntiatur um 1635*, QFIAB 65 (1985) 307–341.
- BEDY VINCE: *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 3), Győr 1938.
- BEKE ANTAL: *Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel. A gyula-fehérvári káptalani levéltárból*, TT 14 (1881) 640–674 és 15 (1882) 134–148. 279–324.
- BEKE MARGIT: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)* (Strigonium Antiquum 3), Budapest 1994 [*Pázmány-vizitációk*].
- BÉKEFI REMIG: *A pilisi apátság története I*, Pécs 1892.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *A Habsburg-abszolutizmus indítékai és megvalósulása az 1670-es évek Magyarországon*, TSz 21 (1978) 535–556.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása*, TSz 17 (1974) 596–630.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Az 1681. évi soproni országgyűlés és vallásügyi végzése*, Confessio, 1981/4, 32–42.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1665)*, Magyarország története 1526–1686, 1155–1272 és 1823–1840.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Szelepcsényi érsek ügye és a lipóti abszolutizmus megalapozása 1670 őszén*, TSz 18 (1975) 489–502.
- BENE SÁNDOR: *A Szilveszter-bulla nyomában (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja)*, „Hol vagy István király?” A Szent István-hagyomány évszázadai, Budapest 2006, 89–124.
- BERESZTÓCZY MIKLÓS: *A Hercegszék, Notter Antal Emlékkönyv*, 75–87.
- BESUTTI, PAOLA: *Produzione e trasmissione di cantate romane nel mezzo del Seicento*, La musica a Roma attraverso le fonti d'archivio, a cura di Bianca Maria Antolini et al., Lucca 1994, 137–166.
- BITSKEY ISTVÁN: *Hungáriából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés* (Italianistica Debreceniensis. Monográfiák 2), Budapest 1996.
- BOBÁK SZABOLCS: *Scitovszky János kánoni vizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2005 (szakdolgozat).
- BOCCOLINI, ALESSANDRO: *Roma e Vienna. Alfonso Litta nunzio straordinario tra diplomazia e cerimonia* (1678), Roma 2019.
- BOJTOS ANITA: *Az első esztergomi főegyházmegyei sematizmus 1647* (Magyar Herald I/1), Budapest 2014.
- BORBÉLY ANDOR: *Az esztergomi „Bibliotheca” Fugger-gyűjteményének eredete*, MKSz 77 (1961) 469–475.
- BORIÁN ELRÉD: *Lippay érsek és Zrínyi Miklós politikai vitája*, Századok 134 (2000) 913–931.
- BOROS ISTVÁN: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kézirat-katalógusa. 1850 előtti kéziratok* (Magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai 7), Budapest 1989.
- BOROSY ANDRÁS-KISFALUDY KATALIN-SZABÓ ATTILA: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. II: 1661–1720* (Pest Megyei Levéltári Füzetek 29), Budapest 1999.
- BOROSY ANDRÁS: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1638–1711). I: 1638–1644 és 1656–1665. II: 1666–1680* (Pest Megyei Levéltári Füzetek 6–7), Budapest 1983–1984.

- BOUYDOS, ERNEST: *The Quadrennial Reports of the Archbishops of Strigonia to Rome*, Slovak Studies [Rome] 5 (1965) 7–98.
- BÖLSKER, FRANZ: *Konfessionelle Spaltungen in der Geschichte des Christentums – eine vergleichende Betrachtung*, Dona historica: Freundesgaben für Alwin Hanschmidt zum 80. Geburtstag (hg. von Franz Bölsker–Michael Hirschfeld–Wilfried Kürschner–Franz-Josef Luzak), Berlin–Münster 2017, 39–104.
- BRANSOM, CHARLES: *Ordinations of U. S. Catholic Bishops, 1790–1989*, Washington 1990.
- BUNYITAY VINCE: *A váradi püspökség története IV*, Debrecen 1935.
- BUZÁSI ENIKŐ: *Gondolatok Nádasdy Ferenc mecenatúrájáról, avagy mikor készült az árpási főoltárkép?*, „Idővel paloták...”. Magyar udvari kultúra a 16–17. században (szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó), Budapest 2005, 582–624 [*Nádasdy-mecenatúra*].
- BUZÁSI ENIKŐ: *A Köpenyes Madonna Árpásról. Jan Thomas Nádasdy Ferenc számára festett műve 1663-ból (Meghatározás, datálás, attribúció)*, MÉ 54 (2005) 3–4. sz., 245–286.
- C. TÓTH NORBERT: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*, Budapest 2017 (Akadémiai doktori értekezés).
- Catalogus manuscriptorum Bibliothecae Regiae Scientiarum Universitatis Budapestinensis I/1–3*, Budapest 1889–1907.
- CUGNONI, GIUSEPPE: *Autobiografia di monsignor G. Antonio Santori cardinale di S. Severina*, Archivio della (Reale) Società Romana di Storia Patria 12 (1889) 327–372 és 13 (1890) 151–205.
- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ: *I. Rákóczi György 1644-es hadjárata*, HK [ú.s.] 3 (1957) 43–76.
- Cserei Mihály: *Erdély története 1661–1711* (Bibliotheca Historica), kiad. BÁNKÚTI IMRE, Budapest 1983.
- CSERENYEY ISTVÁN: *Nébány adat a nyitrai püspökség XVII. századából*, Religio 71 (1912) 25. sz., 386–387.
- DEVIĆ, ANTUN–MARTINOVIĆ, ILJA: *Đakovačka i srijemska biskupija. Biskupski procesi i izvještaji 17 i 18. stoljeće* (Monumenta Croatica Vaticana 2), Zagreb 1999.
- DOMINKOVITS PÉTER: *Egy soproni városplébános végrendelete a felekezeti küzdelmek korából (Csehi István, 1644.)*, ESz 6 (2005) 2. sz., 101–131.
- DUCHOŇOVÁ, DIANA: *Palatín Mikuláš Esterházy – Dvorská spoločenost a aristokratická každodennost*, Pozsony/Bratislava 2017.
- DUKKON ÁGNES: *Ostrosíth Mátyás koronaőr naplója (1673–1675)*, MKSz 132 (2016) 60–71.
- DÜMMERTH DEZSŐ: *Inchoffer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641–1648. A magyar forráskritikai történetírás megszületése és a Jézus Társaság megbiúsult reformja* (A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai 38), Budapest 1977 (klny. Filológiai Közlöny 1976/2).
- ECKHART FERENC: *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 2), Budapest 1936.
- ECSEDY ANNA: *Adatok Johann Jacob Khün „érseki udvari festő” működéséhez, Lippay György pozsonyi nyaralókastélyának újonnan előkerült keleti látképe (1663) kapcsán*, MÉ 63 (2014) 129–142.
- ECSEDY ANNA: *Lippay György „pozsonyi kertjének” inventáriuma 1666-ból. A prímási nyaralókastély építéstörténete és 17. század berendezése*, Ars Hungarica 46 (2020) 2. sz., 119–250.
- ECSEDY ANNA: *Plenus sapientia. Lippay György esztergomi érsek pozsonyi kertjének látványosságai*, MÉ 62 (2013) 171–232.
- ECSEDY ANNA: *„Tudós építészek”. Építészeti tervezés és kivitelezés a 17. századi Magyarországon. Esettanulmány: Lippay György esztergomi érsek építkezései, 1648–58*, Budapest 2019, 1–46 (ms.).

- Egy elfeledett királykoronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén* (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes), szerk. Soós István, Budapest 2017.
- Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés* (Annales Archivi Soproniensis), szerk. DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA, Sopron–Budapest 2014.
- ERDŐ PÉTER: *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001, 200–213 (*Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatai Zsigmond király korában*).
- ERDŐ PÉTER: *Egyházjog*, Budapest 1992.
- ERDŐ PÉTER: *Il potere giudiziario del primate d'Ungheria*, Apollinaris 53 (1980) 272–292. 54 (1981) 213–231.
- Esztergomi érsekek (1001–2003)*, szerk. BEKE MARGIT, Budapest 2003.
- FÁBIÁN JÁNOS: *Lósy kis kertje*, Pozsony 1914.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Magyarország főispánjai 1526–1848*, Budapest 1994 [*Főispánok*].
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Magyarország főméltóságai*, Budapest 1988 [*Főméltóságok*].
- FAZEKAS ISTVÁN: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között* (Akadémiai doktori értekezés), Budapest 2018 [*Kancellária*].
- FAZEKAS ISTVÁN: *A reform útján* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 20), Győr 2014.
- FAZEKAS ISTVÁN–KÁDÁR ZSÓFIA–KÖKÉNYESI ZSOLT–TERNOVÁČZ BÁLINT: *Jezsuita gimnáziumok diákjai (17–18. század). II: A nagyszombati jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1616–1772)*, Budapest 2020, online adatbázis, https://library.hungaricana.hu/hu/collection/is-kolai_ertesitok_JezsuitaGimnaziumokDiakjai_2_Nagyszombat.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 17. században*, Katolikus egyházi társadalom, 49–66.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Kivételes karrier? Szempontok Széchenyi György esztergomi érsek pályafutásához*, SSz 65 (2011) 123–137 (újabb kiad. *A reform útján*, 53–66).
- FAZEKAS ISTVÁN: *Szenttamás Máté erdélyi püspök, csornai prépost élete és működése*, SSz 64 (2010) 425–437.
- FAZEKAS ISTVÁN–BEKE MARGIT: *A bécsi Pázmáneum* (METEM Könyvek 37), szerk. Zombori István, Budapest 2002 [*Pázmáneum*].
- FEDERMAYER, FREDERIK: *Hölgyi Gáspár kamarai tanácsos családja és a Bedy család*, Primus inter omnes, 196–199.
- FEDERMAYER, FREDERIK: *Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej proburskej aristokracie, Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*, ed. Frederik Federmayer, Martin–Turócszentmárton 2012, 29–77.
- FEDERMAYER, FREDERIK: *Rody starejšo Prešporka*, Pozsony/Bratislava 2003.
- FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára I–II*, Pest 1851.
- FODOR NÓRA: *Szelepcbény György prímás vagyonának eltulajdonítása*, ÚMS 11 (2017) 1. sz., 117–133.
- FODOR NÓRA–SZŐNYI TAMÁS: *Archivum Ecclesiasticum Vetus* (Úmutató a Prímási Levéltárhoz 4), Esztergom 2012.
- FORGÓ ANDRÁS: *Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben*, „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”. Tanulmányok az Esterházy családról (szerk. Maczák Ibo-ly), Budapest 2009, 65–86.
- FRAKNÓI (FRANKL) VILMOS: *Pázmány Péter és kora I–III*, Pest 1868–1872.

- FRANKÓI VILMOS: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899.
- FRANKÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895 [*Kegyúri jog*].
- FUNDÁRKOVÁ, ANNA: *A Pálffy Pál nádor és Lippay György esztergomi érsek között dúló ellentétekről*, Kisebbségkutatás 15 (2006) 576–577.
- FUNDÁRKOVÁ, ANNA: *Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff (1647–1650)* (PUGiW 1), Wien 2009.
- FUNDÁRKOVÁ, ANNA: *Palatine Paulus Pálffy's Conflict with Archbishop Georgius Lippay of Esztergom*, Historický Časopis 55 (2007) Supplement, 61–78.
- G. ETÉNYI NÓRA: *Az 1622. és az 1625. évi soproni országgyűlések a Német-Római Birodalom nyilvánossága előtt*, Egy új együttműködés kezdete, 259–289.
- GÁLFFY ZSUZSANNA–HEGEDŰS ANDRÁS–TÓTH KRISZTINA: *Archivum Saeculare I: Acta Radicalia et Protocollaria* (Útmutató az esztergomi Prímási Levéltárhoz 3), Esztergom 2001.
- GALL, FRANZ–PAULHART, HERMINE (Hg.): *Die Matrikel der Universität Wien. IV: 1579/II–1678/I–2* (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung I/VI), Graz–Köln 1961–1974.
- GALLA FERENC: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (CVH I/2), s.a.r. FAZEKAS ISTVÁN, Budapest–Róma 2005.
- GALLA FERENC: *Fulgenzio da Jesi ferences misszionárius vitája a bőjtről a gyöngyösi jezsuitákkal. Fejezet a magyar katolikus restauráció misszióiból* (Regnum-könyvek. II: Egyháztörténeti értekezések 1 = Klny. a Regnum egyháztörténeti évkönyv 1944–1946), Budapest 1947.
- GALLA FERENC: *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár s.n.), Vác 1936 [*Pázmány-levelek*].
- GALLA FERENC: *Magyar tárggyú pápai felbatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-Könyvek. I: Egyháztörténeti források 1 – Klny. LK 24–25 [1946–1947]), Budapest 1947; LK 24 (1946–1947) 71–169 [*Felbatalmazások*].
- GALLA FERENC: *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940.
- GALLA FERENC: *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században* (CVH I/II) (s.a.r. FAZEKAS ISTVÁN), Budapest–Róma 2015.
- GALLA FERENC: *Pápai kinevezések, megbízások és felbatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711)* (CVH II/3), szerk. Tusor Péter–Tóth Krisztina, Budapest–Róma 2010 [*Kinevezések*].
- GALLA FERENC: *Püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, LK 20–23 (1942–1945) 141–186 (klny. II–46).
- GALLA FERENC: *Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal Emlékkönyv, 561–587.
- GEMMITI, DANTE: *Il processo per la nomina dei Vescovi. Ricerche sull'elezione dei Vescovi nel sec. XVII*, Napoli 1989.
- GOOS, RODERICH: *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen 1526–1690* (Veröffentlichungen... 9), Wien 1911.

- GUSSAROVA, TATJANA: *A vallási kérdések vitáinak légköre a magyar országgyűléseken a 17. század első felében*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 309–319.
- GYULAI ÉVA: *Prímás és provizor – Szelepcsényi György esztergomi érsek boldogkői tisztartója, Hankony János, Úr és szolga a történettudomány egységében – Társadalomtörténeti tanulmányok*. In memoriam Vári András (szerk. Gyulai Éva), Miskolc 2014, 34–58.
- HAJNAL ISTVÁN: *Az 1642. évi megbíúsult országgyűlés időszaka* (Esterházy Miklós nádor iratai. I: Kormányzattörténeti iratok), Budapest 1930 [1642-i országgyűlés].
- HAJNAL ISTVÁN: *Esterházy Miklós nádor lemondása*, Budapest 1929.
- HALKÓ JÓZSEF: *A szentély föld alatti részének kutatása és Pázmány Péter bíboros sírjának identifikálása a pozsonyi Szent Márton-székesegyházban*, ÚMS 10 (2016) 2. sz., 279–289.
- HANUY FERENC (kiad.): *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911.
- HARDI GÁBOR TITUSZ: *Lippay György egyházszervező tevékenysége*, Budapest 1997.
- HARDI GÁBOR TITUSZ: *Lippay György magyar nyelvű levelei Esterházy Miklóshoz*, Budapest 1990 [ms. ELTE BTK].
- HARDI GÁBOR TITUSZ: *Lippay György, az egyházszervező*, MEV–Regnum 13 (2001) 1–2. sz., 21–57.
- HAUSBERGER, KARL: *Das Bistum Regensburg. I: Die Regensburger Bischöfe von 1649–bis 1817* (Germania Sacra. Die Kirchen des Alten Reiches und ihre Institutionen. III/1: Die Bistümer der Kirchenprovinz Salzburg), Berlin–Boston 2017.
- HEGEDÜS ZOLTÁN–SZABÓ ZOLTÁN: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái IV* (1638–1650), Győr 2007.
- HEGEDÜS ZOLTÁN–SZABÓ ZOLTÁN: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái V* (1651–1675), Győr 2009.
- HEGEDÜS ZOLTÁN–SZABÓ ZOLTÁN: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái VI* (1676–1690), Győr 2015.
- HELLEBRANDT ÁRPÁD: *Az Olmützben tanult magyarok 1590–1664*, TT 1888, 196–208.
- HENGERER, MARK: *Kaiser Ferdinand III (1608–1657)* (Veröffentlichungen... 107), Wien–Köln–Weimar 2012.
- Hierarchia Catholica III–V*, ed. GUILFELMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRITIUS GAUCHAT–REMIGIUS RITZLER–PRIMINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1923–1952.
- HILLER ISTVÁN: *Csáky István lengyelországi követjárására*, TSz 31 (1989) 192–207.
- HILLER ISTVÁN: *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645* (Esterhazy-Studien 1), Wien–Köln–Weimar 1992.
- HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest 1910.
- HOPP LAJOS: *A felszabadító háborúk tükröződése a lengyel irodalomban. A bécsi diadaltól Buda visszavérvásáig* (1683–1686), ItK 90 (1986) 3. sz., 275–290.
- HORN ILDIKÓ: *Rákóczi László pályája* (1633–1664), HK 103 (1990) 2. sz., 61–90.
- HUSZÁR KÁROLY: *A Visitatio Liminum*, Hittudományi Folyóirat 15 (1904) 480–539 és 696–752.
- IVÁNYI BÉLA: *A gróf Széchényi-család leszármazása*, Turul 41 (1927) 76–83.
- IVÁNYI EMMA: *Közzvetítési kísérletek a bécsi udvar és Thököly között*, A Thököly-felkelés és kora (szerk. Benczédi László), Budapest 1983, 129–150.
- JADIN, LOUIS: *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. I: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. I/1: 1564–1637. I/2: 1637–1709. I/3: 1713–1794*, BIHB 8 (1928) 5–263. 9 (1929) 5–321. 11 (1931) 3–345.

- JAKAB ANTAL: *Az erdélyi római katolikus püspöki székhely betöltésének vitája a XVII. században* (Erdélyi Tudományos füzetek 172), Kolozsvár 1944.
- JANCSÓ ÉVA: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1670–1672 és 1683–1685)* (Adatok, Források és Tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 60), Salgótarján 2012.
- JANKOVICS JÓZSEF (kiad.): *Bethlen Miklós levelei* (Magyar Próza Emlékek 6), Budapest 1987.
- JANKOVICS JÓZSEF: *Wesselényi Ferenc nádor és a festő Spillenberger János. Egy főrangú temetés művészeti vonatkozásai és utóélete*, *Ars Hungarica* 35 (2007) 2. sz., 239–254.
- JEDLICSKA PÁL: *Eredeti részletek gróf Pálffy család okmánytárából 1401–1653. A gróf Pálffyak életrajzi adataival*, Budapest 1910.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanád vármegyei Könyvtár 29), Makó 1936.
- KÁDÁR ZSÓFIA: *A pozsonyi jezsuita kollégium mint összetett intézmény a 17. században*, *TSz* 60 (2018) 2. sz., 237–282.
- KÁDÁR ZSÓFIA: *Fundatores et benefactores – Jezsuita intézmények alapítói és jótevői a rendi emlékezetben a 17. századi Magyar Királyságban*, Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon (Pázmány Irodalmi Műhely. Lelkiségtörténeti Tanulmányok 12), szerk. Báthory Orsolya–Kónya Franciska, Budapest 2016, 195–208.
- KÁDÁR ZSÓFIA: *Jezsuita kollégium és társadalom a 17. századi Nyugat-Magyarországon (Pozsony, Győr, Sopron)*, Budapest 2016 (ELTE Diss.).
- KÁDÁR ZSÓFIA: *Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), Budapest 2020.
- KÁDÁR ZSÓFIA: *Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének kérdéséhez*, *Amikor Sopronra figyelt Európa*, 473–543.
- KÁDÁR ZSÓFIA: *Szerzetesrendek a 17. századi magyar országgyűléseken*, Rendi országgyűlés – polgári parlament (szerk. Dobszay Tamás et al.), Eger 2020, 67–90.
- KARÁCSONYI JÁNOS: *Világboldító Tomkó János*, *Századok* 47 (1913) I–II.
- KARDOS JÓZSEF: *Lásy Imre*, Teológiai doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, Könyvtár, 25/1948.
- KARLINSZKY BALÁZS: *Hántai prépost a győri székeskáptalanban. A hántai prépostok középkori vesztprémi kanonokságáról Csepelyi Benedek példája alapján*, *Primus inter omnes*, 65–80.
- KÁRMÁN GÁBOR: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*, Budapest 2011.
- KÁRMÁN GÁBOR: *II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjáratának diplomáciai háttere*, *Századok* 146 (2012) 1049–1084.
- KÁROLYI BALINT: *Lippay György érsek ismeretlen levele Zichy Istvánhoz*, *Lymbus* 17 (2018) 265–274.
- Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*, szerk. VARGA SZABOLCS–VÉRTESI LÁZÁR, Pécs 2018.
- KATONA, STEPHANUS: *Historia Critica Regum Hungariae Stirpis Austriacae (tom. XII)*, Budae 1794.
- KELLER, KATRIN–CATALANO, ALESSANDRO: *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667) I–VII*, Wien–Köln–Weimar 2010.
- KEMÉNY LAJOS: *A nagyszombati egyetem történetéhez*, *TT* 47 (1899) 724–725.
- KEREKES GYÖRGY: *Polgári társadalmunk a XVII. században. Schirmer János 1625–1674 kassai kereskedő üzleti könyve alapján*, Kassa 1940.

- KÉRY JÁNOS: *Georgii Szelepcheny vita, opera et virutes*, Posonii 1676.
- KISS ANITA–SCHRAMEK LÁSZLÓ PÉTER: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. Kiegészítő kötet 1625–1715; 1728* (Pest Megyei Levéltári Füzetek 37), Budapest 2006.
- KISS FARKAS GÁBOR: „*Difficiles nugae*”. *Athanasius Kircher magyarországi kapcsolatai*, ItK 109 (2005) 436–468.
- KISSNÉ BOGNÁR KRISZTINA: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 13), Budapest 2004.
- KLAUS JAITNER (Hg.): *Die Hauptinstruktionen Gregors XV. für die Nuntien und Gesandten an den europäischen Fürstenhöfen 1621–1623 I–II* (Instructiones pontificum Romanorum), Tübingen 1997.
- KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900.
- KOLLÁNYI FERENCZ: *A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története*, Budapest 1896 [Végrendelkezési jog].
- KOLLER, JOSEPHUS: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. VII: 1628–1781*, Pestini 1812.
- KOLTAI ANDRÁS: Szécbényi György, Esztergomi érsekek, 310–318.
- KOLTAI ANDRÁS–TUSOR PÉTER: *A piarista rend és Magyarország első kapcsolatai (1627–1666)*, Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés. Kiállítási katalógus (szerk. Koltai András), Budapest 2017, 19–38.
- KORNELLI, JOANNES: *Quinque lustra Lippaiana*, Tyrnaviae 1722.
- KOVÁCS PÉTER: *A Szentsek, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490)*, Magyarország és a Szentsek kapcsolatának ezer éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 97–117.
- KÖRÖSÉNYI KATA: *Csáky Miklós esztergomi érsek kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2004 (szakdolgozat).
- KÖVÉR GYÖRGY: *Biográfia és társadalomtörténet*, Budapest 2014.
- KRAUS, ANDREAS: *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII. 1623–1644* (Römische Quartalschrift Supplementheft 29, Forschungen zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats 1), Rom–Freiburg–Wien 1964.
- KRUPPA TAMÁS: *II. Rákóczy György, a Szentsek és Velence 1658-ban*, Háborúk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről (Miskolci Történelmi Tanulmányok 1), szerk. Nagy Gábor–Viskolcz Noémi, Miskolc 2019, 70–83.
- KUKULJEVIĆ, IVAN (ed.): *Arhiv za povjestnicu Jugoslavensku X*, ed. Zagreb 1869.
- LACKO, MICHAEL: *Unio Uzborodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica* (Orientalia Christiana Analecta 143), Romae 1955.
- LÁSZLÓ ANDOR: *Műveljük kertjeinket! Lippay György esztergomi érsek pozsonyi kertje*, Napi Történelmi Forrás, 2020/01/21, [1–8]. Online: <https://www.academia.edu/41694455/> (2020. febr. 25.).
- LEPOLD ANTAL: *Adatok az esztergomi főszékesegyházi kincstár történetéhez*, Esztergom 1929 (Klny. Az „Esztergom” 1928. évfolyamából).
- LESKÓ JÓZSEF: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez IV*, Eger 1908.
- LICHNER PÁL: *Lippay György esztergomi érsek magyar levelei*, Győri Történelmi és Régészeti Füzetek 3 (1863) 184–187.
- LUDIKOVÁ, ZUZANA: *A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei (16–17. század)*, MÉ 51 (2002) 1–2. sz., 85–106.

- LUKÁCS, LADISLAUS: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. II: 1601–1640* (Monumenta Historica Societatis Iesu 125), Romae 1982.
- LUKÁCS, LADISLAUS: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. III: 1641–1665*, Romae 1990.
- LUKINICH IMRE: *Szelepcvény György esztergomi érsek mint rézmetsző*, Magyar Bibliofil Szemle 2 (1925) 12–13.
- MACZÓ FERENC: *Az utolsó magyar királykoronázás*, Budapest 2018.
- Magyar művelődéstörténeti lexikon (középkor és kora újkor) I–XIII, szerk. KŐSZEGHY PÉTER–TAMÁS ZSUZSANNA, Budapest 2003–2014.
- Magyarország és a római Szentszék. II: *Vatikáni magyar kutatások a 21. században* (CVH I/15), szerk. TUSOR PÉTER–SZOVÁK KORNÉL–FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2017.
- Magyarország története 1526–1686 (Magyarország története tíz kötetben 3/1–2), szerk. R. VÁRKONYI ÁGNES, Budapest 1987.
- MAJLÁTH BÉLA: *Az 1642. szőnyi békekötés története és okmánytára*, Budapest 1885.
- MÁLYUSZ ELEMÉR: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog* (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből ú.s. 9), Budapest 1958.
- MÁLYUSZ ELEMÉR: *Zsigmondkori oklevéltár III (1411–1412)* (Magyar Országos Levéltár kiadványai II/22), Budapest 1993.
- MARKÓ LÁSZLÓ: *A magyar állam főméltóságai napjainkig*, Budapest 2000.
- MARKUSOVSKY SÁMUEL: *A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története*, Pozsony 1896.
- MENNITI IPPOLITO, ANTONIO: *Il tramonto della Curia nepotista. Papi, nipoti e burocrazia curiale tra XVI e XVII secolo* (La corte dei papi 5), Roma 1999.
- MERÉNYI LAJOS: *Csáky István és László levelei Eszterházy Miklós nádorhoz, 1631–1645*, TT 52 (1904) 182–217.
- MÉSZÁROS ISTVÁN: *XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis”* (Humanizmus és Reformáció II), Budapest 1981.
- MESZLÉNYI ANTAL: *A magyar hercegprímások arcképsorozata 1707–1945*, Budapest 1970.
- MESZLÉNYI ANTAL: *Szelepcsényi prímás és Északmagyarország rekatolizálása*, Theologia 2 (1935) 215–225 és 325–337.
- MIHALIK BÉLA VILMOS: *A Szentszék és a magyar választófejedelemség gondolata a 17. század végén*, TSz (2016) 3. sz., 383–408.
- MIHALIK BÉLA VILMOS: *Kollonich Lipót esztergomi érseki kinevezése és Francesco Maira de' Medici bíboros protektor*, ÚMS 14 (2020) 2. sz., 323–338.
- MIHALIK BÉLA VILMOS: *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések), Budapest 2017.
- MIKÓ ÁRPÁD–PÁLFFY GÉZA: *A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század)*, MÉ 51 (2002) 1–2. sz., 107–172.
- MIKÓ SÁNDOR: *A nagylőzsi iskola múltjából*, SSz 47 (1993) 383–388.
- MILLER, IACOBUS FERDINANDUS: *Epistolae... Petri Pázmány I–II*, Budae 1822.
- MOHL ADOLF (rec.): *Ványó Tibamér: A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683*, Pannonhalma 1935, Győri Szemle 6 (1935) 215–216.
- MOLNÁR ANTAL: *A kalocsai érsekség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére (szerk. J. Újváry Zsuzsanna), Piliscsaba 2001, 149–163.

- MOLNÁR ANTAL: *Akalocsai érsekség a török korban*, Kalocsa történetéből (szerk. Koszta László), Kalocsa 2000, 109–156.
- MOLNÁR ANTAL: *Az udvarhelyi jezsuita „Missio Siculica” kezdetei az 1650-es években*, MEV–Regnum 6 (1994) 3–4. sz., 71–89.
- MOLNÁR ANTAL: *Egy „magyar” püspök a török bódoltságban. (Macripodari Jácint csanádi püspök levele Szelepcsényi Györgyöz 1668-ban)*, LK 72 (2001) 65–75.
- MRKONJIĆ, TOMISLAV: *Archivio della nunziatura apostolica in Vienna. I: «Cancelleria e Segreteria» nn. 1–904 – aa. 1607–1939 (1940)* (Collectanea Archivi Vaticani 64), Città del Vaticano 2008.
- NAGY IVÁN: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal VII*, Pest 1860.
- NÉMETHY LAJOS: *Series parochiarum et parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis...*, Strigonii 1894.
- NEWALD, JOHANN: *Beiträge zur Geschichte der Belagerung von Wien durch die Türken, im Jahre 1683 I–II*, Wien 1883–1884.
- Notter Antal Emlékkönyv. *Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*, szerk. ANGyal PÁL–BARANYAY JUSZTIN–MÓRA MIHÁLY, Budapest 1941.
- Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi (1631–1633)*, (NBD IV/5), hg. von ROTRAUD BECKER, Berlin 2013.
- Nuntiatur des Ciriaco Rocci. Ausserordentliche Nuntiatur des Girolamo Grimaldi. Sendung des P. Alessandro D’Ales (1633–1634)*, (NBD IV/6), hg. von ROTRAUD BECKER, Berlin 2016.
- Nuntiaturen des Giovanni Battista Pallotto und des Ciriaco Rocci (1630–1631)* (NBD IV/4), hg. von ROTRAUD BECKER, Tübingen 2009.
- Nuntiaturen des Malatesta Baglioni, des Ciriaco Rocci und des Mario Filonardi. Sendung des P. Alessandro D’Ales (1634–1635)*, (NBD IV/7), hg. von ROTRAUD BECKER, Tübingen 2004.
- NYIKUS NORBERT: *A veszprémi püspökség állapota Bajzáth József püspöksége kezdetén (1777) (Kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvének tükrében)*, Piliscsaba 2005 (szakdolgozat).
- OLÁH RÓBERT–TUSOR PÉTER: *Lippay György esztergomi érsek testamentuma (1665)*, Lymbus 18 (2019) 329–348.
- ÓVÁRY LIPÓT: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai I–III*, Budapest 1890–1901.
- PÁLFFY GÉZA: *Archontológiai kézikönyv vagy század eleji ismereteink összegzése? (Gondolatok Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. Die Obergespane Ungarns 1526–1848 című könyvéről)* Fons 2 (1995) 99–111.
- PÁLFFY GÉZA: *Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből*, LK 75 (2004) 1. sz., 47–63.
- PAOLI, UGO: *I processi informativi per la nomina dei vescovi di Trento nell’Archivio Segreto Vaticano (secoli XVII–XVIII)* Collana Istituto Storico Italo-germanico. Annali, Bologna 2010.
- PAPP JÓZSEF (szerk.): *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*, Budapest 1982.
- PAULER GYULA: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 (I–II)*, Budapest 1876.
- PAYR SÁNDOR: *A soproni evangélikus egyházközség története I*, Sopron 1917.
- PAYR SÁNDOR: *Draskovich György győri püspök, a soproni jezsuita collegium alapítója*, Protestáns Szemle 16 (1904) 77–92 és 153–163.
- PESTI BRIGITTA: *Dedikáció és mecenatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Budapest–Eger 2013.

- PÉTER KATALIN: *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Pálffy Pál és Rákóczi Zsigmond)*, Budapest 1972 (MTA, C.Sc. disszertáció).
- PÉTER KATALIN: *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei* (Irodalomtörténeti Füzetek 83), Budapest 1973.
- PÉTER KATALIN: *A magyar romlásnak századában* (Magyar História), Budapest 1979, 90–104.
- PÉTER KATALIN: *A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen*, ESz 7 (2006) 44–49.
- PÉTER KATALIN: *Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról*, Századok 106 (1972) 653–665.
- PÉTERFFY, CAROLUS: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Viennae et Posonii 1742.
- PETRUCH ANTAL: *A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve*, Budapest 1942.
- PEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történelmi névtára (1630–1950)* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 8), München 1987.
- POLGÁR, LADISLAUS: *Bibliographia de historia Societatis Iesu in regnis olim corona Hungarica unitis (1650–1773)*, Roma 1957.
- PÓR ANTAL: *Az esztergami várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története*, Budapest 1909.
- PRIBRAM, ALFRED FRANCIS (Hg.): *Privatbriefe Kaisers Leopold I. an den Graffen F.E. Pötting 1662–1673 I* (Fontes Rerum Austriacarum II/56), Wien 1903.
- Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 25), szerk. ARATÓ GYÖRGY–NEMES GÁBOR–VAJK ÁDÁM, Győr 2016.
- PRODI, PAOLO: *Il Cardinale Gabriele Paleotti (1522–1597) I–II*, Roma 1967.
- R. VÁRKONYI ÁGNES Emlékkönyv. Születésének hetvenedik évfordulója ünnepére, szerk. TUSOR PÉTER, Budapest 1998.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *A rejtőzködő murányi Vénusz* (Labirintus), Budapest 1987.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Az elvesztett idő. Zrínyi Miklós nádori emlékirata?*, HK 113 (2000) 269–328.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Országgyűlési kísérletek (1648–1666)*, Magyarország története 1526–1686, 1043–1154 és 1812–1823.
- RÁTH KÁROLY: *Lósy Imre származásáról*, MS 4 (1866) 664–667.
- Régi magyar könyvtár I–IV*, szerk. SZABÓ KÁROLY–HELLEBRANDT ÁRPÁD, Budapest 1879–1898.
- Régi magyarországi nyomtatványok. II: 1601–1635. III: 1636–1655. IV: 1656–1670*, szerk. BORSA GEDEON–HELTAI JÁNOS et al., Budapest 1983–2000–2012.
- REINHARD, WOLFGANG: *Felekezet és felekezetszerveződés Európában. A tudományos diskurzus fejleményei* (CST III/1) (szerk. Tusor Péter; ford. Forgó András), Budapest 2017.
- REINHARD, WOLFGANG: *Kirche als Mobilitätskanal der frühneuzeitlichen Gesellschaft*, Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität (hrsg. v. Winfried Schulze), München 1988, 333–351.
- REINHARD, WOLFGANG: *Le carriera papale e cardinalizie. Contributo alla storia sociale del papato*, Roma, la città del papa. Vita civile e religiosa dal giubileo di Bonifacio VIII al giubileo di papa Wojtyła (Storia d'Italia. Annali 16), a cura di Luigi Fiorani–Adriano Prosperi, Torino 2000, 263–290.
- REINHARD, WOLFGANG: *Papal Power and Family Strategy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Princes, Patronage and the Nobility (ed. by R. G. Asch–A. M. Birke), Oxford 1991, 329–356.

- REPGEN, KONRAD: *Drei Korollarien zum Breve „Zelo Domus Dei“* (26 November 1648): *Editionstechnik, Nachdrucksgeschichte, Vorgeschichte*, Archivum Historiae Pontificiae 33 (1995) 315–334.
- RICHTER, WILHELM: *Der Informativprocess über die Wahl Ferdinand von Fürstenberg zum Bischof von Paderborn*, Studien und Quellen zur Paderborner Geschichte I, Paderborn 1893, 47–86.
- RIMELY, CAROLUS: *Capitulum insignis Ecclesiae Collegiatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem*, Posonii 1880.
- ROSZNER ERVIN: *Régi magyar házassági jog*, Budapest 1887.
- RÖCKELEIN, HEDWIG: *Apszichooanalitikus módszer bozzájárulása az „új történelmi biográfiához*, Actas 17 (2002) 2–3. sz., 231–244.
- RÖCKELEIN, HEDWIG: (Hg.), *Biographie als Geschichte*, Tübingen 1993.
- S. LAUTER ÉVA: *Főúri kertek és reprezentáció a 17. században*, Európa híres kertje. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról (szerk. R. Várkonyi Ágnes–Kósa László), Budapest 1993.
- S. LAUTER ÉVA: *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)* (Régi Magyar Történelmi Források 1), Budapest 1989.
- S. VARGA KATALIN (kiad.): *„Vitetnek ítélőszékre...”*. Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve, Pozsony 2002. (Újabb kiadása: *Historia Litteraria* 24, Budapest 2008.)
- SALACZ GÁBOR: *A vallásalap kezdeteinek története*, A Bécsi Történeti Intézet Évkönyve 2 (1932) 95–111.
- SÁVAI JÁNOS (kiad.): *A Propaganda Fide Kongregáció levéltárából. I/1: Acta vol 1–12 és SOCG vol. 56–79* (Documenta missionaria Hungariam et regionem sub ditione Turcica existentem spectantia I/1), Szeged 1993.
- SCHMITTH, NICOLAUS: *Archiepiscopi Strigonienses*, Tyrnaviae 1758.
- SCHMITTH, NICOLAUS: *Episcopi Agrienses*, Tyrnaviae 1768.
- SCHÖNVITZKY BERTALAN: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*, Pozsony 1896.
- SCHRAHEK LÁSZLÓ PÉTER: *Wesselényi Ferenc, Lippay György és Balassa Imre vitája a Pest megyei főispánságról*, TSz 53 (2011) 4. sz., 537–567.
- SCHWARZ, HENRY F.: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge 1943.
- SOÓS FERENC: *Lippay György [gróf] és a pozsonyi pénzverde. Eredeti dokumentumok közlésével*, Numizmatikai Közlöny, 94–95 (1995–1996) 39–47.
- SÖRÖS PONGRÁCZ: *Az elenyészett benczés apátságok* (A Pannonhalmi Szent-Benedek Rend Története 12/B), Budapest 1912.
- SQUICCIARINI, DONATO: *Die Apostolischen Nuntien in Wien*, Vatikanstadt 1999.
- STEINHUBER, ANDREAS: *Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Rom I–II*, Freiburg im Breisgau 1906.
- STELLA, PIETRO: *Strategie familiari e celibato sacro in Italia fra ‘600 e ‘700*, Salesianum 41 (1979) 73–109.
- STIRLING JÁNOS: *Lippay György pozsonyi kertjének egy eddig ismeretlen ábrázolása 1663-ból*, Keresztesi Egyetem Közleményei 48 (1984) 329–337.
- STRAUB ÉVA (NYULÁSZINÉ): *Magyar Országos Levéltár. Címeres levelek jegyzéke* (A Magyar Országos Levéltár Segédletei 7), Budapest 2000².
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984.

- SZABADY BÉLA: *Draskovich György püspök élete és kora. 1599–1650*, A soproni katolikus főgimnázium értesítője, Sopron 1936.
- SZABÓ ANDRÁS PÉTER: „*De profundis*”. *Nemzeteszmék a 1657. utáni évek erdélyi válságában*, Századok 146 (2012) 1185–1160.
- SZABÓ ANDRÁS PÉTER: *Egy felső-magyarországi katolikus főúr pengeélen Forgách (III.) Zsigmond levelezése I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1644–1645)* Collectanea Sancti Martini 3 (2015) 291–344.
- SZABÓ ANDRÁS PÉTER: *Esterházy Pál nádor néhány erdélyi vonatkozású iratmásolata. Ismeretlen források az 1658–1659. esztendőök történetéhez*, Lymbus (2008) 63–92.
- SZABÓ ANDRÁS PÉTER: *Forgách (III.) Zsigmond levelezése Lippay Györggyel (1639–1644)*, Collectanea Sancti Martini 3 (2015) 247–297.
- SZARKA GYULA: *A váci egyházmegye és püspökei a török bódítás korában*, Vác 1947.
- SZEDERKÉNYI NÁNDOR: *Heves vármegyének története Eger vára elcsúszásától visszavételéig, 1596–1687* (Heves vármegye története 3), Eger 1891.
- Szelepcsényi György *sírirata*, MS (ú.s.) 12 (1898) 66–68.
- SENTIRMAL, ALEXANDER: *The Primate of Hungary*, The Jurist. Studies in Church Law and Ministry 21 (1961) 27–46. (Magyar fordítása [Budapest 2020]: Lados Tamás–Thorocz-kay Gábor.)
- SZENTPÉTERY IMRE: *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter-Tudományegyetem története 4), Budapest 1935.
- SZENTPÉTERY JÓZSEF (szerk.): *Szürke eminenciások a magyar történelemben*, Budapest 2003.
- SZEPESI ZSUZSANNA: *Az esztergomi „Bibliotheca” XVII. századi történetéhez (In memoriam Kovács Zoltán)*, MKSz 97 (1981) 225–229.
- SZIGETI KILIÁN: *A Szelepcsényi-kódex*, MKSz 77 (1961) 363–370.
- SZILÁGYI ANDRÁS: *Szelepcsényi György prímás és Mariazell, Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Kiállítás a BTM Kiscelli Múzeumában. 2004. május 28–szeptember 12.* (szerk. Farbak Péter–Serfőző Szabolcs), Budapest, 2004, 125–132.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Lippay György esztergomi érsek leveleiből*, TT 15 (1892) 581–591.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Rákóczi és Pázmány*, Pest 1870.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Szelepcsényi György leveles tárcájából*, TT 1892, 193–208.
- SZINNYEY JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái I–XIV*, Budapest 1891–1914.
- SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*, Keszthely 2010.
- SZLAVIKOVSKY BEÁTA: *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken I (1526–1918)* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 16), Budapest 2007.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Az olmützi egyetemen tanult magyarországi, erdélyi és horvátországi születésű hallgatók 1576–1850 (Forrásközlés)*, Unger Mátyás Emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történészstanári működése emlékére, és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából (szerk. E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László), Budapest 1991, 191–225 [*Olmützi egyetemen*].
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Fejezetek a magyar világi és egyházi archontológiából*, A kronológia kézikönyve (Tudománytár), Budapest 1985, 93–117 [*Archontológia*].
- SZVORÉNYI, MICHAEL: *Synopsis critico-historica decretorum synodaliū pro ecclesia Hungarocatholica*, Vesprii 1807.
- TAKÁTS SÁNDOR: *Az esztergomi érsekség kincsei Bécsben, Régi idők, régi emberek*, Budapest 1922, 321–330.

- TAKÁTS SÁNDOR: *Szelepcsényi György a Portán*, Az Újság 10 (1912) 187. sz. (augusztus 8.), 1–3. (= *A régi Magyarország jókedve*, Budapest é.n², 237–246.)
- TELGÁRTI LIPÓT: *A rozsnyói plébánia története*, MS 3 (1865) 599–615.
- TELGÁRTI LIPÓT: *Informatio Georgii Szelepcsényi Primatis Hungariae Archi-eppi Strigoniensis Romano Pontifici data de periculoso Statu Religionis Catholicae in Hungaria circa Annum MDCLXXXIV*, MS 6 (1868) 522–527. 597–604. 680–683. 760–763. 843–845. 921–923.
- TELGÁRTI LIPÓT: *Lippay György jezsuitákat hoz Rozsnyóra (1659)*, MS 3 (1865) 306–310.
- TEMESVÁRY JÁNOS: *Erdély választott püspökei I–II*, Szamosújvár 1913–1914.
- TOFI, STEFANO: *Trattato dell'indulgenza plenaria*, Urbino 1644.
- TOMA KATALIN: *Egy dunántúli nagyúr erdélyi kapcsolatai: Nádasdy III. Ferenc és II. Rákóczi György*, Századok 146 (2012) 1161–1188.
- TOMA KATALIN: *Egyházi politikusportré a XVII. században. Lippay György esztergomi érsek 1600–1666*, Budapest 1986 [ms. ELTE BTK].
- TOMA KATALIN: *Graf Franz III. Nádasdy und der Wiener Hof*, Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert (PUGiW VIII), hg. von Anna Fundárková–István Fazekas, István (et alii), Wien 2013, 415–440.
- TOMA KATALIN: *Gróf Nádasdy Ferenc politikus pályaképe*, Budapest 2005 (ELTE, Ph.D. disszertáció).
- TOMA KATALIN: *Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere*, Századok 144 (2010), 853–872.
- TOMISA ILONA: *Visitatio Canonica. Az Esztergomi Főegyházmegye Barsi Főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1647–1674*, Budapest 1992.
- TÓTH GERGELY: *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)*, Budapest 2016.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (ed.): *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717) I–V* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002–2008.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (ed.): *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707). Misszionáriusok jelentései Magyarországról és Erdélyről (1627–1707)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma [!]. Fontes 1), Budapest–Roma 1994.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Kié Buda? Az esztergomi érsek és a belgrádi apostoli vikárius vitája a bódolt Budáról 1678-ban*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, 251–257.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, LK 72 (2001) 1–2. sz., 187–245.
- TÓTH KRISZTINA–HEGEDŰS ANDRÁS: *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa. IX: Esztergomi főegyházmegye I–III*, Esztergom 2000.
- TÓTH LÁSZLÓ: *Ki és miért hamisította a Szilveszter-bullát?*, Turul 55 (1941) 63–70.
- TÓTH PÉTER: *Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái (1652–1656)* (Adatok, Források és Tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 29), Salgótarján 2001.
- TÓTH TAMÁS: *A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban 1711–1780*, Magyarország és a római Szentszék II (CVH I/15), 317–336.
- TÓTH TAMÁS: *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye 18. századi megtújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)* (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 8), Kalocsa 2014.

- TÓTH TAMÁS: „*Si nullus incipiet, nullus finiet*”. *La rinascita della Chiesa d’Ungheria dopo la conquista turca nell’attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)* (CVH I/6), Budapest–Roma–Szeged 2011.
- TÖRÖK JÁNOS: *Magyarország primása. Kőzjogi és történeti vázolat*, Pest 1859.
- TUSOR PÉTER: *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004.
- TUSOR PÉTER: *A pápai diplomácia javaslati 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban*, A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IX (szerk. Für Lajos), Budapest 1999, 19–38.
- TUSOR PÉTER: “*Ad Praelatorum et alia huius Patriae negotia in Curia Romana promovenda*”. *The Roman Agents of the Hungarian Bishops in the 17th Century*, Gli agenti presso la Santa Sede delle comunità e degli stati stranieri (secoli XV–XVIII) (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 8), a cura di Matteo Sanfilippo–Péter Tusor, Viterbo 2020, 41–84.
- TUSOR PÉTER: *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)*, Századok 134 (2000) 431–459.
- TUSOR PÉTER: *A katolikus felekezetszerveződés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján*, Mezőváros, reformáció, irodalom (Historia litteraria 18), szerk. Szabó András, Budapest 2005, 113–137.
- TUSOR PÉTER: *A (kora) újkori magyar egyházi archontológia és a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek (Pyber, Balásfi, Draskovich püspöki processzusainak kivonataival, 1612–1638)*, Katolikus egyházi társadalom, 13–48.
- TUSOR PÉTER: *A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában (A kongregáció megalapításától 1689-ig)*, MEV–Regnum 11 (1999) 1–2 sz., 33–64 [SC Rituum].
- TUSOR PÉTER: *A magyar egyházi elit és Róma kapcsolatainak ismeretlen fejezetei (1607–1685)*, Budapest 2000 (ELTE, Ph.D. disszertáció) [https://www.academia.edu/16498885] [Diss.].
- TUSOR PÉTER: *A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664)*, TSz 57 (2015) 2. sz., 219–251.
- TUSOR PÉTER: *Esterházy Miklós nádor „Considerationes”-ei az 1638. évi nemzeti zsinatban (Forrásközlés a vatikáni könyvtárból)*, Fons 26 (2019) 1. sz., 131–143.
- TUSOR PÉTER: *Esterházy Miklós nádor és az 1638. évi nemzeti zsinat*, ESz 21 (2020) 2. sz., 38–60 és 133–134.
- TUSOR PÉTER: „*Et a pensare al successore in caso*”. Szelepbény György és a rendi szervezkedés (Egy nunciusi jelentés forrásértéke), LK 2021, s.a.
- TUSOR PÉTER: *Gli agenti dei prelati ungheresi a Roma nel Seicento*, QFIAB 92 (2012) 359–380.
- TUSOR PÉTER: *I. Lipót Szelepbény primás bécsi bázának kirablója? (Forráskritika, textuselemzés, archivisztikai és történeti kontextus)*, MKSz 136 (2020) 2. sz., 146–151.
- TUSOR PÉTER: „*Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak*”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665) (CST I/1), Budapest 2015.
- TUSOR PÉTER: *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben. A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcban*, HK 113 (2000) 237–268 [Jakusith követjárása].
- TUSOR PÉTER: *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről (Családja, katolizálása, misszionálása). A Pázmány–Tholdy-archívum irataival* (CVH II/6), Budapest–Roma 2017.
- TUSOR PÉTER: *Katolikus konfesszionalizáció a kora újkori Magyarországon. Egyetemi jegyzet* (Publicationes Instituti Historici in Universitate Catholica de Petro Pázmány nuncupata fundati. Subsidia 1), Budapest 2008.

- TUSOR PÉTER: *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)*, LK 73 (2002) 1–2, 200–242 [*Lippay jelentése*].
- TUSOR PÉTER: *Lippay György a római Rezidencia Kongregáció előtt (1638–1642)*, Századok 154 (2020) 4. sz., 779–820.
- TUSOR PÉTER: *Lippay György, királyi kancellár, Eger főpásztora*, Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből (szerk. Horváth István), Eger 2018, 47–58.
- TUSOR PÉTER: *Lippay primás követutasítása Zrínyi érdekében (1664. augusztus 16.)*, Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról (szerk. Padányi József–Bene Sándor–Fodor Pál–Hausner Gábor), Budapest 2017, 123–137.
- TUSOR PÉTER: *Lippay primás, a vaskvári béke és a német birodalmi rendek (1664. október)*, Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára (szerk. Klesenitz Tibor–Zombori István), Budapest 2015, 79–88.
- TUSOR PÉTER: *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711 (Historiográfia és projektterv)*, Magyarország és a római Szentszék II (CVH I/15), 243–315.
- TUSOR PÉTER: *Nemesi és polgári érdekvégyesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta religiósá válásában (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban)*, MEV–Regnum 10 (1998) 1–2. sz., 5–26.
- TUSOR PÉTER: *Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiatörekvés a kora újkori Magyarországon*, Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 10), szerk. Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértési Lázár, Budapest–Pécs 2014, 69–130.
- TUSOR PÉTER: *Pázmány a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)* (CVH I/13), Budapest–Róma 2016.
- TUSOR PÉTER: *Pázmány és a Titkos Tanács*, „Judák Margit Emlékkönyv”, Budapest 2012 (ms.) (http://institutumfraknoi.hu/sites/default/files/2019-01/pazmany_es_a_titkos_tanacs.pdf).
- TUSOR PÉTER: *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*, MEV–Regnum 9 (1997) 1–2. sz., 83–146 [*Pázmány-epistulae*].
- TUSOR PÉTER: „Pour les intérêts d’un si grand Roi” ? *Lippay György esztergomi érsek és a „Wesse-lényi-összeesküvés”*, Egyháztörténeti Szemle, 2021, s.a.
- TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi székhely kialakulásának előzményei a 17. században* (CVH I/3), Budapest–Róma 2005.
- TUSOR PÉTER: „Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali excusari merito debet” (1638), Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére I (szerk. Horn Ildikó–Lauter Éva–Szirtes Zsófia et al.), Budapest 2016, 333–347.
- TUSOR PÉTER: *Trinkell Zakariás primási gyóntató küldetése a bécsi udvarba (1664. augusztus)*, MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára (szerk. Nyerges Judit–Verók Attila–Zvara Edina), Budapest 2016, 706–714.
- TUSOR PÉTER: *Veszprémi püspökök proszopográfiai/proszopológiai forrásai a vatikáni levéltárban, 1629–1696 (Széchenyi György processzusainak kivonataival)*, Tanulmányok a veszprémi egyházmegye 17. századi történetéhez (szerk. Karlinszky Balázs), Veszprém 2019, 167–206.
- TUSOR PÉTER: „Zrínyi ipse desperat” – *Die Korrespondenz von Erzbischof Lippay und Graf Porzia (1662–1663)*, Wiener Archivforschungen, Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas (PUGiW 10) Wien 2014, 165–182 [*Korrespondenz*].
- TUSOR PÉTER: *Zsinati és nunciatúrai bíráskodás a kora újkori Magyarországon (Forrásközlés 1638-ból)*, Lymbus 17 (2018) 245–264.

- TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR (kiad.): *Consistorialia Documenta Pontificia de Regno Hungariae (1426–1605)* (CVH I/7), Budapest–Róma 2011.
- TÜSKÉS GÁBOR: *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*, Budapest 1993.
- TÜSKÉS GÁBOR: *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai* (Nádasi János) (Historia Litteraria 3), Budapest 1997.
- V. WINDISCH ÉVA (kiad.): *Kemény János és Bethlen Miklós művei* (Magyar remekírók), Budapest 1980.
- VADAS ANDRÁS: *Lippay György három levele jobbágyainak végvárakba szökéséről (1642)*, Lymbus 10–11 (2012–2013) 101–105.
- VAGNER JÓZSEF: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra 1896.
- VANYÓ TIHAMÉR: *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683* (A Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935.
- VANYÓ TIHAMÉR: *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986.
- VANYÓ TIHAMÉR (rec.): *Procès d'information... (Louis Jadin)* Századok 70 (1936) 445–450.
- VANYÓ TIHAMÉR: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (Monumenta Hungariae Italica 2), Pannonhalma 1933.
- VARGA BENJÁMIN: *Magyarországi rituálék az újkorban, 1625-től*, Budapest 2012.
- VARGA JÚLIA: *Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemén és akadémiáin 1560–1789* (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban 12), Budapest 2004.
- VÁRKONYI GÁBOR: *Wesselényi Ferenc nádorrá választása*, Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára (szerk. Erdélyi Gabriella–Tusor Péter), Budapest 2007, 87–110.
- VASS CSONGOR: *A Baranyi Pál S.I. erdélyi missziós működését szabályozó primási okirat*, Lymbus 18 (2019) 403–416.
- VAYER LAJOS: *Szelepcsényi György, a művész*, Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére, Budapest 1937, 643–663. (Jegyzetek nélkül megjelent: *Témák, formák, ideák. Válogatott tanulmányok*, Budapest 1989, 155–168.)
- VÉGHSEŐ TAMÁS: „...mint igaz egyházi ember...” *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése* (Collectanea Athanasiana I/4), Nyíregyháza 2011.
- VÉGHSEŐ TAMÁS: *Benkovich Ágoston váradai püspök működésének görög katolikus vonatkozásai*, Athanasiana 16 (2003) 99–122.
- VÉGHSEŐ TAMÁS: *Lippay György egri püspök és az ungvári unió*, Naukovi Zapysky Uhhorodskoho Universytetu. Serya Istorychno-relihiyni studiyi 5 (2016) 146–153.
- VELICS LÁSZLÓ: *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából. II: 1610–1690*, Budapest 1913.
- VERESS ENDRE: *Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum 1599–1917* (Fontes Rerum Hungaricarum 2), Budapest 1917.
- VERESS ENDRE (kiad.): *Nádasdy Ferencz Oratio-ja az ország négy rendjéhez (1668)*, TT 19 (1896) 101–112.
- Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. I/1: Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*, hg. von MICHAEL HOCHEDLINGER–PETR MATA–THOMAS WINKELBAUER, Wien 2019.
- VESZELY KÁROLY: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok I*, Kolozsvár 1860.

- VILLOSLADA, RICARDO GARCÍA: *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)* (Analecta Gregoriana 66), Roma 1954.
- VLAHOVICH EMIL: *A trencsényi királyi katolikus gimnázium története 1649–1895*, A trencsényi királyi katolikus főgimnázium értesítője 1895/96.
- WAGNER, CAROLUS: *Analecta Scepusii sacri et profani I–II*, Viennae 1774.
- WICK BÉLA: *A jezsuita rend története Kassán* (Klny. a Katolikus Lelkipásztor folyóiratból), Pozsony 1931.
- WODKA, JOSEPH: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie* (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/I), Innsbruck–Leipzig 1938.
- YJ: *Loósy Imre beiktatása az egri püspökségbe 1634-ben*, Századok 34 (1900) 459–461.
- ZOLNAI BÉLA: *A gallikanizmus magyarországi visszhangja*, Minerva 13–14 (1934–35) 21–63.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *Az 1637/38-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez* (Értekezések a történelmi tudományok köréből XII/3), Budapest 1885.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényczikkek története* (A Magyar Protestáns Irodalmi Társulat kiadványai), Budapest 1890.
- ZSILINSZKY MIHÁLY: *Lippay György és a tokaji tanácskozmány 1646*, Századok 20 (1886) 400–424.
- ZSOLDOS ATTILA: *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701. A nagyszombati egyetem anyakönyve 1635–1701* (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 11), Budapest 1990.

RÖVIDÍTÉSEK

BIHB	Bulletien de l'Institut Historique Belge de Rom
C.G.H.	Collegium Germanicum et Hungaricum
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae
CSH	Collectanea Studiorum et Textuum
ESz	Egyháztörténeti Szemle
HC	Hierarchia Catholica
HK	Hadtörténelmi Közlemények
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
LK	Levéltári Közlemények
Lymbus	Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények
MÉ	Művészettörténeti Értesítő
MEV–Regnum	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok-Regnum
MKSz	Magyar Könyvszemle
MS	Magyar Sion
NBD	Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Actenstücken
QFIAB	Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken
PUGiW	Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien
RMK	Régi Magyar Könyvtár
RMNy	Régi Magyarországi Nyomtatványok
SSz	Soproni Szemle
TSz	Történelmi Szemle
TT	Történelmi Tár
ÚMS	Új Magyar Sion
Veröffentlichungen...	Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs

INDEX

- Abel, Leonardo 30. 78.
 Alberizzi, Mario 149. 150. 230.
 Aldobrandini, Ippolito, ifj. 76. 96.
 Almásy Pál 35.
 Ampringen, Johann Caspar von 228.
 Ancaiano, Pietro 253.
 Andrásy Miklós 230.
 Apafi Mihály, I. 234. 235. 238.
 Árpád-házi Margit, Szent 63. 140.
 Artner Erhard 56.
 Astalli-Pamphili, Camillo 207.
 Azzolini, Lorenzo 201.

Baghy József 265. 266.
 Baglioni, Malatesta 37. 38. 40. 42. 46. 90. 95.
 96. 114. 124. 153. 168. 187. 188. 190.
 Balassi Zsuzsanna 135.
 Balogh János 108.
 Barberini [Maffeo] *lásd* Orbán, VIII.
 Barberini, Francesco 29. 37. 40. 61. 62. 216.
 217. 218. 263. 266. 278.
 Barcsay Ákos 146.
 Barolty (Baróthy) Ferenc 168. 198. 200. 201.
 202. 203. 207. 218. 256.
 Bársony György 146. 148. 203. 221. 223. 227.
 235. 237. 244. 276. 277.
 Bársony János 168.
 Bartakovics Béla 63.
 Bartók István 171.
 Báthory Zsófia 234. 236.
 Batthyány Ádám 42. 118. 127. 147. 149. 157.
 207. 211.
 Batthyány Borbála 216. 230.
 Batthyány József 168. 291.

 Batthyány Pál 161.
 Bellecius Péter 40.
 Benczelius, Gregorius 57.
 Benedek, XIII. 35.
 Bethlen Gábor 69. 70. 71. 126. 129. 245. 287.
 Bethlen Miklós 173.
 Bielavich György 148.
 Bihari János 108.
 Biscia, Antonio 35.
 Bocskai István 199.
 Bonifác, IX. 152.
 Borghese, Camillo 30. 78. (*lásd még* Pál, V.)
 Borkovich Márton 244.
 Bornemissza István III. 182.
 Bornemissza János 109.
 Bornemissza Pál 45.
 Borromeo Szent Károly 65.
 Boscho, Alessandro 111.
 Bosnyák István 58. 64. 151. 204. 205. 210.
 241. 269. 270.
 Böythe Miklós 32. 56.
 Brandenburgi Katalin 125.
 Bucsányi György 144.
 Buonvisi, Francesco 238. 239. 245. 246.

 Cantagallina, Lodovico 96. 188.
 Capponi, Aloysio 96.
 Carafa (Caraffa), Carlo 66. 68. 69. 70. 71. 74.
 75. 76. 138.
 Carafa, Giovanni Pietro 36. (*lásd még* Pál,
 IV.)
 Caraffa, Vincenzo 133.
 Castilione, Giovanni 88.
 Castorio, Bernardino 76.

- Chiky István 44.
 Crino (Zurio), Filippo 201.
 Cybo, Alderano 237. 239.
 Czeglédy Albert 51. 52. 121. 190. 220.
 Czobor Erzsébet 161.
- Csáky Ferenc** 161.
 Csáky István 127. 128. 212. 213.
 Csáky László 119.
 császár *lásd* Ferdinánd, II.
 Császka György 63.
 Cseh János 43. 44. 48. 51. 91. 102. 114.
 Csernoch János 291.
- D'Elci, Scipione** 207.
 D'Estouville, Guillaume 36.
 Dabis Gáspár 168.
 Dallos Miklós 28. 31.
 Damokos Kázmér 61.
 Dankó József Károly 63.
 Dávid Pál 28. 29. 30. 70.
 de Lugo, Juan 217. 262. 263. 275.
 de Mara, Placido 35. 123.
 Deáki László 98.
 Dedek Crescens Lajos 63. 226.
 Dékány család 248.
 Dietrichstein, Franz 35.
 Dobronoki György 37. 121. 122. 123. 124.
 Dominici, Domenico 278.
 Domitrovich Péter 99.
 Draskovich György 37. 38. 46. 53. 54. 56. 62.
 78. 111. 112. 113. 122. 125. 142. 147. 151. 173.
 177. 205. 243.
 Draskovich János 118. 119. 133. 220.
 Dubovszky György 28. 33. 68.
 Durazzo, Stefano 278.
- Ebeczky Imre** 108. 111. 180.
 Eleonóra (Gonzaga) 285.
 Eleonóra Magdolna (Wittelsbach) 285.
 Eötvös Loránd 65.
 Eperjesy Gergely 189.
 Erdődy Gábor 116. 118.
 Erdődy Miklós 220.
- Érsekújváry Farkas** 102. 113.
 Estei Hippolit 288.
 Esterházy Imre 36. 282. 289. 291.
 Esterházy Miklós 37. 41. 49. 116. 118. 119.
 123. 124. 126. 127. 133. 159. 160. 162. 173.
 206. 219. 220. 284. 286. 287. 289.
 Esterházy Pál 174. 212. 213.
 Eszterházy Károly 65.
- Fánchy Pál** 143.
 Favilla, Pietro Giacomo (Jacomo) 61. 149.
 156.
 Fejérvögy István 41. 287.
 Felici, Felice de 175.
 Ferdinánd Vencel (Habsburg) 243.
 Ferdinánd, I. (Habsburg) 107.
 Ferdinánd, II. (Habsburg) 30. 32. 33. 34. 39.
 55. 67. 97. 116. 120. 175. 235.
 Ferdinánd, III. (Habsburg) 32. 36. 38. 42. 53.
 82. 98. 99. 108. 114. 115. 118. 119. 120. 125.
 130. 133. 136. 142. 147. 148. 151. 156. 158.
 159. 161. 162. 163. 168. 171. 187. 204. 205.
 210. 211. 217. 241. 252. 254. 266. 268. 269.
 270. 271.
 Ferdinánd, IV. (Habsburg) 142. 216. 285.
 Ferenczffy Lőrinc 34. 267.
 Fissinger János 135.
 Follnay Ferenc 147.
 Forgách Ádám 117. 151. 160. 161. 162. 167.
 Forgách család 86.
 Forgách Ferenc 31. 43. 47. 68. 97. 103. 129.
 151. 167. 234. 251. 286. 287. 288. 289.
 Forgách Zsigmond, ifj. 161.
 Forró György 46. 123.
 Földvári András 168.
 Francisci András (Andrea) 51. 109. 110. 112.
 121. 147. 193.
 Frangepán Ferenc Kristóf 227.
 Frölich Dávid 57.
 Fugger család 141.
 Fülöp, IV. (Habsburg) 151.
- Garzia Millino, Giovanni** 111.
 Gergely, XIII. 72.

- Gergely, XIV. 67. 80.
 Giani, Giovanni 238.
 Ginnasi, Domenico 96.
 Gonzaga, Annibale 212.
 Greiffenklau zu Vollrats, Alexander 119. 268.
 Gribóczy Mihály S.I. 236.
 Grimaldi, Girolamo 175.
 Gubasóczy János 204. 235. 242. 244.
- Gyergyai György** 52.
 Gyöngyössy János 168.
 György, Lósy Margit fia 29.
 Győri (Kolompár) István 71.
 Gyulay János 168.
 Gyürki Zsuzsanna 199.
- Habsburg dinasztia 42. 107. 115. 117. 126. 157. 164. 165. 166. 204. 205. 226. 228. 231. 235. 237. 251. 282. 283. 284. 289.
 Halasi István 168.
 Hám János 41.
 Hanula Jakab S.I. 145.
 Harrach, Ernst Adalbert von 156. 162. 209. 278.
 Haynald Lajos 63.
 Hefele, Melchior 168.
 Hegykőy Mihály 280.
 Herovicz Mátyás 97.
 Hillebrand, Franz Anton 167.
 Hoher, Johann Paul 229.
 Hodik György 122.
 Hoffman Pál 146. 148. 215.
 Hofmann Istvánné 53.
 Homonnai Drugeth György 160.
 Homonnai Drugeth János 36. 125. 160. 161. 244.
 Hosszútothy László 62. 149.
 Hölgyi Gáspár 136. 171.
- Illésházy Gábor 160. 161.
 Illésházy Gáspár 137.
 Illésházy Katalin 161.
 imperator *lásd* Ferdinánd, II.; Ferdinánd, III.
 Ince, X. 141. 154. 252.
- Ince, XI. 237. 238. 240.
 Ince, XII. 36. 238.
 Inchoffer Menyhért 59. 141. 154.
 Ivanovich Tamás 34.
 Izdenczy András 219.
- Jakusith György 32. 38. 114. 124. 125. 149. 152. 154. 202. 203. 217. 220. 241. 264.
 János Fülöp (Schönborn) 171.
 János, III. (Sobieski) 248.
 Jókay család 248.
 Jurjevich Péter 148.
- Kanizsai János 289. 290.
 Kápolnay Jakab 109. 111. 121. 184.
 Károly Ambrus (Habsburg-Lotharingiai) 41. 109.
 Károly, III. (Habsburg) 286. 288.
 Kászonyi Márton 145. 234. 235. 238.
 Keglevich Miklós 230.
 Kelemen, VIII. 78.
 Kelemen, IX. 233.
 Kelemen, X. 228. 233.
 Kemény János 173.
 Keresztély Ágost (Sachsen-Zeitz) 36. 281. 282. 286. 288.
 Keresztes István 134.
 Keresztesi Máté 30.
 Kéry János 218. 244.
 király *lásd* Lipót, I.
 Kircher, Athanasius 141.
 Kisdy Benedek 31. 64. 103. 134. 136. 268.
 Klesl, Melchior 35. 123.
 Kollonich Lipót 36. 47. 221. 226. 240. 242. 245. 248. 278. 281. 282. 287. 288.
 Kolowrat, Ulrich Franz von 152.
 Kopácsy József 63.
 Kopchányi Mihály 56. 58. 110. 113. 114. 122. 141. 147. 149. 188. 241.
 Kordics család 248.
 Korompay Péter 203. 221. 223. 244. 272. 274. 281.
 Kozári Gergely 56.
 Kőszeghy János 102.

- Kőszegi Zsigmond 144.
 Kövér Gábor 146.
 Kutassy János 41. 287.
- Lajos, XIV. (Bourbon) 240.
 Lamormain, Wilhelm 28. 30. 34. 47. 49.
 102.
 Lancháry Gergely 168.
 Larzona-Favilla, Pietro 149. 156.
 Latoczky úr 168.
 Lendőczy (Landovicz) Serényi Mária 107.
 178.
 Lendvay Zsigmond 171.
 Lépes Bálint 84. 210.
 Lessenyey Nagy Mihály 234. 235.
 Levakovich Ráfael 60.
 Lipót, I. (Habsburg) 142. 146. 147. 163. 164.
 165. 168. 208. 210. 211. 212. 213. 216. 223.
 224. 225. 226. 227. 228. 229. 242. 244. 248.
 249. 250. 282. 285. 287.
 Lippay család 107.
 Lippay Ferenc 108.
 Lippay Gáspár 108.
 Lippay György 27. 31. 35. 37. 38. 40. 41. 47.
 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60.
 6478. 91. 96. 105–195. 204. 205. 206. 207.
 210. 214. 216. 218. 219. 220. 222. 223. 224.
 231. 232. 233. 234. 236. 238. 241. 248. 250.
 251. 267. 279. 284. 285. 287. 288. 289. 290.
 291.
 Lippay György, ifj. 142. 166. 172.
 Lippay Imre 107. 108.
 Lippay János, id. 107. 108.
 Lippay János, ifj. 107. 108.
 Lippay János, legifj. 172.
 Lippay Katalin, id. 108.
 Lippay Katalin, ifj. 108.
 Lippay Kristóf 108.
 Lippay Margit 107.
 Litta, Alfonso 239.
 Lobkowitz, Wenzel Eusebius 148. 158. 165.
 220. 226. 229. 234. 239. 242. 245. 246.
 Lorántffy Zsuzsanna 52.
 Lósy Boldizsár 29.
 Lósy Imre 27–104. 114. 117. 120. 122. 124. 125.
 140. 155. 161. 169. 172. 195. 204. 214. 215.
 217. 236. 251. 255. 265. 266. 267. 283. 284.
 285. 287. 288. 290.
 Lósy Imre, id. 29.
 Lósy Margit 29.
 Lósy Máté 28. 77.
 Lósy Mihály 29.
 Łubieński, Maciej 128.
 Ludovisi, Ludovico 35. 76.
 Lupu, Vasile 128.
 Luzsénszky Joachim 35. 43. 48. 85. 168.
- Macripodari Jácint 146. 148. 154. 155. 211.
 232. 244.
 Maffei (Maffeo), Paolo 75. 76. 79.
 Magdolna, Lósy Margit leánya 29.
 Maholányi János 199. 248.
 Maidalchini, Francesco 278.
 Majthényi László 98. 109.
 Margeli, Antonio 262.
 Mária Anna (Habsburg) 285.
 Mária Terézia (Habsburg) 284.
 Mariani Péter (Pietro) 146. 147. 148. 189.
 Marnavich Tomkó János 60. 62. 121.
 Martinuzzi (Fráter) György 41.
 Mattei, Gaspere 41. 48. 117. 125. 153. 162.
 Mátyás (Habsburg) 107. (*lásd még* Mátyás, II.)
 Mátyás, II. (Habsburg) 109. 123.
 Maurovich Mihály 92. 93.
 Mayer, Franciscus 278.
 Mayláth Miklós 168.
 Medici, Carlo de' 96.
 Melzi, Camillo 129. 148. 252. 253. 261.
 Mihály, II., Vitéz 128.
 Mikes Lajos 64.
 Miller, császári gyóntató 245.
 Mindszenty József 109. 249. 291.
 Monoszló András 97.
 Monoszló Gábor 97.
- Nádasdy Ferenc 118. 143. 146. 159. 160. 163.
 164. 174. 211. 212. 213. 225. 226. 234. 240.
 242. 243. 244. 245.

- Nádasi János 106. 141.
 nádor *lásd* Esterházy Miklós; Pálffy Pál
 Nagyalfalvy Gergely 30. 39. 45. 52. 54. 78. 90.
 101. 215.
 Nani, Filippo 202. 216.
 Nappi, Filippo 217. 263. 264.
 Náprágyi Demeter 84.
 Némethi Jakab 57.
 Németszeghy Anna 28. 77.
 nuncius *lásd* Baglioni, Malatesta; Spinola, Giulio
 Nyáry István 42.
 Odescalchi [Benedetto] pápa *lásd* Ince, XI.
 Oláh Miklós 167. 210. 231. 287.
 Olivieri, Giacomo 35.
 Orbán, VIII. 33. 39. 40. 49. 59. 61. 67. 80.
 100. 113. 115. 149. 153. 175. 187. 188. 215.
 216. 217. 222. 263.
 Ostrosith Máttyás 242.
 Paczoth Sándor 39. 114.
 Pál, IV. 36.
 Pál, V. 30. 78.
 Paleotti, Gabriele 65.
 Pálfalvy János 139. 146. 148. 159. 266.
 Pálffy Antal 229.
 Pálffy család 164.
 Pálffy Ferdinánd 244.
 Pálffy István 27. 42. 117.
 Pálffy Miklós 242.
 Pálffy Pál 40. 119. 136. 142. 147. 151. 157. 160.
 162. 163. 173. 174. 223. 233. 244.
 Pálffy Tamás 146. 148. 150. 226. 242. 245.
 Pallotto, Giovanni Battista 88.
 Pamphili, Camillo 271.
 Pamphili, Giovanni Battista 272.
 pápa *lásd* Orbán, VIII.; Sándor, VII.
 Pázmány Péter 28. 29. 31. 32. 34. 35. 37. 40.
 43. 47. 48. 49. 50. 53. 62. 65. 69. 78. 84.
 85. 87. 89. 99. 100. 101. 102. 111. 114. 115.
 120. 121. 122. 123. 124. 129. 133. 136. 140.
 145. 151. 152. 153. 157. 160. 167. 173. 184.
 185. 189. 199. 201. 214. 215. 216. 231. 234.
 238. 248. 250. 251. 262. 264. 268. 286. 287.
 288. 289.
 Pázmány-utód *lásd* Lósy Imre; Lippay
 György; Szelephény György
 Péchy András 198. 199. 200. 201. 202. 203.
 215. 216. 218. 220. 259.
 Petrechich Péter 147. 148. 244. 245. 246.
 Piccolomini, Ottavio 88.
 Pierucci, Pietro 253. 261.
 Pignatelli, Antonio 36. 238. (*lásd még* Ince,
 XII.)
 Pisky István 168.
 Pius, XI. 35.
 Pohronczy (Szelephény) László 199. 200.
 Pohronczy Ferenc 198. 199. 214.
 Pohronczy Ilona 199.
 Pohronczy Katalin 199.
 Pohronczy Mihály 199.
 Pongrácz György 166. 171. 173. 242. 244.
 Pór Antal 63.
 Porzia, Johann Ferdinand 158. 165.
 Puchheim, Johann 158.
 Püsky János 39. 52. 61. 83. 84. 90. 96. 102.
 137. 147. 148. 151. 157. 205. 206. 208. 220.
 270.
 Pyber János 35. 43. 70. 89. 99. 101.
 Raffaldi, Francesco 188.
 Rákóczy Anna 53.
 Rákóczy család 234.
 Rákóczy György, I. 118. 124. 125. 127. 128.
 133. 140. 154. 159. 218. 219. 260.
 Rákóczy György, II. 145. 146. 154. 164. 218.
 241. 254.
 Rákóczy László 53. 160.
 Rákóczy Pál 53.
 Rangoni, Claudio 35.
 Rátonyi István 62.
 Ráttkay György 147.
 Rebiba, Scipione 35.
 Ricci, Filippo 253.
 Ricciulli, Antonio 201.
 Ridolfucci da Camerino, Ottavio 88.

- Ridolfucci, Giacomo 88.
 Rimely Károly 63.
 Rinaldi, Filippo 30. 76. 77.
 Rocci, Ciriaco 79. 87. 88. 111. 175. 176. 187.
 Rojas y Spinola, Cristoforo de 244.
 Rosa, Francesco 75.
 Rottal János 158. 199. 212. 213. 216. 229. 233.
 241. 244. 246. 248. 251.
 Rudnay Sándor 291.
 Rudolf, I. (II.) (Habsburg) 97. 107. 198.
 Rugendas, Johann Gottlieb 65.
 Rumer János 125. 142. 158. 167.
- Samassa József 63.
 Sámbar Mátyás 146. 227.
 Sándor János 143.
 Sándor, VII. 136. 143. 154. 224. 225.
 Santa Severina bíboros *lásd* Santoro, Giulio Antonio
 Santoro, Giulio Antonio 30. 35.
 Sárkány Gergely 56. 57.
 Sárkány István 121.
 Savelli, Paolo 34.
 Savoya, Carlo Emmanuele Pio di 76.
 Scannarola, Giovanni Battista 201.
 Schmid zum Schwarzenhorn, Johann Rudolf 268.
 Scitovszky János 291.
 Sebesi Miklós 144.
 Sebestény András 238. 248.
 Semleki János 118.
 Sennyey István 33. 34. 55. 116. 121. 122. 173. 210.
 Sennyey Sándor 37.
 Serédi Jusztinián 109. 283. 291.
 Serényi család 107.
 Serényi Pál 108.
 Sforza, Federico 278.
 Simándi István 52. 61. 62. 82.
 Simor János 63. 109. 291.
 Somlyai úr 168.
 Somogyi Ferenc 147.
 Spinola, Giulio 174. 223. 225. 226. 234. 272. 281. 287.
- Stechler, Matthias 280.
 Steenoven, Cornelius von 150.
 Strosser, Hieronymus 79.
- Szalinai István 61. 143.
 Szárhegyi Mihály 144.
 Széchényi György 144. 146. 147. 149. 150. 174. 205. 206. 210. 245. 246. 248. 251. 281. 287.
 Széchényi Pál 244.
 Széchy Dénes 160.
 Széchy Mária
 Széchy Tamás 160. 161.
 Szegedy Ferenc 146. 148. 171. 203. 207. 210. 217. 221. 223. 224. 226. 227. 242. 243. 244. 245. 274. 276.
 Szelephény György 35. 102. 109. 112. 119. 124. 126. 128. 144. 146. 147. 157. 161. 162. 173. 174. 191. 195. 197–280. 281. 282. 284. 285. 287. 288. 289. 290.
 Szemenyei István 236.
 Szemere Pál 40. 115.
 Szenczy úr 168.
 Szenkvicz Máttyás 28. 64. 69. 102. 103.
 Szenthe Bálint 168.
 Szilveszter, II. 59. 157. 225.
 Szöllösi Benedek 140.
- Tamás, Lósy Margit fia 29.
 Tarnóczy Máttyás 146. 148. 198. 199. 200. 201. 202. 207. 218. 221. 253.
 Tassy Gáspár 39. 114.
 Tattay István 230.
 Thelegdy János 35. 37. 64. 89. 100. 101. 125. 149.
 Thököly István 139. 238.
 Thun-Hohenstein, Guidobald 202. 216. 250.
 Thuróczy István 168.
 Thurzó család 241.
 Thurzó Mihály 112.
 Thurzó Szaniszló 287.
 Tiefue, Andreas 178.
 Tighetti, Niccolò 266.
 Tinti, Francesco 95. 96. 156.

- Toerring-Stein, Adam Lorenz von 216.
 Torretto de Spedia, Domenico 175.
 Törös János 115. 124. 151. 152.
 Trauttmansdorf, Maximilian von 42. 49. 161.
 Trinkell Zakariás 133. 135. 141. 150. 165. 169. 170.
 Trivulzi, Giorgio Maria 244.

 unokaöccse *lásd* Lippay György, ifj.
 uralkodó *lásd* Ferdinánd, II.; Ferdinánd, III.;
 Lipót, I.

 Vaich György 155.
 Valeriáni Ede 102.
 van Swieten, Gerhard 284.
 Vanoviczy János 209. 232. 233. 239.
 Vatay István 171.
 Veranchich Antal 41. 287.
 Veranchich Faustus 33.
 Verner Ádám 64.
 Vinkovich Benedek 59. 61.
 Vitelleschi, Muzio 123. 217. 263.
 Vitnyédy István 163.

 Viviani, Giuliano 201.
 von Galen, Christoph Bernhard 165.

 Wencelius, Georgius 56.
 Wesselényi Ádám 133.
 Wesselényi Ferenc 118. 159. 160. 161. 164.
 223. 224. 243. 246. 247.
 Wiedemann, Elias 174. 251.
 Wizy Ferenc 280.

 Zaffonti, Giuseppe 278.
 Zalka János 63.
 Zanoni, Pietro Giovanni 87. 88. 89. 175. 176.
 187.
 Zichy István 242.
 Zlatáry Mátyás 97.
 Zongor Zsigmond 146. 148. 151. 152.
 Zrínyi Miklós 102. 106. 118. 157. 165. 174.
 Zrínyi Péter 174. 227.

 Zsigmond (Luxemburgi) 86. 152. 157. 288.
 289. 290.

Összeállította: SÁGI GYÖRGY

MICRO-BIOGRAPHICAL STUDIES
of Imre Lósy, György Lippay and György Szelepchény
Archbishops of Esztergom, Primates of Hungary

INTRODUCTION

This volume intends to continue the publication of the verbals of the canonical examinations' full texts, starting with the period of Péter Pázmány (1616–1637).¹ This enterprise has been launched in order to help to prepare the publication of the other verbals' abridged edition of the 17th century.² Owing to the character of the project, it publishes only the personalia-material. This time, Pázmány's three successors are being presented, Imre Lósy (1637–1642), György Lippay (1642–1666) and György Szelepcshény (1666–1685). The crucial importance of the role of the archbishops of Esztergom, the primates of the country in the early modern period – in the church, the public, as well as in the social and cultural history of Hungary – justifies our choice. Furthermore, these sources enrich the history of the primary diocese of Hungary.

This volume serves as a sample for methodology, as well, apart from its role in preparing the abridged edition of the verbals of the 17th century and continuing the consistorial project that was launched almost two decades ago. Based on the paradigm of the publication of the Pázmány-process, this current work explores how and from which angle can the career of a prelate

¹ PÉTER TUSOR, *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről (Családja, katolizálása, misszionálása). A Pázmány–Tholdy-archívum irataival [Péter Pázmány's Process of Enquiry. His Family, Catholicisation, Missions (With the Papers of the Pázmány–Tholdy Archives)]* (CVH II/6), Budapest–Róma 2017.

² Almost 250 verbals survived from 1612–1711 with their duplicates about the Hungarian bishops. AAV P. Cons.: 64 pc., P. Dat.: 19 pc., P. Vienna: 165 pc., Archivio Aldobrandini, Frascati: 3 pc, Archivio di Stato, Mantova: 1 pc. The archival abbreviations used here are the following: AAV: Archivio Apostolico Vaticano; P. Cons.: Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales; P. Dat.: Dataria Apostolica, Processus Datariae; P. Vienna: Archivio della Nunziatura in Vienna, Processi Canonici (its former denomination: Processi dei Vescovi e degli Abbati).

be discovered through the content of the relevant historical documents to be found in Hungary (within the Carpathian Basin), in Vienna and in Italy. In addition, this project also relies on the sources to be found in the Vatican Library, namely; the verbals of the canonical examination which provides valuable and unique information that cannot be found anywhere else. The way that this work attempts to present these pieces of information and complete careers is not through comparative analyses and examples, but through studies of biographical and critical nature.

This part of the volume written in English cannot cover the whole reproduction of the Hungarian micro-biographies – which can be found before the publication of testimonies kept in the Vatican – and the employment of the above outlined method. Its purpose is more restricted. As a booklet in a book, it endeavours to introduce the biographical outline of the volume's protagonists for the international research as “post-apparatus” of the consistorial verbals. This is not a small accomplishment, either. Namely, such biographical texts of the Hungarian history from the early modern period became accessible in English that proved to be relevant guidelines for the Hungarian science in the last two decades.³

³ *Esztergomi érsekek (1001–2003)*, ed. by MARGIT BEKE, Budapest 2003, 291–296 (Lósy); 296–303 (Lippay); 303–310 (Szelepcény).

I.
IMRE LÓSY
(1576–1642)⁴

He was born into a minor noble family in Nagylózs of Sopron county, in 1576. He completed his secondary education in Vienna. Between 1599 and 1606 he studied at the German-Hungarian College (*Collegium Germanicum et Hungaricum*) in Rome. His three-year long studies in philosophy and four-year long studies in theology were completed with a 2-year long study of canon law in parallel.⁵ Soon after his return, in 1606, as an already ordained priest he gained benefice in the chapter of Nyitra (Nitra). He followed his bishop, Ferenc Forgách from here to the archdiocese of Esztergom, where he became a member of the collegiate chapter of Pozsony (Bratislava) in the autumn of 1607. From 1611 he was the canon of Esztergom and the archdeacon of Nyitra, then between 1614 and 1619 the prefect of Garamszentbenedek (Hronský Beňadik) and already before 21 February 1620 he became the lector of the chapter of Esztergom. He represented his community with such titles at the diet of Pozsony in 1618, where the monarch was elected, and at the diet of Sopron, where the Peace of Nikolsburg was ordered to be employed. He reached the peak of his

⁴ The Lósy related *bibliography* see above on page 27. His larger microbiography in Hungarian with a hugh apparatus *ibid*, pp. 28 *et sequ.* – In his autograph signatures he exclusively used his name as Lossi then Losi. The Lósy form, which became established in historiography, is actually wrong, though, in other contemporary sources the form of Lossy and Losy also occurs.

⁵ ENDRE VERESS, *Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungariae oriundorum 1599–1917* (Fontes Rerum Hungaricarum 2), Budapest 1917, 11; ISTVÁN BITSKEY, *Hungáriából Rómába. Arómai Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés [From Hungary to Rome]* (Italianistica Debreceniensis. Monográfiák 2), Budapest 1996, 56.

capitular career by his appointment as provost in 1631.⁶ He had his dignity as well as his assignment as a vicar and an auditor until his appointment as a bishop of Eger. From 21 February 1620 he became a temporary auxiliary vicar, from 4 February 1622 a permanent auxiliary vicar, whose full authority might have been received at the same year.⁷ Besides his prebends, his standard of living worthy of a bishop was supported by many benefices. Between 1623 and 1625 he was the abbot of Tapolca, from 1624 he was the provost of Óbuda and then from 1628 of Ság. He also had to part with them as the bishop of Eger.⁸

He obtained his first episcopal appointment to Csanád (Cenad) on 7 September 1623. Two months later on 9 December, the Hungarian chancery issued his royal presentation document addressed to Urban VIII, although his consecration was not realised. He was moved to the bishoprics of Várad (Oradea) by Ferdinand II on 24 October 1625. It is likely that he became a member of the Hungarian Council (*Consilium Hungaricum*) only after this. Besides being a member of this crucially important body of the Hungarian feudal self-government and the Upper House of the diets, he could also acquire deeper knowledge in state administration as a Hungarian court pro-chancellor in 1628. All along, he was obliged to countersign the royal documents as an “elected” bishop of Várad. Namely, his papal bulls were only issued on 22 April 1630 due to the debates over his origin and various administrative and organizational problems. After the arrival of the delayed bulls, he was consecrated as a bishop by Péter Pázmány with the assistance of János Telegdy, archbishop of Kalocsa and János Pyber, bishop of Eger, in the Saint Nicholas Cathedral of Nagyszombat (Trnava) on 21 June 1631.⁹

⁶ The often accurate and precise data occurring in the literature based on archival research: The often accurate and precise data occurring in the literature based on archival research: FERENC KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* [*The Canons of Chapter of Esztergom 1100–1900*], 213–214; KÁLMÁN JUHÁSZ, *A csanádi püspökség története (1608–1699)* [*The History of the Bishoprics of Csanád (1608–1699)*] (Csanádvármegyei Könyvtár 29), Makó 1936, 16–23 and 213–214.

⁷ *Pázmány Péter összegyűjtött levelei I–II* [*Collected Letters of Péter Pázmány I–II*], ed. by FERENC HANUY, Budapest 1910–1911, 222–223, n. 134 and 273–275, n. 168.

⁸ KOLLÁNYI, 213–214; JUHÁSZ, 16–23.

⁹ KOLLÁNYI, 213–214; JUHÁSZ, 16–23.

He could begin his independent practice as a bishop two years later at the head of the bishoprics of Eger. Ferdinand III appointed him as the bishop of Eger on 24 October 1633. He was installed in his new benefice by a representative of the Chamber of Szepes in Jászó (Jasov), at the residence of the bishoprics on 2 February 1634.¹⁰ Within four brief years, he won his royal nomination to be the archbishop of Esztergom from here on 1 May 1637.¹¹ Partly due to the upcoming coronation of the queen consort, the new primate's appointment was quickly confirmed by Urban VIII, which already took place on the secret consistory of 16 November.¹² The ceremonial handover of his pallium, which was granted exceptionally on the same occasion, happened at Saint Martin Church of Pozsony on 2 February 1638 in the presence of the members of the sitting diet.

Lósy spent only six and a half years in the archiepiscopal see. He died in Nagyszombat on 7 November 1642. He was buried in the same cathedral where he had been ordained as a bishop a decade ago.

Out of the primates Lósy was the only one to owe his appointment “solely” to his church administrative activity, he was the only archbishop who had been the vicar of the archdiocese. Although, two of his predecessors became members of the College of Cardinals, he did not stand a chance due to his lack of inclination towards politics. Out of his contemporaries, his personality and activity might have embodied the bishop-ideal of Trent the most. Already as the representative of the chapter of Pozsony, he took part in the reform council of great historical importance convened by Forgách in 1611.¹³ By occupying his prebend of Esztergom he immediately summoned the clergy of his archdeaconry in Nagytapolcsány (Topoľčany) in order to discuss the current problems of pastorage. It is assumed that he most probably visited his province of Nyitra in the following year.

¹⁰ YJ, *Loósy Imre beiktatása az egri püspökségbe 1634-ben* [*The Installation of Imre Loósy to the Episcopacy of Eger in 1634*], *Századok* 34 (1900), 459–461.

¹¹ The date of 14 May appears in the relevant secondary literature and the latest archontologies. Cf. LÁSZLÓ SZÖGI, *Fejezetek a magyar világi és egyházi archontológiából* [*Chapters out of the Hungarian Secular and Ecclesiastical Archontology*], *A kronológia kézikönyve* (Tudománytár), Budapest 1985, 93–117, 103. However, the notes of the *Királyi Könyvek* (Hungarian Royal Books) are false this time.

¹² On the papal confirmations: HC IV, 168. 359. 323.

¹³ CAROLUS PÉTERFFY, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Viennae et Posonii 1742, II, 216.

He continued his personal visitations as a bishop too. The bulky records of the visitations of the chapters of Pozsony and Szepes from 1626 and 1628 are maintained up to the present day. Practically, he led the archdiocese as the vicar of Pázmány. He also consecrated churches, priests and undertook other responsibilities as well, such as disciplining parish priests, chaplains and seminarists.¹⁴ He was one of the main organizers and executors of the councils of 1620–1630s; for instance, he took an active part in the introduction of the Roman ritual in Nagyszombat, which he harmonized with the Hungarian tradition of worshipping saints. The modernization of liturgy, the obligation of residence and visitation, the church benefices, the education and morals of the clergy, the way of administering the sacraments and the question of religious instruction and indulgences were among the central topics of the council of Jászó in 1635 and the council of Nagyszombat in 1638.¹⁵ Last but not least, Lósy directed the work of the archdiocesan tribunal: he heard strict ecclesiastical as well as complicated matrimonial cases and probates. As a primate, he took special notice of keeping his tribunal of particular attention independent from the secular judicial bodies. Moreover, while as a vicar he had accepted the appeals to the nunciature of Vienna (where another Hungarian prelate was entrusted with supervision) in relation to his cases, as an archbishop he argued that one should not file an appeal to the nuncio but directly to the Roman Curia. He also endeavoured to enforce his primatial rights over the rebellious bishop of Zagreb.

Without doubt his education in canon law, which was loudly praised and employed by his contemporaries, and Forgách's attention and support at the beginning of his career contributed to the fact that he could reach the top of the hierarchy by the end of his life. Apart from his conciliar speeches published in the eighteenth century, he did not produce other literary

¹⁴ On his office as a vicar, for example József KARDOS, *Losy Imre [Imre Losy]*, Doctoral dissertation in theology, PPKE Hittudományi Kar könyvtár 25/1948. 33–40.

¹⁵ PÉTERFFY, II, 336–342 and 358–374; MICHAEL SZVORÉNYI, *Synopsis crítico-historica decretorum synodaliū pro ecclesia Hungaro-catholica*, Vesprimii 1807, 259–263; ISTVÁN SUGÁR, *Az egri püspökök története [The History of the Bishops of Eger]* (Az egri főegyházmegye schematizmusa 1), Budapest 1984, 305–307; VINCE BUNYITAY, *A váradi püspökség története [The History of the Bishopric of Várad] IV*, Debrecen 1935, 107.

works.¹⁶ Although he was regarded as an acknowledged preacher, he did not publish his sermons; neither did he issue those analyses of his that contributed to the legal framework, without which the organization of Catholicism in the early modern period in Hungary would not have been possible. As the bishop of Várad and Eger, he was eager to make use of his memoirs about the crucial questions of the pawned church benefices' recovery in practice.¹⁷

Concerning canon law, he gave advice to Pázmány, as well, who picked him as his successor with a keen sense. His foundations, the results of the modernization of Catholicism had to be consolidated and the canonist-prelate truly proved to be suitable for this task. In the function of the University of Nagyszombat, Pázmáneum the cardinal's death did not cause greater hindrances.¹⁸ After lengthy negotiations, the incomes from the primates' duty of minting (pisetum) were successfully kept for ecclesiastical purposes. Lósy's national council of 1638 in Nagyszombat was the last such reform synod that totally considered the practical questions of the Council of Trent in their entirety; moreover in connection with the episcopal tribunals it dealt with such sub-problems like the establishment and administration of the diocesan archives.¹⁹ In 1642 he summoned a synod on Saint Martin's day but he passed away the same year which rendered it impossible for him to hold it.

Besides consolidating Pázmány's life-work, his other main accomplishment was to end the short but severe crisis which had erupted in the bench of bishops

¹⁶ PÉTERFFY, II, 342–346; JÓZSEF SZINNYEY, *Magyar írók élete és munkái I–XIV* [*The Life and Works of Hungarian Writers*], Budapest 1891–1914, VII, 1422–1423. The almost word for word publication of the visitation of 1628 in the history of the provostship of Szepes. Cf. SÁNDOR MIKÓ, *A nagylócsi iskola múltjából* [*From the Past of the School in Nagylócs*], Soproni Szemle 47 (1993) 383–388, 384–385.

¹⁷ SUGÁR, 305; BUNYITAY, IV, 108–110.

¹⁸ Cf. ISTVÁN FAZEKAS, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784)* [*The History of the Pázmáneum from its Foundation to the Age of Josephinism (1623–1784)*], István Fazekas–Margit Beke, *A bécsi Pázmáneum* (METEM Könyvek 37); ed by István Zombori, Budapest 2002, 9–176. – IMRE SZENTPÉTERY, *A bölcsészettudományi kar története 1635–1935* [*The History of the Faculty of Humanities 1635–1935*] (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története 4), Budapest 1935 16 et sequ.; EDGÁR ARTNER–EGYED HERMANN, *A hittudományi kar története 1635–1935* [*The History of the Faculty of Theology*] (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története 1), Budapest 1938, 13–19.

¹⁹ PÉTERFFY, II, 358–374.

on account of the question of succession. Pázmány's death left a void which could not be easily filled. By referring to pastoral reasons, at first Lósy tried to move his main rival, Chancellor Lippay the bishop of Eger, from the court to his residence of Jászó, however neither Rome, nor Vienna agreed to do so, therefore, he had to come to a compromise in which his personality was of great help as he tended to prefer avoiding conflicts. The gist of their compromise was that the chancellor became the actual political leader of the *status ecclesiasticus*, yet, in other fields almost always the primate's will was felt. After this, their cooperation was almost perfect, which is clearly proved by the mutually organized conference of the bench of bishops in September 1639.

The episcopal synod summoned by Lósy was a milestone in the relations of the Hungarian Church and the papacy. On the one hand, the Hungarian prelates – the most categorically ever – defended the royal filling of the bishoprics belonging to the Holy Crown; furthermore, they claimed the free issue of their papal bulls as acquired rights. Their determined conduct, which somewhat overemphasised the episcopal sovereignty, forced Urban VIII into occasional concessions. On the other hand, they endeavoured to regulate and strengthen their relations with the Roman centre, for the sake of which they established an independent and administrative representation in the Eternal City.²⁰

A similar duality can be observed in the personal behaviour of the primate. On the one hand, he supported the composition of the Jesuit Menyhért Inchoffer's work for historically substantiating the unique Hungarian claims.²¹ The speciality of the *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae*, which was finally

²⁰ PÉTER TUSOR, *Az 1639. évi nagyszombati püspökkari konferencia (A magyar klérus és a római Kúria kapcsolatainak válsága és reformja)* [*The Council of the Bench of Bishops in Nagyszombat, 1639 (The Crisis and Reform of the Relations Between the Hungarian Clergy and the Roman Curia)*], Századok 134 (2000) 431–459; ID., *Episcopal Crisis in the Hungarian Episcopate (1639)*, *Il papato e le chiese locali. Studi – The Papacy and the local Churches. Studies* (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 4), ed. by Matteo Sanfilippo–Péter Tusor, Viterbo 2014, 147–166.

²¹ DEZSŐ DÜMMERTH, *Inchoffer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában 1641–1648. A magyar forráskritikai történetírás megszületése és a Jézus Társaság megbiúsult reformja* [*The Struggles and Tragedy of Menyhért Inchoffer in Rome 1641–1648. The Birth of the Hungarian Historiography of Source Criticism and the Unrealised Reforms of the Society of Jesus*] (A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai 38), Budapest 1977 (offprint from the Filológiai Közöny 1976/2).

published in 1644, is that Pope Sylvester II's bull – which “attests” the Hungarian monarchs' apostolic licences – occurs here for the first time. The document must be a forgery, yet the forger is still unknown and whether it was compiled at the turn of the 1630–1640s in the most strained period of the papal-Hungarian relations, or a decade earlier remains an unsettled question.²² While the extreme Hungarian interpretation of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy needed this adventurous support indeed, the often questioned unique Hungarian state-ecclesiastical practice – namely, the diocesan bishops could immediately assume authority over their dioceses after having received the royal appointment and fiscal induction – did not require that motion. According to the highly effective canonical explanation of Lósy, due to the great distance from Rome, if the new prelate had taken the necessary initial steps for the sake of the obtainment of his papal bulls, not only could he administer the incomes of his benefice, but he also had spiritual jurisdiction in harmony with the canons. As an example, he could summon his clergy to a synod, whose resolutions were binding; furthermore, he could consecrate priests at the service of his diocese, he could confirm, judge, etc.

Yet, on the other hand, already in 1637, by complying with the canonical regulations, the primate informed the Conciliar Congregation about his archdiocese's religious relations in an *ad limina* report through his representatives;²³ he sent the verbal of his council of 1638 to the Curia for the sake of information and approval and he always did his utmost to stay in close communication with the primary head of the papal politics, with cardinal nephew Francesco Barberini. He was also in active correspondence with the cardinals of the Sacred Congregation for the Propagation of the Faith. His main aim was to make them support the pastoral activity of the traditional church administration instead of sending Italian missionaries who were inexperienced in the Hungarian relations

²² On the question: SÁNDOR BENE, *A Szilveszter-bulla nyomában (Pázmány Péter és a Szent István-bagyomány 17. századi fordulópontja)* [In the Wake of the Sylvester Bull], A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 10 (2002) 39–80; GERGELY TÓTH, *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)* [Saint Stephen, the Holy Crown, State Establishment in the Protestant Historiography (16th–18th cent.)], Budapest 2016, 19–26.

²³ Published: TIHAMÉR VANYÓ, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* [Episcopal Reports on the Dioceses of the Holy Crown of Hungary's Countries 1600–1850] (Monumenta Hungariae Italica 2), Pannonhalma 1933, 136–137.

(like in the case of the less rigorous fast).²⁴ He wished them to provide for the establishment of a seminary-system based on the monasteries of a Hungarian Salvatorian Franciscan province.²⁵ In addition, he attributed great value to increasing the number of the Hungarian saints canonized by Rome. However, his efforts put into the canonization of Margaret of Hungary remained to be fruitless.²⁶

In contrast to his predecessor and successor, there was only about a half decade at Lósy's disposal which proved to be few to raise his family to the Hungarian aristocracy. In his testamentary disposition, he only mentions his relatives on female line, to whom he bequeathed all in all three villages, a mill and – besides small payment in kind – 8,000 forint.²⁷ The five and a half years were not enough either to essentially increase the number of the institutions of the Catholic renewal. His only foundation was the small seminary of Pozsony, the Emericanum after his name.²⁸ For the extension of the Saint Stephen seminary of Nagyszombat and the establishment of the Franciscan monastery in Pozsony, he separated 3,000 and 1,000 forints

²⁴ FERENC GALLA, *Fulgenzio da Jesi ferences misszionárius vitája a böjtről a gyöngyösi jezsuitákkal. Fejezet a magyar katolikus restauráció misszióiból* [Fulgenzio da Jesi, Franciscan Missionary's Debate with the Jesuits in Gyöngyös over Lent. A Chapter from the Missions of the Hungarian Catholic Restoration] (Regnum-könyvek. II: Egyháztörténeti értekezések 1 – offprint from Regnum egyháztörténeti évkönyv 1944–46), Budapest 1947, 15–19 and 23–25; furthermore CVH II/2.

²⁵ PÉTER TUSOR, *A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentzsék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban* [The Proposals of the Papal Diplomacy in 1639 for the Holy See's Participation in the Catholic Restoration of Hungary], A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 9 (1999) 19–38, 25–27; Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce) [The Report of György Lippay, the Bishop of Eger (1637–1642) on the Religious Situation of Upper Hungary], Levéltári Közlemények 73 (2002) 199–241, 228–229.

²⁶ PÉTER TUSOR, *A magyar Egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus megújulás korában (A kongregáció megalapításától 1689-ig)* [The Hungarian Catholic Church and the Sacra Rituum Congregatio During the Catholic Revival (From the Establishment of the Congregation to 1689)], Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum 11 (1999) 1–2, 33–64, 41–50; ID., *Riforma, Liturgia, Canonizzazione nell'età della confessionalizzazione (La Congregazione dei Riti e il Cattolicesimo in Ungheria 1588–1689)*, Dall'Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari II, Città del Vaticano 2007, 463–485, 476–480.

²⁷ Published: KARDOS, 103–106; Cf. also FERENC KOLLÁNYI, *A magyar kath. főpapság végrendekezési jogának története* [The History of the Hungarian Catholic Prelates' Right of Testamentary Disposition], Budapest 1896, 197.

²⁸ JÁNOS FÁBIÁN, *Lósy kis kertje* [The Small Garden of Lósy], Pozsony 1914; KARDOS, 115–121.

in his will. For ecclesiastical purposes he left 8,350 forints and jewellery worth more than 5,000 imperial thalers to the chapter of Esztergom, the Jesuit priories, Franciscan monasteries, nunneries and the ones in need; finally, the soldiers of Érsekújvár (Nové Zámky), Fülek (Fiľakovo), Szécsény, Balassagyarmat, Drégelypalánk and Verebély (Vráble) were given 20,000 forint in wine and corn.²⁹

The most lasting disposition of the canonist-prelate is also related to his will, in which he stipulated that the price of his house in Vienna should be spent on the establishment of the faculty of law at the University of Nagyszombat. The result of his last will, which was realised some twenty years after his death, is still in function; in the course of the eighteenth century it was moved to Buda then to Pest – similarly to the other faculties of the university – by bearing the name of Loránd Eötvös.³⁰

THE VERBALS OF „PROCESSUS CANONICI”

The bishopric of Várad: 4–25 November 1625, Sopron. AAV P. Cons., vol. 20, fol. 292r–304v; its draft AAV P. Vienna, n. 26. See above *Verbals*, I/1 (pp. 66–79).³¹

The bishopric of Eger: 16 January–10 February 1634, Vienna; its draft: AAV P. Vienna, n. 48. See above *Verbals*, I/2 (pp. 79–89).

The archbishopric of Esztergom: 3 May–8 August 1637, Vienna. AAV P. Cons., vol. 30, fol. 398r–432v; its draft AAV P. Vienna n. 64. See above *Verbals*, I/3 (pp. 89–104).

²⁹ The description of his slight maintained bequest: ANTAL LEPOLD, *Adatok az esztergomi főszékesegyházi kincstár történetéhez* [Data to the History of the Esztergom Cathedral Treasury], Esztergom 1929, 23.

³⁰ FERENC ECKHART, *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935* [The History of the Faculty of Law and Political Sciences 1667–1935] (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története 2), Budapest 1936, 3–7.

³¹ There are some testimonies from the register of Várad and numerous documents related to the obtainment of the papal bulls published by FERENC GALLA, *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél* [Thirty-Nine Unpublished Letters of Pázmány] (Olaszországi Magyar Oklevéltár s. n.), Vác 1936. 38–39. and 11*–15*, n. 15–22.

II. GYÖRGY LIPPAY (1600–1666)³²

He was born in Vienna on 6 October 1600 and then was brought up in Pozsony (Bratislava).³³ After having finished his primary education and left his noble parental home to follow classical studies at the Viennese Jesuits; Matthias II appointed him as the canon of Eger in 1613.³⁴ From 1620 he studied philosophy along with physics in Graz where he received the title of Magister.³⁵ From 1621 to 1625 he attended lectures on theology and canon law in Rome as a scholar of the *Collegium Germanicum et Hungaricum*. He had already received the four minor orders when Péter Pázmány, archbishop of Esztergom sent him to the venue of his consecration in 1624.³⁶

After his return, he immediately became a member of the cathedral chapter of Esztergom.³⁷ Two years later he became the archdeacon of Torna, then from 1628 the provost after Saint Stephen,³⁸ which was supple-

³² The Lippay related *bibliography* see above on pages 105–106. His larger microbio-graphy in Hungarian with a hugh apparatus *ibid*, pp. 170 *et sequ*.

³³ The genealogy of his family: FREDERIK FEDERMAYER, *Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej probabsburskej aristokracie, Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*, ed. Frederik Federmayer, Martin [Turócszentmárton] 2012, 29–77.

³⁴ Cf. JÓZSEF LESKÓ (ed.), *Adatok az egri egyházmegye történelméhez [Data on the History of the Diocese of Eger]* IV, Eger 1908, 191.

³⁵ JOHANN ANDRITSCH, *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz 1586–1782*, Graz 1965, 45–46. – His thesis to attain the title of Magister: *Theatrum Philosophi... Régi magyar könyvtár I–IV [Old Hungarian Library]*, ed. by KÁROLY SZABÓ–ÁRPÁD HELLEBRANDT, Budapest 1879–1898, III, 393.

³⁶ VERESS, *Matricula et acta*, 26; BITSKEY, *Hungáriából*, 74.

³⁷ KOLLÁNYI, 230.

³⁸ ANTAL PÓR, *Az esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története [The History of the provostship of Esztergom-Castle Named after Saint Stephen the First Martyr]*, Budapest 1909, 59–60.

mented by the rectorate of the Saint Cross and the Saint Balázs altars in 1630.³⁹ His small-provostship meant the peak of his capitular career. In 1627, as the canon of Esztergom he was the parish priest of Érsekújvár (Nové Zámky),⁴⁰ then the tithe collector (*exactor decimarum*) of the chapter and the prefect of the seminary of Nagyszombat (Trnava). In the spring of 1632 he accompanied Pázmány to Rome, where he obtained the title of a protonotary apostolic and the papal chamberlain from Urban VIII on 29 May.⁴¹

Henceforth, his career significantly changed. On 1 February 1633, he immediately became the head of the bishoprics of Veszprém, which had a residence – in Sümeg – on its own.⁴² After the Barberini pope had canonically confirmed the filling of the bishoprics of Veszprém on the secret consistory of 6 June,⁴³ Pázmány ordained him bishop in Nagyszombat around 22 December 1633.⁴⁴ On 1 May 1637, he was transferred to the more distinguished bishoprics of Eger by Ferdinand III. He governed his diocese without a papal confirmation, however, in spite of this; he received the exemption from his obligation of residence from Rome.⁴⁵ His appointment as the archbishop of Esztergom was dated on 18 November 1642. He had to wait for his papal bulls and then his pallium for years until 4 December 1645 and 12 March 1646.⁴⁶ Eventually, he was not appointed to be a cardinal, yet it was often deliberated upon.⁴⁷

Besides his ecclesiastical titles, his secular offices are also notable. Along with his episcopal appointment he was the lord lieutenant of Veszprém,⁴⁸

³⁹ KOLLÁNYI, 231.

⁴⁰ KOLLÁNYI, 230.

⁴¹ GALLA, *Felbatalmazások*, 110–111.

⁴² SUGÁR, 309; JÁNOS PFEIFFER, *A veszprémi egyházmegye történelmi névtára (1630–1950)* [*Historical Nomenclator of the Diocese of Veszprém*] (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 8), 40.

⁴³ HC IV, 366.

⁴⁴ HANUY, II, n. 860., 457.

⁴⁵ HC IV, 73. The case is a specialty concerning canon law.

⁴⁶ HC V, 323.

⁴⁷ PÉTER TUSOR, *A magyar hierarchia és a pápaság a 17. században (Problémák és fordulópontok)* [*The Hungarian Hierarchy and the Papacy in the Seventeenth Century (Problems and Turning Points)*], Századok 136 (2002) 527–545, 541–542; CVH I/3, 106–160.

⁴⁸ ZOLTÁN FALLENBÜCHL, *Magyarország főispánjai 1526–1848* [*The Supreme Counts of Hungary 1526–1848*], Budapest 1994, 109 and 75.

and then from 11 February he was a member of the Hungarian Council. From the autumn of 1635 he was the Hungarian chancellor⁴⁹ and was elected to be one of the prelates on the Royal Court of Appeal at the diet.⁵⁰ By tradition, as the bishop of Eger he became the lord lieutenant of Heves and both Szolnok; as the archbishop he became the head of the Esztergom County.⁵¹

The campaign of György Rákóczy I, prince of Transylvania in Upper Hungary meant the biggest challenge of his early primacy in 1644/1645. Rákóczy openly entered the complicated last period of the Thirty Years' War on the defence of the Protestant interests and launched an attack against the royal Hungary.⁵² The primate might have taken the phoney war interspersed by continuous peace negotiations the most seriously. Not only did he oppose every agreement, but as the chief leader of the defence he also considered that the Hungarian dissolution of the other denominations stood chance.⁵³ However, the events of the Western-European

⁴⁹ ISTVÁN KATONA marks 15 October 1635 as the beginning of his office at the Chancery. *Historia Critica Regum Hungariae Stirpis Austricae XII*, Budae 1794, 717. On his chancellorship: ISTVÁN FAZEKAS, *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között* [*The Hungarian Royal Chancellery and its Officials 1527–1690*] (Academic Doctoral Dissertation), Budapest 2018, 294–295 and *passim*.

⁵⁰ KATONA, 692. 712. 717.

⁵¹ Mainly to his earlier political role (especially in respect of the Transilvanian relations) see his in the 19th century edited correspondance: ANTAL BEKE, *Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczi Györggyel. A gyula-fehérvári káptalani levéltárból* [*The Correspondence of Pázmány, Lippay and Eszterházy with György Rákóczi I. From the Capitular Archives of Gyulafehérvár*], Történelmi Tár 14 (1881) 640–674; 15 (1882) 134–148 and 279–324; SÁNDOR SZILÁGYI, *Lippay György esztergomi érsek leveleiből* [*From the Letters of György Lippay Archbishop of Esztergom*], Történelmi Tár 15 (1892) 581–591; furthermore PÁL LICHNER, *Lippay György esztergomi érsek magyar levelei* [*The Hungarian Letters of György Lippay Archbishop of Esztergom*], Győri Történelmi és Régészeti Füzetek 3 (1863) 184–187.

⁵² From the immense literature: LÁSZLÓ CSEH-SZOMBATHY, *I. Rákóczi György 1644-es hadjárata* [*György Rákóczi's Campaign of 1644*], Hadtörténelmi Közlemények 3 (1957) 43–76; ÁGNES R. VÁRKONYI, *A rejtőzködő murányi Vénusz* [*The Hiding Venus of Murány*]. Budapest 1987, at some parts.

⁵³ PÉTER TUSOR, *Jakusith György római követjárása 1644–45-ben (A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcra)* [*The Roman Legation of György Jakusith in 1644–45 (The Attempt of the Hungarian Orders to Initiate the Holy See Into the Battle Against the Ottomans and Transylvanian Protestantism)*], Hadtörténelmi Közlemények 113 (2000) 237–268, especially 251 and 255.

theatre of war did not favour his radical ideas. The Peace of Linz, its enactment on the diet and then the negotiations of Tokaj about its execution meant the almost total defeat of the Catholics. With his passionate protest, the primate, who was unable to compromise, became one of the least popular men of the country, which the Protestant historiography did not fail to record.⁵⁴ However, Lippay's standpoint was not more radical than that of Pázmány shared in relation to Bethlen's campaigns in Upper Hungary. True, his behaviour at the ecclesiastical political negotiations of the diet of 1646/1647 was closer to Ferenc Forgách's intransigency than to his late mentor's flexibility.

Finally, the primate had to admit: he significantly overestimated the former conditions of his church, moreover his aim to make Catholicism an absolute state religion – which was a claim of every denomination concerning their own religion in the early modern period – could not be realized. In 1647, the recognition of the radical church policy's failure was followed by the systematic survey of the archiepiscopal province and the archdiocese's state. According to the handwritten schematism, there were all in all 9 bishops, 44 canons, 20 provosts, 18 abbots, 9 conventuals, 20 chaplains, 71 cathecista, 88 seminarists and only 172 parish priests – comparing to the number of 976 in the late Middle Ages – under the jurisdiction of Lippay. Out of the communities which regarded themselves Catholic, there were 23 that had to be devoid of their pastor.

After the necessities had been taken into account, after a decade-long delay, finally, the chain of foundations of Pázmány could continue for the sake of filling in the grinding lack of priests. Lippay's most significant establishment was the general seminary (*Seminarium Rubrorum*) in Nagyszombat, which aimed at providing a clerical recruitment for the whole primatial province by borrowing the regulations of the *Collegium Germanicum et Hungaricum*. The newer noble generation's education in the spirit of Catholicism took place in the boarding-schools of Nagyszombat

⁵⁴ We can think of mainly the works of MIHÁLY ZSILINSZKY, *A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvénczikkék története* [*The History of the Peace of Linz and the Acts of Religion of 1647*] (A Magyar Protestáns Irodalmi Társulat kiadványai), Budapest 1890, 231–321 and 327–423; ID., *Lippay György és a tokaji tanácskozmány 1646* [*György Lippay and the Consultation of Tokaj in 1646*], *Századok* 20 (1886) 400–424.

and Sopron.⁵⁵ Lippay's most expensive investment, which required 30,000 then further 20,000 forint, was the Jesuits' church, college and noviciate of Trencsén (Trenčín) which coordinated the above mentioned institutions and was ready by June 1657.⁵⁶

The Society, who had a key role in the modernisation of the Hungarian Catholicism and formed the most important pillar of the primate's church policy as well as was officially confirmed as part of the *status ecclesiasticus* by Lippay,⁵⁷ became the beneficiary of further numerous archiepiscopal investments. In Besztercebánya (Banská Bystrica), Selmecebánya (Banská Štiavnica), Szakolca (Skalica) and Rozsnyó (Rožňava) they established residencies;⁵⁸ in Pozsony they received an altar benefice and pharmacy; furthermore, their house in Gyöngyös was enlarged. The 52,000 forint – with which Lippay as the former bishop of Eger contributed to the foundation of the seminary and convict of Kassa (Košice) by completing Zsuzsanna Balassi's earlier bequest of 20,000 forint – indirectly increased the operational chances of the order.⁵⁹ Beside the allowances granted to the Jesuits, his other ventures shrank, such as the extension of the Saint Adalbert seminary of Nagyszombat in 1663, the creation of the lector's stall in the chapter of Pozsony and the recon-

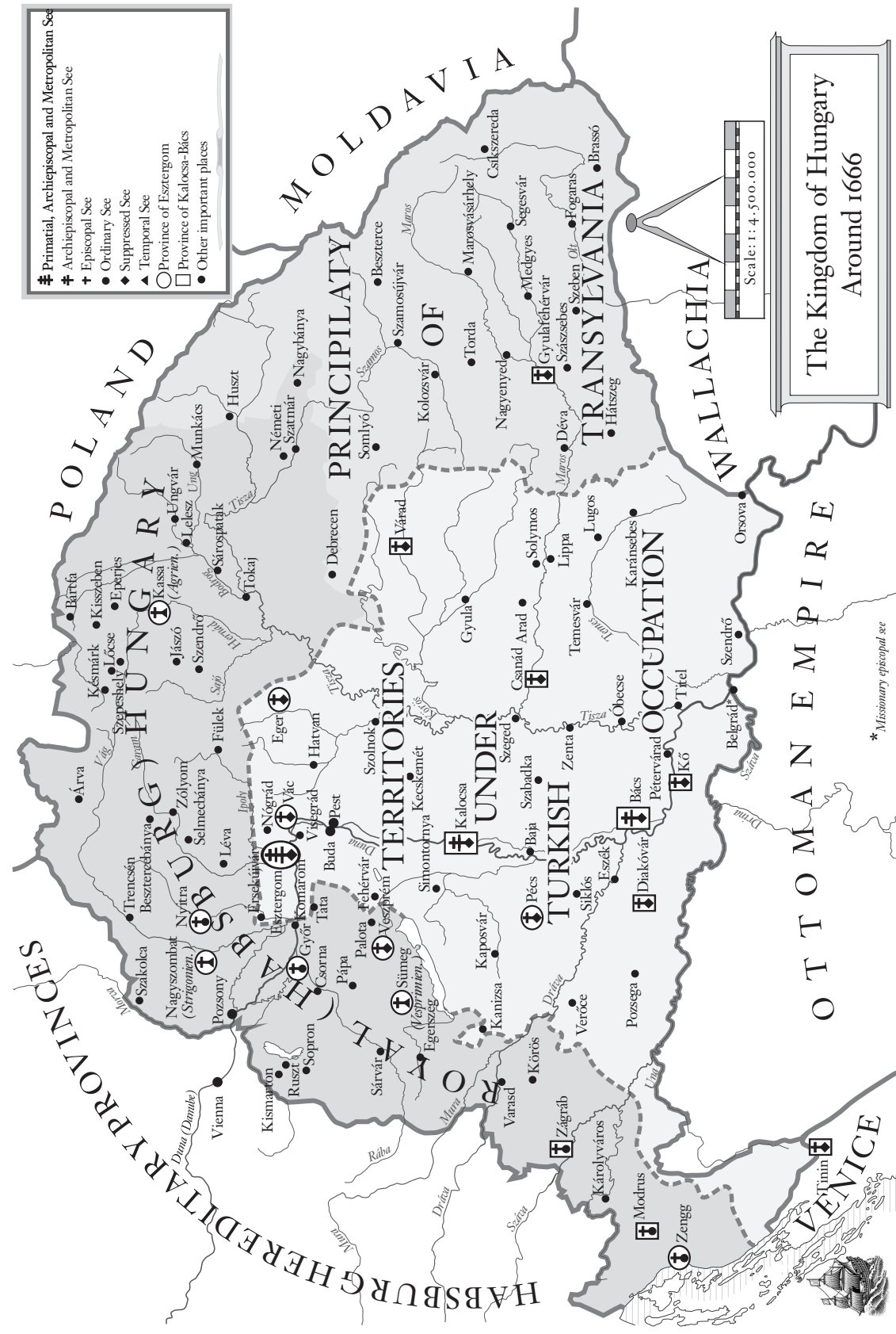
⁵⁵ JÁNOS BÁN, *Sopron újkori egyháztörténete [The Church History of Sopron in the Modern Times]* (Győregházmegye múltjából 4/2), Sopron 1939, 207–208; LÁSZLÓ VELICS, *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából [Essays on the Past of the Hungarian Jesuits]. II: 1610–1690*, Budapest 1913, 77–78.

⁵⁶ ANTAL PETRUCH, *A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve [The Register of the Jesuit Noviciate of Trencsény]*, Budapest 1942, 5; VELICS, 72–77. – The deeds of foundation were published by EMIL VLAHOVICH, *A trencsényi királyi katolikus gimnázium története 1649–1895 [The History of the Royal Catholic Secondary School of Trencsény]*, *A trencsényi királyi katolikus főgimnázium értesítője* 1895/96.

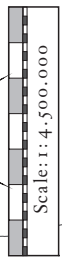
⁵⁷ PÉTERFFY, II, 383–384.

⁵⁸ KOLLÁNYI, 233; LIPÓT TELGÁRTI, *Lippay György jezsuitákat hoz Rozsnyóra, 1659 [György Lippay Brings Jesuits to Rozsnyó, 1659]*, *Magyar Sion* 2(1865) 306–310; ID., *A rozsnyói plébánia története [The History of the Parish of Rozsnyó]*, *Magyar Sion* 3 (1865) 599–615.

⁵⁹ BÉLA WICK, *A jezsuita rend története Kassán [The History of the Jesuits in Kassa]* (excerptum from the periodical of *Katholikus Lelkipásztor*), Pozsony 1931, 13–15; PÉTER TUSOR, *Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta religióvá válásában (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban) [The Noble and Civil Efforts of Clout in the Catholics and Calvinists' Becoming Recepta Religio in Kassa (The Hungarian Council and the Religious Affairs in 1648)]*, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum* (1998) 1–2, 5–26.

- # Primate, Archbishop and Metropolitan See
- † Archbishop and Metropolitan See
- Episcopate See
- Ordinary See
- Suppressed See
- Temporal See
- Province of Esztergom
- Province of Kalocsa-Bács
- Other important places

The Kingdom of Hungary
Around 1666

* Missionary episcopate see

struction of the archiepiscopal residence of Garamszentkereszt (Žiar nad Hronom). Besides the Jesuits, the Franciscans also enjoyed his support, which is proved by the building of a church and monastery in Csallóköz and Körmöcbánya (Kremnica). He strongly opposed the settlement of other orders, just like the Piarists' that successfully operated later. They could begin their rapid spread only after his death.⁶⁰

The grandiose extension of the institute-system was not the only successful answer to the church political fiascos of the 1640s, but also the realization of the opportunity to expand by the union of the some hundred thousand Orthodox living in Hungary. While the effective results of the re-reviving efforts were only felt after a couple of decades,⁶¹ the missionary work among the Protestant congregations in Csallóköz – which, despite the legal prohibition, was not devoid of violent church seizures – directly lead by the primate was apparent, though, on a smaller scale.

The precise control of the inner church life was less spectacular than the intensive expansion but (at least) equally important. The visitations became quasi a routine, which by virtue of the medieval tradition was never conducted by the archbishop himself but certain archdeacons.⁶² Even the thorough visitation of the cathedral chapter of Esztergom in 1652 was conducted through a delegate. The reconstruction of the primatial chan-

⁶⁰ GYÖRGY BALANYI–IMRE BÍRÓ–VENCEL BÍRÓ–VINCE TOMEK, *A magyar piarista rendtartomány története* [The History of the Hungarian Piarist Province], Budapest 1943, 17–18; ANDRÁS KOLTAI–PÉTER TUSOR, *A piarista rend és Magyarország első kapcsolatai (1627–1666)* [The first relations of the Order of Pious Schools and Hungary], Hitre, tudásra. A piaristák és a magyar művelődés. Kiállítási katalógus (ed. by Andárs Kolta), Budapest 2017, 19–38.

⁶¹ ANTAL HODINKA, *A munkácsi görög-katolikus püspökség története* [The History of the Greek Catholic Bishoprics of Munkács], Budapest 1910, especially 252–378 (with publication of sources); MICHAEL LACKO, *Unio Uzborodensis Ruthenorum Carpatiorum cum Ecclesia Catholica* (Orientalia Christina Analecta 143), Romae 1955, at some parts; TAMÁS VÉGHSEŐ, *Lippay György egri püspök és az ungvári unió* [György Lippay Bishop of Eger and the Union of Ungvár], Naukovi Zapysky Uhorodskoho Universytetu. Serya Istorychno-relihiyni studiyi 5 (2016) 146–153.

⁶² The visitations of the archdeaconry of Bars published: *Visitatio Canonica. Az Esztergomi Főegyházmegye Barsi Főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1647–1674* [Visitatio Canonica], ed. by ILONA TOMISA, Budapest 1992, 19–180. – Mainly see *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa. IX: Esztergomi főegyházmegye I–III* [The Catalogue of the Visitations' Registers], ed. by KRISZTINA TÓTH, Esztergom 2000, *passim*.

cery was in the 1650s: as it appears from the formula- and report-volumes, which were compiled at that time. The liturgical work of the clergy was helped by the re-publication of the *Rituale Strigoniense* and the resolutions of the guiding Council of Nagyszombat in 1611.⁶³ Above all, as part of his patronage, the primate fostered the publication of many Hungarian and international authors' works (e.g. János Nádasí and Athanasius Kircher's).⁶⁴ In spite of his rich collection including the Fugger-library,⁶⁵ he did not publish a single work as an archbishop.⁶⁶

In addition, Lippay's activities in church organisation were far beyond the borders of his archdiocese. As an example, he canonically confirmed – temporarily – the resolutions issued on the suffragan's visitation of the Zengg-Modrus (Senj-Modruš) diocese in 1655. By referring to his primatial rights and enforcing them, he appointed priests for the Transylvanian Catholics who had been doing without a pastor for decades and sent missionaries to them. As the head of the hierarchy, he also had significant influence on the filling of the vacant dioceses: his personal nominees were almost always accepted in the Court of Vienna that practiced the Royal Patronage and Supremacy.

However, the impressive church organising activity, which began at the turn of the 1640–1650s, could produce only limited results. The deno-

⁶³ *Rituale Strigoniense, seu formula agendorum in administratione sacramentorum ac ceteris ecclesiae publicis functionibus...*, Régi magyarországi nyomtatványok [Old Hungarian Printings], II: 1601–1635. III: 1636–1655. IV: 1656–1670, ed. by GEDEON BORSA–JÁNOS HELTAI *et al.*, Budapest 1983–2000–2012, II, 619–620, app. 92.

⁶⁴ GÁBOR TŰSKÉS, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádasí János)* [The European Relations of the Epic Church Literature of the Seventeenth Century (János Nádasí)] (Historia Litteraria 3), Budapest 1997, 137. 170. 172. 194. 321. 348. – The number of the books- and other dedications (Nádasí, Inchoffer, Mihály Kopchányi, etc.) addressed to Lippay is rather high, on them partially see BORSA–HELTAI, III–IV, *ad indicem*.

⁶⁵ ANDOR BORBÉLY, *Az esztergomi „Bibliotheca” Fugger-gyűjteményének eredete* [The Origin of the Fugger-collection in the “Bibliotheca” of Esztergom], Magyar Könyvszemle 77 (1961) 469–475; ZSUZSANNA SZEPESI, *Az esztergomi „Bibliotheca” XVII. századi történetéhez (In memoriam Kovách Zoltán)* [To the History of the “Bibliotheca” of Esztergom in the Seventeenth Century (In memoriam Zoltán Kovách)], Magyar Könyvszemle 97 (1981) 225–229.

⁶⁶ The outline of his works and the smaller publications of his correspondence: SZINY-NYÉY, VII, 1259–60.

minational proportion was not changed on the merits, and the earlier impetus of Pázmány might not have returned. The most cogent proof of this is that Lippay, during his twenty-four-year long primacy, summoned only one national council in 1648 and one diocesan council in 1658. Furthermore, although many measures – like the foundation of the general seminary – could be attributed to these synods, their resolutions were not published, therefore they could not have a substantial effect.⁶⁷ Besides, the council of 1648 was determined by the deposition of György Draskovich, bishop of Győr (as a result of a partially personal, old conflict's stormy arrangement).⁶⁸

Similarly to his church administration, in his political attitude, there were two absolutely different periods. After the Peace of Westphalia, which closed the 'Thirty Years' War, the majority of the Hungarian political elite (the total Protestant aristocracy, many prominent characters of the Catholic aristocracy, like Ádám Batthyány, Miklós Zrínyi, etc., as well as a few members of the bench of bishops, like János Püsky, archbishop of Kalocsa, who was on worse and worse terms with the primate) headed by Palatine Pál Pálffy more and more vehemently demanded that the Habsburgs should finally turn their relieved forces – including winning Transylvania, as well – against the Ottomans. However, by gauging realities the minority gathered around Lippay did not want to confront the exhausted dynasty (due to the wars), in which they saw the main protector of the Catholic interests. In the sharpening political conflict the parties rapidly became radical. While Pálffy and then after his death Miklós Zrínyi showed an inclination towards the idea of the national kingdom, Lippay, who had explicitly friendly rapport with many members of the Viennese rule,⁶⁹ backed also such provocative measures of the court like the increase of the Austrian military

⁶⁷ PÉTERFFY, II, 376–385 and 386–393.

⁶⁸ BÉLA SZABADY, *Draskovich György győri püspök élete és kora (1599–1650)* [*The Life and Age of György Draskovich, Bishop of Győr (1599–1650)*], A soproni katolikus főgimnázium értesítője, Sopron 1936, 100–106; PÉTER TUSOR, *The National Council and the Habsburg State Power in Hungary in the year of the Peace of Westphalia*, *Annuaire Historiae Conciliorum* 46 (2014) 239–258, 242 *et sequ.*

⁶⁹ LIPÓT ÓVÁRY, *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi bizottságának oklevél-másolatai III* [*The Facsimile Charters of the Historical Committee of the Hungarian Academy of Sciences III*], Budapest 1901, 376 (*ad indicem*).

forces' number in Hungary on the strategically important points. His politics, until the death of Ferdinand III in 1657, truly lacked a realizable alternative; nevertheless, his stubborn ambition to become the head of the country's public life in contrast to his huge opposition was neither realistic, nor fortunate within the framework of the feudal constitution of 1608. On the diet of 1655 he was unable to postpone the election of the palatine and the prolongation of his governorship, yet, he could declare Ferenc Wesselényi's appointment – who was on his side – as the new palatine to his credit.⁷⁰

There was a substantial change in the attitude of the primate after Leopold I – who was crowned by him – acceded to the throne. He considered that the Hungarian feudal system was the main hinder of the new rule's absolutistic endeavour. By the beginning of 1659, Lippay discovered that the Viennese medium, in which he had felt at home and of which decisions could be influenced, was a thing of the past for good. The final turn in his opinion was generated by the neutral reaction of the court in 1660, when Várad (Oradea) was besieged and occupied by the Ottoman-Tatar attack. He, who did his utmost to help György Rákóczy II and his principality by neglecting all his previous grievances and prejudice, had to realise that the Habsburgs lacked any kinds of political will to liberate the country. Consequently, this was unacceptable to the total Hungarian elite.

From 1660, the primate, who could overcome the denominational aspects of this matter, became the prime mover of the national unity's politics. By way of illustration, his relations to Zrínyi, which had been pronouncedly hostile or rather ambivalent, were reinterpreted. This time, he uncon-

⁷⁰ ÁGNES R. VÁRKONYI, *Az elveszett idő. Zrínyi Miklós nádori emlékirata?* [*The Lost Time. The Palatine Memorial of Miklós Zrínyi?*], *Hadtörténelmi Közlemények* 113 (2000) 269–328; KATALIN PÉTER, *Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról* [*Miklós Zrínyi's Plan on György Rákóczi II's Hungarian Kingdom*], *Századok* 106 (1972) 653–665; ID., *A magyar romlásnak századában* [*In the Century of the Hungarian Decay*] (Magyar História), Budapest 1979, 90–104; ÉVA S. LAUTER, *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)* [*The Letters of Palatine Pál Pálffy (1644–1653)*] (Régi Magyar Történelmi Források 1), Budapest 1989, 16–25; furthermore the CSc dissertation of KATALIN PÉTER, *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Pálffy Pál és Rákóczi Zsigmond)* [*The Turn of the Hungarian Aristocratic Politics in the Middle of the Seventeenth Century (Pál Pálffy and Zsigmond Rákóczi)*], Budapest 1972 (ms.); and more recently GÁBOR KÁRMÁN, *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után* [*The Foreign Policy of Transylvania after Peace of Westphalia*], Budapest 2011, *passim*.

ditionally supported his military plans; moreover, in 1664 he took measures for his supreme command.⁷¹ After the loss of Érsekújvár (Nové Zámky) in the previous year, which had been maintained partly from the incomes of the archiepiscopal estates, then the Peace of Vasvár, the primate completely identified himself with the ideas of his former rivals and he might have become one of the chief initiators of the feudal conspiracy hallmarked by Wesselényi.⁷² However, he could not take part in the actual plot, which sought for French and Turkish help due to his death, which reached him in his palace in the center of Pozsony – and not in the summer residence being famous of its lavish Baroque garden⁷³ – on 3 January 1666 at quarter to eleven.

While his political last will – along with Zrínyi and Wesselényi's – was obvious even without dictation; his goods and chattels, the finish and continuance of his foundations were provided for in a testament attested by the chapter of Pozsony. As a compensation of Ferdinand III's decree of 1647, which was executed only partially, he left 50,000 forint for the parish priests without means of living. The sum rendered an annual supplementary wage of 25–30 gold possible for the ones in need. The Jesuits of Trencsén received all in all 17,000 gold, the Franciscans of Csallóköz and Körmöcbánya got 10,000 and 4,000. He reserved 4,000 forint for the Saint Elisabeth house of Nagyszombat, which was primarily established for the care of the aged clergy. He completed Lósy's bequest with 15,000 forint for the faculty of law that was founded in 1667.⁷⁴ The Pauline studium gerenale of Nagyszombat and the military district of Érsekújvár received 12,000 gallons of wine. His library became the possession of the chapter of

⁷¹ ELRÉD BORIÁN, *Lippai érsek és Zrínyi Miklós politikai vitája [The Political Dispute of Archbishop Lippai and Miklós Zrínyi]*, Sz 134 (2000) 929–931.

⁷² PÉTER TUSOR, *A prímás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664) [The Primate, the Ban of Croatia and the Imperial Court]*, Történelmi Szemle 57 (2015) 2, 219–251; LÁSZLÓ BENCZÉDI, *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása [The Development of the Wesselényi-conspiracy]*, Történelmi Szemle 17 (1980) 596–630.

⁷³ ÉVA S. LAUTER, *Főúri kertek és reprezentáció a 17. században [Aristocratic Gardens and Representation in the Seventeenth Century]*, Európa híres kertjei. Történeti ökológia tanulmányok Magyarországról (ed. by Ágnes R. Várkonyi–László Kósa), Budapest 1993, 87–104; ANNA ECSÉDY, *Plenus sapientia*, Művészettörténeti Értesítő 62 (2013) 171–232.

⁷⁴ The deed of foundation of the faculty of law published: JÁNOS TÖRÖK, *Magyarország prímása [The Primate of Hungary]*, Esztergom 1859, 155–157., n. 141.

Esztergom.⁷⁵ According to his last will, he was buried next to Pázmány in the Saint Martin Church of Pozsony in the evening of 19 January 1666. The service was led by the already appointed successor, György Szelepcshény; the funeral orations were told by István Sennyey, bishop of Veszprém and György Pongrácz, bishop of Vác.⁷⁶

These eulogies must have praised the merits of the deceased primate with abundance of Baroque language. However, they might not have forgotten that – except the first part of the 1660s – in his earthly life, Lippay did not have the same authority at all that of Pázmány had had, though, as the archbishop of Esztergom he had similar influence on the history of Hungary in the seventeenth century. This had basically two reasons. Firstly, his unique personality which was made up of the special mixture of his vehement nature and his deep religiosity that nearly approached asceticism, should be mentioned.⁷⁷ Secondly, in contrast to Pázmány, he was far beyond reality in his church politics, besides; he had a rather pragmatic attitude towards the court of Vienna's Hungarian politics. However, from the late 1650s, when he tried to resolve the dilemma derived from the difference of the confessional and national interests, his respect among the feudal elite was beyond question. The report of Miklós Bethlen, who called on him in the autumn of 1664, recalled the atmosphere of János Kemény's visit at Pázmány three decades earlier.⁷⁸ Owing to his last years, Lippay was remembered correspondingly to his cardinal predecessor by his direct posterity. Yet, today his memory is far less vivid, which may be due to the insufficiency of church-historiography.⁷⁹

⁷⁵ LEPOLD, 23–24; RÓBERT OLÁH–PÉTER TUSOR, *Lippay György esztergomi érsek testamentuma (1665)* [*The Testament of György Lippay Archbishop of Esztergom*], *Lymbus* 18 (2019) 329–348.

⁷⁶ JOANNES KORNELLI, *Quinque lustra Lippaiana*, Tyrnaviae 1722, 105; NICOLAUS SCHMITTH, *Archiepiscopi Strigonienses*, Tyrnaviae 1758, 134.

⁷⁷ GÁBOR TŰSKÉS, *Búcsútárás a barokk kori Magyarországon* [*Pilgrimage in the Baroque Hungary*], Budapest 1993, 113.

⁷⁸ *Bethlen Miklós élete leírása magától* [*The Autobiography of Miklós Bethlen*], Kemény János és Bethlen Miklós művei (Magyar Remekírók), ed. by ÉVA V. WINDISCH, Budapest 1980, 399–981, 599–600; *Bethlen Miklós levelei* [*The Letters of Miklós Bethlen*] (Magyar Próza Emlékek 6), ed. by JÓZSEF JANKOVICS, Budapest 1987, 1162.

⁷⁹ To his life and personality see recently CST I/1.

THE VERBALS OF „PROCESSUS CANONICI”

The bishopric of Veszprém: 9–26 February 1633, Vienna. AAV P. Vienna, n. 46 (a draft). See above *Verbals*, **II/1** (pp. 175–187).

The bishopric of Eger: 10–20 December 1637, Pozsony (a draft, unfinished). AAV P. Vienna, n. 57. See above *Verbals*, **II/2** (pp. 187–191).

The archbishopric of Esztergom: in the first half of 1643, Vienna (partly reconstructed). AAV P. Vienna 57 and n. 64. See above *Verbals*, **II/3** (pp. 191–195).

III.
GYÖRGY SZELEPCHÉNY
(1604/1605–1685)⁸⁰

He was born in a small village of Bars county, in Szelepcsény on the riverside of Zsitva (Žitava) in around 1604–1605.⁸¹ The original name of the all-Catholic family was Pohronczi, who might have moved from Moravia to Hungary, where they obtained their letters patent of nobility from Rudolf II.⁸² He finished his elementary studies and the studium humanitatis (equivalent to secondary education) at the Jesuits of Nagyszombat (Trnava), where later he spent some years as a teacher. He completed his studies in philosophy and theology at the *Collegium Germanico-Hungaricum* in Rome, where he arrived at the end of 1627. In the autumn of 1634, two years after his consecration, he left the Eternal City without having taken a degree, just like his archbishop-predecessors who were expert in German.⁸³

After his return, he immediately became the parish priest of Szenc, then in a little while, in December 1635, he became a member of the cathedral chapter of Esztergom. By virtue of a commission of György Jakusith, vicar general of Esztergom, he visited the nearby parishes as a deputy-archdeacon. Soon, he was promoted the archdeacon of Gömör. Presumably, he remained in his pastoral position until 1638, until his appointment as the

⁸⁰ The Szelepchény related *bibliography* see above on page 197. His larger microbiography in Hungarian with a huge apparatus *ibid*, pp. 198 *et sequ.* – Similarly to his predecessors, his name occurs in different forms in the sources and secondary literature (Szelepcsényi, Szelepcsény, Szelepchényi, etc.). However, in his autograph signatures he always used Szelepchény/Szelepheny, therefore I use the closest form, Szelepchény.

⁸¹ JÁNOS KÉRY, *Georgii Szelepcheny vita, opera et virtutes*, Posonii 1676, 1; LAJOS VAYER, *Szelepcsényi György, a művész [György Szelepcsényi, the Artist]*. Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére, Budapest 1937, 643.

⁸² VAYER, 643; KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 34; VERESS, 30. See the works of SÁNDOR TAKÁTS later.

⁸³ VERESS, 29–30; BITSKEY, 75.

provost of Szentgyörgy and the archdeacon of the cathedral. The cantor benefice meant the zenith of his capitular career, to which position – by skipping the office of the custos – he was moved by Primate Lósy in 1640. He must have left the body due to his appointment as a bishop of Veszprém.⁸⁴

Out of the benefices bestowed by the Habsburg monarchs, first he won the abbey of (Duna)földvár in 1638. The abbey, which lay in the territory under Turkish rule and he owned until 1646, yielded only minimal income.⁸⁵ However, the abbey of Pilis, which he obtained in 1642 and kept until his death, was considerably beneficial. Besides, he became the provost of Óbuda, from 1644 to 1648, then of (Ipoly)ság, from 1653 to his death, with the commitment of supporting a certain number of scholars.⁸⁶

Among the primates of the seventeenth century, Szelepcshény was the only one, whose episcopal career started by a littoral title, namely by the title of Nona (Nin) that he obtained on 21 November 1642.⁸⁷ While the Apostolic See did not acknowledge the Hungarian monarchs' right of appointment in this bishopric, in the case of the ones in Csanád⁸⁸ – which was bestowed on him on 15 July 1643 – and in Pécs⁸⁹ – on 20 November – they behaved quite the contrary. However, despite the ecclesiastical regulations, the prelate, who was advancing unbelievably fast, did not even try to have his bulls issued. Moreover, the same is true for his bishopric of Veszprém – which had an independent residence –, of which deed of appointment was dated at 5 August 1644 by the Hungarian Chancery. Yet, he asked and received Innocent X's confirmation for the more prestigious diocese of Nyitra (Nitra) – that he obtained on 18 April 1648 – with the date of 11 March 1652.⁹⁰ After the quick arrival of the bulls, Primate Lippay consecrated him as a bishop in the cathedral of Nyitra on 7 July 1652.

⁸⁴ KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 35; LAJOS NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum Archi-Diöcesis Strigoniensis...*, Strigonii 1894, 266.

⁸⁵ PONGRÁCZ SÖRÖS, *Az elenyészett benczés apátságok [The Vanished Benedictine Abbeys]*. (The History of the Benedictine Order of Pannonhalma 12/B), Budapest 1912, 172–173.

⁸⁶ KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 35; SÁNDOR TAKÁTS, *Szelepcshényi György a Portán [György Szelepcshényi at the Porte]*, Az Újság 10 (1912) n. 187, 1–3, 1; REMIG BÉKEFI, *A pilisi apátság története [The History of the Abbey of Pilis] I*, Pécs 1892, 30–37 and 477–487.

⁸⁷ JUHÁSZ, 35; KOLLÁNYI, 245.

⁸⁸ JUHÁSZ, 36.

⁸⁹ KOLLÁNYI, 245; JUHÁSZ, 39.

⁹⁰ JUHÁSZ, 39. – HC IV, 260.

The canonically regulated state lasted only for five years. On 21 May 1657, Leopold I promoted him to archbishop of Kalocsa, therefore he could lead Nyitra only as an administrator under the authority of the monarch.⁹¹ This condition, which was against the canon law, became settled after nine years, when he finally occupied the archiepiscopal see of Esztergom, his ecclesiastical summit, on 22 January 1666.⁹² His papal bulls were dated from 22 August 1667 by the Secretariat of Briefs; he received his pallium on 16 January 1668.⁹³

Concerning his career, out of his secular titles – similarly to his predecessors –, the court-chancellorship should be mentioned in the first place. The 22-year-long service, which breaks every record, started in November 1644.⁹⁴ As the bishop of Csanád he was a royal councillor, along with his bishoprics, he was the perpetual lord lieutenant of Veszprém,⁹⁵ Nyitra⁹⁶ and Esztergom,⁹⁷ moreover, of Bars County (Tekov)⁹⁸ from 1680. Both under Ferdinand III and Leopold I he was a member of the Secret Council,⁹⁹ from 1669 he became the knight of the Equestrian Order of the Holy Sepulchre of Jerusalem. After the death of Palatine Ferenc Wesselényi, he was the governor (*in iudiciis locumtenens regius*) with Ferenc Nádasdy from April 1667, then alone from October 1670 to June 1681.¹⁰⁰

⁹¹ JUHÁSZ, 40.

⁹² JUHÁSZ, 40. – KOLLÁNYI, 246.

⁹³ KATONA, IV, 323. – HC V, 364.

⁹⁴ The starting date at FALLENBÜCHL (marked with a question mark) is 5 September 1644 and the closing date in 15 January 1666, which is false. ZOLTÁN FALLENBÜCHL, *Magyarország főméltóságai [The Dignitaries of Hungary]*, Budapest 1988, 99. On his role as chancellor (with his biogrammm) recently: FAZEKAS, *Kancellária*, 42–43 etc. and 340–342.

⁹⁵ The date of the appointment is 7 August at FALLENBÜCHL (*Supreme Counts*, 109). 109.

⁹⁶ FALLENBÜCHL, *Supreme Counts*, 89. The date of appointment is 17 April 1648.

⁹⁷ *Ibid.*, 75.

⁹⁸ *Ibid.* The starting date is 23 September 1680.

⁹⁹ According to KÉRY 10, he became a secret councillor only as the archbishop of Kalocsa.

¹⁰⁰ GYULA PAULER, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 [The Conspiracy of Palatine Ferenc Wesselényi and his Companions] I–II*, Budapest 1876, I, 138 From 1667, the archontologies incorrectly only mention the governorship of Nádasdy. FALLENBÜCHL, *Dignitaries*, 70–71; SZÖGI, 100.

He died in Moravia, in the castle of Litovic on 14 January 1685 – or a couple of days earlier.¹⁰¹ According to his last will, he was buried in the church of Mariazell, in the Saint Ladislaus Chapel, which he had earlier built.

While, out of his predecessors, Imre Lósy became an archbishop as a drudge of the everyday church governance; György Lippay obtained the archiepiscopal see primarily as a chosen successor of Pázmány, Szelepcvény had a career wittingly built up by his own resources. Already during his studies in Rome he could absolutely grasp the opportunities: he reached the level of self-management based on knowledge and talent that had never been approached by any other Hungarian Germanists for sure. He had his theological theses published right on the spot in Rome,¹⁰² moreover, he had the chance to give a ceremonial speech in front of Urban VIII, in the papal chapel. His certificate as well as his contemporaries alluded to the exceptional character of this performance. His unparalleled mental capacity was favourably complemented with his talent in arts: he was one of the best copperplate engravers of his age.¹⁰³

Even decades later, he could benefit from the relationships with his fellow members of the college. He left the Eternal City with a heap of warm-hearted recommendations. Not only was he on good terms with the famous professors, like the noted canonist Juan de Lugo, but also with the Jesuit general, moreover with the actual head of the Papal States, with cardinal nephew Francesco Barberini. He owed his career until his chancellorship as well as his diplomatic commissions mainly to his command of Eastern languages, mastered in Rome. In the later phase of his life, there are no such royal bearer documents sent to the popes,¹⁰⁴

¹⁰¹ JUHÁSZ, 41 and KOLLÁNYI, 247 incorrectly refer to a Croatian venue.

¹⁰² *Propositiones Theologicae Auspiciis Eminentissimi Principis Petri Card. Pázmán Archiep. Strigoniensis Primat. Hung. S. Sed. A: Legati Nati etc. defensae a Georgio Pobroncio Szelepchenj Ung. Coll. Ger. et Ung. Alumn. 1624. [!] Romae, Superiorum Permissu, Ex officina Franc. Corbelletti*, SZABÓ–HELLEBRANDT, III, 403–404.

¹⁰³ VAYER, 643–663; IMRE LUKINICH, *Szelepcvény György esztergomi érsek mint rézmetsző* [Gy. Szelepcvény Archbishop of Esztergom as a Copperplate Engraver], *Magyar Bibliofil Szemle* 2 (1925) 12–13. The most authentic portrait of Pázmány, his, Ferdinand IV and Leopold I is owing to him.

¹⁰⁴ Cf. also KÉRY, 7–8; KOLLÁNYI, 246; JUHÁSZ, 35–39.

which did not list his three visits to the Ottoman Porte,¹⁰⁵ a visit to Poland and later two at the prince of Transylvania.¹⁰⁶

His diplomatic experience was often of good service to him during his nineteen years as the archbishop of Esztergom, first in the management of the Wesselényi conspiracy's consequences. In his petitions to the court he tried to keep the punitive sanctions back, and as the protector of the feudal constitution, he passionately opposed the initiation of the open absolutistic regime.¹⁰⁷ As he had been earlier suspected of taking part in the plot – by no means without any foundation – he was strongly limited by this stain on his loyalty, even after his “innocence” was proved by a testimonial written by the monarch himself on 12 October 1672. Not for the first and last time in Hungarian history, the primate had to play the part of the representative of the Hungarian affairs in Vienna, and at home the governor of the exponent of the Habsburg-authority.¹⁰⁸

The maintenance of this double role's balance was aggravated by the fact that the realization of the absolutistic system could not lack the principle – “one state-one religion” – of the contemporary modern state organisation. By having forgotten the “feudal ecumenism” of the organisation, after a temporary hesitation, Szelepcsényi took the lead of the armed counter-reformation. He endeavoured to enhance his efficiency by deepening the

¹⁰⁵ BÉLA MAJLÁTH, *Az 1642. évi szőnyi békekötés története és okmánytára* [*The History and Papers of the Peace Treaty of Szőny of 1642*], Budapest 1885, 92–95; ISTVÁN HILLER, *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645* (Esterházy Studien 1), Wien–Köln–Weimar 1992, 83–88; TAKÁTS, 1–3; ISTVÁN HAJNAL, *Az 1642. évi megghiúsult országgyűlés időszaka* [*The Age of the Miscarried Diet of 1642*] (Esterházy Miklós nádor iratai. 1: Kormányzattörténeti iratok), Budapest 1930, *ad indicem*, especially 175.

¹⁰⁶ His letters to György Rákóczy II published by SÁNDOR SZILÁGYI, *Szelepcsényi György leveles tárcájából* [*From the Correspondence of György Szelepcsényi*], Történelmi Tár 1892, 193–208.

¹⁰⁷ PAULER, *op. cit.*; BENCZÉDI, 596–630; ID., *Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1665)* [*The Feudal Conspiracy and the Kuruc Movement (1664–1665)*], Magyarország története 1526–1686 (Magyarország története tíz kötetben 3/1–2), ed. by ÁGNES R. VÁRKONYI, Budapest 1987), 491 *et sequ.* and 1155–1272. 1823–1840. 1212–1213; FERENCZ BALÁSSY, *Közlemények az egri érseki levéltárból* [*Publications from the Archives of the Archdiocese of Eger*], Magyar Tudományos Értekező 1 (1862) 2, 260–268. 334–346. 344–345, n. 13.

¹⁰⁸ Cf. LÁSZLÓ BENCZÉDI, *Szelepcsényi érsek ügye és a lipóti abszolutizmus megalapozása 1670 őszén* [*The Case of Archbishop Szelepcsényi and the Foundation of the Absolutism of Leopold in the Autumn of 1670*], Történelmi Szemle 18 (1975) 489–502.

manorial missionary work against Reformation; he offered the opportunity to the aristocracy to prove their loyalty towards Vienna also this way. Although, the posterity morally condemns the trials of the preachers and the seizure of the churches by the regular army, it is worth emphasising that the symbiosis with the state, the elimination of the denominational rivalry in the absolute knowledge of justice was the characteristics, “natural” demand of every religious trend of the early modern period, as it is proved by numerous European historic examples.¹⁰⁹

Due to the expansion of the total state church, Catholicism – so to say – “prevailed” in Hungary. The number of its followers and churches significantly increased. In accordance with his possibilities, Szelepchény endeavoured to meet the most important church organisational duty of his primacy: satisfying the increased pastoral need. For the employment of the converted preachers as cathecistas could not sufficiently cover the crying need of pastoral work, the primate – after Oláh, Pázmány and Lippay – established the third and largest institute (seminary) in Nagyszombat. The *Seminarium Marianum*, which was founded on 9 September 1678 with a capital of 50,000 forint and the pledging of the incomes of the provostship of Bozók and other proceeds that were worth of 60,000, was suitable for the admission of seventy seminarists. The deed of foundation enabled the seculars’ residence until the start of the philosophical studies; furthermore it guaranteed special allowances for those who arrived from the territories under Turkish rule, which was needed only for a short period of time, fortunately. Besides, he had numerous churches built; at the explicit request of the former Protestant inhabitants, he settled the Jesuits in Szakolca (Skalica), Zsolna (Žilina) and Lőcse (Levoča),¹¹⁰ the Brothers of the Hospitaller Order of St. John of God in Pozsony (Bratislava), the Piarists in Pozsonyszentgyörgy (Svätý Jur) in 1684¹¹¹ and the Franciscans in Komárom in 1672.

¹⁰⁹ The latest publication and literature of the trials of the preachers: KATALIN S. VARGA, *Vitetnek ítélőszékre. Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve [Being Taken to the Tribunal]*, Budapest 2002, especially 11–35. The 2nd edition: *Historia Litteraria* 24, Budapest 2008; see also BÉLA VILMOS MIHALIK, *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699) [Priests, Burghers, Converts. The Catholic Renewal in the Diocese of Eger]* (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések), Budapest 2017., 152–153. 192–196. 231–232.

¹¹⁰ KÉRY, 13.

¹¹¹ KOLLÁNYI, 247; BALANYI–BÍRÓ–TOMEK, 22.

The amplified edition of the *Cantus Catholici (Editio Szelepcséniana)* may have satisfied the demand of the newly Catholicised believers that loved the chorals. The *Rituale Strigoniense*'s, which enclosed the resolutions of the council of 1629, further publication of wide circulation was destined to make the pastoral work of the priesthood easier.¹¹² The more detailed and exact visits of the archdeacon summed up the tasks and registered the converters by name and number.¹¹³ Apart from Transylvania, his pastoral attention spread to the territories under Turkish rule, where he employed a vicar of his own.¹¹⁴ Szelepcényi, who resolutely protected the privileges of the ecclesiastical order, the rights of the primate, the last will of his prelate colleagues, etc., directed his priesthood with a full rigour becoming his age. The tone of his letters written to his chapters of Esztergom and Pozsony hardly differed from those which were addressed to the magistracies of Kassa and the Lutheran Lőcse, which he had harshly pestered as a governor. However, he dealt with the litigation of the clergy and the seculars with unconditional authority and did his utmost to enable the Chamber in Pozsony to provide for the poor from the foundation that Ferdinand III had set up for the pastoral work of the priesthood.¹¹⁵

An absolutely different tone characterised his correspondence with Rome. Behind his Italian words surpassing the curial style, it is clearly palpable: the primate paid even more attention to the universal centre of Catholicism than his predecessors. In his *ad limina* reports, he informed the Holy See about the successes of counter-reformation by enclosing the catalogues of the visitations' reports about the conversions.¹¹⁶ (He also

¹¹² SZABÓ–HELLEBRANDT, I, n. 1679; II, n. 1109 and 1512 (BORSA–HELTAI, II, app. 92); SZINNYEI, XIII, 634–636.

¹¹³ TOMISA, 180 *et sequ.*; TÓTH, *passim*.

¹¹⁴ ISTVÁN GYÖRGY TÓTH, *Kié Buda? Az esztergomi érsek és a belgrádi apostoli vikárius vitája a bódolt Budáról 1678-ban [Who Owns Buda?]*, R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Születésének hetvenedik évfordulója ünnepére, Budapest 1998, 251–257.

¹¹⁵ GÁBOR SALACZ, *A vallásalap kezdeteinek története [The History of the Beginning of the Cassa Parochorum]*, A Bécsi Történeti Intézet Évkönyve 2 (1932) 95–III, 100–103.

¹¹⁶ The latest publication of his report of 1676: ERNEST BOUYDOS, *The Quadrennial Reports of the Archbishops of Strigonia to Rome*. Slovak Studies (Rome) 5 (1965) 7–98, 47–67. The analysis: ANTAL MESZLÉNYI, *Szelepcsényi prímás és Északmagyarország rekatolizálása [Primate Szelepcsényi and the Recatholicization of Northern Hungary]*, Theologia 2 (1935) 215–225 and 325–337. The relation of 1683: LIPÓT TELGÁRTI, *Informatio Georgii Szelepcsényi Primatis Hungariae Archi-eppi Strigoniensis Romano Pontifici data de periculoso statu Religionis*

made an effort to reap the laurels of the trials of the preachers in Rome, true, in this question he was preceded by Chancellor Pálffy.) The Apostolic See had only a little role in the Catholic change of the 1670s. Beside the partial guiding and support¹¹⁷ of the Hungarian Pauline missions, which replaced the Italian missionaries, practically the ecclesiastical objects sent to the seized churches meant his direct participation.

Within the Roman Curia, Szelepchény himself had a closer relationship mainly with the Secretariat of State, which was responsible for the guiding of the papal policy. From the second half of the 1670s, he regularly informed Alderano Cybo in detail, cardinal Secretary of State of the strife and negotiations with the Kuruc and Transylvania, of the expected intention of the Ottomans and sometimes of the plans of the court of Vienna.¹¹⁸ The decision-making body of the Holy See truly paid attention to the loud zeal of the primate, which might have contributed to the papal politics' turn towards East, towards the summon of the anti-Ottoman alliance.¹¹⁹

Nevertheless, this was not the only purpose of Szelepchény. The creation of an international background for his politics – which was fairly in the crossfire of the orders and the court's interests – through his reliable agent, Giovanni Giani and his correspondence with Rome had similar weight. His solemn and pioneer condemnation of the anti-Roman Gallican theses, which provoked a European stir, meant the height of his efforts in 1682.¹²⁰ The

Catholicae in Hungaria circa Annum MDCLXXXIV, Magyar Sion 6 (1868) 522–527 et sequ. Its related documents: BOUYDOS, 68–70.

¹¹⁷ FERENC GALLA, *Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században* [*Pauline Missions in Hungary in the 17–18th cent.*] (CVH I/11), ed. by István Fazekas, Budapest–Róma 2015, *passim*.

¹¹⁸ Cf. with further literature BENCZÉDI, *Rendi szervezkedés*, 1242–1245.

¹¹⁹ Besides, he spent half a million forint and – not completely voluntarily – his treasure kept in Vienna on the anti-Ottoman defence. JUHÁSZ 40; KOLLÁNYI, 246–247; SÁNDOR TAKÁTS, *Az esztergomi érsekség kincsei Bécsben* [*The Treasures of the Archdiocese of Esztergom in Vienna*], Régi idők, régi emberek, Budapest 1922, 389–398; NÓRA FODOR, *Szelepchény György prímás vagyonának eltulajdonítása* [*The Sequestration of the Treasure of Primate György Szelepchény*], Új Magyar Sion (2017) 1, 117–133.

¹²⁰ On this, see SIMON BAGYARY, *A gallikanizmus és a magyar klérus állásfoglalása* [*The Statement of Gallicanism and the Hungarian Clergy*], Katholikus Szemle 9 (1908) 986–994; BÉLA ZOLNAI, *A gallikanizmus magyarországi visszhangja* [*The Reaction to Gallicanism in Hungary*], Minerva 13–14 (1934–35) 21–63; GÁBOR ADRIÁNYI, *Die angebliche ungarische National-synode von 1682*, Annuario Historiae Conciliorum 27/28 (1995/1996) 841–851.

complicated personality of the primate can be clearly observed in this act. He judged the French clergy's ideology, which was irreconcilable with the canons and the papal centralism, and found roaring approval in the papal court, however, in the meantime, his almost entire ecclesiastical career was built up along with similar principles within the framework of the Hungarian state-church. In France, there were not any prelates who derived their offices solely from the grace of God and not the Apostolic See in their charters, as Szelepcshény did just like his predecessors.

The most obvious sign of Rome's support would have been the primate's appointment to a cardinal. Szelepcshény was obsessed with this idea since he became an archbishop. Having taken the necessary steps, by 1672 – on the same day as his “certificate of innocence” – he had obtained the essential imperial nomination, then he could have it renewed in 1677–1678. Although, this nomination – similarly to his predecessor – listed him behind an imperial nominee, Innocent XI preferred the promotion of the Hungarian prelate.¹²¹ Yet, due to the numerous French claimants and the violent demands of Louis XIV, the Odescalchi pope had to repeatedly postpone the creation of the non-Italian cardinals; the realization of which could happen only after the death of Szelepcshény. It is most likely that the number of the Hungarian cardinals in the early modern period was one man less on account of the tense papal-French relations.¹²²

György Szelepcshény is one of the most controversial characters of the Hungarian history of the early modern period. Already in the second half of the nineteenth century, there were scholars at daggers drawn concerning the judgement of his primacy, DÁVID ANGYAL, who rather negatively judged him, and the advocating JÁNOS DANIELIK¹²³ had hot debates with denominational bias; GYULA PAULER and the Piarist SÁNDOR TAKÁTS¹²⁴ formed a damning

¹²¹ TIHAMÉR VANYÓ, *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683* [*The Reports of the Nuncios of Vienna about Hungary 1666–1683*]. Pannonhalma 1935. n. 115 and 116; TUSOR, *A magyar hierarchia*, 542; CVH I/3, 176 *et sequ.*

¹²² On them in Hungarian: JÁNOS SCHEFFLER, *VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar 1689–1691. A vatikáni levéltár okmányai alapján* [*Pope Alexander VIII and the Court of Vienna 1689–1691*], Ungvár 1914, 38–53 *et sequ.*

¹²³ Cf. ISTVÁN CSERENYÉY, *Néhány adat a nyitrai püspökség XVII. századából* [*Some Data on the Bishoprics of Nyitra from the 17th Century*], *Religio* 71 (1912) n. 25, 386–387.

¹²⁴ PAULER, 82–83; TAKÁTS, *Szelepcshényi*, 1.

opinion of him, while FERENC KOLLÁNYI and KÁLMÁN JUHÁSZ¹²⁵ endeavoured to justify his actions. However, this short bibliographical outline does not entitle anybody to form an evaluation of full value; it is worth a risk to state – hardly in the case of numerous other historical figures – that under the complicated circumstances of the given age, Szelepchény – although, by no means did he personify the bishop-ideal of Trent – was the right man at the right place. There was no one in the contemporary bench of bishops who could have competed with the sly and authoritative technocrats of the court and met the challenge of Catholicism and the nation. Szelepchény was the only Hungarian prelate who was at ease equally in Pozsony, Vienna and Rome. Certainly, it can be accidental that he was provided the opportunity to head the Hungarian Catholicism in an age of a seventy-eighty-year old greybeard when his predecessors – Ferenc Forgách, Péter Pázmány, Imre Lósy and György Lippay – had already been passed away.

His judgement by the succeeding generation was negatively influenced only by one thing. During his long career, by transgressing the social standards, he endeavoured to establish the financial stability not only for himself, but also for his family. Due to the lack of space it is not possible to list all those estates, treasures and money – apart from the numerous mass-foundations created for his salvation –, with which his testimony dealt.¹²⁶

THE VERBALS OF „PROCESSUS CANONICI”

Although he had five episcopal and two archepiscopal titles, there were only two canonical examination processes conducted about his life.

The bishopric of Nyitra: 16 June 1649–5 January 1650, Vienna. AAV P. Vienna, n. 95 (a draft). See above *Verbals*, III/1 (pp. 252–272).

The archbishopric of Esztergom: 4 February 1666–8 May, Vienna. AAV P. Cons., vol. 65, fol. 633r–644v; P. Vienna, n. 152 (a draft). See above *Verbals*, III/2. (pp. 272–280).

¹²⁵ In their cited biographic drafts.

¹²⁶ On his rich legacy LEPOLD, 14–16. His testament recently published: DOROTTYA PIROSKA B. SZÉKELY, *Szelepcsényi György végrendelete [The Testament of György Szelepcsényi]*, Lymbus 18 (2019) 349–384.

SUMMARY

“Catholicos ad spem erigendo”. The quotation is from the canonical investigation on the archbishop nominee György Szelepcshény to the archdiocese of Esztergom.¹²⁷ The opinion of Péter Korompay – his successor as the bishop of Nyitra and as chancellor – that he shared with Nuncio Giulio Spinola in February 1666 applies also for Szelepcshény’s two predecessors in the primatial chair of Esztergom. His words precisely express the main motivation, purpose and content of the archbishops of Esztergom’s activities in the 17th century. The whole quotation is the following: *“Catholicos ad spem erigendo, haereticos autem ad fidem adbortando”*, namely, “By raising the Catholics to hope and encouraging the heretics to faith”. These lines clearly prove the fact that the 17th century in Hungary was still the period of confessionalisation, the *“konfessionelles Zeitalter”*.¹²⁸ The micro-biographies of the three Pázmány-successors cover the fifty-year long history after the death of the cardinal.

The historical picture occurring through the perspective of the three biographies in the form of independent analysis is not only rich in detail, but it is also complex and fascinating. Its framework is provided by church and cultural history as well as by the historical absolutism and feudalism. The process of the Hungarian early modern Catholicism’s consolidation revives here, in course of which the innovation is replaced by the Catholic argumentation’s broadening and practicing. Furthermore, it is characterised by the positioning of the mental supremacy and the confessional hegemony’s obtainment. Although the confessional majority could not be

¹²⁷ *Verbals*, III/2, fol. 635v.

¹²⁸ WOLFGANG REINHARD, *Felekezeti és felekezetszerveződések Európában. A tudományos diskurzus fejlődései* [Religion and Confessionalisation in Europe. Developments in Scientific Discourse] (CST III/1) (ed. by Péter Tusor; transl. by András Forgó), Budapest 2017, 5 *et sequ.*

reached in the period, the extent and profundity of the Catholic dogmas' indoctrination increased exponentially.

Despite the comprehensive confessional modernisation, in Hungary, the Catholicism of Trent had a strong institutional continuance with the Middle Ages. It kept the highest level of the medieval church administration; namely, the episcopal benefices were secularized at most, they were not made Protestant in the Carpathian Basin. Only the estates were taken by the Protestants in the case of the medium-benefices; there are many examples for their re-possession and functional utilization (seminars, Jesuit colleges). The lowest, yet the most extensive infrastructure and the churches triggered the fiercest fights; the outcomes here were varying. Most of the Gothic churches are still possessed by the Protestants in the Carpathian Basin.

This continuity induces that the process of confessionalisation in Hungary in the early modern period had all along the attitude that of a state-church. Primarily, it was determined by the state-constituent feudal self-awareness (which had an important role on the Diets, in the upper house as well as in the lower chamber and on the counties' general assemblies) and by the range of the power positions (national: chief-chancellor, chancellor; county: *comes*). The most important factor, the *punctum fixum* was the Catholic monarch, himself. The fight with Protestantism justified and explained that in Hungary in the 17th century the Habsburg monarch supported by the primate of Hungary was rather the head of the Catholic Church than the pope. In other words: in Hungary, Catholicism was rather the religion of the monarch – or the one that was supported and represented by the primate – and the pope's came second.

It is clearly illustrated by the fact that the bishops took over the secular and ecclesiastical control of their dioceses right after being appointed by the monarch; they often omitted the obtainment of their papal bull. Even if they started the canonical examination, they often did not finish it, since they were waiting for another royal appointment. The ideology of the *Regnum Apostolicum* was built around the royal ecclesiastical supremacy that was embodied in the royal patronage and supremacy. The rarely occurring attribute became almost an *epiteton ornans* by the time of Szelepcsényi. By the 18th century, it was replaced by the concepts of *Regnum Marianum*/*rex apostolicus*. The church leader role of the monarch explains that despite the

feudal/absolutist, German/Hungarian conflicts, the archbishops of Esztergom belonged to the inner circle of the Habsburg monarch all along.

Based on Pázmány's establishment of principles, the Baroque Catholicism – which was strengthened in the centralised Habsburg-state authority, quasi state-church position, and represented a feudal, beneficed, unique intellectual attitude and had an ambivalent relation with Rome – was formed during the primacy of the three archbishops, Lósy–Lippay–Szelepcshény in 1637–1685. The perfection of the Baroque Catholic formation and its enhanced expansion due to the re-occupied territories lasted until the second half of Maria Theresa's rule, until the turning point generated by van Swieten. Apart from the lurch experienced during the conspiracy of Wesselényi (1664–1671) and the occasional clashes with the absolutistic religious tolerance-policy in the 18th century, the Catholic church administration of the 17th century survived even 1848/49 and 1867, moreover, the culmination of the Hungarian Kulturkampf in 1893–1895. By desperately clinging to the cloak of the apostolic monarch, Saint Stephen, it endured up until 1918. Although, the Treaty of Trianon broke the church administration of Saint Stephen/Theresianism/Post-Josephinism – besides the Hungarian state – into pieces, the Baroque Catholicism uniquely blended with the spiritual and Christian socialist movements of the 20th century was in its heyday in Hungary in the 1920–1930s. However, later, it was demolished by the afflictions of history within a close decade.¹²⁹

¹²⁹ On the Hungarian church history of the 18th–20th century, especially on the role of the country's primates with further literature: BAHLCKE, *Ungarischer Episkopat*, *op. cit.*; ANTAL MESZLÉNYI, *A magyar hercegprímások arcképsorozata 1707–1945 [Portraits of the Hungarian Prince-Primates]*, Budapest 1970; and MARGIT BALOGH, *Mindszenty József (1892–1975) I–II*, Budapest 2015, 436 *et sequ.*

CONTENTS

<i>Introduction</i>	II
a) History of research	II
b) The textological purpose of the volume	15
c) Micro-biographical study (micro-biography)	17
d) Pragmatical information	23
 I. IMRE LÓSY (1576–1642)	 27
<i>Annotated bibliography</i>	27
<i>Micro-biography</i>	28
1. His career	28
2. His appointment as a primate	37
3. The reform-prelate of Trent. The consolidation of Pázmány's legacy	41
Excursus (Source Anthology)	50
4. Relations with the Roman Curia	59
5. His will and his foundations	63
 <i>Verbals</i>	 66
 I/1. Sopron, 4 November, 1625 – Vienna, 17 November 1626.	
Canonical examination in the Diocese of Várad	66
Adlegata	76
 Philological notes	 79
 I/2. Vienna, 16 January, 1634 – [10] February.	
Canonical examination in the Diocese of Eger	79
Adlegatum	89
 Philological notes	 89

I/3. Vienna, 3 May, 1637 – 8 August, 1637	
Canonical examination in the Archdiocese of Esztergom	89
Adlegata	97
Philological notes	101
II. GYÖRGY LIPPAY (1600–1666)	105
<i>Annotated bibliography</i>	105
<i>Micro-biography</i>	107
1. Origin, studies	107
2. Church and secular career	112
3. The Pázmány-successor archbishop of Esztergom	120
4. Change in attitudes according to confessionalism	126
5. Foundations and the primatial church administration	131
a) Jesuit foundations	131
b) The denominational spread and the inner church life	138
c) The Primate and Catholicism in Transylvania	143
d) The appointment of the bishops and ordinations	146
e) The scale and character of denomination organization	150
6. Change in the Roman relations	153
7. From confrontations towards the national policy of unity	157
8. His personality, will, legacy	167
<i>Verbals</i>	175
II/1. Vienna, 9 February, 1633 – 25 February.	
Canonical examination in the Diocese of Veszprém	175
II/2. Pozsony [Bratislava], 10 December, 1637 – 30 December.	
Canonical examination in the Diocese of Eger	187
II/3. S.d., s.l. [Vienna, in the first half of 1643]	191
Philological notes	195
III. GYÖRGY SZELEPCHÉNY (1604/1605–1685)	197
<i>Annotated bibliography</i>	197
<i>Micro-biography</i>	198
1. His origin, education, ordination	198

2. Capitular and other benefices	202
3. The list of his appointments (as a bishop and archbishop)	205
4. His secular titles, his death	209
5. The talented careerist and diplomat	214
6. The prelate-chancellor	220
7. Feudal conspiracy, absolutism and etatist confessionalism	224
8. Expansive church administration	231
9. Roman relations	237
10. His assessment, personality, relations and legacy	240

<i>Verbals</i>	252
--------------------------	-----

III/1. Vienna, 16 June, 1649 – 5 January, 1650.

Canonical examination in the Diocese of Nyitra [Nitra]	252
Adlegata	262

III/2. Vienna, 4 February, 1666 – 8 May.

Canonical examination in the Archdiocese of Esztergom	272
Adlegatum	278

Philological notes	280
------------------------------	-----

<i>Epilogue</i>	281
---------------------------	-----

<i>Sources and bibliography</i>	293
---	-----

Abbreviations	318
-------------------------	-----

Index	319
-----------------	-----

Micro-biographical Studies of Imre Lósy, György Lippay

and György Szelepcshény Archbishops of Esztergom,

<i>Primates of Hungary (in English)</i>	327
---	-----

Introduction	329
------------------------	-----

I. Imre Lósy (1576–1642)	331
------------------------------------	-----

The verbals of “Processus Canonici”	339
---	-----

II. György Lippay (1600–1666)	340
---	-----

The verbals of “Processus Canonici”	351
---	-----

III. György Szelepcshény (1604/1605)	352
--	-----

The verbals of “Processus Canonici”	361
---	-----

Summary	362
-------------------	-----

ISBN 978 615 6448 13 2

9 786156 448132